

આગાહીનો અવાજ-ફેલવા આજ સુધીમાં થું થું ક્યું છે તેવું
રેખાચિત્ર રજૂ કરીને 'ચંદ્રશાઈ'એ આજે આપણી સામે આપણા
જ બાંધવરાપ્દ ચીનની રેરવગાથાનું વિરાટ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે.

એમાં લોકવિરાટનાં મંચનનાં અને જીવનસંગ્રામનાં જીવંત
ચિત્રો રજૂ કરવાને દેવારે એ કદમે હજી તો આપણા એ મહાન
પટ્ટાચી બાંધવરાપ્દે જગતમાં અભેદ એવા આપભોગ, શહાદત
અને યૌરનાં જીવી બતાવેછેતિહાસનું પહેલું જ પ્રકરણ લખ્યું છે.

એ અદ્ભુત જીવનનેજીડેલો કદમ હજી ચંબેલો કપાં છે !
ચેલી ફાસીવાદી પાશવતા જ, હેવાનિયત અને મલીચતાની ઘટના
કરવા મથનાર ચીનના ચાંગકાઈ-શૈકે મચાવેલા ચીની જનતાના
મહાપ્રહારને યોજાવવા ચીન આગાહ દીકરા-દીકરીઓએ પોતાનાં
લોકીમાંસથી નવી રચેલી મધુ દીવાલના ચર પર ચર હજી તે
અદતા જ ભર છે, ચીન પસંદકાર કરવા નીકળેલી હેવાનિયત
ત્યારે ચીનનો ખાંધિયો અને ભેદખોર ઉપરાંત ચીનને ભર
જવા બેઠેલી યશપતી, અભોજની અને જાપાનની શાહીવા
જમાતો હતી.

આજે જાપાન તો પરાજી પામ્યું છે પણ એ ફાસી
હેવાનિયતનો હાથો ખનેલો ચાંગકાઈ-શૈકે ચીની લોકઆજ્ઞો
સંહાર મચાવતો અટક્યો નથી આજે એની પડખે ફાસીની
જનસંલિપત તરફ દરેક કમલે પેઠા વધતો દુઝેનનો ચરિત્ર
શાહીયદ બોલો છે. દુઝેને ચેરેલેલા આજુબોઝરાગપત્રીય
રાજકારણનો, વિરાટ ચીન પર ફેલી રજુચંક શેપાઈ જ છે.

૧૯૨૭થી આજ સુધી ચીની જનતાની આગાહીનું મુદ્રા
કરોડોની શહાદત પછી, અદ્ભુત આપભોગ પછી મનિતનાં
લગાવક સંગઠનોના એકધારા જનસંમિલને ભરી રાખ્યા જી આજે

ગૂંગળાઈ જશે ? એ સવાલ જ અસ્યને ઝોટલા માટે છે કે
 ઇતિહાસના વિરાટ પરિવળ એવો જનવિરાટ બ્યારે પોતાના
 રાજદારશુભુ જ્ઞાન પામીને આયુધ ધરીને જાગે છે અને માનવ-
 તાના જતન માટે નૂતન દુનિયા રચવાની રણકાક ગજવે છે
 ત્યાં જંગલિયતનો પાશવતા પંત્રાપુષોના કુંગરા ખાકીને કે
 અણુભોજનના દગલા લઈને એને રૂધી શકતી નથી.

જીવનનો એવો વિજય અને મોતનો એવો પરાજય એ તો
 માનવજાતના ઇતિહાસની જ હકીકત છે.

શકાકત અને આપભોગની પ્રચંડ ભરતીઓ ચકાવીને એ
 હકીકતને પુરવાર કરવાની ધન્ય ધડી કચકાવણી જમત-જનતા
 તરફથી એશિયાની કચકાવણી, રિયાપણી અને ગુલામ રખાવણી
 પ્રજાઓ માટે ઇતિહાસે ચીનની લોકમાનવતાને સોંપી છે. હિંદ
 એમાં પાછળ ન રહે તે જોવાની જવાબદારી હિંદ-લોકની છે.

અને એશિયાની લાલ પ્રાચી વિદ્યામાં અરુણ બનેલો એ લોક-
 રાહનો રથ જગતભરની કોઈ પૈશાચિકતાને અણુભોજ સાંપકવાથી
 અટકવાનો નથી. ચીન વિરાટની હલચલે એ સાબિતી દોષી છે.

મારે ઝોટલું જ કહેવાનું હતું. બાકી તો ચીની ઇન્કિલાબની
 ચીનના લોક-ઇતિહાસમાં જાગી ઊઠેલા પ્રચંડ જનપ્રાણુની ઝાંખી
 કરુણતા આ કિતાબ લખીને ચંદ્રબાઈએ આપણી પડોશમાં
 ભિભેલા પ્રચંડ રાષ્ટ્રજાંઘવ તરફ ઇશારો કર્યો છે. એના પરિચય
 તરફનો અભાવ કે અનાદર હિંદોદોષી છે, કારણકે આપણા મહાન
 દેશ પણ એ વિરાટના કદમમાં કદમ મિલાવીને જ સાચા લોક-
 આગ્રહી મેળવી શકવાનો છે.

બે બાલ

ગુજરાતી જનતા પાસે ચીન વિરાટની લોક-દિલચાલનું આલેખન રજૂ કરવાની ઇચ્છા લાંબા સમયથી હતી. આજે ત્યારે આપણી જનતાની તાકત પાસે નમીને અંગ્રેજ શાહીવાદને ઢિંદને આઝાદી આપવાની ફરજ પડી છે ત્યારે આઝાદીનાં ઊધડેલાં કમાડમાં ઊભેલી આપણી જનતાને માટે ચીન વિરાટનું આ જીવનમંથન અને જન-જેહાદ આપણા ઇતિહાસ પર 'જનતા રહેજો'ના અવાજ સુધંદ બનાવે એવો આ લેખન પાછળનો આશય છે, આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિમાં દેવાળિયો બનેલો અંગ્રેજ શાહીવાદ આજે પણ જેમ દુનિયાભરમાં જનતાની આઝાદીને સંહારવા અમરિકી શાહીવાદને પૂછડે લટકી નીકળી પડ્યો છે તે જ પ્રમાણે એણે એશિયા પર પોતાની જાલિમ એડને જુદા સ્વરૂપમાં દેશી રાખવાનું હિંદ પર પણ પોતાનાં મેલાં અને કાળાં કરતૂકને કામ આવે તેવી જનતાવિરોધી અને પ્રગતિવિરોધી રેખાઓ દોરી છે. એ રેખાઓના દરેક રાહે આપણા વિરાટના કલેવર પર ખૂતી જખમ કાતરીને એણે દેશના એકથી ખીજા હોકાને લોહીકરતો કર્યો છે અને જખમરામાં હડસેસ્યો છે. આપણી આઝાદીનો આરત આ બધા સામેની જેહાદથી ચરૂ થાય છે ત્યારે ચીન વિરાટનો જનગૌરવથી, ઊભરાતો આ અનુભવ આપણે પ્રકાશ બનશે જ.

અંતમાં આ પ્રકાશનમાં આપેલા સહકાર બદલ સરસ્વતી પ્રેસવાળા બાઈ ચાંતિલાલ તથા પ્રૂફ રીડર બાઈ ઉમર કુરેશીનો આભાર માની વિરમું છું.

લેખક

અ નુ ક્ર મ

ક્રમ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૧	ચીનનો પરિચય	૧
૨	ચીની દીવાલ	૪૬
૩	હાનનાં હીકરાં અને ગોળીના ઝંઝાવાત	૫૪
૪	ધણી વરસો વહી ગયા પછી	૬૧
૫	અપ્રીયનાં એર ધોળતા મજલાસે	૬૭
૬	દીર્ધાંગનો બળવો	૭૩
૭	શહેનશાહતનું શમન	૮૧
૮	પહાત વરોષ અને એરિસ્ટાની આગેકૂચ	૮૮
૯	‘ ચીન ! ચીન ! ’	૯૪
૧૦	ચઢતો જુવાળ	૧૦૩
૧૧	બાપુ સુન-ચાતની મરણપથારી	૧૧૨
૧૨	શાહીવાદના સંગમાં ચીની મૂઢીવાદી તંત્ર.	
	આગ-કાઈ-શોક	૧૨૧
૧૩	નાનકોંગ નગર પરતી કપર	૧૩૪
૧૪	આધી	૧૪૨
૧૫	પેકોંગનો વિદ્યાર્થી પાછો જાયો	૧૫૪
૧૬	પ્રતિક્રાન્તિના પડછવા	૧૬૨
૧૭	નાનકોંગમાં ખેડેલો ચીની આઝાદીનો ખૂની	૧૬૮
૧૮	ચીની કામદારનું ચોથું અધિવેશન	૧૭૬
૧૯	સફેદ શાંગહાઈ અને લાલ હેન્ગ	૧૮૪

ક્રમ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૨૦	નૂતન ચીનની છત્રીમાં, અનેકામાંનાં એક બે...	૧૯૪
૨૧	કેન્ટન કોમ્યુન	૨૦૬
૨૨	ભારી પોતાની વાત	૨૧૦
૨૩	ચાલ્ડોગ પરના બે લાલ ધસારા	૨૩૩
૨૪	ચોંગ-કામ-શાનનો રણધણ	૨૪૫
૨૫	ચુ-માઉ, લાલફોજ	૨૫૯
૨૬	૧૯૨૮ ના મેનો ૩૦મો દિવસ	૨૬૮
૨૭	લાલ ધૂમકેતુ ગમા પછી	૨૭૬
૨૮	લાલ ધૂમકેતુની ઊડતી અમિઝાળ	૨૮૪
૨૯	લોક-વિરાટનું સળગતું નગર	૨૯૨
૩૦	બોલો બોલો બેનઝાઈ!	૩૦૩
૩૧	લોકસહારના સમારોહમાં પહેલો	૩૦૮
૩૨	ચીની સોવિયટોની પહેલી પરિપક્વ અને પછી	૩૨૬
૩૩	ઇતિહાસમાં અલોક-ચીન વિરાટની લાંબી કૂચ	૩૩૨
૩૪	ચીની વિદ્યાર્થીનું રાજકારણ	૩૫૬
૩૫	લોકપાત્રીઓના સઘ	૩૮૪
૩૬	અભિપરીક્ષાનાં ઉમેદવારો	૪૧૬
૩૭	ચીની નારીની નિસાળ	૪૩૫
૩૮	જાપાન સામે સંયુક્ત મોરચો ન થડો તો, મોતને વરો	૪૪૬
૩૯	ઠાળા ચીનની લાલ સીમા	૪૫૯
૪૦	૨૬ વિદ્યાર્થીઓનાં જુવાન શિક્ષકો	૪૭૩
૪૧	જનસાસનનાં લોકપત્રો	૪૮૬
૪૨	આઠમા રસ્તાના લાલ લશ્કરના બે સેનાનીઓ	૪૯૨

માઝો-સી-તુંગ

ચુ-તેહ

શીખવતું હતું. એ અરસામાં ચીન રેશમ વણતું હતું. એ જ તખ્તમાં ચીન હળ ખેડતું હતું ને વૈદ્ય ઘૂંટતું હતું. પછી લોહ-ચુંબક, પછી પૈડાં ચીન પર ફરતાં થયાં અને માટીમાંથી ઈંટ ને ચૂનાવાળાં ઊગી નીકળ્યાં હોય તેવાં ધગ્ધાર ચિનાઈ જનતા ચણી રહી. ધરખારમાંથી મિનારા ઊગ્યા, ને મિનારા પર આકાશી પદાર્થોની ગતિ પર તાક માંડતા ને ગણિત ગણતા ચિનાઈ ચતુરો બેઠા હતા. ગતિ મપાવા માંડી, જમીનની માપણી થઈ, વસ્તુઓનાં વજન શોધાયાં. ચોખામાંથી દારૂ શોધાયો અને ઈજનેર યુએ પર્વતોની આરુપાર નીકળે એવો સાર મૂક્યો.

એક ડગલું આગળ

તે સમયે તો ચિનાઈ માટીને ચૂંથતી પડેલી સત્તરસો કકરાતો હતી. દરેક કોઠારની હકૂમત નીચે ચીની જનતા ખેડૂત-ગુલામ હતી. દરેક કકરાતે પોતપોતાની હકૂમત આંતરી હતી, ને કિસ્સેબંધી બાંધી હતી. પણ એ સત્તરસોમાંથી પડતી-આખડતી એક બીજાને ગળી જૂતી એવી પંચાવન જીવતી રહી. પંચાવનમાં પાવરંધી સૌથી મોટી એવી રી-ની સરકાર હતી. એણે જ સૌથી પહેલાં પોતાની જાતને સીન કે ચીન કહેવડાવી શહેનશાહત સ્થાપેલી.

એ સરકારે અદાલતો નીમી, મુયદાઓ મકયા, દોલત વધારી ને સંપત્તિ જમાવી. એ સત્તાએ સંગીતકારો, વેશ્યાઓ, વિદ્વાનો, વકીલો, અમલદારો, અમીરો, હિમરાવો અને લશ્કરોને પોતાની આસપાસ જમાવ્યા.

એ જમાવટના ભેર નીચે ગુલામ ખેડૂનો નહેરો ખોદતા હતા, નગરો બાંધતા હતા, જમીનો ખેડતા હતા, રેશમ વણતા હતા, ધાતુઓ ખોદતા હતા તથા મીઠું ખોદતા હતા. એ કામણ-

ચીનનો પરિચય

આરંભમાં

પેસિફિક મહાસાગરના પશ્ચિમ કિનારા પર મોટા મોટા ને લીધાપીળા મેદાનોવાળા, વિરાળ પર્વતોવાળા અને જંગલમાન સગિતાઓવાળા પ્રદેશ પથરાયો છે એની એક બાજુએ સૌથી મોટું ગણ્ય છે. એના દક્ષિણે ચામદાસ નદી ફગદુપ મનાવે છે તે ઉત્તરે પીળાનાં પાણી પશ્ચિમની પર્વતમાળાઓમાથી તળેણાં હે છે. એ ચીન છે

અને ચીન પર ચીની પ્રજા પચાઈને પડી છે પાણીના મેદાનો આરે આરે એણે ત્રણ હજાર વરસથી ઇતિહાસ આલેખવા માંડ્યો હતો. એ ઇતિહાસનો આગળ કહે છે કે ચિનાઈ મનુ-પાનડુ ચીનનો પહેલો પુરુષ હતો કેવો મોટો એ પુરુષ હશે! ચીની નજરમાં એ પ્રચંડ દેખાયો તે ચીની જમાને એ પુરુષને જગમાં ગાયો કે એના આસના પવન ફૂકાયા, અવાજમાં મેધ મળ્યા, નાડીઓમાં નહીઓ ગવાઈ, તે એના યાજ્ઞ જેવી મારપતિ લહેરાઈ.

એવા પુરુષ અને એવી સ્ત્રીને ચિનાઈ જનતા સાપડી ચીન કે ચિનાઈ નગરારીના વસવાટ જમ્યા ચીન પર દેવી લેખાયલી રેનસાહતે શાસન સમાધ્યુ ઇ ન પૂર્વે રત્નપરમા રાજ્ય કું-સીનું રસન ચીની લોકને લગ્ન કરતા, માતા, લખતા ને ચીનગતાં

શીખવતું હતું. એ અરસામાં ચીન રેશમ વણતું હતું. એ જ તખ્તમાં ચીન હળ ખેડતું હતું ને 'વૈદ્ય' ઘૂંટતું હતું. પછી લોહ-ચુંબક, પછી પૈડાં ચીન પર ફરતાં થયાં અને માટીમાંથી ઈંટ ને ચૂનાવાળાં ઊગી નીકળ્યાં હોય તેવાં ધરખાર ચિનાઈ જનતા ચણી રહી. ધરખારમાંથી મિનારા ઊગ્યા, ને મિનારા પર આકાશી પદાર્થોની ગતિ પર તાક માંડતા ને ગણિત ગણુતા ચિનાઈ ચતુરો બેઠા હતા. ગતિ મપાવા માંડી, જમીનની માપણી થઈ, વસ્તુઓનાં વજન શોધાયાં. ચોખામાંથી દારૂ શોધાયો અને ઈજનેર પુએ પર્વતોની આરપાર નીકળે એવો સાર મૂક્યો.

એક ડગલું આગળ

તે સમયે તો ચિનાઈ માટીને ચૂંચતી પડેલી સત્તરસો ઠકરાતો હતી. દરેક ઠકારની હકૂમત નીચે ચીની જનતા ખેડૂત-ગુલામ હતી. દરેક ઠકરાતે પોતપોતાની હકૂમત આંતરી હતી, ને કિસ્સેબંધી બાંધી હતી. પણ એ સત્તરસોમાંથી પડતી-આખડની એક બીજને ગળી જૂતી એવી પંચાવન જીવતી રહી. પંચાવનમાં પાવરધી સૌથી મોટી એવી શી-ની સરકાર હતી. એણે જ સૌથી પહેલાં પોતાની જાતને સીન કે ચીન કહેવડાવી શહેનશાહત સ્થાપેલી.

એ સરકારે અદાલતો નીમી, કાયદાઓ ધડ્યા, દોષત વધારી ને સંપત્તિ જમાવી. એ સત્તાએ સંગીતકારો, વેસ્થાઓ, વિદ્વાનો, વકીલો, અમલદારો, અમીરો, હિમરાવો અને લશ્કરોને પોતાની આસપાસ જમાવ્યાં.

એ જમાવટના જોર નીચે ગુલામ ખેડૂતો નહેરો ખોદતા હતા, નગરો બાંધતાં હતા, જમીનો ખેડતા હતા, રેશમ વણતા હતા, ધાતુઓ ખોદતા હતા તથા મીઠું ખોદતા હતા. એ કામણ-

ગારા પર ફરવતીની જેમ હરતોફરતો ચીનનો માલિક-સમાજ એક ડગલું આગળ વધતો હતો. રેશમી પોશાકમાં રૂપાળો બનતો હતો, મોજડીઓ ને છુટ પહેરતો હતો, રથોમાં ફરતો હતો, નૌકામાં વિહરતો હતો, મહાલયોમાં રહેતો હતો, ખુરશી-ટેમલ વાપરતો હતો, રકાબીઓમાં ખાતો હતો.

એ ચીનનો માલિક-વર્ગ હતો અને મૂડીભર હતો. એની ઝેડી નીચે ત્રીની જનતાનો કરોડોનો સમૂહ સિતમ નીચે ચૂસવતો હતો, જુલ્મગારની ઝડીઓ ઝીલતો, પીડાઓ અને પીડનો નીચે સોહી નીંગળતો, માલિકોના રથમાં ખેંચતો, કરોડમાંથી વળી ગયેલો જમીન સૂંઘતો ઇ. સ. પૂર્વે ૨૨૫૦માં એક ડગલું આગળ વધતો હતો.

....હીવા બળે એટલે

એ ચિનાઈ જનતા હતી. એણે અનાજના દમલા ખડકવા હતા, તો ય એ જૂખી હતી. એણે રેશમ વણ્યા હતાં, તો ય એના ડિલ પર ચીથરું નહોતું. એણે જ નગરો બાંધ્યાં હતાં તો ય એના માથા પર હાપરું નહોતું. એની વિરાટ કાયા પર મૂડીભર માલિકી નાથ ખેંચતી, નહેરો ખોદાવતી, રસ્તાઓ બધાવતી, ખેતરો ખોદાવતી, ચરખા ચલાવતી, પોતાના વિહાર ને વિલાસના બોળ ખડકી કમરબંધ બેસી હતી ને એને લોહી ટપકતી જનતાને એક ડગલું આગળ હાંકતી ફટકારતી દોડાવતી હતી.

‘ક્યાં સુધી...!’ એની દામ યંબી જતી હતી. એ હેડકા ખાતી નિરાધાર પૂછતી હતી:

‘ક્યાં સુધી...!’

‘ત્યાં સુધી...’ ચિનાઈ ચિંતકો જનતાને આશી દીવે દેખાડતા દેવી બનીને કહેતા હતા:

‘ત્યાં સુધી...તેટલે સુધી...દીવા દેખાય ત્યાં સુધી જ... ત્યાં મામાનું ઘર આવશે ને લીલાલહેર જામશે ને...’

પણ દીવા દેખવા ટાંપી ટાંપીને જોતી ચિનાઈ જનતા એક પછી બીજું પગલું માંડતી, સંસ્કૃતિનાં કમકાણું ખેંચતી, આગળ ધપતી હતી ને મામાનું ઘર આવતું નહોતું...અકાળું મરણ આવતું હતું.

‘મરણની પેલી પાર . . . મામાનું ઘર . . .’

ચિનાઈ ચિંતકો દુઃખી જનને દિલાસા દેતા માલિકોના રથકાને આગળ ધપાવતા હતા.

એવો ઈ. સ. ‘પૂર્વે’ ૧૦૫૦નો વિદ્વાન યુ-શુ નામનો હતો. પછી થોડે ચિંતન માંડ્યું, અને કુદરતનાં ચોસક તરવો શોધી કાઢ્યા તથા એ તરવોના આઠ નિયમ બતાવ્યા.

શુદ્ધિયુગની આગેકૂચ

કુદરતના તરવો જોઈ ને જાગેલી શુદ્ધિ સમજ માગતી ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમા સૈકામાં બેઠો ચઈ ગઈ. કુદરતની સાથેસાથ માણસની જાતની તપાસ મંડાઈ. શિક્ષો અને ઉપદેશો ધર્મશાસ્ત્રની અએકસના, નીતિની સાપેક્ષતા અને સરકારોની અપૂર્ણતા બોલતા હતા, અને શુદ્ધિના અજવાળામાં બધું ઠીક ચઈ જવાના દીવા સળગાવતા હતા.

જૂના માલિકની જૂની સત્તાના રજવાડી સ્વરૂપે એ બંધાનાં નામ બજવાબોર તરીકે લખ્યાં ને તેમને સૌને નારિતો જાહેર કરી, તેમનાં માથાં દિતારી દેવા માંડ્યાં. એમ એ ૨૦-૨૧

હતો અને ખોલ્યો હતો કે ત્રીતિના ખ્યાલો ખોટા છે તથા તે સત્તાને સાચા આપવા જ રચાયા છે. ખીન્ને લીઆ-કી હતો. એણે એક હજાર ચબ્દોવાળું એક પુસ્તક લખ્યું હતું.

ત્રીન્ને કનફુસિયસ હતો. એણે લીઆને જોયો હતો. એણે ચીની પ્રાજ્ઞને કહ્યું કે, 'પક્ષીઓ કેવી રીતે જાડે છે, માછલીઓ કેમ તરે છે અને પ્રાણીઓ કેવી રીતે દોડે છે તે હું જાણું છું. અને હું જાણું છું કે હોઝનારાઓ માટે જાળો નિજાવી રાખેલી હોય છે તથા જાડનારાં માટે જાણુ તાકી રહેલાં હોય છે.'

પછી કનફુસિયસ 'ધરખાર વિના તેર વરસ જાટકપો અને જાટકી રહ્યા પછી કહ્યું કે, 'સદગુણ અને સૌંદર્યને ચોક્કસ એક પણ આદમી મારા દેખવામાં આવ્યું નથી.'

'પણ અમારું ૫ કંઈ જોવાળે, બાપુ!' જીવનકલ્પમાં સખ્ખે ચતી ચીની જનતાની હાથ કકળતી જોવાતી હતી.

પંચોતેર વરસના કનફુસિયસને અંધારાં આવ્યાં. એણે આજો મીચી દીધી ને આશીર્વાદ આપ્યા, 'દીકરાઓ, આરાધારક રીતે દોડે રાખો, અંતમાં બધું ઠીક થશે.' અને એના મરણના દિવસે કનફુસિયસ ગ્રાંતો સંજાગ્રાંતો હતો:

'મોટા પર્વતો ફીણ થઈ જાય છે, મોટી ઈમારતો નાશ પામે છે, અને મોટા કાલા માણસો કરમાઈ જાય છે.'

લુશ્મગારોની ઝડીઓ નીચે લોહી ટપકતી ચિનાઈ જનતા પાછી હતી ત્યાંથી જ આકાશી દીવા દેખતી હતી, લુશ્મો સામે જેઠાદ સાંભળજાને જલસે પોતાની જાતને સુધારવાનો જ અવગત હોવાવાળો કનફુસિયસ ચિનાઈ આલિફનો રથ ખેંચવાનો હોપદેશ આપી ગયો હતો કે:-

‘ પ્રાચીન કાળમાં બધું સારું હતું કારણકે સરકારી તંત્ર દ્વારા સદ્ગુણો આચારમાં ઘેરવા હતા. સરકારી તંત્ર સદ્ગુણી હતું કારણકે કુટુંબજીવનો નિયમિત હતાં. કુટુંબજીવનો નિયમિત હતાં, કારણકે લોકજીવન કૌશલ્યમાં હતાં. લોક-આચાર શુદ્ધ હતો કારણકે તે લોકહૃદયની શુદ્ધિ કરતો હતો, તેમનાં હૃદય શુદ્ધ થતાં હતાં કારણકે તેમના વિચારો સહૃદય હતા. એમના વિચારો સહૃદય હતા કારણકે એમનું જ્ઞાન વિશાળ હતું, અને તેમના જ્ઞાનની વિશાળતા વસ્તુઓની સમજ અને શોધ પર હતી. ’

પણ મારે કરવું શું ?

ચિનાઈ જીવિ સમજતી હતી, અને સમજીને લાગણી લલકારતી હતી. કનકુચિયસે જીવિનાં બારણાં ટોકી આંખો મીચી દીધી હતી અને પછી ચિનાઈ લાગણી ઇ. સ. ૩૫૦ માં, ચુ-પોંગ નામના એક કવિનાં કવનમાં લલકારતી પૂજતી હતી:

‘ પણ મારે કરવું શું ? સત્ય તરફની વફાદારીને રસ્તે ચાલવું કે સડેલા લોકાચારને અનુસરવું ? તરવાર લઈને સેનાપતિના રસાલામાં લોહી ઉછાળતાં ધૂમ્બુ ? મારે ૨૫૬ શબ્દો બોધી જોખમ વહોરવાં કે શીમંતો અને સત્તાવાનોને ગમે તેવી વાણી બોલી તેમને ખુશ કરવાં ? મારે સદ્ગુણી બનતાં મરી શીટવું કે માગ સ્વાર્થને સફળ બનાવવા બીજાંએને ચૂસવાં ? ’

પણ એને કાંઈએ જવાબ દીધો નહિ અને એણે પાણીમાં ડૂબીને જીવનનો અંત આણ્યો.

અને એમ એક પછી બીજા શહેનશાહના સચવારાની એક તીચે ચિનાઈ જનતા આગળ ધસડાતી જતી હતી. જેવડે ચીનની ધરતી પર ઇ. સ. ૬૨૭ માં ચીનનો મહાન શહેનશાહ ટાઈ-શુંગ, સુધારા બોલતો હતો કે;

‘જો, હું મારા અને મારા અમલદારોના ખર્ચે ચોખ્ખા કરું, કરવેરાઓ હળવા કરું, પ્રમાણિક અમલદારોની નિમંણુક કરું તો મારા લોકોને-લોકસમુદાયને, રાટલી, રહેઠાણ અને કપડાં જરૂર પૂરતાં મળી રહે, અને તેમ યાવ તો જ હું કોઈ પણ જાતની શિક્ષા-ઓના કાયદા વિના ગુનેગારોને ચીનમાંથી નાબૂદ કરી શકું.’

એ ઘડેનશાહે ચીનના સર્જક યુગ માટેનો રસ્તો શરૂ કર્યો. એણે જમીનને ફળદ્રુપ બનાવી, અને હસ્તઉદ્યોગોને વિકસાવ્યા. એણે ચિનાઈ નદીઓને અને નહેરોને વેપારી બચ્હારથી ઉત્તર્જિત બનાવી. એણે રેલમ વણવાનાં કારખાનાં પાથરી દીધાં. એક સૌથી મોટા કારખાનામાં એક લાખ મજૂરો એક સાથે કામ કરતાં હતાં. રેલમનાં વધાણાં જરીને ચીની વેપારીઓ દરિયા કહોળતા ફરતા હતા. એના અમલમાં શિક્ષીઓ હીરામાં મૂર્તિ ધક્કતા હતા; એની આખાદીમાં શ્રીમતોનાં મુકાં મેલીની પથ્થરી-ઓમાં દટાતાં હતાં. એવી ચિનાઈ આખાદીની ચકતીનાં અનેક અદિલનોનો વૈભવ એકબીજાને દેખી જતો આકારો અડી રહ્યો.

માર્કો-ભિલિયન્સ

ત્યારે ઇ. સ. ૧૨૫૫ની આસપાસ, વેનિસના એક ઘરમાંથી મુસાફરી કરવા એ જણ નીકળ્યા હતા. એકનું નામ માર્કો-પોલો હતું. એ સત્તર વરસની ઉંમરે જોખીના રણમાં ચઢીને ચાન્ડુની મદાન દીવાલમાં પેડો હતો. ત્યાં કુખ્લાઈ ખાનના દરબારમાં તેને આવકાર મળ્યો હતો. એના મેગિાલ પૂર્વજોએ આખી ચીનને છતીને ચીન પર રાજ માંડ્યું હતું.

માર્કોપોલોએ ચીનમાં રહીને ચીનનો અભ્યાસ કર્યો હતો. આખાદીના શિખર પર બૂલતા ચીનને દેખીને એની આંખ ફાટી

હતા. ચીનનાં બંદરો પર ચાહીવાદી ખૂનખાર જમાતોનાં નફાખોર ચાણૂં લાગી ગયાં હતાં. ચીનનાં બંદરો સુધી અને ખાસ કરીને પરદેશી હકૂમતી ચાણૂંમાં ચીનના લક્ષ્મીપતિઓ અખંડ વધેરાતા ચીનના હાંદમાં પોતાનો લાભ લેવા મુકામ નાખીને પડ્યા હતા. ચીન પર પડેલી પરદેશી હકૂમતોના ચિનાઈ ખાંધ્યાઓ ઉપરાંત ચીની લક્ષ્મીનંદનો મહાલયો ચણુવાની ચર્યાત કરતા હતા.

અને ચીન તો પડ્યો પડ્યો કાચો માલ પકવતો હતો. ચીની જનતા પર ઠકરાતો ગોડવાયેલી લેટલી હતી. ચીની જનતાની મહેનતના પાક પર વિઘ્નહખોરની દુકડીઓ તીકની જેમ ભમતી હતી. બયાનક જંગલોમાં પરુઓ ત્રાડ દેતાં હતાં ને જંગલની પેલી પાર નહિ જોઈ સકનાર ચીની ખેડૂત પર આડે પહોર અનેક ત્રાડો ત્રાટકતી હતી. એ જ ખેડૂતનાં અનેક બૂખ્યાં બાળકો કોઈ શહેરમાં આવી ચડતાં ને વગસોના પટે વેચાઈ ગયા-પછી જો છવતાં પાછાં ફરતાં તો ચિનાઈ નમરો પર દોડની આગ-ગાડીઓ, સસવતી ચીમનીઓ તથા એકખીજની પાછળ પડતી દોડ દેતી મોટરોની વાતો કગતાં બયાનક જંગલોમાં જઈને તાણુખ જનીને વ્યાધાત દેખતાં હતાં.

એવો ચીનનો વિકાસ ચાહીવાદી નફાખોરના હાથમાં, મૂડીવાદી ખાંધ્યાના હાથમાં, તરવારિયા વિઘ્નહખોરના હાથમાં અને ઠકરાતી મારાઓના હાથમાં અનેક વ્યાધાતો સરજતો હતો.

ચિનાઈ માટી પર મહેલ જિઆ હતા ને મહેવનત પડખામાં જ ખાસતી, તાટની, કટાઈ ગએલાં પતંગની જખોલોમાં માનવી માતાં નહોતાં. ચિનાઈ ધરતી પર રહેલી દુખનાં સૂક્ષ્મી વત્રોમાંથી અનેલા માલ સસવતા હતા પણ તેના જ પડખામાં લાકડાનો હળથી ધરણીને જોતરે દેતો ચિનાઈ ખેડૂત કચકારતો ખેડતો હતો.

ચિનાઈ નગરોમાં મોટરકારો દોડતી હતી પણ તેની હાફેટમાંથી બચી ગએલો રીક્ષાવાળો રેગ્રેગ્રે દોડતો ચિનાઈ દંપતીને ખેંચતો. ધંટડી ખખડાવતો હતો. ચિનાઈ નદીઓ પર સ્ત્રીમ જોડો સરતી હતી પણ તેની સાથે જ હલેસાં હાંપી જઈને એક ડગલું આગળ ભરતાં હતાં. ચિનાઈ ખાંધિયો લક્ષ્મીનંદન શાહીવાદની હાટડી-ઓમાંથી, ગાનતાનમાંથી ને ઉછી દગના નાચમાંથી પાછો ફર્યા પછી ઘેર આવીને એની સ્ત્રીને ફટકારતો હતો, એની ચાર વરસની દીકરીના પગ તાણી ખાંધતો હતો, એના બાર વરસના બાળકને પરણાવી નવી રખાતને ખરીદવા ફલાલ દોડાવતો હતો.

ચીની શુવન પર શાહીવાદી મારો લોહીચૂસ બનીને ઊતરી પડ્યો હતો. ચીની મજૂરીને ક્ષયોમાલ પકવનારી વેડ બનાવી રાખતો હતો. ચીની વિકાસને અંદરથી ઝખ્ખે કરતો હતો, ચીની શુવન પર આડાગોળા ઉઠે દોરતો હતો. એવો ચિનાઈ શુવનમાં બાધાત વદતો હતો.

અશીલુ લો, રે અશીલુ

ચીની સમાજના ખેડૂતની કેડ પર આખી ઘડના ટેકવાઈ રહી હતી. ખેડૂત ખેડતો હતો અને ખેતીને કીપણતો હતો, પણ કીપણેલું ખજામાંથી જ કીડી જતું. જમીનદારનો ભાગ આપવાનો હતો, અમલદારોના ભાગા દેવાના હતા, શાહુકારને વ્યાજઆ આપવાનું હતું વિમલ-ખોરોની ચોચ આપવાની હતી, સરકારનાં ભરણાં ભરવાનાં હતાં.

પછી અનાજ રહેતું નહોતું ખેડૂની આંખમાં ઊતરારાની બુકી ઉઝાડતો પવન એનાં હાડ પર હસતો હતો. ત્યારે એ કિસાન જનતાના કિનારા પર અશીલુનાં જહાજ લાદીને અગ્નિ નામ-દારો લંગરખા હતા અને ગાંગરતા હતા, ‘ચાંદલાંઓ, પાંદલાંઓ, અશીલુ લો, રે અશીલુ!’

સરકારને અભય આપ્યું, 'લોકસમાજનો બળવો જો થશે તો અમે તમને બચાવશું, અમે તમારા ગુણધર્મ છીએ, કારણકે તમારા વડે અમે ને અમારા વડે તમે છો.'

અને પછી જે કઈ જુલમી હતું, નકાબોર હતું, વિકાસ વિરોધી હતું, પછાત હતું, તે બધું યાહીવાદને આશરે ઊભરાયું ખાધિયાઓ, ખાધિયાઓની મધ્યે સરકાર ને પરદેશી યાહીવાદ ત્રિકોણ રચીને ચિનાઈ માગી પર ત્રાટકી રહ્યા.

ચીન પર વેપારી અછી

ખિચારા બ્રિટિશોને ચીનના લોકોએ, શાંતિથી વેપારી છૂટ કરવાની રીતમાં અનેક અતગથો નાખ્યા એટલે એમને ૧૮૩૯-૪૨ સુધી ચીન સાથે લડાઈ થવાની ફરજ પડી હારેલા ચીનને પહેલી સન્નાહ અગ્રેજ સાથે કરવાની ફરજ પડી તેમાં એને પહેલું જાન થયું કે પોતાને હરાવી શકે તેવી વેપારી સરકારની સત્તા યથોપમા છે ચીનને લાન થયું કે દરિયાપાર વસતી વેપારી જમાતો પોતાને મન બને જગતી હોય પણ વધારે જોરદાર દરિયાશેવાળા છે જ આજ સુધી જમીન પરથી ચીન પર ચડી આવેલા અનેક ધાર્ડ ચીની પ્રજાએ કચડી નાખ્યા હોય કે પોતાની અદર શમાવી દીધા હોય પરંતુ જહાજોમાં મેસીને આવતા આ નવા કાફલા તે સૌથી જુદી જાતના છે ચીનની આંખ પહેલી વાર ઊઘડતી હતી અને દરિયાના મોજ પરથી પોતાના નાચની નોનતો ચીનને ગગડતી સંજ્ઞાતી હતી.

પોતાના પાણીમાં ચીને કારનવોલીસ નામના લડાયક જહાજ પર નાનકોળને મિનારે અગ્રેજ સાથે સન્નાહ કરી પાગડી નદી પર ઊભેના મહાન ચિનાઈ નગર નાનર્મોમના અગ્રેજ તોપ-માગથી ખખડી ગયેલા ખેડિયોમાંથી પહેલી અવદશા ધૂધવાઈ

રહી. સલાહની જે કલમો લખાઈ તેમાં જે પ્રજાઓનાં જે જીવનના
 'કલહની વાત હતી. એકની 'હાર થઈ હતી, બીજાની જીત થઈ
 હતી. જીતેલી અગ્રિયતાહી, હારેલાની હાર લેંહીના અંકુરે
 લખતી હતી. જે લખાવટમાં જે સંસ્કૃતિઓનો સંગમ પણ હતો.
 એક જીવનનાં જોમ સાથે આગળ 'પધીને વેપારી જંઝાવાત જમા-
 વતી આવી હતી, બીજી જીવનના વેગને સંકેલીને નિર્વાણની 'શાંતિ
 'શોધવા સોડ તાણીને બેઠી હતી અને હવે ઝંઝારને જાગતી હતી.

સલાહમાં ખીલું કશું ખાસ હતું નહિ. માત્ર એટલું જ કે
 અગ્રેજી જહાજો ચીન સાથે વેપાર કરવા આવ્યાં છે તે કાયદેસર
 રીતે આવ્યાં છે અને ચીનના કિનારા પર કાયદેસર રીતે જ પકાવ
 નાખવાનાં છે. કાયદેસર રીતે જ ચીને પોતાનાં બંધ કમાક આ
 વેપારી મહેમાનો માટે ખોલી નાખવાં જોઈએ. એ સલાહ વેપારી
 સરકારને કાયદો જ લખતી હતી. હોંગકોંગ ચિનાઈ પ્રદેશ પર અગ્રેજી
 ફાટી બની ગયો. હોંગકોંગના ટાપુ પર કાયદેસર રીતે અગ્રેજી સંરચાન
 સ્થપાઈ ગયું. અગ્રેજી રથાનક પર અગ્રેજી કાયદોનો વાવટો ફરકતો થયો.

ફ્રાંસની ચૂક

ટીનસીનના અગ્રેજી ફરારની પૃષ્ઠી કલમમાં ચોખવટ
 કરવામાં આવી કે ચીની સરકારે બ્રિટિશને જંગલીઓ ન ગણવા.
 અને છતાં પણ ચીની સરકારે બીજે જ વરસે તેમને જંગલીઓ
 ગણીને ટાકુના કિલ્લામાંથી તોપમારો ચલાવીને આવકાર આપ્યો.
 અને અગ્રેજોને પાછા હઠી જવાની ફરજ પડી.

પછી ૧૮૬૦ની સાલમાં અગ્રેજ-ફ્રેંચ લશ્કરે પેકિંગ પર
 દૂર કરી ચિનોઈ ચાહને લગાડી મૂક્યો અને તેના શીતલ-મહાલને
 સળગાવી મૂક્યો. આ વખત ચીન પર પશ્ચિમથી લંબાવલા
 ભાલાની તાકે જરાબર લાગી. ચીન વીંધાયું, અને પશ્ચિમની

સરકારે સાચેની અસમાન સલાહો અનિવાર્ય સલાહો છે તે વાત ચીન સરકારને સ્પષ્ટ થઈ. તેણે હજાર વરસથી ચાલી આવતી ચીની બાદશાહતના પાયામાં એથી બાંધેલો, અને દક્ષિણ તથા મધ્ય ચીનમાં વેપારી ગણિતના કાયદા જેની પરદેશી કાયર પેસી ગઈ. ૧૮૫૮ થી ૧૮૬૦ સુધીમાં થયેલી અસમાન સલાહોના સ્ફૂ સંજ્ઞા કરવામાં આવ્યા. યાંગત્સી નદી પરનાં બંધો બંદરો ઠેઠ ઉત્તર સુધી વેપાર માટે ખુલ્લા થઈ ગયાં. ચીનની બાદશાહતના પાટનગરને ફરતો ફરતો પહેરાઈ ગયા.

એ ફાસાની ગાંઠનું નામ એકરદા-ટેરિટોરીઆલિટી હતું. પરદેશી વસાહતોએ ચીનની ધરતી પર પોતે ગુનો કરે તો ન્યાય પોતાના જ-પોતાના દેશના કાયદા પ્રમાણે ચૂકવાય એમ કરાવ્યું. એ હજાર વરસ પહેલાં રોમન સરકાર પણ પોતાના પરાજિત શુભામ પ્રદેશોમાં એમ જ કરતી.

તદ્દન શરૂઆતમાં તો પશ્ચિમની પ્રજાઓએ એ વાત નહોતી હચ્ચારી. એથી ઊલટું શરૂઆતમાં ટેરેનોવા ખૂન કેસમાં અમેરિકાએ જાહેરાત કરી હતી કે, ‘અમે તમારા દરિયા પર કે જમીન પર હોઈએ, ત્યારે તમારા કાયદાઓ પ્રમાણે ચાલવાને બંધાયેલા છીએ, તે ગમે તેવા અન્યાયી હોય તોય અમે તે માન્ય રાખશું...’*

પછી એકરદા-ટેરિટોરીઆલિટીનો પાયો નાખવાનું કામ એ જ અમેરિકાએ ૧૮૪૪માં કર્યું અને ધીમે ધીમે યરોપિયન અને અમેરિકન સત્તાઓએ ચીન પર એક પછી બીજી સલાહો ઠોકી બેસાડી ચીન પર એકરદા-ટેરિટોરીઆલિટીનું વેપારી ગજ શરૂ કરી દીધું.

• “We are bound to submit to your laws while we are in your waters; be they ever so unjust we will not resist them.”

ચિનાઈ શાહી કરમાનથી જ્યારે કેન્દને અશીશુની વીસ હજાર પેટીઓ સળગાવી દીધી હતી ત્યારથી જ અશીશુના પવિત્ર વેપાર પર, ચીનને સુધારવા આવેલી ધરોપની વેપારી સરકારે સળવળી બીડી હતી. અને ચીનને અનેક રીતે ગરદન મારવાના કાયદેસર પ્રયત્નો છતાં ચિનાઈ શમતી આખો જોડું કેન્દન હંભુ ટંગમગતું દેખાતું હતું. અંગ્રેજ સરકારને હવે તો ફ્રેચ સાથે દોસ્તી હતી જ એટલે એણે નેપોલિયન ત્રીજા નામના ફ્રાન્સના બાદશાહના સાથમાં ૧૮૫૭ માં કેન્દન નગરનો કબ્જો લીધો અને પછી પદરસો માઈલ સુધી શાંગદાઈ સુધી બંને દોસ્તો ચઢી ગયા.

આ વખતે એ વેપારી સરકારોએ ચિનાઈ પ્રદેશને ગળેથી પકડીને ચૂસી નાખવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો અને દીનસીન મુકામે નવા તહનામાં ચીનના શરીર પર લખીને તેને રામેરામ ચૂંધી નાખવાનું નકો કયું હતું. આ અવસર જોઈને અમેરિકાએ પણ દીનસીન પહોંચી જવા પોતાની સ્ટીમરના સયાને દીનમીન તરફ દોડાવ્યા.

આ નવા તહનામાં આગળ તરી આવતી એક વાત એ મુજબ હતી કે ચીની શહેનશાહને આ વખતે વેપારી સરકારો સમજાવના માગતી હતી કે હવે તેમને માત્ર વેપાર કરવાના લાભ જ નથી જોઈતા પણ ચીની સરકાર પર પોતાની સરકારોનું સામ્રાજ્ય જોઈ એ છે, કાગ્યુકે તેમને આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોની બચ્ચતા વધારવી છે, પોતાના કાસ્ટોને ચીનના દળારમાં નીમવા છે.

એવા શુભ આશયના તહનામાં પર હેવટની સહીઓની આપણે તજવીજમાં અંગ્રેજ-ફ્રેચ સરકારો હતી ત્યારે એ બંને દોસ્તો પર ટાકુના કિસ્લામાંથી તોપમારો ચલાવવાનો ચીને અવિનય દેખાડ્યો અને સિલિશ કાફલાએ પાછા હટી જવું પડ્યું.

એવું ૧૮૫૬માં બન્યું. પણ પછી બીજે જ વરસે જને લાઈમ્સે નવી જમાવટ કરીને આવ્યા અને પેકીંગ સુધી ઘૂસી ગયા. ચિનાઈ સહેનશાહને નસાડી મૂક્યો અને તેના શીતલ મહાલને સળગાવી દીધો.

પાછાં પેકોંગમાં નવાં જ તદનામાં લખવા યોગ્ય-અમેરિકાની વેપારી સરકારોની જમાતો ભેડી. એ વિજેતાઓના હાથમાં હવે ચિનાઈ કાગિયો બરાબર રધાઈને આવ્યો હોય એમ લાગ્યું. વધારે જોરદાર યાત્રિક સંસ્કૃતિની પક્કમાં હવે ચીનની પછત સંસ્કૃતિ આવી પડી હતી.

ટીપોંગ બળવો

પછી શાહીવાદને ચોપડે વેચાઈ ગયેલી મંચુ સરકારના જુદામત્રો સામે ક્વાંગસી વિભાગના કિસાનોએ માયું 'ઊંચકું' અને જોતજોતામાં તેણે બળવાનું સ્વરૂપ પારણું કર્યું. એને સરકારનાર ટીપોંગ નામનો એક ધાર્મિક વર્ગ હતો. પશુચર્યાત પછી તરત જ ઓગણીસમા સતકની અધવચમાં દક્ષિણ આખો સળગી ઊઠ્યો. એ બળવામાં જુદામાન વર્મ તથા ખીન મધ્ય વર્ગના લોકો પણ લાગ્યા. મંચુ ગજવંશને ઉખેડી નાખી રાજ-શાહીનું ચીનમાંથી નિકાલ કાઢવાનું એ બળવાનું ધ્યેય બની રહ્યું.

ફક્તા જતા બળવાની પાંખ જમીન વિનાના ખેડો, રખડતા યોદ્ધા હાથ-કરીમરો તથા ખીન બેકારોના ઉછળાથી જોરદાર સળગી ઊઠી. ક્વાંગસીથી ચરૂ ચએલી એ જાળ ઉત્તરમાં યાંગઝી ખીણ સુધી પથરાઈ ગઈ. ક્વાંગસીથી યાંગઝી સુધી મંચુ સરકારનો નાશ કરવામાં આવ્યો અને પછી વિજેતા ટીપોંગ લશ્કરે પેકીંગને દરવાજે પહોંચ્યાં. હુંગ-સુ-શુન નામના બળવાના એક આગેવાને ટીન-વાંગ (દેવી રાજ)નો ઇશ્વર ધાન્ય કર્યો અને નાનકોંગમાં પોતાનું મથક સ્થાપ્યું. પછી કિસાનોએ જમીનોના

કુખળ લેવા માંડ્યા હતા. બજવાના આગેવાનોને એ વાત રુચતી નહોતી છતાં એ દિશામાં થોડાક સુધારા તાત્કાલ જાહેર કરવાની તેમને ફરજ પડી. દીપીંગ બજવાએ સાથેસાથ અરીથુના વેપારને ઘાબી ઘાબી, દેશમાંથી વહી જતી ચાંદીને અટકાવવા માંડી, કરભાર ઝોણા કર્યા અને જમીનના સુધારા જાહેર કર્યા એ રીતે દીપીંગ બજવાએ કિસાન જીવાણમાંથી ચરૂ ચઢતે ચીન પર મૂઠીવાદી સમૃદ્ધિ અને બ્યવસ્થા વિકસાવવાનાં બધાં ચિહ્નો બતાવ્યા.

પરંતુ આ દીપીંગ ફિલચાલ એકદમ જમીન પરના ફકરાતી હક્કદારોના અધિકારો સામે અથડાઈ તથા ચિનાઈ શહેરોમાં જઈ વસેલા લક્ષ્મીનંદો અને ખાધિયાઓના જમીનદારી હક્કો સાથે પણ અથડામણમાં આવી. જમીનના તંત્રમાં સુધારાઓ વિના, જૂના લાગાઓ અને વેરાઓને બધ કર્યા વિના, મૂઠીવાદી ઔદ્યોગિક વિકાસ શક્ય નહોતો. પણ તે વિકાસ માટે જરા જોટલો પણ આપ-ભોગ આપવાને શ્રીમતો અને જમીનદારો ખાધિયાઓ તૈયાર નહોતા.

એટલે ખાધિયાઓ મંચુ સરકારને પડખે બગાયા, અને એ સૌને પરદેશી શાહીવાદોએ પડખામાં લીધા. શાહીવાદને અરીથુનો વેપાર ધીકતો રાખવો હતો અને ચીનને ઔદ્યોગિક રીતે પગલ રાખવો હતો. શાહીવાદી ખજરી બધા અધારા પગિનજોને કાખમાં લઈને બજવા સામે નાચી ઊઠી ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં શરૂ થયેલો દીપીંગ બજવો ૧૮૫૪ ની સાલમાં શાંઘહાઈ આગળ રોકાઈ ગયો. પરદેશી તોપો બજવાની ફાજ સામે મકાઈ ગઈ હતી. મંચુ સરકારે આંતરવિગ્રહ જ્વરી રાખ્યો એ બધાનો લાભ લઈ ૧૮૫૮માં ફ્રેન્ચ સરકારે તોપ બતાવીને નવ્ર કરારો પર મંચુ સરકારનું મરુ લીધું. પછી અંગ્રેજશાહીએ અરીથુનો વેપાર કાવડેસર કર્યો અને આખા દેશને પરદેશી વેપાર માટે ખુલ્લો મૂક્યો.

૧૮૬૦ માં બધાં અધેર અને અપમાનોના દરવાજા જેવી મંચુ સરકારનો મીઠા મદાલ જમીનદોસ્ત થઈ ગયો. બજવાબાર લશ્કરોએ તારાજ કરેલી મંચુ ઝોલાદ શાહીવાદના ખોળામાં જઈને બેઠી. મંચુ સરકારના નાશ પર નીકળેલી દીપીંગ જોહાદ શાહીવાદી વિરોધી દેખાઈ ગઈ. દીપીંગ દિલચાલના મૂળમાં ઈસાઈ મીનાએ. હોવા છતાં, દીપીંગ બજવાના આચરે ઈસાઈ સિદ્ધિતા પર રચાયા હોવા છતાં ઇસુનું અપીણ મદી તેના ઇસુબાનો વેપાર બેક્ષતા શાહીવાદી ઈસાઈઓએ એ બજવાના ધાર્મિક સ્વરૂપને ધર્મ વિરોધી જાહેર કરવા વિદ્વાન પાદરીઓને પોતાની વહાઈ બોલાવ્યા. બટકું બટકું ખાઈ ગયા.

વરોપથી ઉઘોગવાદે આવીને પછી મીનને ચૂંચવા માંડ્યો. ફરેક મીનને ચૂસવાની ગણતરી કરીને પોતે પોતાની એક ગોઠવવા માંડી.

ઈ. સ. ૧૮૪૨માં અપીણની લકાઈ પછી અંગ્રેજ હકૂમતે હોંગકોંગનો ટાપુ પકાવી લીધો.

ઈ. સ. ૧૮૬૦માં અંગ્રેજશાહીએ કોલુન પેનીનસ્યુલા તથા સ્ટોનકટર ટાપુ આંચકી ખાધો.

ઈ. સ. ૧૮૮૫માં કાન્સે કોચીન-ચીન, આનામ તથા ટોંગકોંગ પકાવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૮૭માં પોર્ચુગલે મેકાઓ પર સીલ મારી.

ઈ. સ. ૧૮૯૪માં જાપાને ફોર્મોસા અને પોર્ટ આર્થર પકાવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૯૮માં એલે સીંગટાઓ, તથા કીઓસો પકાવ્યા.

ઈ. સ. ૧૮૯૮ના જૂનમાં અંગ્રેજ શાહીવાદે વી-હાઈ-વીનું બંદર આંચકી લીધું.

ઈ. સ. ૧૯૦૦માં ફ્રાન્સે ક્વાંગચીને ખતવી નાખ્યું

તોપણ મોટો ચીન અફાટ પડ્યો હતો. એને અદાર ઇંચાઇ-ઓ દતા. પિસ્તાળોસ કરેડ જેટલી માનવતા ચિનાઈ માટી પર વસતી હતી. યુરોપના શાહીવાદી માલિકો અને એશિયામાંથી જાપાની શાહીવાદી માલિકો પેસિફિકને પશ્ચિમને આરે પથરાયલા ચીન પર પથરાઈ ગયા હતા.

દીપોંગ બજારો એ ચીની રાષ્ટ્રના વિગ્રસનો જન્મર ઉઠાળો હતો. પણ તેણે ઠઠ ઠોકલ લાવવાને બાદે ચીન પર યથેચ્છ શાહીવાદી આક્રમણે જિભા કરેલા નવા સંજોગના ખડક પર પડાઈને પોતાની હસ્તીને નાખૂદ કરી. પણ એના પતનમાં પડાઈને જમીન-દોસ્ત યઈ પડેલી જનતા જમીન સુધી સુધી પોતાના લોહીના અનીમાંથી પાછી જિભા યતી દેખાઈ. ચીનના ભાવિમા પાછી નવી જેહાદના મોરચા મંડાવા માંડ્યા.

એ મોરચા મંડાવ તે પહેલા જ ૧૮૮૦ સુધી ચાલેલી દીપોંગ બજારની અસરો નીચે મંચુ સરકાર પાપામાંથી હથમચી જોડી અંદરની અસરો ઉપરાંત બહારથી પણ એક કે બીજા શાહીવાદનો ચાલુ ફૂટકો એના માથા પર ઠોકતો જ રહેતો હતો. ઈ. સ. ૧૮૮૪-૮૫ માં ફ્રાન્સે પોતે પકડી રાખેલા ફોર્મોસા આનામના પ્રદેશો લગાઈ લડીને પચાવી દીધા. બીજે જ વરસે બ્રિટિશ શાહીવાદે લહોરે ચીનના લોહીનીંગળતા શરીરમાંથી કાપી લઈ હિંદ સાથે જોડી દીધો. ઉત્તર મંચુરિયામાં રક્ષિમાના ઝારે મગચેસારો ચરૂ કરી રહેલે નાખવા માડી અને ૧૮૯૪ મા જાપાને દક્ષિણ મંચુરિયા તથા ફોરિયામાં છરી ખોસવા માંડી

એમ ચિનાઈ ધરતી પર ખેલતાં નવાં પરિબલોએ ચીની અહેનશાહની હસ્તી અર્ધ ચિનાની કરી મૂકી.

વેપારીઓ-ખાધિયાઓ, ઉદ્યોગપતિઓ.

પણ ઝીની ઘટના પર શાહીવાદના દેશી સયવાગ જેવા ચિનાઈ વેપારીઓ અને ચિનાઈ ખાધિયાઓ, હવે જમીનદારો હોવા ઉપરાંત ઉદ્યોગપતિઓ બનવા માંડતા હતા. એ વર્ગ પાસે જમા થતી દોલત વધારે નફા સાંપડે એવું શંકાણુ માગતી હતી. શાહીવાદની સોડમાં બેઠેલા મુસ્લીમોએ પોતે ટીપ્પોગ બગવા પછી કારખાનાં અને ઉદ્યોગો ખીલવવા તરફ આંખ ગોઠવવા માંડી. શાહીવાદને આ નવો ફણુઓ પસંદ પડે તેવો નહોતો. પણ એ અનિવાર્ય હોઈ તેને દૂધી નાખી ચકાવ તેમ પણ નહોતું. આ નવા ફણુગામાથી ફૂટતો અંકુર ચિનાઈ મૂડીવાદનો ઉદ્યોગપતિઓનો અંકાડો બનશે અને તે શાહીવાદના નફાઓમાં હરીફ બનશે તે વાત સાફ સાફ હતી પણ ન જૂરેની ચકાવ તેવી હતી. શાહીવાદી જમાતોએ આજ સુધી ઝીનનો અવરોધી રાખેલો વિશ્વાસ ગૂંચળાતો ગૂંચળાતો ફૂટતો હતો. એનો ઉગમ હવે કેવળ અટકાવી દેવાય તેવી ચકચતા રહી નહોતી.

ખાધિયાઓના આગેવાન લી-હુંગ-ચાંગ પોતે પહેલું સાહસ કર્યું. એણે ૧૮૬૩ માં એખાની મોટી મિલ સાંગહાઈમાં ખાંધી. પછી ૧૮૬૪ માં કીઆંગશાનમાં શીપર્સ બંધાયો. સાત વરસ પછી 'આપના મરચન્ટ્સ સ્ટીમ નેવીગેશન' કંપની બંધાઈ, અને તેણે નદી અને દરિયા પર પરદેશી વહાણવટાની હરીફાઈ આરંભી. તંત જ ખીજે વંરસે રેશમ વણવાના કારખાનાનો પાયો નખાયો અને ૧૮૭૬માં સાંગહાઈથી પુસંગ સુધીની પહેલી રેલ્વે ચિચિવારી દરતી, ચિનાઈ કિસાનોને અહોબાવ પમાડતી દોડવા માંડી. ઈસ ૧૮૭૮ માં પીપોંગમાં કાલસાની ખાણ ખોદાવા માંડી અને ૧૮૯૦માં કાપડની પહેલી મિલ સાંગહાઈમાં ચર ચઈ તથા

દેખાડું પહેલું કરખાનું પુરાંગમાં જોવાયું. ૧૮૯૬ પછી હીવા-સળીનાં કરખાનાં બિમી નીચળ્યાં તથા આટની અનેક ચક્રીઓ ફરતી થઈ. એમ ચીનમાં ઉલોગવાદ જમતો હતો.

એ જમતા ઉલોગવાદનાં પહેલાં પરિણામે દેખાઈ ગયું કે શાહીવાદના અગત્યવચ્ચા જેવો મંચુ સહેનશાહ ચીનના જિગતા ઉલોગવાદને જરા નેટલો પણ કામતો નથી રહ્યો. ચીની ધરતી પર ભૂતકાળના મૂંઝા જેવો ગાદી પાથરી રહેલો સહેનશાહ ત્યારે ચીનમાં ઉલોગ જિગતો હતો, વેપાર નવેસરથી ચાલતો હતો, રેલ્વે દોડતી હતી, બેન્કો ખોલાતી હતી, દુપાલ વહેંચાતી હતી અને તારનાં દોરડાં નખાતાં હતાં ત્યારે નકામો દેખાતો હતો.

ઉપરાંત એ જ સરકાર ચીની માલિકા ખાસે કર લેતી હતી અને એ જ કરોમાથી શાહીવાદી મુરલીધરો મુક્ત હતા. શાહીવાદી મૂડી સાથે હરીફાઈમાં જિતવેલી ચીની મૂડી પર ચીનની ખખડી ગએલી સરકાર લાગા લે, તે વાત ચીની ખાંધિયાઓને પણ દુચ્છતી આવે તેવી હવે હતી નહિ. ચીનની સરકારનો જૂનો તાજ ચીનની માલિકશાહીના આર્થિક હિતો સાથે ધસાતો હતો.

ખાંધિયાઓના આગેવાન હી-હું-શાંએ ચીનમાં નવો મુગ લાવવાનો પોતાની રીતે પ્રયત્ન કરે પણ ક્યો હતો. એણે ચિનાઈ લશ્કરમાં અને નૌકા-લશ્કરમાં નવીનતા આણી હતી, નિરાબોમાં નવી રીતો દાખલ કરી હતી, જીવાનેને ઉલોગો શીખવા પરદેશ મોકલ્યા હતા. એ બધી નવી અસરોના સંવાસે ચીનના ઉપલા વર્ગોમાં એ પ્રવાહો એક સાથે વહેતા થયાં હતા. બને પ્રવાહો ચીનના મૂડીવાદી કેમકાણુતી નવી રચનામાં સંમત હતા અને તે માટે ચીનની જૂની સહેનશાહતમાં જખ્ખર ફેરફાર કરી નાખવામાં પણ સંમત હતા. એક પ્રવાહ ચિનાઈ સહેનશાહને રશિયાના

મહાન પિટર જેવો સુધારક જનાવી દઈ તેની સત્તાઓ દૂધી નાખી તેને ઇંગ્લેન્ડના પૂતળારાજ જેવો કરી દેવા માગતો હતો. ખીન્ને પ્રવાહ આખા ચાહીવંશને જ ઉજેડી નાખી ચીન પર ક્રાન્સ અને અમેરિકામાં હતું તેવું શ્રીમતોનું સ્વરાજ કરવા માગતો હતો. પહેલો પ્રવાહ રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ સુધારક હતો, ખીન્ને રાષ્ટ્રીય ક્રાન્તિવાદીઓનો હતો.

શરૂઆતમાં જુવાન શહેનશાહ ક્યાંગગુએ સો દિવસની સુધારાની યોજના રજૂ કરી ત્યારે પહેલો પ્રવાહ વિજય પામશે એવું લાગ્યું પરંતુ તરત જ જુવાન શહેનશાહની આસપાસ જુનવાણી જળાંઓમાંથી વિરોધ ઊઠવા લાગ્યો. અને જુવાન શહેનશાહને ઉન્માદ થઈ ગયો છે એવો અવાજ શાહી મહાલમાં ફરી વળ્યો. ૧૮૯૮માં તરત જ શહેનશાહજાનું ડાકમરે શહેનશાહને કેદ કરી જૂની જમાતોથી રક્ષાઈને જુવાન શહેનશાહે પેશ કરેલા બધા સુધારા બૂંસી નાખ્યા અને શહેનશાહના સલાહકારોને ખરપી નાખ્યા અને કાંગ-યુ-વી તથા લીઆંગ-શી-ચાઉને દેશનિકાલ કર્યા. મંચુ શહેનશાહતમાં ચાહીવાદી નક્ષાખોરોએ ખોસી રાખેલી ક્રાન્તિ કે પ્રતિવિરોધી અસરોનો વિજય થતો દેખાયો. સુધારા પર પડેલા આ ધા પર ચાહીવાદી જમાતોએ એક પછી ખીજ ધા વીંઝવા માંડ્યા એક બનવા માગતા ચિનાઈ રાષ્ટ્રના ઉપદ્રા વર્ગોનું પશુ સંગઠન અટકવવા એણે બધી-ખાલુધી ચીની શરીરને કાચવા માંડ્યું. પહેલો પ્રવાહ એ રીતે ચાહીવાદી ગોઝારી થટનામાં ઊગ્યો તેવો જ સૂમી ગયો અને ખીન્ને ભોમ-લીતર ખનીને ધૂધચર્ઈ રહ્યો. એ ધૂધવાટમાં, -જુદમી યાતનાઓ, ભયાનક-દુષ્કાળો, પ્રલયો તથા અનેક પ્રકારનાં શોષણોથી કચાઈ રહેલી ચિનાઈ જનતાના સજાતી આસ પીખતા હતા અને આખા

ચીન પરથી, પરદેશી હેવાનિયત સથા તેનો હાથે ખતેલી મંચુ સરકાર પર ક્રિટિકાર વરસતો હતો.

રશિયન ઝાવ અને જાપાની મીકાડો

૧૮૫૪ની સાલમાં જને બાદશાહોને આંગણે ઉપા બિગી હતી. બિગતી ઉપાના નવા સાગમાં જનેની ગીટ પશ્ચિમની વેપારી સરકારો પર મંડાઈ ચૂકી હતી. એ સરકારો ચીનને કિનારે ગોઠવાઈ ગઈ હતી. મહાખંડ જેવો ચિનાઈ પ્રદેશ ઘેરતો પડ્યો હતો. પેલી સરકારો એને કાપી કાપીને ખાતી હતી.

રશિયાના ઝાવે પણ એ ખાનાખરાખીમાં હાથ લંબાવ્યો હતો. ઝારનો પંજો ૧૮૬૧ ની સાલમાં લાડીવોસ્ટોકમાં દેખાયો. પશ્ચિમે માંડેલી સુધરેલી લૂંટાલૂંટમાં પાછા પડી જવાની ખીકમાં તે ખીકમાં જાપાનનો મીકાડો બોલો ચર્ચ ગયો. એની સામે ફ્રાન્સે આનામનો પ્રદેશ પડાવી લીધો હતો, અંગ્રેજ વ્હાન્સ-દેશ પર કફન ઢાંકી દીધું હતું. જાપાને ફેરમોસા અને કોરીયા પર તાક મારી હતી.

૧૮૯૪ માં લોહીલુહાણ ચીને જાપાન સામે પડકાર કર્યો. પણ ચીનનો ધરાજય થયો અને તેણે સીમોનોસેકી આગળ જાપાન સાથે શરમજનક સલાહ કરવી પડી. એ સંધિથી મીકાડોએ લીઓ-હુંગ, ફેરમોસા અને પીસકે કોરીસ પડાવી લીધાં, અને વધારામાં નુકસાનીની જગી રકમ લીધી.

પણ લીઓ-હુંગના નાક પરનું પોર્ટ-આર્થર તો રશિયાના ઝારને ભેઈકતું હતું. સેન્ટ-પીટર્સબર્ગની દૃષ્ટિએ જાપાન પાસે પોર્ટ આર્થર જેવું મથક જાય તે એને ખાલવે તેમ નહોતું. ફ્રાન્સ-સાઈમીરિયન રેલ્વેના બાંધનારા કાઉન્ટ વીટ્ટેએ આ ચીન-જાપાન વચ્ચેની સલાહના અમલ સામે લાલ જતી ધરી.

જારની આ વાતનો અગ્રેજ સરકારે તો વિરોધ કર્યો પણ ફ્રાન્સ અને જર્મનીએ તે વધાવી લીધી. જપાને નમતું મૂક્યું. તેણે રાહપુશી અને અક્ષ-હોશિયારીથી લીઓટુંગ અને પોર્ટ આર્થર પરનો પોતાનો દાવો પડતો મૂક્યો.

પછી રશિયન ઝાર ચીનને ખાવાના પહેલા પગલા તરીકે ચીનને જંગી ગ્રંથની લોન ધીરી અને ચીનમાં રેસો-ચિનાઈ બેન્કની સ્થાપના કરી. પાછળથી એ બેન્ક રેસો-એશિયાટિક બેન્ક તરીકે ઓળખાઈ.

રશિયન ઝારનું પહેલું પગલું મંગાલ પગલાથી જોણે ફ્રાન્સ-સાઈમીરિયન રેલ્વે બાંધી હતી તે વીટેએ ચીનના પ્રદેશમાંથી ઠેક લાડીવોસ્ટોક સુધીના પાંચ રસ્તાની યોજના કરી. એ પગલાથી ઉત્તર અને દક્ષિણ મંચુરિયામાં તથા આકિટર મેગિલિયામાં પોતાનો બાજ ચીનના દેશમાંથી કાતરી કાઢવાનો તથા વ્યૂહની દૃષ્ટિએ જપાન સામે મોરચો બિભો કરવાનો ઝાર મહાશયનો પ્રમાણિક ઇરાદો હતો.

ત્યારે રશિયાની ગાદી પર ઝાર નીકોલસ બેસવાનો હતો. તાજપોષીના સમારંભમાં પધારવાનું ચીનને આમંત્રણ આપ્યું. ચીનનો જુવાન દરબારી લી-હુંગ ચાંગ સમારંભમાં પહોંચ્યો. ૧૮૯૬ની સાલમાં રશિયન પાટનગરમાં તાજપોષીનો ઉત્સવ પૂરબહારમાં સળગી બિઠ્યો.

સમારંભના ઉત્સવના લોહિયાળ જલસાઓ આલના હતા ત્યારે વીટે અને લી-હુંગ-ચાંગ મસલત કરતા હતા. જપાનના આક્રમણ સામે ચીન અને રશિયાએ એકત્રીજનને મદદ કરવી અને ચીને ચિનાઈ ધરતી પર ચીટથી લાડીવોસ્ટોક સુધી રેલ્વે બાંધવાની રશિયાને પરવાનગી આપવી એવું નક્કો થયું.

૧૯૦૩ ના જુલાઈની ૧ લી તારીખે ચાઈનીઝ ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પ્રાઈવી મુકાઈ.

અને જાપાનનો મીકાડો અને રશિયાનો ઝર એવાં કારણોને લીધે લડી પડ્યા. રૂસો-જાપાનીસ યુદ્ધ લડાયું અને પૂરું થયું ત્યારે રશિયાએ જાપાનને રેલ્વે લાઈનનો દક્ષિણ મધુરિયાનો ભાગ આપી દેવાની ફરજ પડી. એ લાઈન ૪૭૫ માઈલ જેટલી લાંબી હતી. અને એથી રશિયા પાસે ઉત્તર તરફની જ રેલ્વે લાઈન ખાતરી રહી. પરિણામે દક્ષિણ મધુરિયામાં જાપાનની જાળ પથરાવા માંડી અને ઉત્તરે મધુરિયા પર રશિયન ઝારની જાળ બિઝાર્ડ મર્ઝ હતી.

ચીની જીવિમાનો અને મધ્યમ વર્ગીયોને હવે શહેનશાહત નાશ પામવાને ચોક્કસ ખતરી ચૂકી છે તેની ખાતરી થઈ હતી અગતિશીલ અવાહો હવે કાંગ-યુ-વી તરફ પીક ફેરવી દેશનિકાલ થએલા એક સુન-ગાત-સેનના અવાજ પર કાંગ માડતા હતા. દીપીંગ બળવો દગાઈ તથા તેને બીજે વરસે કેન્ડન પાસેના એક ગામડામાં જન્મી જીવાને સુન દીપીંગ બળવામાં તરબોળ થયેલાં કેટલાક ઘટકોના સંગમાં આવ્યો હતો. હોનોલુલુમાં જઈને જીવાને સુન ખિસ્તી બન્યો અને પછી તરત જ એણે બાઈનલને બગલમાં ભરી અમેરિકન લોકશાસનનો અભ્યાસ કર્યો અને અજમાયશને અતે એણે ચીની શહેનશાહતને ઉથલાવી પાડવાની યોજનાઓના સહચાર સાથે પોતાના રાજકીય જીવનનો આરંભ કર્યો. ૧૮૯૫ માં એ શહેનશાહતને ઉથલાવી પાડવાના કાવતરામાં નિષ્ફળ નીવડી દેશવટે નીકળેલો સુન પોતાના રાજકીય કાર્યક્રમ માટે પરદેશોમાં રખડતો ચીની જીવાનોને એક કરતો હતો.

સુનના કાર્યક્રમ માટે કામદારોએ, તથા વેપારીઓએ પૈસા આપ્યા. ચીનમાં એ કાર્યક્રમને સફળ કરવા કેટલીએ ખાનગી

અંડણીઓ જામી ગઈ. પરદેશથી પાછા ફરતા ચીની વિદ્યાર્થીઓ નવા વિચારોથી ઊઠરાઈ જતા મુન તરફ વળ્યા હતા. જૂની સરકાર અને જૂની પ્રથાઓ તરફનો પ્રકાપ ઊઘળી રહ્યો. ચિનાઈ વેપારીઓ અને મૂડીવાદીઓએ પણ આ નવા ઉછાગાને અપનાવી લીધો.

૧૯૦૫ માં અમેરિકાનો બહિષ્કાર અને ૧૯૦૮ માં જાપાનનો બહિષ્કાર ચિનાઈ રાષ્ટ્રે રાષ્ટ્રહિંસ્યાલુતા જંગી આંદોલનો જગતીને ઊભાં. ચીની સહેનચાહતે બહિષ્કાર સામે પ્રતિજ્ઞા કાઢ્યો પણ એ પ્રતિજ્ઞાને કચડી નાખી પરદેશી માગ્યો સામેનો રાષ્ટ્ર જુરાળ કેન્ટન, સીંગાપુર, શાંગહાઈ, તથા ટીનસીનમાં સંગઠી ઊઠ્યો. એજ રીતે ૧૯૦૮ માં જાપાન સામેનો બહિષ્કાર વધારે બળકેર બન્યો. જાપાનીસ જહાજો સંગ્રામી મુકવામાં આવ્યા. જાપાનનો માલ હઠાવવાની મજૂરોએ ના પાડી દીધી. આ બંને સામેના બહિષ્કાર કાચે, મંચુ સરકાર સામેનો વિરોધ પણ સંગઠનો ફેલાવો હતો અને સરકાર સામેનો ખુલ્લો બળવો એથવાનમાં ફાટી નીકળ્યો.

ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં ચીન પર ત્રણસો વરસથી ગાદી પાથરીને બેઠેલા મંચુ વંશે નિયંત્રિત રાજતંત્ર સ્વીકારવાની કબૂલાત કરી પણ ૧૯૦૮માં સહેનચાહ્યાનુ કાઉન્સિલના મરણ સાથે જ ચીની સહેનચાહતી ગાદી પણ મહાપેડીમાં પુરાતી હતી. એથવાનમાં ૧૯૧૧ માં ઘાહી અમલદારો સામે બળવો થયો અને ખીજે જ મહિને, ઓક્ટોબરમાં વુશંગના લશ્કરે બળવો ક્યો. લેન-કાઉમાં પડેલા ઘાહી લશ્કરે બળવાખોરો સામે કૂચ કરવાની ના પાડી દીધી. એમ મંચુ સહેનચાહન બખડી પડી અને નાશ પામી.

અંધેર

અને તરત જ ચીન પર અધારાં જિત્યાં, હુદ્દિમાતોની હુદ્દિ નથી રચનાતો અમલ કરવા જેટલી બળદારુ ને બાપક બની નહોતી. ઉપલો અને વચલો વર્ગ આખા ચીનની એક રાષ્ટ્રીય સરકાર ધરાવે જેટલો રાષ્ટ્રીય ધડાધો નહોતો નીચલા વર્ગોની આ હિંમતવાદમાં કશી અસર હતી નહિ તથા તેમનું કાંઈ પણ જાતનું ગંજકીય સંગઠન પણ હતું નહિ. અધારા ચીન પર એ સંજોગમાં ખખડી ગયેલી શહેનશાહતના વિગ્રહખોર લશ્કરવાદીઓ એક કે બીજો દુકડો પડાવી લેવા તરવાર તાણી નીકળી પડ્યા. ચીન પર સ્વાગ ચલેલી પરદેશી શાહીવાદી હકૂમતોને મન આરિયત સર્વોત્તમ હતી, કારણકે ચીન પર નીકળી પડેલા આ વિગ્રહખોર જાલિમો, ચીની જમીનદારી અને હકરાવી હિતોને તથા શાહીવાદી શોષણને સલામત રાખવાની અને ચીની જનતાની દૂખમાં ધૂસેલી બધી નળીઓને પવિત્રપણે સાચવવાની ખાતરી આપતા હતા.

એટલે જ યુનાન અને દક્ષિણ ક્વાંગસીના વિગ્રહખોર નાયકોને ફેચ શાહીવાદે ઘણુમાર સળભ્યા. હોંગકોંગ અને શાંગહાઈના કાબૂ નીચેના નદીખરેસો પરના વિગ્રહખોરો પાસે પોતાનાં હિતોનું ખત પડાની અગ્રેજ શાહીવાદે તેમના કપાળમાં તિલક ક્યું, અને હિત તરફની વિગ્રહખોરીને જાપાને કુલાવી.

એવો ૧૯૧૧ પડીનો અધારકાળ ચીનની ધરતી પર અધારા ઝાળાઝાળે મચાવેલો આંતરસંહાર ફેલાવી રહ્યો. ચીની જનતા પર પલાઝેલી વિગ્રહખોરી ચીની લોહીથી ધરતીને ખરડી રહી આ અધોગતો લાજ લેવા શાહીવાદી માગ્યો પોતપોતાની છૂરી વધારે ઊંડી ખોસીને ન્યાંધી ચીની ગરદનમાંથી વધારે લોહી ડાઢી શકાય ત્યાં ધા દઈ રહ્યા.

આ આંતરકલહોએ વિગ્રહજોરોનું શાસન ચીન પર યર થયું. એ શાસનનો દરેક દિવસ ચીની જનતા પરના અત્યાચારો અને અપમાનો વધારી રહ્યો. ચીની કિસાન પરના લાગાઓ વધી પડ્યા. ચીની કિસાન જનતાની કમાણી ઉજ્જડ ગઈ. ચીની ધરતી ચીની માટીકાઓને ખાઈ રહી. જમીનની પેદાશ ખૂબ ઓછી થઈ ગઈ એક પછી બીજો વધારે લગાનક દુષ્કાળ, પ્રલય અને સંહાર ચીની માટી પર ખેલાઈ રહ્યા. લાખો કિસાનોનાં હાક-પિંજર સુસવતા સુધાઈ રહ્યાં. લાખો કિસાનોના દીકરા-દીકરી ચિનાઈ નગરોમાં વેચાયાં. કિસાનોના જૂથન-જૂથ યુવકો માટે વિગ્રહજોગ નાયકોનાં લશ્કરોમાં ખાવડી લઈને જોડાવા માંડ્યાં.

યરોપનો શાહીવાદ આ સહારવીવાના દોરીસ ચાર દાખવેનો હસતો બેઠો હતો.

ચીનમાં તાજકતોમ આવી ગયેમો ગાપૂનેતા સુન-યાત-મેન, સુઆન-શી-શાઈ નામના પોતાના રાષ્ટ્રીય સેનાપતિના સાથમાં પેકોંગમાં બેઠો બેઠો પોતાના માથા પર મુક્તવદ્ધા ચિનાઈ સ્વરાજ્યના પ્રમુખપદના દાંદાવાળા તાજને ગોઠવતો હતો.

ત્યારે ૧૯૧૪ ની સાલમાં યરોપના સમરામણ પર યરોપના શાહીવાદી જલ્લાદો દુનિયાના પંજાન પ્રેરેલો શિકાર કરવાના ભાગ નવેસરથી વહેંચવા માટે વિધિબદ્ધ રચતા હતા.

પછી તો યરોપની વેપારી સરકારો પંજાત દુનિયાનો શિકાર કરવાના હક્કની મારામારી પર આવી ગઈ હતી. રશિયાના ત્રીસે પશુ એમાં કપકાળ્યું હતું. જ્યારે યરોપના શિકારીઓ વરસાલી મુકામે દુનિયાને ચરી ખાવાની વહેંચણી કરવા બેઠા ત્યારે ત્યાં ઝારશાહીનો ઠાઈ દલાલ હાજર નહોતો. કારણ ત્યારે જ ઝારશાહીની ધોર ખોદાઈ ગઈ હતી. રશિયાના બેકુત મનૂરે ઝારશાહીને ઝેના

ખૂની અવશેષો સાથે દુનાવી દીધી હતી અને રશિયા પર સોવિયટની હકૂમત બહેર કરી હતી.

અને ક્રાન્તિની અમિત્રાજી જેવી સોવિયટ સરકારની લાગવગને દૂર પૂર્વના રાજકારણમાંથી ખૂંસી નાખવા વિજેતા શાહીવાદે દોડધામ શરૂ કરી દીધી. રશિયાને આઈર્લેન્ડ પ્રજાસત્તાક દાતુ-દુવા અને આઉટર મોંગોલિયાથી જુદું પાડી દેવા જળજળર દિલચાલે શરૂ થઈ. અંગ્રેજી શાહીવાદ અને જાપાનીસ શાહીવાદ એ પ્રયત્નમાં મચી પડ્યા.

શાહીવાદનાં લક્ષરો રશિયા અને ચીન વચ્ચેની સરહદ પર ચોક્કસ કરી રહ્યાં. રશિયાની આગ ચીનમાં જેસી જવાની તેમને સતોશત ચિંતા જેસી ગઈ હતી સીક્રીઆંગમાંથી રશિયન લાગવગ વાળીખૂડીને સાફ કરવા સ્થિતિશ મિશનો મચી પડ્યાં અને કાશગાર આગળ અંગ્રેજી શાહીવાદે રશિયાની સોવિયટ સરકાર વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવા માટે એક વાયરલેસ-ટેલિગ્રાફ સ્ટેશન બાંધ્યું અને ત્યાંથી બોલશેવિક વિરુદ્ધ અનેક અફવાઓ ઉડાડવા માંડી. ખીજી તરફ જાપાનીસ એજન્ટોએ એશિયનો માટે એશિયાનાં ગીતો ગાવાની શરૂઆત કરીને અને તેણે ચીનના લશ્કરનાં સાથે ખત કરી ૧૯૧૮ના માર્ચની રખમી તારીખે આઈર્લેન્ડ ઇસ્ટર્ન રેલ્વે પર છાંયો માર્યો તથા આસપાસના પ્રદેશો કબજે કરવા માગ્યા. પશ્ચિમી અવરથા અમેરિકાને અનુકૂળ આવે તેમ નહોતી એટલે તેણે તરત જ દરમિયાનગીરી કરી અને રેલ્વેનો કબજો ચીનને સોંપીને તેના પરનો બધો કાળૂ ઝારશાહીના બાગી આવેલા લશ્કરી સરદારોને સોંપી દીધો.

લાલ લશ્કરની આગેકૂચ

અંગ્રેજ શાહીવાદની મદદ સાથે આઈર્લેન્ડ પ્રજાસત્તાક દુના-દુવા અને સીક્રીઆંગની આસપાસ લશ્કરો ધુમાવતા ઝારશાહીની

કાલચક્ર, તથા ઉર્ન-રટ્નબર્ગ નામના સરદારોની ખબર લઈ તેમને ખતમ કરવા હવે લાલ લશ્કર અંદરની સાફસૂરી કરી આગળ વધતું હતું. ૧૬૨૦ની શરૂઆતમાં લાલ લશ્કરે કાલચક્રને હરાવ્યો તથા એની દુકડીઓ ચાઈનીઝ તુર્કસ્તાન, મંગોલિયા, મંચુરિયા અને ચીન તરફ નાસી છૂટી. એ રીતે ઝારશાહીનો અવશેષ ખતમ થવા લાગ્યો. આઉટર મંગોલિયાની સરહદ પર ઉર્ન-ફોન-રટ્ન-બર્ગ એનાં માણસો સાથે હજુ ભટકતો હતો. એ પહેલાં રશિયન નૌકાખાતામાં હતો, રૂસો-જપાનીસ લડાઈમાં લડ્યો હતો અને મદાયુદ્ધમાં પણ જોડાયો હતો. એ જંગીસખાનના વંશનો હતો અને બાદુનો વતની હતો. એની સ્ત્રી એક મંચુરીયન રાજકુમારી હતી. એ પોતે શુદ્ધ ધર્મનો અભ્યાસી હતો અને જગવાનની જેમ રાજશાહીમાં માનતો હતો. એણે ૧૬૨૧ના મે માસમાં જનરલ લુ-શાંગ-કુને લખ્યું હતું કે, 'અમે ઉમરાવભદાઓ એક જ ખ્યાલમાં, એક જ વિચારમાં અને ગાંઠોને ગાદીએ બેસાડવાના એક જ આચારમાં માનીએ છીએ.'

એની નજર ચીનની ગાદી પર ચિનાઈ રહેનશાહને અને રશિયાની ગાદી પર ફરી વાર ઝરને આફ઼ યરેલો જેવા જખતી હતી. ૧૬૨૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં એણે ઉરઝાનમર કબજે કર્યું અને પછી બહાર ક્યું કે 'જેમ પૃથ્વી સ્વર્ગ વિના હોઈ શકે જ નહિ તેમ પ્રજાઓ રાજા વિના સભવી શકે નહિ.'

અને ઝારશાહીના એ જવાનક ઉમરાવે ઉરઝાને આંગણે રશિયામાંથી બેલશેવિકોનું અને ચીનમાંથી કાન્તિકારીઓનું નિકળ કાઢી નાખવાના શપથ લીધા તથા ઉરઝામાં એકધારી કતલ ચલાવી. એક પણ કાન્તિકારી કે ચઢદી જીવતો ન રહી જાય તે જોવાની એણે સખ્ત કાળજી રાખી.

પછી એણે જાપાન સાથે મસલત શરૂ કરી. એણે જનરલ લુ-શાંગ-કુને કહાલ્યું કે તે નામદાર ન્યાં ન્યાં ક્રાન્તિકાર જડે તેને લાં ત્યાંથી સંહારી નાખવાનો તેમના તરફનો ધિક્કાર જાણે છે, અને તેથી મેંગોલિયામાં રાજાશાહીને ફરી વાર સેનાપતિ શાંગ-સો-લીનની સરદારી નીચે આરૂઢ કરવામાં આપ નામદાર મને મદદ કરશો.

અને જાપાનની નામદાર સરકારે એને દારૂગોળા મોકલ્યો. પછી એ સાઈબીરિયાના બાઈકલ પ્રદેશ તરફ વળ્યો. પણ ત્યાં એ મહાસેનાનીનો તારો ખરતો હતો. એ શરૂઆતમાં ફતેહ મેળવતો સોવિયટ પ્રદેશમાં ધૂસ્યો. પછી લાલ લશ્કરે એની હરોળોને બિડાવી. એ હાર્યો અને નાહો. ઠેક ઉરગા સુધી લાલ લશ્કરે એની પાછળ પકડ્યું, અને જુલાઈની ૭ મીએ લાલ લશ્કરે ઉરગાનો કબજો લીધો. છેવટે ઓગસ્ટમાં એ કેદ પકડાયો અને લાલ લશ્કરે એ ઝારશાહીના પગલાવાને જાહેરમાં વીંધી નાખ્યો.

આ છેલ્લા બનાવથી સોવિયટ સરકારને, સોવિયેટ સાઈબીરિયા પર હક્કો કરવા માટે મેંગોલિયા કેવું સરસ મથક છે તે વાત સમજાઈ

એ વખતે ઉરગામાં ચાર દાગરનું અને પશ્ચિમ મેંગોલિયામાં ત્રણ દાગરનું લાલ લશ્કર હતું. લાલ લશ્કર, લશ્કર હોવા છતાં તેની રીતભાતે મેંગોલિયન નરનારીઓને આકર્ષી લીધાં. લાલ લશ્કરની વાતો મેંગોલિયાના જુગજૂનાં જુદાં મંદિરો અને મઠોની દીવાલોને વીંધીને લોકલુલ્લુમાં છિતરી રહી. લાલ લશ્કરની દાગરની મેંગોલિયાનાં ગામડાંઓમાં પણ વર્ગવિગ્રહની વાટ સળગી બિડી. ખાસ કરીને આલ્ટાઈ મેંગોલિયામાં તરબોળ જનતી બોલશેવિક અસરથી, મેંગોલિયાની પોતાની જાતને માલિક માનતી, પેકીંગ,

ટાકિયો, અને મુકડેન નગરોની શ્રીમંતાઈ સળવળા ઊડી. ચીનનાં માલિકા મેંગોલિયાનાં માલિક હતાં જ, ટાકિયોની સરકાર એ માલિકોની સર્વોપરી હતી અને શાંમ-સો-લીન એ માલિકાએ મૂકેલા ચીની ખાંધિયો હતો.

' સોવિયટ ચીન સંબંધોનો રાહ

ચીનની પીઠ પર યુરોપની શાહીવાદી સરકારો બેઠી હતી, ચીન એશિયાઈ હોવાથી અને પોતે જ એશિયાટિક હોવાથી ચીનની ગરદન પકડીને જાપાનીસ શાહીવાદ આખા જ ચીનને ગળા જવાની મુશ્કેલી સેવડું હતું. અને ત્યારે જ પોતાને પોતાની બેઠીઓ વિના ખીજું કશું જ સુખાવરાનું નથી એમ જાણ્યો ચીનનો આત્મા સોવિયટ રશિયાનો સાથ માગતો હતો, પણ એ સાથના મંબંધો પર એના પર પલાયોલા માલિકોના કાળૂનો અખંડ ચોરીપહેરા રહેતો.

સોવિયટ રશિયાએ ૧૯૧૯ અને ૧૯૨૦થી એ વિશાળ પીળા પ્રદેશ સાથે લાલસેતુ બાંધવાના સંબંધોની શરૂઆત કરી. વરસાલી મુકામે મળેલી ૧૯૧૯ની કહેવાતી શાંનિ પરિષદ ચીનના શાન્ડુંગ પ્રદેશમાંથી જાપાનને ખસેડી ન શકી ચીનના ગૃહીય પ્રાણે ધમપછાડા કર્યા. ચીનના એક છેડેથી ખીજે વિરોધસભાઓ થઈ. પરદેશીઓ પર હસ્તા યમા. જાપાનીસ માલનો બદ્ધિષ્કાર થયો. અને ચીનના ધવાયેલા પ્રાણને જાન થયું કે યુરોપની શિઠારી જમાતોને હાથે તેનું કશું જ હિત થવાનું નથી.

એ વખતે સોવિયટ સરકારે ૧૯૧૯ના જુલાઈના ૨૫ મા દિવસે ચીની પ્રજા જોગ, જહેરાત કરી. એ જહેરાતે યુરોપના શાહીવાદના અને જાપાનના શાહીવાદના વધા દાવ ખુરસા પાડ્યા. સોવિયટ સરકારે એ જહેરાતથી ઝારશાહીની બધી જીતોને ચીનમાંથી રદ કરી નાખી અને સમાન ધોરણ પરની મિત્રાચારી માટે હાથ

હંબાળ્યો. સોવિયટ મેત્રીને પેકીંગ સરકાર તેના મર ચડી બેઠેલા શાહીવાદોને લીધે સીધી રીતે સ્વીકારી ન શકી, પણ ચીનના રસિયા સાથે ખાનગી સંબંધો બંધાયા.

ચીને જનરલ, શાંગ-સો-લીનને મોસ્કો મોકલ્યો અને મોસ્કો સરકારે પણ ત્યાર પછી પોતાના પ્રતિનિધિઓને ચીન મોકલવા માંડ્યા. એડોલ્ફ-એ-હોર્સી, સોવિયટ સરકારનો ચીન જનરલ ત્રીન્ને પ્રતિનિધિ હતો.

જોશી ચીનમાં હતો ત્યારે ચાઇનીઝ-પરટર્ન રેલ્વેનો સવાલ પાછો ઊઠેડાયો. એ રેલ્વે પર ચીનની પેકીંગ સરકાર કે મંચુરિયન સરકારનો તો કરોજ જ હવો લાગતો નહોતો અને તોપણ ચીન પર જામેલા શાહીવાદી માલિકો રસિયાનો એ રેલ્વેનો જૂતો માલિકી હક સોંપવા પણ તૈયાર નહોતા. જોશીએ પેકીંગ સરકાર સાથે એ બાબતમાં મક્કિનાઓ સુધી વાટાઘાટ કર્યા કરી પણ તેનું કંઈ જ પરિણામ ન આવ્યું. દરમિયાન વોશિંગ્ટનની-સાક્ષ-ન્યાસની પરિષદનું કામકાજ પૂરું થયું હતું અને તેણે પણ ચીનને ઘેરો લીધો હોઈ, ચીનની રાષ્ટ્રીય અગ્રણ વધારે ક્રાન્તિકારી બનતી હતી. ૧૯૨૧ના એપ્રિલની ૭મી તારીખે કેન્ટનમાં ચીનની પારલામેન્ટ મળી અને તેણે ડોક્ટર સુન-યાત-સેનની ચીનના પ્રમુખ તરીકે વરણી કરી. બીજા જ વરસના ઓગસ્ટમાં જનરલ, સેન-શુંન-મીંગે ડૉ. સુનને કેન્ટન છોડી જવાની ફરજ પાડી પણ ડૉ. સુન-યાત-સેન ચીનની રાષ્ટ્રીય સરકારનો સાચો પ્રાણ બની રહ્યો, અને પોતાનો અવાજ દેશને ખૂણે ખૂણે પહોંચાડી રહ્યો પેકીંગની સરકારની સત્તા તો પેકીંગની દીવાલોમાં જ અટવાયા કરવા લાગી.

૧૯૨૩ ના જાન્યુઆરીની ૧૬મીએ સોવિયટ પ્રતિનિધિ જોશી ડૉ. સુનને શાંગહાઈમાં મળ્યો, અને તેમણે ૨૬મી તારીખે

અંતુક્રાંત જાહેરાત કરી કે, 'ચીનનો મુખ્ય અને તાત્કાલિક હેતુ રાષ્ટ્રીય એકતા અને રાષ્ટ્રીય આઝાદી મેળવવાનો છે તથા આ મહાન સવાલના નિકાલમાં ચીનને રશિયન જનતાની અધી સહાનુભૂતિ તથા મદદ છે.'

અને પછી ડૉ. સુને કબૂલાત કરી કે સોવિયટ રશિયા, ચીન તથા શાંગ-સો-લીને મળીને ચાર્ઝનીઝ-ઈસ્ટર્ન રેલ્વેના સવાલનો નિકાલ કરવો જોઈશે.

પછી ૧૯૨૪ ના જુલાઈમાં રશિયન પ્રતિનિધિ તરીકે નેશીની જંગએ કારાખાનની નિમણૂક કરવામાં આવી. ચીન સાથેના સમાન સંબંધોની જાહેરાત કરનાર તરીકે એ ચીની જનતામાં જાણીતો. અને માનીતો બની ચૂક્યો હતો. ચીન આવતા એ સોવિયટ પ્રતિનિધિને મચુરિયાએ દબાવવામાં દેખાવેલી વધારી લીધી. દરેક ઠેકાણે એની વધાર્જના પુકારો ઊભરાયા. એની અંદર અનેક નરનારીઓએ માનવીના સમાન હક્ક રચતી સોવિયટ સરકારને અનગ્ના અનુરાગથી વધારી.

'હું ચીનમાં એ હેતુઓ સાથે જાઉં છું: એક સોવિયટનો ચીન સાથેના સમાન ધોરણે સંબંધ બાંધવાની મસલતો કરવા અને બીજો ચીનમાં શાહીવાદ સામે લડત ફેલાવવા.' કારાખાને પોતાના હેતુઓ આખે વસ્તે સમજાવ્યા. એણે પરદેશી રાજદારશુના દક્ષાલોના, દેખતા ક્રાન્તિવાદી રાષ્ટ્રવાદ અને શાહીવાદના વિરોધની ઘોષણા કરી. એણે પેકીંગ પહોંચતાં પહેલાં મચુરિયામાં એક આશુના માનના જવાબમાં જણાવ્યું કે:

'જે એક વખત ફરીથી પરદેશી શાહીવાદી પંજાઓ ચીન અને સોવિયટ રશિયાની મિત્રાચારી અને પરસ્પર વ્યવહારમાં આડા આવે તે આપણે તેવા હાથોને દોર રીતે કાપી નાખવા જોઈએ.'

રસ્તામાં કારાખાન મુકડેનમાં શાંગ-સો-લીન સાથે મસલત કરવા આવ્યો. મંચુરિયાનો સરદાર આ સોવિયટ પ્રતિનિધિ-પર ખુશ થયો. કારાખાન શાંગ-સો-લીન સાથે દોસ્તી બાંધી પેકીંગ તરફ આગળ વધ્યો. પેકીંગમાં, જનરલ વુ-પી-કુનું રાજ હતું. વુ-પી-કુન સરદાર, ફેંગ-યુ-સીઆંગે કારાખાનને મિળ-ખાની આપી. કિશિયન જનરલ તરીકે જાણીતા થએલા ફેંગ યુ-સીઆંગે રશિયન પ્રતિનિધિના માનમાં બોલાવેલા મેળાવડામાં પેકીંગ સરકારના પરદેશ ખાતાનો પ્રતિનિધિ ડૉ. વાંગ આવ્યો હતો.

કારાખાનનું બધું કામકાજ ડૉ. વાંગ સાથે જ હતું. કારાખાને એક તરફ રશિયન નીલિ વિષે જાહેર સમાચારોમાં બોલવા માંડ્યું, બીજી બાજુ તેણે ચિનાઈ, પેકીંગ સરકાર સાથેની વાટાઘાટો ચાલુ રાખી.

ચીન સાથેની સમાન ધોરણની પહેલી સંધિ

ચીનની પેકીંગ સરકારના પરદેશ ખાતાના પ્રતિનિધિ સાથે કારાખાને સોવિયટ સરકારના નામમાં સમાન ધોરણ પર સંધિ કરી કે સોવિયટ સરકાર મોંગોલિયાને સ્વતંત્ર ચીનના એક વિભાગ તરીકે સ્વીકારે છે, તથા આઉટર મોંગોલિયામાંથી સોવિયટ લશ્કરને હટાવી લેવાની તારીખ નક્કો કરે છે, તથા ચીનની સરકાર પણ સોવિયટ સરકારનો સ્વીકાર કરે છે ૧૯૨૪ના માર્ચની ૧૪મી તારીખે ડૉ. વાંગ તથા, લીઓ અને કારાખાને સહીઓ કરી.

અત્યાર સુધી ચીન સાથે પરદેશી શાહીરાદોએ કદો સમાન ધોરણે સંધિ નહોતી કરી. સોવિયટના આ પગલાથી પરદેશી શાહી-વાદી શિકારીઓ સળવળી બેઠ્યા અને તેમણે અનેક ધમપગાડા શરૂ કર્યા ૧૯૨૪ના મેની ૨૩જી તારીખે પેકીંગમાંના અમેરિકન પ્રધાન પ્રેક્સ્ટર મુરમાને આઈનીઝ પરદેશ ખાતાના વડા, ડૉ. વેલીંગટન કુને પોતાની વાંધા અરજ મોકલી આપી તથા સોવિયટ

સાથે સ્વતંત્ર મંત્રી બાંધવા સામે લાલ આંખ કરીને ચેતવણીની ધમકી આપી. પેકીંગમાં આવેલો રશિયન દૂતએ બધી જમાતોને આંખના કણાની જેમ ખૂંચવા લાગ્યો. છેવટે ફ્રેંચ-અમેરિકન અને-જાપાન સરકારે ચિનાઈ પરદેશ ખાતાને ૧૯૨૪ના માર્ચની ૧૪મીએ થએલી સધિને નકારવાની ફરજ પાડી.

એ સધિ નકારાઈ કે તરત જ કારાખાને સંધિપત્ર બહેર જનતા પાસે રજૂ કર્યું. લોકસમુદાયમાં તેની જાજગર અસર થઈ. છેવટે પેકીંગ સરકારે શાહીવાદી માલિકાને મનાવી એ જ સંધિ પર મેના ૩૧મા દિવસે સહી કરી. અને તોય ચીન પર બેઠેલી, માનિક સત્તાઓએ ચીન-સોવિયટ સધિનો સ્વીકાર કરવા આના-કાની કર્યા જ કરી. પછી જૂનની ૧૬ મીએ ચિનાઈ સરકારે, અમેરિકા, જાપાન અને ફ્રાન્સને બહેર ક્યું કે ચાઈનીઝ ઇસ્ટર્ન રેલ્વેની ખાનગીમાં સોવિયટ યુનિયન અને ચીન પોતે જ નિકાલ કરી લેશે.

એટલે ચાઈનીઝ ઇસ્ટર્ન રેલ્વેની ખાનગીમાં કારાખાને મંચુરિયાના સેનાની સાંગ-સો-લીન સાથે મંત્રણા શરૂ કરી, અને એ વિષયમાં, મુકડોન-મોસ્કો સમજુતી થઈ, તથા એ રેલ્વેની બધી વ્યવસ્થા દરની સખ્માવાળા બોર્ડ, બોર્ડ ડાયરેક્ટરોને સોંપાઈ. એ દરમાં પાચ ડાયરેક્ટરોને સોવિયટ નીમે અને પાંચ ચીન નીમે એમ હતું.

આ સલાહ ચીન પર ગોઠવાયલા આંતરરાષ્ટ્રીય શાહીવાદ પરના વિજય જેવી બની રહી ચીન અને સોવિયટ, હાથમાં હાથ મિલાવી ચાલવા માગે છે એમ આ બનાવે ઠેરવ્યું. ચીનની સેંકડો સંસ્થાઓએ અને બહારનાં સંસ્થાનોએ આ પ્રસંગને અભિનંદન મોકલ્યાં. ૭મી જૂનને દિવસે પેકીંગમાં ખુશાલીના પ્રયંડ દેખાવો થયા અને વિશાળ સભાઓમાં આ નવા સબંધ પર ડો.

જે. સી. વાંગ અને કારાખાને જાહેર બાપણો કર્યા. વેલીંગટન-કુ-એ જાહેરમાં રષ્ટ્ર ક્યું કે આજ સુધી ચીને પરદેશી કાઈ પશુ સરકાર સાથે સલાહ કરી નથી. બધી, સલાહો અને સંધિઓ તેના પર સંગીનની અણી જતાવી ઠોકી બેસાડવામાં આવી હતી. પરંતુ સોવિયટ સાથેની આ સંધિ જ પહેલી સંધિ છે કે જે ચીને સ્વતંત્ર રીતે સોવિયટ સાથે કરી છે.

મેના ૩૧ મા દિવસે ન્યારે એ સંધિ પર સહીઓ થઈ ત્યારે ચિનાઈ સરકારની પરદેશ ખાતાની ઓફિસનો સલાહકાર બોલ્યો: 'ચીન અને સોવિયટ આજે લમથી જોડાય છે' *

ચિનાઈ કાન્તિનો મહાન નેતા, ડો. સુન-યાત-સેન ૧૯૨૪ના નવેમ્બરની ૨૮ મી તારીખે સોવિયટ યુનિયન વિષે, ટાંકિયો, પાન એશિયાટિક પરિષદમાં બોલ્યો કે; 'સોવિયટ રશિયા ન્યાયમાં માને છે અને લઘુમતી, વિશાળ બહુમતી પર ભુલ્ય મુજબ તેમાં નથી માનવું. સોવિયટ રશિયા પીડિત એશિયાટિક પ્રાંતો સાથે હાથ મિલાવવા માગે છે તથા પશ્ચિમ સાથેની ગ્રાંહ તોડી નાખવા માગે છે. પશ્ચિમના શાહીવાદો તેના નવા સિદ્ધાંતોથી કરી ઊઠ્યા છે અને તેને બળવાખોર કહી-તેના પર અનેક ગાળો વર્સાવી રહ્યા છે.'

લાલ ચાકડા પર ચિનાઈ માટી

તે પહેલાં વરસાલીના શાંતિ કરાર થકા શાહીવાદી વિજયી કાયુ-ઓ મળ્યા હતા. ડો. સુન-યાત-સેન કોરોડો શબ્દના સ્મશાન પર શાંતિ થકા બંદોબાસોને ચીનની ઉત્પાદક શક્તિઓ અને તેની સફળતાઓના પરદેશી સરકાર માટેનું એક મેમોરેન્ડમ થકીને બોક્કું હતું.

* "We are celebrating to-day the wedding of China and Soviet Russia."

‘આપનું મેમોરેન્ડમ ઘણું સરસ છે, ઘણું સુંદર છે, જરૂર આવકાર યોગ્ય છે.’ ૧૯૧૯ના માર્ચની ૧૭મીએ પેકિંગમાંના અમેરિકન પ્રધાન પોલરીશે લૂથો વિવેક બતાવ્યો હતો. ૧૯૧૯ના મેની ૧૨મીએ વેશિંગટનથી સમાચાર આવ્યા કે, આપની યોજનામાં અમેરિકન સરકાર ભાગ લઈ શકશે નહિ. અને ઈટાલીના મુદ્દા ખાતાના પ્રધાને માત્ર એ યોજનાનું પરું મળવાનો. સવિનય સ્વીકાર કર્યો હતો.

ડૉ. સુન અને ચિનાઈ રાષ્ટ્રનો ભ્રમ સારનો બાંધી ગયો હતો અને તેમને સારૂ વાત સમજાઈ કે પશ્ચિમના કોઈ પણ શાહીવાદ ખાસે તેના ઉત્કર્ષની આદ્યા શખવી ફાગટ છે.

પછી ૧૯૨૩ માં ડૉ. સુન અને સોવિયટ પ્રતિનિધિ જોશી શાંગહાઈમાં મળ્યા, અને ઓગસ્ટમાં જનરલ ચાંગ-કાઈ-ગેકેને તેના મહાળની સાથે લેનિનને મળવા તથા સોવિયટની લશ્કરી મદદની શરતો નક્કી કરવા માટે મોકલ્યો.

એટલે જ્યારે કારાખાન પેકિંગ પહોંચ્યો ત્યારે તેણે કેન્ટન સાથે તરત જ વાતચીત શરૂ કરી અને ૧૯૨૩ના સપ્ટેમ્બરના ૮ માં દિવસે ડૉ. સુનને પોતાના શાહીવાદી વિરોધી ઉદ્દેશની જોખવટ કરી. *

પછી સપ્ટેમ્બરમાં સોવિયટ સરકારે માર્શલ-એમ-ઓશ-ડીનની નિમણૂક કેન્ટનની ક્યોમીનટાંગ સરકાર ખાતે કરી. એમ ચીનના આમત્રણથી ચીનમાં બોલશેલી આવી.

આ બનાવને અગ્રેજ શાહીવાદ ચિંતાથી જોતો હતો. રશિયા, હિંદ, ઇરાક અને ઇજિપ્તની તરફથી કરતું કરતું તે એને ખૂંચતું

* “I count on your support Dr. Sun, old friend of New Russia, in my responsible task of establishing close contact between our two peoples.”

હતું. એની આંખ સામે ચીનની માટી બોલશેવિક ચાહકા પર ચડતી એને દેખાઈ. અંગ્રેજી શાહીવાદ એ સામે ખુસ્તો પકાર કરી ચક્રે તેમ નહોતું પણ તેણે ક્રાન્તિકારી બનતા ક્યોમીનટાંગને હરાવવા અને ચીનની ક્રાન્તિકારી પાખને દૂષી નાખવા દોરી-સંચાર રાત્રી કરી દીધા

નવો કાર્યક્રમ

કારાખાતે ૧૯૨૪ના જાન્યુઆરીની ૭મી તારીખે ડૉ. સુનને લખ્યું. 'ચીનના કરોડોના લોકસમુદાયને તમારો બનાવવા અને તેને તમારી સાથે લેવા જમીનધારામાં ક્રાન્તિ કરો ક્યોમીનટાંગ પણ પાસે એ જ મહાફરજ છે. એ ફરજને અહા કરવામાં તમે ક્રાન્તિનાં એન્જિનો ઊભા કરશો, એથી જ તમારા દુશ્મનોના પગની નીચેની પૃથ્વી સરવા માફશે અને તમારાં પગલા અવિચલ ધરતી પર સ્થપાશે. જો ક્યોમીનટાંગમથી થોડોક બાગ આનો વિરોધ કરે તો તેને છોડીને ફેકા દો, બોલશેવિકાએ પણ પોતાના એવા મૂઠ જિત્તર-વાળાઓને હઠપાર કર્યા હતા. ક્યોમીનટાંગને મળવાન બનાવવાનો એ જ માર્ગ છે લશ્કરની જ હાર ચતી હોય છે, પણ કદી પરાજય માપતો નથી.'

૧૯૨૩ના સપ્ટેમ્બરમાં બોરોડીન સોવિયટ સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે ચીનમાં આવી પહોંચ્યો હતો. જે પરિસ્થિતિમાં એને ફેકવામાં આવ્યો હતો ને એટલી બધી સીધીસાદી નહોતી. ચીન પર અડા નાખીને પડેલા વિમલજોગ સરકારો પાસે જે લાખનું તૈયાર લશ્કર હતું અને તે બધા જ ક્યોમીનટાંગ વિરોધી હતા. કામદારોમાં તક હતી. ચીનના કિસાનોની આખમાંથી હજુ ઊંચ ઊડી નહોતી કેન્ટન સરકારને કરાનટુગનો ઈલાકો નિયમિત બરણુ બરતો હતો. ડૉ. સુન કેન્ટન બંદરના હોનામના ટાપુમાં

દકાનો કાપ અને બીજો સુધારો ઠેર ઠેર કિસાનસભાઓનાં ક્રયદે-
સર સંગઠન બીજા સુધારામાં બોરોડીને મહાન ક્રાન્તિકારી
શક્તિતા દેખાઈ.

અને આ પહેલા તબક્કે ક્યોમીનટાંગ પક્ષમાં ગતિમાન
થતી અસરો સપાટી પર આવીને દેખાઈ. ક્યોમીનટાંગ પક્ષમાં
રજવાડી અસરો અને તેના હિતોની તરફથી કરનારાં તરવો
હીક હીક હતાં અને એ તરવો લાલ ક્રાન્તિ કે બોલશેવિકમ
તરફ નહિ પણ મૂડીવાદી પ્રગતિ તરફ વધારે ઢળ્યાં હતાં. દૂંકમાં
સામાજિક બળવા માટેની શક્તિતા ઘણી ઓછી હતી.

બધા વર્ગોના બનેલા અને માલિક જમીનદારી હિતોથી
રંગાયેલા, ક્યોમીનટાંગ-ચાઇનીઝ રાષ્ટ્રીય પક્ષમાં કિંવા કે વિચાર-
ની એકતા અથવા જનતાનાં હિતો માટેની ક્રાન્તિકારી હિલચાલો
એકદમ નીકળી પડશે એવો ભ્રમ બોરોડીને સેવ્યો ન હતો. એણે
સુન-યાત-સેને રજૂ કરેલા ચીનની રાષ્ટ્ર લડતના સિદ્ધાંતોમાંથી,
જમીનની સમાન ધોરણે વહેંચણીના સિદ્ધાંતને અને મૂડી પરના
કાબૂને વધારે જોરથી ડહાંધો માર્યો. એણે જમીનના રાષ્ટ્રી-
કરણની અથવા તો બદલો આપ્યા વિનાના રાષ્ટ્રીકરણની વાતની
હિમાયત કરી. ઉદ્યોગોની બાબતમાં પણ એણે સાવધાનીથી વસ્તુની
રજૂઆત કરવા માંડી હતી. એણે કહેવા સાંકડું કે પક્ષે પોતાની
હકૂમતમાં બે-કીંગ, રેસ્વે અને વહાણવટા જેવા ઉદ્યોગોને રાષ્ટ્રીય
માલિકા નીચે લાવી દેવા જોઈએ. આ બંને પહેલાં પગધિવામાં
જમીનદારી અને મૂડીવાદી દિતોને પછીનાં પગલાં વચ્ચેનાં
મુશ્કેલી આવે તેમ નહોતું.

એ ઉપરાંત બોરોડીને ક્યોમીનટાંગ પક્ષ તરફથી શાહીરાદ
વિરોધીની ઉમ નીતિ બહેરાત કરી, અને અસમાન સંધિઓ,

પરદેશીઓના ખાસ હક્કો, એકસ્ટ્રા ટેરીટોરીઆલીટી તથા કસ્ટમ્સ પરનાં પરદેશી કાળૂને નાબૂદ કરી નાખવા ચીને લડતે ચલાવવી નોંધાવે તેવી ઘોષણા કરી. કયોમીનટાંગ પક્ષે આખો કાર્યક્રમ તૈયાર કરવા માટે, વોંગ-શીંગ-વી, હુ-હાન-મીન, ટાઈ-શી-ટાવ, હાવ-ચુન-કાઈ અને બોરોડીનની કમિટી નીમી.

હુ-હાન-મીને બોરોડીનનો સખત વિરોધ કર્યો, પણ ડૉ. સુને રશિયનની તરફદારી કરી. પરિણામે નીચેનો કાર્યક્રમ સ્વીકારાયો.

(૧) સોવિયટ રશિયા તથા ચીનના કમ્યુનિસ્ટ પક્ષ સાથે કયોમીનટાંગે સંપૂર્ણ સહકાર શરૂ કર્યો.

(૨) શાહોજદ વિરોધી હિલચાલ.

(૩) કામગર, કિસાનોનું સંગઠન.

યોજનાના આ ત્રણ તરવોની આસપાસ ચિનાઈ જનતા બેગ બોરોડીને એક મોટું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું. ચિનાઈ ધરતી પર બેગતી ગાદીદિલચાલના યક્ષિયામાં એણે બોલશેવિક અસર રેડવા માંડી.

આ નવી યોજનાએ ઉપલી ત્રણ વાત ઉપરાંત એક વાત વધારે ગ્રહણ કરી દીધી. એ વાત, ચીનની ધરતી પર જુમાવ નાંખીને પડેલા રાજવાડી મનોદસાવળા વિચલખોર સરદારો સામે લડી લેવું. એ આંતરવિચલ આ યોજનાના મૂળમાં જ અનિવાર્ય બનેલો પક્ષો હતો. કયોમીનટાંગ પક્ષનો એ વિચલખોર સરદારો સામે લડ્યા વિના છૂટકો ન હતો.

ચિનાઈ ખાંધિયાઓ

૧૯૨૨માં જ પરિચયિતને લક્ષમાં લઈ બોરોડીને કન્ટન બંદર-માં વેમુઆની ઠક્કરી સરકારો પાયો નાખ્યો. એ સરકાર મારક્ત

તોતે શા માટે લડે છે તે સમજાવવા રાષ્ટ્રસેનિકા તૈયાર કરવાનો ઇરાદો હતો. પછી જોણે અરધા ચીન પર વિજય મેળવ્યો તેવા સેનિકા તૈયાર કરવાની એ સંસ્થા ધાળા બની રહી તથા રશિયન અમલદારોને તેમાં સેકવામાં આવ્યા, અને સોવિયટ સરકારે તથા લાખ રુબલ્સ સંસ્થાના સરચાતના ખર્ચ માટે ધીર્યા.

કવાનદુંગ ઈલાકામાં પહેલા વરસના વાસ દરમિયાન બોરોડીને હિતર તગ્દની, વુ-પી-કુને હંકવાની કૃચને અટકાવી, અર્ધું ધ્યાન કેન્ટનમાં જ રાષ્ટ્રીય સરકારને મજબૂત કરવા તરફ રોકાયું. એ ઉપરાંત કવાનદુંગ ઈલાકામાં ચીની મૂડીવાદના અંગ્રેજી શાહીવાદના ચિનાઈ ખાંધિયાઓ ભરાયા હતા તથા ક્યોમીનટાંગ સામે છૂપી પ્રવૃત્તિઓ કરતા હતા, અંગ્રેજી શાહીવાદને ખાનગી ખમશે પહોંચાડતા, બીજા પરદેશી વેપારી દિતો સાથે મળતા ગહેતા હતા અને ચીનની જનતાના શોષણમાં કેવળ પગેથી કુટાઓ જેવા જ બની ગયા હતા. એ ખાંધિયાઓ માટે ચીન પર મંડાવેલા, હોંગકોંગના અંગ્રેજી નાણામાંથી વિચાર ને વર્તનની સૂચનાઓ આવતી હતી.

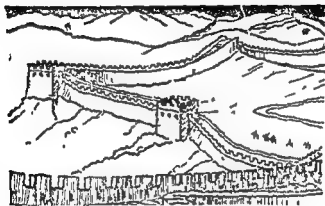
૧૯૨૪ના ઓક્ટોબરમાં તેમણે સુન-યાત-સેન સામે જાવો કર્યો તથા ક્યોમીનટાંગની અંદર ખીણ સરકાર સ્થાપવાની ધમકી આપી. બોરોડીનની સૂચના પ્રમાણે આ ખાંધિયાઓ સાથે લડત કરવા એક ખાસ કમિટી નીમવામાં આવી. એ કમિટી, ચાંગ-કાઈ-ચેક, વોંગ-છીંગ-ચી તથા બોરોડીનની બની. ખાંધિયાઓના ખૂબ શ્રીમંત એવા કેન્ટનના વિભાગ પર હસ્તો ગાંઠાયો. ખાંધિયાઓનાં આલેશાન બોરોડીન પર ક્યોમીનટાંગે તોપ-મારો ચલાવ્યો. આમ હમૂકી ભીડી. સેરીઓમાં લોહી છંટાયાં. અંતમાં ખાંધિયાઓની ટુકડીઓ દારી અને કેદ પકડાઈ અને ખાંધિયાઓની ટાળકી એમના અંગ્રેજી માલિક પાસે હોંગકોંગ ભાગી ગઈ.

પણ હવે ડૉ. સુન-યાત-સેનની તબિયત તદ્દન લથડી ગઈ હતી, એટલે તે ૧૯૨૪ના અંતમાં પેકીંગ ગયો અને કયોમીનટાંગે તે પોતાનું મથક હોનામ ટાપુમાં જ રાખ્યું. પછી ૧૯૨૫ના જૂનમાં કેન્ટનના નવા રાષ્ટ્રીય સેનિકાએ યુનાન લફરતો નાશ કર્યો અને તેમને હથ્થાર કર્યા તથા કયોમીનટાંગના આગેવાનો વીજળી મનીને નગરમાં પેઠા. જાણે જે જ વરસમાં કયોમીનટાંગ સરકાર પેકીંગને સર કરશે એવું લાગ્યું.

અને પછી શું થયું? જગતભરમાં અગ્રેહ એવો ચીનનો વિરાટ પછી કદમ ઊઠ્યકતો અદ્ભુત શહાદતના અતિરેકની પ્રચંડ પગલી પાડતો એશિયાખંડની ગુલામ પ્રભુઓને ભગી ઊઠવાની રણખાંજરી સંભળાવતો એશિયાઈ ઉઠાના રણકુંદુલિ પર પહેલો તાલ પેશ કરતો હતો. એ જ ચીની ઇન્કલાબનો અવામી ઉઠાવ હતો.

એ ઉઠાવને અવલોકવા મહાન ચીન દેશના વિરાટના કદમની ગતિરેખાને આલો આપણે ચીનની મહાન દીવાલના પ્રાચીન કાળથી દેખીએ.

ચીની દીવાલ

સારે દેશકુશિવસ મરણ પામી ચૂક્યો હતો. પણ આખા ચીન માટે મેટરિયો તથા માનિકો તરફની આધારકતાનો પાઠ ધીર ધીર વસાતો હતો. એણે રાજ્યો અને માલિકોને પણ કહ્યું હતું કે તમારી પ્રજના વાસીઓ બનવું નહિ તો જેમ મહાન પર્વતો પણ ધસાઈ જાય છે તેમ ..

પણ એ છેવટું વાક્ય સાંભળવાનો, તોફાનનો ધડકો હોય એવો સીનનો જીવાન રાજ્ય શી-હુઆગ-ટી ઈન્કાર કરતો હતો. એની તો એક જ નેમ હતી. એ નેમ આખા ય ચીનના રક્ષર્તા બનવાની.

ત્યારે ઈ. સ. પૂર્વે અદીસો વરસનો સમય હતો.

શી-હુઆંગ-ટી પોતાનું આખું માથું એ એક જ ખ્યાલથી ઊભરાતું રાખીને દરબાર ભરીને બેઠો હતો. એના ગોઠણ પર લાંબી ને પહોળી તરવાર નાગી પડી હતી. એની સામે એક પણ અચાજ ઉઠાવનાર દેહાંત પામતું હતું. એનું નામ તો હતું શેંગ, પણ એણે હવે પોતાને શી-હુઆંગ-ટી કહેવડાવવા માંડ્યું હતું. એના દરબારના એક ખંડમાં એણે તેલની ઊકળતી કદાહ બેસાં તૈયાર રાખી હતી. એની સામેના અપરાધ કાર્ક ને પણ એમાં તળી નાખવા પૂરતો ગણાતો.

એવો એ જુવાન રાજા ભયાનક બનીને દરબાર ભરતો સળગતી આંખોથી એ એક જ નિરધાર ઝંખતો હતો. આખા ચીન પરનાં મુખ્ય દર રજવાડાંના નાશ કરી, આખા ચીનનો પોતે એક શહેનશાહ બનવાનો એ નિરધાર હતો.

ત્યારે ભર્પા દરબારમાં એક વૃદ્ધ ખેડૂત એની સામે ઊભો થયો અને અદ્ભૂતી બોલ્યો: 'મારે આપ નામદારને કંઈ કહેવું છે.'

'ભલે બોલો.'

આખો દરબાર શ્વાસ થંભાવીને સાંભળી રહ્યો.

અને એ નમન કરીને બોલ્યો: 'આજ નામદારને સ્વભાવ કૂર છે. આપ નામદારનું વર્તન તોફાની અને સ્વચ્છંદી છે. આજ નામદારે આપની માતાને પણ દેશવટે કાઢી છે અને શાલાઓની શિખામણને ઠોકરે દીધી છે. મને બીક છે કે તમારો અને તમારા વંશનો નાશ થશે.'

અને પછી એ વૃદ્ધ પેલા ઊકળતા ચરવાળા ખંડ તરફ ચાલ્યો અને બોલ્યો: 'આપના મુલાખોએ મને ચરુમાં નાખી દેવાની

જરૂર નથી. હું આપ મેળે તેમાં પડવા જાઉં છું. મારા અપગ્રધની શિક્ષાની મને ખબર છે.’

એક બચાનક યાંત્રિક એક પગવાર પથરાઈ ગઈ. એ યાંત્રિકે તોડતો શી-હુઆંગ-ટી છઠ્ઠાજ દઈને પેલા વૃદ્ધ પાસે પહોંચ્યો અને બંને હાથે એ વૃદ્ધને પોતાના તાજ પાસે દોરી લાવતો જાહેરાત કરી રહ્યો: ‘આજથી આ વૃદ્ધ મારો વડો પ્રધાન છે. મને સાચી વાત કરનાર એક પણ ન હોય તો આખો ચીન એક શાસન નીચે આવે કેવી રીતે!’

અને પછી શી-હુઆંગ-ટીનાં લક્ષણો ચીન પર તમામ રજવાડાંને નમાવતાં અને સહારતાં ફરી વળ્યાં. તમામ રાજાઓ, ગજકુમારો અને ઉમંગવો શી-હુઆંગની અખંડ લોહી ઝરતી તરવાર પર મરી પડ્યા.

એ સળગતો જુવાન શહેનશાહ આખા ચીનને મક્કર્તા બનીને પોતાના સગદારોને પૂછતો હતો:

‘આખા ચીનને એક શાસન નીચે લાવવાની લકાઈઓમાં બધા મળીને આપણે કેટલાનો સંહાર કર્યો હશે!’

‘કેવળ પંદર લાખ.’

અને પછી એણે પોતાના બધા અમાત્યોને એકઠા કરીને દરખાસ કરીને કહ્યું:

‘હેખો મારી શહેનશાહત...મારું હુઆંગ-ટી (મહાન શહેનશાહ) નામ આજે સાચું બન્યું.’ પછી એની ક્રૂપના લખાઈ. એ બોલી રહ્યો: ‘આખા ચીનનો પહેલો મહાન શહેનશાહ હું પોતે, પછી મારો દીકરો ખીન્ગે મહાન શહેનશાહ, તેનો દીકરો ત્રીન્ગે મહાન શહેનશાહ, એમ ગણિતના અંત સુધી મારો વંશવેલો !...’

‘ના, નામદાર,’ પાછો પેલો વૃદ્ધ ઊભો થયો, ‘ચીન પર જે જગરો ભલિમ નીવડશે તે આખા ચીનને આપની જેમ..’

અને આ વેળા એ વૃદ્ધ પોતાની વાત પૂરી કરે તે પહેલાં એના પર દેહાંતદંડનો અમલ થયો..

ત્યારે એ પહેલા મહાન યહૂદીયાહના કાન પર જાગર પહોંચવા માંખા હતા કે ઉત્તરની દિશામાંથી લગભગ તાર્તર થોડે સ્વાશે આપણા ચીન પર ઊતરી પડીને લૂંટ અને સંહાર મચાવે છે.

એટલે એણે એક મોટું લશ્કર એ ધાડાંએને મારી હટાવવા મોકલ્યું.

તાર્તરોને હાંકી કાઢીને પાછો આવેલો સરદાર પછી યહૂદીયાહને કહેતો હતો: ‘એ તાર્તરોલોકના ધોડાએને યલ્લવી રાખવા અધરા છે.’

‘કેમ!’

‘કારણકે તે જેવી પવનની લહેર અને પાણીની હલક આવે તેવા આવી ચઢે છે અને આપણે તેમનો સંહાર કરીએ તે પહેલાં પાછા ભાગી જાય છે; પણ પાછા પવનની લહેર જેવા અને પાણીની હલક જેવા આવી ચઢે છે.’

‘તો એક એવી પહોળી દીવાલ...એક એવી શિલાઓની ઘડેલી પહોળી દીવાલ કે જેના પર એકી સાથે એકવીસ થોડેઆર દોડી શકે અને જે જગનવરમાં લગભગ રીને અગ્નેઃ જનને ચીનની હાતમાં પડેલા અજગર જેવી...’

‘પણ નામદાર!’ યહૂદીયાહની આગળ દોડતી હલપનાની વચમાં પેલો સરદાર બોલી બીડ્યો, ‘આપણી ઉત્તરની સરદાર તો અણી લાંબી છે.’

‘કેટલીક?’

‘ પંદરસો માર્ઘલ જેટલી. ’

અને વિકરાળ હસતો શી ધૂરડી જાંચો: ‘ એ તે ધણી, લાંબી કહેવાય ? ’

“ અને એ સરહદના પંદરસો માર્ઘલ પર કુંગરા ને પર્વતો, નદીઓ ને ખીણો...”

‘ તે તો આવે જ ને ’ યહેનશાહ બોલ્યો, “ પંદરસો માર્ઘલ પર લગાનક અજર જેવી એ જાંચી અને વિશાળ દીવાલ પર અનેક કિલાઓ અને જૂરળે અને મિનારાઓ...તો તો એ ઉત્તર તરફથી ધસતા પવન ને પાણીના હોય તેવા ધસારા થંબી જાય ને ? ”

‘ જી. ’

‘ તો આપણા ઇજનેરોને હાજર કરો...આખા ચીન પરથી ઇજનેરી આવકતને ઉત્તર પર એકઠી કરો. આપણા લશ્કરોમાંથી તથા લાખ જેટલા સૈનિકોને ઉત્તર પર મજૂરી કરવા મોકલી આપો અને તમામ કિલાઓને આખા ચીન પરથી છૂટા કરીને ત્યાં રવાના કરો, આખા ચીન પરથી લાખો ગ્રામોને ઉત્તરના પંદરસો માર્ઘલ પર રવાના કરો અને ઉત્તરની સરહદ પર એ લાખોને ઠાણોપાણી દેવા અને અવરજવર ચલાવવા નવાં નગરો બિમા કરો અને...’

‘ પણ એ બધું અશક્ય...’ બોલતો યહેનશાહનો વડો દોકરો બોલો થઈ ગયો.

‘ હું પણ એ મહાન દીવાલના પથરા લગનાર મજૂર જનીને ત્યાં પહોંચ...’ લગાનક યહેનશાહ વિકરાળ આંખો ઊંચકતો અમલનો અવાજ બોલ્યો, ‘ મારું એ ફરમાન છે. ’

અને પછી લાખો વાહનોની અવરજવર ઉત્તરની સરહદ

તરફ ચાલતી યઈ. મુલામ જેડોતો અને ગરીબોની હાય આખા ચીન પર કક્ષી બેઠી કે:

‘આપણા દીકરાઓને કુખડી દો અને દીકરીઓને દૂધ પીતી ક્રી નાખો નહિ તો ઉત્તરની દીવાલ આંધવા...’

પણ દીવાલ બધાઈ, અને એ દીવાલને બાંધનારી કમ માનવતાનાં લાખો બેટાબેટીઓનાં શય વેઠની ધાનનાઓ નીચે એ દીવાલના પાયામાં જ ધરબાઈ મ્યાં.

અને પેલો મહાન ચહેનચાહ મહાન દીવાલની રચના જોતો ફરખાર ભરીતે કહેતો હતો: ‘આપણા ચીન પરના બધા મહાન કાલાઓ એવું લખી ગયા છે કે પ્રાચીનમાં બધું સારું હતું.’

‘જી.’

‘પણ એ જૂઠું છે. પ્રાચીનમાં...જૂના કળમાં કંઈ જ સારું નહોતું...આપણે અર્વાચીન ચીન બાંધ્યો છે. મોટાં મોટાં મહાસયો, નગરો, નહેરો, અને આ મહાન દીવાલ.’ એની આંખ આગળ એક શાસન નીચેનો ચીન દેખાયો, એ બોલ્યો: ‘આપણે પ્રાચીનતાનાં વખાણ કરતાં બધાં પુસ્તકો સજાગવી મૂકવાં પડશે અને નવેસરથી લખવું પડશે કે વર્તમાન સારો છે, પ્રાચીન નહિ.’

અને પછી આખા ચીન પરથી તમામ પ્રાચીન પુસ્તકો સજાગવી નાખવાનું સાહી ફરમાન નીકળ્યું. આખા ચીન પર પ્રાચીનતાની હોળીઓ સજાગી. એ આગમાંથી પુસ્તકો બચાવી રાખનાર પંડિતોનાં માથાં ઉતારી લેવાયાં.

એક ભયાનક સંહાર નીચે જીવતો ચહેનચાહ થી હવે બરડો થતો હતો.

અને પછી એક દિવસ એ મુસાફરીમાં મરણ પામ્યો.

પણ એણે મરણ પામતાં પહેલાં જ એક' મોટા કુંગરને
 આપ્યો ડાચી નાખી કબરો બધાની ચુખી હતી. ત્યાં સેંકડો મુદર
 ગુલામ ઉઠાકરીએને, ગુલામોને તથા ચહેનચાહને શોભે તેવા
 સામાનના ઢગલાએને એ મહાન ચહેનચાહના ચમ સાથે
 ફફનાવી દેવામાં આવ્યાં.

હાનમાં દીકરાં અને ગોખીના અંઝાવાત

‘જવ તમે છૂટા છો...તમે આજથી આઝાદ છો.’ એ જીંચે સોટા જેવો સુંદર જુવાન પોતાના ગામ પાસેના કિસાના ઘરવાળા ખોલી નાખતો મોઢે અવાજે બોલતો હતો, ‘જધા ગુલામો ને બધા કેદીઓ! આજ તમે છૂટા છો.’

અને બહાર નીકળીને જીએલા કારખાનના બધા કેદીઓ આ જુવાન તરફ જોઈ રહેતા જિભા ફટા. એ જુવાન એક ગામ ધટકનો આગેવાન મુખી હતો. એના વિચારો ચહેરા પર આજે તોફાન તરવરતું હતું. એની આંખમાં જાણે સમશેરો રમવા નીકળી હતી.

‘મેં ન કહ્યું કે તમે સૌ આઝાદ છો!’ એ પાછો બોલ્યો, ‘શી-હુઆંગ-ટી મરી ગયો છે ને દફનાઈ ગયો છે. આપણા દેશનો એકેએક ખૂલો બળવો કરે છે...તમારા તમામ ગુના માફ છે અને તમે સૌ...’

‘પણ અમે જઈએ ક્યાં...જ્યાં તમે છાં અને.’ અને લિયુ-મેંગની સરદારી નીચે બળવાની કતાર જમી ગઈ.

ચીન પર બળવાનાં કંકાનિશાન ગાજી રહ્યાં. લિયુની સરદારી નીચે તોફાનો ચઢ્યાં. કબરમાં દફનાયેલા શી પરની માટી ઊતરકાઈ ગઈ. શીની કબર ખૂંદતી ચીની કિસાન જનતા લિયુની સરદારી નીચે પાટનગર પર ચઢી.

પાટનગરની દીવાલો હવેમચી જોડી. પાટનગરના કારાગારનાં કમાલ જોસીને લિથુ-ચેંગ પાછો મરજીતો હતો:

‘ તમે સૌ છૂટા છો. ’

અને પાટનગર પાયામાંથી હવેમચી ઊઠ્યું. પાટનગરમાંને રાજમદાલ કંપી ઊઠ્યો. નવો શહેનશાહ કેદ પકડાયો અને શહેનશાહનું માથું ઉદાર્ઠ ગયું. આ જોયો ને સીધો ભુવાન આખા ચીન પર કચડાયલી માનવતાનો છુટકારો મજાતો જાલિમોનો સંહાર કરતો ફરી વળ્યો. એની આસપાસ ગરીબોનું લશ્કર ભર્યું. ઉમરાવો અને જમીનદારોએ એને મુજરા કરીને કહ્યું: ‘ આપ હાન, મહાન, છો. આપ અમારા પર રાજ કરો અને આખા ચીનને ઉગારો. ’

પછી ચીનનો એ મહાન હાન કહેવાયો. હાન શહેનશાહોની ગાદી પર દૃઢ ધરીને બેઠો. એણે ચીનની જનતા માટે શાસન શરૂ કર્યું.

ચીનનો એ લોકશહેનશાહ હાન કહેવાયો.

હાનના દરબારમાં પંડિતો પાછા આવ્યા. એણે સૌને કહ્યું: ‘ હવેથી પુસ્તકોને સળગાવી મુકવામાં નહિ આવે, કારણકે સમશેરથી સત્તા હાથ કરાય છે પણ પુસ્તકો વિના તે ટકી શકવાની નથી. ’

આખા ચીન પર સુખચેનનું શાસન પથરાઈ ગયું. ચીનનાં જેતર ખેડવા સૈનિકો પોતાને ઘેર પાછા રવાના થયા. ચીનના ઇજનેરો ચીન આખા પર નહેરો, પુલો અને રસ્તાઓ તથા પાન્યશાળાઓ બાંધી રહ્યા. ચીની માતાઓ આનંદમાં બાળકોને ઉછેરતી, રેશમના કાચેટામાંથી રેશમના વધારે બારીક અને સુંવાળા તાર ખેંચી રહી. ચીનની શિલ્પકળા અને દુનર આગળ વધી ગયાં. ચીનનાં દોકરા-દોકરીઓ હાનનાં દોકરાં કહેવાયાં. હાનનાં દોકરાઓએ ચીનની દોલત વધારી મૂકી.

પણ પાછાં ઉત્તરની સરહદ પરની મહાન દીવાલ પરથી

સમયાદે આખા: ' તાર્તર લોકના ધસારા વધારે જોરદાર બનીને આવ્યે જ નય છે. '

અને દાને એ ધસારાઓનું રૂપ સમજવા નમસ્તે રવાના કર્યા. નમસ્તેએ આવીને ખગર આપ્યા: ' જેવી પવનની લહેર વાય છે...જેવો પાણીનો રસો ધસે છે તેરા એ...'

' પણ એવું બને છે કેમ ? ' દાને વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયે.

અને નમસ્તે બોલ્યા: ' એ જંગલીઓ છે. એ લોક ટાક અને તાપથી બચવા શરીરે તેલ ધસેલું' રાખે છે. એ બધા રોળા-બધ વેરાન મેદાનો પર તંબૂઓ ઠાકીને રહે છે. લાખો ઘોડાઓ પર એમનો આખો ધ સંસાર ઊડનો રહે છે એમનાં કસેવરો કંઠથી ને કપરાં છે. એમને મેક ઓછો છે, ચામડી સખત છે અને જડખાં જાંઘાં છે તથા એમની આંખો પવનના ધુસસદ ઝીઘી ઝીઘીને અણીદાર થઈ ગઈ છે. તાકતવાળી ખાંધ ટેકવતા એમના પગ કડપી અને ટુંકા છે એમનાં આયુધો દલકાં અને કડપી છે. એ લોક દોડતે ધોડે કામડાં તાલે છે અને નિશાન તાકે છે. એમનાં ધરખાર પણ જાણે દોડતાં રહે ન. એમનાં રાયરચીકાં ખૂબ હલકાં અને ઓછાં છે. '

' અને આપણા પાટનગર લોરામમાં ? ' દાનેના માથામાં વિચાર ઝગઝગ્યો, ' આપણાં મહાલયો અને જમીન-નગીરો, આપણા વિલાસ અને મોજમઝાઓ, આપણી વાટિકાઓ અને ખેતરો...આપણું ઉત્તર ચીનનું મહાન દીવાલ નીચેનું પાટનગર ચેન-ડોંગ (પીપીંગ અથવા પેડોંગ) પણ એવું જ લહેરાય છે. એની આસપાસ આબાદીના ભાર છે. એ ભાર માલિકાના અને જમીનદારોના છે. એ ભારવાળા સસારો સહે છે અને એ બોળ વહેનારો ખેડૂત અને કારીગર ગુલામ છે. ' દાને ગમગીન બનીને નિસાસો નાખતો બોલ્યો: ' એ જંગલીઓ જાણે છે પણ એમનો

સૂસવનો આખો સંસાર આઝાદ છે. એમની ઝડપ એટલે જ લયનક છે. ધોડા પર જેમીને ઊડતા આવતા એ ઝંઝાવાત આપણને મદાત કરશે '

અને હાન પર સૌ સાગરીનોની આંખ અચળો પામીને જોઈ રહી

'આપણે એમને ખાળી શક્યું નહિ, કારણકે આપણો લોક ગુલામ છે...એના પગ ઝડપી નથી કારણકે છૂટા નથી, એની નજર વેગીલી નથી કાગ્યુકે એના પડગ પર પાટા બધાયા છે, આપણા સંસારના ભાર લઈને આપણે એ વીજલવેગને અટકાવી શક્યું નહિ.'

'પણ એ જગલી લોક...!'

'પણ એ જીવનની ઝડપવાળા અને આઝાદ છે...આપણે એમને હેવટ મુધી ખાળી શક્યું નહિ ' અને પછી હાન પોને એ ઝંઝાવાતને શેકવા લશ્કરો લઈને ચલ્યો. એ કળ્ળનાં નિશાનેને એણે પીંગ-ચીંગ (ચાસી) નગરથી દૂર ધકેલી દીધાં પણ પાછાં પીંગ-ચીંગને ફરતા તાર્તર ધાડાઓ ધસી આવ્યાં. પીંગ-ચીંગ નગરમાં હાન પોતાના લશ્કર સાથે ધેરાઈ ગયા.

એણે પોતાના ડાહ્યાઓને એકઠા કર્યાં. એમાં એની દીકરી પણ હતી. એણે સૌને કહ્યું:

'આપણી ચારેકાર ધોડાઓની દીવાલો ખડકાઈ છે તે દીકરી આપણી મહાન દીવાલો કરતાં એ મહાન છે કારણકે તે જીવતી દીવાલો છે. એમના સંચલન પણ ઊડતાં અને અજળ છે. એ જંગલીઓ લલે રહ્યા પણ એમની પાસે આઝાદ અને ઝડપવાળું જીવન છે. એ લાખો છે, આપણે કરોડો છીએ આપણે એમને એક જ રીતે જીતી શકીએ.'

'તે રીત?' સૌએ આતુર મીટ માંડી.

‘એમને રગી જઈને...આપણે એમને આપણી અંદર સમાવી લઈએ અને આ સંહાર અટકાવી દઈએ. આપણે અનેક યુગોમાં થડેલો મુધારો એમને એક બડીમાં દઈ દઈએ.’ સૌ સમજ્યા વિના જોઈ રહ્યાં. અને એ બોલ્યો: ‘આ લોકના વણ સરદારને કું મારી દીકરી પરણાવું. આપણે લોહીનો સંજોષ બાંધીને એક બનીએ.’

અને પછી હાનનાં દીકરાં તાર્તારો સાથે લોહીના મંબંધે જોડાયાં. તાર્તારોના ઝંઝાવાત પહેલી વાર બધાયા અને હાનની ઉત્તર સરહદે વધારતા વસત્રા માંઝા. હાનની દીકરી તાર્તાર લોહની રાજરાણી બની. પછી હાન મરણ પામ્યો.

પછી ઐશુઆન પ્રાંતમાં યઈને હાનનાં દીકરાં ‘હિંદ દેશ પહોંચ્યાં. પછી રામના રસ્તાઓ ચીન દેશ સાથે સંધાયા. હાનના વંશવાળો મોમ-ટી ચીન પર રાજ કરતો જોકો હતો ત્યારે ઇસુના ૬૭મા વરસમાં ઈંટ પર જેસીને વણકારોની સાથે હિંદમાંથી શુદ્ધનો ધર્મ ચીન પહોંચ્યો. પછી ચીન-હિંદની બાંધવતા તથાગતના સંધયરણ પર અનુરાગથી બધાઈ.

ત્યારે કનકચુશિયસ અને લાઓનો રજવાડીધર્મ ચીન પર આસતો હતો. એ ધર્મનાં અનેક દેવોનાં આગ્રાધારકતાના વિકરાણ આકાર જેવાં અનેક દેવદેવીઓ ચીન પર ગોઠવાઈ ગયાં હતાં.

ત્યારે હાનના વંશવાળો વુ-ટી નામનો શહેનશાહ નવા આવેશ બૌદ્ધ સાધુઓને પૂછતો હતો: ‘જે પીવાથી અમર બની જવાય તેવું કોઈ અમૃત બનાવતાં આવડે છે ?’

અને બૌદ્ધ લિખ્ખુ બોલતા હતા: ‘સંધને શરણે જીવ અને તથાગતની જેમ...’

અને શહેનશાહ માથું ધુણાવતો પોતાના શરીરને અમર બનાવતો પોતાના જૂના ધરમવાળા ભૈરવોને એકઠા કરતો હતો. એ બધા ટાંચો પાદરીઓ શહેનશાહના તાજ પાસે ગોઠ્યુ બર

નમ્રતા શહેનશાહને અમર બનાવવાનો જાદુઈ રસ અમૃત તૈયાર કરતા હતા.

પછી શહેનશાહ માટે એવો રસ તૈયાર થઈ ગયો. જાદુઈ ક્રિયાઓ પછી દબાવાવાળો દરબાર બરાબરો. અમૃતની પ્યાલી પીવા શહેનશાહ દરબારમાં આવ્યો. શહેનશાહની સામેના રત્નજડિત બાજુ પર પ્યાલીમાનો પ્રવાહી ચમકવતા ભરવો બિખા. -

ત્યાં એકએક એક બિખખુ દરબારમાંથી ઉભાવળો આગળ આવ્યો. ભરવોને હડસેલતો એ પ્યાલી પાસે પહોંચી ગયો અને પ્યાલીના પ્રવાહીને એક જ ઘૂંટડે પી ગયો.

આખો દરબાર અવાક અને અનિમીશ બન્યો.

ખીછ જ પળે એને મારી નાખવાનો ફાલાહલ બિજાવ્યો. શહેનશાહના સૈનિકોએ એને ખાંધીને શહેનશાહ સામે હાજર કર્યો.

‘તેં આ સાહસ કેમ કર્યું ?’ શહેનશાહ પરાક્રમ્યો.

‘હું જાદુને પી ગયો. તથાગતે અમૃતકારો અને જાદુનો વિરોધ કરવાનું કશું છે.’

‘પણ એમ કરવાથી તને દેહાંતકંક થશે તેની તને ખબર છે ?’

અને ખડખડ હસતો બિખખુ બોલી જઈયો. / તો આ રસ અમૃત હશે તો આપ મને મારી નાખી શકશો નહિ... પણ મને ખાતરી છે કે આપના ભરવોએ આપને હેતર્યા છે ..તેનો પુચ્છવો જોઈતો હોય તો જુવો આપ મને મારી નાખી શકશો જ.’

ધણી વરસો વહી મયા પછી

અને પછી ચીન પર ધણી વરસો આવ્યાં અને ગાંધી, સારે સત્તરમે ઈસાઈ સંકેત થકે યઈ મયો હતો. ચીંગ વંશનો શહેન-શાહ હી સારે પોતાના પૂર્વજોની પ્રતિમાઓ આમળ સપથ લેતો હતો: ‘હું આખા ચીનને ફરી વાર સંયુક્ત સાસન નીચે લાવીશ...હું ગોખીનાં રણ જોળંગીને આપણો વિજય-વાવટો ફરકાવીશ.’

અને એણે ગોખીના રણમેદાન પર વિજયધ્વજ રોપ્યા. એણે ચીનની બધી સીમાઓ પર વાવટા ફરકાવ્યા.

પછી એ ઉત્તરનાં અરણ્યોમાં શિકારે ફરતો હતો ત્યારે એના રસ્તાની ખાલુ પર એક વૃદ્ધ માથે હાથ ઈધને બેઠેલો દેખાયો અને એ થંભીને બોલ્યો: ‘તને શું દુઃખ છે તે આમ બેઠો છે...શહેનશાહ હીના સાસનમાં કાઢને કશું દુઃખ જ ન હોય.’

અને વૃદ્ધ જમાનાના વાર નીચે કચ્છપણું માયું ઈચ્છીને અદૃશ્ય થઈ. એ બોલ્યો: ‘મોટી શહેનશાહતો મઈ છે ને... કાળના ગર્તામાં?’

‘હા.’ શહેનશાહ બેઈ રણો.

‘તેવી આ પલુ જરો ને વિજય-વાવટા રોજાઈ જરો આ ચીંગ સાસનના પણુ. એ સાસન નથી, શિકાર છે. શિકારીઓ અંદર અંદર અને ચીન પર શિકાર ખેલે છે. સૌથી મોટો

‘શિકારી શહેનશાહ બને છે અને તેનો દરેક અક્ષર જનતા પર શહેનશાહતનો શિકાર બેલે છે.’

‘પણ તારે શું દુઃખ છે?’

‘મારે શું દુઃખ છે એમ પૂછવું હોત તો હીં હવે મારી સ્ત્રી દુકાળમાં મરણ પામી પછી મારી ભુત્તન દીકરીને મેં જાતે વેચી દીધી અને મારા એકના એક છોકરાને અહોનો દક્ષિમ ગુલામ તરીકે ઉપાડી ગયો. મારા ગ્રામજનનાં જ્યાં ખાતર વેગ્યા છે તે મારું જેતર વેરાન પડ્યું છે અને હું મારા છેડા દિવસો પર બેસીને આ રસ્તા પરથી સૌને સંજળાવું છું કે...’

‘પણ પણ વૃદ્ધ...’ શહેનશાહ બૂમ પાડી બેઠો, ‘હું તારું બધું પાછું અપાવું...હું. દક્ષિમને તું કહે તે શિક્ષા કરાવું...હું તારું ગામનું નામ બોધ...’

‘હાન...ચીન’ વૃદ્ધ અડખઠાટ કર્યો, ‘એ બને એક હના હાન અને ચીન...મને પાછું શું અપાવી શકેશો? માગ ગયેલા દિવસો...મારી મરેલી સ્ત્રી...વેચાયેલી દીકરી અને...ને ગામેગામ મારા જ્યાં જ વૃદ્ધ કલેવરો...હું તો અનેકમાનો એક છું અને આપણી કચડાતી ધરતી સૂંધતો વાટેધાટે બેસું છું.’

અને શહેનશાહ શિકારી લગામ બેંચીને પાછો પાટનગર પહોંચ્યો. એણે મરીઓની રાહતના કાપલ ધણા મહાપંડિતો અને નિદાનને એન્કા કર્યા.

‘તમે પણ તમાગ પોપ શહેનશાહના નામમાં ચીન પર ચીની માનવતા પર શિકાર બેલવા જ આયા છો’ એ જવાબક બરાડી બેઠો. ‘એટલા બૌદ્ધ બિખ્ખુઓ વિના પરદેશી આવેલાઓ મારી ધરતી પર કોઈ રહે નહિ.’ એણે દરમાન કાઢ્યું.

અને પગલ ચીન પર શિકાર કરવાનાં પાણી ઝાંટવા આવેલા

ઈસાઈ પાદરીઓ ચીનમાંથી દેશનિકાસ થયા પાદરીઓનાં યાત્રા-ઓમાં નિશાળો, દવાખાનાં અને પા-ચશાળાઓ બિલકી ગયાં.

ત્યારે ક્રાન્સમાં હુઈ ચૌદમો ચીની શહેનશાહ હી-ના આ પગલાંથી છંછેછાઈ ગઈયો ત્યારે રેશિયાના ઝાર પિટર ચીનના આ શહેનશાહ સામે વિરોધ નોંધાવ્યો.

અને એ શહેનશાહે પોપ નામના શહેનશાહ જેવા ધર્મ-વકાને કહાવી મોકલ્યું: 'અમે સંધને સમજી જઈએ છીએ...તમે શયતાનને શરણે જઈને બીજા દેશો પર વેપારી અને લશ્કરી યાત્રાં જમાવવા પાદરીઓને મોકલો જા. આજે અમારી સરહદો પર જંઘીસખાન જેવાના વંશજો સધળુ શરણુ સ્વીકારીને ચીન અને હિંદની બધાનક સરહદોના વિકરાળ રણે અને વેરાનો પર તથા મેગિલ પ્રદેશો પર કિખખુઓ બનીને ફરે છે.'

અને પછી શહેનશાહ હી મરણ પામ્યો ત્યારે સત્તરમો સૈકા અરસો વીતી ગયો હતો અને પશ્ચિમના સાગરની ક્ષિતિજમાંથી જહાજો ચીનના બહાર તરફ ધસતાં હતા.

ચીનની શહેનશાહત એ 'પશ્ચિમના શયતાનો' તરફ ધિક્કાર બોલતી એમની નવી જાતની બહોળા અને તોપોના અવાજોની ઘરુણુ કથાઓ સાંભળી રહેતી હતી.

એટલે એ 'શાહીવાદી શયતાનો' માટે ચીની સરકાર ચીનની હક્ષિણના એકલા કેન્ટન બહાર જ બિતરંગતો કાયદો ધડતી હતી. કેન્ટન બહારથી બીજીને કેન્ટનમાં પેસવાની કે નદીને કિનારે ચીનની અંદર જવાની એમને મનાઈ હતી એ 'હેવાનો' માટે બંદર પર જ રહેવાના ખાસ મકાનો બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. એ મકાનોનું નામ 'હોંગ' હતું. હોંગ મકાનોમાં જઈ વેપાર કરવા માટે ચીની વેપારીઓની એક ખાસ મંડળી નીમવામાં આવી હતી.

એ હોંગ કંપનીઓ પરથી ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, હોલેન્ડ, સ્વીડન, ઓસ્ટ્રીયા તથા સ્પેનના વાવટા બિત્તા હતા.

ત્યારે ચહેનશાહ હીનો પૌત્ર લુગ મીનનો ચહેનશાહ હતો.

ત્યારે અમેરિકન વેપારીઓ અને જમીનદારો ઇંગ્લેન્ડના વેપારીઓ સામે યુદ્ધ લડતા હતા અને અમેરિકાની આઝાદીનું તકનામું લખતા હતા.

અને આઝાદીના પહેલા પગલા તરીકે જાહેર કરતા હતા કે મીન દેશ સાથે વેપાર ખેડવા અમે પણ સ્વતંત્ર રીતે જઈએ છીએ.

અને પછી એ લોકો પોતાની નફાખોર જાનને નવાસોફ તરીકે ઓળખાવતા, પોતાના ગુલામો પાસે વહાણો હંકાવતા, લાલ્લોળા રંગની પટ્ટીઓમાં તારાઓ ચીતરેલા વાવટા ફરમાવતા કેન્ટન બંદર પરના પોતાના હોંગ પર પહોંચતા હતા.

એ બધા 'ચાહીવાદી હેવાનો' હોગમાં બિતરતા હતા. હોંગની બારીઓમાંથી ડાકાતા હીવાલો પાછળના કેન્ટન નગરમાં જુલુ હશે...કેવુ હશે તેની કલ્પનાઓ કરતા અંદર પેસવાની ઇચ્છા કરતા હતા. પણ એ લોકોને હોંગને ફરતી શેરીઓને વટાવીને અંદર પેસવાની મનાઈ હતી.

એવા હોંગના વસવાટમાં ઘરોષની ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીઓના વાસ હતા. એ આવાસમાં નસા કરીને સાહસિકો નાચતા હતા. એમાં ડોઈપણ મીની સ્ત્રી નોકરી કરવા જઈ શકતી નહિ. એ વાસમાં ઘરોષના રાજાઓની અને અમરિહી અગ્રુખની છબીઓ લટકતી હતી.

કેન્ટન નગરનાં નસ્તારીઓ પોતાને દેશથી આનાં જહાજો ભરીને લઈ જતા, રેશમનાં કાપડ લઈ જતા એ જંગલીઓનાં હોંગ તરફ દુરથી દેખતાં હસતાં હતાં અને એમનાં કચ્છ જહાજોમાંથી જાવા અને સુમાઝથી લૂંટી લવાયેલા મસાલા અને

અમેરિકાથી આવતાં 'ફર' ખરીદતાં હતાં. અને હિંદ દેશને મુક્તામ પનાવી હિંદનાં અતનીઓ પાસે વેઠ કરાવી ઉમાડેલાં અરીથુ લઈને અમેરિકા હેવાનો પથ આવી પડેાંચ્યા હતા તથા ચીની લોકને એ રેના કસુંઆ પીવાની તથા ચલમ ફૂંકવાની ટેવ પાડતા હતા.

ચીની લોક આ પરદેશી ક્ષયતાનોની પકડમાં સપડાતા હતા. એ ક્ષયતાનોમાંથી અમેરિકા જમાતને ચીની લોકો 'લાલમથાળા ડેવિસ' તરીકે તથા ક્યને 'હોલન ડેવિસ' અને અમેરિકાને 'ફલાવરી ફ્લેગ ડેવિસ' તરીકે ઓળખતા હતા; અને ચીની સરકારી હેવાસોમાં એમનો ઉલ્લેખ 'બહારના બર્મર' તરીકે થતો હતો.

એ મધ્ય જ બર્મરને ચીની પાટનગર કેન્ટનની દીવાલની અંદર પેસવાની મનાઈ હતી

અને એ સામે બહારના તમામ બર્મરોનો વિરોધ હતો. એ બધા કલા જ કુના હતા કે અમારે માટે તમામ તમામ નગરોમાં પેસવાના કમાડ ખોલી નાખો, અને અમને બર્મર કહેવાનું બધ કરો.

અને પીપીંગ (પેકીંગ) નગરમાં રહેતા ચીની સહેનચાહ સાથે સંબંધ બાંધવા વરોપના સહેનચાહોએ પોતાના પ્રતિનિધિઓને નગરમાં લઈને મોકલવા માંડ્યા.

એવાં નગરોમાં ધરીને એ પરદેશી મંડળીઓ આખો નીચી ઢાળીને ચીની સહેનચાહ સામે બેસી અને ગોઠવણ કરીને જમીન પર માથું ઘસડીને, તથા તથા વાર મુજરા કરીને પોતાની માગણીઓ મૂકી રહી.

અને ૧૮૫૨માં સહેનચાહ લુંગને મુજરો કરવા અમેરિકા રાજ જ્યોર્જ તોળને કાકો પીપીંગના ટીન-સીન બંદર પર લંબારાપો. ચીની સહેનચાહ એમના બદમાશ કર્યા. સહેનચાહને

પછી અંગ્રેજ એપિવાએ મુબરા 'ભયાં અને' ૮૩ વરસના ૧૬ ચીની યદેનચાહે અરસપરસનું કલ્યાણ અને શાંતિની દુવા દીધી અને આખા કાફલાના એકેએક ખલાસીને પણ બેટા મોકલાવી. અને અંગ્રેજ રાજને કહેવાબુઃ

‘આપને માટે કેન્ટન સિવાયનાં બીજાં બંદરો ખુલ્લાં મૂકવાની આપની વિનંતીનો ઇન્કાર કરવામાં આવે છે. અમારા દેશમાં તમારા ધર્મનો ઉપદેશ કરવા દેવાની તમારી વિનંતીને પણ અયોગ્ય ગણીને પાછી દેલવામાં આવે છે; કારણકે અમારું દેશના કોરોડો લોકો જીવનવ્યવહારમાં કદાપણ અમારા મદાનુભાવો પાસેથી શીખ્યા છે. અમારે તે વસ્તુ તમારી પાસેથી શીખવાની જરૂર નથી

અને લાલમયાળા બર્મરોનો અંગ્રેજ બાદશાહ હેઠાઈ પડ્યો. એમના વેપારી કાફલાઓએ ચીન દેશ પરનાં તમામ બંદરો ખુલ્લાં કરવાની, ચીની સરકારના પાટનગરમાં પોતાની મોટી રાખવાની, ચીની વેપારીઓની નિમાયશી મંડળી સાથે જ વેપાર કરવાને બદલે મુક્ત વેપાર કરવાની, પોતાની અદાલતો સ્થાપવાની તથા પોતાના કોઈ પણ બર્મરો ન્યાય ચીની અદાલત ન કરે તેની તથા આખા ચીનને વધારે ને વધારે અશીશુનાં ઝેર પાવાની સગવડો મેળવવાની નજીનીતે શરૂ કરી દીધી.

અફીણનાં ઝર, ઘોળતા જલ્લાદો

૧૮૪૩ની સાલ હતી. ચીન પર વેપાર કરવાના વધુ પડ-
વાના લેવા અંગ્રેજ શહેનશાહતનો હાકિમ લોર્ડ નેપિયર કેન્ટન
બંદરે પહોંચ્યો ત્યારે રાત અધરાતી હતી. અધારી રાતનો એ
એવો ચીન પર અફીણનાં ઝરના વેપાર ખેડવાના નવા પરવાના
માગવા આવ્યો હતો.

‘તમે રાતોરાત બિપડી જાવ નહિ તો તમારુ શયતાની
માયુ ઉનારી લેવામાં આવશે.’ કેન્ટનની ચીની સરકારના વડાએ
આ લાલમયાળને દરમાન મોકલ્યું.

‘પણ કંઈ દારણ?’ એ સતો ચવા ગિતો ચર્ષ ગયો.

‘કારણ! કારણ તમેનીચ છે...તમે અમારા લાખો લોકને અશી-
શુનાં ઝેર પાયા છે...સૂરજ લીગે તે પહેલાં અહીંથી પરવારી જવ.’

અને નેપિયર મધરાતે જ પાછો ભાગ્યો અને મક્કાઓ
પહોંચ્યો. મક્કાઓ પહોંચેલો એ અંગ્રેજ એની બિમાર પધારીમાં
સળવળતો હતો. એની આંખ સામે અશીશુનાં ઝેર પીને મરણ જેવા
છવનમા સળવળતા ચીની આકરો એની મરણપધારી પરથી
જાણે એના કાનમા ચિત્કાર કરતા હતા, ‘હું...તમારી આખી
વેપારી જાત સ્વતંત્ર છે.’

અને સ્વતંત્રિયતનો એ સામરીત ૧૮૪૪ના ઓક્ટોબરના
૧૧મા દિવસે મરણ પામ્યો.

પણ એવા તો એ એલાદમાં અનેક પાક્યા હતા નેપિયર-
ના પગલપામાંથી ધડાયો હોય એવો એક કેપ્ટન ઇસિપ્ટ આવી
અને કેન્ટનના દરિયા પર અશીશુના જહાજને લંગરાવી રહ્યો.

ત્યારે ચીની સરકારના કેન્ટનના વકા લીને અંગ્રેજ અશીશુના
ફાદારના સુલાકાત લીધી. અશીશુનો સોદો કરતા ચીની વેપારી-
ઓની ધકપકક કરીને તેમને કાર કર્યા.

અશીશુ ધોળતા અંગ્રેજ જહાજને એણે એક તહોમતનામું
આપ્યું. એણે અંગ્રેજ અશીશુ-ફાદારની આસપાસ ચોટી-પહેરા
ગોાવી દીધા. એણે અંગ્રેજ અશીશુની ૨૦૨૮૩ પેટીઓ ખરીદી
લીધી અને એ તમામ પેટીઓનો નાશ કર્યો.

અને લીન ઉત્પવળો મક્કાઓ પહોંચ્યો. મક્કાઓના ટાપુ પરની
વલદા ઠાઠીઓમાં પણ અંગ્રેજ જહાજો ચીનને પાવાનું અશીશુ ભરીને
એકા હતા. કેપ્ટન ઇસિપ્ટ લાં જઈને જરાયો હતો. લીને આ
સ્વતંત્રિયનો બોડ પર છાપો માર્યો. અશીશુ ધોળતી ઇમારતોમાંથી
ચીના વેપારીઓને કાર કરી દીધા. તમામ અશીશુના જથ્થાનો
નાશ કર્યો અને અશીશુની બોડોને ધરાસાયી કરી નાખી.

છહેરાવલા વલ્લંદા અને અગ્રેજ જલ્લાદો કાળા મોઢા કરીને ભાગી ગયા.

અને અગ્રેજ જલ્લાદ ચીન પર મુદ્દની નોખત વગાડી ગયો. અગ્રેજ જલ્લાદે ચીની લોકોનો સહાર કરવા નીકળી ચૂક્યા કારણ કે ચીન અશીશુનાં ઝેર પીવાની ના પાડતો હતો. ત્યાગેના અગ્રેજ પ્રધાન ગ્લેડસ્ટન આ પોતાની જવાબદારી જોતો શરમિતો બનતો લવતો હતો. *

એવો અશીશુસમામ, અગ્રેજ જલ્લાદ ચીન પર લડવા આવતો હતો.

એ જલ્લાદો જોનથુવના જહાજ ચીનની કતલ કરવાના હથિયારોથી લદાવતા હતા એ જહાજ પરથી અશીશુના ઝેરથી ચીન-લોકોને ભારી નાખવાનો ખાસ પરવાનો મેળવવાનો શેર કરતો અગ્રેજ ચાચિયો બેઠો હતો.

એની મેલી મુગાહની છળી જોતો એ ચીન પર ચડતો હતો. ચીની લોકોને કસુના પાચા અને બીડીમાં ફૂડવા એ અશીશુ લાવતો હતો. એની દરેક ફૂડે ચીની વિરાટની આખો રોગતી હતી. એના એક વખત પીતાની સાથે એ ઝેર પીધા નિના ચાલતુ જ નહોતુ અને એ ઝેર એના પીનારાનુ માથુ બમાવતુ ધીમે ધીમે લોકીમાસ સુકવી નાખતુ મરણ લાવતુ હતુ.

અગ્રેજ જલ્લાદ ચીની લોકોને એવુ દારૂપિંજર બનાવી નાખવાનો પરવાનો મહાવવા ચીન પર આવી પહોંચ્યો અને અગ્રેજ બુગરો અશીશુસમામનુ આવાહન વગાડતાં ચીસો પાડી ગેમવા.

ચીન સમ્રાટ ની કારવાહી કપી ગઈ. એ જ કારવાહીએ

* "A war more unjust, & war more calculated to cover my country with permanent disgrace I do not know and have not heard of."

૧૮૦૦ની સાલમાં અશીલુના વેપારને ઝેરક્ષયદેસર ક્યો હતો. 'એ કારવાહીએ ૧૮૩૩માં એ વહીય વેપાર સામે પગલાં લીધાં હતાં. આજે હિંદનાં, વેલિયાં પાસે ચીની લોકસંહારનું એ ઝેર ઉગાડાવીને તેની ચાત્રીસ હજાર પેટીઓ બારીને સંગ્રામ બેઠવા અંગ્રેજ કાફા આવો પહોંચ્યો હતો.

‘અશીલુનો નાશ હો...’ બોલતા એક ચીની મજૂર કેન્ટનની અંગ્રેજ કોઠીમાંથી એક અશીલુપેટીને પાણીમાં હાથેલી દીધી. અને અંગ્રેજ બંદુકની નિશાનબાજીએ એ ચીની દીકરને વાંધી નાખ્યો.

‘અમારા ચીની મજદૂરનું ખૂન કરનાર ખૂનીનો ન્યાય તોળવા અમને અંગ્રેજ ખૂની, સોંપી દો.’ ચીની સરકારે કાસદ મોકલ્યો.

અને અંગ્રેજ જલ્લાદ ફિટકારભર્યું કરી બેઠ્યો. અને ચીની સરકારના ચાગ જહાજો અંગ્રેજ ખૂનીનો કબજો લેવા અંગ્રેજ હોમ પાસે આવ્યા.

પાછી અંગ્રેજ તોપો બરાડી બહી. ચીની સરકારની ચારે હોદીઓ ફૂલી ગઈ.

એવો અશીલુસંગ્રામ ચીનના બંદર પર ખુસ્સો મુકાયો.

અંગ્રેજ મુદ્દ-જહાજોએ કેન્ટન અને ચાંગઝી નદી વચ્ચેનાં તમામ બંદર પર ગોલંદાજી શરૂ કરી. એક પછી એક તમામ બંદરો અંગ્રેજ જલ્લાદો જીતી લીધાં. ચાંગઝી નદી અને માન્ડેનાલના સંગમ પરનું ચીકીઆંગ પણ પડ્યું.

અને ચીકીઆંગ પરથી વિકરાળ બલીને અંગ્રેજ પણ ક્ષિપ્ત ચીનના પાટનગર નાનકોંગ પર ચઢ્યો.

નાનકોંગ પડ્યું.

નાનકોંગ નગર પર જૂના ચીનનો પરાજય થયો. નાનકોંગ નગર પર ચીની પરાજયની અપમાનિત છબી અકિત થઈ. નાનકોંગ નગર પરનો બેનજીવ ચીની જનતાનો સંહાર કરવાને

પરવાનો લખવા હારેલા ઝીનને પોતાના મુઠ્ઠા-જહાજ પર બોલાવતો હતો.

‘અને હારેલો ઝીન અપમાન અને આપમાતના તહનામા પર મૃત્યુ મારતો હતો.

‘પણ તમે અમને મારી નાખવાનાં ઝેરનો વેપાર કરવાનો વેપાર...’ ઝીની કલેવરનો હાથ કપી છિડતો કરગરતો હતો.

અને ઝીનના પહેલા કલેવર પર મુસ્તાક ડેલતો અંગ્રેજ મારો કહેતો હતો: ‘પણ તમે સમજતા નથી...અમે અશીલુ લાવીને નહિ વેચીએ તો બીજા વેચશે...તો પછી અમે શા બોટા છીએ?’

‘પણ અમારાં જીવન!’

અને ઝીની કલેવરને પોતાના પલ્લામાં ભેળવતો અંગ્રેજ પણ અટકાવ કરતો હતો.

ઝીની જીવન પર માતના હિતારતો પણ ક્યકતો ચાલતો હતો. ઝીની આશુ એની પછાત જીવનની ઘટમાળમાં પરાધીન બનતો ચિત્કાર કરતો હતો. પરાજય પામેલો ઝીની હાથ શુધામ બનીને સહી કરતો હતો કે:

‘અંગ્રેજ સરકારને અશીલુના નાશને અને મુઠ્ઠાને અંગ્રેજી થપેલી નુકસાની બદલ ઝીન, ૨૧,૦૦૦,૦૦૦ રોલર બરપાઈ કરશે તથા અમોય, ફૂગો, નિંગપો, શાંમહાર્થ અને કેન્ડન બંકરો અંગ્રેજ વેપાર માટે સદતર ખુલ્લાં મુકામમાં આવશે, હોંગકોંગનો દાપુ અંગ્રેજને સોંપવામાં આવશે અને અંગ્રેજ વસાહતોમાં અંગ્રેજ અદાલતો જ ન્યાય ફરમાવશે.’

એવાં ઝીનનાં કમાક અંગ્રેજ અશીલુ માટે ખૂલી ગયાં.

અને ઝીની રાહેનચાહ પોતાના મહાન પ્રદેશમાં પેસતા ઝેરના દેલાએ દેખતો કપી છિડ્યો એ અપમાનમાં ક્યકતો કપી બનતી નજર સ કલેવરો બોલતો હતો: ‘અને હું...આ

લોભી અને ધૂર્ત પશુઓને માગ લોહના લોહીમાંથી દોઢત ધસતા
અટકાવી નથી શકતો.

‘પશુ મારો લોક...ચીન-લોક એ સદન નથી કરી
લેવાનો. શહેનશાહ આપત-કાળમાં એના લોકને પહેલીવાર યાદ
કરતો હતો.

અને ચીની લોક સૈદ્ધાંતોનાં સમ્રાજ્યોની જૂની ધાંની
છીંધના નશા નીચે સળવળતો ત્યાં કરી ધાની વેદના તીચે જીંદતો હતો.

અને વિકરાળ, બનનો વિગટ ચીની શહેનશાહતને પશુ
હચમચાવી નાખતો ચાલીવાદી આચિયાઓને ચોતાના પુણ્યમોક્ષાપ-
નો પહેલો પ્રકાર સમજાવતો હતો.

ટીપીંગ બળવો

એમ ધરોપનો સાહીવાદી હાથે ચીન દેશ પરનાં ભુગભૂનાં કમાડ ખખડારતો અને એક જ ધક્કે તેમને મુક્ત વેપાર માટે ખોલી નાખતો ચીનના જરી પુરાણા કોટકિલ્લા કેવા માટીના બની ગયા હતા તે પુનવાર કરતો હતો.

અને ચીની જનતાને અપ્રીય પાવાના પોતાના મુધરેલા હક્કને સાબિત કરતો હતો.

ચીન દેશ કમ્પકીને જગી બિઝયો અને મંચુ સહેનશાહત તથા સાહીવાદી દુશ્મનો સામે કોપી બિઝયો.

એકે તેની જમીન હો-નો યુદ્ધનાર ચીની કિસાનોમાં ગાજતો થયો. મંચુ સહેનશાહતનો નાશ મગાયો. ધરોપમાં કિસાન-વિપ્રહોએ જે માગ રજૂ કરી હતી તે માગણી ચીની ધરતી પર હથિયાર ધરીને ધરનાર નીકળી.

અને મંચુ સરકારને હરાવનાર સાહીવાદીઓ પકતી સહેન-શાહતની વહારે દોકતા આવ્યા.

ચીની જનતાનાં શોષણ પર સગ્નવલા સાગહાઈના શીમંતો અને સાહીવાદી ચીની આધિપાઓએ ટીપીંગ બળવાખોરોનો સંદાર કરવા હસકર જમાવ્યું.

એ હસકરની સરદારી કરવા અને હોરવણી કરવા અમિગ-અમિગી સાહીવાદી સ્વપ્સેવક જનીને આવી પહોંચ્યો.

કવાનદુંગ ઈલાકામાં એક દુંગ-ચુઈ-સુન નામના આદમીને સત ચઢતું હતું અને મન થતું હતું કે પોતે મેશીઆ છે અને ચીન પર ચાલતી મંચુ સરકારની, હેઠાનિપતનો સામનો કરવા પોતે જનમ્યો છે.

અને સામનો ક્યાં પછી !

પછી એના મગજમાં નવી રચનાને, સારી રચનાને ચીન પર ઉતારવાનો ખ્યાલ હતો, એ ખ્યાલે એને જિભો કપોં હતો. એ ખ્યાલની આસપાસે એને અનુયાયીઓ મળતા હતા.

એ અનુયાયીઓની સામે એ ભાવિમાં ગૂઢ વાતો જોતો હોય તેમ જિભો રહેતો પણ આજે જ કરવાની બ્યવહાર વાત જોલતો હતો ભગવાનનું નામ જાણતો હતો, સતચાર ન્યાય મેળવવામાં એમ સમજાવતો હતો, જગત પર-ચીન પર ઈશ્વરી સમાજ ઉતારવા લાગુ પડે, ચીન પર ચરતા મંચુ નામના પરુરાજને ઉખેડી નાખવું પડે એમ એ કહેતો હતો.

અને મેશીઆએ મચાવેલી ધૂનમાં આસપાસનાં દુખીઓ અને જુખ્યાં કિસાનો પોતાનાં સીધાંસાદાં હથિયાર ધરતાં એકઠા થતાં હતાં અને અરેરાટી ઉપજાવતાં જાહેર કરતાં હતાં કે :

‘અમે જિડચા છીએ. કારણકે મંચુ સરકાર નિર્દય બની છે. પ્રલયો અને દુષ્કાળોમાં પણ એના અમલદાર પરુઓ લોકોને પીડે છે, લૂટે છે અને દરેક રસ્તે ચીની સ્ત્રી-પુરુષો કુટાડ કરે , રડે છે, મરે છે... એવા પીડક પરુઓની સરકાર બની છે. એવી સરકારમાં થોડાક હજાર જુલમીઓ જ જોડવાઈ ગયા છે અને અમે તો કરોડો છીએ...

‘અમે કરોડોએ એ હજારોની જોડવણીને-સરકારને ફેડી નાખવાનો નિર્ધાર કર્યો છે, માથાં લીંચક્યાં છે, હથિયાર સન્માં

છે, અમે સળગી જઈને પ્રકાશ બન્યા છીએ અને અંધારાનો પ્રતિકાર કરીએ છીએ.

‘અમારે નવો સમાજ બાંધવો છે, જેમાં ન્યાય હોય, જેમાં બળવાન નબળાને પીડે નહિ, ‘જેમાં જાણકારો અજાણજુને શોધે’ નહિ અને જેમાં બહાદુરો બીજાને દબાવે નહિ...’

હું-શુભ-સુન એ બધી જાહેરાતો મેશીઆ બનીને ઇસુના નામનો જાપ જપતો પોતાને ઇસુનો સાચો અનુયાયી કહેવડાવતો જનતાનો જગ રચતો ધૂમતો હતો. અને એ નવો સંઘ નવી સમાજરચનાની વિગતો રચતો કહેવો હતો કે ‘સમાજની ધનકોશલ જરૂર પ્રમાણે સરખે જાગે વહેંચવામાં આવશે, એકે તેની જ જમીન બનશે, અને બીજી જગમ મિલકતો સમાજની લેખાશે. વિદ્યાનની રીતોથી સંકટો અને દુઃખોનો સામનો થશે, દુષ્કાળ સામે લડત મંડાશે અને એકેએક ચીની નરનારી અને બાળકને પૂરતાં રોટલી, રહેઠાણ અને આરામ આપવાને નવી રચનાની નીતિમાન સરકાર બંધાશે.’

એ જેહાદી સંઘ ટીપોગિનો સંઘ કહેવાયો અને એ જેહાદ ટીપોગ બળવાને નામે ચર ચર્ચ મર્ચ. બળવાના મેશીઆ સામે ચીનને કિનારે પાથર્યા પાથરીને પડેલી ઇસાઈ મંડળીઓએ આ નવી જામેલી ઇસાઈ દિલ્લચાલને કચડી નાખવા માટે મંચુ સરકારને મદદનાં કહેણ મોકલવા માંડ્યા.

૧૮૫૭માં ટીપોગ સેનાએ નાનકોંગ નગર લીધું અને તેને પોતાનું પાટનગર બનાવ્યું. પછી નાનકોંગમાંથી ટીપોગ લશ્કરોએ હિંદ પર ચઢાઈ કરી. ટીપોગ સેના હિંદ પ્રદેશને છતતી પીપોગ નગર પર પહોંચી પણ ત્યાં આગળથી તેના બહાદુર સરદાર યુંગ વાંગને પાંગળી સુધી પાછા હડી જવું પડ્યું.

સાત સાત વરસ સુધી ચીની જનતાની બનેલી ટીપોગ

ફોજ લડી, જીતી, અનેક અગ્રામણોમાં પડી, ને નાનકોળા પર લોકસત્તાનો વાવટો ફરકતો ગયો મન્યુ સરકારની સામેસામ ઝઘડતી લેખી.

પછી ૧૮૬૦માં મન્યુ સરકારે અને તેના ખાલિયાઓએ દીપોંગિને કબ્જી નાખવા ચીનને ખાઈ જવા પહેલા યરોપ-અમેરિકાના સાહીવાદના મારાઓની મદદ લેવાનું નક્કી કર્યું. સાંગ-હાઈમાં પોલી ચીની માલિકોની જમાત હવે સગવળો ઊડી, સરકાર સફાળો બની અને ચીન પર આવી પડેલી યરોપ અમેરિકાની સાહીવાદી જમાતોને ચીની જનતાનું ખૂન કરવાના મદદમાં ચીન પર વેપાર કરવાના ખાસ હક્કો લખી આપવા માંડ્યા.

મેક્સિકોથી એક વોર્ડ નામનો અમેરિકન સાદસિક ચીન આવી પહોંચ્યો એની પાસે પગદેશમાં લૂટફાટ ને અત્યાચારોની લાલચવાળા ગુડાઓનું એક લશ્કર હતું સાંગહાઈના બેન્ગરોએ એને પૈસા આપ્યા, હથિયાર આપ્યા અને ચીની જનતા પર છૂટો મૂક્યો.

પશુ નીંમખો પર ચકાઈ કરના અમેરિકન વોર્ડ કપાઈ મૂવો પશુ એના ગુડાઓની સેના જેવી ને તેવી મોજૂદ હતી. એ સેનાની સરદારી લેવા (મદદમાં) ફ્રાંસ મોરડન આવી પહોંચ્યો અને ચીની જનતા પર મૂકી પડ્યો. મન્યુ સરકારે એ નહારથીના ગુડાઓને હ મેશ વીજળી-લશ્કર એવું મિરુદ આપ્યું.

પછી ચીની જનતાને હલાલ કરતાં મરણ પામેલા વોર્ડને સુંકોંગમાં લાવીને દફનાવવામાં આવ્યો અને તેની મેલી માટી પર મન્યુ નરકાગ્ની ખર્ચે એક દેવળ ચણાવવામાં આવ્યું. ત્યાંના અમેરિકન રાષ્ટ્ર સમાજની મડળી દર વર્ષે એ મંદિરમાં એક દિવસ વોર્ડના માનમાં લેખી ચાંદને પ્રાર્થના કરે છે અને વોર્ડ નામના પોતાના ચમતાનને ઈશ્વરો લેટા કરાવી માનવતાનો ઉપદાસ કરે છે.

પણ વોર્ડની જગ્યાએ આવેલા ગોરકને પેકીજ સરકાર માટે એક પછી બીજી હવાઈખોરી ચાલુ રાખી અને સોફા દીપોગ સેનાના હાથમાંથી પકડ્યું. દીપોગ કેદીઓ અને તેમના સહાયકો મળીને ત્રીસહજારને કર્નલ ગોરકને સોફોની આસપાસ તરવાર પર કાપી નાખ્યા. પછી પરદેશી મૂડીવાદનો સંત સરદાર ગોરકન હેમશો પર ચક્રો અને એક મુલનામનો પાઠ્ઠી વર્ણન કરે છે કે ત્યાં એણે સિત્તેર હજારને પકડી પકડીને કાપી નાખ્યા. હેમશોનો એકેએક મરતો લોહીના ખાખડાથી ઉભેચાલે અને સેકડો શ્રીઓએ એ મહાત્માના ગુડાના અત્યાચારોમાંથી બચવા પાણીમાં પડીને અત્મધાતુ ક્યો હેમશોના પાણી પર લોહીની છારી પથરાઈ હતી, સેકડો ચોટલાઓ તરના હતા, હેમશોના રસ્તા પર માર્ગા ફરતા હતા, રાખ સૂતા હતા

મનુ સરકાર સામેનું તોફાન કાબી દેવા સુધરેલા મારા મસ્ત ફરતા હતા

એમ કર્નલ ગોરકન મનુ સરકારના લશ્કરો દોરતો આગળ વધતો હતા. દીક્રુ સરોવરની કક્ષિણે લીઆગ લીધા પછી દસ હજાર દીપોગોને એણે ઘેરી લીધા અને દસ પકડ્યા તેમાંથી નાના ઊંકરાઓ તથા ઘરડા મળીને ચાર હજાર જોટલાઓને નાગ કરીને છૂટા મૂકવામાં આવ્યા અને છ હજારને વધેરી નાખી તેમના અંગેના કટકા ફરવામાં આવ્યા.

દીપોગ વળવાને, એના આગેવાનોને, ચીનની નવરચના કરવાના તેમના સહાયક નિરધારને અને ચીન પર નવી ઘટના પાડવા જૂના ને ખખડી ગયેલા મનુ સરકારના અમલને ઊભેડી નાખવા માટેના તેમના જગવાને એક અગ્રેજ જુવાન પિઝાણી ચક્રો દીપોગ જગવામાં જોડાયેલી એક ચીની ઊંકરીએ એને દીપોગ જગવામાં જોડ્યો હતો.

એણે એની ચીની સખી સાથે જળવાયોર સેનામાં જોડાઈને ક્રમ કર્યું, એ જોડાઈના આગેવાનોની મદ્દન બુદ્ધિમતાને પિતાણી, અને નવા ચીનના સર્જનના એ સુધ્ધીય ઉજાળાને ઇતિહાસ લખ્યો.

પણ અંગ્રેજ ને અમેરિકન માલિકશાહીની જ મદદથી મંચુ સરકારે દીપીંગોની સેનાઓને ઘેરી, લીધી, કેદ પકડી, એક સાથે હજારોની સંખ્યામાં ગોરકનની સરકારી નીચે કાઢે કરી.

દીપીંગ બળતો કમતો હતો ત્યારે ત્રીસ લાખ જેટલા ચિનાઈ શરીરો બળવામાં કપાઈ જઈ ચીની ધરતી પર ડાવાવલાં મુસવતાં હતાં.

શાહીવાદી પાદરીઓની અંજલી પીને ઈસાઈ સરકાર જનરલ ગોરકન અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ ફોર્સ લઈને બળવાની ફોર્સ પર વૂટી પડ્યો. શાહીવાદી સમશેર ચિનાઈ જતાતા પર ધોળે દહાડે એ ચાઈ ગઈ. સાદાં હથિયારોવાળી દીપીંગ સેના શાહીવાદી યત્રી આગળ કપાઈ જવા લાગી. આ ધર્મબુદ્ધિમાં શાહીવાદે મંચુ સરકાર તરફથી એ ચિનાઈ મારાઓને આગળ કર્યા. એક ચિનાઈ કઠગતી હિતોને આગેવાન સેમ-કુ-શાન હતો અને બીજો આંધિયાઓનો આગેવાન લી-ટુંગ-ચાંગ હતો.

ઈ. સ. ૧૮૬૪માં દીપીંગ હિલચાલને શાહીવાદી મારાઓએ ઉઠા નાખી. દીપીંગ બળવાના છવીરાયેલા આગેવાનો બહારવટે નીકળ્યા, ને બીજા રખડતા યજ્ઞ. લોકસમુદાયનાં હાડપિન્નર પર શાહીવાદી જલ્લાદે મંચુ સરકારના પૂતળાને ફરી વાર બેસાડ્યું. શાહીવાદી જલ્લાદે ઔદ્યોગિક વિકાસ તરફ બંધાયેલ બંધવાના ચિનાઈ ઉજાળાને કાળી દઈ ચીનના વિકાસ પર છરી ફેરવી. દીપીંગ બળવાને કચડી નાખી પરદેશી શાહીવાદો અનેક અંજરોની જોમ ચિનાઈ ગરદનમાં જોડાઈ ગયાં.

ટીપીંગ બજારોએ સાત સાત વરસ સુધી ચીની પ્રદેશ પર (ટીન-કુઓ) શાંતિનું રાજ સ્થાપતા લોકઅસિદ્ધાન દીધાં ક્યો અને ચીની ધરતી પર ત્રણ લાખક સુત્રો કોતરી કાઢ્યાં. એક મંચુ રહેનારાઓનો નાશ, બીજું રજવાડી રચનામાં કાનિત તથા શાહીવાદ સામે સતત સંઘામ.

અને શાહીવાદીઓની મદદે ટીપીંગ બજારોએ ક્યોડી નાખ્યો. અને ક્યોડી નાખીને ફરી વાર ચીન પર તુકસાની રકમનો ગંજ ખડકાયો. ફરી વાર શાહીવાદી યુદ્ધબહાનેએ ચીની પ્રદેશ પહોંચવા માંડ્યા. ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સના શાહીવાદે લોહીલુહાણ પડેલા ચીન પર નવા કરારો લાદી દીધા. ગરિયાના કરે પોતાની સરહદો મેળોલિયા અને મંચુરિયા તરફ ધકેલવા માંડી. પોતાને ધેર આશ્રયીનું તદનામુ લખીને ચીન પર ત્રાટકી પડેલું અમેરિકી સ્વરાજ જોન-હે નામના પોતાના આગ્રહિપાને ચીન સાથે ખુશ્કાં કમાડ રાખવાનો પોતા સાથેના મુક્ત વેપારનો કરાર કરવા મોકલવું હતું.

અને એ જોખો પોતાની માલિક સરકાર માટે શાહીવાદને આઘોટવાની નવી નજર પેશ હતો કહેતો હતો:

‘ નામદારો, હું ચીન જાઉં છું અને અમેરિકન સંસ્કૃતિના નામના એશિયા ખંડના કરોડો મનુષ્યોના કમાડ અમેરિકા માટે ખોલી નાખવાનો છું ’

અને કેલેક્સ કુશીંગ નામનો અમેરિકાએ શાહીવાદી પ્રાચીન રામન માલિકોએ શોધેલી પરાધીન પ્રદેશોને કચડવા ખીમ પ્રદેશ પર પોતાના પ્રદેશની પોતાને માટેની ન્યાય હકૂમત ચાલુ કરવાનો વાધો મુકામે કરાર કર્યો. ચીન પર શાહીવાદે ‘ એક્સ્પ્રેસ રેસિટરીઅસિટી ’નો બેચરમ વાપરે ફરમાવ્યો.

અંગ્રેજ 'સંસ્કૃતિએ એવો જ ફેર નાનકો મુકામે કર્યો હતો. અમેરિકા યાહીવાદે એથી પણ વધારે ફૂર તદનામું વાંધીઆ મુકામે ક્યું. એ ઠરાવની રજૂઆત કલમ કહેતી હતી કે:

‘અમેરિકાનાં કાઈ પણ નાગરિકો ચીનમાં ગુનો કરે તો તેમનો અમેરિકન કોનસલ અમેરિકા કાનૂન પ્રમાણે ત્યાં કરશે.’

એમ ચીનની ધરતી પર ચીની સહનશાહતનો અને ચીની સરકારનો નિષેધ થયો અને ચીન પર યાહીસદીઓનો અમલ શરૂ થયો.

આ બધી લીલા દેખતો જાપાની બર્જરે પણ ૧૮૯૪માં ચીન પર ચડ્યો. ખાખામાંથી સડી ગયેલી મચ્ચુ સહેનશાહતે જાપાનને નુકસાની પેટે, ૩૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ટેલ સિક્કાઓ બરપાઈ કરીને પાછો કાઢ્યો.

પાછો વળીને એન્ગ્લી રકમમાંથી ચીન પર નવું આક્રમણ કરવાનો સાજ જાપાને ઉતાવળથી સજવા માંડ્યો. *

એણે ઘરોપે બાપ્તિસ્ટ દત્તા તેવાં કારખાનાં માંધવા માંડ્યાં. એણે ઘરોપે બનાવ્યા હતાં તેવાં વંત્રામુષો બનાવવા માંડ્યાં અને પછી ઘરોપે પહેર્યો હતો તેવો પોશાક પહેરીને સહન જાતીને એણે ચીન પર ચડવાનાં સમયપત્રક ઘડવા માંડ્યાં.

શહેનશાહતનું શમન

અંદરબહાર ચીની જનતા પર કૌણકા બેસી ગયા. અંદર-
તરથી ચીની જીવન પર સંકાર મચાવતા દુશ્મનો જામી પડ્યા.
નની અંદર સોડી પ્રત્યુ સરકાર ચીની લોકને ચૂસતી હતી.
નના એકેએક ઠમાર પર પરદેશી શાહીવાદ પોતાના લશ્કરો
ને પોતાના પોલીસો સાથે પોતાને ફાવે તેમ વેપાર ખેડતો
તાની અદાલત ખાધીને બેઠો હતો.

એ બધી કારવાહી સામે દીપીંગો લગ્યા અને મરી પરવાર્ષા.

એ મરેલાંની માટી પર ચીની શાહીરાદી, ચીની ખાધિયો,
તેની વિચલબોગ અને ચીની શહેનશાહનો અમલદાર અપમાન
ભારતી સંગીનો ધરતો હતો. એ બધાની ઠેકડી કરતી દીનદયા
રવા યરોપના પાદરીઓ આમેશાન મકાનોમાં આજોડતા હતા.

હજારો વરસ પહેલાંની કનકચુચિયસ અને બે હજાર વરસ
રતો ભુદ ચીની જીવનની વફાર કરી ચકતા નહોતા. શાહીરાદી
કુઓને પૂછે બધાઈને આવેલા પાદરીઓ ચીની જીવનનો
સ્થાનક ઉપહાસ કરતા હતા. ચીનનું કેન્ટન બંદર હવે ધીકતો
પાર કરતું ચીની જનતા પર ચિકરાગ પડાચો પાયરતું પશું
તું. કેન્ટનની આસપાસનાં ગામોમાં દીપીંગોએ ગજવેલા જગવાના
માકાં જાણે હજુ ચ દગરકરના હતા.

‘હું ચ દીપીંગ હોતો.....દીપીંગો દેવના માથુસ હતા

પણ તે હાર્યા અને મર્યા. આજે મ-આપણા ગામના પાદર પર તેમનાં હાડની કચ્છકઓ વેરાવણી પડી છે. ’

૧૮૬૬ની સાલમાં કેન્ટન પાસેના મુઈ હેંગ ગામમાં જન્મેલા એક ખેડૂતના જુવાન દીકરાને તેનો કાકા ગમ્મકાલે જ વીતી ગમેલી માદની છત્રી દેખાડતો રહેતો હતો.

અને જુવાન બત્રીજે અજન્મ બનીને જોઈ રહેતો, પૂછતો હતો: ‘ તમે ય દીપોંગ હતા, કાકા ! ’

‘ હા, દીપોંગો તોફાનીઓ નહેતા, મારા જેવા ભલાબોળા ખેડૂતો હથિવાર ધરીને નીકળ્યા હતા અને ચાલીસ લાખ ચીન પર એકે તેની જમીનનો ગજુનાદ ગમવતા હતા...એ તો કાળનાં પરિજન પોતે જ પોતાનાં હથિવાર ધરી લે છે. ’

‘ એ કાળના પર્વિણ...પાછાં ક્યારેક આવશે ને કાકા... અને ત્યારે હથિવાર પણ ધરી લેશે ને ? ’ જુવાન કાકાની છત્રીમાં કાન્તિનો શ્વાસ ખેંચતો પૂછતો હતો.

‘ હા, પણ ત્યારે હું...હું નહિ હોઉં, મારી દવે ઉમર યઇતે ! ’

‘ પણ હું તો હોઈશ ને ? ’

‘ તુ તો હોઈશ જ પણ... ’

‘ શું ? ’

‘ આપણા દુશ્મનો કશા દૂર હોય છે. ’

અને પછી જુવાન કાન્તિનું રટણ કરતો હવાઈમાં ફણવા ગયો અને સાંધી પાછો આવીને ૧૮૮૩માં હોંગકોંગની ક્વીનસ કોલેજમાં ભેગાયો. પણ દવે એના કાકા અરણ્ય પામ્યા હતા અને હોનેલુલુધી એનો વેપારી ભાઈ એને મદદ કરતો હતો.

અણ્ણીને જુવાને કોલેજની પરવી મેળવી તથા પોતાના કાન્તિકારી ખ્યાલથી ડો મુન ચીની જુવાનોનો મારીતો બન્યો.

એણે તરુણ ચીનને નિશાન સંજ્ઞાઓ: 'આપણે મધ્યે ઇંકન-
યાદતને નાશ કરી ચીનને પ્રત્યક્ષતાક બનાવવું છે.'

અને તરુણ ચીનમાં નવો નાદ જાગ્યો, 'શાંતિને તોડી નાખો!'

ચીન પર બેટલા કનફ્યુસિયસે રચેલી હજારો વરસ જૂની
વાદ તોડીને તરુણ ચીન ગંજતો હતો. નિર્વાણ પાળવા સમાધિ
નિગાવેલો જુદો જાણે એકો ધર્મ જતો હતો. તરુણ ચીન નવો
દાહ્ય જગવતો હતો.

પોતાની વંડીઓના કમાડ વાસીને હમુંબા ધોળતા ચીની
માલિકો ચમકી ઊઠતા હતા.

'અરે આપણે ત્યાં કંઈ નવું શું ચાલી રહ્યું છે?'

બોલતી ચીનના નાગર શહેનશાહ કવાન-સુને પપાળતી ચીનની
રાજકુમાર કાનફ્યુસિયસે બેટલા રાણી રાવેજર અકાશતી પૂજતી
હતી. ત્રિવળના કીડા જેવા કમુકીઓ અને અધાર પડિતો એવો
કંઈ જવાન આપી ઇકલા નહિ.

અને જનતા નૂતન ચીનના મોવડિયા એના કાન પર ગધાડે તે
વધારે અચકાવા લાગ્યા. શહેનશાહનાનુના કાનપણની અત્યાશીલતા
કંપી પડીને મૂઝાઈ નહી એના આનંદના સમારભો અને ચાલી
સરોવરો પગની મીજનાનીઓમાથી ગસ ઊડી ગયા ફેરલનધીઓ
વટાવીને આવતા નૂતન ચીનના અવાજો એના મહાલવના સુખ-
એનને ખાત્રા કરી ગયા.

શહેરો અને ગામોમાં દેર દેર ખાનગી મડગાઓ મગવા
લાગી. જુવાનો કવાયત કંવા લાગ્યા.

એ મડગો 'પ્રમશ્ચુક સમતાની મુકીઓ' તરીકે જનનીતર્ક
બન્યા. એનું દેહ નામ બોકસર કહેવાયુ. બોકસરોની બગવાબોર
દુકીઓ લમવા લાગી.

'આર-હો-ટુઆન' બોલતી રાવેજર રાણી એની મન-

રાતની પથારીમાંથી કપી ઊઠતી હતી એણે મેધારાની દિલચાલ ચલાવનારા આગેવાનોના શિરચ્છેદ કરાવ્યા હતા. એને કહીઓ- પેદા બનવાનાં સ્વપ્ન આવતાં હતાં ત્યાં એના કિનારાઓ પર પથરાયેલા પરદેશી શયતાનો આખા ચીનનો ભાગ વહેચી ખાવાનાં કાવતરાં કરતા હતા અને ‘આય-હો-દુઆન’ (દેશપ્રેમની મુક્તિ) હવામાં વીંછાતી હતી. એ બંનેની વચમાં દયામણી બર્તને વિકરાળ થતી ડાવેજર કહેતી હતી:

‘ભણે એ પરદેશી શયતાનોને એકવાર મેંદાર ચર્ચ ભય પથ...’

‘પરદેશી શયતાનો સાથે દેશની ઝાણ પથ...’ એની ચૂંચાતી કાપનામાં એક આકાર આડો આવતો હતો. એ આકાર દુગ-ચુઆન-ફૂનો હતો. ટીપીંગ બળવાના સહીદ સરદારના એ ત્રીજા ભાઈએ દક્ષિણમાં દેશપ્રેમ મુક્તિ ઉગામી હોવાના સમાચાર એને સંજ્ઞાઈ ચૂક્યા હતા. દર વરસે એના રાત્રીમાં બળવાના સમાચાર આપ્યા હતાં હતાં પથ આ વારે તો પેલી મુક્તિના ભોમબીતર આકારો પથરાઈ ગયા હતા. દક્ષિણમાં જોડેલું તોડાન દખાવું નહોતું.

એટલે એને એક અકલ મુક્તિ. એણે એના ભસુમેને જમાવીને આદેશ આપ્યો: ‘તમે દેશમુક્તિઓ સાથે બળી ભય એ મુક્તિઓને પરદેશી શયતાનો પર વીંછવા દો અને એના શયમથી આપણી ગાદી જોતરી ભય એવું કરો.’

અને અમિઝગ સાથે મત બેલવા રાણીના ભસુસો રવાના થઈ ગયા.

ચીનભર પર દેશ-સમજાની મુક્તિઓ છૂટીજવાઈ બળવો પુકારતી હતી. યાહીયાદી કમઠાણો પર આગ લમૂડી જોડી. યાહી-વાદી સાગરીનોના પ્રાણ પર ભોક્ષરોની મુક્તિઓ વીંછાઈ.

રાણી ડાવેજર એક યજમાન આરામનો શ્વાસ ખેંચી રહી પથ

પરદેશીઓ સામે લડતા બોક્સરો છૂતે એમ પોતે ધમ્મતી જ નહોતી.

‘તો તો એ લોક દારશે જ ને... અને સંદારાઈ જશે.’

રાણીનો લશ્કરી જુગ-હુ પૂછતો હતો.

‘એ તો આપણે પશુ ઈચ્છીએ છીએ.’ રાણી સમજાવતી હતી.

‘પશુ એનો અર્થ એમ થયો કે પરદેશીઓ છૂદશે અને પછી આપણી પાસે નુકસાની માગશે, પ્રદેશો માગશે.’ જુગ-હુ બેદરા.

‘દારતો.’ રાણી જોઈ રહી

‘અને તે બધું આપણે કરી આપવું પડશે... ને એ બધો દાર ચીની લોક પર પડશે એટલે ચીનલોક પાછો આપણો જ અંત માગશે.’ રાણીએ પાંજરે પૂરેલો જુવાન રાખ આખમાં આંસુ લાવતો દેખો રહ્યો, અને બોલ્યો: ‘એથી તો આપણે સુધારા દીધા હોત તો શું બોલું છું?’

‘પશુ મેં સુધારાના સરદારોનો સિસ્ત્રેદ કગાની દીધો.’ રાણીની નજર સામે તોફાનો ફોડતાં દેખાયાં.

ચીન દેશની બહારની સરહદો પર શાહીવાદ ટાંપી રહ્યો હતો. અંદર ઘવાનગ દોડતા હતા. અને ખુદ પેકીંગ પાટનગર પર બોક્સર બળવો સળગી ઊઠ્યો.

બોક્સર બળવો હિતરતા પ્રદેશ પર રહોચી ચૂક્યો હતો. પેકીંગ પર વીફરતી દેશપ્રેમી મુક્તી વિકરાળ બનીને પરદેશી રાવતાનોની કાઠીઓ પર તૂટી પડી. ચીન પર પથગચલી શાહીવાદી કાઠીઓમાં લોહી રેલાયા.

પશુ દેશ દેશના શાહીવાદોએ પેકીંગ પર પોતાના લખરો બોલાવ્યા. અંગ્રેજ અને અમેરિકી પદાત્યો આવી પહોંચી. ફ્રંચ અને જાપાની સૈનિકોએ બોક્સરો સામે લડાઈ શરૂ કરી. રશિયનો અને જરમન સૈનિકોએ ફ્રંચ કરી. પરદેશી શત્રુઓ આ બધા સામે એક બનીને ઊભા.

રાણી ડાવેજરના પાટનગર પર શાહીવાદનાં હથકરો તૂટી પડ્યાં. પેકીંગની દીવાલો પર શાહીવાદી ગોલ્ડન અરચ બિડી. ગણી આ આમમાંથી બચી જવા પાંજરે પૂરેલા ચહેનચાહતે મોડમાં લઈને ગાડીમાં બેસીને ભાગી છૂટી, અને રોંસી પ્રાંતમાં મોંગોલ નગરમાં પહોંચી ગઈ.

પેકીંગ પર પરદેશી શાહીવાદોનાં તંમૂર-માડાં તૂટી પડ્યાં. દેશપ્રેમી મુક્તિ લોહીપુહાણ બની ગઈ. પેકીંગનાં ઘરઘર પર શાહીવાદી હથકરોએ લૂંટ ચલાવી. પેકીંગના ઘરઘરમાં ઘણા ખડકારાં. પેકીંગ નગરની નારીનાં શબ શેરીઓમાં ચૂંથાયાં. પેકીંગ નગરની મેરીગોમા હાહાકાર મચ્યા અને લોહી, ધૂળ અને ખુંવામાં ચીનનું પૂરણું પાટનગર તરબોળ થઈ ગયું. પેકીંગની લૂંટમાંથી એકેએક શાહીવાદી સૈનિકે કમાણી કરી.

પાછો આખો ચીન પર એક લગ્નનક અધિકાર હવાઈ ગયો. રાણી ડાવેજરનો મહાલય સગમીને ધરાશાયી બન્યો.

પછી પાછી આવેલી ચહેનચાહત પાસે શાહીવાદી મંડળોએ નુકસાની માગી. એ નુકસાનીની ૩૨૫,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર બેટલી જ ગી ગકમ નીચે આખો ચીન કચકચો.

એવી ૧૯૦૧ની સાલ ચીન પર ચિત્કાર ફૂટી બનમ થઈ ગઈ. શાહીવાદી મંડળોએ નવી નાતાલ કેજરી અને આખા ચીનને બહેંચી લેવાની વિકરાળ યોજના ખાનગીમાં નંકરી કરી નાખી.

૧૯૦૧ના સપ્ટેમ્બરના સાતમા દિવસે લોહીમા ખરડાપલા ચીન પર ફર ચરતેનો સ્વીકાર કરીને ચીનની ચહેનચાહતે સહી કરી.

ત્યારે પેલો ચીનનો જુવાન ડોક્ટર સુન તરુણ ચીનાઓની એક ખાનગી સભામાં સમજાવતો હતો: ‘ચીની ચહેનચાહતે પોતાને વિઘ્ન લેવાની ધડી પર સડી કરી છે.’

એ ધડીને અંદાજ લખતો ડો. સુન-યાત-સેન પછી દેશ-

પગેશમાં કાન્તિ મારે નાણા એકઠા કરતો અને તરુણ ચીનને કાન્તિની વાત સમજાવતો ફરવા લાગ્યો.

પછી ૧૯૧૧ની સાલ આવી પહોંચી અને તુરુણ નગરમાં અચાનક રીતે એક બોમ્બ ફૂટ્યો.

એ બોમ્બના ધડાકાથી ધમડી લોકેલી ચીની રહેનશાહતે નળવાબોરોની તપાસ સર કરી, પણ ત્યાં તો એ ધડાકામાંથી નળી લોકો હોય એવો બળવો આપ્યા ચીન પર સળગી રહ્યો.

અને બાળક રહેનશાહે ગાદીસાગ બહાર ક્યો પાત્ર હજાર વરસથી ચાલી આવતી ચીની રહેનશાહત ૧૯૧૨ના આરંભમાં મરણ પામી.

ચીન પ્રજાસત્તાક બહાર થયું. પ્રજાસત્તાકના પાટનગર નાન-કીંગમાં પ્રજાસત્તાકનો પહેલો પ્રમુખ ડૉ. સુન-યાત-સેન ચૂંટાયો.

અને ૧૯૧૨ના ફેબ્રુઆરીમાં સુન-યાત-સેન અને પ્રજાસત્તાકના પ્રધાનો નાનકીંગમાંની પહેલા મીંગ રહેનશાહની કબર પર ગયા એ કબરની છત્રી આગળ તેમણે બોરસકના બલિ મૂક્યા અને મીલુબત્તો સળગાવીને કઢ્યું.

‘આપણા ચીન દેશની પર્વતો અને નદીઓવાળી પ્રાણીથી પણ પ્યારી ભોમ અમે મનુ રહેનશાહ પાસેથી છત્રી લીધી છે-જેમ એ આપણી પિતૃભોમને આપે મોગોસો પાસેથી પાછી મેળવી હતી તેમ. એ ધત્તી આજે પ્રજાસત્તાક બની છે અને અમે તે પર નૂતન ચીન રચવાના કામમાં લાગી જઈએ છીએ.’ અને નૂતન ચીનનો ઉગમ આગલાયો.

એ આરંભને દેખતો અને ગણિયા ૫૦ સામાજિક કાન્તિના તાર ગૂંચતો લેનિન ચીની લોકને અભિનંદન આપતો ૧૯૧૩ના મે મહિનામાં ચીની જનના જોગ જે પાઠ લખતો હતો તેનું મથાણું હતું, ‘૫૦૧૧ વરોપ અને આગેકૂચ કરતો એશિયા’

અને જૂનના સાતમા દિવસે યુઆન મરણ પામ્યો તથા લી-યુઆન-દુંગ નામનો બીજો ખાધિયો યુઆનની જગ્યાએ પ્રમુખ બન્યો.

૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીમાં અમેરિકન શાહીવાદે જરમની સાથેના રાજકીય સંબંધો તોડી નાખ્યા તથા ચીનને પણ તેમ કરવાની સૂચના મોકલી. લી-યુઆન-દુંગે જરમની સાથેના સંબંધો તોડી નાખ્યા પણ પછી અમેરિકાએ જરમની સામે લડાઈ જાહેર કરી અને ચીનને કહાવ્યું કે તમે પણ અમારે પગલે ચાલી પડો.

પણ લી-યુઆન-દુંગની કારવાહીએ તેમ કરવાની ના પાડી એટલે શાહીવાદી રીતરસમે ચીનનો ખાધિયો બદલ્યો. ટુઆન નામના સેનાપતિએ યુઆન સામે જાગૃત કર્યો અને અમેરિકન શાહીવાદની ઇચ્છા પ્રમાણે માર્ચ ૧૨ ટુઆને પ્રમુખ બનીને જર્મની સામે લડાઈ જાહેર કરી ત્યારે ૧૯૧૭નો ઓગસ્ટ મહિનો એસી ચૂક્યો હતો.

અને લશ્કર વિનાના મગદાર જેવો ડૉ. સુન કેન્ઝનમાં બેઠો હતો. કેન્ઝનમાં એની નામની સરકાર હતી. ડૉ. સુનની આગેવાની નીચેની પારલામેન્ટે ૧૯૧૮ના જાન્યુઆરીના ૧૭મા દિવસે દક્ષિણ-પશ્ચિમ ચીની ફેડરેશનની જાહેરાત કરી, અને પોતે શાંગ-હાઇમાં જઈને રહ્યો.

અને પેકીંગ અને કેન્ઝન વચ્ચે કામચલાઉ સલાહ થઈ.

ત્યારે વિજતા શાહીવાદો વરસાલીમાં શાંતિનું તકનામું ધકાવેલા હતા. એ જ વિજેતાઓના પક્ષમાં ચીને પોતાના હીકરાઓ લડવા મોકલ્યા હતા અને પોતાની સેનાના જરૂરમાં શાહીવાદી વિજેતાઓ ચીન પરની પકડ ઘોડીકે ઘોડી તો કરશે જ એવી આશાથી ચીનના પ્રતિનિધિઓ પણ વરસાલીની બેઠકમાં જઈને બેઠા હતા.

અને પછી શાંતિ સલાહના ચોથા વિકાસનો સાતમો કાગળ વંચાયો કે ચીનની અંદરનો જર્મનીએ જીતેલો શાનદુંગ પ્રાંત

તથા સીંગદાવ-સીનાનકુ રેલ્વે પરનો જર્મન હક્ક તથા કીઓરોની જર્મન મિલકત જાપાની સરકારને બહિસ કરવામાં આવે છે.

અને ચીન પર લક્ષ્યથી અસમાન સંધિઓ વિષે કાઈએ એક હરકત પણ ઉચ્ચાર્યો નહિ.

અંગ્રેજ-અમેરિકા સાહીવાદ ચીનમિત્ર તરફ ઠાકુ ખનીતે નકુટાર્થથી હસતો હતો. ચીનની આશાઓના ચૂરા ખનતા હતા. ચીનનો ક્ષવાયલો પ્રાણ નવો સંચાર પામતો સળવળી જીંદો હતો.

અપમાનિત ચીન બાદ કરતો હતો કે ચીન વિજેતા નથી. વિજેતાઓનો મિત્ર પણ નથી પણ ઠાકુઓએ વહેચવા જેવો શિકારનો ટુકડો જ છે.

અને તરુણ ચીનના ક્ષયવલા પ્રાણે આ તહનામા પછી ત્રોળે જ દિવસે પડકાર ફેંક્યો પેકીંગ વિદ્યાપીઠનાં વિદ્યાર્થી કમળમી ઊઠ્યા.

ચીનના પદર હળવે દીકરા જાપાન-વિરોધી સત્રે મજબૂતાં પેકીંગના મજબૂત નીકળ્યાં. પેકીંગ સરકારના જાપાન તરફી તથા પ્રધાનોને શિક્ષા કરવાનો અવાજ પેકીંગ જર ગાજી ઊઠ્યો.

વિદ્યાર્થીઓનું વિગ્રહ સંગ્રહસંતોષને એકલા વા-વટાળ જેવું વીકળ્યું ચાલ્યું. સરખસના રસ્તા પર જાપાન તરફી પ્રધાન સાઓ-જુ-લીનો મહાક્રોધ આવ્યો. પોતાના મહાકૃતિ અટારીમાંથી ચીનનાં દીકરાઓનો સંગ્રહતો મિલન દેખતો અને ધરધરતો સાઓ પાછલે ખારણેથી બાગી છૂટ્યો.

અને સાઓના ઘર પર કટક ચડ્યું. વિક્રાળ વહેતા માનવ-તાના પ્રવાહ ગાજળી બહાહ સંગ્રહ સાઓનું ઘર આ નવીન ચીનનાં તરુરોની તસ્વીર પર તેજછાયા પાચરતું હતું. ધૂધરતો પ્રવાહ ભેતભેતામાં ચાંગ-ચુગ-ચીઆંગ નામના બીજા પ્રધાનના ધા આગળ પહોંચ્યું અને ચાંગ માર આઈને દગી પડ્યો. પછી

જપાન તરફી ત્રીજો પ્રધાન હુ પદ્મપો અને જોમતેમ જીવેતો રહેતો બાગી ગયો.

અને શાંગહાઈના વિદ્યાર્થીઓએ ૫૫મી મેએ વિદ્યાર્થી પરિષદ બરી. ચીન પર વિદ્યાર્થી દિલચાલ સગળી ગઈ. શાહીવાદી વિજેતાઓ સામેના વિરોધ તરીકે ચીનનાં તમામ શહેરોમાં વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ પાડી. ૨૬મી મુખીમાં પચાસ દળર વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ પાડીને પડકાર ફેંક્યો.

એ પડકારને પાછો કાઢવા પેકોંગના વિદ્યાર્થીઓ પર ભયંકર દમન થયું થયું. દળરો વિદ્યાર્થીઓ કારાગારમાં જકડાઈ ગયા.

પણ તોફાન શમ્યું નહિ. જપાની માલનો બદિબાર પોક્કરાયો. વિદ્યાર્થીદિલચાલમાં ચીની જનતા જોડાઈ શાંગહાઈના મજૂરો અને કારકૂનોએ વિદ્યાર્થીઓના છુટકારા માટે હડતાલ પાડી.

પછી જૂનની અધવચમાં જપાન તરફી ત્રણે, પ્રધાનોને પેકોંગ સંગઠિત બરતરફ કર્યાં. જપાન તરફી આનકુ સંગઠિત સત્તા પરથી પછડાઈ ગઈ. પેકોંગની સરકારનો વડો દુઆન પાટનગર છોડીને બાગી છૂટ્યો.

પણ એની ખાલી પડેલી જગાઓમાં અંગ્રેજ અમરિકી શાહીવાદે તૈયાર રાખેલા ચીચલી ટોળકીના લશ્કરી આગેવાનો આગળ આવતા હતા. વુ-પી-કુ ચોનના પાટનગર પેકોંગ પર પોતાનો અમલ શરૂ કરતો હતો.

મચુરિયા તરીકે જાણીતા બનેલા પૂર્વના ત્રણ પ્રાંતો પર આગ-સો-લીન જપાનનો આધિપત્ય બનીને ગજ કરતો હતો. ચેકીઆંગ તથા શાંગહાઈ પ્રદેશ પર હુ-વુંગ-સીઆગ અંગ્રેજ, જપાન અને અમરિકી શાહીવાદને સલામી બરતો જામી પડ્યો હતો. જનરલ ચેનના લશ્કરી કારબાર નીચે શાંસી પ્રાંત જપાની અને અંગ્રેજ શાહીવાદની રહેમ-નગર તળે ચમકતો હતો.

અને દક્ષિણ ચીન પર હોમોઈંગની અશ્રેય શાહીવાદી એક નીચે રહીને વિગ્રહખોરો એક કે બીજો દુકડો લઈને ખેસી ગયા હતા.

ત્યારે એકવા કેન્ડન નગરમાંથી ડો. સુનનો અવાજ લોક-આઝાદીની ઝખના કરતો બેઠો હતો. લોક-આઝાદીની નેમ કેન્ડન-માં લોક-સરકાર ગચીને બેઠી હતી. એ કેન્ડન સરકારને કચ્છી નાખવા અશ્રેય શાહીવાદ દક્ષિણના વિગ્રહખોર ચેન-ચુંગ-મોંગને હથિયારો આપીને ધોકેવતી હતી.

એમ આગળ વધતા વિગટ ચીન પર પરોપની શાહીવાદી શાહીએ અણુ જમાવી દીધા હતા. એ હરોળમાં જાપાન પણ પરોપી લેમાસમાં ગોળબાઈ ગયું હતું.

એ બધાના ખાધિયા બનેલા વિગ્રહખોરો ચીન આખા પર ચોથ ઉધગવતા લોક-જનતાનો સહાર મચાવતા ફરતા હતા. એ વિગ્રહખોરોના બધા મળીને ૧૫૦૦૦૦૦૦ સૈનિક ચીન પર લૂટફાટ કરતા હાડાકાર વર્તવિતા હતા.

પરોપ-અમરિકા અને જાપાની શાહીવાદે ચીન પર સુધારો ચોંટવી દીધો હતો.

ત્યાર બોવાઈ ગયેના ચીનને ગોધતો ડો. સુન કેન્ડનમાં બેઠો હતો.

‘ચીન ! ચીન !’

ચીન ! ચીન ! ચીન !

ચીન ક્યાં હતો ?

જ્યારે ચીનના જૂલકાળના અધોગર્ભ સમગ્રીએ તાપતી ડાસીએ હાંસલાએ કળી હતી, જ્યારે મૃત્યુ સ્વપ્નએ કર્મનો કાયદો અને પુનર્જન્મનો ચક્રોનો સમજવતા હતા, જ્યારે તેઓ શાંત-ટાંચોના અમરકારની, કનકપુષ્પવસની નીતિની વાતો કરતા હતા; ત્યારે ચીન ત્યાં હતો !

પશુ જ્યારે હોમોઈનને સંસ્કારની બેન્કમાં ચીનનાં ખૂન ખખડતાં હતા, ચીનના પેટ પર રેસ-કોર્સ હોડતા હતા, ચીનના બૂખમરા પર ઘરોપના શાહોની હોટેલો પિચકારીએ પ્રાગતી તાંકવ બિલતી હતી, જ્યારે સદામઅરે ખુલ્લાં મુકતાં હતાં, કેચ અને જાપાની રેલ્વેએ પોતપોતાના રસ્તા ખોલરતી હતી, અને જ્યારે ઘરોપના સિપાઈઓ, ઘરોપની પોલીસ ને ઘરોપના નફાખોરો બેકામ હોડતા હતા ત્યારે ચીન ક્યાં હતો !

ત્યારે ચીન ખોવાઈ ગયો હતો. ત્યારે ચીનનો ડોક્ટર સુન ફોટેલા આવને સાધવા અહોંથી તહોં હોટ દેવો, હાહાકાર કરતો હતો, ‘ચીન, ચીન !’ એ વરસાવી તરફ દોડ્યો. એણે પેરિસની પરિષદ ભેઠ, એ વોસિચનના ઈંગ્રા ખૂંદી આપ્યો. ચીન ત્યાં હતો નહિ.

અને સત પડતી હતી. આકાશમાંથી અધારનો પડો પડતો હતો. ચીનના પર્વતોની રેખાઓ જ કેવળ આકાશમાં અંતરાયો ઊભા કરતી હતી. પર્વતો પાછળથી તારાઓ એકલી અદર સટકતી આશાઓ જેવા દગમગતા હતા.

ત્યારે એ-ચાર ઝડ નીચે થોડાક ઊંડગઓ ને ઊંડરીઓ સમા કરતાં હતાં. ડાઈ બાવણ આપણું હતું.

‘અમે ‘હુમીલીએશન દિન’ની જયંતી ઊજવીએ છીએ’ એમ એને ડાઈએ કહ્યું હો. મુનનો પડછાયો એક ઝાડના આથા પાછળ માથું ધુણાવતો હતો. થોડે થોડે છેટે ખેડૂતોનાં છૂટા છૂટા ટોળાં તમારો જોતાં ઊભા હતા.

‘તમે જ્યાં ક્યોમીનટાગમા કેમ એકતા નથી?’ હો મુન ખેડૂતોનાં ટોળા પાસે જઈ જઈને પૂછતો હતો.

‘મીનખાનીઆ ?’

‘ના ના, ક્યોમીનટાગમા...આ જ્યો ચીન દેસ...’

‘કારણકે અમારા પગ એલા ને’ સૌ સમજ્યા વિના જોઈ રહેતાં હતાં.

પછી એક દિવસે ગામમાં ઉન્સર કરના હતા ગામમાંની ધૂળ ઉડાડતા કિસ્સાન નરનારીઓ પશ્ચિમની ટેકરીઓ તરફ જતા હતાં. એક ટોળું એક ધવાળલા મજદૂરને કીચકીને પશ્ચિમની ટેકરીઓ તરફ વળતું હતું. એક ખેડૂતની પીઠ પર માસિક વાસની સોટીઓથી ફટકા મારીને ધા કપાં હતા. એ ધાને ચૂષનો એ કપી જોડતો હતો. લાખો ને કરોડો, ચિનાઈ પીડિતોને જમીનદારી માસિકની વિમલદખ્ખેર લટનાની હક્કાલ ચક્રો પર ચૂપાઈ જતી જનતામાં ભેલ્લી આશા પર મીઠા માડનો ચીનને ગોધતો હતો.

ત્યારે જીવન-મસાખુમા બ્રહ્મા પડેલા ડાઈ પડછાયા જેવો એક જીવાન રાખ સૂંધતો હતો. વેરાળ્યા જીવનનાં લાકની હમીડાઓને

ખખડાવી જોતો હતો ને માટી પર હથકાતી આંખો ઠારતો
વેરાનમાં પૂછતો હતો કે:

‘આવો અફાટ પડેલો પ્રદેશ ! આવો, કચકાતો, પીકાતો,
રિખાતો, યુવામ લોકસમુદાય ક્યારેક જોડશે કે ?’

– ‘જોડશે જ જોડશે...’ એનું દિલ કંપતું હતું.

‘એવો એ જુવાન મસાણામાં જીવન શોધતો હતો. એવા
એનું નામ ડો. સુન-યાત-ઝેન હતું. એ જુવાનનો દેશ જોવો
દેશ ખોવાઈ ગયો હતો.

‘મારો દેશ, મારો દેશ...મારો ચીન ખોવાયો છે.’ એ
કંપતો-ખૂરતો હતો.

‘મારો દેશ...મારો ચીન છે જ નહિ શું ?’ એ અકળા-
મલો પૂછતો હતો.

‘ન્યાં ચીન હતો ત્યાં તો મેંદને જંગ ઝૂકે છે...ન્યાં
ચીની ધરતી હતી ત્યાં માલિકોની રણભેમ છે, રણભેમ...!’
એના કાનમાં લશ્કરના વાજતા હતા, ને એ ભોકો પડેલો આંખ
ફાડીને જોઈ રહેતો હતો.

ચીનના કિનારાઓ પર ગોરા મહેમાનો ખચકાઈને પગ
હતા. કિનારાઓનાં પાણી પર ચીની લોક ને નગરજનો સામે
ઓં ફાડી રહેલી યુદ્ધ-નૌકાઓ હોંચતી ખડી હતી. ચીનનાં
શહેરોમાં પોતાની કાલેસર અદાલતોમાં ચીની લોક પર જલ્લાહી
ન્યાય જોખતાં ‘લીગેચનો’ લાગી ગયાં હતા. ચીની નગરનાં
હવાખાનાંમાં ચીનને પેસવાની મનાઈ હતી, ચીનના બાગબગીચ-
ઓમાં ચીની નગરજનને બેસવાનો પ્રતિબંધ હતો, ચીની રસ્તા પર
ચીની લોકને ચાલવાની ના હતી, ચીની રેરોડમાં ચીની હાથુન
થતો હતો. ચીનને હડસેલીને ગોરા મહેમાનો ચળકતા પોસાક પડે

અમાતા પક્ષ લગાવીને, અગતી ઘડી પર તેણે માલિસ કરીને,
૧. ઊંચી, એક પર ઇમકતી ગોરી નારીને મુજરો કરતા ચીનની છાતી
- પર મગરૂમ કરતા હતા.

ગોરો તુડ મિમ્મળ ચીનની છાતી પર ચીનનું ખૂન, ચીનનું
- દૂધ, ચીનનું ખમીર કચકતો ચીન પર રાજ કરતો હતો.

એ ગોરી માલિશીનો તુડ મિમ્મળ પોતાના હાથ સોહીથી
ખમાડ્યા વિના ચીની લોકનાં માથાનાં તુંગડાં ચરીર પરથી ઉતારીને
રસ્તા પર ગળકતાં કરતો હતો. પોતાનો અવાજ પણ કોંચો ક્વા
- વિના એક ઈશ્વરે ખડકાર કરતો કપાવતો હતો, તે એ મિમ્મળ
ચીનના પહાત પ્રદેશ પર પોતાના ખાસ હકોને તોપતી ડોક
કીચી કરીને જ ચિનાઈ માટી પર રૂથાવતો હતો.

એવું રાજ મંડાવું હતું એવા ફરમાન દૂંધ અને ચીનની
ગરદન પર રહેસાતી કન્વતી જેવાં ક્રાંતિય આકર્તા હતાં. પડેલા
ચીનના હાંકા પર એવી પગદેશી મૂકીની દિલચાસ ધોળા દિવસે
દોડતી હતી

એવી દિલચાસના ધામે દૂંધને ફરતો એ દેખતો હતો

દેવનો દીવેલો દેવતાઈ રાજવશ સડી અથેલા મૂળમાથી
મરડાઈ પડતો હતો, ત્યારે ચીનના હિદામોમા એ આગેવાન હતો.
ચીન પરથી સડી પડતા રાજવશને દેખતો જાપાની માલિક
નાગાજ થતો હતો પણ નવા ચીનમાથી ઉતર-દક્ષિણની એ પાંખો
ફટતી દેખી રાજ થતો એ દેખતો હતો. દૂર પૂર્વની શાંતિ
માટે જાપાની માકડું ચીનના નવા જનાવશને જાણુએ દેકતું
એ ભોઈ રહ્યો હતો. જાપાનનો મતમુઈ નામનો એક કાસદ રાજ-
વંશની પડતી રાજવશાહીને દેકવી રાજવાની વાતચીત અજાવવા
પેડોંદ પહોંચ્યો હતો અને તે જ વખતે ચીની જાજવાખોરો સાથે
પણ જાજન સંસ્કરનો ધાત્ર-સલાહકાર ડેનીસન વાલ્કાલાટ અલાની

રહ્યો હતો. બીજી બાબુ રાજવંશ અને પોતાના બળવાખોર પક્ષ અને સામે કાવતરું કરતો. અંગ્રેજ શાહીવાદ યુઆન-શી-કાઈના કપાળમાં ચિનાઈ 'સ્વરાજના પ્રમુખ તરીકે તિલક કરવાનું' કંકુ ઘેળતો હતો. પછી યરોપ-અમેરિકાએ યુઆન-શી-કાઈને ચીની સ્વરાજના પહેલા પ્રમુખ તરીકે ૧૯૧૧ માં આશીર્વાદ આપ્યા ને એના ચીનમાં રખડતો નાસભાગ કરી રહેલો એ ચિનાઈ પાટનગર પેકીંગમાં ખેલાતા નાટ્યરંગ જોઈ રહ્યો હતો.

પછી પહેલા શાહીવાદી વિશ્વયુદ્ધની રક્ષુખંજરી ખખડી એના કાનમાં અથડાતી હતી ત્યારે ચીની જનતા એની ૪૮મી જન્મંતી ઊજવતી એને સભળાતી હતી. યુઆન એની કબરમાં ફેંકાતો હતો. નવો પ્રમુખ લી-યુઆન-ફુંગ, નવું બંધારણ લખતો બેઠો હતો, ને એનો મુખ્ય પ્રધાન ટુઆન અંગ્રેજ શાહીવાદે માડેલી લઘુઈની ધૂંસરીમાં ચીનને જોતરવાના તાણા વણતો બેઠો હતો, ત્યારે ઉતાવળે ને અજાણ્યે એ ૧૯૧૭ના માર્ચના ૭ માં દિવસે અંગ્રેજ વિમલખોર લોઈડ જ્યોર્જને ખુફો કાગળ લખતો હતો ને યુદ્ધનો વિરોધ કરતો હતો.

પણ એનો વિરોધ અંગ્રેજ શાહીવાદે ચીન સામે ધરેલી સંગીનના શોરબોરમાં ઊડી જતો એ ધક્કતે દિલે જોઈ રહ્યો હતો. ચીનનો આધિપો પ્રમુખ મેના પહેલા દિવસે યુદ્ધમાં જીતરવા યુદ્ધનો વિરોધ કરતી પોતાની રાજસભાને જરખાસ્ત કરતો હતો ને ચીનને શાહીવાદી કલઘખાનાને ખીંચડે બાધતો હતો. પછી 'લઘાઈ' ખતમ થઈ અને યરોપ-અમેરિકાના શાહીવાદી ડાકુઓ વરસાલી મુકામે વિશ્વચાતિ ઘડવા બેઠા. લઘુઈના ચિદારની વહેચણી કરતા ને વિશ્વચાતિની આગનાં મણકા પાછળ મણકા દોડાવતા શાહીવાદી શિકારીઓમાં વડો એવો લોઈડ જ્યોર્જ જાપાન સાથે પોતાને થયેલા ખાનગી કરારને માદ કરતો બોલતો હતો:

‘ યીનના શાનદુઃખ ઈલાકામાં જર્મનીના બધા અધિકારો, બધી ખાનગી મિલકતો, ધનદોલત, બધી લાગવગ ને બધી માલિકી જપાનને અક્ષિસ આપવામાં આવે છે. ’ એની યાદ સળગતી હતી.

‘ અમારા યીનનો....અમારો શાનદુઃખ...અમારું અંગ જિતરડીને જપાની ચલ્લાદને બેટ ધરે છે ! અમે તમારે મિત્ર-રાજ્યોને પક્ષે માથાં વઘાવ્યાં તેનો આ બદલો કે ! ’ યીની પ્રતિનિધિઓ પગથી માયા સુધી કંપી ઊંઠ્યા હતા અને એની અંખના કૂણાં ઊડી હતી. એક તુંડ મિમ્મજનું લયાનક હાસ્ય એમની મગ્ગકમાં ખખડી રહ્યું. યીનના કિનારા પરથી એ જ ઉપહાસ આઠે પહોર ઊઠ્યા કરતો એણે ક્યાં નહોતો સાબલ્યો ? ત્યારે વરસાદીથી પાછા આવેલા ચિનાઈ દીકરાઓ સાથે ડૉ. સુન આખો સળવળી ઊઠ્યો હતો.

અને એક ઉડેથી ખીજે યીનનું સ્વમાન હચમચી ઊઠ્યું.

‘ આ જલ્લાદી જમાત સામે...આ શાદીવાદી શિકારીઓ સામે સત્રામ વિના-લોકસત્રામ વિના કાઈ આરો નથી અને એક પછી ખીજ લકત વિના યીનનો લોકસમુદાય જાગવાનો નથી ’ ડૉ. સુન વિચાર કરતો હતો, ‘ પણ એમ અને કેમ ! ’

પણ એના વિચારની આડે યીની વિગ્રહબોગની જમીનદારી તરવાર ફસાતી હતી. આજ સુધી યીની લુહારોએ એ તરવારે મઝા મેળવી હતી. એ તરવાર વાકી વળેલી હતી, પડોળા પાના-વાળી હતી, ભારે વજનવાળી હતી. એ તરવાર જમીનના પ્રદેશો પર તૂટી પડતા વિગ્રહબોગનું દુઃમાન બોલતી બૂબે મરતા બાકૂતી કિસાનોના હાથમાં ફિસ્સાનોની ગરદન પર ખેંચતી હતી. એ તરવાર બૂખરી કમલીના હાથમાં ચહેરો લૂંટતી હતી, મદિરો લૂંટતી હતી, ગેશ પાક કચડતી હતી, અંદર અંદરનાં લોહીમાં સ્વતાઓ ઘોલી ને તાકવ કરતી આડીગેબી દોડતી હતી. આમગના

મ્યાનવાળી એ વિગ્રહખોરની તરવાર ધૂળથી રંગેલાયલા થાકેલા-
પાકેલા, બૂખથી કંટાળેલા, દુઃખથી ત્રાસેલા કિસાનને, જંગલોમાં,
પર્વતો પર ને ખેતરો પર કિસાન સામે લોહી છંટાવતી હતી.

‘એ તરવારમાં મઢતો લોહનો દરેક ટુકડો ચીની લોકોનું લોહી
રેડે છે...એ તરવારનો પરાજય કરવો પડશે ને એ સમગ્રને લોહના
હાથમાં લોક સામે જ નહિ, વિગ્રહખોર જમીનદારીએ માટેલી
શિકારી લૂટ માટે જ નહિ પણ ચીનને બરખી જતી શાહીવાદી
બૂતાવળને બગાડી મૂકવા જિંચકવી પડશે.’ એને સમજાતું હતું.

અને એ ધરોપ-અમેરિકા ને જાપાની શાહીવાદી જાલિમોને
ચીનની માટી પરથી મારી હટાવવાના પહેલા પગલાં તરીકે એક
ચીન...સંયુક્ત ચીનની આહ્વાન જમવતો જમતબરના પીડિતોના
પિતૃભોમ સોગ્રિયટ રશિયાની બિરાદરી માટે હાથ લખાવતો
સાધીદારીનો ગાક બાધતો હતો. અને એને ચીન દેખાતો હતો.

ને તેમાં ચીનનું પેન્ગ નગર લીમેચનની દાઢમાં દબાઈ
હતું, ચીનના સાંગહાઈ પર ‘ફેરીન સેટલમેન્ટ’ની ચૂક લાગી
ગઈ હતી, ચીનના ટીનસીનની આસપાસ ‘કનસેરનો’ની ઝાણો
ગરબો રમતી હતી, ચીનના કેન્ટન પર શામીનનો ઝોળો જિતરી
ચૂક્યો હતો.

‘પરદેશી મૂડીઓએ બાધેલી બેન્કો, સદાખોરોની ઈમારતો,
ફ્રાન્સ ને જાપાનની રેલ્વેઓનાં તારનાં દોરડાં અને અગ્રેજ કાપડ
મિલોનાં બૂંગળાંની પેલે પાર ચીની માટીમાં લપેટાયેલો, ચીની
ધૂળના આસ-પ્રઆસ ફૂંકતો, ચીની જમીનના કષ્ટ પર લાકડાનાં
હળ ફેરવતો, ધાનના ઢગલા પકવતો, ખાણો ખોદતો ચીનનો લોક
પડ્યો હતો. એણે એ દેખ્યો.

‘એ લોકની ધોરી નસને પરદેશી જલ્સાદોના દરિયા-
દિનાના પર મોઠવામણાં હલાલ-ધરો સાથે બાધતો ચીનનો જ

નેજવાડી પશુ હતો, ચીનનો ખાંધિયો હતો, ચીનનો નમકદરામ હતો. એણે ખાંધેલા નળોમાંથી ચીની જનતાનાં ખૂન \ કિનારા પરનાં ગોરાં હલાલખાનાં તરફ એજ વહેતાં કરતો હતો. ચીનનાં ખૂનને લઈને વહેતા નળ પર એ ખાંધિયાઓ પોતાના નફાના હિસાબ કરતા ખેસી ગયા હતા. જમીનદારોના મુકાદ્દમો હાથમાં આણક ને ખંદેર લઈ ઘોડા પલાણના હતા, ને ચીનના જ છુદ્દિ-માન ઘીકરા નાક પર ચક્ષમાં ચઢાવી, કપાળ પર રોપીની ચાંચ નમાની ચીનની શરમના ચારણા બન્યા હતા.

‘મારો ચીન ! મારો ચીન !’ એના સળગતો શ્વાસની વચગાળા ધીખતી હતી, ને એનું દિલ ધમકતું હતું.

‘મારો ચીન ત્યાં છે જ્યાં ચિનાઈ ગોદીઓ પર સોહીના પરસેવા પાડતી મજૂરી ખાંધ પર મજુમદી ખોખાં ને કાથળાઓ ઉમેએ છે. જ્યાં ચીનનાં મજૂર નરનારી ને બાળ-બાળકો, અપટલી ભાતની ભાકી પીએ છે. જ્યાં અરધી નાગી જનતા કપાળે, હાથે, પગે, ભોખાંડી સાંકળોથી બંદરતા બોમ સાથે બધાયલી સોહી ઝરે છે’ એને ચીન દેખાવા લાગ્યો.

‘ને મારો ચીન ત્યાં છે જ્યાં...ચિનાઈ નમરોના રસ્તા પર શિક્ષાઓ ખેચાય છે ત્યાં વળી ગયેલી કેડવાળો, એંચાઈ મથેલા તંત્રીઓવાળો ને બરાઈ મથેલી નસોવાળો ચીન જીવનનો ભાર ખેંચે છે, જ્યાં કારખાનાં છે ને મજૂરો છે, જ્યાં ખાલો છે ને ખાલિયાં છે...ને ત્યાં જ્યાં કપાસ લોગે છે, જ્યાં ચાના બગીચા છે, જ્યાં ભાતના દમલા પાકે છે, જ્યાં ગુલામ નારીના ધગ બધાય છે, જ્યાં રખાતોને સડાવાય છે, જ્યાં ઊકરીઓ છડેચોડ વેચાય છે, જ્યાં બાગીકોનો કન્વરભાણુ ખોલે છે.’ એની બ્યાંબ સામે ચીનની ઊમી જીવતી જમી ને એને ચીન જડવો પણ જડેલા ચીનમાં એ ખોવાઈ ગયો હતો. એની જનેતાને સાંપડ્યા પછી

ચીનને ડો. સુન જડતો હતો. ચીનની ધૂન ધીખતો પરદેશીય પથગાયલી ચીની જીવાનીને પણ જગાડતો ડો. સુન-ચાત-સેન ચીનને હદોળતો હતો.

ઠરોડો લોકો નવા ટુવન પર સળવળતા આંખો ચોગતા હતા. વિદ્યાર્થી એના ચોથાંને સગાવી એ હોળીની મચાલમાં મૂકી વાળેલો હાથ જિંચકો હતો. હમરો વસ્ત્રથી અધાપદા પગની એક ચીની છોકરી છોકરી હતી ને હમરો વસ્ત્રથી સોંચેલા માથા પગના સાપના લાગની લટોને 'બોબ' કરતી ધણિયામૂના ધણીપણાના સૌભાગ્ય પર કાતર મૂકતી હતી. મેંકેડો વસ્ત્રથી થીંછ ગયેલાં ચીનનાં પાણી ખગખગતાં હતાં, મેંકેડો વસ્ત્રથી ચીનના દિમાગ પર જાજ બિજાવીને બેઠેલો કનકુસિયસ અંધારાના પડછાયા નેવો ઊગતી ઉષામાં લાગવો હતો ને ચીનના દિલમાં જાગતો સમાજ કાલ્મીકેસને ઉઠાવતો હતો. મેંકેડો વસ્ત્રથી કનકુસિયસ ચતા ચીની લોકની ડોહ ખાસ અધિકારો સામે જિંચકાતી ટુવવાનો હક્ક માગતી હતી.

ચઢતો જુવાળ

ત્યારે આજથી બે વરસ પર ચીની અમમાનવોનો ગળકીય પક્ષ જનતાના જાગતા જુવાળભાઈ દેહ ધરીને ચીન પર હાલ તારકની તસ્વીર બનેલો જોગી ચૂક્યો હતો. ૧૯૨૫ની એ સાલ હતી. જુનાઈના પાછળા દિવસોમાં શામહાઈની ફેચ વસાહતમાં એની પહેલી પરિષદ મળી હતી.

એ પરિષદના અરસામાં જ જાપાનનો ચાલીવાદ દૂર પૂર્વમાં જાપાનના સૂર્યવંશી ઝંઝનો કંઠે જખમીવતો હતો ત્યારે જ વોશિંગ્ટન પરિષદમાં શાહીવાદી મંત્રી ચીન પર પેલો મુજરો કરતી હતી. ત્યારે એશિયનો માટે એસિયા ક્લીને ફુનિયાની ખ્યાંખ-માં ધૂળ ઢિઢાટા મીતસુઈ અને મીતસુબીક્ષી કંપનીઓના માલિકો જાપાની શાહીવાદના લક્ષાઈના રથના પેદામાં તેલ પૂગતા હતા.

પણ ત્યારે જ ચીની ધરતી પરથી સૈકજૂનો ચીની દેહ શોષાયલા, હમાયલા ને ધૂળમાં ગઢોળાયલા જીવનની યાદ ખંખેરતો નવા જાનની મુક્કીની સલામી લગતો પોતાના રાજકીય પક્ષની જાનીની પહેલી રેખાઓ ચીનરતો હતો.

જેવી ચીની ધરતી વિરાટ હતી તેવો જ આ ચીની માનવ વિરાટ હતો. અજો રૂસી માનવતાની કાન્તિએ સુજાઓ હતો તેવો પહેલો અવાજ એ અહીં માનવી પેદા કરતો હતો. એ

અરાજ પ્રજાસત્તાક ચીનનો હતો, લોક-આઝાદીનો હતો, ન્યાય-સમતાનો અને સમાન સાથીધરીનો હતો.

ત્યારે એના દિગમના માનમાં હોય તેમ નવા ભાનનો ધુધવાટ અંગ્રેજ શાહીવાદની કાઠમથી સંભળતો હતો. અંગ્રેજ ભલિમના ગુલામ ખલાસીઓ પોતાની માગણીઓ મંજૂ કરતા હતા અને ત્રીસ હજાર નાવિકો ૧૯૨૨ના બમ્બુઆરીમાં હકતાલ પ્રકારતા હતા.

પછી અંગ્રેજ શાહીવાદનો હોંગકોંગનો તાજધારી હુકમિગજ બોમ્બો: 'તમારું નાવિકાનું યુનિયન ગેરકાયદેસર છે.'

અને અંગ્રેજ કાયદાના એ ફતવાનો ફિટકાર આખા ટાપુ પર ગાજી જીક્યો. હોંગકોંગના બીજા વીરા હજાર મજૂરોએ નાવિકાની હકતાલને પોતાની બનાવી.

હોંગકોંગના દરિયા પર ૧૬૬ જહાજો દોરતાં જીમાં ગ્લા. ત્રણ લાખ ટનના માત્ર દરિયાનાં પાણી પર ગૂંથ્યાં ક્યાં. હોંગકોંગના ખંડર પર અંગ્રેજ કાળા બળરિશો ઠકળ્યાં ક્યાં.

પંચાવન દિવસ પછી અંગ્રેજ ગવર્નરની સાન હેઠાણે આવી. નાવિકાનું યુનિયન કાયદેસર થયું. નાવિકાની જગ પ્રમાણે પગારમાં વધારો થયો. અંગ્રેજ ગવર્નરને કામદારોની તાકાતે નમાઓ. હોંગકોંગના કામદારોનો કોમ્યુનિસ્ટ આગેવાન સુ-ચાઓ-જેન જનતાના જુવાળ પરથી કયોમીન્ટાગના નેતા ડો. સુનનું મહુમાન કરતો કહેતો હતો: 'ચીની આઝાદીની અમારી આ લડતના સાંચમાં, ૩૦૦૦,૦૦૦ સેન્ટની મદદ માટે અમે તમારો આભાર માનીએ છીએ.'

હોંગકોંગના નાવિકાએ 'પહેલો અલાલકો કરકતા ક્યો' અને પછી ચીનની 'ધરતી' પર આખી દુનિયામાં ઝોજામાં ઝોજા પચારવાણે ચીની મજદૂર જાગી જીક્યો. આખા ચીન પર

મળૂમડો પથરાવા લાગ્યાં. ચીનના ટ્રેડ યુનિયનોની પહેલી પરિ-
ષદ કેન્ટન મુકામે એજ વરસમાં મે મહિનાના પહેલા દિવસે મળી.
એ પરિષદમાં બસે. યુનિયનોના ૧૬૦ પ્રતિનિધિ હાજર રહ્યાં.

ચીનનો આધિપત્ય, ચીનનો વિચ્છેદ એટલે ચીન પર બેઠેલો
શાહીવાદ પોતાની કરોડમા પહેલી વાગ કપ અનુભવી રહ્યા. ૧૯૨૨ના
ઓક્ટોબરથી ચીની કામદાર પર દમન કરવાની યોજનાઓ આ
ત્રણે જાણીતોએ ધડી ધડી.

૧૯૨૨ના ઓક્ટોબરમાં કીલ્લાનના ખાણિયાઓએ હડતાલ
પ્રધારી ક્ષિતિશ માલિકીવાળી કીલ્લાન ખાણમાં હળરો હડતાલિ-
યાનો શોર માર્યો બેઠ્યો. અંગ્રેજી આધિપત્ય વુ-પી-કૂ આ હડતાલને
તોડવા આવી પહોંચ્યો. હડતાલિયા મળૂરો આ જલ્લાદો સામે
ઝૂમ્યા. સેક્ટો શહીદોના લાલ મુન્દથી વધારે લાલ બનેલો ઝડો
કીલ્લાનની ખાણ પર ફરકી બેઠ્યો.

અને ૧૯૨૩ના આરંભમાં જ વુ-પી-કૂના પગલાને ધિક્કારતા
પેકીંગ-હેન્ડોના રેલ્વે કામદારોએ એમશી મુકામે પોતાની પરિષદ
બોલાવી અંગ્રેજી શાહીવાદનો ચીની આધિપત્ય, વુ-પી-કૂ આ
પરિષદને વિખેરી નાખવા આવી પહોંચ્યો. ફેબ્રુઆરીના પહેલા
દિવસે એમશીમાં લશ્કરી કાયદાનો અમલ ગાળેલો થયો.

પણ કામદારોની પરિષદની કારવાહી ચરૂ મર્ધ પરિષદના
મંચમાં કામદારોના પ્રતિનિધિઓ ગોઠવાયા.

પરિષદના મંચ પરથી રેલ્વે યુનિયનનું નવું બધારણ વંચાતું
હતું ત્યારે વુ-પી-કૂના માગઓ મંચ પર ધરતી આવ્યા. કેટલાયે
પ્રતિનિધિઓ કામદાર બધારણને પોતાના લાલ મુન્દથી નિરદાવતા
વીધાર્ષને પડ્યા.

અને વિરોધમાં વીસ હજાર રેલ્વેકામદારોએ હડતાલ પ્રધારી.

ગાડીઓનાં એન્જિનો હોલવાઈ ગયાં. સિમ્લોના દ્વાયા જેવા લટકી રહ્યા. ગાડીઓની લંગારનાં ચળ ખતી ગયાં.

એટલે ચીનના ધરકરવાદી ખાંધિયાઓ અને પરદેશી સાહીવાદી ક્રાંત્યસેનાની સહાય મળી. એ સહાયને નિર્ણય લીધો કે મને તે ભોગે આ હડતાળને કચડી નાખવી જોઈએ.

અને ફેજુઆરીને ૭મે દિવસે હડતાળવાળાં પર જાણીઓની ઝડીએ વરસી. સેંકડો વીંધાઈ ગયાં. સેંકડો ધવાયલાં પશ્ચાં. હળદો કામદારો ગિરફતાર થયાં અને ગિરફતાર થયેલાંને કામ પર ચકરાનો ઈન્કાર કરવા માટે ફટકા મારી મારીને મારી નાખવામાં આવ્યાં.

અને હડતાળ કામદારોનાં લોહીમાં ડૂબી ગઈ હોય તેમ દેખાયું પણ પેકીંગ-હેન્કોનો રેલ્વે-કામદાર કચડાઈ જવાની ના પાડતો બીજા વરસના ફેજુઆરીની ૭મી તારીખે મઈ સાલ લોહીમાં ખરડાયલા યુનિયનના બધારણની રણધાક ગમવતો પચાસ હજાર સભ્યોને યુનિયનને ચોપડે નોંધતો હતો.

ત્યાર પહેલાં ૧૯૨૩ના આખર મહિનામાં મગલી ક્યોમીન-ટાંગની પહેલી પરિષદ ચીની સોક-સોસાદીના પહેલી પંક્તિના બેરુબંધે તરીકે કામદાર લડવાને અભિનંદન આપતી હતી.

૧૯૨૩ના જૂનમાં જ ભરાયેલી ચીની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની ત્રીજી પરિષદે જનતાની આજ્ઞાદીનો અવાજ રજૂ કરી દીધો હતો. એ પરિષદે ચીની ગણતંત્રી આજ્ઞાદીના સંક્રામમાં પોતાનો ખસો ફાળો આપવાનો કાલ જાહેર કર્યો હતો.

અને એ પરિષદે આખી ચીની જનતાને આજ્ઞાદીના જંગમાં જમા કરવા માટે ચીનની ધરતી પર રજવાડાસાહીની રચનાને ખતમ કરી, વિગ્રહજોરેની ગાંધિય એક નીચે કચડાતી મામ-જનતામાં કાંનિ જગતી કામદાર-કિસાન જનતાના કાન્તિકારી જોડાણની જમાવટ કરી ચીન પર પચગણી પરદેશી સાહીવાદી

જમાતોને દરિયામાં હાસેલી દેવાની ધોષણા જગતી હતી અને આખા દેશ પર એ ધોષણાના પ્રતિધોષ ધૂમરાતા હતા.

૧૯૨૪ના આરંભથી જ નૂતન ચીનની નોખતો ધણુધણી લાડી હતી. ક્યોમીનટાંગ અને ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના એક મોરચો રચાઈ ચૂક્યો હતો. 'હિત્તર ચીન પર ચઢી આપણે દક્ષિણ-હિત્તરને એક કરીને, ચીની આઝાદ સ્વરાજોનાં એકમોનું બનેલું ચીની પ્રજાસત્તાક...' કેન્ટનમાં ખેડેલો ડો. સુન લાંબી નજર દોડાવતો હતો. પણ એની નજરમાં આડો આવતો અગ્રેજ શાહીવાદ કેન્ટન પર હથિયારોથી ખડકાયલાં જહાજ ખડકતો હતો. આખા ચીન પર ખૂનખાર લડાઈ જગતીને ચીનને અંદર અંદર કપાવી મારીને ચીનના પ્રજાસત્તાકેની નેમ ધૂળમાં ગઢોળી નાખવાનાં કાવતરાં ચમતો અગ્રેજ જોનબુલ ત્યારે હોંગકોંગમાં ખેડો હતા.

હોંગકોંગમાં ચીનાઓ માટે અશીલુના કસુંબા ધોળતી હોટેલો ખૂલી હતી હોંગકોંગમાં ચીની સોનેરી ટાળાઓના અખાડા ઊધંક્યા હતા. હોંગકોંગમાં શાહીવાદી ખાંધિયાઓ માટે ચીની છોકરીઓને વેચવાનાં ધામ ધીખતાં હતાં. હોંગકોંગમાં જ ચીની પ્રજાસત્તાકને ચીની લોહીમાં કુઆડી દેવાની શેતરંજના દાવ ખેલવાનાં બધાં સાધન અને આયુધો આપતો અગ્રેજ જમ્સ્ટાદ, હોંગકોંગ અને શાંઝહાઈના બેન્ડર ચોંગ-લી-પોને તૈયાર કરતો હતો.

અને એ બેન્ડરની આગેવાની નીચે કેન્ટનના ખાંધિયાઓ એક મોટું 'લડિયાઓનું' લક્ષર જમાવતા હતા. કેન્ટનની છાતી પર એ હથિયારબધ લક્ષર કચમત કરતું દુકમની રાહ જોતું હતું.

'પણ કેન્ટનમાં તો ડો. સુનની લોક-સરકાર છે ને...!'

અને જવાબમાં ખડખડાટ હસતો ચોંગ-લી-પો કેન્ટનમાં જાહેર કરતો કે 'પણ અમે અમારી મિલકતો અને જાહેર શાંતિને સાચવવા-અમારા સ્વયંસેવકોની સેના રચીએ છીએ.'

અને એ સેનાને સજવાનાં આયુધો ભરીને અગ્રેજી શાહી-વાદીઓ પરોપના દરિયામાંથી કેન્ટનને કિનારે લંગરાવા.

કેન્ટન પર એ હથિયારો ઉતારવાની મના કરતું કરમાન ડો. સુને તાત્કાલિન રવાના કર્યું.

અને કેન્ટન પર ગોઠવાયલી બધી પરદેશી કોઠીઓ તરફથી બ્રિટિશ કેનસલ જનરલ બરદ્લામ ગાઇસ્સે કેન્ટન સરકારના વક્તા ડો. સુનને જવાબ મોકલ્યો:

‘જાહેર શાંતિ સાચવવા જરૂર પડશે તો અમારું તમામ નૌસલસ્કર તમારી સામે પગલા લેશે.’

‘પણ અહીં અમે શું કામ છીએ ?’ ડો. સુન કાપથી કંપી જીક્યો. એણે અગ્રેજી વક્તા પ્રધાન રામ્સે પર તાર કર્યો: ‘તમારા ખાધિયાઓ અમારી સરકારને ઉથલાવી પાડવા માગે છે.’

અને કહેવાતી મજૂર સરકારના શાહીવાદી વક્તાએ જવાબ પણ આપ્યો નહિ.

અને ડો. સુને બંદર પર જિતરેલાં તમામ હથિયારો અટકમાં લીધાં. કેન્ટનના ખાધિયાએ વેપારીઓની હકનાલ પાડી. ખાધિયાઓનું લશ્કર કેન્ટનમાં ફરતું થયું. ડો. સુને પોતાના લાલ સ્વયં-સેવકોની ચોકીઓ કેન્ટન પર ગોઠવી દીધી.

ખાધિયા લશ્કરે પહેલો હલ્તો શરૂ કર્યો અને કેન્ટન આખું ધમધમી જીક્યું. ખાધિયાઓનું લશ્કર કેન્ટનની લોકસંજ સામે ટકી ન શક્યું. કેન્ટન બંદર પરથી ફૂટતી શાહીવાદી ડાકુઓની તોપો ઠંડી થઈ ગઈ.

ડો. સુને વામપુઆના લશ્કરી મથકથી લોકલશ્કરની ટુકડીઓ બોલાવી. વેપારી લકિયાઓ સાથે કેન્ટનનાં બંગ્લોમાં લગાઈ થઈ. ખાધિયાઓનાં હથિયાર પકાવી લેવાયાં.

નૂનન ચીને પહેલી વાર શાહીવાદી ડાકુને પકાર કર્યો. નૂનન

ચીને આ પડકારની પ્રેરણા ઝીલીને નવો ઉત્સાહ ધર્યો. ડો. સુનની આસપાસ નૂતન ચીનના ચુંભરવ જેવી લોકસંસ્થાએ જાગી નીકળી.

ડો. સુનની આંખ સામે શાહીવાદી દુશ્મનોના પડખામાં બરાયેકો ખાંધિયો ચીની નગરો પર ગોઠવાઈને બેઠેલો દેખાયો. એ જ શાહીવાદે સજેલો વિગ્રહખોર ચીનનાં ઊંઘણમાં બરાઈ બેઠો હતો.

ચીન સામે એક કપરી દુશ્મ જવાબ માગતી ઊભી હતી. શાહીવાદી દાનવે ચીનનાં નગર પર અને ઊંઘણમાં ખાંધિયાએ અને વિગ્રહખોરોની બોડ બનાવી હતી.

પણ ત્યારે જ જનતાનો જુવાળ એ ત્રણે દુશ્મનોની સામે ચીન આખા પર્થી જાગી ઊડતો હતો. ચીનનો અમમાનવ વિરાટ કદમ ઊંચકતો હતો.

‘નૂતન ચીનનો એ જ એક સાચો ધડવૈયો જે અને એ જ એક ચીનના દુશ્મનોને ડારી કાઢવાનો છે.’ નૂતન ચીનનો લોક-પિતા નિર્ધાર કરતો હતો.

ડો. સુનને ચીન જડ્યો હતો. એ એક બાળક જેવો નિખાલસ બની બોલતો હતો: ‘આરો ચીન ત્યાં છે ત્યાં ચીની લોક વસે છે...ત્યાં ચીની જનતાનો નવો પ્રાણ જાગે છે.’

મજૂરની ચાલમાં, ખાણનાં, ઊંઘણમાં, ખેતરની ખૂંપડીમાં એને ચીન જડ્યો હતો.

૧૯૨૨થી એની આંખ ઊધડી મઠ હતી. એ વિરાટ ચીનને દેખતો હતો. એની નજર સામે હાંડેકાયેલો ચીન ઊડતો હતો.

ત્યારે ચીન પર શાહીવાદી કાકુઓએ વિગ્રહખોરોની તરવારોને નિરંકુશ બનાવીને દોડતી કરી હતી ત્યારે જ ચીન લોક-જુવાળ બનીને બેઠો યતો હતો.

૩-૮નર્મ દેશનિશલ યથો દોષ તેવો એ ચીનને ચોધી કાઢતો

નવી તાજગીથી જીભરાતો એ રાગથી પીડાતા પદ્મદેવે કહેવરને ટટાર કરીને ગેહતો હતો.

ચીની શ્રમભાનવના નવા ભાનમાંથી નવો રાજકીય આદાર ચીન પર પહેતો કદમ્ મારતો હતો. ચીની જનતાનો રાજકીય પક્ષ દેખતો ડો. સુન આનંદનો અતિરેક પામતો હતો.

‘જે જાણિયોની જમાતોનો જવાબ માગી શકે છે, ધાહી-વાદનાં કમઠાણુને હથમચાવી શકે છે, જે ચીની ખાંધિયાઓની સુરાદોને નાકામિયાજ બનાવે છે તે ચીન...ચીનનો શ્રમભાનવ છે.’ ડો. સુન પહેલી વાર ચીનને દેખતો શ્રમભાનવોની ફસી લોક-સરકાર સાથે ગિગદરી બાંધતો હતો.

ત્યારે એ મિત્રાચારી પર ફરડી નબરો નાખતા શાહીવાદના પડછાયા કેન્ટનના કિનારાઓ પર પથરાતા હતા. અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, અમેરિકા, જાપાની અને વલદા ડાકુ સંગઠરોના વાવણા ફરકાવતાં મુઠ્ઠા-જહાજો કેન્ટનમાં લંગરાયાં હતાં, અંગ્રેજ એકમિશન લેવેસન ડો. સુન સામે તાકાતનો પરચો બનાવવાનો પરચોનો લઈને ત્યારે આવી પહોંચ્યા હતા.

ત્યારે ચીનનાં દર્શને પ્રાણથી જીભરાતો સુન એ કાફલાઓના હાકોમો પર પડકાર ફેંકતો કહેતો હતો: ‘પરદેશ અને અમેરિકાની આગેવાની નીચે તમે અમારો સિદ્ધાર કરવાની શતરંજ ખેલો છો. પણ અમારો ભેરુબંધ ફસલો છે.’

અને ચીનને હાકલ કરતો ડો. સુન કેન્ટનમાં આગ્રહ ચીનનાં પરિબળને એકઠો કરતો હતો. ૧૯૨૪ના જાન્યુઆરીના ૨૦મા દિવસે આખા ચીન પરથી લોકોએ ચૂરેલા ૧૯૯ પ્રતિનિધિઓ કેન્ટન પહોંચ્યા. કેન્ટન મુકામે ચીની રાષ્ટ્રની ક્યોમીન-ટાંગની પહેલી કોંગ્રેસ મળી.

એ કોંગ્રેસમાં ડો. સુને લોક-આગ્રહીના ત્રણ મુદ્દાઓ રજૂ

કર્તા, અને ક્રાંતિથી તેનો સર્વાનુગતે સ્વીકાર કર્યો એ ક્રાંતિથી ચીનની ક્રાંત્યુત્તર પાર્ટી સાથે લડાયક સયુક્ત મોરચો ધડ્યો.

અને ડૉ. સુનની રાહબરી નીચે ચીનનો રાષ્ટ્રવાદ લાલચીનના અવાજને અભિનયન આપતો ક્યોમીનટાગના બીજા અધિવેશનમાં અપનાવતો સંયુક્ત મોરચો આમર ધરતો હતો.

એ સયુક્ત મોરચાએ ધડેલી રાષ્ટ્રીય આઝાદીનું ૩૫ ક્યોમીનટાગના અધિવેશનમાં ચોકબું બનતું ડૉ. સુનના તથા સિદ્ધાંતો પર ગ્યાતુ હતું.

એ સંયુક્ત મોરચો ચીની લોકોએ જાહેર કરતો હતો કે આપણે પર્દેશી શાહીવાદીઓ અને જાપાની જાલિમને આપણી ધનની પરથી હાકી દાઢીને તથા ચીનની ધનની પરથી જમીનદારી અને વિગ્રહભેરી જાલિમોને હાથેડી નાખીને ચીન-પ્રજાસત્તાક બડવા માગીએ છીએ.

તથા એ પ્રજાસત્તાકમાં ચીની વગતી ૫૦ વસતી ચીની, મચુ, મોગોલ, ટીબેટન તથા કિતા-પશ્ચિમની મુસ્લિમ પ્રજાઓના સમાન આઝાદ એકમોનું, કાયદામાં, રાજકારણમાં, અર્થવ્યવહારમાં, તથા સંગઠનમાં સમાન સ્થાન હશે.

અને એ સયુક્ત મોરચો જાહેર કરતો હતો કે એવા પ્રજાસત્તાક વિના આજની દુનિયામાં નૂતન ચીન સાચી રીતે આઝાદ પ્રજાવાળો દેશ બની શકે જ નહિ.

આ જાહેરાત સાથે સયુક્ત મોરચા પરથી ચીનની જનતા લોગ ડૉ. સુનનો (ચીન-યુઅન-યુ) લોક-અધિકારનો ઉદ્દેશ પિટાતો હતો.

જાજગમાન ચીન પર જાન્ય આક્રમક ધરીને સયુક્ત મોરચો ચીની વિગ્રહને આઝાદી-સમાનતા મોરચા પર આવાહન કરી રહ્યો હતો.

બાપુ સુન-યાતની મરણપથારી,

નૂતન ચીન પર જીવાળ ચડતો હતો. એ જીવાળ પર ધૂધવતો હોય તેવો ડો. સુન ચીન પર નવા જાનનો અવાજ બનીને દક્ષિણ પર ચડવાની હાકલ મળવતો હતો.

ઉત્તર-દક્ષિણ એક ચીનની રજીહાક ઉતરના વિપ્રદબોરોના કાનમાં ખખડતી હતી.

અને એ રજીહાક નીચે ફૂંચવાતો પેકીંગના ઉત્તર પાઠનગરમાં સત્તા જમાવીને બેઠેલો હુઆન ડો. સુનને કહેણ મોકલતો હતો: ‘આપ આવી પહોંચો તો આપણે મસક્ત કરીએ.’

ચોતાની જગાએ મદામેનાની તરીકે હુ-હાન-મીનને મૂકીને ડો. સુન-યાત ૧૯૨૪ના નવેમ્બરમાં જ આ મુલકાત માટે સાંગ હાઈ પહોંચ્યો. પણ મુલાકાતનું પરિણામ કંઈજ આવ્યું નહિ.

અને જાપાનની જનતાને ચીન વતી બાધવતાનો સંદેશો સંકળાવવા ડો. સુન જાપાન તરફ જીપકયો.

પણ જાપાની સાહીવાદે એને જાપાનમાં પેસવાની મના કરી. અને પાછો એ ટીનસીન ખંદરે છીતર્યો.

ખંદર પર ફેચ ફોનસલ જનરલે એની મુલાકાત લીધી અને એને માનપૂર્વક બહુલ્યું: ‘અમારી વસાહતમાં તમારી હાજરી અમને રુચતી નથી માટે...’

‘પણ અમારી ધરતી પર...’

‘પરંતુ વસાહત તો અમારી ને!’

અને સુન-યાતની બગડતી તબિયત વધારે બગડી. એના માથામાં પેલો અવાજ ઘૂંટતો એની ચિંતા વધારી મૂકતો હતો.

એ માંદગીના બિંજાનામાંથી પેલો આકાર દેખ્યા કરતો હતો, ‘દક્ષિણ અને ઉત્તર ચીન એક ચાપ તો જ...તો જ ચીન પ્રજાસત્તાક બને તેમ હતું. તો જ નૂતન ચીન રચાય તેમ હતું અને તો જ બધી ખૂનામશ્કીના એપિયા બનેલા શાહીવાદી ડાકુઓ ચીન પરથી ખસે તેમ હતું. પણ ઉત્તર-દક્ષિણની એકતા સંગ્રામ વિના ચાપ તેમ નં હતું.

અને એ માંદગીના બિંજાનામાં એકો યથો. એણે પથારી-માંથી બહાર નીકળી પેકીંગ પહોંચવાની તૈયારી કરી. એ બગડ્યો: ‘હું પેકીંગ જઈને દુઆન અને ચાંગ-સો-લીન સાથે ફરી વાર મસજીત કરી જોઉં.’

અને એ પેકીંગ પહોંચ્યો.

એની માંદગી વધતી હતી. એને વાટાઘાટનો છેવટનો અવાજ સંભળાયો: ‘આપ પેકીંગને કેન્ટન બનાવવા માગો છો તે બનશે નહિ... આપની મિત્રાચારી તો સોવિયટ સાથે છે પણ અમને તે ખપતી નથી.’

સુન સમજી ગયો. એ માંદગીના બિંજાનામાંથી વિકરાળ હસતો હતો: ‘મલસાને ધોઈને ધોળા નથી બનાવાતા...હું અહીં સુધી અમરતો આવ્યો.’

અને એની માંદગી ગંભીર બની. કોલેજમાં પડેલી ચાંદી જીવલેણ બની હતી.

પેકીંગની મેડિકલ યુનિવર્સિટીમાં એક જરમન ડોક્ટરે એને ઓપરેશન કર્યું.

અને પેકીંગ નગરમાં એક મિત્રના ઘરમાં ડૉ. સુનની મરણ-

પથારી પથરાઈ. એ મરણપથારીમાં બેસીને બોલ્યો: 'મારી છેલ્લી ઇચ્છા લખી લો.'

અને ચીનની ધરતી પર, ચીની જનતામાં જીવતી બનતી એની છેલ્લી વાણી મથકૂર બનીને ગુંજી ઊઠી:

'લોકકાન્તિ માટે મેં મારા જીવનનાં આલીસ વરસ દીધાં છે. એ આલીસ વરસના અનુભવથી મને સમજાયું છે કે ચીનની સાચી આઝાદી ચીનની જાત તલોત્તમતા જ મડી ઘસે તથા એ ક્ષાતરમાં બહારના દેશોમાંથી તે જ દેશ આપણે મિત્ર બની શકી કે જેની નેમ જનતાની આઝાદીની હોય તથા જે આપણી સાથે બધી રીતે સમાન મિત્રભાવે વ્યવહાર કરે...

'હું તમામ સાથીઓને આપણી લોક-આઝાદીનો સંગ્રામ છેવટ સુધી ચલાવવા આગ્રહ કરું છું.'

એણે આ ધસિવતનામા પર ૧૯૨૫ના માર્ચના ૧૧મી દિવસે સહી કરી અને બીજે દિવસે એ મરણ પામ્યો.

આખા ચીન પર એના અવસાનની જાણ પથરાઈ ગઈ. આખા ચીનનું ધવાયલું અંતર પોતાના રાષ્ટ્રપિતાની વિગટ રમથાનવાત્રા ઠાઠીને નાનડીમ નગર બહારની ટાઈપર ટેકરી પરની કબરમાં એ મહાનુભાવને દફનાવણું રુદન કરતું હતું.

ગમગીન બનેલો ચીની રાષ્ટ્ર ડૉ. સુનના માનમાં એની રજાકાને પીતો આશ્વાસન પામતો સળવળતો હતો. ચીનના દક્ષિણ-ઉત્તરના જોડણીનો નિર્ધાર ક્યોમીનટાંગમાં જન્મતો બનતો હતો. 'એ જોડણી માટે આપણે ઉત્તર પર ચઢાઈ કરીએ છીએ' એમ બોલીને એ મહાસેનાની મરી પરવાર્યો હતો.

'પથુ આપણે જે જીવતાં છીએ તેમની જવાબદારી છે.' એમ બોલતો ચીની જનતાનો અવાજ ક્યોમીનટાંગની કંરવાહીને નિર્ધાર બનતો હતો, 'આપણે ઉત્તર પર ચઢીએ છીએ.'

બસ એ જ અવાજના અમલ પર બધું અવલંબતું હતું. એ અવાજના અમલ સાથે ચીની પ્રજાસત્તાકર્તૃ બહાર ચલાવતું હતું. એ-બહારમાં બહિર્મ જમીનદારી બિખડી જવાની હતી. વિમલબોરોનાં ખૂની શાસન ખતમ થવાનાં હતાં અને પોતાના મૂડીવાદી ખાધિયાઓને બગલમાં ધાલીને ચીન પર ખાનાખરાખી અને રોગચાળા સરજતા બેદરશા સાહીવાદી ડાકુઓ કરિયા પાર નહામેલાઈ જવાનાં હતાં.

એ જ અવાજનાં મંગલ ચોધડિયાં વગાડતાં શ્રમમાનવો ચીની ધરતી પર હાકલ કરતાં કયોમીનટાંગનાં રણકુદુંદુલિ બેનતાં હતાં.

અને ક્રાન્તિ-વિરોધી બધાં કરચલાંઓ પોતપોતાની બોડમાં ફૂંચવાતાં આ લોક-અવાજને ગૂંજાવી મારવાની કારવાહી ધક્કા મચી પડ્યાં હતાં. ત્યારે એમાં ઓગેશન જતીને પેશો બહુકિયા રંગતો આવર કાઢ ઓઢીને ફરતો કનમેશનમાં નવી જાતની તોપો લઈને આવેલો ઓલીવર હતો. જૂખરા જાકીટનાં કચ-કચાવીને બટન બીડીને ફરતો બિચો ને ધરડો પેકોંગના ઈસાઈ દેવળતો વડો પાદરી હતો; બીજો એક ખાંધિયો હતો ને તે અર્થકારણનો વિચારક મનાતો હતો કારણકે કેન્દનનાં સિનેમ-ખરોનો અને આના બગીચાઓનો એ માલિક હતો અને છોડ્યોક ડામ્યુનિસ્ટોનો જાની ફરમન હતો; એક બીજો કનક્યુશિયસનો ભારે ભગત હતો, અને એક મોગોલિયન મૂઠો રાખતો વિમલબોર દુધે અને દુનાનમાં ભારેખમ ગોદ તરીકે પંદાઈ ચૂક્યો હતો.

એવી અનેક ટોળકીઓ તલડી બિડી હતી તથા 'સ્ટોક એક્સચેન્જ'ના સાંગઢાઈ હોલમાં, પરદેશી લીએશનોમાં, પેકોંગના દરજારગઢમાં, ને ઈસાઈ દેવળોમાં હરતીફરતી હતી.

એ બધી સોનેરી ટોળકીઓ તો પોતાની જાન નિજાવતી જ રહી હતી અને મુન-યાન-મેનના મરણ પછી તરત જ તેમણે

ચીની મૂડીવાદને આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડી સાથે લોકોની એકતા દેખાતી હતી અને દેખાતું હતું કે પરદેશી શાહીવાદનાં મૂડીવાદી હિતો ચીનમાં નરમ પડે તો ઠીક વાત છે કાશ્યુકે તેથી ચીની દેશી મૂડીનાં હિતો તેટલાં આગળ આવે છે પણ...

...પણ ચીની મૂડીવાદને હોબોક દેખાતું હતું કે એ જ પરદેશી શાહીવાદી જમાત સાથે એક જ દોડીમાં ભેડો હતો. ને એ હોડી કામદાર-કિસાનો કાણુ કરશે તો તેમાંથી એકત્રે પરદેશી મૂડીવાદ પડી જશે તેમ નથી પણ પોતાને જ આંચ આવશે.

પરદેશી મૂડી તો અપવિત્ર હતી તે ઠીક વાત હતી પણ દેશી મૂડી અને તેનાં સ્થાપિત હિતોની પવિત્રતા જળવાઈ ગહેશે તેની ખાતરી શી ?

એટલે એને પરદેશી શાહીવાદ સાથેના સંબંધો પવિત્ર તત્ત્વ સાફ સાફ દેખાતો હતો અને દેખાતું હતું કે ને જોરદાર ને સંગઠિત કિસાન-કામદાર શાહીવાદી હિતોનો ધાણ કાઢશે તો તેમાં પોતાનો પણ ધાણ નીકળી જ જવાનો છે.

એ સમજને સીધી રીતે અને જલદ રીતે આવવા દેવામાં પરદેશી કારખાનાંની માધિક્ષ્યાહીએ ૧૬૨૩ના મેના ૩૦મા દિવસથી શરૂ થયેલી હતી. વખતે જ પોતાનાં અટકેલાં કારખાનાં સાથે જ દેશી કારખાનાંમાં પોતાને ત્યાંથી જતી પંચશક્તિ અટકાવાને તેમને પણ ચાલતાં બંધ કરી દીધાં હતાં અને તેથી 'ચાઈનીઝ એન્ડ ઓફ ઇમર્સ'ના મુરલીધરો તરત જ વિચાર કરતા મઈ ગયા હતા અને તરત જ હડતાલિયાઓ તથા પરદેશી શાહીવાદીઓ સાથે સમાધાન થાય તેના પાથે રચી રહ્યા હતા.

ચીની મૂડીપાતઓએ તરત જ હડતાલિયાઓને મોકલાતાં ફંડ બંધ કરી દીધાં અને તેથી ધીમે ધીમે હડતાલનું પીકમળ વૃદ્ધિ

ત્યારે ૧૯૨૫ના ઉનાળા મહી પરદેશી શાહીવાદનાં લક્ષરોએ શાંગહાઈના કમળો લેવા માડ્યો અને તેને - 'ચાઈનીઝ એમ્પર ઓફ કોમર્સ' પૂરેપૂરો ટેકા આપ્યો. શાંગહાઈના લેખર યુનિયન પર ઝડપી બેઠી ને તેને બંધ કરવામાં આવ્યું. અને કામદારોની એકસો પીસ કલખના કબજા લેવાયા.

પરદેશી શાહીવાદીઓએ તથા ચીની મૂઢીવાદી-હિતોએ તરત જ એક ડગલું આગળ જઈ કોમ્યુનિસ્ટ-વિરોધી મહા બાધવા માંડ્યા અને કોમ્યુનિઝમ સામે હિંમત પ્રચાર શરૂ કરી દીધી. શાહીવાદી સિકારીઓનો અંગ્રેજી 'એન્સ' કોમ્યુનિઝમના અનિષ્ટને વખોડતો ચીનની પ્રાચીન સંસ્કૃતિના મરણ પર આક્રંદ કરી બેઠ્યો. *

ત્યારે પેકિંગની પૂતળા સરકારે વડા દુઆન હતો. એ વડા પાસે પરદેશી પત્રાલિપીરીએ દીનસીન બદરને બિનલશ્કરી કરી દેવાનું અફ્ટીમેટમ આપ્યું હતું.

અને દુઆને તે સ્વીકારી લીધું હતું એ સ્વીકાર સામે પેકિંગના વિદ્યાર્થીઓ પ્રચંડ સરખસ કાઢતા હતા.

૧૯૨૬ ના માર્ચના ૧૮ માં દિવસે પેકિંગ સરકારે એ ચળવળિયાં સામે બદ્દો છૂટી મૂકી દીધી અને સંખ્યાબંધ ઉકરા-ઉકરીઓને વીધી નાખ્યા.

એ જ કતલની રાતે ત્યારે યુગ ખસેડાયાં નહોતા, ત્યારે લોહી ધોવાયા નહોતા ત્યારે પરદેશી મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ સાથે શાંગહાઈના મૂઢીવાદી નેતાઓ ખાણુ લેતા હતા. પરદેશી શાહીવાદીઓની મ્યુનિસિપલ કમિટી ચીનાઓને આ માન પહેલી વાર આપતી હતી એટલે તેને જરૂર કરાવ તેમ હતું જ નહિ.

એ મજલિસમાં એક અમેરિકન પ્રમુખ બિઓ યર્ષને બાપલ્યુ

• 'I appeal to you to save for China the priceless heritage of its ancient civilization.'

કરતો હતો, 'આપણે નવો જ ધાટ ધડીએ તો...આપણે કયોમીન-ટાંગમાં નવી જ સરદારી સંકારી દઈએ તો...આપણામાંથી જ કાઢ ને એ ખીકું' કહે...નાંદ તો આપણી...તમારી ને અમારી સૌની હસ્તી લેખમમાં છે.'*

અને એ સાંભળતો ચીની મૂઢીવાદી ખાંધિયો યુ-ચા-ચીમ જિઓ થઈ ગયો અને બોલ્યો: 'સલાહની શાંતિની જરૂર છે જ પણ તે માટે આપ સાહેબોએ શાંગહાઈ તંત્રમાં અમારી સાથે સમાન આધીદારી સ્વીકારવી જ જોઈએ ના ?'

અને આ મિજલસ પછીને ત્રીજે અઠવાડિયે જ શાંગહાઈની પરદેશી વસાહતોની મ્યુનિસિપાલ કાઉન્સિલમાં ચીની મૂઢીવાદને ત્રણ બેઠકો મળી, પછી ધીમે ધીમે પરદેશી શાસીવાદી શિકારીઓ સાથે સગપણ ખાંધી ચીની મૂઢીવાદી ટાણકીએ શાંગહાઈમાં, હિતમાં તથા ઠેક કયોમીનટાંગમાં કેન્ટનમાં પોતાની ભણા બિજાવવાના પેતરા રચવા માંડ્યા. અને કેન્ટનમાં, રાષ્ટ્રદ્વિધાલના લાલ રંગમાં ધોળો એક સેર સરકવ માંડી. એ સેરનું નામ ચાંગ-હાઈ-શૈક હતું.

'We, your hosts' said the American chairman, Stirling Fessenden, 'count ourselves fortunate in having been able to secure the attendance of so distinguished a company of Chinese gentlemen...We have with us a representative gathering of the men who mould and guide that vast and wonderful force known as public opinion.'

શાહીવાદના સંગમાં ચીની મૂડીવાદી તંત્ર, ચાંગ-કાઈ-શેક

ઇતિહાસના પરિચયો ચોતાને અનુકૂળ એવી વ્યક્તિને ચોતાની અંદરથી સરખવી કાઢે છે. તેવી વ્યક્તિ જેવો એક વેપારીનો દીકરો ચાંગ-કાઈ-શેક ચોતાના મૂડીવાદી વર્ગના મર્યાદા પડતા મુસ્લિમ સામ્રાજ્યના કન્ટનમાં ધડાવો હતો. કેન્ટન તો હાલ દેખાતું હતું પણ તેમાં આ સફેદ તાતળો ચીનના આગળ વધતા જુવાળમાં આગળ તરી આવતો હતો.

ભારે ૧૯૧૧માં પહેલો જગવો થયો ત્યારે એ ટાકિયોની એક લશ્કરી શાળામાં તાલીમ લેતો હતો અને પછી ત્યાંથી ઉત્તરવેળા આવીને એ જનરલ સેન-શી-મીના લશ્કરમાં જોડાતો હતો અને જનરલ સેને પછીથી એનું ઝોજખાણ ડા. સુન-યાત-સેન સાથે કરાવ્યું હતું.

અને પછી એ યુ-યા-સિંગ નામના ચાંગકાઈની મૂડીવાદી જમાતના આગેવાન ખાધિયાના પરિચયમાં પણ આવ્યો હતો. એનો બીજો પરિચય, ચાન-ચોંગ-શીઆંગ નામના બીજા ખાધિયાનો પણ હતો. એ ઉપરાંત ચાંગ-કાઈ-જેકનો એક ત્રીજો પરિચય વાંગ-ચોંગ-વુંગનો પણ હતો અને વાંગને ચાંગકાઈમાં ગુંડી વિમલ-એર જમાતનો સારો પરિચય હતો. એ 'જમાતમાંથી લીધું'

વર્તુળ નામની એક ટોળકી ખાનગી રીતે કામ કરતી હતી તેમાં એ શામેલ થયો હતો.

પછી એવા બધા ઉમદા પરિચયવાળો ચાંગ શરૂઆતમાં શાંગહાઈ સ્ટોક એક્સચેન્જમાં એક મામૂલી દલાલતું કામ કરવા લાગ્યો. પણ સદામાં બધું ગુમાવીને એ રસ્તા પર રખડવા નીકળ્યો ત્યારે એને જ્ઞાન-શૌચ-શીઆંગે, વાટખરચી આપીને કેન્ટન તરફ નસીબ અજમાવવા મોકલી દીધો.

ચાંગ-કાઈ-રોક પછી કેન્ટનમાં આવીને સુનં-ચાત-સેનના પરિચયમાં આવ્યો. ડૉ. સુન એ ભુવાનની ચાલાકી ને ચતુરાઈ પર મોહાયો અને ચીનની આવતી કાલ માટે સારો કામ આવે એવો છે એમ ધારીને એણે ચાંગ-કાઈ-રોકને સોવિષટ પદ્ધતિ તથા લાલ લશ્કરની તાલીમનો અભ્યાસ કરવા મોકલી આપ્યો.

૧૯૨૩ના બુલાઈમાં ચાંગ રશિયા વરફ રવાના થયો ને ત્યાં ૭ માસ રહ્યો. લાલમાં લાલ જેવો તકસાધુ ચાંગ પાતળા હોઠ ચાટતો હતો. ઠંડી આંખે નજરના મણકા મોઠવતો હતો, અને અહોભાવથી લાલ લશ્કરની ઊંચી રીતભરતો નિહાળતો હતો, જનતામાં પ્રેરણાઈ મયેલો એક ખ્યાલ કેવાં જીજ્ઞાસુ ભોમ જગાડી ચોક છે તેનો ખ્યાલ કરતો હતો.

અને આંખોમાં આગ લાવીને ગર્જના કરતાં શીખતો હતો, 'ચીની ઇન્કિલાબ, ઝિન્દાબાદ' ઠારણો એ અવાજ જનતાનાં જિજ્ઞાસુને વીજળીક સક્રિયતા ઉભારાવી દેતો હતો તે એ જાણતો હતો.

ચાંગ ચીન પાછો ફર્યો ત્યારે બીજાઓ કરતાં વધારે જાણતો હતો, અને રશિયાથી પાછો ફરેલો ચાંગ રશિયન એલચી બોરો-દીનનો કાળાં મુદ્દાંવાળો લાડીલો બન્યો હતો.

૧૯૨૪માં મે માસમાં જ્યારે સોવિષટનાં નાણાંથી વામપુ આની લશ્કરી મંરયા ખુલ્લી મુકાઈ ત્યારે તેનો પ્રવરેકટર થવાને

ચાંગ-કાઈ-શેક જ લાલક જણાવે, કારણકે એ રશિયા જઈને લાલ લશ્કરની રીતભાત નજરોનજર શીખી આવ્યો હતો અને રાષ્ટ્રીય લશ્કરમાં ઊભી પદવી ધરાવતો હતો.

પછી ક-ટનની વેપારી દુકાનીઓ જ્યાંથી દેવામાં, પૂર્વની નદી પર ચડાઈ લઈ જવામાં, યુનાનના વિમલખોરા સામે લડાઈ કરવામાં અને હિંદુના વિમલમાં, વામપુઆની દુકાનીઓ જ આગળ રહી હતી અને વિજયી બની હતી અને એ પોતે એ વિજયોને નેતા હતો એટલે એ જ વરસમાં એની ખ્યાતિ ખૂબ વધી ગઈ.

પણ એ જ લડાઈઓ અને અયકામોમાં જ્યારે કિસાન-દુકાનીઓની હિલચાલો જમીનદારોના હાથો સામે કરી કરતી હતી ત્યારે એ જ વામપુઆમાં દુકાનીઓ બનેલા રાષ્ટ્રવાદી જુવાનો જે જમીનદાર કુટુંબોમાંથી આવ્યા હતા તે વાલો લેતા હતા અને એમ ધીમે ધીમે વામપુઆનાં લશ્કરી પટ્ટામાં પણ અંદર અંદર એ પક્ષો બેસતા હતા. જે બે વર્ગો વચ્ચે સંયુક્ત મેદાનો રચાયો હતો તે જ બે વર્ગના પ્રતિનિધિઓના બે મેદાનો વામપુઆની લશ્કરી સંસ્થામાં પણ દેખાતા હતા, અને ધીમે ધીમે રાજકીય ખ્યાલોવાળા અને ખુશ્કા બનતા હતા.

હમિયાન ખાધિયાઓ અને મૂડીવાદીઓએ મુન-યાત-સેન સેવાસથ સ્થાપ્યો હતો અને એ સથ ઉત્તરમાં અને મધ્ય ચીનમાં પોતાની લાગવગ જમાવતો હતો, અને એ જ લાગવગ વામપુઆની લશ્કરી સંસ્થા મુઘી હવે પહોંચવા માંડી હતી.

વામપુઆની લશ્કરી સંસ્થામાં જ કામ્યુનિસ્ટો અને ઉદ્દામો-નોએક પણ હોતો અને તે પણ પેલા ખીજ પણ સામે અવારનવાર અયકાતો હતો.

ચાંગ-કાઈ-શેક અવારનવાર એ બંને પક્ષો વચ્ચે શાંતિ જાળવવાનો બે સમતુલા રાખવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો અને તેવી

‘પથરાયલા રજવાડી વિગ્રહખોરાને એ લોક હથિયા? આપીને
આપણી સામે.....’

‘જીભા કરશે એમ ને!’ ચાંગ વચમાં બોલ્યો, ‘પણ પેલા
કોમ્યુનિસ્ટો...’

‘એ તો તૈયાર જ છે, આગલી હરોળમાં પોતાનાં છવતર-
નાં બલિદાન દઈ દેવા.’

‘આગલી હરોળમાં એ હોય તો...તો આપણી હરોળો...’
ચાંગ બમબો.

પછી ૧૯૨૫ ના બોમ્બેમાં વામપુઆની લશ્કરી સરઘામાં
એક બનાવ બની ગયો. વામપુઆના રાજકીય નિયામક લીઓ-
શુંગ-કાઈ નામના એક કોમ્યુનિસ્ટ આગેવાનનું ખૂન થયું.
ક્યોમીનટાંગનો આગેવાન, હુ-હાન-મીન તથા કેન્ટોનીઝ લશ્કરનો
સરદાર જનરલ સુ-શુંગ-શી એમાં સડોવાયલા માલમ પડ્યા.
ક્યોમીનટાંગની મૂઠીવાદી જમણી પાંખનું આ ખુલ્લુ કાવતરું
હળવે હાથે હાથ ધરાયું અને બંને સડોવાયલાને સલામત કેન્ટન
છોડી જવાની ફરજ પાડવામાં આવી.

લીઓના ખૂન પછી કેન્ટનનો કામદાર આગેવાન વાંગ-
શીંગ-પી બન્યો અને ચાંગ-કાઈ-ચેક કેન્ટન લશ્કરનો સરદાર
બન્યો. જનરલ સુનું પદ સ્વીકારતાં એણે ‘ઇતિહાસ, ઝિન્દગી માટે’ની
મજાનાઓ કરીને મૂરખ બની શકે તેવાઓને બતાવ્યા.

અને સોવિયટ યુનિયનની કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષની ચીફમી પરિષદ
પણ ૧૯૨૬ ના બમ્બુઆરીમાં ક્યોમીનટાંગ પર નીચેનો તાર
કરતી હતી ત્યારે, તે પર ક્યોમીનટાંગમાં જ ઉપરથી લાલ દેખાતો
પણ અંદરથી મૂઠીવાદનો કીડો અનેલો ચાંગ-કાઈ-ચેક દાંમાં
હસતો હતો.

સુંગના કુટુંબમાં ચાંગનો અવરજવર વધી ગયો હતો એકલી

ચાંગ-લોંગ સાથે એના મેળ ખાતો નહોતો.

‘પણ આપણે અને એ...એ અને આપણા ત્રણ સિદ્ધાંતો ત્યાં જુદા છે તે?’ ચાંગ-લોંગ જૂમ પાડી બેઠી.

‘તમને હજી એ સમજાતા નથી...’ ચાંગ તોઈ રહ્યો.

‘કદાચ તમે જ મને નહિ સમજાતા હો...’ ચાંગ-લોંગ ઉદાસ બનીને બોલી. ચાંગની નજર કઈ સંતાડતી હોય તેમ આ ડોક્ટરની વિધવાની પકડમાંથી છૂટ્યા મથી રહી ત્યાં મુગકુર્કુબની સૌથી નાની દીકરી મી આવી પહોંચી, અને ચાંગ-લોંગ બોલી:

‘તને તો સમજાય છે ને આ...આપણા ચાંગ.’

‘એટલે તો હું એમને ચાહું છું,’ બોલતી અપળ મી મોઢીએન સામે બેસી પડી. ‘પણ વાત શી છે?’

‘તને યાદ છે, આપણા દેશના દક્ષિણ છેડ પર હોનાન રાષ્ટ્ર પરના આપણા ઘરને ઊડીને આપણા બાપા અમેરિકા ગયા અને ત્યાં તેમણે ઇસુનો ધર્મ સ્વીકાર્યો અને પછી પાછા આવીને એમણે ઇસાઈ જીવાનોનો સંઘ રચાવ્યો...’

‘ઓહો, એ વાત યાદતી હતી?’

‘સાંભળ તો ખરી. પછી એણે આપણી માતા નીને કહ્યું હતું.’

‘મને તે યાદ નથી’ મી ખડખડાટ હતી પડી.

‘મને યાદ છે. એણે કહ્યું કે છતુનો સંઘ તો ક્યદાપણે-શિખાયેલા ચીની લોક છે. પણ ત્યારે એ જોવા-સમજવાની નજર જ ક્યાં હતી? પણ બાપા એમ બોલેલા કે કદાચ ઇસુ અને સમજાયો જ નથી...તેમ મને આજે લાગે છે કે...’

‘...કે હું એમને સમજાયો નથી.’ ચાંગ વચમાં બોલી બેઠ્યો.

‘ના, મને એમ લાગે છે કે ડો. સુનને ચાંગ સમજાતા જ નથી.’ બોલતી ડો. સુનની વિધવા નિરનેજ નજર નાખી રહી.

પણ પછી ૧૯૨૬ના ડિસેમ્બરને પહેલે દિવસે ચાંગને સમજેલી મી ચાંગ સાથે પરણી.

પછી સૌથી નાની મી બને ચીનની ઉત્તરેથી મેંગોલિયા સુધી પથરાયેલી બધી બેન્કાના મોલિક કુંગ સાથે પરણેલી સૌથી મોટી બાઈની વચમાં કચાચતી હોય તેવી ડૉ. સુનની વિધવા ચાંગ-લીંગ પાછી રીઝને કહેતી હતી:

‘હું આપવાની છું.’

‘ક્યાં!’

‘આપણે ઉત્તર પર ચઢીએ છીએ ને!’

‘પણ ત્યાં તમે?’

‘હું ડૉ. સુનના સિદ્ધાંતોને સમજી છું. આપણા ચીન પર પથરાયેલી બધાં હેવાનિયતને વિદારવા બધારે આપણે ચઢીએ છીએ ત્યારે...ત્યારે હું બીજે ક્યાં હોઉં!’

‘મને લાગે છે કે તમે મારામાં આશંકા દેખો છો.’ ચાંગે ફરિયાદ કરી.

‘ના ના, એ તો આપણી વહાલી વસ્તુ લગોલગ દેખાય ત્યારે અધીરું મન આશંકા કરી પડતું હોય કે કે કદાચ...’

‘ઓહો...એમ છે...?’ ચાંગ ખાંધું હસ્યો.

‘છેક એમ પણ નહિ...પણ મને લીઓ-શુંગ યાદ આવે છે...કેવું કરપીણ એનું ખૂન થઈ ગયું...એ લાલ લાલવાનું ખૂન કરનાર પાછાંયે મને અધીરી બનાવી દે છે...તમને ખબર છે, જો એનું ખૂન કરાવ્યું તે મૂડીવાદી-જમીનદારી જંગલિયત લોક-જીવાળને કચડી નાખવા સો સો સ્વરૂપો ધરીને અવતારની જેમ...’ બોલતી ચાંગ-લીંગ અનિશ્ચય દેખી રહી. બંને પોતાની જાતને સંજ્ઞાયતો હોય તેવો ચાંગ બોલું હસી પડ્યો.

અને સ્વચ્છ વિચારતી હોય તેમ એ બબ્બી: ‘તમે હસો છો

શું ? તમે મને સમજતા જ નથી...રાજકારણ જ એવું છે. એની જુલજુલામણી એવી જ હોય છે. કવતરાંની ઝોકળીઓમાં ગૂંચવાયેલી રખાએના તારની બાજે તમારા હાથમાં હથોટી આવી ગઈ છે એટલે જ મને...'

'તમને હું સમજતો નથી એમ ને !' બોલતો ચાંગ એના રશિયન અને જર્મન હોયે મૂકાવેલા માથા પર હાથ ફેરવી રહ્યો. એના પાતળા હોઠ હાસ્યાચાસ્યા નહિ. એના ગળામાથી હમેશની જેમ એક જાતનો અવાજ આવ્યો.

અને જે ખાનગી મકાનોએમાં એ ફરતો હતો ત્યારે ચાંગ-લીંગની કશ્પનામાં એ દેખાતો તેવો આજે આબેદ્દમ દેખાયો હતો. પછુ વાગ હતું મહાન ફરીફોજો જ હતો, અને પોતે તો મધ્યસ્થ સમિતિનો સભ્ય, વામપુઆ લશ્કરી સંસ્થાનો મુખી તથા પહેલા લશ્કરનો સેનાપતિ એ વિના વધારે શું હતો ?

એ પોતે મૂડીવાદી આંધિયાએની રોજકીનાં કારસ્તાન માટે વાંચી ધણો વધારે ગોચર હતો તે વાતની એને ખાનગી રીતે ખબર હતી અને ને વાત કયોમીનરાગનો મૂડીવાદી મવાજપક્ષ સારી પેઠે સમજતો હતો.

એટલે જ એના ટેકા જેવા ટાઈ-શી-ટાઓએ નેણે મૂડીવાદીઓની 'વેસ્ટર્ન દિલ્સ' પરિવદ મેળવવામાં મદદ કરી હતી તેણે તે જ પરિવદમાં પોતાના મુખી ચાંગ માટે વાંચને બદલે ચાંગને નેતા બનાવેો એવી વાત અગત્યની બનાવી હતી, તથા ત્યાર પછી રાંગદાઈ અને પેકીંગમાંના મુરલીધર મકાનોમાં ખાસ કરીને એની લાગવજ વધતી જતી હતી.

અને એણે તરત જ દિવસે વિચાર કરવાનું અને રાતના અમલ કરવાનું શરૂ કરી દીધું. ૧૯૨૬ના માર્ચની ૨૦ તારીખે એ સવાર પડતાં પહેલાં અધારે અધારે એની હકૂમત નીચેના

લશ્કર સાથે બહાર નીકળ્યો અને બોલ્યો: ‘પેલા ‘શુંગયાન,’
યુદ્ધજ્ઞાનનું આપણા તરફનું વલણ હવે પગાડે તેનું છે એની
સામે કામ લેવું પડશે.’

પણ એમ કહીને ઊભો થયેલો એ દિવસ બરના નિર્ણયનો
અમલ કરવા જતો હતો. એના હાથ નીચેના પયાસ લશ્કરી
પ્રતિનિધિઓને એણે નજરે દે કરી દીધા કારણકે તે કોમ્યુનિસ્ટો
હતા. પછી એણે ડેન્ટન-હોંગકોંગની હડતાલ કમિટીનાં મધ્યો
પાસેથી હથિયાર ખૂંચવી લીધાં. જ્યાં સોવિયટ રશિયાના સલાહ-
કારોને એણે તેમનાં પોતાના નિવાસસ્થાનોમાં કેદ કર્યાં. ટેંગ-
યાન-ટા નામના લીઓની જગા પર નિમાયલા વામપુખ્તના
પોલિટિકલ કાયરેક્ટરને એણે અટકાયતમાં લીધો કારણકે તે કોમ્યુ-
નિસ્ટ હતો. લી-શી-સુગ નામના નીકાખાતાના કોમ્યુનિસ્ટ વડાને
એણે પયારીમાંથી, ધસડીને બહાર કાઢ્યો અને ગાડામાં જકડીને
લશ્કરી કારાગારમાં મોકલી આપ્યો.

ઊગેલી ઉપાળે ન્યારે ચાંગ-કાઈ-સેકનું મોઢું નેણું ત્યારે
એ પાછો ધેળે દિવસે વિચાર કરતો હતો અને અડધી રાતમાં
ડેન્ટનનો એકનો એક આગેવાન બની બેઠો હતો. એણે અડધી
રાતમાં જ નિર્ણયનો અમલ કર્યો હતો. ન્યારે એવા અમલનો
કાઈને ખ્યાલ નહોતો અને ન્યારે સંભાળાર સાંભળતાં ક્યોમીન-
ટાંગના નેતાઓ એકાં ખાતા હતા.

અને વાંગ પોતાનો ખેલો અધિષ્ઠર ચાંગને ‘સુપરત કરતો
ભાગતો હતો અને ભાગી જતાં ચાંગને માટે વિનંતી લખતો
જતો હતો કે, ‘જો આપ કાન્તિને રસ્તે વળગી રહેશો તો મારા
અધિકારોના કરેલા ત્યાગ માટે પણ અને પરતાવો નહિ યાવ.’

‘અરેરે, એ તો બૂલ થઈ ગઈ... અમલદારોની બૂલ... હું
તેમને ઠપકા આપીશ.’ એણે હડતાલિયાઓને તોપરા હોગોંગ

હડતાલ કમિટીનાં મંચકા પર કરેલી ધામો જવાન આપ્યો અને બહાર ગયેલા બોરોડીનને ઉતાવળે પાછા આવવા અને સલાહ આપવા તાર કર્યો.

બોરોડીન પાછો આવ્યો.

મેની ૧૫મીએ મંચરથ સમિતિની સભા મળી.

અને એણે જાહેર કર્યું કે 'કોમ્યુનિસ્ટો મોટું આક્રમણ કરવાના હતા, મોટી કતલ ચલાવવાના હતા, અને સત્તા હાથ કરવાના હતા એટલે મારે આ પગલું લેવું પડ્યું છે.'

અને પછી એણે સમિતિ પાસે ઠરાવ પેશ કર્યો કે ક્યોમીનટાંગના કોમ્યુનિસ્ટ સભ્યો પર સખ્ત નખતો મૂકવો, ન્યુનિસિપલ, ઇલાક્ટ્રીય અને મંચરથ સમિતિમાં લેમની સખ્ત એકતૃતીયાશયી વધારે નહિ રાખવી, તેમને ક્યોમીનટાંગ સરકારના કચ્છા વિભાગ કે ખાતાના વડા નહિ થવા દેવા વગેરે.

એ રીતે એણે કોમ્યુનિસ્ટોને લોખંડી જાંડી પહેરાવીને સીધા જાકડી લીધા અને એણે બધી સત્તા પોતાના હાથમાં લઈ લીધી અને એણે તરત જ એના પડછાયા જેવા બંનેલા, મૂડીવાદી ખાધિયાએ દીધેલા ચાંગ-કાઈ-ચીઆંગને પોતાને બદલે મંચરથ કાર્પવાદીમાં પ્રમુખ તરીકે બેસવા નીમી દીધો.

પછી ઉત્તરને તાબે કરવા માટે રજૂ થયેલી યોજનાના અમલ માટે ઉત્તર પર ચદાઈ કરવાનો ઠરાવ થયો તથા તે માટે ચાંગ-કાઈ-શેક બધાં લશ્કરોનો મદાસેનાની બન્યો.

અને કેન્ટનના મુસ્લીમોએ પણ આગને વધાવી લીધો.

'પણ કેન્ટનમાં આજુ' જોર વધારે નથી. આગળ પર જોઈ લેવાશે, આપણે ઉત્તર પર ચઢીએ પછી.' બોરોડીન બોલતો હતો અને સંયુક્ત મોરચો ગમગીન જની ઉત્તર પર ચઢતો હતો.

ચાંગ-કાઈ-શેક હવે હતો તેવો દેખાઈ ચૂક્યો હતો. અને

બને પક્ષે સંયુક્ત રીતે ઉત્તર પર ચઢતા હતા પણ અંદર અંદર લડી લેવાનો દિવસ નક્કી કરતા હતા. *

‘પથુ તેથી શું ?’ ચાંગની નજર સામે એની સોનેરી ટોળાની કારવાહી જીવતી બનીને તરવરી ઊઠી.

‘કેવી આબાદ રીતે એ કારવાહીએ લીએનું ખૂન કરી નાખ્યું હતું !’

એને અંદરથી ભેર આવતું દેખાયું. એને ત્યારના ખૂની હાથાઓ યાદ આવી. ટાઈ-શી-ટાઓ એનો જન્મલેા હાથ હતો. ક્યોમીનટાંગનો એ વિનીત નેતા સાંગહાઈ અને કેન્ડનના મૂડીવાદનો સગ્નશીત હતો.

ચાંગની આંખ સામે ચાંગના કાબા હાથ જેવો સુકો તે મુંવાળો પણ ગરમ જમાનવાળો વાંગ-શાંગ-વી દેખાયો. એ પણ એનો જ હતો. ટાઈ અને વાંગના હાથાવાળો ચાંગ ત્યારે ૧૯૨૬ના જાન્યુઆરીમાં ‘કેપુ’ મીકુ’ રિમત કરતો બોલ્યો હતો. — ‘આપણે સંયુક્ત મોરચો ટકાવી રાખવો જોઈએ.’

‘પથુ એ તો ચાલ્યાજી હતી.’ પોતાના મન સાથે મસ્તાન બનીને ચાંગ યાદ કરી રહ્યો, ‘ત્યારે મોરચો તોડવાનો સમય નહોતો આવ્યો.’ એ યાદ સંભારતો ‘ખધુ’ રિમત સંતાડી રહ્યો, ‘ત્યારે મેં જ સોવિયટ સાથેની બાઈજધી અને જગતક્રાન્તિની રાહ નાખી હતી !’

‘અને પછી મને પહેલી વાર એ પરિપક્વ મધ્યસ્થ સમિતિ પર લીધો.’ એણે ખૂની સ્મરણ સહેલી લીધું.

“Gentlemen, we know we must fight one another. But we need a wider area. Let us delay the day of reckoning and meanwhile go forward to a common goal.”
(Shanghai Updated. P.5)

અને ચીંગ-લીંગ ખીખ ખંડમાં ચાલી ગયું.

પણ એકલો પડેલો ચાંગ હવે એને સમજી ગયો હતો કે. મુનની છાયા જેવી એ વિધવા એને જ્યારે ને ત્યારે અપશુકન કરતી હતી. એણે એના માથામાં પેલા કામ્યુનિસ્ટની લોહીલુહાણ છબી તાજી કરી દીધી હતી.

‘ એ તો એક હતો... એવા અનેક લાલ-લોકને વિદારી નાખવા પડશે ’ એ મનમાં ખગડ્યો. પણ પાછી પેલી ચીંગ જાણે એની સામે જોઈ રહેતી હોય તેવો ભ્રમ થયો. ‘ તું લાલ નથી છું. તો માત્ર... ’ બોલતાં એણે એ જાળીને મનમાથી હડસેલી દીધી.

અને એની આંખ સામે વાંગ દેખાયો. ‘ એ પણ એવો જ છે એને પણ હટાવવો જ પડશે. ’

એણે નિર્ધાર કર્યો. ‘ વાંગ મવાળ હતો તથા શું થયું ? ’ એ મુન-ચાત-સેનને પણ માનતો હોય તથા શું થયું ?

એની આંખમાં ચીનનો ફાસીવાદી આકાર જીવતો ચઢી ગયો.

નાનકોંગ નગર પરની કબર

ઉત્તર પરની ચઢાઈની આજે તકમાર તૈયારીઓ થતી હતી પણ ત્યારે એ લોકો હતો નહિ એક કાળો મડા-પેટીમાં પૂર્વ તરફ માથું કરીને એ પરબલ પર્વતની ગોદમાં કમરમાં સૂતો હતો એની કમર સામે આગસનો એક મોટો પેગોડા હતો પેગોડાની દીવાનોમાં છુદ્ધો રિમત કરતા હતા, તે પેગોડાના દરવાજા પર બિરુદો આજસ મગડતા હતા પેગોડાના મિનારા પરથી આથમતો સૂરજ પેગોડાને ફરતા બગીચાના ઝાડની કિનારીઓ પર રાત્રી રોશની સળભાવી જતો હતો.

હો સુન તેર લેર વાગ પરાજ્ય પામ્યો હતો એના મરણની આસપાસ એનો ઉઠેરેલો અગિ-કાઈ-સૈફ, ચીની ખાદિયા, વેપારી, અમનદારો અને બેન્કરોના શશુમેળામાં ચીનને વેચતો હતો, જનતાના જિગર પર કસી થા કરવાના કાવતરાં લખતો હતો એનો મરેનાનો એ ચૌદમો પરાજ્ય હતો.

પણ આજે ઉત્સવ હતો રાજકારણના કાવાલવા દેખવાની ના પાડીને, ચીની જીવન પર અચૂંમતા વાદળોના અપશુકનિયા ઓળાને કચાડી ચીની લોકોની પગલીઓ, ઉત્સવમાં ફરતીફરતી હતી ચીની શરૂઆત રોમેરોમ એક મજીર ઉત્સવમાં ધેલા બન્યા હતા ચીની નગર એ ઉત્સવના અભિવેકમાં ઘેરી બનીને કલવાતી હતી ચિનાઈ માટી પર બળવાખોર હો સુન જીવતો બનીને ફરતો ચર્ચ ગયો હતો.

પેગોડા સણગારાયો હતો. આસપાસનાં તળાવડાંની સોનેરી-રૂપેરી માછલીઓ પાણીમાં રંગની છાયા રેલવટી રમતી હતી. તોરણો લગતાં હતાં, મીઠુભૂતીઓ સળગતી હતી, મથાલો સળગતી હતી, કેનવાસ પર તાબું દોરામઘાં નૂતન ચીનનાં ચિત્રો જીવતાં ચર્ચિયાં હતાં. એ ચિત્રોમાં ધૂમકેતુની પૂછડી સળગતી હતી, નરનારીઓની આંખો સળગતી હતી, એક સોનેરી પક્ષીની પાંખો સળગતી આકાશમાં ઊડતી હતી. એ ચિત્રામણો પર મધરાતની ચાંદની રેખા રચતી હતી ને આખી કુંગરમાળ ચિત્રમાં ચિત્ર બનીને ડાલતો હતો. સુન પશુ એની કબરમાં ડાલી ઊઠ્યો હશે એમ જનતાનું દિલ ઝંખણું હણું ત્યારે ચોખાના તણ નીચે મધરાતના અંગારા ધીખતા હતા.

‘ની-ચીલા-ફાન-સ્થોમા ?’-‘ભાત ખાશે કે ?’-આવતાં ઉત્સવિયાંને નાનાં નાનાં છોકરા-છોકરીઓ ભાતની કંછી, બરીને આવધારતાં ઊગતી સવારથી પૂછતાં હતાં.

છાખડીઓ પથરાતી હતી. જાખડીઓની ચારે દાર નરનારીઓ અને બાળકો ગોઠવાતાં હતાં બાન પિરસાતા હતા, ભાતમાં વેલ પર તરતાં શાક રેસતાં હતાં.

ચિનાઈ માટીડાંઓ મુનને ઊખવતાં ભાત ખાતાં હતાં.

એ ભાતમાંથી ચિનાઈ માટી, કિસાન-શ્રમ, ચીની વરસાદ ને ચિનાઈ પ્રાણી સુવાસના ગોથ ઊડતા હતા.

નાનકીંગ નગરની ઉત્તર-પૂર્વ દિશામાં પરપદ્મ પર્વતની ગોદમાં ડો. મુનની દબર પર આજે ગરીબ જનતા જહુમાન કરતી હતી.

નાનકીંગની દીવાલોની બહાર ઉત્તર તરફ સીઆકવાન પર માંગડી નદીના કિનારા પર અંગ્રેજ દારખાનાનાં ધુમાડિયાંમાંથી ધુમાડા ઊંચે ચઢતા હતા. એ ધુમાડાના પછાયા નીચે ગોધાયલી બે દબર ઠામદર ઓઝીની દયાની તથાસ મ્વા દેવાને ઈન્કાર

ઠરવા માટે કે સુનની કમરની ડાવામા બેગી થવી મેઢની વિરોધને।
ઠરાવ પસાર કરતી હતી

એ વિરોધ પર અંગ્રેજ અને અમરિકી શાહીવાદી હાકમે
દસના હતા નાનકીંગના શાહીવાદી આધિપાઓ જેઓ ચીની
કરતા અમરિકી અને અંગ્રેજ દમ વધારે પિછાણતા હતા તેમના
સુમર્મા અમેરિકન અને અંગ્રેજ ગાનતાન સાબળતા હતા, નતના
મેળાવકા ગોઠવતા હતા સૌગ-સૌગ હોકરીઓની વાદી વાચના
હતા તથા સદાના આવતાહ ઉકેલતા ચિકારી ફૂતરાઓ અને ચરત
ના ધોડાઓનો વાતો કરત્ય વિહરતા હતા

એમના વિદાર માટે જ અહોયી વહેતી ચામડી નદી ચીનના
શ્રમમાનવોની સુખસગવડો દરિયામા જઈને ઢાલવતી હતી

પણ એ બધાઓની દુનિયાની એમના જગતમા દસતી જ
ક્યા હતી ! પુરાણા નાનકીંગમાં ઊધઈના રાફડા જેવી માગીની
બખોલમા એ બધાં રહેતા હતા એ બખોલોની માગીની
દીવાલોમાં પડેલાં બગાણુ છટાઈ ગયેલા પતરાંધી, ટાટના
સડેલા કટમધી તથા જૂનાંપુરાણા ચીંથરાંધી પૂરવામાં આવ્યાં
હતા એમાં રહેતા અવમણાવના, શહેનશાહ મીંમની કમર સાથે
સુવાડેલા સુનને આજે શદ કરવા જતાં હતા તે નવા આલેશાન
નાનકીંગ નગરના વસવાટને પસદ નહોતું એ લોકમાનવો આવી
વેળા-કવેળાએ બહાર નીમળા પડતા અને સુધરેલાઓને ચરમ આવે
અને જોડુ ન મગે તેવું કરતાં હતાં, અને એકાદો ઠરાવ ધડતાં
હતા કે,

પણ-શુ થાય ? એ જ બધાંને લીધે તો નૂતન નાનકીંગની
મહોલાતો બની હતી એ બધાંની વેચાપણી દોકરીઓમાંથી જે
હજાર અંગ્રેજી કારખાને જકડાઈ હતી એ જ બધાં અમરિકી
આવાસોનાં વાસીદા વાળતાં હતા એમની સીઓ જેઓ બેઠાર

હતી તે બેડી બેડી સાદીઓ સાંધતી હતી, પતરામાંથી બટને બનાવતી હતી, બોડા સીવતી હતી અને એમના ઘરવાળાઓ રિક્ષા ચલાવીને પાછા વહેણ આવે તેની રાહ જોતી હતી.

એમનાં ઘણાં જન્મેલાં બાળકોમાંથી ઘણાંખંડાં તે જન્મતાંની સાથે મરતાં હતાં. જે જીવતાં હતાં તે જેમતેમ જીંઘરતાં જતાં હતાં અને મોટાં થઈને હોટેલોમાં અને વીથીઓમાં તથા શ્રીમંતોને ત્યાં અનાજના ટુકડા માગવા જતા હતાં.

ચીની નગરના એવા બે ભેડા હતા. એમનો એક છેડો આજે પરપલ પર્વતની ગોદમાં ડો. સુનની કબરને શયનગારતો હતો. બીજો અમલદારો, મૂડીવાદીઓ, ખાંધિયાઓ તથા ગોરા શાહીવાદીઓ અને બેન્કરોનાં મહાલયોવાળો હતો તથા પોતાના જ રૂપમાં જ મરત બનીને પોતા સિવાય તમામને નાશરતો હતો.

ત્યારે એ મહાલયોની દુનિવામાં આખા નાનકીંગ પર નજર નાખતો અને તેને અંગ્રેજ અને અમેરિકા સિક્કમાં આઝાદ ધકવાના મનોરથ હાંકતો મહાલયમાં રહેતો છતો જુદો પડતો એક બેડો હતો.

એ રાજકારણી હતો. એણે જીવનનો તકડો-છંપો ભેગો હતો. એ ચીનના મજહૂર બેન્કરનો સાકુભાઈ હતો. એ સુંગ કુટુંબની દીકરીને પરણ્યો હતો. એ લશ્કરવાદમાં માનતો હતો એટલે જંગબાદી હતો પણ મોટી મોટી બેન્કરવાળી ચીની ઘટનાને ધકવાની અંગ્રેજ અને અમેરિકન જાણીની ચિનાઈ રચના કરવાની મુરાદ સેવતો હતો તેટલો મૂડીવાદી હતો.

એ માયામાં ઈસાઈ હતો. દિલથી એ માલિક હતો. જુદા જોડા શાંત હસતો હતો અને ચીની સમજેરમાં માનતો હતો. શાહીવાદીઓ સાથે એ માનભર્યો હતો અને અમેરિકન મેથડવાળો ચીની સરદાર બનીને ક્યોમીનટાંગનો વડો બન્યો હતો.

એની ચિનાઈ નારીને એ મેકમ કહેતો હતો અને ખૂબ ચાહતો હતો. પણ એનો અમેરિકન અનુરાગ એથીયે અઢકો હતો, કાગ્યુકે ડૉ. સુનના સિદ્ધાંતોને ગોખી રાખી લોક-આઠાઠીની માગ ઉઠાવનાર શ્રમમાનવોને પકડમા મળવા તેમનાં કંપની યુનિયનો બાંધવાની રીત એ અમેરિકા પાસેથી શીખ્યો હતો.

એ નવા નાનકીંમમાં આજે ચાહીચાહી મિત્રોને, બેન્કરોને, અમલદારોને તથા કચોમીનટાગના કાર્યકરોને આમંત્રણ આપતો હતો. આજે બિશ્વકુલ બંધારણીય રીતે ડૉ. સુનને યાદ કરવાનો મેળાવડો હતો.

અને હતાં પણ ચોતાની જુદી મિજલસ કરવા ડૉ. સુનની કબ્રના પડછાવામાં ભાત ખાતાં અને આઝાદ ચીનનો અવાજ પ્રકારતા, જૂના નાનકીંમ નગરની બજોલોમાધી અને આસપાસના પ્રદેશમાધી આવેશ કિસાનો એને ખૂચતા હતાં. જહેનશાહ મીંગની કબર સાથે ચણાયેલી ડૉ. સુનની કબર તેથી એની નજરમાં નાની બનતી હતી, અને અમેરિકન સિંપીએની સિંપકળાએ ચણેલી એ કબરની કળા પણ જણે એની નજરમાં પેલાં મેલાં કલેરોના કલરવથી ઝાખી પડતી હતી.

એટલે તો એણે એ પરપલ પર્વતની ફરતો સુંદર બગીચો બનાવવાની અને એ બગીચાને ફરતા ઉપલા વર્ગોનાં આલેશાન મકાનો ચણાવવાની યોજના તૈયાર રાખી હતી એવી તો ધણી મે યોજનાઓ હતી. એ યોજનાઓની રીત અમેરિકન હતી એ યોજનાઓને પાયો સદ્દાનજર અને બેન્કોની અગત માલિકી હતી એ યોજનાઓ અને એ પાયો સેકડો વગરો સુધી અમર રહવાનાં એ એવી એને અચલ શ્રદ્ધા હતી.

એટલે જ એ શ્રદ્ધાના અનુસંધાનમાં એ પણ કહેતો હતો કે આપણે ઉત્તર પર ચઢીએ છીએ.

નાનકોંગથી પેકોંગ તરફ એની નજર મંડાઈ ચૂકી હતી.

અને ઉત્તર પર ચઢવાનાં ડંઘનિશાન પોતાની રીતે ખેલતાં મજૂર-કિસાનો પણ એથી જ આજે ડો. સુનનો દિવસ પરપક્વ પર્વતની છાયામાં ઊભવવા આવી મોટી સંખ્યામાં ભેગાં થયાં હતાં.

અને ત્યાં બહાર એક મંડપ હતો. મંડપ પર લીલા ને લાલ-વાંસની કમાનો બાંધવામાં આવી હતી. મંડપની આસપાસ પાટિયાં લખેલાં લટકતાં હતાં, અને વાવટાઓ ખેસાયા હતા.

‘અહીં અમારા ડો. સુન-યાત-સેનની કબર છે. ગઈ સાલ આ દિવસે એ અહીં દેનાયા હતા.’

પછી ચંદ્રના રૂપેરી અજવાળામાં પડછાયાઓ નાચવા માંડે ત્યાં સુધી બાવણો થતાં હતાં ને ગીતો ગવાતાં હતાં. ત્યારે જાણે કબર ફાડીને પેલો ડોક્ટર બહાર નીકળી પડશે ને ચીસો પાડી ઊઠશે કે, ‘ચીન ! ચીન...મારો દેશ !’ એમ સૌને લાગતું.

નાનકોંગનો રાષ્ટ્રવાદ રજવાડી જંગલિયતને અંતમ કરવા ઉત્તર પર ચઢવાનો હતો નાનકોંગથી કિતાવળી નજરો ઉત્તર ચીન પર ફરતી હતી.

જાણે સવાર ચતું હતું. જાણે ઊંધ ઊડતી હતી. જાણે અંધારાનું કંઈ બિપડતું હતું અને દેશ દેખાતો હતો. એ દેશને દેખવા ને એક કરવા ઉત્તર ચીન પરના ચઢવાનાં કુંડુભિ ગાજતાં હતાં.

‘ઉત્તર...ને દેશને ફરતી દીવાલ...અને પેલો બયાનક મુસાફર દ્વાંગ-હો, કાળના લોલકની જેમ બે હજાર વરસના ઇતિહાસ પર, ચીની પારણાં પર ને કબરો પર ચઢવાનું કરતો અને પીળા પ્રલય ઉછાળતો વહેતો હતો. સ્મારકો દેખાતાં હતાં. ઇતિહાસ બેઠો થતો હતો મેગિલિયાના મેદાન પરથી જંગલીઓનાં ધાડાં આવેલાં તે દિવસ પણ માદ આવતો હતો. દષ્ટિમર્ધા બિપ્લવી જતી હતી. પીળા નદી પાસે ઉત્તરમાં મેગિલિયા લોકાના

પર્વતોને મેદાનો સળમાવતાં હતાં. ત્યાં જ દુન-નુના ઘોડેરવારોએ દાન-રાજવંશને રંગદોળી નાખ્યો હતો, ત્યાં જ સ્ત્રીલિપ્તો આબ્યા હતા, એટીલાથી કુચુનાં ટોળેટોળાં બીરરી પડ્યાં હતાં અને સુંગ રાજવંશીઓ પર જંઘીસખાન તૂટી પડ્યો હતો. ત્યાં ઉત્તર-પૂર્વમાં બૂરા પર્વતોની કિનારીઓની ઝેરણ પર જંઘીસખાન નામનો હુદાર તરવારો રીપતો હતો.

અને દૂર ઉત્તરમાં ગોબીના ગુમારા ઊડતા હતા. ત્યાંથી ઘોળા અને પીળા રેતીનો મહાસાગર દરેક દિશામાં ધૂંવતો હતો. ત્યાં હરથાઓ બૂલાં પડતા હતાં, જંઘીસ વહીણાં હેતરાતાં હતાં અને ગુસ્સે થયેલી ચીસો પાડતાં બીડી જતાં હતાં. જાણે માસના એક તથુખલા પથુ વિનાના મોતનું રાજ ત્યાં રિસ્તરતું હતું.

ત્યાં મોતના રાજમા મોટાં નગરો સૂતાં હતાં. ત્યાં આઠ સૈંકા પહેલાંની જંઘીસખાનની વાડીઓ પર રેતી ઊડતી હતી. એકલો બિનો ને સુઠ્ઠો પવન એક હેડેથી બીજા હેડે ચિચિયારી કરતો દોડતો હતો. પથુ ઉત્તર પશ્ચિમમાં ? ત્યાં તો પર્વતો પાછળ પર્વતોના પિંડા ગોઠવાયેલા પડ્યા હતા ને એક મોઝોલિયાના ઉચ્ચ પ્રદેશ સુધી પહોંચતા હતા. એ પર્વતોમાં એ દબાર વરસ પહેલાં કાલસો શોધાયો હતો. ત્યાંથી તિએટમાંથી ઉત્તર-પશ્ચિમમાં થઈને વહેલી નદીઓ વનરાજીઓ ઉઠેરતી હતી, ને પીળો કાંપ કાલવની દરિયાનાં પાણિને પીડી ચોળતી હતી.

એ ઉત્તર ચીનમાં આઠ કરોડ ખેડૂતોના નેસડા ગુંજતા પડ્યા છે. ત્યાં ઝાઝ્યાં ઝુંડોમાં ચીની કિસાનનાં ગામડાં એક ચોરસ માઈલે ઊંડોની વસતિમાં વસે છે. ત્યાં ચિયાળાના ઠારી દે તેવા પવનો ઝીલતાં અને 'માર્ચ' મંદિનાથી વસંત ઝેજવતાં કિસાન નરનારીઓ ને ખાળો જમીન ખેડે છે, ખાણે ખોદે છે, ને ઠાઈ વાર ગાય છે, 'ચીન, ચીન...અમારો દેશ !'

‘ એટલે તો આપણે ઉત્તર પર ચડવાનાં છીએ. દક્ષિણ-
ઉત્તરના ચીની પ્રદેશ પર એક લોકચાસન ગોઠવાય તો જ ચીન
એક આખો અને આઝાદ બને. ’

પરપક્ષ પર્વતની ગોદમાં આજે ચીનના એક મહાત્મકાવ
અને રાષ્ટ્રપિતાની મરણતિથિ હોળવર્તા ચીની જનતાનાં દીકરાઓ
એ રાષ્ટ્રપિતા ડો. સુનનો નિર્ધાર માફ કરતાં હતાં અને એ
નિર્ધારનો અમલ કરવાની ઉત્તર પર ચડતી લોક-હિલચાલને
પોતાનો બધો સાથ આપવાના હરાવ ધડતાં હતાં.

આંધી

ત્યાં રાત્રી મોઢી હોય છે ને છવન ઓલું હોય છે, ત્યાં મજૂર ગુલામ હોય છે ને જૂખપરાની કિનારી પર મેમ ટેકરીને વિશેષ કે વાંધાના એક પણ અવાજ વિના કામ કર્યું જતો હોય છે અને ત્યાં નગરેમા કામદારો-કુસીઓ હોય છે અને કમલા-બધે મરતા હોય છે તે જમવાનની મરજીથી હોય છે તથા ત્યાં મામ મદેશ પર જમીનદારોના હીકરાઓ પિચાન તાકનાં ધીમે છે ત્યારે જમીનના ગુલામ મજૂર પર તાક મારે તે તે ચીનની સીમાઓમાં આવતી આંધીનું એક વાણું દેખાતું હતું.

એ તો હજી હમણાં જ બિગેલા પેલા લાલ તારાને લીધે છે એમ જૂની દુનિયાના જલકારો કહેતા હતા.

અને જોતજોતામાં તો સૈદ્ધાંતોના શ્રમજારથી નમેલા જમીન સૂંઘીને છવતાં, રોપણના છિન્નના સેંકડા હજારકાવાળાં ૪૫ કરોડ માનવો અણુનમ બનીને અક્રક બિગેલાં દેખાતાં હતાં.

‘એ આંધી નહિ તો ખીલું શું ?’ ચાલીસલી ઝાકુઓએ દેખતા અને ઘડના હતા. એ ઘડોનો ઓચાર ચીનમાનવના ઉછાળા નીચે ફેંકાઈ જવ તો હચમચી ઊડતો હતો.

અને અને જ તમારું આખરી નરસીન છાંએ એમ બાજ સુધી બોલેલો એ પણ પડોશમાં જ નથી દુનિયા રચતી પણ માનવતાની સમાન-રચનાના પ્રકારમાં પરખાઈ જતો હતો. એ

પશુ જ્યાં બોડ જમાવીને બેઠો હતો તે નીચેની ધરતી હવે હાલવા માંડી હતી.

નીગા-વાટા-કીચા નામની જાપાનની કાપડમિલમાં ફેબ્રુઆરીના ૧૦મો દિવસ જરાક ભારે દેખાયો. ૧૯૨૩ના મૂકંપ પછી જાપાની શાહીવાદે ચીનમાં ઘણી કાપડમિલો બાંધી હતી અને નીગાતો તેમાંની એક હતી. અને એવું કશું જલ્દી ન અને એટલા માટે તો જાપાની જાલિમે પોતાની મિલોમાં મજૂરિયાં તરીકે બધી ચીની સ્ત્રીઓ અને બાળકોને જ ખુકક્યાં હતા. પણ તો મ એવું બન્યું.

૧૯૨૪ના ફેબ્રુઆરીના ૧૦મા દિવસે નીગા-વાટા-કીચાનાં ચાલીસ હજાર કામદારોએ માગણીઓ મૂકી કે, જાપાની જોખરાના નીચ છુલ્લો બંધ કરો. પગારમાં સૌને દર ટકાનો વધારો આપો, ખરતરફ કરાવણાં મજૂરોને કામ પર લો. મંદિતે જે વખત પગાર ચૂકવો. બાકી પગારો જરૂર પડે કરી દો અને ગમે ત્યારે ગમે તે મજૂરને કામ પરથી કાઢી મૂકવાની જોહુકમી બંધ કરો.

હકતાલે એ અઠવાડિયાં ચાલ્યા પછી આ બધી માગણીઓ જાપાની માલિકે મંજૂર કરી, પણ એ મજૂરીનો અમલ નહિ કરવાની જોહવણ કરીને મિલો ચાલુ કરી દીધી.

અને કુ-ચેન-ફૂન નામના શાંગહાઈના કમ્યુનિસ્ટ કામદાર આગેવાનનું જાપાની શાહીવાદીઓએ ખૂન કર્યું.

અને ખૂની શાહીવાદ સામેની પહેલી રણધાક શાંગહાઈના વિદ્યાર્થીઓએ મળવી. શાંગહાઈનાં તરુણ દીકરાઓ શાંગહાઈનાં જાજરામાં હિલ્લાગાં અને બોલ્યાં: 'જાપાની શાહીવાદને ખતમ કરો.'

અને જતજોતામા આખા શાંગહાઈની જનતાએ એ

કરવાની ગર્જનાઓ યાંગહાઈ પર અટકી નહિ. યાંગહાઈના દરેક મથક પર વિરોધસભાઓ ભરાઈ, અને એ બધા પર પેટા ખૂની-નાં દમન હોડતાં ચ્યાં.

અંગ્રેજ શાહીવાદના પ્યાદા જેવી યાંગહાઈ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સીલે લશ્કરી કાયદો જાહેર કર્યો. અને પરદેશી શાહીવાદનાં તેર જહાજો લશ્કર અને હથિયારોથી ભરેલાં યાંગહાઈના કિનારા પર આવી પહોંચ્યાં.

શાહીવાદી પિયાઓનાં લશ્કરી જહાજો સામે યાંગહાઈએ સામુદાયિક હડતાલનો લઘાલઘ પડકાર ફેંક્યો.

યાંગહાઈ પર દોડતી મોટર જસો બધે થઈ ગઈ. યાંગહાઈની ખાનગી મોટરકારોના ડ્રાઈવરો પણ હડતાલમાં જોડાયા. યાંગહાઈનાં બંદર પરનાં કામદારોએ હડતાલ પુકારી. યાંગહાઈની મિલો તો બંધ હતી જ. યાંગહાઈનાં હાપખાનાં તથા ટેલિફોન અને ખીજા ધંધાદારી તમામ કામદારોએ હડતાલ પાડી.

વીજળી અને પાણીનાં કારખાનાં પર શાહીવાદીઓનું ગોરું લશ્કર પહોંચી ગયું. એ બને કારખાનાનાં ચીની કામદારોની પીકમાં સગીનની અણખો ધરીને શાહીવાદી ભારાએ કામ કરાવી ગ્લા-

યાંગહાઈનું બંદર રમચાન જેવું ચાંત બની ગયું. યાંગહાઈના બેન્કરોએ બેન્કોનાં કમાડ વાસી દીધાં. યાંગહાઈની હોટેલોના કામદારોએ અને શ્રીમંત ધરોના રામાઓએ પણ હડતાલ પુકારી.

યાંગહાઈને કિનારે આવેલાં ૪૩ જહાજો દરિયા પર જૂલતાં રહ્યાં. યાંગહાઈ આવતાં નવાં જહાજોને તાર કરી દેવામાં આવ્યા કે કોઈ ખીજા બંદરોના કિનારા પર પહોંચીને લાંચરો.

પણ આ આંધી તો આખા ચીન પર ઊડતી હતી. આખા ચીનનાં નગરો પર જનતાનો વિરોધ શાહીવાદનો નાશ માગતો

ધીખી ઊઠ્યો હતો. નાનકોંગ, કાકરિય, હોંગકોંગ, કેન્ટન, પેકીંગ, ચુકીઆંગ, હેન્ગ, એંગોય, દીનસીન તથા કચુકીઆંગ નગરો પર એવા જ વરોળ ફૂટતા હતા.

અને દરેક નગરની લોકલાગણી પર શાહીવાદી કુતાઓ શાહીમાઝ અને ગોળીનાર વરસાવતા સાંગહાઈની ચઢાવતને વિશાળ બનાવતો, સાંગહાઈના કોપને સળગાવતા હતા.

સાંગહાઈની આમ-હડતાલે અંશામ સમિતિ ઘડી પાડી. એ કમિટીએ જૂનના પાચમા દિવસે આમ-સરઘસનું એલાન કર્યું.

જૂનના પાચમા દિવસે એક લાખ જનતા સાંગહાઈ પર ફરી વાર નીકળી લાખોની વિરાટ સભાએ સાંગહાઈ પરના ગોળી-આરની જાહેર તપાસ માગી. ખૂની અમલદારોને સિદ્ધા કરવાની માગ મૂકી, અને વીંધાઈ ગયેલાઓનાં કુટુંબને પેન્શન આપવાની માગણી મૂકી તથા અંગ્રેજ ખૂની શાહીવાદની સાંગહાઈ યુનિસિપાલ કાઉન્સિલની ખગતરફી માગી.

આ માગણી પાછળ સાંગહાઈનાં હજારો વિદ્યાર્થીઓ એક બન્યા. સાંગહાઈના અઢીલાખ કામદારોના ૭૨ યુનિયનો એક સંગઠનમાં જોડાયા. સાંગહાઈની સંયુક્ત કામદાર કમિટી આ જોડાઈમાંથી ઉભવતી બની.

આ માગણીઓને ખૂની શાહીવાદે નકારી.

અને સાંગહાઈની આમ-હડતાલ લખાતી ચાલી.

જૂનના ૧૬મા દિવસે ચીનની ગેમ્પર ઓફ કોમર્સે હડતાલ પાછી બેચી લેવાનો ઠરાવ કર્યો.

જૂનના ૨૬મા દિવસે ચીનના બેન્કરોની મંડળીએ બેન્કો ખોલી નાખીને હડતાલને તોડવાનો આરંભ કર્યો. પણ સાંગહાઈનાં અઢીલાખ કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલને પૂરેપૂરી ટકાવી રાખી.

સપ્ટેમ્બરના આરંભથી ચાલીવાદીઓએ કાળપત્રાઓને લાવ્યો સહને હડતાલ તોડવા રવાના કર્યા. હડતાલ પર હમનનાં આયુધો-વાળી ચાલીવાદી દુકડીઓ ફરવા લાગી.

અને તથા મહિના સુધી રહી રહેલી સાંગહાઈની આમ-હડતાલ સપ્ટેમ્બરમાં સડેલી લેવાઈ, તે પહેલાં એ આમ-હડતાલે ચેતવેલી ચીન પરની આગ હજી જળતી હતી.

૧૯૨૫ના મેના પહેલા દિવસથી કેન્ટનમાં કિસાન કામદારોના જીવાળ ઝોલે ચડ્યા હતા. કામદારોની બીજી રાષ્ટ્રીય પરિષદ મળી અને એ ઇલાકાના કિસાનોની પરિષદ પશ્ચુ મળી હતી. મજૂર પરિષદે ૨૩૦ પ્રતિનિધિઓને બેઠા કર્યા અને તેમણે ચીનનાં મુખ્ય નગરોમાં કામ કરતાં ૫૭૦૦૦૦ કામદારોનો અવાજ ગજવ્યો હતો. કિસાન સભા હજી કવાનકુંગનાં ૨૨ પરમણ્યામાં પથરાઈ ચૂકી હતી અને કિસાન સંઘના ૧૮૦૦૦૦ સભાસરોના ૧૧૭ પ્રતિનિધિઓને પરિષદમાં જમા કરતી હતી. અને પરિષદે કેન્ટનમાં મળી હતી. કેન્ટનનાં આગણાં લાલ ઝંડાઓ ફરકાવતાં હતાં, કેન્ટનના રસ્તા કિસાન-કામદારોનાં જંગી જૂથથી ઊભરાઈ ગયાં હતાં. અરબચડા હાથ સંગઠનમાં ઊંચકાતા હતા, રાતા વાવડા ભેરવાર ફરકતાં હતા, તપખીરિયા અહેસા કેન્ટનનાં લક્ષ્મીનંદનોને હોંક અવકાવવા વિજય-ગાન ગાતા, ફૂલ કરતા હતા. કેન્ટનનાં નિશાળિયાં મિશ્તરીમાં સામેયું કરતાં હતાં, કેન્ટનની શિક્ષણ-સંસ્થાઓ રજા પાડી એ સીનો ઉતારે કરતી હતી. મોટી જંગી સભાઓ ઝરજતી હતી. ચીનનો કામદાર-કિસાન પહેલી વાર ચિનાઈ નગર દેખતો હતો, પહેલી વાર દુનિયાના સહેરી સાજ લાગતો, પહેલી જ વાર ચોતાની હરતી હયેળીમાં લાગતો હતો અને ચીનનો ઇતિહાસ પહેલી જ એ નવી નોંધ લેતો હતો. પશુ પરેશી લૂંટારુઓનાં જંગી હાજ ઝોલાં ખાત્યાં હતાં. પરેશી ચાલીવાદનાં કારખાનાંના સંચા અટકી

ગયા હતા, પરદેશી શાહીવાદની જલ્દાદી જમાતના રસોડામાંથી ચીની રાખાઓ સવામ જરીને ચાલી નીકળતા હતા. કેન્ટને પણ સામુદાયિક હડતાલ પુકારી હતી.

હોમોફોગના પરદેશી શુકાઓની ગરદનનો ભાર તેમને ચેતાને લાગવા માંડ્યો પરદેશી માલિકીના કાળજી કંપી ભીંક્યા શાહી વાદી દુશ્મનોના દોર હેઠા પડ્યા પરદેશી તુમાખીના મિંગળાં ભવાં સંકેતોને હોમોફોગની સામુદાયિક હડતાલ દેખી

અને આખા ચીન પર હનાસોનો આક્રોશ ૧૯૫ મુધી પહોચી ચૂક્યો કેન્ટન, હોમોફોગ અને ચેફોંગમાં મળીને ચાર લાખ હડતાનિયાઓ ફરતા થયા

એન્લે શાગદાઈની જેમ હેન્કા અને કેન્ટનના પરદેશી આરાઓએ પણ વીંધી નાખવાના હુકમ હોડવા માંડ્યા જૂનના ૧૧મા દિવસે હેન્કાના શાહીવાદે ૬ જાણુને વીંધી નાખ્યા તે બારને ધાવવ ક્યા અને જૂનની ૧૮મીએ કેન્ટનમાં અને કેન્ટનની હોમોફોગ અને શા-મીનની પરદેશી વસાહતો ચિનાઈ ખલાસીઓના સમયક નાંધી ભીખરાતુ મનતું એવું શાગદાઈની આમ-હડનાલની સાથીદારી કરતુ કેન્ટન નગર સમયક બનીને ગગમતું હતું

હારે સ્પિટિય કાનસન જનરલ જેમ્સ જેમીસને કેન્ટનના પમ્પેશમત્રી પુને તાકીદ મોકલી કે

‘શાહીવાદી વિરોધી દેખાવો તાત્કાલે જ બંધ કરાવી દેવાની અમારી તમને સૂચના છે નહિ તો પત્રી અમે ગળીંગ પગિણામ આવે તેવા પગલા લઈશુ તો તમારે એમ કહેવાનો વખત આવશે કે શાહીવાદી પશુઓની રાષ્ટ્રફલોએ અમારા નિર્દોષ ચીની લુચાનો અને હામદારોને સ્વચ્છ રીતે વીંધી નાખ્યા’

એ જ વખતે કેન્ટનની પૂર્વ તરફના પરેક મેદાન પર દાખરાની મેદની શાગદાઈ પરના આતકી કમનને વખોડી કાઢી હતી.

પછી એ જ સમાચારથી અઢી વાગે શા-મીન ટાપુની સામે પહોંચીને વિરોધ જાહેર કરવા એ સરખસ આગળ વધતું હતું.

એ સરખસને મોખરે કામદાર આવેવાનો હતો. પછીની હરોળમાં કવાનદુંગનાં કિસાનો ગોડવાયાં હતાં. પછીની હરોળમાં કેન્ટનનાં વિદ્યાર્થી દીકરાદીકરીઓ ફૂલ કરતાં હતાં અને છેક છેલ્લે વામપુઆમાં લશ્કરી તાલીમ લેતાં કેટલાંક તરુણો પણ ચાલતાં હતા.

અંગ્રેજ શાહીવાદી પશુની શા-મીન ગોડ સાથે કેન્ટનને જોડતા પશ્ચિમ પુલના છેડા પર સરખસ પહોંચ્યું અને અંગ્રેજ જલ્લાદનાં નિશાનો ફૂટવા માંડ્યાં. પશ્ચિમ પુલનો છેડો લોહીથી ખગડાઇ ગયો. પશ્ચિમ પુલના છેડા પર કેન્ટનનાં દૂધમલ દીકરાં લોહીના ખાખડામાં ચૂતાં.

એમ જૂનની ૨૩ મીની એ ફૂલદમ શાહી ઘાટના પુલ પર ધડીભર થંભી ગઈ. અંગ્રેજ અને ફૂલ શાહીવાદના જલ્લાદોએ એ ફૂલ પર તોપ ચાલુ કરી હતી અને પુલનો મોખરો મઠાંથી દેવાઈ ગયો હતો અને પુલ આખો બીજાં સેક્ટોઃ શરીરામાંથી લોહી ટપકતો હતો.

જવાબમાં બ્રિટિશ માલનો જલિષ્કાર બોલાયો. બ્રિટિશ બખ્તરનો હોંગકોંગ કિલ્લો જલિષ્કારમાં બેચક્રગો બની ગયો. હોંગકોંગમાં બ્રિટિશ સાંચાએનાં બધાં ચક્રર અટકી ગયાં. હોંગકોંગને કિનારે બ્રિટિશ જહાજો ચૂંટી ગયેલાં રાત્રે જ્યાં પાણી પર જૂકી ગયાં. હોંગકોંગમાંથી એક લાખ ચિનાઈ કામદારો હિંજરત કરીને કેન્ટનમાં આવી ગયાં. બધાં મળીને અઢીલાખ કામદારો હોંગકોંગમાં હડતાલ પર કોતરી ગયાં. હોંગકોંગ પર બે હજાર પોકિટિયરોની એક સેના ગોઠવાઈ ગઈ. દરેક પચાસ હડતાલિયાએ એક પ્રતિનિધિ ચૂંટ્યો અને એવા અનેક પ્રતિનિધિઓએ હડતાલ પગિબ્દ લારી. પરિવર્તે ૧૩ જુનની મેઝામ સમિતિની નિમણૂક

કરી. એ કમિટીએ હકતાલ ચલાવવા ઉપરાંત હકતાલિયાંઓ માટે એક મોટી હોરિષ્ટલ અને ૧૭ નિયામો ચાર કરી દીધી. જન્ત ચપેલા માલની વ્યવસ્થા માટે, હકતાલના ફંડની વ્યવસ્થા માટે હકતાલ પરિષદે જુદી જુદી કમિટીઓ નીમી દીધી. નાના પાપા પર હોંગકોંગના કામદારોએ કેન્ટનમાં સોવિયટ સરકાર ચાર કરી દીધી.

હોંગકોંગ અને સા-મીનની ફરતી હકતાલિયાંઓની દીવાલ બાકી ગઈ. ક્રિસ્ટાન સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ મદદમાં આવી પહોંચી અને સ્વાટો, હાઇદેન્ગ, તથા પીંગચાંગ પર ચોકી કરી રહી. હોંગકોંગ અને સા-મીનમાં પુરાવસો અંગ્રેજ પશુ ગુસ્સાનાં શીથ્થુ ફૂંકી રહ્યો, બીજાં પરદેશી શાહીવાદી લશ્કરી જહાજો એ પશુને ઘણોપાણી પહોંચાડી રહ્યાં.

બ્રિટિશ બહાદુરો જાતે ચંધતા હતા, જાતે માંગતા હતા અને જાતે કચરો ઘડતા હતા. બ્રિટિશ બહાદુરોનો કિસ્સો એમની ગરબન પર સ્વાર થયો હતો. બ્રિટિશ જર્જીયોની એમ કાંબી પડતી હતી. બ્રિટિશ નફાખોરીનું ચાલું અંગ્રેજી કચરાનાં ઉકરકા-થી મધાઈ બેકથું હતું. તે હકતાલ પર કોતરેલો ચિનાઈ કામદાર એ બ્રિટિશ પશુની હોંગકોંગ નામની કાઢતો અર્થ બદલતો. હોંગકોંગ (ખુશબોદાર બંદર)ને ઓ-કોંગ (બહો મારતું) અને ઓ-કોંગ (મરેલું બંદર) કહેતો હતો.

અને હોંગકોંગનો મવર્નર એની અંગ્રેજી જમાતને ફરિયાદ લખતો હતો કે ‘આપણી સંસ્કૃતિ પર ચીની જંગલીઓએ આક્રમણ કર્યું’ ને.

સંસ્કૃતિના પ્રચારકો અને ઠોકરોને ચીની કામદારોએ લિડાવ્યા હતા. અંગ્રેજી પશુની મૂડીવાદી સંસ્કૃતિને એથી રાજના ૨૫૦,૦૦૦ પૌંડની (વીચ લાખ ચિનાઈ ડોલરની) ખોટ જતી હતી. એટલે એ સંસ્કૃતિનો ઠોકદાર પશુ ચલુકી બેકથો હતો અને

સોનેરી સંસ્કૃતિના બચાવનો શોર કરતો હતો, અને ક્યોમીનટાંગને તોડી નાખવા શેન-શુંગ-મીનને હથિયારોના દમ ભેટ કરતો હતો.

હોંગકોંગની આમ-હડતાલ ચીન દેશ પર શાહીવાદી વિરોધી વટાણની રણબેરી બનીને ઊછળતી હતી. હોંગકોંગની આમ-હડતાલની દોરવણી કરતા ક્રમચુનિષ્ટ આગેવાનોમાં સુ-ચાઓ-જેન, ટેંગ, સીઆન, તથા લો મુખ્ય હતા.

એ હડતાલે હોંગકોંગનું અગ્રેજી ચળ બતાવી દીધું. એ હડતાલે અગ્રેજી નફાખોરોની મથુતરીના આંક ઊંચ નાખી દીધા. એ હડતાલે અગ્રેજી પરશુની તાકાતના માપ ઉઘટાવી નાખી, એ જલ્લાદના પોલાદી બખ્તર નીચેના ચરચરતા પગ માટીના પુગ્વાર કરી દીધા. શાહીવાદી ખેપિયાઓમાં ખાપરો ડાકુ જોન બુલ ઝંખવાણો પડી ગયો. ચીન પર લોહિયાળ પંજો બરાવીને ચીનને ખાઈ જવાની એની મુરાદના જડખામાં લોહાના ચણાનો સ્વાદ ખૂંચ્યો. અગ્રેજી શાહીવાદતી બોડ બનેલો હોંગકોંગનો ખડક ચીની વિરાટના જીવાળ નીચે હથમચી ગયો.

આ આંધી નીચેથી પસાર થયેલાં નગરોમાં હોંગકોંગની હડતાલ ચીનના ઇતિહાસમાં સૌથી લાંબી બની. ૫૬૨ મહિના સુધી હડતાલની કારવાહીએ હોંગકોંગની જનતાના જીવન-બ્યવહારની દોરવણી કરી.

આ આંધી નીચેથી પસાર થતાં નગરોના આધિવાસી કદી ન જોયેલી એવી ચીની જનતાની તાકાત જોઈને ઝમકી ઊઠ્યા. આ આંધીના વા-વટાએ શાહીવાદીઓને ચમકાવી દીધા. આ આંધીને દોરતા ક્રમચુનિષ્ટ રાજકારણનો ક્યોમીનટાંગ સાથેનો સંયુક્ત મોરચો હિતરના વિઘ્નહોરોને સૌથી વધારે મૂંઝરી રહ્યો.

એ આંધી નીચે ચીની જનતાનાં ધોમપૂર ઊછળતાં ચર્ક

ચૂંક્યાં. ક્વાનદુંગ આખામાં કપોમીનદાંમની અસર અજબ
જની હતી. વામપુઆની લશ્કરી સંસ્થામાં લોખંડી દરોજો ધમાઈ
રહી હતી.

એક નામની સત્તામાંથી ચીની જનતાના નોકાણે, કોમ્યુનિસ્ટ
પક્ષના સંયુક્ત મેરચાએ કપોમીનદાંમને એક જોરદાર લશ્કરી
સંસ્થા બનાવી હતી તે વાત આ લોક-લુચળ લખવતો હતો.

એટલે જ પાછા સવાસો જરાગ માગતા હતા. એ સત્તાનું
સ્વરૂપ શું ? એ સત્તાનું શાશુપણ શું ? એ સત્તાનો અમલ શો ?

એ સત્તા એક જગી ફરશી જતી હતી. તે એને ફેરવશે
કાણ ?

પાંડો વર્ગવિચ્છેદ ધૂમટો ઊડીને પૂજતો હતો. ચીનનો
શ્રીમતતત્તર્થ, માલિકતત્તર્થ, જમીનદારત્તર્થ એ ફરશીને લોકસમુદાયના
હાથમાં સરી જવા દેવા નેહોતો માગતો.

પેઈંગનો વિદ્યાર્થી પાછો જાયો

‘પણ જ્યારે આપણા પર ખરેખર તપાસીએ જ રાજ કરે છે તો પછી કેવી રીતે રાજ કરવું તેનું થોડું શું કામ વાંચવું?’ પેઈંગની વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીઓએ એક જુવાન એના દોસ્તને કહેતો એક પછી બીજા પુસ્તકને કઠવાણથી ટેવણના ખૂણામાં દાસેલતો હતો.

‘બધું જ નાખી દેવું છે તો વાંચવું શું છે?’ બાઈબલ પૂછતો હતો.

‘તે તારી કવિતાઓ પણ ફાડી નાખીતે?’ પટેલાએ પૂછ્યું અને બંને બેરુખે એકબીજાની આંખમાં જોઈ રહ્યા. બંનેની નજરમાં કોઈ ન કળાય તેવું નવું બહુવર જૂમસણ કરતું હતું. બીની વિદ્યાર્થી જૂના બહુવરને દાસેલતો નવો પાઠ વાંચતો હોય તેવો ૧૬૨૬ના અરસામાં દેખાતો હતો.

૫મીસો વરસ સુધી દાનનાં દીકરાંએ મધ્યમમાર્ગ શીખવેનાં કનકપુષ્પસને પાઠ નક્કો નીવડી ચૂક્યો હતો. દારેસો કનકપુષ્પસિયસ અંદરની ચાંતિ અને આજ્ઞાધારકના આખાથી ગોખાવીને ભાગતો હતો. દાનનાં દીકરાંએ અધૂરી વિદ્યાના ગુરુને મધ્યમમાર્ગ ફગવી દેતાં હતાં.

‘શુદ્ધ પણ પરાજય પામ્યો હતો. એને શરણે નરેસો સંધ આગે સમાધિમાંથી જાગી ઊઠ્યો હતો અને હાલગરામાં આવીને માનતો નવાં જાનને પહેલો ચક્રાર અનુભવતો હતો.

ચીનનાં, નિયાળિયાં ડાનાં વિદ્યાર્થી રજાં હતાં? કનકચુ-
શિયસ અને શુદ્ધ હજારો વરસનાં લગ્નતર લગ્નપીને આખરે આગતા
હતા અને હાનનાં દીકરાઓને બાપુસુન આજ સુધી લગ્નપાવતો
હતો. એવે જ વેલિંગ્ટન મુકામે અમેજ અમરિકા શાહીવાદી
કાકુઓને પિછાણીને ચીનની જુનવાણી જાણિમ જડાને ઉખેડી
નાખવા યોજનામાવના મુદ્દાઓ નક્કી કર્યા હતા.

આજે એ તો મરણ પામ્યો હતો અને પશ્ચિમની ટેકરી-
ઓમાં એક આરસના પેગોડા પરના જાંચા ઝોટલા પરથી શિલા-
ઓમાં કોતરાયલા સિંહ વિકરાળ જવાં સંકેતતા હસતા હતા
અને સમાધિમાંથી જાગી જીંડેલી ભુદની પ્રતિમાઓ હસતી હતી.

અહીં આજે માર્ચના અદારમા દિવસે પેલો ચીનનો મહાન
બળવાખોર વિદ્યાચુ ડો. સુન ચેતાની કબરમાં માન પામતો હતો.
ચીનની પશ્ચિમ ટેકરીઓ આજે નૂતન સંસ્કૃતિની સળવટવાળી
દેખાતી હતી. ચીનનો વિદ્યાર્થી એને સલામી બરતો હતો.

તેર નેર વાર પરાજય પામેલા ડો. સુને યોજેલી ચીની
જમીનદારી-વિમુક્તોદ્ધારની જંગલિયતા પરની અલ્પ જાણે આજે
થંભીને જોભી હતી. ચાંગ-કાઈ-ચેકની કારવાહી ડો. સુને સજેલા
લોકોએઆને તોડતી હતી. ડો. સુને યોજેલી ચીની લોકની
આકાશીના લોકશાસનના મુદ્દાઓ પર ચાંગ વૃષચાષ ખેંઠો હતો.

ત્યારે જાપાનનો શાહીવાદ ચીન પરનો પંજો ઉગામવાની
તક સંભાળતો હતો. ત્યારે ચીનનો વિદ્યાર્થી ચેકીંગની વિદ્યાપીઠનાં
ચોયાં હાસેલી મૂકતો નવા જાનનો પાઠ લખતો હતો.

ચીનની ચેકીંગ સરકારને જાપાને આખરીનામું આપ્યું હતું.
રાષ્ટ્રીય સરકારનો પ્રમુખ એ આખરીનામાને અપનાવતો એના
મહાલયમાં ખેડો હતો. મુકડેનથી છૂટેલાં જાપાની ધાર્ડ દીનસીન-
પર ધસતાં હતાં.

ત્યારે એ અવાજ કેનો હતો ? ચીની વિદ્યાપીઠનાં બહુનાર્થ અવાજ ઉઠાવતાં હતાં. હાનનાં એ બાળકો હવે કનફુશિયસનાં નિશાળિયાં નહોતાં રહ્યાં.

ચીનનું સૈકાજનું પેકીંગ વિદ્યાધામ હવે પીપોંગ બન્યું હતું.

અહીં જ ઉત્તર ચીનનો ઉંબરો, એળંગીને ચીનની પહેલી સહેનચાહત આવી. પછી પીપોંગથી પચાસ માઈલ પર દુનિયાની તાલુખીના તાજ જેવી મહાન દીવાલ બાંધીને મહાન હાને ચીની ધરનો પહેલો સંસાર સર કર્યો. એ આરંભકાળ પર સૈકાઓનાં જીવલેણ કલહ ઝંખમતા રહ્યા. પછી જંગલિયનનાં બહારનાં આક્રમણોએ ઉત્તર ચીનને ઝાંઝા દીધો. પછી લોહી-હુલાય ચીની કલેવરને સંયુક્ત કરવાનાં ઢાંગે કવન ગાયાં.

અને સુઝ શહેનચાહત ફાળીફૂલી. પણ પાછા બહારના ધસારા આવ્યા. પહેલું ઉત્તર ચીન પશ્ચુ અને પછી આખો ચીન દેશ. પેલા બિહામણા સોનેરી અને પીપોંગનાં પાદરો પાસે જ ચેનચીંગ નગરમાં માદી ગોઠવી. ચેનચીંગ પરથી મેંગોલ લોડસ્વારોની સ્વારીઓ દોડ્યા કરી.

પણ ચીન કીકચો. શિયામાં ક્રાતરાય તેવો મીંગ મરણિયો બન્યો અને ચલાર્ધખોરોને હાંકી કાઢીને નાનકીમમાં રાજ કરવા બેઠો. પછી એણે પાટનગર ઉઠાવીને પેકીંગમાં બાંધ્યું ને પેકીંગની પાસે પેલી મહાન દીવાલ બાંધી અને બહારનો કે એને કાણ ટપી શકે, તેમ છે !

પણ મંચુનાં ટુઝો અને ટપીને ચૂપચાપ ચઢ્યાં. ધાવંતરા-માં કતરાતું પેકીંગ અંદરથી પશ્ચુ. મંચુની સહેનચાહત પેકીંગ પર ગોઠવાઈ પણ અંદરથી સડીને આપવાનું કરીને ૧૯૧૧માં મરેલી પડી.

ચીનનો એ ઉદ્ધવકાળ કહેવાયો. એ ઉદ્ધવકાળની સંખ્યામાં .

ચીનના હેવાન વિમલજોરો આજે ચીન પર ઊગતા લોકજીવાળને રોકી પાડવા શાહીવાદને યરણે જતા હતા. ઉત્તર ચીનનો વિમલ-જોર પણ ચીની જનતાનો ઊઠતો જીવાળ રોકવા જપાની શાહી-વાદને સલામી ભરતો હતો.

જપાનનો ખાંધિયો જનેલો એ ઉત્તરનો નામચીન વિમલજોર ચાંગ-સો-લીન હતો. ચાંગહાર્થ અને કેન્ટનના લોકજીવાળે એને ભડકાવ્યો હતો. જપાની આલુધો લઈને અને જપાની મારાઓને ચીની પોશાક પહેગાળીને એ પેકોંગ પર ધસ્યો આવતો હતો.

એને રોકતાં કુ-સુન-લીનની રાષ્ટ્રીય દુકડીઓ પરાજય પામી અને વીખરાઈ ગઈ. કુ-સુન-લીન ઠેક પકડાયો અને પેકોંગના પાદર-માં જપાની ખાધિયા ચાંગ-સો-લીને એનો કૂર રીતે વધ કર્યો.

ચાંગ-સો-લીન સાથે અંગ્રેજ શાહીવાદના વિમલજોર ખાંધિયા વુ-પી-ફૂએ ભાષજી કરી. જનેએ ઉત્તરનાં નગરોમાંથી લોક-નેતાઓને વીધવા માંડ્યા.

આ અસ્સાનો લાલ લઈને જપાની શાહીવાદે પેકોંગની રાષ્ટ્રીય સરકાર પાસે પેકોંગની નહી જપાની વફાજીવટા માટે ખોલી નાખવાની માગણી મૂકી. પેકોંગ સરકારનો પ્રમુખ જપાની શાહી-વાદની માગણી સ્વીકારતો નથી પડ્યો.

પણ પેકોંગની વિદ્યાર્થીઓમાં એ યરમ સાથે શોર મચ્યો. પેકોંગનાં નિયાળિયાંએ ચીનના એ વિદ્યાર્થામને આઝાદીની બાંધ પુકારી ધમધમાવી મૂક્યું. જે જીવાળ ચાંગહાર્થએ યર કર્યો હતો, જેની આગમાં હોંગકોંગ સળગી ઊઠ્યું હતું તેની જ રોશની પેકોંગ-ના વિદ્યાર્થીએ જલતી કરી.

એ રોશનીના પ્રકાશમાં ૧૯૨૬ના માર્ચની ૧૮મીના જયોર તપના હતા. પેકોંગનો વિદ્યાળ વિદ્યાર્થી એકથી બીજો છુટી દિશાતો હતો.

ક્યારેય ચીનની ધરતી પર નવા બાનનો પાઠ સાંભળવા ચીનનાં હજારો દીકરાઓ એક સાથે આવ્યાં ઊભગયાં નહોતાં.

પ્રાણના કંઠાવાત ઊછળતા હતા. ધૂમરાતાં મોજાને ધુધવાટ વ્યક્તિની નાંહ સંધની છબી ચીતરતો હતો. કુદરતમાં ફાટી નીકળે છે તેવું મહાતત્ત્વ માનવતાનું તોફાન જગવડું હતું. ત્રાડ દેતા અવાજો, સગમતી નજરો, ઉરોરોરોરો ચહેરાઓ, ઊભરાતા આવેગો એ જાણું એકમય બનીને 'વિકરાળ જનતું' હતું.

પુધારાતાં સૂત્રો, ઊંચકાયલાં પત્રો, ફરફરતા કંઠાઓ, ઊંચકાતી મુક્કીઓ, કાપેલા આવાહનો તોફાને ચઢેલી માનવતાના મહાતત્ત્વનાં આકુષો બનીને કાપેલાં જોહાદનો જલધાર મળવાનાં હતાં.

પથ એક પગવાર એક ભયાનક શાનિને ચીરતો એક લુવાન આગેવાન વ્યાસપીઠ પર ઊભો થઈ ગયો. ઊછળતા અમાનક થભી ગયેલા લુવાળમાંથી સગમતો હાથ ઊંચકાતો હોય તેવો વ્યાસપીઠ પરથી એક હાથ ઊંચકાયો એ હાથમાંથી થોડાંક ફાટ્યાંતૂટ્યાં સાલ કપડાં વીંચાઈ રહ્યાં.

અને ધીર ગંભીર અવાજ વિરાટની સપાટી પર પથરાયો, 'આ કપડાં આપણા વિદ્યાર્થી પ્રતિનિધિઓનાં છે, જેમને આપણે ગઈગણે પ્રમુખના મહાલયમાં જઈને પ્રમુખને આપણે સદેશ કહેવા મોકલ્યા હતા કે અમે સમસ્ત વિદ્યાર્થીઓ જાપાને આપેલા આખરીનામાના સ્વીકારનો વિરોધ કરીએ છીએ અને તેનો ઇન્કાર કરવા પ્રમુખને પીનપીએ છીએ.' વિરાટ પ્રાણ થંબીને સાંભળી ગયો. પેલા અવાજે પૂરું કર્યું: 'એટલા જ માટે પ્રમુખના મહાલયના દરવાજા પાસે આપણા એ પ્રતિનિધિઓને સંગીનોથી લીધી તાખવામાં આવ્યા...તેમનાં આ લોહીમા તરબોળ થયેલાં કપડાં છે.'

જાણે એ અમીરમાં તરબોળ અંગરખા હવતાં મઈ ગયાં. થઈદ આશરોનો વીજલપાત અનુલવતો વિરાટ વિહરાળ ગરજી ઊઠ્યો:

‘દુઆનના મહાલય પર...દુઆન મહાલય પર ફૂચ કરો... પ્રેસિડેન્ટને પાછો હટાવો.’

ઢાઈ ઢાઈને ઝાળખે ને પહેલાં દરેક જણ વિરાટનું કબેલર બન્યું. દિલ દિલ પર સંજતા શેષ હુંકારો કરે તે પહેલાં એક અનેસો પુણ્યપ્રદાપ સળગી ઊઠ્યો. આગળ વધવાનું ફરમાન એક-થીજાં ઉચ્ચારે તે પહેલાં વિરાટનો હદમ વિરાટની પગદંડી બનીને ઊછળતો ચાલ્યો. મગર માથાઓની કતારો હદમજોસ પર ઝંખડી ઊઠી. હજારો બાહુઓ વિરાટના આયુધ બનીને ઊછળ્યા. જ્ઞાનનાં દોકરોનો એક બનેસો પ્રાણ પ્રચડ બનીને પ્રજળી ઊઠ્યો.

ચીની ધરતી પરની પેકીંગની પ્રાચીનતા ઝમકીને ભેઈ રહી. પેકીંગની શેરીઓએ આવી હલચલ, પહેલી દીડી પેકીંગના રસ્તાઓ પર ચીની ધરતીનાં રજકણોનાં ધૂળ શેષ કરીને પહેલી વાર ઊડી. ચીની શેરીઓની પ્રાચીન હમાનોના દરવાજામાં કાતરામણી પ્રતિમાઓ છવનની બરતીમાં મીટ માડવા છવી ગઈ હોય તેવી ધન્ય બની.

બીજો બધો અવગજવર ધબીને ઊભો. વાંકી વળેલી રૂંડ પર ઝંખમતા રિક્ષાઓના જોજ અંદર બેઠેલા હપી ઊઠ્યા. પોતાની મોટરગાડીઓમાં મુરતાક બેઠેલા અમેરિકન અમેજી સાહીવાદીઓનાં ખૂલી ગયેલાં મોઢામાંથી સળગતી સિપારેટો પડી મઈ. જાપાની જાત આ ફૂંફવતા આવેશને જોતી ખૂણેજોંચરે લપાઈ મઈ.

અને ચીની માર્શિટની જુનવાણી સરદારની જંગલિવતને પકારતા, જાપાની સાહીવાદીના ધસાગની આડ બનતો જુવાળ ચીનના રસ્તાઓનાં પર ધરને વાવડાઓથી છાઈ દેતો, ઘસાવક સૂત્રોથી હચમચાવતો, હવામાનને જન-આવાદનથી ઊભરાવતો, લોહ-આઠાદીના સંપ્રામજાવતી દેલ ચડાનો આગળ વધ્યો.

અને દુઆન મહાલની પત્થરિયા દીવાલોના પોલાદી દરવાજા આગળ આવી ઊભો.

અને પોલાદી દરવાજાનાં બારણાં ઊઘડ્યાં. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓની પહેલી હરોળ દરવાજાની અંદર ઘૂસી. બીજી હરોળની આડે પ્રમુખની શુભ્રીય સરકારના સૈનિકો પહોળી તરવારોના અવરોધ રચીને ઊભા અને અંદર પેઠેલી પહેલી હરોળ પાછળ દરવાજાનાં કમાડ પાછાં વસાઈ ગયાં.

અંદર પેઠેલાં સેંકડો વિદ્યાર્થીઓની આગળ-પાછળ ચાર હારોમાં સાતસો સિપાઈઓની સંગીનો ચમકી ઊઠી.

આગલે દિવસે બીધી નાખેલા પ્રતિનિધિઓના લોહીમાં તરબોળ કપડાંના લાલ ઝંડાવાળા આગલી દુકડીના આગેવાને ખૂમ પાડી: 'આગળ વધો.'

અને એક સો વિદ્યાર્થીઓ આગળ વધ્યાં. ખુદી તરવારો અને તાકતી બંદૂકોની અડોઅડ ચીનનાં દૂધમલ દોકરાંઓ આવી ઊભાં.

રાષ્ટ્ર પ્રમુખના વેઠિયા સિપાઈઓના ઉગામેલા હાથ ચંબી ગયા.

પણ બીજી જ પળે દરમાન ખરાડી ઊઠ્યું. બંદૂકોના બારથી આખો ચોક ધમધમી ઊઠ્યો. મરેલાંના લોહીની નીકા ચાલી; ધવાયલાંના ચિત્કાર વાતાવરણને ભેદી રહ્યા. ગોળાઓના વરસાદમાંથી બચવા નાસભાગ શરૂ થઈ પણ દરવાજા દેવાયલા હતા.

પછી ખુદી તરવારોનો હથો આપ્યો. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓનાં શબ્દો દુઆનના મહાલયને આનંદ-ચોક છવાઈ ગયો. મરતાંની ચિચિયારી હૃદયદ્રાવક બની ગઈ. પત્થરો પર લોહીના ખાખડાં ચેમકી ઊઠ્યાં.

અને પછી કમાડ ખૂલ્યાં. ખૂલેલાં કમાડમાંથી જીવતાં રહેલાં ચોમક બહાર નાહાં પણ બહાર પણ ગોળાઓ વરસતી હતી,

બહાર પશુ એ જ લોહી રેખામાં હતાં. બહારનો રસ્તો પણ યાબદી છવાયેલો સુમસામ હતો.

પછી ઘીર ચીનના વિદ્યાર્થી આગેવાનો જે જીવતા રહ્યા હતા તે ગિરફતાર થયા. વિદ્યાર્થી સઘો ગેરકાયદેસર બન્યા. વિદ્યાર્થી મંડળોના અવશેષોનો નાશ કરવામાં આવ્યો.

અને પછી વિદ્યાર્થી-હિલચાલ બેમ-બીતર થઈ ગઈ. પેકીંગના વિદ્યાર્થીઓની કતલ ચલાવીને સરકારે ચીતિથી કહ્યું: 'વિદ્યાર્થીઓ અને રાજકારણને સંબંધ નથી.'

પણ પેકીંગની વિદ્યાર્થી-હિલચાલે જ વિદ્યાર્થીને રાજકારણ આપ્યું. પેકીંગના વિદ્યાર્થીએ વિદ્યાનો પહેલો પાઠ ચીનની ધરતી પર ફોતરી બતાવ્યો. પેકીંગ સાચોસાચ પહેલીજ વાર વિદ્યાધામ મુરવાર થઈ ગયું.

પ્રતિકાન્તિના પડછાયા

ચીનના લોક-જીવનથી બહુ જોડેલાં ચીનનાં રજવાડી કમઠાણના વિમલજોરે પોતપોતાનાં વેડિયાં લશ્કરો લઈને આ જીવનને વધતો અટકાવવા જોવા ચર્ષિ ગયા. શાહીવાદોએ આ પશુઓને પંપાળીને બેઠા કર્યાં. ચાનદુંગનો વિમલજોર ચાંગ-ચુંગ શામિદાર્ષ પર ચઢ્યો અને મજૂરોનાં મંડળો પર તૂટી પડ્યો.

ચાંગ-સો-લીન ચીની કમળી પહેરેલાં નંપાની જલ્લાદોની શહખરી નંચે પેકીંગ પર ચઢ્યો અને અગ્રેજ શાહીવાદે સજેલો ચીની વિમલજોર પુ-પી-કુ એને જર્ષ મળ્યો.

ક્યાનદુંગનો વિમલજોર ચેન-ચુંગ-મોંગ અગ્રેજ શાહીવાદે પહેરાવેલાં બખ્તર અને આયુધો લઈને રત્નાટોને કમળે કરવા ધસ્યો.

ચીનનો વિમલજોર શાહીવાદોએ હાથેલાં નાણાં લઈને નવો તરવારો ધમાવી રહ્યો. વિમલજોરોની હકૂમત નીચેનાં જાનરોમાં લોકો ખરીદાર્ષ રહ્યાં. વિમલજોરોના વેડિયા લુહારોની ઝાદોમાં પહોળા-વાંછી તરવારો ધમાઈ ધમાઈને ચામડાના ચાનમાં બરાઈને ચીની જનતાનો મંદાર કરવા વહેંચાવા લાગી.

વિમલજોરોની હકૂમત નીચે ગુંડાઓનાં નવાં લશ્કરોની બરતી થતી લાગી. હિતાવગ્ની કાપતો કરવા પડઠાયાઓ જૂખરી કમળીઓ પહેરવા લાગ્યા અને જોભી સીમ બેગી નાખવાની, કિસાનોની વસતિ હિતકાપાની, નગરો લૂંટવાની, કામદારોની કામ

‘કરવાની’ તથા ચીની લોક પર યથેચ્છ ત્રિહરવાની તાલીમો અપાવા લાગી.

એ જ અનુસંધાનમાં કચોમીનટાંગની ઘટનામાં, પણ પ્રતિક્રાંતિના પડછાયા સળવળવા લાગ્યા. ક્રામ્યુનિસ્ટો અને જનતાનો વિરોધ કરનારી મૂઢીવાદી ટાળકીઓ કચોમીનટાંગની જમણી હરોળમાં ‘વેસ્ટર્ન ફિલ્સયુપ’ સુન-યાત-સેનવાદીનું નામ ધરીને ટાંપી રહી. સુન-યાત-સેનના ડો. સુન-ફે નામના દીકરાની આસપાસ ગોઠવાયેલી મૂઢીવાદી ટાળકી ‘કાઉન પ્રિન્સ પાર્ટી’ તરીકે જાણીતી બની.

એ બધી ટાળકીઓ ક્રામ્યુનિસ્ટોના વિરોધમાં સંયુક્ત હતી. એ બધી ટાળકીઓના પાયામાં ચીનના મૂઢીવાદીઓ, ખાંધિવાઓ તથા કેટલાક વિચ્છેદખોરો હતા.

કચોમીનટાંગની એ જમણી પાંખ હતી. એ જમણી પાંખે ૧૯૨૫ના નવેમ્બરમાં પેકોંગ ખાસેની પશ્ચિમ ટેકરીઓમાં પોતાની પરિવહ જરી. એ મસલતો પંદર દિવસ સુધી ચાલી અને તેમણે સંયુક્ત મોરચાની સામે કચોમીનટાંગની પોતાની મધ્યસ્થ સમિતિ સહી રાખી.

ડો. સુન-યાત-સેન સામે તેમનો કટ્ટર વિરોધ એ હતો કે તેણે ક્રામ્યુનિસ્ટો સાથે સંયુક્ત મોરચો રચ્યો. એ સંયુક્ત મોરચા સામે એમણે ક્રામ્યુનિસ્ટોને કાઢી મૂક્યા પછી રહે તેવી પોતાની નવી કારવાહી ચૂંટી કાઢી. આ બંધામાં પેકોંગમાં બેઠેલા, વિદ્યાર્થીઓના ખૂની દુષ્માન-ચી-લુઈ નામના જાપાની પ્લાદાએ તેમને બંધી જાતની મદદ આપી.

પછી એમણે કચોમીનટાંગની બીજી પરિવહમાં પોતાનો ક્રાંતિ-વિરોધી મોરચો ગજવી મૂક્યો તથા વામપુજાના રાષ્ટ્રીય લક્ષકરી મથકમાં પણ તેમણે પોતાની પાંચમી કવાર સફ કરી દીધી.

ત્યારે ડો. સુનના મરણ પછી ઉદ્દામ રાષ્ટ્રવાદી વાંગ-ચીમ-વી

ક્યોમીનટાંગનો પ્રમુખ હતો, અને ડૉ. સુનના જનતાની આજ્ઞાની સામે સિદ્ધાંતોનો ભક્ત હતો. ક્યોમીનટાંગની ડાબી પાંખનો એ આગેવાન હતો તથા ડૉ. સુનનો પરમ મિત્ર હતો.

એ ડાબી પાંખની લગ્નલગ્ન હરોળ કોમ્યુનિસ્ટોની હતી. એ હરોળના ક્યોમીનટાંગના આગેવાન લીઓ-ચુંગ-કાઈનું ૧૯૨૫ના ઓગસ્ટમાં જન્મણી પાંખની કારવાહીએ ખૂન કગવી નાખ્યું હતું.

એ ઉપરાંત ચાંગ-કાઈ-શેક ડાબી પાંખ સાથે દોસ્તી રાખતો હતો તથા વામયુવાના લશ્કરી મથકનો વડો હતો, તથા રશિયાથી આવેલા ડૉ. સુનના સલાહકાર મિત્ર બોરોડીન સાથે પણ સંબંધ જળવી રાખતો હતો.

ક્યોમીનટાંગની આ ઘટનામાં પછી ૧૯૨૬માં નવું બંધારણ આપ્યું. નવા બંધારણ વખતે ખૂન થયેલા નાણાપ્રધાન લીઓની ખાલી જગ્યાએ ચીનનો બેન્કર ટી-વી સુંગ આવ્યો. સુંગ કુટુંબનો કાર્ડબંધ પણ દેખાવમાં ઉદામ રહેલો. ચાંગ-કાઈ-શેક ક્યોમીનટાંગનો વડો બન્યો અને ટી-વી સુંગનો બનેલી કુંગ આ નવી ઘટનામાં કનફુસિયસના પંચોતેરમા પૌત્ર તરીકે વડો પ્રધાન બન્યો.

અને ચાંગ-કાઈ-શેકે ઉદામ જાનને સાચવી ગળીને ૧૯૨૬ના આ નવા આરંભથી કોમ્યુનિસ્ટોનો વિરોધ કરવા માંડ્યો. ચીની પ્રતિકાન્તિનો આ પગથાયો ચીની રાજકીયની શેતરૂંજ રમતો હતો થવા લાગ્યો.

એણે ૧૯૨૬ના માર્ચની ૨૦મી તારીખે કેન્ટનમાં એલિટો ધક્કો કપ્યો. ક્યોમીનટાંગની નેમ પ્રમાણે ચીની પ્રજાસત્તાકી રચનાના પહેલા પગલા જેવી ઉત્તર પૂર્વની ચલાઈના ઉજરામાં એણે જોક ખાધી. ક્યોમીનટાંગનું ગાફું હવેમચાવી નાંખે તેવો એ ઉદામ કગલી આપેલો ધોરો બોલો થઈને દણદણી કીડ્યો.

એણે માર્ચના ૨૦મા દિવસે એકાએક કેન્ટન પર લશ્કરી

કાપડો ભહેર કર્યો. એણે ક્રાન્ત્યુનિષ્ઠ આગેવાનો તથા રૂઝવન સલાહકારોને ઝાચિંતા પકડી લીધા અને તેમને સુંગ-થાન નામના જહાજમાં બંધી લીધા.

અને કચોમીનટાંગની જમણી પાંખના હરખનો ખાર રહ્યો નહિ. લાલ ડગલીમાં લપેટાયેલો ચીની નક્ષાખોર અને શાદીવાદી ખાંધિયાનો ભદ્રપુરુષ લાળાને ચીની પ્રતિકાન્તિ નામી ઊઠી. ઉત્તર ચીન ગયેલા બોરોડીનને આ સમાચારથી આઘાત થયા. પશ્ચિમ ટેકરીઓના મૂડીવાદી ખાંધિયાઓએ આ ચીની ભદ્રપુરુષને અલિનદનના તાર મોકલ્યા.

પણ રાજકારણની ચેતરંજના એ ખેલાડીએ જમણી પાંખને પણ મૂંઝવે તેવો નવો પાસો નાખ્યો. સચુક્ત મોરચાનો હેખાવ તોડી નાખવાનો દિવસ હજી દૂરનો નહીં કરતો આગ ખેલાડી એપ્રિલના ત્રીજા દિવસે નવી ભહેરત કરતો બોલ્યો: ‘આપણે સચુક્ત મોરચો ચાલુ છે, આપણે ઉત્તર પર ચઢાઈ કરવાના છીએ.’

પણ ચાંચની આ મુઠાંટને સમજતો સોવિયટ રૂસનો આગેવાન જોસેફ સ્ટાલિન ભહેર કરતો હતો કે ‘કચોમીનટાંગમાંથી ક્રાન્ત્યુનિષ્ઠોને હાંકી કાઢવાનો ચાંગ-કાઈ-ચેકનો પહેલો હલો ચીની કાન્તિને પોતાની લગામ પહેરાવી દેવાનો ચીનના રાષ્ટ્રીય મૂડીવાદનો પહેલો હલો છે.’

પણ પછી બોરોડીનને ક્રાન્ત્યુનિષ્ઠો વિરુદ્ધ ફરિયાદો કરતો આગ ખીળ હથાલુ નિશાન તાકતો ઉત્તર પરની ચઢાઈની તૈયારી-આ લાગી ગયો.

તથા એણે જરતરફ કરેલો ઉદામ નેતા વાંગ પોતાની તબિયત સુધારવા પેરીસમાં પહોંચ્યો.

ચીની પ્રજાસત્તાક રચવા લોક-આઝાદીના નિયાન રાખીને ઉત્તર પર ચઢનારો લોકખોરચો હવે કટોકટી પર ચઢી ચૂક્યો હતો.

એ કાન્ત કદમને રાકી રાખેનાર મુડીવાદનો આગ-કાર્ષ-શેક-નામનો પડછાયો કાન્તની આગેકૂચમાં પોતાની ચાલની કારવાહી પરાવતો આશ્વદીની અને સંયુક્ત મોરચાની બેદી બાંગ પુકારતો હતો.

સંયુક્ત મોરચો જે વરસથી બંધાઈ ચૂક્યો હતો. ૧૯૨૪ના જાન્યુઆરીમાં ક્યોમીનટાંગની ગજૂપરિષદ બરાતી હતી. અને એના કીધડતા દિવસે જ લેનિન અવસાન પામતો હતો એ પરિષદ સંયુક્ત મોરચાને સ્વીકારતી હતી અને ચીનને એક કરવાની વિગ્ય-કૂચની તૈયારી કરતી હતી.

સંયુક્ત મોરચાની કૂચકદમ શાહીવાદી મારાએ સંબળતા હતા. એક યતા ચીનની લાલ પાંખ પર શાહીવાદના ચીની આધિપાએ શંકાની નજરે દેખતા હતા. સંયુક્ત મોરચામાં ચીનનો કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ મહાબળવાન બની ન જાય તે વાત ચીની મુરસીધરો વિચારતા હતા.

એમ સંયુક્ત મોરચાની કૂચમાં વર્ગવિમુક્ત ઢંકાયો હતો. પણ શમ્પો નહોતો. ઢંકાયો હતો પણ ઢંકણ કીધડતાં જ ભૂકી જીઠવાનો હતો. એ કૂચને દરેક પગલે ચીનનો કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ ક્યોમીનટાંગમાં ભેળો થઈને ચાલતો છતાં જોખમ ખેડતો હતો. શાહીવાદની સામે જે વિરોધી વર્ષોથી ક્રિતો, એકબીજા પર આંખ ગ્રાખતાં ભેમાં ચાલતાં હતાં. ‘એમ ભેગું ચાલતું જ પડે ત્યારે એક પણ વાર પણ ન જૂલજે કે તમારી પડખે તમારો વર્ગ-દુરમન છે અને એક ક્ષણ વાર પણ તેની તમામ દિલચાલ પરથી તમારી ચોકિયાત નજરને ન ઉઠાવજે,’ એવો અવાજ વારસામાં મુકી ૧૯૨૪ના જાન્યુઆરીમાં જ લેનિન અવસાન પામી ગયો હતો તથા ચીની કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષ સંયુક્ત મોરચો રચી બારેલક આગ પર કૂચ કરતો હતો.

જે કૂચ-કદમનાં-કમલાને જગતાં રહેવાની ચેતવણી આપતો રહ્યો. ચાંગ-કાઈ-શેઠ કહેલા પહેલા હસ્તા પછી ચોથા જ દિવસે ૧૯૨૬ના માર્ચની ૨૦મીએ ચીની જનતાને હોશિયાર રહેવાની ચેતવણી આપતો કહેતો હતો: ‘ચીની ક્રાન્તિની લોકહિલચાલને પોતાની લગભ પહેસવી દેવાનો ચીનના રાષ્ટ્રીય મૂઢીવાદનો આ લો પહેલો જ હલ્લો છે.’

નાનકીંઝમાં બેઠેલો ચીની આઝાદીનો ખૂની

અને ચીની પ્રજાસત્તાકર્તુ નિશાન બજવતો ક્યોમીનકાંગનો રથુરથ ચાંગ-કાઈ-ચેકની સરદારી નીચે ઊપડવાની તૈયારી કરી રહ્યો. એ જ સરદારી નીચે ચીનની અમમાનવતાનો રાજકીય આગેવાન કામ્યુનિસ્ટ ભેદાયો.

એ ભેદાયુની સંયુક્ત સેના કુઈમીન-કોમીનયુન (લોકફોજ) તરીકે મચ્છર બની. એ કુઈમીન-કોમીનયુનની લોકફોજનાં લશ્કરો પર જુદા જુદા સરદારો નિભાયા.

એ લોકફોજનો ૧હેલો ધસારો અગ્રેજ સાહીવાદના વિમલ-ખાર ખાધિયા સામે અથડાયો. ૧૯૨૬ના ઓક્ટોબરના ૧૦મા દિવસે એ આગલી હરણનો લોકધસારો, યુ-પી-કૂને ખારી હટાવીને એ ધસારો મુહાન નગરો સુધી પહોંચ્યો ગયો.

એ ધસારાની આગલી ખાંબે હેન્કાંગ પર કમળે કયો અને એ કાન્તિકારી લશ્કરો હેન્કામાં પેદાં ત્યારે કિસાન-કામદારો તથા વિદ્યાર્થીઓએ ગમનભેદી ગર્જના કરીને વધાવ્યાં.

એ ધસારાની કૂચમાં લોકહિલચાલ જીજ્ઞા. એ ધસારાને રરતે રરતે લોકસમારંભો ચોળયા. એ ધસારાએ ખેડૂતોને જમીનો પાછી સોંપી. એ ધસારાને ફરતી લોકકાન્તિની પત્રિકાઓ ફરફરી ઊઠી.

ઓગસ્ટના ૨૭મા દિવસે કુપે પ્રાંતનો ચેંગસેકાલિનો ક્ષિમે

લોકસેનાએ કમળે ક્યો. હુપે-હુનાન અને કીઆંગસી પ્રાંત વચ્ચેના એ મથક પર લોક-આઝાદીનો ઝડપે દરકાર લેઈયો.

એ જ મથક પર અંગ્રેજ સાહીવાદના વિમલખેર, વુ-પી-ફૂ સાથેનો ભયાનક સંઘામ ખેલાયો એ જ સંઘામમાં પરાજય પામીને ભાગતા વુ-પી-ફૂનાં લશ્કરોએ એ વિમલખેરની છાતી વીંધી નાખીને એ દેશદ્રોહીને હેન્કો તરફ લગાડી મૂક્યો.

વુ-પી-ફૂની દશા દેખતો અને કંપનો વિમલખેર સુન-યુઆન-ફેંગ, વુ-પી-ફૂ સાથે પોતાના લશ્કરોને ભેડતો આ લોક-સેનાને ખાળવાના છેલ્લા પ્રયત્ન કરી રહ્યો.

પશ્ચ નવેમ્બરના ૮મા દિવસ સુધીમા આખો કીઆંગસી પ્રાંત લોકફોજના હાથમાં આવી ગયો અને ડિસેમ્બર સુધીમાં ફૂજીન પ્રાંત પર લોકફોજના વિજયરાવટા ફરકવા લાગ્યા.

અને સુન-યુઆન-ફેંગ સાથે લોકફોજે ચેકીઆંગ આગળ ભયાનક મઝામ ખેલી લીધો. ચેકીઆંગ પર લોકફોજનો આઝાદ વાવટો ભ્રમ્યો. સાગહાર્ષ જવાનો એ દરવાજો લોકઝંકા નીચે આવી ગયો.

અને ક્યોમીનટાંગના અગાઉથી કરી રાખેલા ઠરાવ પ્રમાણે વુહાન નગરમાં ક્યોમીનટાંગ સરકાર ખતીને બેઠી.

લોકફોજની આ વિજયક્રમે ચારે બાજુના જનપ્રદેશોને ખજ-બજાવી મૂક્યા. એકલા હુપેમાં આક્રમણ કિસાનોએ હથિયાર સેન્યા, આસપાસના નગરોમાં માર્લકા સામે હક્કારો ફાટી નીકળી કિસાનસશ્ત્રી દલ કરેલ કિસાનો સભ્યો જ-યાં.

અને લોકફોજના ઝંઝાવાનમાં હેન્કો અને ક્યુડીઆકની અંગ્રેજ વસાહતો બિખડી ગઈ.

આ ઝંઝાવાત નીચે ચીન પરનો સાહીવાદ અધઘાત પામીને ઝમકી ઊઠ્યો. આ વિજયક્રમના પગરવ સાંભળીને ચીનનો

ખાંધિયો ખજલણી ઊઠ્યો. વિરાટના આ કદમ દેખતો ચીની મૂડીવાદી ચિંતામાં પડી ગયો.

ઉત્તર ચીનના પાટનગર પેકીંગ પર જાપાની શાહીવાદનો વિમલદખોર ખાંધિયો ચાંગ-સો-લીન તૂટી પડ્યો આખા પેકીંગ પર ચીની મજૂરની અને ક્રાન્તિકારી વિદ્યાર્થીની કતલ શરૂ થઈ ગઈ. પેકીંગની પરદેશ કચેરીઓની વસાહતમાં જઈને એ વિમલદખોર ખાંધિયાએ ગણિતન કચેરી પર હથો કર્યો અને કતલ ચલાવી.

ચીનની ક્રાન્તિને લોહીમાં કુખાડી દેવાની એવી શરૂઆત થઈ ગઈ. એ શરૂઆતના રાહ પર ટાંપીને બેઠો હોય તેવો ચાંગ-કાઈ-શૈક પોતાનાં લશ્કર લઈને શાંગહાઈ પર પહોંચ્યો. ૧૯૨૬ના એપ્રિલના ૧૧મા અને ૧૨મા દિવસે ચાંગના સિપાઈઓએ આખા નગરનો કબજો લઈ લીધો.

અને પછી ચાંગનાં ઘાડાં કામદારો અને કમ્યુનિસ્ટ આગેવાનો પર તૂટી પડ્યાં. ક્રાન્તિનો કમલો ઝોટો એ પ્રતિક્રાન્તિને પડાણો શાંગહાઈની જનતા પર જીવલેણ મનીને તૂટી પડ્યો.

શાંગહાઈ નગરના મજૂર-લતાઓ પર ચાંગની તોપો ચરવા માંડી. શાંગહાઈને ધેરા ઘાલીને ચાંગ-કાઈ-શૈક સંહાર શરૂ કર્યો. ચાંગના સિપાઈઓએ કામદારોનાં યુનિયનોમાંથી ધારપકડો કરી કામદાર આગેવાનોને સામુદાયિક રીતે કાપી નાખવામાં આવ્યા.

ચાંગદાઈનાં કામદારોની લાલ ફેજનાં હથિયાર લઈ લેવામાં આવ્યાં અને પછી તેમને સમુદાયમાં વીધી નાખવામાં આવ્યાં.

ઠપ્પનને કંચાની મૂકે તેવો સંહાર ચાંગ-ફાસીએ ચાંગદાઈ પર ખુલ્લો મૂક્યો. ચાંગદાઈનો એકથી બીજો છેડો લોહીમાં ખર-કાયો. ચાંગદાઈના રસ્તા પર દળરો કામદાર યજ્ઞો જ્વાળા ગયાં.

ચાંગ-કાઈ-શૈકે શાહીવાદીઓ માટે, ખાંધિયાઓ માટે, નફા-ખોરો માટે અને વિમલદખોરો માટે પ્રતિક્રાન્તિનાં કમાડ ખોલી

નાખ્યાં. એ બધાંઓની ખૂની તાકાતને શરમાવે તેવી કારવાહી ચીન પર વીકરેલા આ ખૂની પિશ્તાએ શરૂ કરી દીધી. ચીનનું પ્રજાસત્તાક ચીની જનતાના લોહીમાં ઝળોળાયું. ચીનની આઝાદ લોકફોજ પર પ્રતિક્રિાનિતો પહેલો આઘાત ધમકી ગઈયો.

અને પછી ચાંગ-કાઈ-શૈક નાનકોગમાં પેઠો. નાનકોગમાં એણે અગાઉથી સાફસૂધી કરાવી નાખી હતી. નાનકોગમાં જનતામાંથી ક્રાન્તિનું નામનિશાન ખરપી નાખતો ચાંગ નાનકોગમાં ગાદી જમાવીને બેઠો. એણે પોતાની ટોળકીને ક્ષોભીનદાંગ પાર્ટી તરીકે બહાર કરી અને પોતાની નાનકોગની કારવાહીને ચીની રાષ્ટ્રસરકાર તરીકે બહાર કરી.

અને ક્રાન્તિકારી સરકાર વુહાન નગરમાં બેઠી હતી. એ સરકારને મેદારી નાખવા નાનકોગથી એણે કારવાહી શરૂ કરી દીધી. શાહીવાદી લશ્કરક નૌકાઓ, ખાધિયાઓની ટુકડીઓ તથા વિમદખોરાનાં વરકરી ધાડાંઓ બધાં વુહાન સરકારને સંહારી નાખવા દોડતાં થયાં.

અને ચાંગની ફાસીવાદી ટોળકીની સરકારે ચાંગહાઈની જેમ કેન્ડનનાં લાલ કમઘડો તથા તેમની લાલ ફાજને સંહારી નાખવા પોતાના પિશ્તાએને દોડતા ક્યાં લારે ૧૯૨૭ની સાલ શરૂ થઈ ગઈ હતી.

અને ડૉ. સુને રચેલો સંયુક્ત મોરચો ખતમ થયો હતો. ચીની પ્રજાસત્તાકની કુચ-કદમ થંબી ગઈ હતી. ચીનની ક્રાન્તિ લોહીમાં ડુબી ગઈ હતી તથા શાહીવાદ વિરોધી મોરચો પણ મરગઈ ગયો હતો.

આવા દેશદોષી કાવરણ પર ખુસ્તાક હસતો ચાંગ ચીની લોકજનતાને ખૂની પશુ બની ચૂક્યો હતો, અને નાનકોગમાં ગાદી જમાવીને બેઠો હતો.

સીધા સોટા જેવા શરીરમાંથી આરખાર દેખતી આંખો. અમકાવતો, ઊંચા કપાળ નીચેની આછી મૂછોની મુક્તમતામાં ભરે સંક્રાંતિને એ સીધોસાદો પોશાક પહેરેલો કાઈ કાઈ વાર એના ચૂરેલા અને સુનંદાઓને સંબોધતો વ્યાસપીઠ પર દેખાય છે.

એનો અમત પક્ષ છે અને પક્ષની જ સરકાર છે. એ સરકાર ચીનની મધ્યસ્થ સરકાર છે. સરકારમાં એ અને એની સરકાર ખૂંડ્યાંગ-વ્યક્તિવાદમાં ઓતપ્રોત બનીને સરકારી સાંચાળના લશ્કરી મેગાઠન પર ચીનની ધરતી પર ગોઠવાયું છે.

લોકશાસનનો અપરાધ કરેલો આજની દુનિયામાં આંતર-કાષ-શેક કંઈ સંગઠિતો હોય તેમ સ્થિત કરે છે, સાંત ગોમો રહે છે અને લશ્કરી હોંસે સીધોસાદો અને સખત સૂચનાઓ આપતો, સુધાકાત પતાવતો પોતાની આસપાસ મંગીનની અણીઓ અને અમુરિકા શાહીવાદનાં આયુધો પર રચેલી સરકારના મથકે હંકારી જાય છે.

પોતાની ટોળકીની ફાસીવાદી સરકારનો એ અધિપતિ ચીનનાં લશ્કરોનો જનરાણીસીમે છે, અને એની ટોળાની સરકારનો એ વાલુ ચેરમેન છે.

મેક્કમ તરીકે મશહૂર એવી ચીનના મસહૂર મુંગ કુટુંબની સૌથી નાની દીકરી સાથે પ્રેમ કરીને ડૉ. સુન-યાત-સેનની વિધવાની બેન સાથે એણે લગ્ન કર્યાં અને ખ્રિસ્તી ધર્મવાળા મુંગ કુટુંબની દીકરીઓના ઈસાઈ ધર્મને એટલા માટે અપનાવ્યો ત્યારે વરોપનાં છાપાંઓએ એને આગલા પાના પર અભિનંદનો આપ્યાં. આંગ-કાઈ-શેકનાં ત્રણ મેક્કમની સૌથી મોટી બેન નાણામુખાન કુંગ સાથે પરણ્યાં હતાં અને એ મુંગ બેનોનો સાર્ક ટી-ચી-મુંગ ચાંગની સરકારનો ઘરાફ અને રાજકીય વડો બની રહ્યો.

અને એ પહેલાંના આંગ-કાઈ-શેકનું જીવનચિત્ર દર્શાવે

હંકાયલું પડી રહ્યું. એ અળખામણા જીવન પર એક અંધારપટ સ્વેચ્છાએ એગઠી દેવામાં આવ્યો.

અને તોય કોઈ કોઈ વાર એ જીવનની ઝાંખી ન્યારે ને ત્યારે ડોકાખારીમાંથી દેખાઈ પડતી. ચાંગની કોઈ રોજનીશી, કોઈ નોંધપોથી કે કોઈ અકાળે ઊઠતી યાદમાં એ જીવનના નાના-મોટા વેગ દર્શાવ કરી પડતા.

એ આરંભનું બાળપણ...બાપનું મરણ...માની યાદ અને પછીના સ્વચ્છંદભર્યા સોનેરી ટોળીના ઊછળતા અનુભવો એ બધા અત્યારે જનગલીસીમોની કારવાહીમાં કામ આવતા પણ તેનાં જૂનાં રૂપ જાગે અને જગત પાસે રજૂ થાય તેની જરૂર નહોતી. એક મોટા ગર્તામાં ફૂનાયલું એ વીતી ગયેલું ચરિત્ર ક્યારેક અકસ્માતે જાગી ઊઠતું હતું. જાપાની સાહીવાદની ચીની કાળા-બજારની ખુશી ખુશામતમાં આગેવાની કરતી જનરાસીસીમોની આલખાજ સામે કામ્યુનિસ્ટોની દસ્તી એ દેશદ્રોહી આલને મિટાવી દેવા અને તેનો ઈ-કાર થાય તો ચાંગના જીવનને મિટાવી દેવાની ધરેલી પિરતોલ જેવી દટાયેલી યાદો તરવરી ઊઠતી હતી, અને પાછી ગડમથલ પછી દટાઈ જતી હતી.

એવા જીવનની બીતરમાં જેને કોઈ માનવીખ્યાલ કે આદર્શ હતી શકાય તેવી એકે જાણતું નામનિશાન ચાગે છે. સુન-ચાત-સેને સોવિયટ મેત્રોમાં ચડે દરેલી આઝાદીના લડવૈયાને તાલીમ આપતી જુમપુઆ વિદ્યાપીઠની લશ્કરી તાલીમ લીધી તેમાં પણ એવે કોઈ ખ્યાલ કીધો હતો નહિ તે વાત ચાંગ-કાઈ-ચૈકે, ડો. સુનનાં મરણ સાથે જ છે. સુનના જીવન-જાપ જેવા સોશ્યાલીના મુદ્દા રચારી નાખીને તથા ચીનના કાળા બજારિયા અને વિગ્રહખોરો સાથે મેત્રી દરીને તથા કામ્યુનિસ્ટોની દતલ દરવાની સંદાર-લીલા ચડે દરીને ખુરવાર કરી લીધી.

દંધપણું પડી રહ્યું. એ અજખામણા જીવન પર એક અધારપટ રવેન્ડાએ ઓગાડી દેવામાં આવ્યો.

અને તેમ કોઈ કોઈ વાર એ જીવનની ઝાંખી જ્યારે ને ત્યારે ઝાંખાચીમાંથી દેખાઈ પડતી. ચાંગની કાઈ રાજનીશી, કાઈ નોખપોથી કે કાઈ અકાળે જીંદગી ચાલ્યાં એ જીવનના નાના-મોટા વેગ ફેરારા કરી પડતા.

એ આરંભનું જાણપણ...ખાપનું મરણ...માની વાદ અને પછીના સ્વચ્છંદજવાઈ સોતેરી ટોળીના ઊછળતા અનુભવો એ બધા અત્યારે જનમગીસીમેની કાચવાલીમાં કામ આવતા પણ તેનાં જૂનાં રૂપ જાણે અને જગત પાસે રજૂ થાય તેની જરૂર નહોતી. એક મોટા મર્તામાં ફરનાવણું એ વીતી ગયેલું ચરિત્ર ક્યારેક અકસ્માતે જાગી જીંદગી હતું. જાપાની શાહીવાદની ચીની કાળા-બાજની ખુશી ખુશામતમાં આગેવાની કરતી જનમગીસીમેની આસપાસ સામે કોમ્યુનિસ્ટોની દસ્તી એ દેશદોષી આલને મિટાવી દેવા અને તેનો હંદાર થાય તે ચાંગના જીવનને મિટાવી દેવાની ધરેલી પિરતોશ જેવી દટાવણી યાદો તરવરી જીંદગી હતી, અને પાછી ગમગણ પછી દટાઈ જતી હતી.

એવા જીવનની જીતરમાં જેને કાઈ માનવીખ્યાલ કે આદર્શ હતી શકાય તેવી એકે જાણતું નાભનિશાન અગિ કો. સુન-ચાત-એને સોવિયટ મેન્ડોમાં સડે કહેલી આગાહીના કાચવેચને તાલીમ આપતી ગુમખુઆ વિદ્યાર્થીની સરકારી તાલીમ છીધી તેમાં પણ એવો કાઈ ખ્યાલ હોયો હતો નહિ તે વાત અંત-કાઈ-શોક, કો. સુનના મરણ સાથે જ કો. સુનના જીવન-જાપ જેવા સોલજાદીના મુદ્દા રચી નાખીને વળા ચીનના કાળા જાનરિયા અને વિમદખેરો સાથે મેંડી દરિને તમા કોમ્યુનિસ્ટોની કતલ કરવાની સંદેશ-લીલા રો દરિને ખુરવાર કરી દીધી.

ચાંગદાઈના સોનેરી ટોળાંના જીવનના સતેષા દ્વેષ નવા લેવાસમાં ફાસીવાદની સંમતોર જનીને ચાંગના હાથમાં જાગી ઊઠ્યા.

અને તો ય એ બધા પરના હાંકણ જેવું ચામનું જીવન મેડમ સાથે ઈસાઈ દેવળમાં નિયમિત નમાજ પઢતું હતું. એ ધાર્મિક જીવન-પટમાંથી ઊઠતાં સૂરજો ઈસાઈ ધર્મના જૂના કે નવા ટેસ્ટામેન્ટનાં હતાં તે કળવું કપરું કામ હતું. ઈસુનો વધરતંબ એણે ચીની નફાખોરીના દુરમનોને ઈ દોષો હતો. એણે એક હાથમાં લોકસંહારથી ટપકતી સમતોર ધરી હતી. એના બીજા હાથમાં શાહીવાદે દોષેલી સજાગતી સાંગ હતી. જૂના ટેસ્ટામેન્ટનો વિકરાળ ભગવાન એના અંગમલંગ પર ભાવ ધરના ચીની ધરતી પર જાગી ઊઠ્યો હતો. એના કલેવરની આસપાસ લુગાઈસ્ટિક વર્તુળ લોહિયાળ ફરતું જન્યું હતું.

આશાધારકતાનો એક જ ખ્યાલ એના જીવનમાંથી નીકળીને તમામ ચીનીઓનાં જીવન પર ફાંસો જનીને ફરતો થયો હતો. ઈસુ પહેલાનો કનફુસિયસ આજે આ કહેવાતા ઈસાઈના અણુપરમાણુમાં શિક્ષા-ગુરુ જનીને મરજતો હતો ચીન પર. એને ય અધુરું રહેલું ધડાર ધડવું હતું. એ ધડતરની ધટનામાં જમીનની જૂતી માથિડી તરફ ગુલામ ખેડતોએ, જૂના ધરના ખટલાનાં દોઢરાંઓએ બાપ તરફ અને ઓએ પતિ તરફ તથા સૌએ ચાંગની ફાસીવાદી સરકાર જનેલી નફાખોર ટોળાં તરફ આશાધારક જનવાનું હતું.

એ ધટનાના ધડતર માટે ચીની લોકોના અનેક જોગ લેરા એ તૈયાર હતા. એની, ચાંગની નંજરમાં એ બધા જરૂરી હતા. એ કાજે તો એ ચીની લાલના સંહારનો પહેલો ખૂતી કદમ હાવતો હતો.

પણ તોય વધારે ને વધારે લાલ જનતો જતો ચીની લોક

સ હારાઈ જતો નહોતો એ એની એકની એક ચિંતા અહોનિથ એને ખોતરી ખાતી હતી

એ જ ચિંતાની આહની ઇચ્છા-નૃપ્તિ માટે એણે ૧૯૨૬ના જુલાઈના નવમા દિવસે ઉત્તર ૫૪ ચદાઈ કમ્પાનો કદમ ઉપાડી, એ કદમ પર આખા કસેવરને યજમાની દઈ કોમ્યુનિસ્ટોની કતલનો વ્યૂહ વીંક્યો હતો અને હેન્કા લાલ હેન્કા બન્યું ચાગતો વ્યૂહ ચીનની ધરતી પર ચીની જનતાને આઘાત પમાડી અજામજો બન્યો એ વ્યૂહના ચાલને કોમ્યુનિસ્ટોની પહેલી કતલે આમ કરી નાખી લોહીનુહાથ ચીની લાન ચીની જનતાનો જનજગ જુલદ કરતો કેસરિયા કરી રહ્યો ચીની નાલના આપ-ભોગમાંથી મધ્ય ચીનના દશ જિલ્લાઓ પર લાલ ઝંડો ઊઘી સળગતો હોડતો જતો એની નજરમ દેખાઈ રહ્યો

લાલ હેન્કા પર લાલના રણકુદુલિ ગાજી ઊંકયા હતા તેનો અવાજ હજુય એના કાનમાં ફોરાતો હતો

ચામ-કાઈ-શેકની એ જ ચિંતા હતી એ લાલ જમાનમાંથી જ એને અજુગમતો લોકચાલન નામનો શબ્દ આકાર ધરતો હતો એ લાલ નિયાન પરથી જ જાપાની અને યરોપ અમરિકા શાહીચાદના પ્રતિકારના ડહા બજતા હતા અને લાથી જ ચીની કામદારકિસાનોના ધરતીમાં ધખી મરેલા જીવન જાગી ઊડતા હતા ચીનનો તરુણ પથ્થુ લાજ ગ્રેરજા પીનો હતો

અને ત્યા જ ડા સુને દીધેલા લોકજતનના લોકચાલી મુદ્દાઓ જીવતા જાતતા હતા એટલે ત્યા જ જઈને ડો સુનની વિધવા અને ચામની મેડમની મોટીમેન એ ચોંદે મુદ્દાઓના રખોપાનો રણહાક મજવતી બેઠી હતી

શાંગદાઈના સોનેરી ટોળકીના જીવનના સતેલા ક્યો નવા લેખાસમાં ફાસીવાદની સમસેર જનીને ચાંગના હાથમાં જાગી ઊઠ્યા.

અને તો ૫ એ જાધા પરના હાંકણુ જેવું ચાંગનું જીવન મેકમ સાથે ઈસાઈ દેવળમાં નિયમિત નમાજ પઢતું હતું. એ ધાર્મિક જીવન-પટમાંથી ઊઠતાં સૂરણો ઈસાઈ ધર્મના જૂના કે નવા ટેસ્ટામેન્ટના હતા તે કળવું કપરું કામ હતું. ઈસુનો વધત્તંબ એણે ચીની નફાખોરીના દુશ્મનોને ઈ ઈધો હતો. એણે એક હાથમાં લોકસંહારથી ટપકતી સમસેર ધરી હતી. એના બીજા હાથમાં શાહીવાદે ઈધેલી સજાગતી સાંગ હતી. જૂના ટેસ્ટામેન્ટનો વિકરાળ ભગવાન એના આંગ્રસંગ પર આવ ધરના ચોતી ધરની પર જાગી ઊઠ્યો હતો. એના કહેવરની આસપાસ જુઝાઈસ્ટિક વર્ગના લોકોના જીવન દરવું બન્યું હતું.

આઠાધારકતાનો એક જ ખ્યાલ એના જીવનમાંથી નીકળીને તમામ ચીનીઓનાં જીવન પર ફાંસો જનીને ફરતો યયો હતો. ઈસુ પહેલાનો કનફુસિયસ આજે આ કહેવાતા ઈસાઈના અણપરમાણુમાં શિક્ષા-ગુરુ જનીને ગરજતો હતો ચીન પર એને ૫ અધૂરું રહેલું બકતર ધાવું હતું. એ બકતરની ધટનામાં જમીનની જૂની માલિકી તરફ ગુલામ ખેડતોએ, જૂના ધરના ખટલાનાં હીકરાઓએ બાપ તરફ અને ઓએ પતિ તરફ તથા સૌએ ચાંગની ફાસીવાદી સરકાર જનેલી નફાખોર ટોળકી તરફ આઠાધારક બનવાનું હતું.

એ ધટનાના બકતર માટે ચીની લોકના અનેક ભોગ લેવા એ તૈયાર હતો. એની, ચાંગની નંજરમાં એ જાધા જરૂરી હતો. એ કાજે તો એ ચીની લાલના સંહારનો પહેલો ખૂની કદમ હલાવતો હતો.

પણ તોય વધારે ને વધારે લાલ બનતો જતો ચીની લોક,

પછી ચીની જીવનમાં સંગઠિત થયેલ એક પછી બીજું સંગઠન આ પરિષદને પોતપોતાના પ્રતિનિધિ વતી અભિનંદન આપી રહ્યું. તેમાં અખિલ ચીન વિદ્યાર્થી ફેડરેશન, અખિલ ચીન કિસાન સભા, ચીનની રાષ્ટ્રીય પુલન સરકાર, ક્યોમીનટ્રાંમ પક્ષ, ચીન સામ્યવાદી પક્ષ વગેરે મુખ્ય હતા. એ ઉપરાંત પરદેશના તથા પ્રતિનિધિઓએ અભિનંદન આપ્યાં; જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય લાલ ટ્રેડ યુનિયનનો પ્રતિનિધિ લેઓવરકી મુખ્ય હતા.

પછી પરિષદની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં ચીની સંગઠનના પ્રાણુ જેવા ડૉ. સુનની ૭મી તરફ સૌએ જાગૃતિ સજામી હતી. ડૉ. સુનની રાષ્ટ્ર-સંગઠનની છેલ્લી ઇચ્છાનું ખત વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું, અને થોડીક મિનિટ સુધી સહીદ થયેલા ક્રાંતિકારીઓના આનમાં સૌએ આંખો મીચી.

અને જિલ્લતી આંખોમાંથી પ્રાણુ ઝળકારો મારે તેમ વ્યવસ્થિત રીતે ચીની જનતાનાં સૂત્રો માણી ઉઠ્યા અને તરત જ જગતભરનાં કામદાર-કિસાનોનું આંતરરાષ્ટ્રીય ગીત સભામંડપમાં મંજીર ગુંગરવ કરી રહ્યું.

‘ હવે કાર્યવાહી શરૂ થાય છે ’ શેઉ-ચાઉ-જીએ અખિલ કામદાર ફેડરેશનના પ્રમુખપદેથી કહ્યું, અને મંજીર શાંતિ ઇચ્છા મર્ષ. એની સાથે રાષ્ટ્રીય સરકારનો કામદાર પ્રધાન તથા અખિલ ચીન કામદાર ફેડરેશનનો મંત્રી લી-લી-સેન બેઠા હતા.

આસપીઠ નીચેથી જિંઘા થયેલા કામદાર-ચહેરાઓનો સાગર શાંત ધૂલવતો હતો. આગળ વધતા જીવનનો કંડો અચૂનમ રાખવાની તેમની નેમ દરેક આંખમાંથી નીતરતી દેખાતી હતી. જીવનના આગળ વધતા વેગમાં તેમનો રસ દરેક ચહેરા પરથી ઉત્તેજિત થતો હતો. કોઈ લાલ દેખાતા, કોઈ સખ્તાઈ દેખાડતા, કોઈ મંજીરને કોઈ હસમુખા જણાતા જ્યાં ચહેરાઓ એક ચહેરા

બનીને ચીની કામદારના જીવનની કુશળતા, અને હાકમારીએ તથા જીવનકલ્પદના જીવલેણ પ્રવાહોમાં પણ મરતા મરતા તરેલેવાની તાકાત ને તમજાની જાણ જતાવતો હતો.

આવતી કાલના ન્યાયી જગતની એ પ્રતિમા હતી. સમાજ-સમાજ-રચનાના મંત્રામની એ જ સમશેર હતી. વધારે ઉત્તર-વૈજ્ઞાનિક અને માણસાઈવાળી જીવનધટનાના એ જ તંત્રીઓ હતા હેન્કોનું ચોથું અધિવેશન જાણે ચીની કામદારની અણનમ નેમની નેકા પોકારી રહ્યું.

એ પુકારને જાણા આપવા કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં ત્રણ ચીની ઊકરીઓ આગળ આવી. સૌથી આગળની વીસ વરસની ઊકરીએ અગ્નિ-શિખાનાં જુલ્હાં લાંબી ડોક મરડીને પાછળ નાખ્યાં ને એકે હાથની મુકો હવામાં વીંચી. એના અંગૂઠા પર ઊંચકાયલા પાછંદ દેહની બધી મક્કમતાને આંખમાં ઝમકાવી કામદાર સૂત્રોની ગર્જના કરી. આખી મેદનીએ લોહીમાં ચમકારે અનુભવ્યો. આખી મેદનીના તંત્રીઓ પર એક જ અવાજ રણકચી રહ્યો.

પછી કાર્યવાહી શરૂ થઈ. પ્રમુખ સાઉ—સાઉ—જો ચીની કામદાર સંગઠનની રૂપરેખા આપતાં કહેવા માંડ્યું:

‘હજુ આજ સુધી ચીની મજૂરીનું સ્વરૂપ દરત-ઉદ્યોગનું જ હતું, અને આજેય તે મોટા ભાગનું છે. અત્યારનો ચીની ઉદ્યોગ ચીનમાં પરદેશી મૂડીવાદીઓ મારફત આવ્યો છે. એ મૂડી કિંમતમાં અને આંકમાં ચીની સોંધી મજૂરીથી અનેક ગણી વધી પડી અને ચીની મૂડીવાદીઓએ પણ ક્ષરખાનાની માલિકી મેળવવા માંડી.

‘પરંતુ વિશાળ ઉદ્યોગો પરદેશી મૂડીના હાથમાં હોવાથી શરૂઆતનાં મજૂર સંગઠનોને વ્યક્તિગત માલિકી સામે જ નહિ પણ ચીન પર લદા’

‘ગદો, સાથે લડવાની ફરજ પડી.

તેથી આરંભથી જ ચીની મજૂર હિલચાલ સખ્ત રીતે રાજકીય સ્વરૂપવાળી તથા પરદેશી શોષણ સામે રાષ્ટ્રવાદી સ્વરૂપવાળી બની. એ રીતે મજૂર હિલચાલના વિકાસના મુખ્ય તમાકા રાજકીય ક્રોધની સાથે સમાંતર રહ્યા.

‘ વિશ્વબુદ્ધ (૧૯૧૪-૧૮)માં ચીનના ઉદ્યોગો પહેલી વાર વિસ્તાર પામ્યા તથા પહેલી જ વાર હસ્ત-ઉદ્યોગ અને યંત્ર-ઉદ્યોગની હરીફાઈ દેખાઈ. હસ્ત-ઉદ્યોગની માલિકી ધીમે ધીમે પાછળ પડતી ગઈ અને નબળી બની ગઈ. એ રીતે ચીની મજૂરી અને કામદાર જનતા સીધી રીતે પરદેશી મૂડીએ મારિલા આંતરરાષ્ટ્રીય શોષણ સાથે સંપર્કમાં આવી અને આંતરરાષ્ટ્રીય જ્ઞાનવાણી બનવા માંડી.

‘ પહેલાં મજૂરમંડળો હોંગકોંગમાં બધામાં અને કેન્ટન મુખી પથરાયાં. પછી ૧૯૧૬ ના સમયમાં જાપાનની એકવીસ માગણીઓ સામેની હિલચાલની સાથે સાથે આખા ચીન પર કામદાર મંડળો જામી ગયાં. એ એકવીસ મુદ્દાઓ સામેની હિલચાલ પેકોંગનાં વિદ્યાર્થીઓએ શરૂ કરી અને પછી તે આખા ચીન પર મજૂરોમાં પણ પહોંચી ગઈ. એ જ અરસામાં રશિયન ક્રાન્તિને જીવાળ પણ ચીનની ધરતીને અકબો હતો અને તેની અસર નીચે ક્રાન્તિ-હારી ઉઠરાઉઓએ મજૂરોમાં ફરતા થઈ ગયાં હતા.

‘ પછી ૧૯૨૨ની હોંગકોંગની ખલાસી-હડતાલ શરૂ થઈ અને આર્થિક માગણીઓથી શરૂ થઈને અંગ્રેજ જાલિમ સામેની રાજકીય ચળવળ બની રહી. આ હડતાલ પચાસ દિવસ મુખી લંબાઈ અને કામદારોને ફતેહ મળી. હડતાલે તમામ ચીની કામદારોને પહેલો પાઠ સમજાવ્યો કે કોઈ પણ ગેરજા માલિકની મૂડીની સત્તા દુર્જય નથી.

‘ અને તરત જ ઉત્તર ચીનનાં રેલ્વે કામદારોએ હડતાલ પ્રકારી અને રેલ્વે મુનિષનની સોજા શાખાઓ બાંધી દીધી. એની

સાથે જ હેન્કોના રિફા-મજૂરોની હિલચાલ શરૂ થઈ તથા હેન્કોના લાખડોના કામદારો હડતાલ પર જતર્યા.

૧૯૨૩ના મેના પહેલા દિવસે કેન્ટનમાં ચીની મજૂરોની પહેલી રાષ્ટ્રીય પરિષદ મળી અને તેમાં અડી લાખ મજૂરો તથા પચાસ હજાર પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી. ૫૫૧ રજવાડી લશ્કરી વુ-પી-કુએ હડતાલિયા પર ગોળીબાર કર્યો અને હેન્કોમાં ઘણા મજૂરોને વીધી નાખી હડતાલને દબાવી દીધી તથા તેમના સંગઠનને બોમ-બીતર થઈ જવાની ફરજ પાડી.

૫મી ૧૯૨૫ના મે માસમાં કેન્ટનમાં અખિલ ચીન કામદાર પરિષદનું બીજું અધિવેશન મળ્યું. એ અધિવેશનમાં ખદાસીઓ, રેલ્વે કામદારો, ખાણિયાંઓ, તથા મિલ મજૂરોના મંડળોના ૧૨૩૦ પ્રતિનિધિઓએ સંગઠિત રીતે ભાગ લીધો. સારે જાપાનની કોટન મિલમાં ચાલતી હડતાલમાં એક જાપાની મુકાદમે એક ચીની મજૂરને વીધી નાખ્યો. ૫મી મેની ૩૦ મી તારીખ આવી અને અંગ્રેજ પોલીસે દેખાવ કરતા કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓને વીધી નાખી આખા ચીનને જગાડ્યો. કેન્ટનની પરિષદે અખિલ ચીન કામદાર ફેડરેશન બાંધવાનો, અખિલ ચીન કિસાન સંગઠન સાથે સાથીદારીનો સંબંધ બાંધવાનો, ચીન પરથી લશ્કરી રજવાડાશાહીની જડ ઉખેડી નાખવાનો તથા રાષ્ટ્રહિલ-ચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેવાનો ઠરાવ કર્યો.

૬મી ૩૦ ૫મી જુલાઈએ ચીન જાગૃતો દેખાયો. મેની ૩૦મી ૫મી ફેર ફેર વિદ્યાર્થી, સ્ત્રી, ખેડૂત તથા મજૂર પોત-પોતાનાં સંગઠન બનાવીને પકારતાં જોતાં થઈ ગયાં. મધ્યમ વર્ગ અને વેપારીઓ પણ અખિલ ચીન-હિલચાલમાં જોડાઈ ગયા. આખા દેશ પરના દેખાવોમાં લાખો કિસાન-કામદારો તથા વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો. ચીન જાગ્યો હતો.

‘ ૧૯૨૫ના જૂનના ૧૯મા દિવસે હોંગકોંગ-કેન્ટન હડતાલ ચરૂ થઈ અને એક વરસ દરમિયાન આસ નેટલી લાંબી પહોંચી, અને એ અરસાના દરેક દિવસે માલિકોને વીસ લાખ ડોલરનું નુકસાન નોંધાયું. એ હડતાલે પુરતાર કરી દીધું કે રાષ્ટ્રીય દિલચાલનો જો કાઈ ભોખાડી બાકુ હોય તો તે ચીનનો કામદાર છે,

‘ મે, ૧૯૨૬ના પહેલા દિને અખિલ ચીન કામદાર પરિષદનું ત્રીજું અધિવેશન મળ્યું. એ અધિવેશનમાં ૧,૨૬૪,૦૦૦ કામદારો તથા ૫૧૪ પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી. આખા દેશ પર મજૂર-સંગઠનોમાં સભાસરોની સંખ્યા અનેક ગણી વધી. એકલા કુનાનમાં એંશી હજારને બહારે સભ્ય-સંખ્યા વધીતે સામાજિક લાખ મુધી પહોંચી. કુપેમાં વીસ હજારથી ચાર લાખ નેટલી સભ્ય-સંખ્યા વધી. આખા ચીનની સભ્ય-સંખ્યા ત્રીસ લાખથી વધી ગઈ. એ પરિષદે હેન્કોના ચોથા અધિવેશનમાં જનારા પ્રતિનિધિઓને ચૂંટ્યા તથા એ જ અધિવેશને રાષ્ટ્ર સામે આવી રહેલી ગંભીર કટોકટીને પહોંચી વળવા તૈયાર રહેવા કામદારોને લઘુલઘુ ફરમાન કરતો કરાવ કર્યો. * અને એ જ અધિવેશને સર્વાનુમતે કરાવ્યું કે અખિલ

• “ The Fourth All China Labour Conference opens at a time when the situation is critical, both internally and externally. The imperialists have sent their troops to Shanghai, Shantung and Peking. Their Warships are gathered at Wuhan in an attempt to intimidate the Wuhan government.....They show clearly that they are ready to adopt a policy of armed intervention in the Chinese revolutionary movementAt the same time the Imperialist powers have presented a joint threat against Soviet Russia -China's only friend the center of world revolution. ”

ચીન કામદાર ફેડરેશન મોરોઝની રૂઝ-ટૂઝ-યુનિયન આંતરરાષ્ટ્રીય સાથે જોડાઈ ગય છે.

એ પરિપક્વની અંદરની વાટાઘાટોમાં પ્રતિક્રાન્તિના અંદર-ખાનાના પ્રવાહો તરફ આંખો જતાવવામાં આવી તથા ક્રાન્તિનો નાશ કરવા માગનાર ચાંગ-મુઈ-ચેક તરફ ચાંગહાઈમાં, ફેનગમાં લી-ચી-સેન અને હુનાનમાં સુ-કે-સીઆંગ તરફ તહેદારી ભરી નજર રાખવાનો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો. ખેડૂત મજૂરોને લીધે નાખનાર એ રાષ્ટ્ર-અપરાધીઓ રાષ્ટ્રની ક્રાન્તિકારી હિલચાલને ન જોખમાવી દે તે માટે જાગૃત રહેવાની પણ એ અધિવેશન-માંથી ચેતવણી આપવામાં આવી.

એમ ચીની જનતાએ પહેલી વાર પોતાની હિલચાલને સોવિયટ કામદાર સાથે જોડીને સોવિયટ જતાવેલી હમદર્દી માટે આભાર માન્યો. રશિયન કામદારોએ ચીની કામદારોને પોતાથી ખતરી બંધી મદદો આજ સુધી મોકલી હતી.

અને આજના ચોથા અધિવેશનમાં જ્યારે ચીની કામદાર જનતા પર છવન-કટોકટી ટમટમી રહી હતી, જ્યારે ચીની પ્રતિક્રાન્તિનો નેતા ચાંગ ચીની જનતાની હિલચાલ પર કુહાડો ઉગામીને ઊભો હતો, જ્યારે ચીનની રાષ્ટ્રહિલચાલમાં બંગાળ પાડીને ચાંગ અને તેના રજવાડી મૂઝીવાડી સામરીતો ચીની જનતાની ધોર ખોદી રહ્યા હતા ત્યારે એ કામદાર કિસાન જનતા પર સહાનુભૂતિનો એક પણ શબ્દ યરોપ-અમેરિકાથી આવ્યો નહિ, ત્યારે રશિયાના શ્રમજાનવે એકલાએ જ ચીનની કટોકટીમાં ચીની લોક સાથે સહુદય સાથીદારી જતાવવા આ ચોથા અધિ-વેશનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય લાલ ટૂંક યુનિયનના પ્રમુખ લેમોવેસ્કી સાથે એક પ્રતિનિધિમંડળ મોકલી આપ્યું હતું અને એ પ્રતિનિધિ-

મંડળ હેન્કોની આસપાસનાં ઔદ્યોગિક નગરોમાં કામદાર પરિ-
સ્થિતિ જોવા પર્યટન કરીને પાછું આવ્યું હતું.

સેઝોવરકીએ આંતરરાષ્ટ્રીય ટ્રેડ યુનિયન વતી એશિયાની આ
વિશાળ કામદાર જનતાને હમદર્દી પાઠવી.

અને અધિવેશનની કાર્યવાહી રાષ્ટ્ર-હિલચાલને અલગ
રાખવાનો, પ્રતિકાન્તિના કાવતરાને દખાવી દેવાનો તથા ચીની
રજવાડી સરકારવાદ તથા ચાહીવાદી અસિમેનો સામનો કરવાનો
નિર્ધાર કરી ખતમ થઈ.

પાછી લુહનના લોક-સૈનિકો અને કામદારોના મેળાવામાં યથા,
નાટકો ઘર્યા, સમારંભો યથા ને નાચગાનના જલસા ગોઠવાયા.

એમ અખિલ ચીનની કામદાર જનતાની ચોથી પરિષદની
કાર્યવાહી આવતી કાલની ગંભીર મુસલતો કરવી હતી સારે
હિતાવળા સમાચાર સાંપડ્યા:

‘કેંગ, રાષ્ટ્રદોષી ચાંગને મળી ગયો છે તથા ચીની લોક-
હિલચાલને કચ્છી નાખવા તૈયાર થયો છે.’

સફેદ શાંગદાર્ઘ અને લાલ હેન્ડે

એણેય શાંગદાર્ઘમાં જ થર બાંધ્યું હતું એટલે થાય શું ?
ચીનનો એ વિદ્વાન હતો ને લખવાની સહેલી રીત શોધી કાઢનાર
એ જ હતો. રાજકારણમાં એને રસ હતો પણ શુદ્ધિવાનને, વિદ્વાન-
ને, સાક્ષરને કંઈ કાન્તિકાર થયું એણે પાસવે જો ! 'જેને ન હોય
સ્નાન કે સ્નાન તેનાં એ કામ છે' એમ એ કહેતો; 'બાપજીથી
કંઈ બગલમાં લખાવ્યો મારીને એણે નીકળી પડાય છે !'

અને તોય એને કુ-શીને ચિંતા થવા જ કરતી હતી.
એને બાપા ચીનની ચિંતા હતી. એની આંખ સામે ચાર ચાર
કરતું ચીન જ્યારે કરવા માંડતું ત્યારે એને શ્રીમંતોને વિદ્વાનો અને
તેમનાં મોટાં મોટાં મકાનો એટલું જ દેખાતું. અને દેખાતા નહિ
તોય એનાથી જુલસતા નહોતા ચીનના કામદારો, કિસાનો ને
વગેરે વગેરે. 'પણ એમને તો સામ્યવાદીઓ જ ચઢાવી મારે છે,
નહિ તો એમનાં આવાં સંગઠન અને આવી માગણીઓ શી !' એની
ચિંતા વધી જતી અને ત્યાં તો એણે સંજયેશ્વ પાસે આવતું,
'હેન્ડે પર એ જ લોહાએ કમળે લીધા છે ને જો શાંગદાર્ઘ પણ મર્યું
તો એ સામ્યવાદી કિસાનો વિદ્યાપીઠની ડીંગરીવાળાઓને તમામને
કાપી નાખવાના 'છે ને શાંગદાર્ઘની બધી ઓઝોનું નમ્ર સમ્પત્તિ
કાઢવાના છે. આંગ-કાઈ-ચોક પોતે એમ કહે છે તે કંઈ જૂઠું હોય...!'

'મારી સમજમાં નથી બિનરતું કે...' વિચારના વિદ્વાન

હની વેદના વધી જતી, 'જ્યાં સુધી એક નિયમન નહિ થાય ત્યાં સુધી.—' અને એને જરૂર નિરાંત'વળતી. 'નિયમન માટે તો ચાંગ-કાઈ-શેક અને ટી-વી-સુંગ મથતા હતા. ચાંગકાઈમાં હળરો કામદારોને વીંધી નાખવામાં આવ્યા હતા તે નિયમન માટે નહિ તો ખીંગ શા સારુ?' એમ એ એની જાતને પૂછતો હતો, પણ એને એક આકાર દેખાતો અને એની જાતને ચાતા વળતી નહિ.

ત્યાં તો સોમી એ વિદ્વાનના ખંડમાં દાખલ થઈ, એનું આખું નામ 'સોમી-સોંગ' હતું. એ આખા નામ સાથે બળવો ભેગાપેલો હતો. પાંચ જ વરસની ઉંમરે એણે પોતાના પગ બંધાવવાની ના પાડી હતી. ચોદમું બેસતાંની સાથે જ એણે એના વિવાહના કહેણને પાછું ટેલ્યું હતું. પછી તો એ મંચુઓ પર ફેંકવા માટે પેકીંગમાં બોમ્બ લઈને ફરતી હતી. એને સીઓ માટે સળગતી દાઝ હતી, અને તેથી તો એ ચાલીસ ચીની છોકરીઓને પરદેશ બહુવા લઈ ગઈ હતી.

'સ્થાપી દીધું' એણે વિદ્વાનની પીઠ પાછળ ખુસ ખખર રહેતાં શ્વાસ બર થંબીને કહ્યું.

'શું?'

'વીએન્સ કમિશન' અને ઉમેરું, 'અને શાંગકાઈ જરૂર ત્રીખ્યુનકની હું જ ન્યાયાધીશ નિમાઈ.'

'સોનું' અને સુગંધ.' વિદ્વાન જોઈ રહ્યો.

'ને એ' રચનાત્મક ઉપાક્રમ છે, જસ સીઓમાં મતાધિકાર, ગૃહઉઘોગ, ગૃહસફાઈ, નિરક્ષરતા-નિવારણ ને મજૂર સીઓની દાસતની સુધારણા...પણ તે બધા માટે સામ્યવાદીઓને...'
'નિયમન માટે...જરૂરી નિયમન માટે' વિદ્વાને શાન્ત પાપ પતાવી દીધું, 'સામ્યવાદીઓને કાજૂમાં રાખવા એમ જ હું કહેતી હતી ને?'

એવો જુવાન વિદ્વાન શાંગદાઈના એ જીવનમાં જગડીને બેઠો હતો. એને શી ખબર કાન્તિ આવી હોય છે ? શાંગદાઈનાં કામ દારોનો ઉછાળો અને પછી તેમનો સંહાર એ બંને જિનાઓ એના માથાના માખણમાં આકૃતિઓ દોરતી હતી. પૂર્વના ચિંતક જેવો એ પહેલી જિનાને દોષ દેતો કહેતો હતો કે તું જ ખોટી છે; તારે ઉછાળો જ નહોતો મારવો જોઈતો. અને પછી મગજ પરનો કાર એછો કરવા એ પોતે પરણવા માગતો તે એક મુંદર ઓકરીની છત્રી આ બંને જિનાઓ પર ઢાંકી દેવા મથતો હતો. પણ આજે આ ઓકરી એવું ઢાંકણ બનવા ના પાડતી હતી. એની સામે એવી ત્રીજી જિના દેખાતી હતી. એ સામે ફરિયાદ કરવા એ એના એકના એક મિત્ર પાસે પહોંચતો હતો. હજુ થોડા જ વરસ પહેલાં એના મિત્રે ખોલેલી બેન્ક રજવાડી લંકરવાદનાં ધાડાએ લૂટી હતી, અને હવે ત્યારે ચાંગ-કાઈ-શેકે એને અમપદાન/આપ્તું હતું ત્યારે સામ્યવાદીઓએ ઉપદ્રવ માંડ્યો હતો.

એ બેન્કવાળો ચાંગ-કાઈ-શેકેનો સાથો સુગં હતો, ને અમે-રિકાની હારવર્ડ વિદ્યાપીઠમાં બણ્યો હતો. એને સ્વભાવથી જ સુધરેલા શ્રીમંતો સાથે બાવ થતો હતો અને સામ્યવાદીઓનો અભાવ થતો હતો. શાંગદાઈના સર્વોત્તમ શ્રીમંત થવાના એને તો ધણા ધણા અભિલાષ હતા પણ ત્યાં આ મહણ નીકળી પડ્યું !

હેન્કે જવાને પણ એ તો તૈયાર હતો. ત્યાં ડૉ. સુનની વિધવા એની સગીબેન એને બોલાવતી હતી. ‘પણ બેન તો અહીં, પણ ક્યાં નથી !’ એમ બોલતો એ હેન્કે જવાના વિચાર કરતો તે પહેલાં જ ખૂંસી નાખતો હતો. ડૉ. સુન તો હતો નહિ. સામ્યવાદીઓના સાથમાં બેઠેલી એ વિધવા બેન કરતાં એને જનરલ ચાંગના સયવારામાં સામ્યવાદીઓની સુચારણી સંસ્કારી મેકમ ચાંગ-કાઈ-શેકે નામવાળી નાનીબેન વધારે ગમતી હતી.

એ સેન્ટ્રલ બેન્કનો મેનેજર એ મેક્સ બેનના સપવારામાં આખા ચીનની બેન્કનો રાજા બનવાના કાંડ સેવતો હતો. યાંગે એને પોતાની સરકારનો સોનેરી વડો બનાવવાની વાત કરી શખી હતી.

આજે એની આંખ સાથે ઊભરાતી હિરણ્મયની આશાઓની વચ્ચે હિમ જેવા ક્રામ્યુનિસ્ટો યાંગ-કાઈ-સૈકની કતલનો માર ઝીલતા હેન્કોને લાલ બનાવતા હતા, તે એને ખૂંચતું હતું.

ત્યારે શાંગહાઈના મહાન વિદ્વાન હુએ એના દીવાનખાનામાં ડોકિયું કર્યું.

‘પધારો પધારો પ્રોફેસર...’

અને પ્રોફેસર પધાર્યા, અને ખુરશીમાં બેસતાં જ કરગરી પડ્યા, ‘વિદ્યાર્થી હિલચાલની ગરમી એને લાગી ગઈ છે... એ લાલ નથી...પણ એ હેન્કો જવા તૈયાર થઈ ગઈ છે. પણ ત્યાં ગયા પછી શી ખબર છે...એને એકલા મેક્સ ને સમજાવી શકે તો...’

‘આપણે મન મેક્સ મોઢાં છે પણ આ ફિલૂરી ડોકરોએ પર પીપીંગનો પવન વાધ છે... લાંના વિદ્યાર્થી-જીવાને જાપાન-વિરોધી જે શાહીવાદ-વિરોધી જેહાદ જગવી છે તેમાં...’

‘મને પણ એ જ ચિંતા છે...પણ હું એને ચાહું છું...’

‘હાર્ટો...નહિં તો તો...પણ’

‘શું!’

‘એને જાણ તો જવા દો.’

‘ક્યાં હેન્કો!’ પ્રોફેસરની વિદ્વાન જગ્યાન ધૂળ ઊડી. ‘ત્યાં જ્યાં ફિલૂરી...’

‘પણ ત્યાં જ મારી મોટી બેન પણ છે ને...ચાંગ-લીંગને મળવા હું જ જાઉં છું...મારી સાથે બધે જાવે. એને મુલાયમને.

ત્યાંના હવાપાણી માફક જ નથી આવવાનાં એટલે મારી સાથે જ પાછી ફરશે ને જો... મોટી બેન પણ મારું માનીને પાછી આવશે તો તો...'

‘તમે મોટી બેનને મનાવવા જાવ છો !’

‘હા... ચાંગ-કાઈ-શેકને હેન્કાને તારાજ કરતાં પહેલાં એની પીટ છે... એ કમ્યુનિસ્ટોની છાવણીમાં ડો. સુનના મુદ્દાનો જાપ જપતી બેઠેલી આપણી સામે એક મોટી સાંગ છે... એ મ બેંગાબેંગી બસે આવે... પાછી આવશે.’

ત્યારે ૧૯૨૭ના મે માસમાં પુચંગુ હેન્કાનગર કેસરિયા રોડ રંગારુ હતું અને તાપમાં તપતું વધારે ને વધારે લાક્ષણિક હતું.

ચાંગ-કાઈ-શેક ડો. સુનના સિદ્ધાંતોનો બંધ ક્યાં પછી અને પોતાની ક્રાન્તિવિરોધી ગાદી સુકોમાં જમાવ્યા પછી પુહન પ્રાંતમાં રાષ્ટ્રીય ક્રાન્તિકારી રાષ્ટ્રીય સરકારનો પોતાનો પક્ષ જમાવીને બેઠા હતા અને ઊજળતા ચરુમાં આવતી કાલના આકારે દેખતા હતા.

અહીં જ યાંગઝી અને હાન નદીઓ બેંગી મળતી હતી અને સામા કિનારા પર આવેલા પુહન નગરોની દીવાલોને ટપી જઈ અંદરના મિનારાઓને હચમચાવી નાખે તેવાં શિયાળુ તોફાન મોક્ષતી હતી. એ તોફાનો પુચંગના મિનારાઓને હેન્કા સાથે અને હાનને પેસે પાર પડેલા હેન્કાંગ નગરને હચમચાવતાં હતાં. પુહનનાં આ ત્રણ નગરો પુહન નગરો નામે ઓળખાતાં હતાં.

સેકાઓના વિદ્યાના ધામ જેવા પુચંગ નગરને કમળે કરતાં ત્યારે લાંબો ને ભયંકર ઘેરા બાલવો પડ્યો હતો, અને એ ઘેરાએ હનરો વતનીઓને જૂખમરામાં અને રાજચાજમાં હોમી દીધા હતા. પછી એ પુચંગમાં જ ૧૯૧૧ની ક્રાન્તિની ઐતિહાસિક ઈમારતમાં પુહન પ્રાંતની કિસાન પરિષદ મળી અને ત્યાં ટાંગ-ચેન-ટાંગે

રાષ્ટ્રકાન્તિની લાજો પત્રિકાઓ વહેંચાવી હતી અને કિસાન-ફોજ જમાવવાનાં પોસ્ટરો ચોટ્યાં હતાં.

પણ હાન નદીના કિનારા પર બોલું હેન્ડાંગ નગર પણ આજે ઓહું અગત્યનું નહોતું. ત્યાંના કામદારો કાન્તિમાં ખપમાં આવે તે માટે ક્યારના ય દારૂગોળો બનાવતાં હતાં ને-હથિયારો ટીપતાં હતાં.

પણ આજનું મોટું નગર તો હેન્ડો જ હતું અને કાન્તિકારી રાષ્ટ્રીય સરકારના સુક્ષ્મ પાટનગર જેવું લાગતું હતું. એ નગરમાંથી મુખ્ય રાષ્ટ્રીય સરકારની કાળી ગણાતી પાંખ અહીં રહીને પરદેશી સત્તાઓ સાથેનો સંબંધ સાચવતી હતી, અને નાણાખાતું, પરદેશના સંબંધો તથા રેલ્વે-વ્યવહારની વ્યવસ્થા સંભાળતી હતી. અહીંથી એ કાળી પાંખનું છાપુ નીકળતું હતું અને અહીં રહીને જ બીમારીના બિઝાનામાંથી લાલ રક્તથી, ડૉ. સુનને મદદ કરવા આવેલો, ચીની રાષ્ટ્રીય સરકારનો સક્ષાદકાર બોરોડીન મસલતો કરતો હતો અને પરદેશખાતાના મહાન પાસેના એક મહાનમાં એ બીમાર પડ્યો હતો. એની નીચેના માળમાં પીપલ્સ દ્રોખ્યુનની ઓફિસ હતી. એના આવાસ નીચે સવારથી રાત સુધી મોટરોની બીડ જમણી રહેતી. સવારથી મોટી રાત સુધી એ માંલ સરીરે મસલતો કરતો અને એના આવાસના બીજા બધા ખડોમાં કચોમીનટાંગ અને મોમ્યુનિસ્ટ પક્ષની નાનીમોટી સભાઓ મળ્યા કરતી હતી.

‘ચીનના સમાજના તમામ વર્ગોમાંથી એવો કયો વર્ગ છે કે જેની અંદર ચીનને ત્વી પ્રજા અને ત્વીન સમ્રાટ રચવાની તાકાત છે, હિંમત છે અને સંગઠન તથા પ્રગતિશીલતા છે ?’ એ એક સવાલ આજે લાલ હેન્ડોના એરણુ પર લપેલો પડ્યો હતો અને ટિપાતો હતો.

અને લાલ હેન્ડોના તમામ આગેવાનો મંમત હતા કે ‘ચીનની સમાજપટનામાં રાષ્ટ્રીય કાન્તિ કરી ચીનને એક સંયુક્ત આઝાદ

રાષ્ટ્ર-રચનાની તાકાત ચીનના કામદાર અને કિસાન વિના બીજા કાઈની નથી.' .

અને એ મત પર પોતાનો બધો રોષ આપીને પોતાની બેન અને કમળેલા બનેલીને કલંકી સાથે છોડીને અહીં કાન્તિની ત્યાગ-મૂર્તિ રહેતી હતી. હેન્કની સેન્દ્રણ બેન્કનો ઉપતો ભાગ એને બચાવશે આપવામાં આવ્યો હતો. 'ડો. સુન જેને આહતો હતો તેને જ મારે ય આહવાં હોય તો અહીં સામ્યવાદીઓ સાથે જ હું શીશું' એમ એને પોતાને મનાવવા, પટાવવા ને લલચાવીને ચાંગ-કાઈ-શૈક પાસે લઈ જવા આવતાં હતાં તેને એ કહેતી હતી. આજે એને સગોભાઈ એને સમજાવવા આવી પહોંચ્યો હતો. એ ટી-વી-સુંગને ય એણે પરખાવી દીધું:

'તે સાંભળ સુંગ! ચાંગકાઈના આપણા શ્રીમંત ધરમાંથી આપણી ત્યારની જોતી આગરને જોળંગીને હું જાપાન સાગી ગઈ તે ડો. સુનને પરણવા માટે, પછી દેશપર્યેષ રજા તો ડો. સુનના જ સાથે માટે.....ને સાંભળ સુંગ...એણે મને મરતાં મરતાં કાનમાં કહ્યું હતું.' બોલતી વૃદ્ધાએ ગળું ખંખાર્યું.

'કે!' સુંગ સાંભળી ગયો.

'કે ચોંગ-લીંગ, મને તારી એક્લીમાં જ વિશ્વાસ છે, ચાંગ અને એની મેંકમ અને તારા ભાઈમાં પણ નથી-એમને ચાંગકાઈની માયાવી મહોલાતો કાન્તિના વિરોધ તરફ જોતી જશે ત્યારે મારાં, કિસાનો, કામદારો-આખો અફાટ ચીન...' બોલતી વૃદ્ધાએ આંખના ખૂણામાં ચળકતું ટીપું સૂકવી નાખ્યું. 'તું પાછો જ સુંગ...મારાથી અવાશે નહિ, મને એકેએક ચીની કિસાન-કામદારના સુકા ચડેરામાં ડો. સુન દેખાય છે. મારે મારાં છેલ્લાં વરસ ડો. સુન જેની આરાધના કરતો હતો તે ચીનની માટીનાં સાચાં માટીમાંની ચરણુરજમાં ગાળી નાંખવાં છે.'

‘પણ અહીં રહેવામાં છેવટે...!’ સુગ ભેઈ રહ્યો.

‘મેંત’ વૃક્ષોનો અવાજ ફૂલો, ‘ને ત્યાં, દીવાનખાનાં, રંગ-મંડપો, મીઠખાનીઓ, ત્યાં ચાંગની. મેંમ સાહેબ, ત્યાં તું...પણ તું જા, હું અહીં જ રોજી’ હું. હું અહીં ચૌદ હજાર ધરપલાની પરિચારિકા હું...તું જા, તું મને શું ભેઈને વુહન સરકારને છોડવાનું અને હેન્ડોમાંથી નીકળી નાસવાનું કહે છે ! જો, ડો. સુન હોત તો...જીવતા હોત તો તું શું કારે છે, હેં બાઈ !’ બોલતી વૃક્ષ હથેળીમાં હડપવી મૂકીને લ’માઈ, ‘તો, ડો. સુન આ ચૌદ હજાર ધરપલાનીમાં ધવાવલા હોત.’

‘તો હું જાઉં છું’ સુગ એકદમ જીભો ચઈ ગયો.

અને પછી કાન્તિની એ દાદીમાને મળવા બોરોડીન આવી પહોંચ્યો. એ તાવથી ધીકતો હતો. એનો બાંગી ગયેલો એક હાથ ઝાળામાં ટેકવાયો હતો.

‘હું આવત ને ?’ વૃક્ષ જીડીને સામે ગઈ.

‘હું જ આજો’ બોરોડીન બેઠો. ‘આપણે દરેક પળે વધારે કટોકટીની પાસે જઈએ છીએ. આપણે માર્ગ વિકટ છે પણ એ જ માર્ગ છે. મને કાઈ કાઈ વાર લાગે છે કે કદાચ તમારા સમાજનાં પરિબળોનો મને પૂરા ખ્યાલ ન આવ્યો હોય... કદાચ...’

‘કદાચથી કામ નહિ’ ચાલે. વિકટ તો પ એ જ ડો. સુનને! સંબોધેલો રસ્તો છે એટલું જ હું તો સમજું છું અને નહિ તો હું અહીં શું કામ હોત ! તમે આ તબિયતે આવતા કપરા દિવસો માટે વધારે ને વધારા નકામા ચતા જાવ છો... આરામ વિના...’

‘હું દરરોજ અરજી પાસે વધારે ને વધારે જતો જાઉં છું એમ ; મને લાગ્યા કરે છે...પણ મેં રચિયાની કાન્તિ દેખી છે, અમારા ઝોરોજીવર કરતાં પ ચિનાઈ કાન્તિ તો ઘણી મોટી અને વધારે

બપાનક બનવાની છે એમ હું માનું છું.....એ કદાચ વધારે લખાશે અને એ કાન્તિમાં એકથી વધારે બોરોડીનને હોમાઈ જવાની જરૂર પડશે.’

‘હું ગંધિયા ગઈ પણ ધણી મોડી. હું તમારા ઓકટોબરને ન દેખી શકી. ’ વૃદ્ધા ભેઈ રહી.

‘અને હું અને તમે ચીન આવ્યાં પણ ધણાં વહેલાં.....’

‘એટલે !’

‘એમ કે ચીન જ્યારે સામાજિક કાન્તિ કરશે, ચીન જ્યારે ઓકટોબરને ધરતી પર ઉતારશે ત્યારે હું નહિ હોઉં તમે પણ નહિ હો.....’

‘તમે નક્કી કરી નાખ્યું લાગે છે !’ વૃદ્ધા ફિંકું દસી.

‘ના, નક્કી કરનાર પરિણામો તો આજના લાલ હેન્ડોમાં જ જીભરાઈ રહ્યાં છે. પુશંગમાં દાતરડી ખખડાવતો કિસાન અને આજે હેન્ડોમાં ખડખડતો કામદાર કાન્તિની તારીખ નક્કી કરશે પણ તે જરાક મોડી છે એટલું જ મારે કહેવું છે.’

‘પણ ફેંગ ?’ વૃદ્ધા ગમગીન નજર નાખી રહી.

‘ફેંગ સોવિયટ સાથે મસઘતો કરીને સોવિયટને વચન દઈને આવે છે, એ ખિસ્તી છે. એનો ભગવાન કોલ પર ટિંગાઈ ગયેલો સુધારનો દીકરો હશે કે કેમ તે વિશે મને શક છે પણ ચેંગશામાં એની મુઠાઝાત પાછી જ પાછી ખજર પડે.’

‘પછી ય પાછી ખજર તો શું પડવાની હતી ! આપણી સાથે રમત રમી ચાંગને વેચાઈ જાય તો !’

‘તો...! અને લાગે છે એમ જ થશે...અને તો એક વિકરાળ કાળ આપણી સાથે જોડો દશે.’

હજી કુપેની હુંગરમાગમાં આપણાં હજારો, ચળ દુનાયા વિના પડ્યાં છે. ’ વૃદ્ધાનો હઠ રૂપાયો.

‘ અને ચૈદ હજાર ધાવલ હેન્ડોનાં દવાખાનાંમાં સડે છે. ’
બોરોડીન જોઈ રહ્યો.

‘ ચેંગશોની મસલતો નકામી નીવડે તો... ? ’ ચીંગ-હીંગ
જોઈ રહી.

બોરોડીન કંઈ બોલ્યો નહિ. બને એકબીજાની આંખમાં
વધારે શ્યામ અને વધારે ધાવલોને પથરાતાં જોતાં હતાં.

એમ એના બાપ ગયો ત્યારે એની 'નાની હંમર છતાં એણે ગોવાળિયાનું કામ ઉપાડી લીધું' અને એની માએ હોડીનું સુકાન સંભાળ્યું. પણ પછી તો એને સેરમું જેકું અને એ તગત જ ખલાસી થઈ ગયો, ને પછી કામદાર-નેતા બન્યો.

એવા બધાથી જુદો તો, લી-લી-સાન છે. એક ગામડી નિશાળના શિક્ષકને ત્યાં સાંપડેલો એટલે એને છેક ગરીબ તો કેમ જ કહેવાય ? પહેલા વિશ્વ-યુદ્ધમાં એ ક્રાન્સ પહેંગી ગયો અને ત્યાં એણે એક લોખંડના કારખાનામાં કામ મેળવ્યું, અને ત્યાં જ એણે જોયું ને જાણ્યું કે ફ્રેન્ચ કામદાર તો સંગઠિત છે. અને એણે આગળ ચલાવ્યું : ' ફ્રેન્ચ કામદાર સંગઠન કરી શકે છે તો ચીની મજદૂર પણ જરૂર કરી જ શકે. ' અને એ હિતાવળો ચીન પહોંચ્યો ત્યારે એણે નહોતો લાભ્યો, સંગઠન લાભ્યો હતો. એણે એના ઇલાકાના આશિયાઓનું પહેલું સંગઠન બાંધ્યું અને એની પાછળ માલિકોના દાસ્ય એની ગિરફતારી કરવા અને માલિકોના મારા એનું મોત નિપજવવા કરી વળ્યા.

એ ! ચાર જગ્યાઓમાં ચાર નામથી ચાર જાતનાં જીવન જીવતો રખડો-રજીતો યાગદાઈ પહેર્યો અને ત્યાં માલિકના મારાઓની છરીને અનેક વાર ટપી જતો રખડવા લાગ્યો.

આજે એ અખિલ ચીન કામદાર પરિષદના ચોથા અધિ-વેશનમાં આવ્યો હતો અને કહેતો હતો કે, ' જાવામાં, હિંદી-ચીનમાં, શ્રીલીપાઈ-સમાં અને હિંદોસ્થાનમાં કામદાર સંગઠનો ત્યારે જ મજબૂત બનશે જ્યારે ચીની કામદારની દિલચાલ લોખંડી' બનીને બાબા એશિયાને દુશ્મન્યાવી નાખશે અને ચીની કિસાન એશિયાની ધરતી પર લાલ દાતરડી ઊંચકીને ઊભો થઈ જશે '

એમ બોલતો એ પરિષદના કામકાજમાં હિતાવળો ચાલ્યો જતો ને એની મુલાકાત લેનાર સાથે દોડતી વાત કરી લેતો.

ને પરિષદ તો પૂરી થઈ...ને આજે એ ક્યાં હશે ?

હજે છે કે મંચુરિયાનાં જંગલોમાં મંચુરિયન ગેરીલાની રાષ્ટ્રીય દુકડીઓમાં નતપાનના પડછાયા પર તૂટી પડવાની દરેક તક મેળવતો આજે એ વનવાસ ભોગવે છે.

અને યુને ઝોળખો છો કે ? એ આજે ખોવાઈ ગયો છે. કદાચ પકડાયો હશે, કદાચ લોંબાઈ ગયો હશે...કદાચ ચીની કામ-દારોની હરોળ ભેગો દુનિાઈ ગયો હશે કે કોઈ રાત-વેરાતમાં મરેલો પડેલો સુકાઈ ગયો હશે.

પશુ ચીનની ક્રાન્તિની પહેલી મજાકમાં હલુ ય એનો પડછાયો હવે છે, ચીની જુવાળના પહેલા મોજાના અંતેક પર-માણુમાંનો એક જોડો એ મર્યો જ નથી. ચીની ક્રાન્તિનું સળગતું નિગર એ મુ-મો-હવાઈને સંધરી રાખવાનું છે. એ છોકરો હતો ત્યારેના એના બાપને ઘેરથી ચાંગહાઈમાંથી નીકળી નાહો હતો. ચીનના કામદારની એથી પરિષદમાં એ આવ્યો ત્યારે એની ઉંમર છવીસ વરસથી વધારે નહોતી.

અને તે પહેલાં એ રેલ્વેના રસ્તા ભાંધતો હતો, પછી કારખાનામાં, પછી કાપડની મિથમાં, કામદારોનાં એકથી ખીજાં જૂથમાં હવતો હતો ને સાથીદારોના સપય ખાઈને, જુદિમાન કપાળની નસો તખતમાવીને આરપાર બિતરી જાય તેવી આંખો અમકાવીને જોરજોરથી સમજાવતો હતો, ‘એ વિના ખીજો આરો છે જ નહિ.’

એટલે જ પછીથી ચાંગહાઈમાં જો કામદારોએ કામચલાઉ સત્તા હાથ કરી અને પછી ચાંગના મારાઓએ કરેલી કતલમાં કપાઈ ગયાં ને એનાં લાશુલેલાં હતાં.

‘હું આનકોંગમાં નદી પર જનમ્યો હતો ને મને તથા ચરસનો મૂઝી મારો મજૂર બાપ મરણુ પામ્યો હતો.’ એ ઉતાવળો

કહેતો હતો. ‘પછી...પછી શું થાય! મારા છ વર્ષાઓએ મને દુઃખ અગિયાર વરસનો થયો ત્યાં મુઠી બણાવ્યો. પછી રોટલો ખૂટ્યો અને હું એક સ્ટીમર પર નોકરીએ રહ્યો. સોળ વરસની ઉંમરે હું સિમ્લેસમેન થયો અને મેકનિક બન્યો, ને પછી અદારમા વરસથી મુનિયનમાં જોડાયો.

‘અને મારી જિંદગીને ખપ અમારા લશ્કરી અલિમ ફેંગને પડ્યો. એણે મને મારી નાખવા માણસો દોઢાવ્યાં પણ હું અને લી-લી-સેન રેલ્વે મજૂરોનાં સંગઠન જમાવતા સીધા સટાક ફરતા રૂતા અને અમારા કામદાર દોસ્ત અમારું જતન કરતા હતા.

‘પણ કેન્ટનની કામદાર પરિવર્તમાથી હું પાછો આવ્યો ત્યારે મારા એટલા બધા મારાઓ ફરતા હતા કે મારે ચાંગદાઈ જવું રહેવું પડ્યું અને મુનિસિપલ કામદારોના સંગઠનમાં હું જોડાયો. પછી હું ત્યાંથી બાહ્યો અને ફેંચ ટાઉનના એક કારખાનામાં મજૂરીએ રહ્યો અને ત્યાં વાહન હાકિયાગ, ઝાકુ વાળનારા તથા બીજા કામદારોનાં મુનિયન જમાવ્યાં અને પછી વખત આવ્યો ત્યારે અમે આખા શહેરનો કબજો લીધો. ૧૯૨૫ના મેના ૩૦મા દિવસે હું ચાંગદાઈમાં ૫ હાજર હતો અને નાનકોંગ રસ્તા પરના ગોળાબારમાં ૫ જીઓ હતો. હું ત્યાં પકડાયો પણ છૂટ્યો અને તરત જ નાનકોંગ રેલ્વે કામદારોમાં કામે લાગી ગયો અને તેમની હક્કાલમાં જોડાયો. પછી પાછો ચાંગદાઈ આવ્યો અને અમે મુનિસિપલ કામદારોનું મજબૂત સંગઠન કર્યું. પછી પેકો દિવસ આવ્યો અને અમે પોલીસ હેડ ક્વાર્ટર્સનો કબજો લીધો અને આઠસો રાઇફલ કબજો કરી રાઇફલને ખોલે લટકાવી અને ગાઈડો ખૂટી ત્યારે સાંત્રિઅન રેલ્વેનાં બીજાં ઓળારોનાં હથિયાર જીત્યાં અમે દારૂગોળાના કાઠારોનો કબજો લીધો. આ બધું કરતાં અમારે અઢી દિવસનો જંગ ખેલવો પડ્યો પછી અમે ઓગણીસ

જ્યુની કમિટીની સરકાર જનાવી અને આજે વુહનમાં બેઠેલી જનતાની સરકારને તાર ક્યો કે અમે તમારા નામમાં સત્તા હાથ કરી છે.

‘પણ તમે.....?’

‘હું અહીં હેન્કમાં જીવતો કેમ પહોંચ્યો એમ ને? પછી અમારી કતલ ચાર ચર્ચ અને મારી સ્ત્રી મારા ધરમાંથી પકડાઈ ગઈ ત્યારે હું અમારા નાના સરખા બાળકને રેસમમાં લપેટીને બહાર નીકળ્યો અને કાઈ જમીનદારનો છોસો છાકરો હોઈ તેમ બનીકનીને નદી પર પહોંચ્યો અને મારે માટે રાખનામાં આવેલી હોડીમાં હંકારાઈને હેન્કા પહોંચી ગયો અને આજે અહીં છું અને અમારું બાળક છાવણીમાંની એક સામ્યવાદી છોકરીએ સંભાળી લીધું છે, ને મારા બે હાથ પાછા ખુલ્લા થયા છે.

અને એનું નામ મા-આઉ-ફાન છે. હંમર વરસ છત્રીસ છે. એ ય હેન્કાની એથી પરિપક્વમાં કેન્ટનનાં જાપખાનાનાં કામદારોના પ્રતિનિધિ તરીકે આવ્યો છે. એણે આજ સુધીમાં કેન્ટનનાં કામદારોમાં નવ વરસની હિલચાલ નોંધાવી છે. ચાંગની બંદૂક એની છાતીને વીધી નાખે તે પહેલાં નાસી છૂટીને એ હેન્કામાં પહોંચી ગયો છે.

એ નીચો ને બઠકા, કાઈ શિક્ષાનો કાપી કાઢેલો કટકો કાત-રાબ્યો હોય તેવો સાંત, ગંભીર અને પકડા પછી વૂટી જાય પણ છૂટે નહિ તેવી તાકાતવાળો છે. એના બાપની કેન્ટન પાસે એક દુકાન હતી પણ દુકાન દેવાઈ ગઈ પછી માએ એક ચોખાની દુકાનમાં ચોખાના ચેલા છોચકવાની મજૂરી કરવાની નોકરી લીધી, અને એના શહે એને ખાવાને જાત તથા સુવાને દુકાનનો ઝોટલો આપ્યો.

એ મજૂરીએ એની લંડુરતીને તોડી નાખી અને એ જેમતેમ કરીને એક જાપખાનામાં નોકરીએ રજો અને પગાર

વિના કામ શીખવા લાગ્યો. અહીં જ એ પ્રિન્ટર બન્યો, અહીં એને માલિકાની દુનિયાદારી સમજાઈ અને અહીં જ એના માયા-માં સામ્યવાદીનું સત સળવળા શિક્ષું.

પછી એ કેન્ટન પહોંચ્યો અને ત્યાંનાં છાપખાનાના કામદારોનું સંગઠન ખાંધી રહ્યો. પછી એ હોંગકાંગ ગયો અને ત્યાંનાં છાપખાનાનાં કામદારોનું સંગઠન કર્યું અને ૧૯૨૫ની હડતાલમાં એ કેન્ટનમાં આવીને જોડાઈ ગયો. આજે એ ૫ હેન્કોમાં છે.

અને 'એ...એ આ ક્યાં ચાલિયો, હેં !' બોલતાં એક ડેસીમા ચીનના એક શહેરની કિનારી પરથી ક્યાળ પર હાથ મૂકીને ત્યારે જોઈ રહ્યાં હતાં.

અને બોમ્બાઈનાં ઝુલ્ફાં ફરકાવતી ચીની છોકરીઓની એક ટુકડી ખબા પાછળ થેલો લટકાવી દુશિયાર ચાલે ચાલી જતી હતી. એ ફરકને પાસે જાણે એશિયાની સંસ્કૃતિએ ચોઢેલી ઓ નામની માયાને વરેલી મમતા ચગદતી હતી. એ ઓખતમાં ૫ આજે સૌવન જુદી જ રીતે એલે ચઢ્યું હતું, અને આજે વુહનના સમરાંગણ પર મોરચો માણવા ચીની છોકરીની સળમતી જુવાની ચાલી નીકળી હતી.

ચીનની જૂની ઓમાં એ જુદી પડી જતી હતી. જૂની ઓની જૂની દશા તો ધરની બહાર નીકળવાની નહોતી. જૂની નીતિ પગ ખાંધેલી છોકરીને જ ધણી માટે લાલક જનાવતી હતી કે સમમાં ધોડેલી હતી. પછી એણે ધરની અને ધરધણીની આવજત ઉપરાંત જમીન પર કે કારખાનામાં કામ કરવાનું હતું અને બને જગ્યાએ મુકામનું હસતું મોહુ મેળવવા જાત વેચવાની હતી. એ ચીનની જૂની નારી જમીને પાપના ધરમાંથી માલિક પાસે વેચાઈ હતી; પછી પગ ખાંધેલી ધણીને ખીલકે બધાઈ હતી. ધણીના ધરના અનેક જુલમોમાં એ ન મરતી ત્યાં સુધી કેવલ મજૂરી કરતી જતી હતી.

એક લંબાયલા આર્તનાદ જેવી ચીની નારી બુદ્ધમતી ઝડી-ઝોમાંથી એક લાંબો શ્વાસ ખેંચતા બૂનું વખતમાં માયું મૂંઝાવી સાધુડી ગતી હતી. પણ આજે એ જૂની રીતમાંથી નવી રીત-વાળી નવી સ્ત્રી બોમવાળા કરાવીને રાષ્ટ્ર-હિલચાલમાં નવી ઓતું સંગઠન કરતી હતી.

ચીની નિશાળમાં ચીની છોકરી સામે આજ સુધી રજૂ કરાયેલો આદર્શ તો સ્ત્રી નામની મિલકતના કટકાનો ધણી તરફની વફાદારીનો જ અને ધણી માટેના ભોગવટાની શુદ્ધિનો હતો. ચીની સતી છોકરીનો જે હાથ પરપુરુષનો રપર્સ પામતો તે દીકા કાપી નાખવામાં આવતો, ચીનની વિવાહિત છોકરીનો ધણી મરી જાય તો સતી છોકરી સાસરે જઈને શોક ધરીને માથે ઝોડીને ખૂણે શેઢીને પતિત જીવન પૂરું કરતી હતી અને સામે મરેલાની લાકડાની મૂર્તિ ધરી રાખતી હતી અને જો સસરાને જરૂર પડે તો તે પોતાના દીકરાને દેવાયલીને વેચી દેતો હતો ને વેચાયલી નવા માલિકની આમરણ વેઠ કરતી હતી...પણ કેન્દન શહેરમાં હજુ હમણાં જ નવો પવન વાયો હતો. એ જૂની નીતિનું જતન છોડીને ચીની છોકરી વાળા દૂંઝાવતી રાષ્ટ્ર સંરંધામાં દોડી આવતી હતી કે સ્ત્રી-સંગઠનમાં નામ નોંધાવતી હતી.

સ્ત્રી ૫ સંગઠિત બનતી હતી. ચીનની ધરતી પર હજારો કળજુગ આવ્યો હતો અને તે ચીનની ડાહી અને ચાણી સતી છોકરીઓને વળગ્યો હતો. નહિતો સાંગદારના થીમંત કુટુંબમાંથી ભાગી જઈને ચીંમ, કોલ સુનને પરણે કેવી રીતે...અસ ત્યારથી નાસ્તિક નારીનું સંગઠન સાંપડતું હતું અને નવી સ્ત્રી ધણી જેવા ધણી સામે સમાનતા માગવાની વાત કરતી હતી.

મિસિસ લીઓએ પણ પોતાના માથુસનું ખૂન ઘવા પછી વિધવા બની જવાને બદલે બીજે જ દિવસે ધરના ખૂણાને છાત મારીને

મજદૂરોની સમા તરફ ઝંપલાવ્યું હતું, અને આજે અખિલ ચીન કામદાર પરિષદના સ્ત્રી-વિભાગમાં એ જુવાન છોકરીઓની વચમાં એ લશ્કરી પોશાકમાં પણ પર પણ ચઢાવીને બેઠી હતી. એમાં લશ્કરી પોશાકમાં હતી તે બધી જુવાન સ્ત્રીઓ હોનાનમાંથી લશ્કર બનીને આવી હતી અને બીજા હેન્કાની સ્ત્રી સંસ્થાની આગેવાનો હતી. એ સૌએ વાળ ટૂંકાવ્યા હતા. મિસિસ લીએ કહેતી હતી કે, 'માત્ર સહેરીઓમાં જ નહિ પણ ખેતર પરની સ્ત્રીઓ પણ હવે ઉતાવળી જમવા માંડી છે' અને આજ સુધીમાં ક્યોમીનદાંગની હકૂમતના પ્રદેશોમાં સ્ત્રી-સંગઠનમાં સંગઠિત થયેલી સ્ત્રીની સંખ્યા પંદર લાખ સુધી પહોંચી ગઈ છે, અને બસ સ્ત્રી-સંગઠનની કાઈ લાંબી લચરક વાત નથી; એ તો એટલું જ કહે છે કે માણસજાતમાં સ્ત્રી પણ સમાન જાતિ તરીકે સરખાઈ છે અને પુરુષના જેટલો જ એને પણ મિલકત રાખવાનો, પરણવાનો કે નહિ પરણવાનો, અને દિલચાલ કે કાન્તિ કરવાનો તથા કારાગારમાં જવાનો, કે વીધાર્થ જવાનો સરખો હક્ક છે.

એ નવી સ્ત્રી નવા હક્કની જાહેરાત કરતી વાળ ટૂંકાવી નાખે અને પણ છોડી નાખે તો એને કાણ રોકી શકે તેમ છે ? અને પક્કા પાછળથી, ખૂણામાંથી બાંધેલા પગના પાટા તોડી નાખીને ટૂંકાવેલા વાળવાળી છોકરી બહાર આવી અને રાષ્ટ્રીય લશ્કરોની પાછળ પાછળ દૂર કરવા લાગી અને રાષ્ટ્રીય લશ્કરોની આગળ દોડી, જમીન પરનાં નરનારીઓને ફૂંકી ફૂંકીને બેઠાં કરી દેવા લાગી.

આજે એમાંની સેંકડો દરેકદરેક સહેરમાં કાન્તિકારી બોળ હેરવાળી છોકરીઓ તરીકે વીધાર્થ ગઈ છે ને સમાચાર આપ્યા છે કે એકલા સાંગહાઈમાં પહેલા પાંચ દિવસમાં જ આંખના મારા-ઓએ છસો છોકરીઓને તેમના ટૂંકાવેલા વાળને કીધે સામ્પ્રવાદી તરીકે જાહેર કરીને વીધી નાખી છે.

અને તો ય અખિલ ચીનની આ ચોથી કામદાર પરિષદમાં વીશ સ્ત્રીઓ કામદાર પ્રતિનિધિ તરીકે આવી પહોંચી છે, એમાંના મોટા ભાગ વુશંગ અને શાંગહાઈની કાપડ મિલોની કામદાર કાર્ય-કર્તાઓ છે. એ બધાંમાં આગળ દેખાઈ આવતી એક વાંચ-ચે-કીન શાંગહાઈની પ્રતિનિધિ છે. એણે શાંગહાઈની મિલોમાં રાજના બાર કલાક પ્રમાણે કામ કર્યું હતું, તો ય આજે ય એનો ચહેરો નિરાશમાંથી ભાગી આવેલી કાઈ ચૌદ વરસની બાળકી જેવો જ છે અને છતાં ય જ્યારે વ્યાસપીઠ પર એ કૂદકારો મારીને ચઢી અને ત્રાડ હાકતે, રજવાડી અને મૂડીવાદી જાલિમ ચાંગ-કાઈ-શૈકે અધાવેલી સામ્યવાદીઓની કલહ પર એકધારી બોલી ત્યારે એક કલાક સુધી એને સાંભળનારાં આખનો પલકારો ગાયાં વિના સડક બનીને સાંભળી રહ્યાં.

આજે વીશ વરસની ઉંમરે એની નાનુકે ભવ્યતાએ બલ-બલાતે છતી લીધાં અને એણે બી-સંસ્થા તરફથી એક અમેરિકન સામ્યવાદી બાઈને ખાણું આપતાં મોહક મુજરો કરીને કહ્યું: 'ખિરાદરા આના, અમેરિકા જવ તો તમારાં કામદારો અને સ્ત્રીઓને અમારા વતી કહેજો કે અમે દુનિયાના પછાત પ્રદેશનાં ચીનનાં કામદારોએ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સામાજિક ક્રાન્તિમાં અમારો ફાળો આપવાનો નિર્ધાર કરી લીધો છે.'

'તમે.....તમારું જીવન!' આના પૂછતી હતી. 'મને વીશમું બેકું છે પણ ત્યાં સુધીમાં તો ચીની છોકરીનું જીવન જકડાઈ જાય છે તેમ જ ય શાંગહાઈની મિલની મજૂરશુ તરીકે વેચાઈ ગઈ હતી અને મિલમાં કામ કરતી બૂલો કરતી ત્યારે મુકાદમની ગાળો ને માર ખાતી હતી. પણ પછી હું જોમ મોટી થતી ગઈ અને જીવાન બનતી ગઈ તેમ મુકાદમ મારી જીવાની પર રહેમ જતાવતો ગયો અને મારપીટ ઓછી થતી ગઈ. પછી હું કામદાર યુનિયનમાં જોડાઈ

ગઈ અને પછી સી-ચુંગનમાં બળી. તે તરફથી આજે અહીં આ પહોંચી છું. એ ચાંગના સકંભમાં પકડાઈ ગઈ હોત તો વીધા મઈ હોત કે ચૂંપાઈ ગઈ હોત. ’

‘ અને આ બીજી બે...’ એણે જોળખાણ કરાવી. ‘ એમાંનું આ યુગ-કી વિદ્યાર્થિની છે અને મધ્યસ્થ ટેકસટાઈલ યુનિયનનું એક્ઝિસમાં કામ કરે છે, એ સારી મોટી વિદ્વાન છે અને આ યુગ-કીંગ પણ બણેલી-ગણેલી ચેપી જિંદગીમાં સીઓના સંગઠન બાધે છે... અને આણે તો કેન્ટનમાં...’ બોલતી એણે એક ઘેરા રંગની ભૂરા પોશાકમાં સળંગ ચણેલી હસતી છોકરીને આંગળ ધરી.

‘ એ કેન્ટનમાંથી આવે છે, અને આ વુશંગની કામદાર પ્રતિનિધિ છે. એનું નામ કીંગ-વીન-સીઆ છે. એ તેર વરસની ઉંમરથી વુશંગની મિલની મજૂરણ બની અને હજુ આ સાથે જ નોકાર્થ ગઈ. બીજી પ્રતિનિધિઓ કુલે પ્રાંતથી આવે છે, અને જે લશ્કરી પોશાકમાં છે તે બધી હોનાનથી આવે છે. એમણે ઉદ્ધા બે માસમાં બે હજારની ફુકડી બાંધી છે, એ બે હજાર છોકરીઓ રાષ્ટ્રીય ફોજની આગળ કે પાછળ ફૂલ કરવા તૈયાર થઈને ચાલી આવી છે. ’

‘ અમારે પ્રાંત તો ચીનમાં પછાતમાં પછાત હતો. પણ...’ હોનાનની આગેવાન કહેતી હતી, ‘ પણ અમારી સ્ત્રીશક્તિ ડહોંડાઈ જીડી. ચહેર ને ગામડામાં અમારા સંગઠન શરૂ થઈ ગયાં છે, અને અમે લશ્કર સાથે છીએ પણ અમને હજુ -લડવાની પરવાનગી નથી, અપાર્થ કારણ અમે સ્ત્રી છીએ. અમે લશ્કરની આગળ રહીએ છીએ તો ગામોમાં ખાસ કરીને પ્રચાર કરીએ છીએ. પાછળ રહીએ છીએ તો માંદાની માવજત ને ધવાવધાની સારવાર કરીએ છીએ. અમે ગામડામાં સ્ત્રીઓને નવી રીતે વિચાર-કારણીએ છીએ, તેમના પગ ડોઢાવીએ છીએ, વાળ દૂંધાવીએ

છીએ, અને સમાનતા ને સાથીદારી પર તેમનાં સંગઠન બાંધીએ
છીએ. અમને ગ્રામરિયલો ધરખહાર મળતી નથી. ખેડૂતો અમારા
પર વિચાર પડતા નથી. અમને વિચિત્ર પ્રાણીઓને સૌ ટાળે વળીને
સાંભળે છે ને સાંભળીને સ્ત્રી અને એના સવચારો ગર્ધા માર્યા
હલાવીને કહે છે, ' ઠીક છે...ઠીક છે-વાત તો સાવ સાચી છે. '
અમારી પાસે આજે રાષ્ટ્રીય ફોજ સાથે બધી મળીને ત્રણથી
ચાર હજાર નેટલી અમારી સંખ્યા છે, અને અમારાં સ્ત્રી-
સંગઠનમાં તો સહાસંદો ધણી છે પણ બોખવાળને વાવટો
જગાવતી થહીઠ છોકરીની સંખ્યા હજુ હમણાં જ વધતી જાય
છે. એ અમારો વાવટો છે...' એણે એના માથા પરના બોખ-
વાળ ખૂંટાવ્યા ' અને અમારા કાપેલા વાળમાંથી, બાંગેલી બંગડી-
ઓમાંથી ને જૂંસેલા ચાંસામાંથી જ સૂકાઓની ગુલામી તોડીને
ચીની-સી બાળે હાંડેમને બીડે છે, હવે એ રાકી રાકાવાની
નથી. '

કેન્ટન કોમ્યુન

ક્રાન્તિકારી વુહન સરકારને લાલસલામી બિરદાવતી કેન્ટનની જનતાએ ફ્રાન્સીસાદી ચાંગની નાનકીંગ સરકારને પકકારી.

૧૯૨૭ના ડિસેમ્બરના ૧૧મા દિવસે કેન્ટન નગરમાં કેન્ટનની આઝાદ ફોજના સરદાર ચેંગ-ચાઈ-લીની સરદારી નીચે લડાયક લોક સરકારનાં રથદુકુભિ ગાજી ઊઠ્યાં.

આઝાદ કેન્ટન પર આઝાદીના ઝંઝા ફરકી ઊઠ્યા. કેન્ટનનાં કામદારોની આગેવાની નીચે કેન્ટનની જનતાએ કેન્ટન નગરને લોક આઝાદીના ચીની નગર તરીકે જાહેર કર્યું.

અને ચાંગનાં લશ્કરો ચાલીવાહીઓની દુકડીઓ સાથે, ખાધિયાઓનાં ધાડાંઓ સાથે આ લાલ નગર પર વૂટી પડ્યાં.

કેન્ટન નગર પર કેન્ટન કોમ્યુનની સરકાર રચાઈ. એ સરકારે કામદારોના પગારવધારાની, ફેવાં-નાજીની, ખેડે તેની જમીનની જાહેરાત કરી. એ લોકસરકારે કેદીઓને છોડી મૂક્યા અને એ લોકસરકારે લાલફોજની રચના કરીને ચાંગનાં જલ્લાદી લશ્કરોને સામનો કર્યો.

તથુ તથુ દિવસ સુધી કોમ્યુન સંસ્કારની આજુ વરતી રહી. તથુ દિવસ સુધી કેન્ટન કોમ્યુનનો પડો વાળ્યો. તથુ દિવસનાં સંક્રામ પર કેન્ટનની જનતાએ લોક સોવિયટના આઝાદ ઝંઝાને ટેકરી રોખ્યો.

૧૯૨૭ના ડિસેમ્બરના ૧૧મા દિવસે ચીનના કેન્ટન નગર પર ફેકાજૂની બેડીઓના લુકા બોલાવતી લોક જોહાદ ભગી ઊડી. ચીન

પરની રજવાડી સાહીવાદી જંગલિયતનો એ ધન્ય દિવસે પકકાર કયેલ.

ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી કેન્ટનનાં કામદારોએ અને કેન્ટનની જનતાએ પોતે જ બાધેલી શેરીઓ અને બજારોને ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી પોતાના આખોગમથી વહેતા લોહીથી તરબોળ કરી ચીની જનતાની એ જેહાદ બેઠાં પાંચ સોવિયટ રશિયનો અને એક સોવિયટ તુરુશ્ચી ચીની ખમીર સાથે પોતાનાં લાલ મુન્દ બેળવીને પોટી ગયાં.

એ આપબોગ પર ચીની જનતાએ જગત-ક્રાંતિકાસમાં ચીની પ્રકરણ લખ્યું. એ પ્રકરણનું નામ કેન્ટન કોમ્યુન.

સ્પાર્ટોકસે, ક્રેસીએ, ક્રિસાન સંગ્રામોએ, અને પેરીસ કોમ્યુને ક્રાંતિકાસમાં કાતરેલા અમર અક્ષરો કેન્ટન કોમ્યુને પણ આલેખ્યા કે અમે સાચી લોકઆઝાદી લઈને જ જાણીયું.

કેન્ટન પર કોમ્યુન રચાયું. એક મહાન દિવસની મહાન પળ પર જન-જેહાદનું રણચિંત્ર કૂંકાયું. કેન્ટ પર કોમ્યુનની તસ્વીર સ્ત્રી છોડી અને જોતજોતામાં જાણી ગઈ. કેન્ટન કોમ્યુનને જંગલિયતની તરવારે કોમ્યુનના રચનારાંનાં લોહીમાં કુખાડી દીધું. પણ કેન્ટને ન છુટાય તેવી લોહ-આઝાદીની રોશની આખા ચીન પર પાથરી દીધી. જંગલિયત છુદે ચઢી શ્રમમાનવોના વર્ગ સામે આંતરિકાના મારાઓનાં ધાર્ગ ધસી આવ્યા.

અને જનતાનો સંહાર ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત પર વિકરાળ બનીને વંદી પડ્યો. કેન્ટનની જનતામાંથી હમ્બરોએ એ સંહારની ધાર પર ફેદનાં બલિદાન કર્ષ દીધાં.

કેન્ટન પર ચાંચનો સાથી લશ્કરવાદ ચઢ્યો એના વેઠિયાઓ પર ત્રાસ વરતીને એણે લોખંડના એકેએક દુકામાંથી વાંકી ને પહોળી તરવારો ધાપવી રાખી હતી. આજે એ તરવારો સળવીને લશ્કરવાદ તૂટી પડ્યો હતો.

એમણે જૂજરી ડગલીઓ પહેરી હતી. આજ સુધીમાં એક

કે ખીલ વિમલજ્યોરની દુઝડીએ બનીને એમણે સૂર્યો પર લોહી વરસાવ્યા હતા નવા નવાં નગરો ગઢોગોને લૂટ્યા હતા, ઊભા પાક ભેંધારી દીધા હતા.

જૂખરી ડગલીવાળી એ લશ્કરવાદની બાડૂતી બૂતાવળો આજ સુધી ધૂળમા ઢકાયલી બનીને લશ્કરવાદને ઈશ્વારે મેલી-ધેલી ધસતી રહી હતી. એ લશ્કરવાદના ધસાગ પર્વત પર ચડતા હતા, નદીઓને ઓળંગતા હતા, વેગન મથકનો પર ફોડ્યા હતા, જગલોને ભેદી જઈને વસ્તીને ઉજ્જડ કરતા રૂધા હતા એમની દરેક પગની લોહીમાં ખરડાયલી હતી, આજે એ કેન્ટનની જનતાનો સહાર કરવા ચઢ્યા હતા કેન્ટનમાં એમનો સાગરીત યોરપ-અમેરિકા ખૂતી ચાલીવાદ હતો.

કેન્ટનના ડામ્યુનને એમણે લોહીમાં કુમાડી દીધું હતું લોહીમાં હૂમેલી એ લોહતરવીરની પથમયલી છાયા નીચે વિમલજ્યોર પશુઓ પોતાની મોટરકારોમાં ઊભે બળ્લરે હાલતા હતા.

કેન્ટન પરના બધા નિયમો ખતમ થયા હતા કેન્ટન પર એ જ એક છવતો ક્ષાગતો હતો એ પશુ હતો એને ચાલીવાદી મથકો મીજમાનીએ આપતાં હતાં એ ચાલીવાદી મથકોની મિજલસોમાં ચાલીન તરફ હાકતો હતો એના નચાબોરની ધસતી માંડી કેન્ટનના દિવ પર ધર્મકારા જેવી ધીખી જતી હતી કેન્ટન શાસ ચલાવીને સમજવું હતું, 'એ વિમલજ્યોર શામીનની મિજલસમાં કે અપીણ કૂકવાની કાઢમા, કે મિજલસના પીણમાં કે વેસ્થાવાકના મેળાવકમાં જતો હશે.'

શામીન પગે અગ્રેજ અમેરિકા ચાલીવાદ એ વિમલજ્યોરને અંતરના ઉમળમથી આહિંતો કહેતો હતો '૧૯૨૫ના જૂનના ૨૩મા દિવસે અમારે એ લોકવરણને વીધી નાખવી પડી હતી. પણ આજે તમે પોતે ચાંગ-કાઈની ગઢબરીમાં એ મજૂરિયાઓને

રસ્તા પર હળદારની સંખ્યામાં વધી નાખીને અમે ત્યારે ક્યું તે સાચું હતું તે પુરવાર ક્યું છે.

‘હા નામદાર...’ વિગ્રહબોર પીણીની ચળકતી ખાલીમાં કોમ્યુનનો પડછાનો હાડપિંજર જતીને હસતો હોય તેવા ખ્યાલથી એ ઉતાવળો ધૂંટડો ઉતારી જતો હતો, અને ચાંગ-કાઈ-શેકના ખેપિયાને મુજરો ભરતો હતો. ...

‘પેલા સોવિયટ રશિયનો જ આખરે તો આ બધા માટે અપરાધી છે. લોક-આગ્રહીનો માર્ગ ફરવી નાખે તેવો ખ્યાલ તેમણે જો સ્થિતિની ધરતીમાં ન વાળ્યો હોત તો આ લોકોએ આવું કશુવાતો વારો ન આપ્યો હોત.’ પાછો શામીન પર પગ રાખીને બેઠેલો, અંગ્રેજ...અમરિકી બર્બર સમજાવતો હતો.

આગતી ટોળકી અનેલી કથોમીનદાંગના વડેરાઓ કહેતા હતા: ‘આજે અમે કોમ્યુનિસ્ટોની કતલ કરીને કેન્ટનને પવિત્ર બનાવ્યું છે.’

અને પછી પવિત્ર કોમ્યુનનાં મજદૂર મંડળો પર કથોમીન-દાંગની કારવાહી બેસી ગઈ. એ કારવાહીના બેસણા નીચે હળદાર કામદારોને રસ્તાએ પર વીધી નાખવામાં આવ્યા. દરેક હળદર કેદ પકડાયેલાઓને કતારોમાં બેઠાં રાખી ગોળીએ ફેવાયાં. એ કારવાહીએ મજદૂર માત્ર લાલ છે એમ કહીને લાલ અપરાધનો સંહાર કર્યો હતો.

અને પછી એ કારવાહીના અક્ષરો મજદૂર મથકો પર બેઠા હતા.

મજદૂર મંડળોનાં મુનિયતોની હોવાસો પર અનેક ચિત્રો ચોટાયાં હતાં અને નામોની હારમાળાઓ લખાઈ હતી. એ બધા પર મોટા અક્ષરે જાહેરાત હતી કે, ‘એ બધાં કોમ્યુનિસ્ટોની જે કાઈ ભાગ આપશે તેમને મોટા ઈનામો એનાયત થશે.’

ગાડીઓ ને મોટરો દેખાઈ, અને રેલ્વે લઈ ટેનિસનાં મેદાનો પર તાંડવ કરતાં વઠેલ ઊંઠરા-ઊંઠરીઓ દેખાયાં અને સાથે સાથે જ બિલકુલ સરમાયા વિના ચોક્કસ બુદ્ધિઓ તો ધર્મ, નીતિ, અહિંસા અને દયા-દાનની વાતો કરવાની દિંમત કરતા હતા.

‘આપણે કંઈ કરવું જોઈએ. એક વ્યવજ્ઞ આવ્યો, મારી વિચારમાળા પૂરી.’

‘મારી દાદી...’ હું બોલવા જતી હતી.

‘આપણે છીએ તે કરતાં ઘણા વધારે વ્યવસ્થિત થયા વિના કંઈ જ કરી શકવાનાં નથી.’ એકે વચમાં કહ્યું.

‘વધારે વ્યવસ્થિત!’ હું બળડી જાણે મારા કાન ભરાઈ જતા લાગ્યા. મારા કાનમાં હજારો ચીનાઓના કારમા અવાજો અથાથ રહ્યા. એ યરોપીયનો, એ કચ્છો અને ચીના વેપારીઓના દલાલો, એમને સમગ્રી, પટ્ટાવી, અપીણ પીવડાવી સાંનાં નરકાગારોમાં જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી પોતાના નરક વધારવાની કારખી મજૂરી કરવા લઈ જતા હતા.

‘મારી દાદી એમાં પણ...’ મારાથી બોલાઈ ગયું

‘હા, તારી દાદી એમાં પણ, એના દલાલો દક્ષિણ ચીનમાં જૂએ મરતાં શરીરોને ફસાવવા કરતા જ રહે છે.’

‘અને મારા શરીર પર એની કમાણીનાં લોહીનીનાં કપડાં, મારા પેટમાં એ બુખવાનાં મોલમાંથી કાઢી લીધેલું એકું અનાજ...’ હું આત્મદર્શન કરી રહી.

‘રહેવા દે, રહેવા દે, દુસ્મનના ઘરમાં રહીને જ એના પાયા ખોદતાં એ કાઢી ચૂકે ત્યાં સુધી ચલાવે રાખવું.’ એકે વ્યૂહસમજાવ્યો અને એ વાત મમી, પણ હું હતી તેથી વધારે સખત બની ગઈ. મારા બાથરૂમ માટે ખૂબ કાળજી કરતી મારી જા અને મારી દાદી અને મારા વર્ગ-દુસ્મન દેખાયાં.

‘હું તો યાકી ગઈ આનાથી, જે પારકી હોય તો જીભ ને જીભી...’ એક દિવસ દાદી ગુસ્સે ચઢી હતી.

‘અને હું ય યાકી છું, હવે કંઈ નાની છે-મોટી ચૌધી વધારે વરસની સાધારણ કુટુંબમાં હોત તો સાસરે જતી થઈ હોત.’ બા પણ મારાથી યાકી ગઈ હતી.

‘હું એક્કી તમારાથી નથી યાકી.’ મેં ઠર પેટ કહ્યું.

‘પણ તેં ધાર્યું’ છે શું?’ બા જરાડી બિડી.

‘હું શું ધારું? ધારવાનું તારે અને દાદીએ અને મારે તો તમે ધારો તે નીચે માથે જણું માનવાનું.’

‘તોના, તારાથી તો, જે દિવસ બહાર ગામ જતી હોય તો ય જરા બાર ઓછો થાય.’ દાદીએ મારાથી કંટાળી અને સવિનય કર્યા.

‘કેન્ટન બ. મોટી બેનને ત્યાં, ત્યાં બણજે.’ બાને ઉપાય સૂઝ્યો.

‘ક્યારે જાઉં?’ અને ગમી ગયું.

‘લે, છે કંઈ!’ દાદીએ આશ્ચર્યવિરામ કહ્યું અને બાએ આગળ ચલાવ્યું, ‘પણ ત્યાં વાંદરાવેલા મૂકજે. એના ઘણી તો મોટા અમલદાર છે.’

‘તે મારે એની અમલદારી ક્યાં પમાવી લેવી છે?’ મેં જાણીયું કરી કહ્યું.

‘જરા એને પણ ઉપયોગની થવાય. એનાં બાળકોને...’ બાએ મારી કેન્ટન જવાની સાર્થકતા શોધી.

‘ખાં મળીને સાત છે ને? અને દર વરસે એક એક નવું.’ હું હતી.

‘મેં હવે જાની રહે. ત્યાં જરાક ઝાલ સંભાળજે.’ દાદીએ ચેતવણી આપી.

‘હીક, પણ તમે જેનને લખી દે.’

‘આજે લખીશું.’ બાએ કહ્યું.

પછી હું કેન્ટન પહોંચી હતી. જેનને ઘેર રહેતી થઈ હતી અને કેન્ટનની સાળામાં લણતી થઈ ગઈ હતી.

ત્યારે ૧૯૧૮ની ચોથી મેના દિવસ હતો. ચાંચમાં એક એક સાપ ધાલી સાત્રાન્તવાદી સમડીઓ વરસાલીમાં જન્મની શાંતિના કચર કરવા બિતરી પડી હતી.

એ કલીમેનસો; એ લોર્ડ ન્યોન્, અને એ વિલ્સન બધા બેઠા ને વાટાઘાટ શરૂ થઈ ગઈ હતી. બધું બરખી જવાના ફક્કાટ પછી અને ચાવી ખાવાની ચિચિવારીઓ પછી સાત્રાન્તવાદી સમડીઓ બિડી ગઈ અને પોતપોતાની ચાંચો એકબીજાની વધારે તીણી કરવા એકબીજા સાથે ધસવા લાગી હતી.

‘એ શાંતિની કિઝિયારી કરતી સાત્રાન્તવાદી સમડીઓમાં એક જપાન હતું. પોતાનો શિકાર સલામત રાખવા વરસાલીના બધા ડાહ્યોએ જપાનને ચીનના મુલકો કબજે કરવાનો હક્ક આપ્યો, અને જપાને રજૂ કરેલી ધરમજનક એકવીસ માગણીઓ પેકીંગ સરકાર પર ઠોકી બેસાડવાનો ખતવાનો આપ્યો.

વરસાલીના ડાહ્યોની આ નફ્ટાઈથી ચીનાં પ્રતિનિધિઓ રિસાઈ આવ્યા, ચીનની પ્રજાને કુઝ થયું, સમજદાર ને પ્રાણવાનો છેડાઈ પડ્યાં, અને મારા રાણનો પણ પાર રહ્યો ન હતો.

મારી આંખમાં નવી આગ આવી; મારા હાથમાં નવું ભેર આવ્યું, મારા પગ બિછળી બિઠ્યા, મારા ધનકારા વધી ગયા. પેકીંગની રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થીકાં વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકોએ વરસાલીના કરારો સામે મોટા દેખાવો કર્યા અને અમારે ત્યાં ૪ એવા જ દેખાવો થઈ રહ્યા. હું એમાં ધૂમી રહી જાણે મને નશો ચઢ્યો હતો.

મારા અભા પર પાછળથી કોઈના હાથ પડ્યો. મેં જોયું. એક જુવાન મને કંઈ કહેવા આગવો હતો.

‘તમે જ સીઆ ?’

‘હું જ.’ મેં એના પર આંખ ઠેરવી કહ્યું.

‘તમારી અમારા પર ઓળખ આવી છે.’

‘ક્યાંથી ?’

‘હોમકોમથી.’

‘તમે કાણ ?’

‘આપણે એમાં મળ્યું’ હાથે. જુવાન મારા હાથમાં એક કામળ મૂકી ચાલ્યો ગયો. મેં એમાં હાથવા પ્રમાણે તે વાંચીને ફાડી નાખ્યો. મારે એક ખાનગી સમગ્રમાં જવાનું હતું. એમાં ‘બધાં હિમ કાન્તિકારીઓ હતાં. હું ખુશ થઈ થઈ પથ્ય મેં મારો બધો હરખ મરી પ્રીટવાના નિશ્ચયમાં હોઈ જવાથી અંદર શમાવ્યો.

એ જ અણી પર કુલિયાની ઓકટોગર કાન્તિ થઈ થઈ. ચીતમાં રહ્યા રહ્યા અમારા પ્રાણ એસે ચઢ્યા. વિદ્યાર્થી સંઘો લીલા થયા. અમારા પક્ષના એક નેતાએ એક માસિક થઈ કહ્યું. એનું નામ ‘નવજવાન.’ નવજવાનનાં પાનાંમાંથી મેં માર્ક્સના સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરી કર્યો અને જૂની દુનિયાનું મરણ અનિવાર્ય દેખાયું અને નવી દુનિયા જીવતી જણાઈ.

હું ક્વાર્ટાંગના વિદ્યાર્થી સંઘમાં જોડાઈ, અને સામ્યવાદી વિચારસરણી પર અસંત હિમ રીતે કામ કરતા એ સંઘની સરદારી મારે હિર પડી.

અમે કેન્ડનના સમગ્ર વિદ્યાર્થી સંઘ તરફથી રાત્રિશાળાઓ ચૂકી કરી. હું કામદારો કિસાનોની રાત્રિશાળાઓમાં યાત્રા વિના ધૂમી રહી. હું એમને ચાહતાં શીખી હતી અને એમની દયા ખાનારાંઓને મિલકારતી થઈ હતી. દીનદયાની વાતો કરનારાં એ

તરફ મને દાઝ ચડતી હતી. હું ઠેર ઠેર ફરીને રાતની શાળાઓ-
માં શોધિતોનું સ્વમાન જગાડી રહી એમના તરફ યનાં એમનાં
સામાજિક અપમાનો માટે એમને સજગાવી રહી.

પછી 'વેકેશન પાસુ' અને હું ઘેર ગઈ. 'સીઆ, આવી
દીકરી !' દાદીએ આશ્ચર્યમાં પેસતાં મારે માથે હાથ ફેરવ્યો. પણ
એનો હાથ માથા પર જ ફરી જતો લાગ્યો. એણે અચ્ચત્તા
હિમેયું, 'હવે તો પરણવા જેવી થઈ છે.' હું દાદીમાં હતી રહી.

'બેન અને એનાં છોકરાં ખુદીમાં છે ને ?' બા આનન
આવી અને મારા પગથી માથે પહેંચે એવી એક નજર નાખી.

'હું સુધરી નથી, ઊલટી વધારે નફકટ જતી છું' હું ખડક
ખડક હતી પડી. મારું હસવું બેમાંથી એકને ગમ્યું નહિ. મારી,
આંખમાં રમતાં સાપોલિયાં બને ભેઈ રલાં.

'હું પરણવાની જ નથી, તમે કહી રહ્યાં !' મેં એક દિવસે
દાદીને કહી નાખ્યું.

'મારે ધરડે ધડપણ !' દાદીએ દયામણું મોઢું કરી કહ્યું.
'ભે ને દીકરી, તું જીવાન છે એટલે એમ ધારે છે પણ જાતે
પરણવામાં બહુ માલ નથી.'

'તમને દાદા સાથે કેવું કાવતું તેની મને ખબર નથી. બા,
તો બાપા કરતાં તમારી સાથે વધારે પરણી છે ને વેપાર ચઢી છે
એટલે એને મારા બાપા બહુ સાલતા નથી, પણ બને બેનોને
તો મેં બેાર બેાર જેવડાં આંસુએ રહતી લાગી છે. એ બધાં
તમે જાતે નહોતાં પરણ્યાં તો ય આમ થયું. હું ક્યારે પરણીશ
તેની મને ખબર નથી પણ જ્યારે પરણીશ ત્યારે જાતે પરણીશ
એટલે મારી અંગત જવાબદારીના જાનને લીધે મને વસયું લાગતો
તો ય એવડું નહિ સાહે.'

'તું કેન્ટન ન ગઈ હોત તો ઠીક થાત, મને તેટલું જાણીએ

તો મ સ્ત્રીનો અવતાર. જુવાન થઈએ એટલે પરણ્યા વિના કેમ ચાલે ?'

'હજારો દાક દીકરીઓ (ગુલામ હોકરીઓ)ને વેચ્યા પછી તું મા રહી શકે એ હું માની શકતી નથી. ગમે તેટલાં જુવાન હોઈએ તો મ પરણ્યા વિના જરૂર ચાલે.' હું જોઈ રહી.

'તારું શું થશે ? તારા માથામાં ભયંકર વિચારો ભર્યા છે.' દાદી મારી આંખમાં જોઈ રહી.

'મારા માથામાં ભયંકર વિચારો હશે જ પણ સાથે સાથે જણાવી દઉં કે હજારો જુવાન હોકરીઓને રખાતો અને વેચ્યાઓ તરીકે વેચવાની ભયંકરતાથી એ બહુ જુદી છે, એ ભયંકરતાને ભયંકરતા કહેવાય તો તે એ જ માથામાં જાગેલા કચ્છાતી માનવ-જાત તરફના પ્રચંડ ભાવની તુલા જાળવી રાખવા માટે જ છે.'

'હા, દીકરી, તું તો છેક વહી ગઈ. તું 'દોમ્યુનિસ્ટ' થઈ ગઈ.' મારી દાદીએ ચાલ તેટલી ઝડપથી કહી નાખ્યું ને ઊભી થઈ ચાલવા લાગી. હું એને જતી જોઈ રહી.

પછી તો દરેક દિવસે ને દરેક ગતે, દરેક કલાકે ને દરેક પળે જાણે મારા કાનમાં એક જ અવાજ અચ્છાદ્યો: 'પરણી જા.' અને મેં જોરથી પૂછ્યું, 'અસારથી.' મારી આસપાસ વીંટળાયેલાં સગાંવહાલાંનાં એક સાથે હોર્કા ઊંચક્યાં. ખૂણામાંથી દાદીએ પડેલા પાઘો 'અસારથી!' આંગુમાંથી જુવાન માસી આંખો ફાટી જોઈ રહ્યાં અને ધરડા ફાટનાં ધીમેથી કહ્યું: 'સોજત તેવી અસર.' મારી જા મારી સામે તાકી રહી, 'આપણા ધરની આખરે, બેટા !' એણે આજીજી કરી.

'મારે જ સાચવવાની છે ? અને આપણા ધરની આખરે હું આજ ને આજ ન પરણું તો જોખમાઈ જાય તેવી છે ?' મેં ઠરઠાકીથી જોયું.

‘આજ ને આજ કાણ કહે છે ?’ બાબોલી.

‘તો ક્યારે ?’ મેં પૂછ્યું.

‘મેં દિવસ પછી, અને તને મને તેની સાથે, આટલા ગંધા-
માંથી એક પણ સારો નથી !’ દાદીએ જવાબ આપ્યો.

‘તમે કહો છો તેમાંથી જ મને મને તેની સાથે ?’

‘તો તને મને તેની સાથે એમને ! શું ફાટી છે !’ ફાઈના
ખીજવાઈ પડ્યાં.

‘તું નહિ જ માને.’ બાએ બધી વાતનો સાર કહી
સંભળાવ્યો ને એની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં.

‘મને કેન્ટન જવા દો પછી વાત.’ હું જીડી ને ચાલવા મારી.

‘હવે તને કેન્ટન જવા દો !’ દાદીએ દાદી ડમકાવી.

‘હવે જતી, બેન-બેનીનું માને તો.’ મારી પાછળ બાને
અવાજ સંભળ્યો.

હું ફરી વાર કેન્ટન પહોંચી અને હવે વેફેસનમાં હોગોર્મ
નહોં જવાનો નિશ્ચય કરી છુટકારાનો શ્વાસ ખેંચ્યો; પણ હવે મારો
છુટકારો કેન્ટનમાં પહોંચી હતો નહિ. આગ પહેલાં જ દાદી અને
બાના કાગળ બેની પર પહોંચી ગયા હતા. એ બંને જણે મારી
સાથે લુદા લુદા હાથ ખેલવા શરૂ કર્યા, અને હું બધાની સાથે
પહોંચી વળી. દાદી અને બાએ બે વરસ સુધી કામનો લખ્ખા ને
લખાવ્યા, કેટલાય ચે સદેરાઓ મોકલ્યા, સિખામણો દેવાયી. સૌનો
એક જ સુર હતો: ‘પરણી જ’

હીપનોટિસ્ટના વિષય પર પડતા હોય તેવા એ અવાજો
મને ગૂંગળાવી રહ્યા. બેનનું ઘર દાદીના ઘરથી પણ વધારે વસતું,
મઈ પડ્યું. એક જ ઘરમાં અમારી સૌની આંખો એકબીજા સામે
હાડી રહી. મેં કેન્ટન છોડવાનો વિચાર ‘કેપો. અંધારામાં પગ
મૂકી પ્રકાશ શોધવાના સાહસની આ પહેલી તક હતી. મેં એ

શુભાવવામાં વધારે જોખમ જોયું. હું મારા અદ્યાર વરસના ત્રી
શરીર તરફ જોઈ રહી. એ સુંદર હતું, શ્રીમંતને ઘેર જનમ્યું હતું,
એણે વાંધીએને બચાવે લાગે તેવા વિચારો સેવવાનો અને એમની
ધમ્મજ પ્રમાણે નહિ પરણવાનો અપરાધ કર્યો હતો.

હું જીડી. હજુ સવાર થવાને વાર હતી. મેં ધીમેથી મારા
સૂતાના ઓરડાનું બારણું ઉઘાડ્યું અને ચુપકીદીથી દરવાજા બહાર
નીકળી. મેં પાછું જોયા વિના જ ચાલવા માંડ્યું.

‘એ આવ્યું.’ મારા કાનમાં અવાજ અથડાયો.

‘શું?’ હું આંખો ઓળટી બેઠી થઈ મઠ.

‘હોંગોંગ.’

‘હોંગોંગ આવ્યું?’ મેં પૂછ્યું.

‘હવે જે રોશન બાકી છે’

ઠીક, હું સ્વસ્થ થઈ. ‘રોશન પર જ દાદી અને બા કેબારો
તો!’ મને ખીક લાગી. હું રોશન પર જિતરી ને બહાર નીકળી.
‘બંદર પર જલદી હાકો.’ મેં બંદર તરફ ચાલી હંકાવી. બંદરે
પહોંચી મેં પેઈંગની ટીકીટ હાવી. અમારી સ્ટીમર બેસરો સાદ
ઠાઠી પેઈંગ તરફ હંકાર્યું ત્યારે મને સહેજ દાઢક વળી.

હું પેઈંગ પહોંચી અને મેં ડોક્ટર થવાનું બચ્ચવા માંડ્યું.

‘હું પેઈંગ પહોંચી છું. બીજે ક્યાંય મારી તપાસ કરશો
નહિ. અહીંની રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠમાં મેં વૈદ્યીય અભ્યાસ શરૂ કર્યો
છે.’ મેં ઘેર ખજર આપ્યા અને બા પાસે પેસા મંગાવ્યા જે
તેણે મોઝીની આપ્યા.

પાંચ વરસના શરીરવિજ્ઞાનના અભ્યાસમાંથી મને સમજાયું
કે રોગ શારીરિક છતાં એનાં મૂળ સામાજિક છે. શરીરમાંથી રોગ
હાલના એનાં મૂળ સમાજમાંથી કમવાં જોઈએ. એટલે સાચું
આરોગ્ય સામાજિકવાદી સમાજરચનામાં જ સંભવી શકે છે.

હવે મારી ઉંમર તેવીસ વરસની હતી. હવે 'મારો અભ્યાસ' પથ હીક હીક હતો અને હવે મેં દુનિયાની જુદી જુદી બાબતો દેખી હતી. હવે મારી સુકોમળતા અંદર સ્થિતિ મળી હતી. હવે મારી આંખનાં આંસુઓ દેખા દેતાં ચરમાર્તા હતાં. મને લાગ્યું જાણે હું તૈયાર થઈ રહી હતી હું વિચારી રહી, 'મને આ બધું જોઈ શકું કે કામ લાગશે !' મને કેન્દ્રનો સામ્યવાદી સંઘ સાંભળ્યો.

એ ૧૯૨૫ની સાલના મે માસની ત્રીસમી તારીખ હતી. શામલાઈના બજારમાં શામલાઈના વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજ પોલીસે કાપી નાખ્યાના સમાચાર સંભળાયા. એ કારણે ઘટના મારી નજર સામે પડતી જાણે હું જોઈ રહી. સામ્રાજ્યવાદનું પાશવી નગ્ન ચિત્ર મારી નજર સામે તરવરી રહ્યું. એની સામે ઘડયા વિના એકે આરો નથી એમ મને સમજાયું. એના નાશ વિના ચીની પ્રજાની મુક્તિ સંભવતી નથી તે પણ દેખાયું.

અંગ્રેજ શાહીવાદે 'અસ્ટીમેટમ' આપ્યું. ચીની રાજવાડો લેદી પણો પણ પેકીંગનો વિદ્યાર્થી સંઘ જીવતાં જીવતાં બેઠો હતો. મને તે પરિણામ આવે પણ એણે શાહીવાદી શપ્તાનિયતનો સામનો કરવાનો નિરધાર કર્યો.

એ સામનાના દેખાવો કરતાં વિદ્યાર્થીઓનાં પગલાં માર્યની અદારમીએ પેકીંગ નગરમાં ખખડી જીક્યાં હું એમાં હતી વિદ્યાર્થી-સંઘની બધી સજા શાહીવાદને પાકાર કરવા બેગી થઈ હતી.

પોલીસની જાંઘો ઊંચાઈ આખી ૫ સજા પર જોળાઓનો વરસાદ વરસ્યો. સીઓ, પુરુષો, બાળકો, અને હજારો વિદ્યાર્થી જીવાનો લોહીમાં તરબોળ થતાં.

ધુમાકાના જોટા નીકળ્યા. અગ્નિને ને ચીસોથી વાતાવરણ બરામું. ધાવતાં બાળકો વધેરાઈ ગયાં. જીવાનોની જાતીઓ વીધાઈ મળી, મરણથી બચવા નાસતાંઓની પીડો કાચાઈ મળી.

હમરોનાં જીવન સાથે વિકટ રમત ખેલતા સિપાઈઓ ખડખડાટ હસતા હતા. મને એમાં હકાલલો શાહીવાદ માનવ-સમાજનો ભયંકર ઉપદ્રાસ કરતો દેખાયો. એ જાણ વિનાશની વચમાં હું ય બિભી હતી. મારાથી બોલાયું નહીં, હલાયું ચલાયું નહિ જાણે મારું માથું ખાલી ચર્ચિત્ત ગયું હતું. હું કંઈ જોઈ રહી હતી. એ કેવું પાશવી હતું! કેવું માતકી હતું!

‘લે મારી નાખ.’ મારા કાનમાં એક અવાજ અધાણે ને મને જાન આપ્યું. એક બાઈએ છાતીએ બાંહેધું બાળક ધકુ. એક અવાજ થયો, બીજો અવાજ ચયો, બાળક લોહી-નીંગળતો માંસનો લોચો બન્યું. બાઈ એક ચીસ પાડી તરફડતી પડી. એ સૌની પાછળ, મને એક સિપાઈનું અદ્ભુત સંભળાયું.

હું પાછી વળીને જોઉં છું ત્યાં મારા હાથમાં કંઈ ચેસી ગયું. આખા શરીરમાંથી હાથ જાખડી ગયો હોય એવી લાગણી અનુભવતી હું લમડી. મારો ખભો કાચાઈ ગયો હતો. હું એક મરતા શરીર પર ઢળી પડી. એ એક ઊઠકરીનું હતું એના મળા-માંથી હજુ ય લોહીનો ગરમ ધોધ વહેતો હતો.

મારા પર એક શરીર ચીસ નાખીને ઢળી પડ્યું. અને તેના પર બીજું પડ્યું. જાણે એક મોટા શબના દમદમમાં હું દટાઈ ગઈ હતી. જાણે એક મોટા ચીસોનો અવાજ મારા કાનમાં ભરાઈ જતો હતો, જાણે ચારે કોર ધણ ઠોકતું મરણ મારી આંખો સામે ભયંકર રંગનાં કુંડાળાં રચી રહ્યું હતું. મારું આખું શરીર લોહીમાં તરખોળ ચર્ચિત્ત ગયું હતું.

મને ચીસ પાડવાનું મન થયું પણ બધી ચીસો એક ચર્ચિત્ત હતી, મને મારા ધામાંથી નીકળતા લોહીને જોવાની ઇચ્છા થઈ પણ બધાં લોહી એક ચર્ચિત્ત ગયાં હતાં, અને હું જીવતી છું કે મરી ચર્ચિત્ત છું તે જાણવાની નિરાસા ચર્ચિત્ત પણ મરણના દમદમ-

દોકરીઓની વખારમાં મને લઈ ગઈ હતી તે દિવસથી ક્યકાતી માનવતાની મુક્તિ માટે લશ્કરો દોરવાનાં મને સ્વપ્ન આવ્યાં છે. મારે માટે આજની ધડી મારાં સ્વપ્નોની સફળતાની છે. પેસાની ઊંઘોમાં ડૂસકાં દઈ જે આનંદ તમે જીવનભરમાં નહિ જોયો હોય તે આજની એક પળમાં હું અનુભવી રહી છું. તમે કોઈ મારે માટે રોકાઈ ઠરશો નહિ, મારી દયા ખાશો નહીં એટલે બસ. '

એક પછી બીજો એમ થોડાક ક્ષણો પસાર થયા. મેં ધકિયાળમાં જોયું. હું કબી થઈ. 'જાઉ છું' મારા પગ ઊપડી રહ્યા. થોડાક રક્તા અવાજો, ડૂસકાં મેલળાયાં.

મેં એક નજર પાછળ નાખી. હું ઉતાવળમાં ઊપડી.

'તું પરણી જા!' મને લખ્યુંકરો થયો.

પછી હું ઉતાવળા ઊપડી ગઈ. હું કેન્ટન પહોંચી. કોમ્યુનિસ્ટ સંઘના હુકમ પ્રમાણે હું 'આપર્ન' સાર્કિસ'માં જોડાઈ ગઈ. અને આજે મેં મારી નજર સામે એ તસ્વીર જાણે જીવતી બની છે. અમારી સેના કૂચ કરે છે. મારા કપાલેલા વાજ ઊછળી રહ્યા છે. મારો લશ્કરી પોષાક મારા દિલ-સાથે ચોટી રહ્યો છે. અમારા સંઘની જીવાન ઊંઘોમાં મારા પગ પછી લશ્કરી તાલમાં ઊછળી રહ્યા છે.

અમારા પોષાક નીચે ઓ-શરીર છે, અમારા શરીરમાં ગર્ભાશય છે, અમારી ધણી જાતીઓમાં બાળકોને પોષવા જેવું કંઈ પણ છે. અને તોપણ ફ્રાંસીને માંચડે ટિંગાઈ જવાની અને લકાર્મના મેદાન પર વૌધાર્મ જવાની તાકાત અમારા નિગરના તંત્રએ તંત્રએ વણાઈ ચૂકી છે. ક્રાન્તિનું જ્ઞાન અમને સૌને સરખું સાંપડ્યું છે, ક્રાન્તિનો સાદ અમને સૌને સરખો સંબળાયો છે. અને કૌના થઈ જવાની તમજાએ અમારા દિલમાં એક સરખી આગ ઉડાડી છે. હવે કોઈ કહે કે પરણી જા તો તેને વીધી નાખું.

અમે એક પછી એક ગામ વટાવતાં આગળ વધીએ છીએ. અમારી લાલ દુકડીઓની ચારે કોર નાગાં-શૂખ્યાં કામદાર-કિસાનો વીંટળાઈ વળે છે. એમની અંદર નવી આશાઓ ફૂટતી દેખાય છે, ફવારા જેવી. એમને ય નવી દુનિયા દેખાય છે. એમની અંદર પણ એકાએક નવાં પરિચળો છૂટતાં થઈ રહ્યાં છે.

આગળ વધતી સરિતાની જેમ અમારી સેના વધતી જ ચાલે છે. એમાં હરહરી શિસ્ત પ્રમાણે કૂચકદમ કરતા મૂડીવાદી થા પહેલવાનો નથી. એમાં તો કમરોની સંખ્યામાં ચોટી ગયેલાં પેટવાળાં, વળી ગયેલી કેડવાળાં, છોડી ગયેલી આંખોવાળાં માનવીઓ જોડાયાં છે. એ જોડાણ અમારા દુશ્મનો માટે ખતરનાક છે.

અમારા રસ્તાની બંને બાજુએ ડાસાડોસીઓ અને હોહરા-હોહરીઓના ટોળાં જીભાં છે. એ સૌની આંખમાં અમા છે. એ સૌનાં હૃદય અમારા તરફના ભાવથી લીછળી રહ્યાં છે. અમારી સેનાએને ધરાઈ ધરાઈને જમાડવા એ સૌ પડાપડી કરી રહ્યાં છે.

કાન્તિનું કામ શરૂ થયું છે. દેવાં રદ થયાં છે, જમીનના દર બંધ થયા છે. જમીનદારોની જમીનો જપ્ત થવા લાગી છે. જમીનદારી હરહરો સાથેનાં રમખાણો તો કપારનાં શરૂ થઈ ચૂક્યાં છે. અમારું લાલ લશ્કર પહોંચ્યું કે તરત જ દેર દેર સભાઓ શરૂ થઈ છે. બૃહદ રચના સંગ્રામ સમિતિઓ નિર્માઈ ગઈ છે. વ્યવસ્થિત સૈન્ય જમા થવા લાગ્યાં છે.

અમારું લાલ લશ્કર અજેબ લેખાયું છે, અને તેમાં ય જેમાં હું જોડાઈ છું તે ‘લોખંડી બાબુ’ નામે ઝોગખાતી દુકડીઓ સૌથી સખત છે. અમારાં મુઠ્ઠા શરૂ થયાં છે. મારી નજર સામે એ વિરાટ વ્યક્તિય થંભતું જ નથી.

અમે હેન્ડો અને હેન્ડ્યાંમ છૂટ્યાં. અમે પુશ ગને ઘેરા ધાપ્યો.

લોહી રેડી લાલ લશ્કરે કેન્ટનનો કબજો લીધો અને કેન્ટનમાં કામ-ચલાઉ કામદાર-કિસાન સરકાર સ્થપાઈ.

પશુ ત્રીજે ૪ દિવસે કેન્ટન રબ્બાકાનાં લશ્કરથી ઘેરાઈ ગયું હતું. ચોથે દિવસે અમારી સરકાર પદચ્છેદ ગઈ ગઈ અને કેન્ટનના બજારમાં લોહીની છોલો ઉછાળતાં રબ્બાકા અને સામ્રાજ્યવાદી લશ્કરો ફરી વાળ્યાં. એ લશ્કરોને બંદૂકો અને ફાગોળો પૂરો પાડવા ચાહીચાહી લડાયક જહાજો પર્લ નદીમાં લંચરાયાં હતાં.

ચીનના ઇતિહાસમાં અલગ એવો હત્યાકાંડ આરંભાયેલ મતકાળના ખૂનખાર જંગની વાદ ફરી વાર ફાઈ ભયંકર સ્વપ્નની જેમ કેન્ટનની મિયાતો આંખો પર ઊતરી. જંગીસખાનનાં લશ્કરોથી ૫ વધારે જૂઠાં લોહીતરસ્યાં જમીનદારી ને મૂડીવાદી લશ્કરો કેન્ટનની રાતી ધરતી પર ઊતરી પડ્યાં.

ન્યાં કામદારોનાં ને કિસ્મોનાં મકાનો હતાં ત્યાં અગ્નિ ભમૂકથો, કામદાર કિસાનોનાં જે જે મથકો હતાં તે ભસ્મીભૂત થયાં. આખા શહેરનાં કામદાર-કિસાનોનાં આવાસમાં મરણની ઊડતી પાંખ જેવી જ્વાલાની હબરો છલો ફરી વળી. માથા પર સામાનના ટોપલા લઈ, કાખમાં ને છતી પર બચ્ચાં વગગાડી કામદાર-કિસાન એપુરુષો નાસભાગ કરી રહ્યાં.

‘હવે કાપી નાખો.’ જમીનદારી અને રબ્બાકા - લશ્કરોને હત્યાકાંડનો નવો દુક્રમ ચલ્યો. સામ્રાજ્યવાદી સિપાઈઓ પણ હરખથી જોડાયા.

કપાઈ એવેલા કામદાર-કિસાન સ્ત્રી-પુરુષોના દગ ખડકાવાં ફેરીઓ વચમાં જુવાન છોકરા-છોકરીઓ હબરોની સંખ્યામાં રહેંસાઈ ગયાં. નાનાં બાળકો પણ વધેરાઈ ગયાં.

સામા મળતા જુવાનોને દુક્રમના દોરથી ઊર્ધ્વ રખાયાં ને એમનાં શરીર કાચી નાખવામાં આવ્યાં. ટાંગુનિરટ જેવા જણો

હોકરાઓને રોરી વચ્ચે ઊભા કરવામાં આવ્યા. ગોઠણ ઉપર માથું મુકાવી તેમનો ચિરંજીવ કરવામાં આવ્યો કે જકડી લઈ એક પછી એક અંબના દટકા હરી મારી નાખવામાં આવ્યા.

‘કપાવેલા વાળવાળી હોકરીઓ ક્રામ્યુનિસ્ટ હોકરીઓ છે’ લશ્કરી અમલદારો લોહીવાળા હાથ દલાવી બોલતા હતા, ‘એ સૌને એ સૌઓ છે તેવી ખબર પાડજો.’

ઠાઈ પણ બેગ વાળવાળી લુવાન હોકરી પકડતારીની સાથે જ ડેટલા થે સિપાઈઓ એની આસપાસ ફરી વળતા. એનાં કપડાં હિતારી નાખવામાં આવતાં. એ બેલાન થઈ જાય ત્યાં મુઝી એક એક પછી એક સિપાઈ એના પર અત્યાચાર કરતો અને પછી એવા આચારમાં રસ ન રહે તેણે એણે શરીર ચૂંથાઈ જતાં એ શરીરના ગુલ જાગ આગળથી બે ચીરા કરી નાખવામાં આવતા.

કતલ કરતા હાથ થોક્યા. મદદના ઢગલા ઘણા. હજારો સ્ત્રી-પુરુષો અને લુવાનો તથા બાળકોનાં શબ ખડકાઈ ગયાં એ દત્તા-દાંડ પછીની બીપણ શાંતિ છવાઈ રહી, અને એ શાંતિમાં ક્રેન્ટનના થીમંતો અને જમીનદારો સહકુટુંબ મદદના ઢગલા તોવા નીકળવા લાગ્યા ત્યારે હું મારા દવાખાનાના ખૂણામાં બહાર નીકળવા માટે હિમગવજદીનો શણગાર સજતી હતી.

‘કેવા ભયંકર લોકો!’ એક શીખંત બાઈ એના પગલા સાથે વાત કરતી આલતી હતી

‘ધણા ભયંકર’ મેં પણ મદદના ઢગ પર નજર ફેરવતાં દેખું.

‘તમે કાણ છો?’ બાઈએ મારા તરફ નજર ફેરવી.

‘હું ડોક્ટર. આજે કેટલા દિવસે મેં દવાખાનાનાં બારણાં દિધાં.’

‘હેરાન હેરાન થઈ ગયાં. વેપાર-ધંધો કંઈ ન મળે.’ પેલી

બાઈએ એક મરેલી ડોકરી તરફ જોઈને કહ્યું, ને રસ્તા વચ્ચે પડેલા એના : મરેલા માથાને ઠેસ મારી આગળ ચાલવા માંડ્યું.
 'ક્યાં જશો ?' મેં પૂછ્યું.

'જ્યાં જ્યાં મર્યા ખડકાય છે અને ફેદીઓની છત્ર થાય છે ત્યાં.'

'મારે તો તે તરફ જ જવું છે પણ ધાક લાગતી હતી.' મેં ધીમેથી કહ્યું.

'હશે ધાક શી છે ? જ્યાં તોફાની કપાઈ ગયાં અને ખીન-ફેદ પડ્યાં તે રોજના હજારોની સંખ્યામાં એક સાથે વીધાઈ જાય છે.' હું મૌન રહી. અમે ત્રણે આગળ ચાલ્યાં અને જોન-જોનમાં કતલ થયેલા ફેદીઓના મેદાન પર પહોંચ્યાં.

પોતાનાં રૂપાળાં બાળકોને પંપાળતી શ્રીમતોની ફેટલી મે 'ફેદીઓની એક તરફ' જામી હતી. ખીજી બાજુ થોડાક પેસાદારો અને તેમના વઢેલ ડોકરાઓ ઊભા હતા. વચમાં પડ્યાવલા આમ્મવાદી ફેદીઓની એક પછી ખીજી દાર આવતી ને વીધાઈ જતી હતી. રોજના ચારથી પાંચ હજાર ફેદીઓને એ મેદાન પર કાપી નાખવામાં આવતા.

કપાઈ ગયેલાં અને વીધાઈ ગયેલાં શરીરોના મોટા ઢગ ખડકવામાં આવતા હતા અને એ ઢગલાઓ પાછળ જોએલા લશ્કરી અમલદારો ખડખડાટ હસી રહ્યા હતા.

હું જોતી હતી ત્યાંથી થોડે જ દૂર પાંચ અમલદાર જેવા જણાતા ફેદીઓને લાવવામાં આવ્યા. 'મારા હાજા રશિયાથી અહીં આવ્યા હતા; જાણે અહીં પણ એમના બાપનું લૂંટાઈ જઈ હોય તેમ.' ટોળામાંથી અવાજ સંભળાવા. મેં એ પાંચને ઓળખ્યા મારો આજો દેહ કપી કીડ્યો. પછી પાંચ અવાજ થયા. પાંચે શરીરો વીધાઈને પડ્યાં. હું આંખો મીચી ગઈ.

‘ના, ના એમ નહિ. જગત ખીજી ગમત કરીએ.’ હું ઊભી હતી તેથી થોડે દૂર એક સિપાઈઓની ટોળી એક જુવાન છોકરીને વચમાં ઊભી રાખી બોલતી હતી. હું એને ધારી ધારીને જોવા લાગી પણ એળખી શકી નહિ. મારી આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં તે સુકાઈ ગયાં. હું જોઈ રહી. છોકરીનાં દેહ સાથે ભયંકર રમત ખેલતા પેલા સિપાઈઓના હસવાનો એક મોટો અવાજ સંભળાયો.

‘એ, રાખો રાખો, ગમત પડશે. પેલા લોક કંઈક કરે છે.’ એક બાઈએ ખીજીને અટકાવી. બંને શેડાણીઓ ગમત જોવા રોકાઈ ગઈ.

‘પણ પેલાં!’ એક સિપાઈએ અમારી તરફ આંગળી કરી ખીજીઓ સાથે વાત કરી અને પછી તરત જ એમનાં એક અમારી પાસે આવતો જણાયો.

‘હું એળખાઈ મઈ હઈશ તો!’ મને બીક લાગી. પણ જો થાય તે જોવા, હતી ત્યાં જ આંખો ફટારતી ઊભી. પેલાએ પાસે આવ્યાં મારી હારમાં ઊભેલી શેડાણીઓને વિનયથી કહ્યું: ‘આપ સંસ્કારી બાઈ સાહેબોને યરમ આવે એવી અમારે એક ગમત કરવી છે.’

‘તમે તમારે જોય કરવું હોય તેમ કરો.’ એક બેશરમ બનીને બબડી.

સિપાઈઓની બીવણતા ચર ચઈ. છોકરીનાં બધાં વસ્ત્રો ઉતારી લેવામાં આવ્યાં અને એને જમીન પર સુવાડી એનાં બધાં અંગ મજબૂત રીતે જકડી લેવામાં આવ્યાં. પછી એક-બે જણ આગળ આવ્યા. એમના હાથમાં એક લાંબી મજબૂત લાકડી હતી. બંનેએ એ લાકડીને છોકરીની જનનેદ્રિયમાંથી પેટની આરપાર કાઢી નાખી. સિપાઈઓની હારમાંથી એક મોટું અટકાવ બહુ. મારાથી

એક ચીસ પાછાં ગઈ. જાણે મારા માથામાં એક સાથે અનેક ચળો ભોંકાઈ ગઈ. હું માથે હાથ દઈ જમીન પર બેસી ગઈ.

‘ઓહો, બહુ નાબુક!’ પાસેથી કાઢીએ કહ્યું.

‘મને તો એવી ઊઠ્ઠીઓ માટે કંઈ જ લાગતું નથી.’

એક અમેરિકન શેઠાણીએ કહ્યું.

એનો અવાજ મારા માથામાં અથડાયો. હું મારો બધો રાષ દબાવી ગઈ. મને વિચાર આવ્યો કે અમેરિકાનાં કામદાર-કિસાનો એ સુધરેલા ને શાંતિ તથા અહિંસાની પેઠકળ વાતો કરતાં શેઠિયાઓ ને જમીનદારો સામે જમશે ત્યારે એ સુધરેલા દેશમાં પણ આવા જ હલાકાત થવાના છે.

હું ધીમેથી ડબી થઈ અને ત્યાં વધારે વાર રોકાવામાં નોખમ માની ધર તરફ ચાલી.

હવે કેટલીએ બધા જ કપાઈ ગયા હતા અને શેરીઓમાંથી પણ મક્કાના હા માટીઓ ભરી ભરીને લઈ જવાતા હતા. કાન્તિનાં સૈનિકો કેન્ટનની આસપાસ ખોદેલી ખાઈઓમાં એક સાથે સૂઈ ગયાં અને બધી ખાઈઓ માટીથી ઘુસાઈ ગઈ.

હવે કાપવાનું બીજું કામ શરૂ થયું હતું. કાન્તિનાં નાસી છૂટેલાં સૈનિકાની છૂપી શોધ ચાલી રહી હતી. એ એક રાતે પેસો ઉમરાવળદીનો વેશ પહેર્યો. અને ખૂબ ઘાઘાટથી કેન્ટન છોડ્યું.

આજે હું મધ્યચીનની સોવિયટ સરકારમાં સરકારી મોકલે તરીકે કામ કરું છું.

ચાલીંગ' પરના બે લાલ ધસારા

હુનાન પ્રાંતનાં પુશંગ-હેન્કો જોડકાં નગર પર ચાંગશી અને નદીઓ સંગમ કરતી હતી, અને આજ સુધી એ નદીઓએ તા પગ પલાણીને શિયાળાનાં જમંકર તોફાનો પુશંગના પાયા-લાંને હવમચાવી નાખે તેવાં મોઢવ્યાં કર્યાં હતાં. પણ આજે તેની શોષણે ચાંગની સરહારી નીચે જમીનહારી જર્ખશનાં શપના ફાસીવાડે ડેળવેલાં લશ્કરો જન-જેહાદના આ મયકને ખીનહોરત કરવા રવાના કર્યાં હતાં. સૈદાઓથી વિદાના ધામ નેલા પુશંગ નગર પર ચાંગના આરાઓનાં યરોપના શાહીવાદોએ જાળવેલાં ધાઠાં વૂટી પડતાં હતાં.

અને પુશંગ પકતું હતું. પડેલા પુશંગના ચમતે કચકનો ચાંગ ચીનની જમીનહારી અને મૂઢીવાદી નેતાગીરીનો બેપિયો પતીને હેન્કો પર ત્રાટકી પડતો હતો.

અહો જનજેહાદનો લાલજોડો રોષાયો હતો. અહો લોક-આજ્ઞાદીની નેમ માંડીને લોકસરહાર શાસન કરતી ખડી હતી, અહો ખેડૂત મજદૂરનાં જીવીન ફરજદો આયુધ ધરીને લાલ લશ્કર જન્યાં હતાં. અહો જ ડો. મુન-ચાતે રૂએલા સંયુક્ત મોરચાની સંયુક્ત સરહારની બેઠક હતી. અહોના પીપક્ષ દીબ્યુનની ઓફિસમાં કાન્તિની લાગજૂતિ રહેતી હતી. ડો. મુન-ચાતની એ વિધવા હતી.

અને હેન્કા એકથી બીજા ઉડે લોહીપુકાણુ બનીને લાડું રહ્યું. ચીની ઇતિહાસે એટલે જ હેન્કાને લાલ હેન્કા કહ્યું.

પણ પછી લાલ હેન્કા પાડું હતું. એટલે પુદાન નગરોની સંયુક્ત સરકાર પડતી હતી. અને કોમ્યુનિસ્ટ કારવાહી પગલ્ય પામતી હતી,

કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષનાં લોક-ધટકામાં આ 'હટોહટી' પર ઊભા મહીને લાલ લડવૈયા તાકાત અને સમયના સંબંધોમાં પૂર્વાપરનો તાક મહત્તા ચકાસણી કરતા હતા.

અને સરવૈયું નીડળતું હતું કે કોમ્યુનિસ્ટ આગેવાન ચેન પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા નાકામિયાબ નીકળ્યો હતો. આ પરિસ્થિતિ પર ટેકવીને નિયોક્ કાઢવાની એની નિર્ણયશક્તિ અધૂરી પુરવાર થઈ હતી.

અને બોરાડીન ઢ્યુપયુ સાબિત થઈ ચૂક્યો હતો, અને રામ કોમ્યુનિસ્ટની કાશી પહેરેલો પણ અંદરથી ગદાર માલમ પડ્યો હતો. એણે કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનાં સંચલનનાં ખાનગી લખાણ વાગને સુપરત કર્યાં હતાં.

પુદાન નગરો પરની હટોહટીનાં ચોક્કસ માપ માહીને નિર્ણય કરનાર ઘટનામાં ચેન, રામ અને વાંગના સંજુમેગાએ પોતાની ખિનકાબેસિયત પુરવાર કરી દીધી હતી.

એટલે હુનાન પ્રાંતની પુદાન સરકાર પડતી હતી, અને અતમ થતી હતી.

અને વઢી પડતા આબને ટેકવી રાખવાની હામ ભીકતી કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની ફરહારી બદલાતી હતી. નવી દષ્ટિ વિચારાતી હતી. સાંખા આખાના બ્યૂદ ગેડવાતા હતા. જખમથી ભરેલા કસેરવાળો લાલ લડવૈયો મોતને પકડાવ્યા પહેલાં પુદાન નગરોની રાખમાંથી બેઠો થતો હતો.

૧૯૨૭ના ઓગસ્ટના ૭મા દિવસે ચીની કામ્યુનિસ્ટ પક્ષની મધ્યસ્થ કારોબારીની તાકીદની સલામ મળી. નાકામિયામ એન પક્ષના મંત્રીપદથી દૂર થઈ ગયો. જીવનમરણના સંગ્રામ-મોરચે, સંચાલન કરવાની નવી કાંગવાહી રચાઈ.

૧૯૨૭ના ઓગસ્ટના ૭મા દિવસે જ લાલ લશ્કરનો પાયો નખાયો. એ દિવસે જ ચાંગની ફાસીવાહી નાનકોંગ સરકાર સામે જીવનમરણનો જંગ એવી લેવા સોવિયટ શાસન હુનાનમાં ઊભું કરવાનો નિર્ધાર થયો.

લાલ ફોજની પહેલી ત્રણ હરોળો ખંધાઈ ગઈ. પહેલી હરોળનો સેનાની હો-લુંગ મધ્યચીનમાં થઈને હુપે માત તરફ દોડતો હતો. બીજી હરોળનો સરદાર માઓ-સી-લુંગ યાંગચી નદી પરનાં બુઢાન નગરે પરથી હુનાનના ઉત્તર પૂર્વ તરફના પર્વતો તરફ દડમગલ દોડતો હતો અને દક્ષિણ તરફથી લાલ સેનાની ચુ-તેહ લિયાંગ તરફ આગળ વધતો હતો. બંને ચાલીંગ પહોંચવાના હતા. અને એ ત્રણે કૂચકદમમાં લાલ કિસાન દીકરા જોડાતા જતા હતા. ત્રણેના રસ્તાઓ પગના આમપ્રદેશોમાં ઝાણ-નાખૂડ, વેફ-નાખૂડ અને ખેડે તેની જમીનની રણહાકના ધુધરાટ ગરજતા બનતા હતા.

પણ એ જ રસ્તાઓ પરનાં ગામનાં પાદરો અનેક ધિંગાણાંથી ધમધમી ઊડતાં હતાં. કુંચરાઓ અને કરાડોમા આકુષો અખડતાં હતાં, વિકંગણ છાયાઓ ઊઝળી હતી.

ગામડાંઓ બળવો કરતા ઊડતાં હતાં, સીંગો સળવળતી હતી. જંગલ ને ઝાડીઓ પર તેફાન વાર્તા હતાં.

ગામેગામ ૫૦ પાળિયા પડના હતા, ઘાટે ઘાટ પર લોહી છંટાતાં હતાં. હાહાકાર ઊઝતા રહેતા હતા.

ચીની વિરાટ પર જન-જંગ ઊધઓ હતો. કિસાન જૂથ અને

લાલ લશ્કરના જિંદાગીદ જમાન પર ધૂમરાના ધૂધેવના જીડતા હતા અને લોહીની ડોળો ઊરાડતા ચઢાદતના સૂનકાર મચવતા હતા.

નાનકીંગનાં લશ્કરો આ ઉત્પાતને યંભાવવા દોડતાં હતાં. વિગ્રહખોરની વેઠિયા દુકડીઓ આ લાલ સમરોરોને ખાળવા નીકળી પડી હતી. જમીનઘરોના લઠિયાઓ દિવસરાત ચોકી બરવા મંડી ગયા હતા. ચાલીચાદીઓ ચાંગની આ નવી કારવાડીને કામિયાબ બનાવવા નાચું-ઢાચળીઓનાં મોં ખોલીને ઉદાર બની ગયા હતા અને જનતા પર જંગ ખેલવાનાં આયુધો ધરતા હતા. માઓનો ધસારો લપાતો, છુપાતો, ખુલ્લો બનીને દોડ દેતો અને ભોમ-ભીતર ધૂમરાતો આગળ વધતો હતો. એ ધસારામાં કિસાનોના દીકરા હતા. ક્યોમીનટાંગના બળવાખોર તરુણો હતા. હેન્યાંગના બુઢાદુર ખાણિયા હતા.

લાલ લશ્કરની એ પહેલા નબરની હરોળ હતી. આ હરોળનાં અદનાં માનવો આજે સીધાંસાદાં ફાટ્યાવટ્ટપાં કપડાં પહેરી નવીન સંચલનરાહ પર દોડ્યાં હેન્યાંગ પહોંચનાં હતાં. બળવાખોર ખાણિયા આ હરોળને દીકરા હતા હતા. હેન્યાંગમાં ત્યારે ક્યોમીનટાંગની ચોકી ખેસી ગઈ હતી. હેન્યાંગમાં ક્યોમીનટાંગના લશ્કરી અફસરો જે બળવાખોર દેખાતે તેમની કાપચૂં કરવા યંભ્યા હતા.

ત્યારે ત્યાં યઈને માઓને પસાર યઈ જવાનું હતું. હેન્યાંગની ચારે કાર ક્યોમીનટાંગના અફસરો સેંકડો સિંકાર કરતા ફરતા હતા. જે માર્ચ પર ચંકા આવે તેને પકડીને વીધી નાખવામાં આવતા હતા.

હેન્યાંગ પાસે ખેડૂત જેવો દેખાતો માઓ ક્યોમીનટાંગના મીન-દુઆન નામે મચદૂર બનેલા મારાઓની એક દુકડીની નજરે મગ્નો અને પડ્યાયો.

પદ્માવતી માઓને વીંધી નાખવાના મથક પર ઘર્ષ જવાનું ફરમાન મળ્યું. મીન-દુઆનની પહેણી તગ્વારોની ચોકી નીચે એ ચાલ્યો, એની આંખ સામે ચોક્કસ જ કમલા પર મરણ દેખતો એ ઉતાવળો નિર્ણય કરતો તરવારોની આડ વચ્ચેથી છદ્મ દઈને ફૂલો અને સંધ્યાના અંધારામાં જીવ લઈને નાઠો. એની પાછળ બંદૂકો ફટી અને આખી દુકડી દોડી. એક તળાવ પાસે ઊભેલા ઊંચા ખાસમાં એ લપાયો હતો. એના શિકારીઓના પગ એના શરીરની આર આંગળથી ચાલ્યા ગયા. ચારખાંચ વખત એણે શ્વાસ મંભાવીને પોતાને અડી જતા પગ પાસે શરીર સંક્રમ્યું.

ઉવટે પેલા મારાઓ ચાલ્યા ગયા અને એ અંધારામાં ઊંડો. એણે પર્વતો તરફનો રસ્તો લીધો. ખુશ્ખ પગે અને ઉતરકાપલા અંગનાળો માઓ મરણની બોલમાંથી નીકળીને આખી રાત ચાલ્યા પછી પછીના સંકેતસ્થાને પહોંચી ગયો.

ત્યાંથી દુનાનની ઉત્તરપૂર્વની સરહદ પર પહોંચવા રસ્તામાં 'ક્યોમીનટાંગની દુકડીઓ સાથે અનેક લડાઈઓમાં લડેલા કિસાન લડવૈયા આગળ વધ્યા. ૧૯૨૭ના નવેમ્બરમાં લાલ દુકડીઓ દુનાનની સરહદમાં ઉત્તરપૂર્વની પર્વતમાળામાં રણધાકે ગમ્મ ગમ્મ રહી.

ચાલીંગ પર લાલ ઝંડા ફરકી ઊઠ્યા. દુનાનની સરહદના એ ચાલીંગ મથક પર લાલ નિશાન ગમકવા મોક્યાં. ચાલીંગ પર પહેલી લાલ સગ્ગર બંધાઈ. દુનાનની ચાલીંગ સરહદ પર ચીનની સોવિયટ સરકારની આજુ થર ઘર્ષ.

ચાલીંગ પર પહોંચવા દક્ષિણમાંથી મુ-તેદની લાલ દુકડીઓ પથ દેડતી આવતી હતી. એ કૂચકદમના સમાચાર મુ-તેદના રસ્તા પર મુસવતા ઊડતા હતા. એ રસ્તા પરની જમીનઘરી, ટાઈ પોતાના લક્ષિયાઓને સમજતી હતી, ક્યોમીનટાંગના મીન-દુઆનેને બોલાવતી હતી, અને તમેજામમાં સમાચારો ફેલાવતી

હતી કે એ તો લાલ ડાકુઓ આવે છે... સ્ત્રીઓ અને બાળકોની કતલ ચલાવે છે, પર અને ઝૂંપડાં સળગાવતા અત્યાચારોનો હાહાકાર વરતાવે છે.

પશુ આ મિથ્ય વાતોને માનવાની ના પાડે તો કિસાન જમીનદારીના પેટમાં વલોવાઈ જતાં પાણી ભેઈ રહેતો હતો. જમીનદારીના ડબકી પડતા ડોંગામાં જપાનકતા બાળી રહેતો કહેતો હતો, 'મથુ અમારે ગુમાવવા જેવું છે જ ક્યાં તે !'

'કેમ... એ તો સૌને લૂંટતા હોય છે... લાલ ડાકુઓ.'

'એ ઈ... યો...' બોલતી કાઈ કિસાન સ્ત્રી, કાઈ પુરુષ જમીનદારી પર ફિટકારંબધુ' હસતાં કહેતાં હતાં, 'હા એ લાલ ડાકુઓ અમારાં દેવાં લૂંટી લેવાના છે, વેક લૂંટી લેવાના છે... ઠરેશાર નાખૂડ કરવાના છે અને એડે તેની જમીન બનાવવાના છે.'

અને એક જ મામમદેશ પર જમીનદારી અને કિસાનો કાઈ રાતે, કાઈ મધરાતે, કાઈ ઓચિંતી સંધ્યાની સીમામાંથી ચું નીકળી પડે છે તે ભેયા અને સાંમજવા અધીરાં બનતાં હતાં.

પછી કાઈ ગામ પર લાલ ઝંઝા ફરકાવતા લાલ લઘવેલા ઊતરી પડતા હતા તો કાઈ ગામ પર જમીનદારીની વહારે ધાતાં ક્યોમીનદાંમના મીન-દુઆનનાં ધાવકી ધાડાં ફરી વળતાં હતાં. જ્યાં લાલ લઘવેલા પહોંચતાં ત્યાં જમીનદારી ભોદુકમી ખતમ થતી હતી. મામ કમિટી રચાતી હતી. જમીનો નવેસરથી વહેંચાતી હતી. વેકની નાખૂડી બહોર થતી હતી. ભુમખૂનાં દેવાના પધરા બરખાદ બની જતા હતા. અને જ્યાં મીન-દુઆનની ડુકડીઓ ઊતરી પડતી હતી ત્યાં કિસાન આવેવાનો ગિરફનાર થતા, આખા ગામ પરથી વહેમ પાડવાંને સૌને વીધી નાખવામાં આવતાં, અને ઝૂંપડીઓ પર ક્યોમીનદાંમના મારાઓ જમ જેવા પૂરી પડતા હાહાકાર વરતાવતા હતા.

ચીનની સેકાળૂની ઠરી ગયેલી ધરામાં લાવા કીછળતા હતા. ચીનનાં ધીછ ગયેલાં જીવન કીછળતાં વહેતાં હતાં ચીન પર કાળનો વિકરાળ કંકા બજતો હતો.

એ કંકાનિશાનનો લાલ સરદાર સુ-તેહ હતો. એ શાલીંગ પહોંચીને માઓ સાથે જોડાઈ જતા દક્ષિણ તરફથી ઉતાવળે જતો હતો. એના પાલકાત નીચે જમીનદારીઓ કચકાઈ ગઈ હતી. -એના પ્રાણુની ફૂંકે જોડુકમી જ પી ગઈ હતી. એના રસ્તાના રણધંભ બનેલા આગ્રદેશે પર લાલ કંકા ફરકતાં થયા હતા.

એ લિયાંગ પહોંચવાનો હતો. લિયાંગ પર આરામ કરીને આગળ વંધવાનો એનો કાર્યક્રમ ઘડાઈ ગયો હતો.

લિયાંગ પહોંચતાં પહેલાં એ જમીનદાર લીઓના ગામ આગળથી પસાર થતો હતો. લીઓના આખા કલેવરને કંપાવી નાખતા એના લાવૈયા દૂરની ટેકરીઓને ઠેકતા મૂલતા ઊતરી આવતા આધમતા સૂરજની લાલ લિખામાં એના લાલ કંકાઓ મૂકતા હતા.

‘આવવાના તો હતા મીન-ટુઆનો પણ...’ લીઓની લોચા વળતી જીભ ફૂંચવાતી હતી. એ આસામાં તો એણે ગામના સાત આગેવાનોને પોતાની ડેલીમાં પૂરી પૂરીને ભારી નાખ્યા હતા. મેહા હાનનું યજ્ઞ તો હજુ ઠંડું પણ નહોતું થઈ ગયું અને હાં તો લાલ લાવૈયા આવી પહોંચ્યા. એણે એ યજ્ઞ પર બાધેલા બંધ ઉતાવળે છોડી નાખવાનો હુકમ કર્યો. એણે એ સજનાં વૂંધાવણાં અગોને સરખાં કરાવ્યાં. એણે વાંસનાં કટકાઓ ફેંકી દેવાવ્યાં.

અને સેકાળૂના ઇન્સાફના નિર્ણય જેવા પેલા લાલ આવી પહોંચ્યા. આખા ૫ ગામમાં કિસાન-નેસડાઓ મુંજી બેઠ્યા. માતાઓએ લાલ લાવૈયાનાં ઓવારણાં લીધાં. લાલ લાવૈયાઓના કદમજોલ પર ગામની ધરતી નવા પ્રાણથી ધીધી બિડી.

બનીને સિયર દેખતી હતી, અને ટેકરીઓ પરથી નીચે ઊતરતી એમની અમીબરી તજર પેલા ત્રણ હજાર પર તરતી હતી એ તરતી નજરમાં ગઈકાલે બની ગયેલા અનેક વીરોચિત આકારો એમને કિશરાવના હતા.

પણ પેલાઓ તો આવી પહોંચ્યા. ઉપર-નીચેથી એક લોક નાદ અનાહત જીક્યો. એક સાથે સેંકડો ખુમલો ફૂંકાયા. એક સાથે સેંકડો ઝંડા ઝૂક્યા. એક સાથે અનેક અવાજો ઉગામતી મુકોની સલામી સાથે જવકાર મળતી જીક્યા.

અને પછી આતરરાષ્ટ્રીયનો નાદ ગાળી જીક્યો. એના આરંભના ચબ્દો 'ચી-લાઈ' (જીઠો)ની જાણે રજુદાક બની ગઈ. એ રજુદાકનો લોક-અવાજ રજુમેદાન પર ઊડી રહ્યો. લિયાંગ લોકસંગ્રામનું જન્મ-નગર દેખાયું.

આ આવકારનો અમલ ધકવા જેણે લિયાંગનો અગવો દોર્યો હતો, જેણે લિયાંગના ઉડાવની સફળ રાહજરી દાખવી હતી તે બુ-ચુગે, ચુ-તેહના ત્રણ હજારને પહેલો આવકાર આપ્યો. પછી જુદી જુદી સરસ્યાઓએ આ બહુમાનના મહાસમારંભમાં પોતા વતી સરકાર સંભળાવ્યો. લિયાંગની મહિલા સધની માંનીતી કાંઈતો રજુચંડી જેવો અવાજ જાણે તાંબાના પતરા પરથી થઈ રહ્યો. શિક્ષાશાનના ગેરીલાઓના સરદાર સુંમનો અવાજ લાલ સમરોરો ચમકાવી જીક્યો.

પછી એ સૌનો જવાબ દેવા પેલા ત્રણ હજારનો સરદાર જીઓ સોટા જેવો, ખડતલ ને ખખડધજ કવેવરવાળો, સીધી-સાદી પણ સચોટ અને કઠોર રેખાઓવાળો, બાળકની જેમ હસતો પણ મહારથી જેવી મીટ માંડતો, પોતાના લાલ લાલવાની બધી રેખાઓની તરતીર બનીને મંચ પર ચડ્યો.

ઝેયુઆનનો એ જન્મેલો, જર્મનીમાં જન્મેલો લશ્કરી સંચલન.

લણેલો, ત્યાજ ક્રમ્યુનિસ્ટ બનેલો, હિતરની ચદ્ધાર્થમાં અદ્ધમ
બનેલો, લોક અનુરાગની દતકયાએ હિચોળાયેલો, ચાગ ફારસીની
અનેક ચુગાલમાંથી મોતને ઠેકરી ગયેલો ચુ વિરાટના જયમ-
ગીનતો એક પગ વાગ ગિમો

એ પગવારમાં એને સાબળવા ઊઘડેલા હોઠ પહોળા બનેલી
નજરો, ધભેલા શ્વાસો, ને આતુર આવેશોની તરવગતી તેજછાયાઓ
આ જ ગ-દુરગ દની ખીજ પગ પર પચરાતી જમાનને સાબળા રથા

અઠાવન કલાકે સુધી રહેરફના કિસેજરની ૧૧મીથી કેન્ટન
નગર પર ઊતરેલી સુ-વીઆઈ-(સોનિયટ)નો ચિત્તા એની
જમાનમાંથી જીવતો ચયો, એ જ જમાને કેન્ટન ક્રમ્યુનને લોટીમાં
હુખાડી દેનાર ચામ-કાઈ-શીમી, શાહીવાદી જલ્લાહોની અને ચીની
ખાધિયાઓની ફૂર કરવાહી પગ ફિટકાર વગસાવેલો પશુ એ જ કેન્ટન
ક્રમ્યુનમાં લડેલા અને મરણ પર ઠેકરી ગયેલા મદાન લાઈવિંગ
એની દરોળમાં જે તેમને એણે વાલ સનામી સબગવી એરો
કુચોમીનદાગ અને શાહીવાદનુ ધાતકી મેડાચુ કહી સમગાવ્યુ
એણે જવાળામુખી પર ચડતા ચીન દેશનાં ગ્યોપા કગવાની ગભીર
દુગ્ધ પગ ભાગ મૂખો એણે લલ લરમરની અદ્ધુન ગચનાની
દેખા બનાવી અને એરો પૂરુ ક્યુ ત્યારે ગ્યુમેગચાના ખગીરો
નો ઘૂઘવતો લોકસાગર ગાખા સિયાગના એકથી ખીજા નેહા પગ
પડ્યા પાડી ઊડયો

પછી આ તથુ દુગ્ધની દરોળોમાં મેડાનાગની લગારો ચાલી
પછી આ લાલ લાઈવિંગના ચોવીસ કયાખા આગમ ચોગ્ધરા
અને ધરાવલના લાલ ધા ચૂમની પગિચર્વાઓના નેહ ગોમગવા
અને પછી ચાલોંગ પહોચના ચુના લાલ લાઈવેરા ઉનાવ/૧
ચતા દના મધ્યકે જ તિયાગમાંથી નીકળો જવાની બધી તપારી
ચઈ હતી. સિયાગના મદિલા સઘની આગેવાન કાગ નામની એક

કિસાન દીકરી લાલ સેનાની સુ પાસે આવી પહોંચી અને ફરિયાદ કરી ગઈ: 'તમે જ અમારી માગણીને નકારી છે?'

'શી!'

'જે અમારી જીંજોની ટુકડી તમારી સાથે, ચાલો સોવિયટ પહોંચવા નહિ આવી શકે અને...'

'લાલ લશ્કરમાં જોડાઈ પણ નહિ શકે!' સુ ખડખડાટ હસી પડ્યો. કાંગની સળગતી આંખોમાં સુના એ સુમદા સામે ગુસ્સો તરવરી જઈતો. એ જણાવતા અવાજે મક્કમતાથી બોલી, 'અને તમે ચીન પર સોવિયટ રચવા માગો છો!'

'તમારી ઉંમર?' સુ પરાજય પામેલો પૂછી રહ્યો.

'સત્તર...મારી ઉંમર જ ને બાધરૂપ હોય તો અમારી ટુકડી મોઈબીજી આગેવાનને ચૂંટી કાઢશે.'

'હું એમ નથી કહેતો...'

'તો કેમ કહો છો?' કાંગની મરમી હજી યમી નહોતી.

'હું તમને ઓગળવા માગુ છું...' સુ પાછો જોઈ રહ્યો.

'હું બિરાદર સુની જેમ જર્મની જઈને સંક્રામણી કળા નથી જણી આવી...હું તો એક મરીજ કિસાનની દીકરી અહીં સિયાંગના એક મીમંતને ત્યાં વેચાયેલી અને પછી સિયાંગે બળવો કર્યો ત્યારે હું થ છૂટી અને પછી અમે...અમારી ટુકડી પણ લઈ ચૂકી છે હો.' કાંગ તાકી રહી.

'ને તમારી ટુકડીની સરદારનું આખું નામ?' પાછો સુ અમીમરી નજર નાખતો હસ્યો.

'કાંગ-કે-ચીંગ.' પેલી સત્તર વરસની રજુચંદીને આખો ગળ ચહેરો હસી જઈતો.

અને સુની હરોળમાં લાલ દીકરીઓની લકાપક ટુકડીને ચાલોગ પર પહોંચવા લાલ લશ્કરમાં જોડાવાની રજા મળી.

ચીંગ-ઠાંગ-શાનનો રણથંભ

ચાલીંગ નગર હતું દૂર પડ્યું હતું. યુએ એ નગરને ઘીડું હતું. એ નગર પર પહોંચવાનો નકશો એના આંખ સામે તરવરતો હતો. એ ચાલીંગમાં સોવિયેટ સરકાર સ્થાપીને માથો એની રાહ ભેતો બેઠો હતો.

‘આપણે હતું મ વધારે ઉતાવળે પહોંચવું જોઈએ. આપણને ત્યાં પહોંચતાં રોકવા માટે ક્યોમીનટાંગનાં લશ્કરો દોડી રહ્યાં છે તે સમાચાર સાચા છે પણ.....’ એ મથુતરી કરતો અટક્યો, ‘આપણને કોઈ રોકી રોકવાનું નથી. આપણે જરાક વધુ ઝડપથી જવું જોઈએ.’ એ પોતાના લાલનાપકો તરફ જોઈ ગયો.

અને સૌએ એકબીજા તરફ જોયું. બધાની આંખો ઉભરાવાળી હતી. દરેકનાં કંઠેવર પર કપડાં ફાટ્યાં હતાં. ઓઝોની ટુકડીની સત્તર વરસની નાવજા કાંગના પગે જોડા હતા નહિ એટલે એણે ચીંગમાં વીંટ્યાં હતાં. કોઈ કંઈ બોલ્યું નહિ.

‘આપણે લગભગ દોડતાં જ રહ્યાં છીએ તેની મને ખબર છે. આપણાં અગ ઉઝરમાઈ ગયાં છે તે મ હું જાણું છું. આપણાં કવાવલાંને આપણે વેરાન બનેલા ગામોમાં છોડી દેવાં પડ્યાં છે તેનું આપણને સૌને દુઃખ છે. પણ આપણે ચાલીંગ પહોંચીને જ આપણાં શરીરો ધોઈ શક્યું, આપણાં આગ્નિશક્તિ માવજત કરી શક્યું અને ચાલીંગ નગર પર રાખેલો લાલ ઝંડો શી ખબર

‘દેવા ય કાપમાં હશે...ત્યાં માએ એકલો છે, આપણી એ રાહ દેખતો હશે...આપણે વધારે ઝંકપ કરીને પહોંચવું જ રહ્યું. આપણી સામે દેખાય છે તે...’ બોલતો ચુ ક્ષિતિગમાં ‘હંકાવલા બરફનાં માયાં-વાળા પર્વતો અતાવી રહ્યો. આપણા હુન્નન અને કીઆંગસી પ્રાંતોની એ સરહદ, એ સરહદી પર્વતમાળામાં ચીંગ-કાંગ-ચાનના પર્વતમા આપણે રણથંભ શાપાયો છે. એ પર્વતની ગોદમાં આપણી પહેલી સોવિષટ સરકારનું લાલ પાટનગર ચાલીંગ છે. ત્યાં માએ આપણી રાહ ભુએ છે.’ અને એકાએક બધે પડી જતો ચુ સામેથી આવતા સ્ક્રાઈટ તરફ ભેઈ રહ્યો. સૌએ ડાઈ નાહા સમાચારની એક જ પળમાં કંઈપના કરી.

‘આપણી રાહ ભુએ છે...આ ઉનરાણુ પછીનો પેલો દુરનો હુંમરો નો. દેખાય તેટલામાં ગોડવાઈને ક્યોમીનટાંગની હરોળો. સંખ્યા-ઠીક મોટી છે.’ બોલતો એ દૂર દેખી રહ્યો.

‘આપણાથી મોટી ડાઈ સંખ્યા સંભવતી નથી...આપણે બધા મરણિયા...પણ તાગ એ બેરુબંધ !’ ચુ ભેઈ ગયો.

‘અમે ઠીક પહોંચી ગયા હતા. એ બંનેએ પોતાની ગધી ગોળાએ ફેાડી નાખીને દરેક ગોળાએ એક દુશ્મનને પાઓ છે અને પછી બંનેએ દુશ્મનો સાથે બંને હાથે લપકર કોંસ લગાવી ત્યારે હું આ તરફ નાસી આવ્યો.’

અને બધા નાયેકો ઉતાવળા સજ્જ થવા આત્મા ગયા. થોડી જ વારમાં હજારા માટે તૈયાર થઈ જવાની ચેનવણી આવી દેવામાં આવી. વિચાંગથી નીકળ્યા પછી થયેલી લડાઈઓમાં આ વધારે મોટી યવાની છે એવી સૌને ખાતરી થઈ ગઈ.

અને પછી લખાનક ચિત્કાર કરતો હજારો ચુએ ઘર કરી દીધો. એ કુંગરાના ઢોળાવ પરથી બિડતાં હોય તેવાં લાલ કહેવરા-એ હજારો મારી ક્યોમીનટાંગનાં ધાડાંએને વિચાળાં.

રણહાકો પશુ મૃત્યવર્તા તીર એમ વહ્ણી ‘એડે તેની જમીન...જમીનદારી બરબાદ...ચાહીવાદ ખતમ’ની રણહાકો નૂતન ચીનનાં નવાં કામકામથી વહ્ણટતી હોય તેવી ક્યોમીનટાગનાં વેડિયાંઓને મૂંઝવી રહી.

‘કાકુઓના ઘરકરો સામે આપણે તો લડવા આવ્યા હતા પશુ...’ આ નવા લડવૈયાની નવી રણહાકે અને લયંકર પ્રાણુનાં પ્રયંડ ચાલનો જોતા દુશ્મનોના હાથમાં હથિયારો ઢીલા થતાં હતાં. એમની તાકનાં નિશાન કંપી ઊડતાં હતાં.

નૂતન ચીન પર નવા સંમામની નવી રણહાકે ઇતિહાસમાં પહેલી વાર સંભળાતી હતી. થોડા જ ક્ષણોમાં આ વિશાળ ઢોળાવ મહાંથી છવાઈ ગયો હતો. ક્યોમીનટાગની હરોળની પીઠ કેઆઈ મઈ હતી, એની જમણી પાંખ લાગવા ચાંડી હતી. કુંગ-મારની કાખી તગ્દના ધસારાની લોહીની ઓળો ઊજળતી ધાર પર ચુ લયનક જાણે હતો. એની વિકરાળ છબી પર લોહી ઇંટાયું હતું. એનાં નરકોરાં ઉતાવળા પ્રાણુથી ફૂલતાં હતાં. એ હાંફતો હાંફતો એક ખડક પર ચડીને ઉતાવળું અવલોકન કરતો હતો. ત્યારે એ જ ખડકની બાજુ પર એની નજર પડી. એ બોલી ઊઠ્યો, ‘કાંગ... કાંગ શુ કરે છે!’ લીના શબ પર નમેલી કાંમ ઊભી થઈ મઈ, ‘કઈ નદિ ડામરેઃ કમાન્ડર...’ બોલતી એણે આંખો લૂછી નાંખતાં ઉતાવળા ખૂમ પાડી દીધી, ‘હું રોતી નહોતી...પશુ આ લી...હજી એને પંદરમું પૂરું નથી થયું...મારો લી...મારો સગોભાઈ જતો રહ્યો.’ બોલતી એ લીના, લોહીમાં ખરકાયલા શબ તરફ ખતાવી રહી.

‘લી તારો ભાઈ!’ નાનકડા લી તરફ એક ઉતાવળા ગમ-ગીન નજર નાખતાં ચુએ પૂછ્યું, ‘લી જેવો વીર દીકરો...’ બોલતો ચુ એકાએક અટકી ગયો અને કાંમ તરફ ફર્યો, ‘રેલો સામેનો ખડક દેખાય છે ને!’

કાંગ 'ભેઈ' રહી.

‘અને એ ખાકની વચ્ચેનું અંતર તો ફૂદી જવાય તેવું છે. એ ખાક પરથી સામેના ખાક પર છલંગ દઈ...ખીખ’ દ્યને સાથે લઈ ઉતાવળી ચા. અને કાંગ એ ટેકરા પાછળથી ફૂટતી તોપ...’ અને ખાકીનું સમજી ગઈ હોય તેવી કાંગ, લીના સખને બદલાતી સાગિની દેવા હોય તેમ ઉતાવળી ચઈ ગઈ.

અને આ લડાઈનો તાગ કાઢવા ચુની સંગ્રામસમિતિ બેડી ત્યારે દૂર દૂરના કુંગરા પાછળ સૂઝ આપમતો હતો. હવિયારો એકઠાં થતાં હતાં. ભાગી ગયેલી ક્યોમીનદાંગની ડુકડીઓનો પીઠા પકનારાની પાછા ફરવાની ગદ્દ ભેવાતી હતી, તથા લાલ ભેડુ-બંધોનાં ચખોને છુનાવવાની એક મોટી કજર ખેંચતી હતી.

કજરના ખોળનારાઓમાંના એક ખાલિયા કામદારનો જીય-કાપલો તીકમ હવામાં અદ્દર વીંઝાઈ રહેતો હતો. એની આંખમાંથી સરતી આંસુધાગનું એને જ્ઞાન થતું હતું.

‘હવે રાખી દો...નિગદર કુંગ!’ એની પાછળ કાંગિને અવાજ સંભળાયો. કાંગ પાંછળ લાલ લઘવેપાઓનાં રુખ આરનાં હતાં. એમાં પેલો લાલ ઢીકરો લી પથ હતો.

કુંગ ઉતાવળો આંખ લૂછતો આડો થયો. પાછો કાંગિને અવાજ બોલ્યો, ‘કુંગ! આ કુંગરાઓની અચાત ગોદમાં આજે એક સાથે સુનારા આપણા સાથીઓના મરણ પામેલા મહેરા તો જો...એ દેવા સખત છે! એ બધી સંખ્તાઈનાં મૌન આપણને ખૂમગણ કરીને રહે છે આપણે પથ કુંગ’ જેવાં કરાલ બનીને...

.. ‘હા, સાચિન!’ અને કુંગ આમળ આવતો આગળ બોલ્યો. પછી એક જગદર મૌન સેંઠડો ચખોની હેલ્લી પથારી કરી રહ્યું.

અને લાલ કપરની બને કિનારી પર જોભેલી હરણોની સંઘામીની મુકોઓ આવેશથી કપી જઈતી જોયકાઈ. ભવાનક મૌનથી ઝાલાહલ કરતી લામણીઓમાંથી જીતેા લાલ સેનાનીનો અવાજ સંભળાયો, ‘‘ માનવતાની સમાન બંધુતાવાળું જે નૂતન ચીન ધાવા આજે તમે પ્રાયામાં સૂતા છે તે નૂતન ચીનને ધાવા વિના અમે એક પણ પશુ જાં પીશું નહિ ’’ અને એક સાથે અનેક ખુગલો ફૂંકાયાં. અને ખુગલોનો અવાજ નૂતન ચીનનો પ્રચંદ ધોષ બનતો ફુંગરાઓમાં પડ્યા પાડતો જોયે ચઢતો ત્યારે એ અવાજમાં કાંગ એ અવાજના આકારમાં એના બાઈની છાત્રી ચાક કરતી હતી કારણકે હી પશુ લાલ લશ્કરનો ખુગલ વગાડનારો હતો.

પછી વહેલી સવારે પાછી ફર્ય સર ચઈ. અને બપોર સુધી ચાલુ રહી. એક ઝરણાના કિનારા પર બપોરનો આરામ નક્કી થયો હતો. દુશ્મનોની હિલચાલના સમાચારો આવી ગયા હતા. સવારથી બપોર સુધીમાં જે જ નાની લડાઈઓ ચઈ હતી તે વિશે પશુ હેવાલ આપવાનો હજુ બાકી હતો.

જુદાં જુદાં મથકો પર ચોકી જોડવાને બધી ટુકડીઓ એક સાથે જોડવાઈને બેઠી હતી. ચુનો અવાજ પાછો સંભળાયો:

‘‘ આપણી દર દર લિયાંગ પશુ છે અને પૂર્વમાં ચીંગ-કાંગ-શાનનો પર્વત હવે હાથવેંતમાં છે પણ ત્યાં પહેંચતાં એ દિવસથી જોણું નહિ થાય...મેનો પહેલો દિવસ આપણે ત્યાં, ચીંગ-કાંગ-શાન પર્વતના ચાલીંગ નગરમાં જીવવશું અને ત્યાં જ માંએ સાથે મળીને આપણાં બધાં લશ્કરોની નવી રચના કરીશું ત્યારે આ પ્રદેશમાં આપણી ચારે કાર ફરતી ચાંગ-કાઈ-શેકની ટુકડીઓની સાફસૂદી કરવી પડશે...એ સાફસૂદી એક રીતે તો આપણે શરૂ કરી દીધી જ દહેવાય પણ આજે આપણે જે બે નાની લડાઈઓ લાખા તે મારે મન...’’

‘આપણે છતાં છીએ...અને ‘આપણું’ નુકસાન પણ નહિવું છે.’ એક અવાજ બોલી ઊઠ્યો.

‘આપણે જે લડાઈમાં દુશ્મનોનાં હથિયાર કબજે ન કરી શકીએ, તે લડાઈ આપણે હાર્યા છીએ.’ સુનો જવાબ ઉતાવળે બોલ્યો, ‘અને આપણા લશ્કરનો રાજકીય વિભાગ ગઈ રાતના પોતાની કામગીરી નથી બજારી શક્યો. આપણે પત્રિકાઓ પણ નથી વહેંચી શક્યા. આપણા ગસ્તામાં આવતાં તમામ ગામોમાં આપણો લઘાયક પ્રચાર એ પણ આપણા સંભામની હારછાન ગણવામાં જરૂરી હોય છે ને !’

‘અમારા વિભાગમાં સંખ્યા કમ થઈ ગઈ છે. અમારે પ્રચારની જવાબદારી સાથે જેમ લડવાની પણ હોય છે તેમ તમામ મહત્તરો એકમોને પણ પ્રચાર કરતાં આવડવું જોઈએ.’ રાજકીય વિભાગનો વડો કીમો થયો.

‘એ વાત ઠીક છે.’

‘પણ મને તો એકલી તરવાર ફેરવતાં જ આવડે છે... અને જ્યારે જ્યારે લોકોના સમુદાયમાં હું આવી પહોં છું ત્યારે જાણે મારા માથામાંથી વિચારો જ બાગી આવે છે એટલે પ્રચાર કરવો શાનો !’

અને એક હસવાનો અવાજ આખી મેક્ની પર તરી ઊઠ્યો. એકલો ચુ મંજીર બનીને બોલતો હતો; ‘તમારી મુશ્કેલી જો પણ તમે જે માટે લડો છો તે અને તેટલી જ વાત તો કહી શકો છો ! તમે કાન્તિ માટે લડો છો એટલું તો કહી જ શકો અને એનું નામ રાજકીય પ્રચાર.’

‘એટલાથી જ તો હું ચોડા વધારે પ્રચાર કરું છું. હું હું છું, કે જમીનના ખેડનારા/સેનિકા અને કિસાનો, જમીન હાથ કરો...જમીન-ધારો, દેવું અને લાગાઓ બગે નહિ અને જમીનદારીને ખતમ કરો.’

‘એ તો ઘણો મોટો પ્રચાર કહેવાય’ એક જણ કોમોં યઈ ગયો.

‘પણ રાખ રાખ...’ બોલતો કિસાન લઢવૈયો પાછો ચુને પૂછી રહ્યો, ‘પણ કિસાનો પૂછે છે કે તમે લાલ લશ્કર અહાંથી ચાલ્યા ત્યાર પછી જમીનદારોના લઢિયાઓ વરુની જેમ અમારા પર તૂટી પડે ત્યારે અમારું કાણુ?’

‘અને તેં!’ ચુ નોઈ રહ્યો.

‘અને મેં...અને હું જવાળા હઈ છું કે તમારાં તમે...તમારું લાલ લશ્કર ખનાવે—પછી લાલ લશ્કર ક્યાં જવું રહેવાનું છે? અને લાલ-કિસાન લઢવૈયાને કાઈ પણ વરુ કે વાળ ખાઈ શક્તાં જ નથી.’

‘અને તો ય કાણુ કહે છે કે તમારા માયામાં વિચારો નથી આવતા?’ પાછો એક હસવાનો અવાજ ગાજી જઈયો.

‘કામરેફસ!’ મેદનીમાથી એક જણ કોમોં યઈ ગયો, ‘જો આખું લશ્કર આમ હસવા માટે તો આપણો અવાજ કેટલે દૂર સંજળાય?’

અને બધું શાંત થઈ ગયું.

પછી જપોરનો આરામ શરૂ થયો.

ત્યારે ખાણિલા કમદારોનો લાલ નામક સુમ, સિયાંગની દુકડીનો આગેવાન વુ-ચુંગ ને ઓઝોની દુકડીની આગેવાન કાંગ ચુ સાથે હવે પછીની કૂચના સંચલનની મસલત કરતાં હતાં, અને મસલત પૂરી કરીને મહાસેનાની ચુ એક શિલા પર આડો થયો. એ શિલાના જ એક છેદ પર પછી કાંગ આવીને બેઠી.

અને આંખ મીચીને પડેલો મહાસેનાની પોતાના ગરમ કપાળ પર હાથ ફેરવતી કાંગને દેખતો હોય તેમ બોલવા લાગ્યો, ‘કાંગ! તેં તારી અતને પુરવાર કરી છે...ચીની ધરતીમાં હવે-

લોકસંગ્રામની રણચંડીઓ પાકવા માંડી છે તેની ખાતરી મને તે જ કરાવી છે. ચાર મહિનાના રજાપાટ પર તારી તરતીરમાંથી રણખંજરી ખખટી મેં સાંભળી છે. આ દુનાનની કુંગરમાળ પર તારાં પરાક્રમેના લેખ કાતરાઈ ગયા છે.’

‘બસ બસ...’ બોલતી કાંગનો ચહેરો આંખો મીચીને પડેલા ચુનો ચહેરા પર પથરાયો. અને બેરુબધ ચીની માટીની ગધ ચૂમી રહ્યાં. બનેના આસ-પ્રધાસમાં ચીની ધરતીની સુવાસ પથરાઈ ગઈ. જાણે બનેના આસ એક પળવાર થંબી ગયા અને ખીછ પળે ચીની જનતાનાં સંગ્રામ-ફરજંદ લેધવા પડ્યાં.

એ જાઓ ત્યારે કૃત્ય કરવાની તૈયારીનું બ્યુગલ ફૂંકાઈ હતું. સ્વપ્નની બિડી જતી થઈ એકડી કરતાં હોય તેમ અને ઉતાવળાં સજ્જ થતાં હતાં, ત્યારે પાછળથી ચુનો અવાજ કાંગનાં કાનમાં અથડાયો અને ચમકીને ભેંતી હોય તેવી કાંગે પાછળ ભેંક્યું.

‘કાંગ, આપણે ચીંગ-કાંગ-શાન પર્વતના આપણા લાલ પાટનગરમાં પહોંચીને આપણા લાલ કાંગની છાયામાં, આપણા માઓની હાજરીમાં...’

‘શું?’ કાંગ ઉતાવળી પૂછી રહી.

‘લમ કરશું.’

અને અને ખડખડ હસી પડતાં જિપકવાની તૈયારી કરવા ઉતાવળાં આસ્પાં ગયાં.

પાછું લાલ કટક આગળ વધતું આસ્પું અને પાછું રાતના વિસામો કરવા અટક્યું.

હજારો લાલ લડવૈયાની જાવણી આખા દિવસનો ચાક ઉતારતી જિંધતી હતી. ચોક્કાઓ પરના લાલ સંગ્રીઓ પહેરો ભરતા હતા. ત્યારે દૂરની ચોક્કાઓને સાથેની ખીણમાં અવર-જવરની ગધ આવી. ચીંગ-કાંગ-ચોક્કા દુનાનનું લશ્કર પંદર

હજારની સંખ્યાવાળું અહીં ગોઠવાતું હતું. મોટી તોપો હતો કરવાની તૈયારી પહેલાં ખોસાતી હતી. આખી લાલ છાવણી લગલગ ઘેરાઈ ગઈ હતી.

ત્યારે રાતના ત્રણ વાગે ખીણ પાસેની ચોકીઓ પરથી લાલ સંત્રીઓએ ઓચિંતા લખસૂચક ધડાકા કર્યા અને આખી લાલ છાવણી સફાળી ઝગડી ઊઠી. દરેક ટુકડીના નાવકાએ ઓચિંતા બચતો સામનો કરવાનાં સંચલનનાં ઉતાવળાં અને દૂકાં ફરમાતો આપવા માંડ્યાં. તોપો ઉતાવળી ગોઠવાવા માંડી.

‘માઇનર કંપની !’ ઉતાવળો વુ બરડકો હતો. ખાણિયા કામદારોની ટુકડી, હતો આવી ચકે વે બાલુ પર કામચલાઉ ખાઈ ખોદવા માંડી પડતી હતી.

અંધારાના પકાયા ભરતીમાંથી ભગી જીડતા હોય તેમ રાઈફલો સળગી હતી, લાલાઓ અને કુહાડીઓ સમાલાતી હતી.

પૂર્વ બાલુની બને ચોકીઓના સૂચક હીવા હોલવાઈ જતા હતા. ‘એ ચોકીઓની પીઠમાં પહોંચી જનારાં...’ લાલ સેનાની ધીર ગંભીર બનીને ઠડે ક્લેન્ડે સંચલન કરતો હતો. ગોઠણબદ્ધ ધસતી ટુકડીઓ કાળી બાલુએ દોડતી પેટ પર ચાલતી અને ઉતાવળી ઊઠતી ને દોડતી અને પાછી છુપાઈ જતી ધસતી હતી.

‘આપણું એક પણ નિશાન ખાલી ન જાય તે રીતે...’ બોલતી કાંગ જાણે ટેબલ પર સિક્કા ગણતા મુનીમ જેવી ચાંત દેખાતી જમણી બાલુ. કામ લંબાવતી વિકરાળ બની. ‘ખીણની આ બાલુથી આવે છે તે સંદેશોને પોખી નાખો.’

અને કાંગની રણચંડીઓની ટુકડી ચિત્તર કરતી વટ્ટી પડી. એ સ્ફેદ હાથની હરોળ પર એક સાથે ચાર મહીનગનો વરસતી હતી. એ હાથની એક પાંખ પર ખાઈ ખોદવા ખાણિયા કામદારોની ટુકડી વટ્ટી પડી હતી.

અધારાના પાછળના નેવે લાલ લડવૈયો દરેક મરણિયો જનીને હજાર જેટલો દેખાયો. અધારામાં શિવાઓ અને ઝાંડાં દૂંધાં ને લાલ લડવૈયા ધારતા ચાંગ ફાસીના વેડિયાઓ લાલ ચિત્કારથી વિહ્વળ જનીને બેજ ક્વાકમાં પાછા હઠવા લાગ્યા.

ત્યાં તો સામી બાબુની ટેકરી પરથી નવો ધસારો વૂટી પડ્યો. એ ટેકરીના પાશમાં પહોંચી ચૂકેલી લાલ ટુકડીઓએ 'શાહ-શાહ' (મારી નાઓ)ની ટિંકિયારી કરતા બાલાઓ પર એ જલ્દાદોના ધસારાને ઝીલી લીધા.

અને એક મોટો અવાજ આ જવાનક સંહારમાં મૂચી છોક્રો, 'જેડે એની જમીન કરવા, કામના આઠ કલાક કરના' અમે લડીએ છીએ...દોરતો કામદારો, કિસાનો, સૈનિકો.'

અને ટેકરી પરના ધસારામાંથી હથિયારો દવામાં વીંઝાયાં. 'અમે આવી મળીએ છીએ...' અને ટેકરી પરનો ધમાકો ક્ષણ સથવારામાં સંકળાઈ ગયો. ટેકરી પરની તોપો બધે ઘડે ઘડે. 'અમે પણ...કિસાનો.'

અને સેંકડો શબો પરથી પાછા બાગના ચાંગના માગ્યો અધારાને હિંમેયતા અને પટકાર્પ પડના બાનવા લાગ્યા એ પાછા ભાગતા ચાંગના સૈનિકોને પકડીને અને ઠેમણે કરીને આસપાસનાં ગામોમાંથી લાગવક કિસાનો આવવા લાગ્યાં. ચાલીંગની સોવિન્ટ સરકારે લાલ મામોનો વિસ્તાર વધારવા માંડ્યો હતો તેના પુરાવા ભીંગતાં સૂરજના અજવાળામાં પરખાવા લાગ્યા. લડાઈના આમાન ઉપાડવા અને ખાઈઓ ખોદવા પકડી આવેલાં વેદિયા નરનારીઓ એ બોબની એન્કવત કરતાં લાલ, વ્યથિતતામાં જળવા શાગ્યાં.

દૂરની ટેકરીઓ પર અધારાના ચિત્કાર ગજવતા પહોંચી ગયેલા ખાણિયા કામદારોએ દરેક ટેકરી પર દુસ્મનોની કાપણી કરી નાખી હતી. લાગી જતા સફેદ શપતાનો પર પ્રાણની પરવા કર્યા

એ દૂર સુધી દોડી ગયા હતા. લવાનેક કતલ કરીને વિકરાળ લાગતો વુ પોતાનાં જીવતાં રહેલાંની સંખ્યા ગણતો રણમેદાન પર વીખરાયલાં આયુધો, તોપો અને દણ્ડોગાની પેટીઓ દેખતો દૂર દુરથી આવતી ખૂમરાણુ સાંભળવા કાન માંડતો હતો. બાગી જતા દુશ્મનોની કાઈ કાઈ દુકડીઓ હજી મોળીબાર કરતી હતી.

આ લડાઈમાં વુની દુકડીમાંથી અરધોઅરધ એટલે પચાસ લાલ સૈનિકો ખપી ગયા હતા. સુંગતી દુકડીમાં ધવાયલાંની સંખ્યા સૌથી મોટી હતી અને એનો પોતાનો ધા જીવલેણ જણાતો હતો.

આખું ટેકરીઓવાળું રણમેદાન લાલ-ઝાવણી બની ગયું હતું. ધવાયલાંઓની ઉતાવળી સારવાર શરૂ થઈ હતી. સમો ધીમે ધીમે ફૂંતાતાં હતાં. ખપેર સુધી અહીંથી આગળ વધી શકાય તેમ ન હતું. નવા આવેલા સેંકડો દિવ્રાનોની નવી દુકડીઓ પણ અહીં જ રમવાની હતી.

સેંકડો બાગી આવેલા અને દુશ્મનોની હરોળમાંથી આવી મળેલાઓને સુ એકા કરીને સમજાવતો હતો, 'સાથીઓ...તમારા-માંથી જે કાઈ ધેર જવા માગતાં હોય તેમને એક એક ડોલર અને એક ટંકનો ભાત અમે આપી દાકીશું અમારી પાસે પણ ખોરાક ખૂટવા આળ્યો છે અને જે કાઈ આપણા લાલ લશ્કરમાં ભેગાવા માગતા હોય તેમની નવી દુકડીઓ આપણામાં આવશે.'

અને નવા આવનારા આ વિચિત્ર લશ્કરના વિચિત્ર સેના-પતિને નેઈ રવા.

'આપણું લાલ લશ્કર પોતાના અમલદારો અને સરદારને ચૂટે છે અને એવા ચૂંટાયેલાઓને માથે મોટી જવાબદારી હોય છે.'

અને આ અંદર અંદરની બાંધવનાથી ઊભરાતા એકબીજાને સાધી કહીને સંબોધના નવા લશ્કર પર અડોબાવથી ઊભરાતા નવા આવેલાઓમાં અંદર અંદર વાતોના અવાજ શરૂ થઈ ગયા.

પાછો ચાંતિનો ઘંટ માન્યો અને આખો સમા ચાંત થઈ ગઈ.

‘લાલ લશ્કર બનવા માગતા હોય તે...’ સુ બોલ્યો અને દુપોટપ ઊઠતા હિસાહથી ઊભરાતા અમમાનવોમાંથી અવાજ આવ્યો, ‘અમારે લાલ થવું છે.’

અને થોડાક જાતું લઈને પોતાના ઘર તરફ ચાલતા થયા. પછી સૌને એક જ ટંક પૂરું પડે તેટલું ખાવાનું હતું. બપોરનું ભોજન થયા પછી બોમિયા કિસાનો સાથે ચોંગ-કોમ-શાનની પર્વતમાળાની હીલોની ભૂખરી છાયા તરફ પાછી ફર્યો શરૂ થઈ. મધરાતે આવનારું મોડું ગામ ખ્યાલમાં રાખીને જો આગળ વધી રહ્યા. કુંગરાઓ ચઢતા-ઊતરતા નૂતન ચીન રચવા ફર્ય કરતાં અહનાં માનવો ભૂખ્યાં અને યાક્યાંપાક્યાં ટાડથી મૂળતાં અને છટી જતા હા પર પાટા ટેકવી રાખતાં આગળ વધતાં હતાં. યાક, ભૂખ અને પીડાઓની નીચે આગળ વધતી લાલ ફર્ય અધારી કુંગરમાળમાં આસરે પગલાં માંડતી દરેક પગલે અનંત દેખાતી રાત્રિ અને અનંત અધિકાર પર આગળ વધતી હતી. ત્યારે એકાએક આગલી હરોળમાંથી આનંદના અવાજો સંભળાયા. દૂરના પર્વતની ગોદમાં ગોઠવાયેલું એક અપારા મારતા તારામંડળ જેવું, તેજનું ફૂંડાણું દેખાયું.

‘એ જ આપણું ચાલીએ પહેલાનું કર્યા મામ.’

અનેક આદાલતી નજરો એ તેજના મંડળ તરફ આગળ વધી. પગમાં નવું જોર આણ્યું.

એ કર્યા પર અગાઉથી પહેંચેલા રક્ષાકોષો સમાચાર દીધા હતા. એ ગામ પર લાલ કિસાન કમિટીનું રાજ શરૂ થયું હતું. એ ગામનાં નગનાદીઓ અને યુવાન-યુવતીઓ અને બાળકો બાળકોએ ભગતાં બેઠાં હતાં. આસપાસનાં ગામોમાંથી ભાત અને

ચાલઈને કિસાન જમ્યાઓ આવ્યા હતા. હજારો માણસને જમાડી શકાય તેટલાં ખટાર્કાં અને ભાત રંધાવા માંડ્યાં હતાં. એ ગામના દરેક-ઘરમાં-ધણધણ સાથીઓને વિતારવા પકાપડી થઈ હતી. આખો દિવસ લાલ આંધવતાની બધી સારવાર કર્યા વિના આ મહેમાનોને નહિ જવા દેવાનો નિશ્ચય ગામનાં કિસાનો-એ કર્યો હતો.

.. પૂર્વ પર્વતમાળ પરનો દીવો પેટાવતો એ કસ્ટો નીંગકાંગ હતો. નીંગકાંગે દરેક ઘરમાંથી અને આસપાસનાં ગામોમાંથી હજારોને જમાડવાનો ભાત રાધી રાખ્યો હતો. શાન-હોનાં તમામ તરુણોએ દિવસે ભાત ખવડાવીને આખી રાત નિરંતરે તમામ લાલ સૈનિકોને ઉધાડવા માટે ચારે દિશાના દૂર દૂરનાં ગરતાઓ પર પોતાની યોદ્ધાઓ નક્કી કરી નાખી હતી.

એ નીંગકાંગે હરબો ચીંગ-કાંગ-શાન પર્વતનો દરવાજો હતો. એ દરવાજામાંથી ચીંગ-કાંગ-શાનમાંનાં લાલ પાટનગર ચાલીંગ પહોંચતાં હવે એક જ દિવસનો ગરતો કાપવાનો બાકી હતો.

નીંગકાંગ પર લાલ કૂચ બરલાંખણું ચર્તા પહોંચી ગઈ. એક વિરાટ રથનાદ આ કાળનાં ધણધણ કપરો હલેવરોનું સ્વાગત કરતો ધૂધવતો દોડતો હતો. આંધવતાનો બાંધી રાખેલો પેશાપૂરનો પ્રવાહ છૂટતો હતો. નીંગકાંગમાંથી જમીનદારો બાગી મવા દતા. નીંગકાંગની શ્રમમાનવતા એક ઘરની કુદુંજ જેવી ઉલસતી હતી.

ભિખતા સવારથી સાજાં સુખી નીંગકાંગ પર લોકમેળો ભીબરાતો હતો. નીંગકાંગના લાલ સ્વયંસેવકો એકેએક ડમણું ભરીને ભાત પીરસનાં અનુગમની નજરો ચંચળવતાં એક આંધવતાની અંતર છબી ગિરદાવતાં હતાં.

નીંગકાંગ પર અમત્ર હતી, કિસાન કમિટી, કામદાર યુનિયન, તથા સ્ત્રીઓની સમિતિમાંથી ચૂંટાયેલી કમિટીની સભા બસતી

હતી, એ હમિદી લાલ સેનાની ચુને હાથે સોવિવટનું જિરુદ ધારણ કરતી હતી.

પછી નીંગકાંગનાં તરુણેને હથિયાર વહેંચાતાં હતાં, ત્યારે નીંગકાંગની કિસાન નારીઓમાંથી કેટલીક આંગળ આવડી લાલ સરદારેને ધમકાવતી કેહેતી હતી, 'અમને પણ હથિયાર આપો... જેઓ તો ખરા અમારા બાંધી રાજેલા પત્ર આપણી કિસાન સભાની પહેલી જ હાકલ પડી અને અમે છોડી નાખ્યા હતા... બહુ બહુ તો એક જ વરસમાં કેટલા મોટા ચર્ચ મથા છે હો!'.

અને નીંગકાંગ પર લાલ લશ્કરની ટુકડી બંધાઈ ગઈ. એ ટુકડીનાં નરનારીઓની લાલ સધામી ઝીલતાં-લાલ નાચો તેમના ખભા પર લાલ અંદ્રેકો ચોટી રહ્યા.

નૂતન ચીનનો નવો ખ્યાલ નીંગકાંગ પર લોહીમાં લખાયેલ નીંગકાંગના વિરાટ કસેવર પર નૂતન ચીનના નકશાની પહેલી રેખાઓ દોરાવા માંડી.

'અને એ દિવસે સાંજે ચાલીંગથી નીકળેલા લાલ લશ્કરે નીંગકાંગ પહોંચ્યા અને બોલ્યા, 'ચોંગ-કાંગ-સાનના પરંત પરના આપણા ડેરાતજૂ તમારુ સ્વાગત કરવા અધીરા બન્યા છે.'

અને પછી ચોંગ-કાંગ-સાનના પરંત પરના ટાંગમીંડ પાટો પર લાલ ઝંડાઓ ફરકાવતા લાલ લશ્કરે અલગ લાગ્યા, ત્યારે ૧૯૨૮નો એપ્રિલ મહિનો ચાલતો હતો.

સુ-માઉ, લાલકોજ

ચોગ-કાગ-શાન પર્વતનો આલોમ નગર પણ આજે ૧૯૨૮ ના મેનો પહેલો દિવસ કાલાહલથી ઊભરાતો ઊગતો હતો. જગત-જનતાનો એ ધન્ય દિવસ આજે નૂતન ચીનના શ્રમમાનવો અહીં ઊજવતા હતા. આજે માઓને લાલ લડવૈયાનાં જૂથ ધેરી વગતા હતાં અને સૌ એના જીવનની ઝોળખ પૂછતા હતા.

અને માઓ કહેતો હતો ‘હું દુનિાન પ્રાતમા જ ૧૮૯૩ની સાલમા શાઓ-શાન ગામમા એક ચરીખ ખેડૂતની ઝૂપડીમા જન્મ્યો. ત્યારે—ત્યારથી જ મારો જીવન બાપ અમામ પરનું દેહુ વાળના લશ્કરમા નોકરી કરવા ગયો હતો. એમ મારી મા, વેન—ચી—મી કહેતી હતી. ખઠી મારો બાપ લશ્કરમાથી પાછો આવ્યો ત્યારે પૈસા બચાવી લાવ્યો હતો. એણે આવીને જમીન ખરીદી, દેહુ વાળુ અને જનજનો વેપાર પણ કરવા માઓ અને મને બચુવા મૂક્યો. પરંતુ સિસકના ત્રાસથી કટખીને હું બાગી ગયો અને પાછો આવ્યો ત્યારે મારી ઈમર વેર વરસતી હતી.

‘એ અરસામા અમારે ત્યાં મોટો મેળાવડો હતો. મારા બાપાએ બધાની વચમા મને ખેતરમાં હમારા હાલીએને મુદ્દ કરના મોટે વહવા માંજી હું અપમાનના રોષમા પાછો બાગી ગયો. પણ અને મારા મા-બાપ ઘેર લઈ આવ્યા અને ઘેર આવીને મેં બધાની વાતો વાંચવા માંડી.

‘ત્યારે એકવાર અમારો ગામ પાસેથી દોડી જતા વેપારી-ઓનો કોલાહલ સુંભળાયો. એ બધા બીધેલા અને ચાકેલા હાંફતા હતા. એમની આસપાસ લોકોનું ટોળું જામ્યું. વેપારીઓ કહેતા હતા કે ચાંગ-શાની આસપાસનાં કિસાનોએ બળવો કર્યો છે. ચાંગ-શા નગરમાં એમના શૂખ્યાં ધાંડાંએ ધાક પાડી છે.’

‘શૂખ્યા કેમ!’ મેં જૂમ પાડીને એકને પૂછ્યું.

‘ત્યાં દુકાળ પડ્યો છે ને!’ અને જવાબ મળ્યો. ‘એટલે એમણે મન્યુ સરકારના ચાંગ-શાના યાજ્ઞાને પશુ દુંડી નાખ્યું છે અને...’ અને એ બનાવની અસર જાણે પશુ મારા મન પર છે. અને પછી આગળ બચવા માટે હું ચાંગ-શા પહોંચ્યો ત્યારે પહેલી વાર મેં મોટું નગર જોયું. ત્યાં પહેલી વાર મેં મન્યુ ઇન્ડેન્ટાઇનર્ડ પતન છાપતું છાપુ વાંચ્યું અને સુંન-ચાત-સેનનું નામ ધ્યાનપૂર્વક રેડ્યું. દિલચાલ જાણે આગ માયામાં સળવળી બીડી. મેં એક મોટો કાગળ જારીને લેખ લખી નાખ્યો અને અમારી યાજ્ઞાની દાવાલ પર કોઈ ન જાણે તેમ ચોંટ્યો.

‘પછી ચાર-પાંચ દિવસ પછી મેં દુનિાનના બજારના સમાચાર સાંભળ્યા અને પછી તરત જ ચાંગ-શામાં બળવો ફાટી નીકળ્યો. મન્યુ સરકારનો વાવડો ચાંગ-શાના યાજ્ઞા પરથી જીતરી જતો અને હાનનો ઝંકો ચડતો મેં જોયો અને હું પશુ અમારી વિદ્યાર્થી-ઓની બળવાખોર દુંડીમાં જોડાઈ ગયો. અમારી દુંડીમાં હું ખૂબ વહેલો અને પડિત મનાવો હતો.

‘પછી ચીન બધું પતી ગયા પછી તરત જ પાઉં. હું ૧૯૧૨ માં કોલેજમાં બચવા ગયો અને ૧૯૧૮માં બહુી રહ્યો. ત્યારે મારી મા મરણ પાળી અને મેં ઘેર-પાછા જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો અને હું દુનિાનના વિદ્યાર્થી દોડ્યો સાથે પેકીંગ પહોંચ્યો. ત્યાં મને મારા એક જૂના અધ્યાપકે લી-ટા-અઓની ઓળખાણ

કરી આપી. લીએ મને એના 'હાથ નીચે-કામ આપ્યું' અને હું ટોલેજના લાયબેરિયન લીના હાથ નીચે કામ કરતો અને રાત્રે કમાતો થયો.

'પછી પછી તરત જ ૧૯૧૬માં હું શાંગહાઈ પહોંચ્યો અને ત્યાંથી નાનકોગ જઈને મેં કનફુસિયસની કબર દેખી અને પછી ત્યાંથી પાછો ચાંગ-ચા આબ્યો અને ત્યાં મેં 'રાજકારણમાં વધારે રસ લેવા માંગ્યો, અને સીઆંગ-ચીઆંગ-રીબુનો તાંત્રી બન્યો તથા રૂસી ક્રાન્તિની છબી ચીન પર ઉતારવાના આદ્ય સાથે કામદારોમાં કામ કરતો થયો.

'અને ૧૯૨૧માં હું શાંગહાઈ પહોંચ્યો અને ચીની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનો જાયો નખાયો તે જ અરસામાં હું પક્ષમાં જોડાયો અને એક્ટોબરમાં કુનાનની યાંખા શરૂ કરવામાં આવી. કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનો આ જાયો નાખનારા આગેવાનોમાં લી-ટા-ચાએ મુખ્ય હતો. પેકીંગની વિદ્યાર્થીઓમાં કામ કરતાં એની દોરવણી નીચે જ મેં પહેલી વાર માર્ક્સવાદ વાંચવા માંડ્યો હતો. પણ આજે લી છવતો નથી. પેકીંગ પર કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓની ચાંગ-સો-લીએ કરેલી કતલમાં એ કપાઈ ગયો.

'પછી કુનાનની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીએ ૧૯૨૨ના મે સુધીમાં, ખાણિયાઓ, રેલ્વે કામદારો તથા મ્યુનિસિપલ અને બીજા કામદારોમાં મળીને વીસ યુનિયનો ખાંખા અને કુનાનમાં જગજગ કામદાર દિલચાલ શરૂ થઈ ગઈ તથા કિસાન સમા પશુ બંધાઈ.

'અને ૧૯૨૨માં પક્ષની પરિષદ શાંગહાઈમાં મળી અને ૧૯૨૩માં કેન્ટનમાં મળી. કેન્ટનની પરિષદમાં આપણે કચોમીન-ટાંગ સાથેના સંયુક્ત મોરચાનો અગત્યનો કરાવ કર્યો. ૧૯૨૪માં પણ પક્ષ તરફથી હું કચોમીનટાંગની પરિષદમાં ગયો અને ત્યાંથી શાંગહાઈ પહોંચ્યો અને ત્યાંથી નૂતન ચીનની રચનામાં શરૂ થવાના

લોકલુવાળની વાતો કરવા કુનાનનાં ગ્રામમાં જતરી પડ્યો. ત્યાં કિસાન સવાની ચોવીસ રાખાઓ સર થઈ ગઈ. મને પકડી ખાકવા કે મારી નાખવા જમીનદારના લક્ષિયાઓ અને ચાઓ-હેંગ-ટીની લશ્કરી દુકડીઓ ફરતી થઈ ગઈ, અને હું પાછું નાસીને કેન્ટન પહોંચી ગયો.

‘ત્યારે વાપુઆની આપણી લશ્કરી દુકડીઓએ કુનાનના વિગ્રહપોર થાંભને દરાવી દીધો હતો. ત્યારે ચાંગ-કાઈ-શેક વાપુઆનો લશ્કરી આગેવાન બન્યો હતો અને વાંગ-ચીંગની ક્યોમીનટાંગ સરકારનો પ્રમુખ હતો. ત્યારે જ સુન-ચાત-સેનનું અવસાન થઈ ગયું હતું.’

‘પછી ૧૯૨૬માં ચાંગ-કાઈ-શેક કમ્યુનિસ્ટો પર પહેલો હત્તો સર થ્યો પણ પછી પાછો સંયુક્ત મોરચો લંબાયો. ચાંગ-કાઈમા એ સાલમાં જ ક્યોમીનટાંગની બીજી પરિષદ થઈ, અને આપણે ઉપર પર ચઢાઈ કરી ત્યારે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના કિસાન મોરચો સંજાળવા હું કુનાન પહોંચી ગયો.

‘ત્યાર પછી ચાંગ-કાઈ-શેકનો બીજો ખૂની હત્તો આપણા પર એચિતો જતરી પડ્યો. ૧૯૨૭ના એ મહિનામાં પુઢાનમાં આપણા પક્ષની પરિષદ મળી. એ પરિષદમાં પણ પક્ષના તે વખતના આગેવાન એને ચાંગ-કાઈ-શેકને રીઝવવાની કારવાહી રજૂ કરી પણ તેનો સખત વિરોધ થયો અને આપણે નવી લઠાલક કારવાહી ધરી છોડી.

‘એટલે પુઢાનમાં બેઠેલી ક્યોમીનટાંગની ઉદ્દામ પાંખે પણ આપણને પોતાની અંદરથી જરતરક કર્યા. સંયુક્ત મોરચો વટચો અને પછી આપણી હસ્તીને ટકાવી રાખવા આપણા નૂતન ચીનતી ગચનાને સફળ બનાવવા તથા લોકપ્રજસતાકની આપણી નેમનો અમલ કરવા આપણા પર શું શું પીટી ગયું છે તે બધા બંધે

‘હા અને આજે આપણે જઈએ...’ બોલતો માઓ લાલ લઘવૈયા પર ઊંડી ગંભીર અને ગહન નજર નાખતો જોઈ રહ્યો.

‘પછી?’ એક અવાજ જૂઠા પાડી ઊઠ્યો.

‘પછી હેન્ડેથી લાલ લઘવૈયાઓ સાથે હુનાન પ્રાંતની હિતર સરહદને આરે આરે કૂચ કરતા હેન્ડેની દક્ષિણમાં આપણે જઈ પહોંચ્યાં ત્યારે અમારી હરોળમાં રસ્તાની લકાઈઓ લકાઈ એકઠાગર રસ્તામાં જ ચઢીઈ થઈ ગયા...આજે મેના પહેલા દિને એમની શહાદતના શપથ લેનાર આપણે સાત હજાર છીએ.’

અને એક ગમગીન શાંતિ પથરાઈ ગઈ. એ શાંતિને તોડતો એક ખીન્ને કોલાહલ સંભળાયો. એક ટોળાની સાથે વાત કરતા બે અજાણ્યાઓ વિચિત્ર જાતનો પોચાક પહેરેલા, ખંધી અને કપરી નજરો નાખતા ચાલ્યા આવતા હતા. એમની સાથે આવનારા લાલ સૈનિકો આવીને કહેતા હતા, ‘આ બંનેને કામરેક સુએ મોકલ્યા છે, આ બંને આ પર્વતમાળાના મધ્યહર બહાર-વટિયા સુ-આન અને ટાંગ છે.’

‘અમે પણ આજ સુધી શ્રીમંતો પર ધાક પાડી છે અને ગરીબોને હીધું છે.’ બેમાનો મોટો ખુરશી પર બેસતાં બોલ્યો.

‘શું?’ સુ જોઈ રહ્યો.

‘શું કેમ! ધન-ધાન અને...’

‘પણ આપણે હવે આજો ચીન દેશ ગરીબો લે, અને ગરીબો જ તેને...’

‘આ બધું તો ઠીક છે પણ...’ નાનો ટાંગ બોલી ઊઠ્યો.

‘તમે સુને તો મળીને આવ્યા ને!’ માઓએ સામે સવાલ પૂછ્યો.

‘હા.’

‘વાતચીત થઈ ને!’

‘યઈ, યઈ’ યુઆન બોલી જઈયો, ‘પણ અહીં તો બધું કામરેડો છે...બધા જ...અમને અહીં મહિં જોડે. અમાર્ગ સેંકેડે માણસ લઈને અમે આવીએ તે એટલા મારું નહિ...અહીં અમને જોડે જ નહિ’

‘પણ કંઈ કારણ?’

‘બધા કામરેડો છે ત્યાં!’ ટાંગ બોલી જઈયો ‘કાઈ મોઝ નહિ, કાઈ નાનું નહિ, કાઈ ઉપરી નહિ, કાઈ હાથ નીચેનો નહિ, કાઈ નેતા નહિ, કાઈ ચેલા નહિ અને કાણુ સરદાર ને કાણુ સૈનિક’...અમે આવું નહોતું ધાર્યું’

અને બધા ટાળાંઓ દસલુ ખાળતા આ બંને બહારવટિયાને નીરખી રહ્યાં.

અને પછી એકાએક સામટા બુદ્ધિમાન વાગવાનો અવાજ સંભળાયો, અને યુએ પેલા બંનેને માનવી કહ્યું, ‘આને મેનો પહેલો દિવસ છે, આખી દુનિયાના ગરીબો અને શ્રમજીવીઓ આને પોતાની લડાયક દિલ્લઆસના દિસાળ કાઢશે. આને શ્રમજીવીઓની નવી લડતોના રૂપથી લેવાશે. આને આપણી જાવણીમાં પણ એવું જ થશે. આપણે મોટી સત્કારાખી છે. ત્યાં લોકગીતો ગવાશે અને...તમે પણ આજ આવ્યા તે ઠી થયું’

‘આખી દુનિયામાં આને આખી દુનિયાના ગરીબો શું કરશે તે તમે શું જાણ્યું?’ બંને ન માનતા હોય તેમ દસના ભેઈ રહ્યાં.

‘આ દિવસનું નક્કી થઈ ગયું છે.’ યુ હસ્યો અને સૌ સમાચોક્તના વિશાળ મંડપ પર જતા જઈયા.

૧૯૨૮ના મેનો પહેલો દિવસ ચીન-કામ-ચાન પર્વતનો બરફ ટંકાયેલા શિખરોની જાયામાં ખાણીની દુનિયાને અગ્નિ રીતે જીવવાતો હતો. નૂતન ચીનના લાલ ભેદાઓની પહેલી જમાવટ પ્રાચીન સમયના આ મહાદૂર પર્વતધામમાં જીવવાતી હતી. આ પ્રયત્ન

ઈતની તળેડીઓ અને શિખરોમાં ગ્રામીન ભુલો આજે ખોલતા નહોતા. ગ્રામીન શિક્ષાલેખો અને ક્રાંતરકામો અહીં આજ સુધી લાવિએને ખેચતા ગઢનતામાં ગરમાવ કરતા નિશ્ચય પડ્યા હતાં.

આજે જાણે પહેલી વાર આ પર્વતમાળમાં જીવન કંચકંચી બિંદુનું દત્ત. લાલ કંડાઓ સહગતા હતા. ઇતિહાસના નિર્ણયો નિર્ધાર કરતા હતા.

હજારો ઇતિહાસી યોદ્ધાઓ અહીં પોતાના કવેવરો હોય તેવી જમીન દાખવતા હતા. એકેએક હલનચલન અહીં આવેશની અચળ શક્તિ લેરીને જૂના જગતના દુસ્ખનોને તારાજ કરવાની ચંડ જમીન રચતા હતા. આ ચીંથરેલા અદના માનવીઓનો મેલો આજના દિવસે આખા ચીનની માનવતાની વિગટ જમીનની ચીનના દેહ પર ગોઠવાઈ શાહીવાદી જૂતાઓ અને નેમના આધિવાઓની જગીયત આપુધી જમાવડને ઈંગ્લીશ અને નિશ્ચય દેખાડી દેતો હતો.

એ જ જમીની મુકમતાની જે વિપ્લવી પાખ જેવા બેરુબધ માઓ અને સુ હતા માઓ આજના દિવસનો સદેશો કહેવા ઇતિહાસનો લાલ વાહક હોય તેવો વ્યાસપીઠ પર ચડતો હતો એ આરતેથી જીજો યનો મુકમતાની નજર નાખતો મેના પ્રહલા દિવસની જમીન ખુલ્લી મુકતો હોય તેમ ઇતિહાસની વાત કહેતો હતો. મુકમુધ જનતી લાલ માનવના જાણે પર્વતરાજ પરથી વહેતી વાદળોઓ પર એલે ચડતી હતી મેના પહેલા દિવસની માનવતા વિગટની નજર સામે અકાતી હતી. જાણે રશિયન, જરમન, ચીની અને અમરિકા માનવતાના નગરો, પણ આજે જ મેના પહેલા દિવસના જગતના ગાર્તા સંલગ્નતા હતાં.

પછી વિગટમાનવનો કાળ પુરુષ હોય તેવો સુ બિંદુ હતો. સુ-માઉ લાલ કેશજી કિન્દાળાદની એક મજાના પર્વતની કંદરાઓમાં ધુમગતી શિખરોને બેઠી બિંદી હતી.

એ જ એ મહામેનાની હતો. જોને ચીની જનતાએ પોતાની
 હંતકથામાં વણી નાખવા માંડો હતો. લાલકોળના અણપરમાણુમાં
 જોતજોત થયેલા એને વ્યક્તિ તરીકે સોધવો શક્ય નહોતું. એટલે
 જ એ એના દુશ્મનોને સંધ-તાકાતથી કારતો હતો, એટલે જ એ
 એના શિકારીઓના હાથમાં વિરાટનો છેક બનેલો શમાતો નહોતો.
 એટલે જ એનો નિરધાર વિરાટની પગલી બનીને પથરાતો, ધડતો,
 ધક્કાતો તોય ચીની ધરતીને ચૂમી ચૂમીને અખંડ ઊડતો રહેતો હતો.

પ્રાણના ધોડાપૂર દોરતો, ગોઠવતો અને સંચાલન ફેરવતો
 એ ચાલ્યો હતો. ચીની જનતાની કલ્પનાએ એને કેવો લાડીલો
 બનાવીને લહેરાવ્યો હતો ! એને પવન પર ઊડતો દેખાડ્યો હતો,
 સ્થાત રંગતું મેખધનુષ પહેરતો આલેખ્યો હતો અને જોજનની હાજ
 કારતો, કુંગરાઓ ઠેકી જતો, દસ હજાર વાર દૂર દેખતો, લટકતી
 ફરશીવાળો, બંદૂકના નિયાનવાળો, લાલનો વીંધ પાડતો, દુશ્મનો-
 ના રામ રમાડતો હાખ્યો હતો.

પણ એ તો અનેકામાંના એક જેવો, ઊંચો પાતળો અને
 જનજરમાન સળગતી આંખ સાથે અનુરાગની મીઠાશ મેળવતો
 લાલ સિપાહી હતો.

જર્મનીથી લશ્કરી તાલીમ લઈને આવ્યો તેવો એ સીધો
 કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનું મથક ફૂંદતો આવતો હતો, એ કહેતો હતો,
 'મારી પાસે સંસ્કૃત ખેડવાની હિંમત છે, આયુધ વાપરવાની
 આવડત છે, લશ્કરી દોડવાની કળા છે પણ આવડત પ્રાણ વિના
 ખપ આવતી નથી અને સાચો પ્રાણ ક્યારેયલી માનવતાની
 જોડાઈમાં જ જમી શકે છે.'

એટલે એ આવ્યો તેવો ચીની જનતાના રાજકારણનું ધર
 શોધતો કમાડ ઊકેતો હતો અને સાંજઢાઈથી પેલોજ આવતો હતો
 ત્યારે ૧૯૨૬ની સાલ શરૂ થઈ ગઈ હતી.

અને પછી એ ઝોગરના ૧૯ માં દિવસે નાનચાંગના બળવામાં જોડાયો અને નવમાં લશ્કરનો વડો બન્યો. ત્યારે એના સાથીઓમાં 'ચાહ-એન-લી, હો-લુંગ, યાંગ, લુ તથા લીન જેવા મશહૂર લાલ યોદ્ધાઓ હતા. ત્યારે નાનચાંગ બળવાના આરંભથી માંડીને છેલ્લા મંદાર મુઘીની બધી માદ એણે લરી રાખી હતી. આજે એ યાદોમાંથી અંધારા ફૂટતો પહેલી વાર માથોતે મળતો પહેલી જ અસરે ખેલતો હતો, 'જનતાના સંચાર સમકારણને એ મુશ્કેલી કેવો મદદાન છે !'

આજે એનું જંગી જીવન જનતામાં લરખેળ કરી ચૂકતો એ પોતાની જીવનકથાને લાલ ફોજના જીવનતંતુમાં વણી બેતો હતો.

અને કાઈ કાઈ વાર એક નિખાલસ બાળકની જેમ કહી પડતો કે 'મારે મ અંત જીવન છે હોં ! આજ લગણમાં હું એ વાર પરણી ચૂક્યો છું. મારી પહેલી સ્ત્રી અને એક દીકરા હતા. પણ હમણાં તે ક્યાં હશે તેની શી ખબર ! પછી પચીસ વરસની ઉંમરે હું ખીજ વાર પરણેલો. પણ પછી મારો પંથ ફેંટાયો અને હું દક્ષિણ દુનાનના બળવામાં પહોંચ્યો. ત્યારે ત્રીજી વાર પરણ્યો. પણ મારી સાથેસાથ રહીને લાડતી લુ-લુ-લાન પકડાઈ અને દુનાનના મવનર હો-શીએ તેનો શિરઝોડ કરાવ્યો ત્યારે એ સાવ જીવાન છોકરી હતી. અને હું આજે વ...' ખેલતો એ કાળપુરુષ ચરમાઈ પડતો.

આજે ચીંગ-કાંગ-જાનની લાલ જીવણીમાં આજના જ દિવસે એ કાંગ સાથે પરણવાનો હતો. કાંગ એની રણવગડની સાથીદાર હતી. કાંગ-કે-સોમ ચીની રણગંડીઓની ટુકડી લઈને લિયાંજયી અનેક લડાઈઓ લડતી આજે એની સાથે આવી પહોંચી હતી અને એ લાલ સેનાપતિ સાથે લડાઈ જોડાતી કહેતી હતી, 'એ તો. જમે એકબીજાને મમી મર્મ છીએ એટલે મનોમન મળી મર્મ એટલે પરણીએ છીએ પણ જમે ક્રાંતિની લોકલિતચાલના સાથી-દારો છીએ એટલું જ...લાલક એકમો.'

૧૯૨૮ના મેના ૩૦મો દિવસ

મે મહિનાનો ૩૦મો દિવસ આજે પાઠો એક વરસે અવી પહોંચ્યો હતો. એ દિવસ પર પગેથી તાલીવાદી તુમાખીએ ચીની લોકનો સહારૂ કર્યો હતો. એ દિવસ પહેલાં આજે ચામ-માર્ક-શોક ગાહીનાદી ખૂનચો સાથે લાઈનધી બાધી દીધી હતી એટલે એ લાઈનધીના ત્રેમમા એણે અમાઉધી જ ચીનના નગરો શાંગહાઈ, કેન્ટન અને નાનકોંગ પર લશ્મરી કાયદો ભહેર કરી દીધો હતો.

તોપણ ૩૦મીની વહેલી સવારથી બલિમોના કાળખ ધડકતા રહ્યા હતા. ૩૦મીને ગ્યુનાં અચાનક રીતે જનતાના કોઈ જુનાળને ખડો કરી દેગે એવાં રહેણત ૩૦મીની સમગતી માફ આજ્ઞાસ જનીને ચીન પર ઝમૂમતી હતી. એ ઝમૂમતા પડછાયા નીચે ચાંગની માર્કવાહીએ ભમ્યો, પોલીસો અને લશ્કરને મ્લું ક્યું હતું માલિકો અને આધિવાઓના લગિયાઓ ધાધમનો અવાજ સાબળવા કાન માંડીને તૈયાર બન્યા હતા અને ચાંગની રજુગાડીઓ બજારોમા દરવા નીચ્છા હતી.

અને ચીનના હવામાનમાથી કયાંકથી એમરો અવાજ ટપકી પડ્યો કે '૩૦મી મેના શહીદો કિન્દાનાદ' આ જુનકનો હોમારો ચાંગદાઈના બજારોમા સમવળા જીકચો તોપો ભાટેલી મોટર ગાડીઓ દોડવા માંડી અગ્રેજ વસાહતના પોલીસો તોપો પાછા ટાંપીને ઊભા.

અને એમને જે લેઈતું તે 'મળ્યું'. યંત્રાયુધો 'ફરતા' થયાં. છોકરીઓ અને છોકરાઓ, મજૂરો અને 'ઓઝો' ૩૦મી મેને યાદ કરવા માટે મરેલાં પડ્યાં. કારાગારો ઊભરાઈ ગયાં અને યાતના-ધરોમાં ચિત્તાર ઝીડ્યા. ધવાપલાં દવાખાનાંઓમાં માયાં નહિ.

અને શાંતિદાર્ધ પર ઊઠતી એ યાદની પાંખો દુનિાન અને ક્રીઆંગસી પ્રાંતની સરહદ બનેલી પર્વતમાળ પરથી સાત જિલ્લાઓ પર ફેંકી ઊઠી. લાલ લાડવવાઓ સાથે ગામેગામ અને કચ્છાઓમાં હજારો નરનારીઓ બેળાં મળ્યાં. ચીંગ-કાંગ-શાનની પર્વતમાળની ચારે કારના જનમહેસો પગ લુચળ ચડ્યા. જન-જેહાદના નાદ એ પર્વતમાળને ફરતા મેના ૩૦મા દિવસની યાદને ઊભરાવતા નૂન-મીનના આકાર ધડતા, રણુદાક અજબી રહ્યા.

દુનિાન પ્રાંતની પશ્ચિમ દિશામાં ત્રણ જિલ્લાઓના ત્રણ નગર પર ૩૦મીની યાદ જાગી ઊઠી. ક્રીઆંગસીના ચાર જિલ્લાઓમાં ચાર નગરે ૩૦મીના શપથ લીધા. વચમાં પડેલા ચીંગ-કાંગ-શાનની દીવાલોમાં સાત જિલ્લાના સેંકડો ગામેએ ૩૦મી મેનો જયકાર ગાયો.

આ સાત જિલ્લાઓવાળા દુનિાન-ક્રીઆંગસીના સોવિયટ પ્રદેશ પર અંગ્રેજ-અમરિકી સાહીવાદે મદેલાં અને સજેલાં ચાંગના લશ્કરો એ ૩૦મી મેનો અવાજ અનુસાંધીને તાકતાં વૂટી પડ્યાં. એના દક્ષિણ તરફથી આવેલા ધસારાને ખાળવા ખાલિયા, કામગરો અને કિસાનોની બનેલી ૨૮મી હરોળ કૂચ કરી ગઈ અને સુંગસીન નગર આગળ પહોંચેલાં ચાંગનાં લશ્કરોના ખીગ ધસાગને રોકવા રહેવે કામદારો અને કિસાનોની બનેલી ૩૧મી હરોળ પહોંચી ગઈ.

અને ૩૦મી મેનાં ખમીર ખલખલી દેતા લાલ લાડવવાઓના યન-ના મંજ ખડકાઈ ગયા. ૩૦મી મેના લાલ ગિરુદ પામીને ધવાપલાંઓની લાંગાર ચીંગ-કાંગ-શાનની સારવાર જાવણીઓ તરફ વહેવા માંડી.

ચીંગ-કાંગ-શાનની પર્વતમાળ પહેલી વાર નૂતન ચીનના ધન્યતા આસ પર મમમમી થિતી. નીચાંગ નગરની આસપાસનાં કિશ્તીન નરનારીઓ અને બાળક-બાળકીઓ પશુ જનજોડામાં આમેલ થયાં. જંગે ચડેલા છુરને ચીની જનતાનાં 'છવતરનાં તંતુઓ વેગથી ફરતા બનાવી દીધા.

ચીંગ-કાંગ-શાન પરથી મહાસેનાની યુ-ટેકની હાથથી બધી ઓફિસો દિવસરાતભર કામગીરી બાળતી રહી. તરુણ કૌતો પર્વતમાળ પર દોડતાં ચઢી ગયાં. પર્વતનાં બધાં 'ધાટ પર ખુટા પગનાળાં આદના માનવીઓએ મુખ્ય મથક પરથી દરેક લકાષ્ઠ એકમને ખોરાકી, ઘરોળો અને આયુધો પહોંચાડવા માંડ્યાં. રણુમોરચાનો દોડતાં દવાખાનાં કિસાન દોકરાઓનાં અનુચિતભંધી' ક્ષેત્રો પર ફરતાં થયાં. રણુમેદાનમાં જઈને છવતરનાં દાન ઘઉંને લાલ લડવૈયાના બાની માવજત કરતી માતાઓ અને બેનો, ચીની મામમરોશોમાંથી ભિમડી પડી.

ત્રણ વરસ પર ચાલીવાઈ જવાદોએ ચાંગકાઈમાં વીવી નાખેલા કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓની માદ જાગતી ચમને ચીંગ-કાંગ-શાનની જોડાદની આગ સંકારી રહી. ચાંગકાઈની ચહાદતના આકારે દિવસ રાતભર લાલ લડવૈયાની રણુકાક બનીને દોડતા રહ્યા.

આજ સુધી ચીંગ-કાંગ-શાનનાં 'વાત્રાધામોમાં જરૂરપણા પ્રાણુ-દેવતાઓ (કેંગ-શુઈ) જાણે કુંદાકા બરતા જાગી' ઊઠ્યા. પર્વત-માળ પર બધેલાં વિશાળ દેવળોનાં ખાલી પડેલા શુદ્ધ અને ટાંચો મકામાં જનજંગની જાતર જાગી થિતી. એક વિશાળ દેવળમાં ચીની લોકોના ધવામલા દોકરાઓની સારવાર ચતી હતી. એક ખીલ ખોદ દેવળમાં લક્કરી તાલીમના વર્ગો ચાલતા હતા. ત્રીજામાં આયુધો અને ઘરોળો 'જરાયો' હતા. ચોથા દેવળમાં નૂતન ચીનનો 'લોકપ્રચાર' જાપનારાં યત્રો દિવસરાત ચાલતાં હતાં. બધા

મઠોમાં લાલ લકવેવાના નિવાસ હતા અને પર્વતની મુક્તિઓમાં કામદારો હથિયાર ધરવાની ધમણે ધમતી હતા.

જનજોદાદના યાત્રાધામ જેવો ચીંગ-કાંગ-ચાન ધન્ય બન્યો હતો. એ, જોદાદના લાલ સેનાનીઓના ડેરાતંજૂ પોતાના દેહ પર ધરીને જંગી કોઠેસો પર્વતરાજ એના આવાસોમાં કોતરાયલી ક્વાંગ-ચીન (જંગલમાં) અને લોહાનો (સુદ્ધ સાધુઓ)ની પત્થર-માં કોતરાયલી પ્રતિમાઓને હસાવી રહ્યો હતો.

નૂતન ચીનને નિષ્કળવવાનાં આયુધ ધરીને નીકળી પડેલાં બાળે અહીં નિવાસ નાખીને પડ્યાં હતા. હથિયાર સજ્જને નીકળતી કાંગની દુકડીની ઝી-માઈ નામની રજુચંડી દીકરી એક દીવાલમાં કોતરાયલી ક્વાંગ-ચીનની પ્રતિમાને વહાલ કરતી રજુ-મોરચે નીકળતી કહેતી હતી, ' હું તારી બેડી...માડુ' નમ્ર નામ છી-માઈ છે. માડી...હું આ ધરતીને મુગ મુગથી બેડતા એક ગરીબ કિસાનના ઘરમાં જન્મીને દુકાળમાં એક પુ નામના જન્મીનદારને ત્યાં વેઆઈને જણ બળવો કરીને પુને ઠાર કરીને...અને આ મારી રાઈફલ એ જન્મીનદારને ત્યાંથી લેતી આવી છું. '

' અને બાળે એ મુંગ-દુર્ધ (૧૩૦ સૈનિકની દુકડી)ની સરદાર બનીને જનજોદાદે ભલ છે ' બોલતું કાઈ મુક્તિઓમાં પાયા પાડતું હતી પાડતું હતું.

એવી જીવતી બનેલી પર્વતમાળમાં મુંગ નામના એક સુદારની કાઠમાંથી આવેલા કામદાર સરદારે ઘરોએ બનાવવાનું કારખાનું સરભ્યું હતું. એમાં એકસો ચાલીસ કામદારો રાઈફલથી સજ્જ બનીને એક જ ઘડીમાં સૈનિક જનવાની તૈયારી સાથે કામ કરતા હતા, અહીં કાટમાલમાંથી આયુધો બનનાં હતાં. અહીં જ આયુધોનાં સમારકામ ચાલ્યાં કરતાં હતાં.

અહીં કિસાન જન્મતાનાં હજારો નવાં દીકરા-દીકરીઓ

સમય, બેખ-ધર્મ હતા. અહીં સુ-માષ્ટ લાલ લરકરની ૨૮, ૨૯, ૩૦ અને ૩૧મી હરેજો ન્યાઈ ચૂકી હતી.

। આજે / પાછી કચોમીનટામની - સોનેરી ટાજકીએ સજેલા વેઠિયાએના લરકરો અતિ મોટી સંખ્યામાં આ લાલ જમાવટને લાલકાકુઓ કહેતા ૮૦મી મેના અનુમંધાનમાં ચોંગ-કાંગ-શાનને એાતરાતા આવી પહોચ્યા હતા.

એટલે આ પર્વતમાળને વોટ્ટાપેલી ગ્રામજનતા ઉગવળી ખેતરો ખેડતી અનાજ સનાડવી સંઘામની જોડાણપીઠ ખનવાની તૈયારીમાં પડી હતી. ચોંગ-કાંગ-શાનની બધી કંદરાઓમાં, બધી ટેકરીઓ પર અને બધા ઘાટ પર કાળના એધાણ માડતી લાલ ચોકીઓ ખેસી ગઈ હતી.

ચોંગ-કાંગ-શાનના રસ્તાઓ પરથી લકાઈના મધકો પર મ લ ચોદાઓ જતા હતા ચોંગ-કાંગ-શાનની બધી વસ્તી નીંગકાંગ નગરને ફરતી ખેલાતી લકાઈ તરફ ધસતી હતી. ચોંગ-કાંગ-શાન પરથી વસવાટની ચોકી કરવા તથા લાલ જાવણી તરફ જતા રસ્તાઓનું રક્ષણ કરવા ચોકિયાત દળો ગોઠવાઈ ગયા હતા.

નીંગકાંગ નગર પર લાલ કડાઓ ઝીડતા હતા. નીંગકાંગને નજરમાં રાખીને ચાંગની સફેદ હરોળો જંગી સંખ્યામાં અને જંગી આયુધો ધરીને પૂર્વમાં યુગનીંગ નગર તરફથી તથા ઉત્તરપૂર્વના યુગસીન નગર તરફથી ચઢતી હતી એ બને ચઢાઈ ઓ પાસે નોંધએ તેટલાં યંત્રાયુધો હતા, રણસાડીઓ હતી અને શાહીરાહી બાઈનધો એ ચાંગકાસીને દીધેલા હારગોળા અને કાવસેનાના દળો હતા.

સાત પુલોના સંઘામ તરીકે ચીની લાલનો એક સંઘામ ચીનના ઇતિહાસમાં મચકર બન્યો. પચથી માયા મુધી સળવલા, પત આયુધોએ ચઢેલા ચાંગના દરદગર સૈનિકોએ ચારદગર લાલ લાવેલા પર દલો કર્યો.

ભયાનક સંઘામનો શોર ઊભરાયો, વિકરાળ અવાજો ઊભરાવતો આવો શોર સંઘામ લાલ લસ્કરે પણ પહેલી વાર દીઠો. દનખધી જમીનને ઉખેડી નાખતા ગોળાઓ, ધુમાડાના ગોટાઓ, ગોળાઓનો વરસાદ, એ બધામાં તરબોળ થતાં લાલ ચીનનાં માનવીઓ પાછાં હઠ્યાં નહિ. લાલ લડવૈયાઓએ ધડેલી લાકડાંની તોપોવાળી દોડતી દુકડીઓ ન્યાં હતી ત્યાંથી પાછી હડી નહિ. એક ભયાનક ચિચિયારી કરતી દુકડીઓએ મોત સામે વિકરાળ ધસારો કરી મૂક્યો.

અને કિસાન નારીઓ અને બાળકો હતાં તે હથિયાર ધરીને તટ્ટી પડ્યાં. દૂર દૂર રહેલાં કિસાન ટોળાંઓ લાલ દીકરાઓ માટે આબેલા ખોરાકની પોટકીઓ દૂર ફેંકીને અંજલાવતાં દોડ્યાં. કિસાન નારીઓનાં ટોળાંએ સફેદ જલ્લાદોને બાથમાં ઝઈ પીંખવા માંડ્યાં.

એક કિસાન નારી એક ઝાડની ડાળી પરથી લટકતી ને છલંગ દેતી ચીસ પાડતી દોડતી આવતી હતી, અને રણધેલી બનીને આંખો ફાડતી બોલતી હતી, 'એ આવી દીકરા.'

એ લડાઈ ભૂલી હતી. વરસતા મોતને ભૂલી હતી. એ પોતાની જાતને ભૂલીને એક જ ધનખના પર ધા નાખતી કહેતી હતી, 'એ આવી દીકરા...' એના ક્રનમાં લડાઈમાં ગયેલા એના દીકરાનો અવાજ ચીસ પાડી ઝીંટો સજાગાતો હતો.

અને મોતમાં મિજલસ માણતી મરણને પકકરતી વિકરાળ દસતી એક ધનખલા કહેવરને ખાંધ પર ઉપાડતી પાસેની ટેકરી પાછળ ભાગી છૂટતી હતી, અને આસ્તેથી અનુરાગનો બોજ ગોઠવતી ધવાપલા કહેવરને ખાટો બાંધતી લાલ લડવૈયાના અદેશ પર વિકરાળ દસતી નીરખી ગ્રહેતી હતી.

'એ તો હું છું માડી.'

'મેં તારી જમ સાંભળી...મેં તારો સાદ જોળખ્યો અને મેં...મને કાણ મારી શકું હતું એટલે !'

લાલ ધૂમકેતુ મયા પછી

ચીંગ-કાંગ-શાનને ફરતો સંત્રામ મેના ૩૦મા દિવસ પહેલાં-થી શરૂ થઈ ઓગસ્ટ સુધી પહોંચી ગયો. સોવિયટ પ્રદેશ હવે યુંગસીન નગરથી ચીંગ-કાંગ-શાનને ફરતા પ્રદેશ જોડેલો ટૂંકો બની ગયો હતો. લાલ લશ્કર જૂખમરામાં ધીસાઈ મધુ હતું. અને કંદમૂળ તથા ચીંગ-કાંગ-શાન પર સંબંધાયેલા અનાજનું એક ટંક મેશન ખાઈને જીવતું હતું. દવા અને મીઠું ખતમ થયું હતું. ધરા-પક્ષાઓ ઉપચાર વિના મરતાં હતાં, ચીંગ-કાંગ-શાન પર વિકરાળ કાળનો પંને પડી ચૂક્યો હતો, રામચાળો શરૂ થઈ ગયો હતો.

અને વાન્યાંગ પર્વત પણ દુશ્મનને હાથ પડ્યો. વાન્યાંગ પરથી નીમકાંગને બાણ પર રાખીને ચીંગ-કાંગ-શાન પર ચડતાં બે ઘાટો પર ચાંગનાં લશ્કરો ચઢવા લાગ્યાં. બંને ઘાટ પર ઓગસ્ટના આખરી દિવસોને સંત્રામ શરૂ થઈ ગયો.

બંને ઘાટ પર ચોક્કસ કરતી લાલ દુકડીઓ તોપમાર નીચે આવી ગઈ. બંને ઘાટ પરના લાલ લશ્વર્યાઓનો દારૂગોળો અને કારતૂસો ખૂટી ગયાં. ફરતા ગોળાઓનાં ખાડામાં, મોટી શિલાઓની પાછળ અને ઝાંખરાંમાં બસાઈને લાલ લશ્વર્યા લડતા રહ્યા. બંને ઘાટો પર લાલ ચોદાઓનાં સેંકડો શબો દુનિયા વિના છવાઈ ગયાં. બંને ઘાટ પરથી શિલાઓ ગળડાવતા લાલ ચોદાઓ ચાંગના ધસારાને ખાળી રહ્યા.

ઓખરની આખરે બને ઘાટ પરની ગણતરી ચર્ચ. હજારોની સંખ્યાવાળાં ચાંગનાં લશ્કરોની સામે આઠસો લશ્વૈયાની આઠ કંપનીઓમાંથી હવે એકાવન જીતવા રહ્યા અને એકાવન મરણિયા એકાવન હજાર બનીને સફેદ રામતાનોને ખાળી રહ્યા હતા.

ત્યારે ઉલ્હુ નીગકાંગ પલ્લુ પડ્યું. નીગકાંગ નગર પર ચાંગની પાંચ રેજિમેન્ટનો કાર ગોકવાઈ ગયો. એકથી બીજા ઉપર નીગકાંગ નગરમાં સપ્તાયલાં કિસાન કમદારોને રાજનાં સેંકડો શેષે વીધી નાખવામાં આવ્યાં. સ્ત્રીઓ અત્યાચારમાં ચૂંધાઈને મરેલી પડી. બાળક-બાળકીઓની કતલ ચાલી.

ત્યારે વાન્ચાંગ પર્વત પરથી ઠેકીને ચીંગ-કાંગ-ચાનના ઘાટ પર આગળ વધેલો ચાંગ-કાઈ-શેકનો એક પેઝ નામનો સરદાર ચોતાનાં પાંચસો માણસ લઈને ઉતાવળો કસદ દોડાવતો હતો.

મરણ પર માણ પાથરીને છોલેલા પેલા એકાવનના આગેવાનને પેંગનો ખેપિયો સમાચાર લાવતો હતો, 'તમારા લાલ સરદાર પાસે પહોંચવા હું મારા પાંચસો કિસાન લશ્વૈયા સાથે આવી પહોંચું છું. હું પરાજય પામ્યો છું, તમે વિજયી છો. હું મારું માથું કાનિતના ચરણમાં ઝુકાવું છું.'

અને ત્રીસ વરસનો જુવાન પેંગ અણીને વખતે લાલ લશ્વૈયાનો સાધીદાર બનીને આવ્યો. મજબૂત બાંધાનો, ઠીંગણો, છુદ્ધિના તેજથી ચગકતી આંખોવાળો, એની લલાચક ઓ સાથે ચીંગ-કાંગ-ચાન પર પહોંચ્યો અને એણે એની સમક્ષેરને લાલ લશ્વૈયાનાં સાયમાં ઝુકાવી લાલ સલામી કરી.

ઠેકીની પર વિચાર કરવા બેઠેલી સુ-ટેકની સંઘામસમિતિમાં નવો મદારથી ઉમેરાયો. સંઘામસમિતિએ જ્યાં લાલ નાવકોને ભેગા કર્યાં જ્યાં લાલ મેત્રીઓ અને આમેવાનો ચીંગ-કાંગ-ચાન પર ભેગા મળ્યા.

‘આપણી’ કોઠાકટી વેળા આપણે સરણે જવાનો તો વિચાર સરખો પથ્ય કરવાનો નથી હોતો એટલે આપણી સામે ખુલ્લા રહેણા એક જ માર્ગનો વિચાર બાકી રહે છે. એ માર્ગ ચીન-કાંગ-શાનને છોડી જવાનો છે. આપણને ફરતી ન’આપણી મરણની બીસને તોડીને દક્ષિણ કીઆંગસી તરફ નાસી છૂટવાનો છે.’

અને કાઈ કંઈ બોલ્યું નહિ. એક લખાનક બાદમાં ડાક્કિ કરના હોય તેમ સૌ મરણિયાનાં હાથપિંજર બનેલાં સુકાં અને સૂખ્યાં કબેરોમાંથી સળગતી આંખો ઢગમગી રહી અને યુએ આજ્ઞા ચલાવ્યું: ‘હું, માઓ અને આપણાં તમામ સરદારો તથા આપણી ૨૮ અને ૩૧મી રેજિમેન્ટો અને એક ખાસ બેટલિયન આ ભરડો તોડીને દક્ષિણ તરફ ધસીએ અને ત્યાં જઈને...’

‘પથ્ય મારા સિવાય...હું પાછળથી આવી પહોંચીશ...મારી સૌ સાથીઓને એક વિનંતી છે કે આપણાં ખાણિયા કામદારોની દુકાડી સાથે મુંઝ છે મથ્ય હજી એ બીમાર છે, આપણી રણચંડી ઝી-માઈ પથ્ય છે પથ્ય એનો ધા દણ પૂરો તુઝવે નથી.’ તમે ઘેરો તોડીને અહીં ભાગી જતા લાલ ધસારા પાછળ બધી તરફથી ન્યારે ચાંગનાં લશ્કરો દોકરો ત્યારે તેમને પાછળથી દૂંપવા માટે અને ત્યારે ચીંગ-કાંગ-શાન પરના દળવા બતાવાના ભાર વંખતે આપણે ફરી વાર નીમકાંગ પર હલો કરીએ, આપણે ચીંગ-કાંગ-શાન પર ચાંગનાં જલ્લાહોને જેઠી રાખીએ નેથી તમારો માર્ગ દળવો અને અને કૂચ ઉતાવળી બને નહિ તો ચપતાન દુસ્મનોની સોળતમાં સર ચથેલો ચિયાળાનો અગ્નિ અને કંડી પથ્ય આપણે માટે જીવસેણ બનશે.’

‘એટલે!’ યુ બેઈ રહ્યો.

‘હું અહીં જ રામાઈ જવા માગુ છું, સુંઝી લાવે.’ વેઝ બોલ્યો.

અને સૌ સંમત થયાં.

પછી ખીલ દિવસની સવારે ચીંગ-કાંગ-શાન પરથી પેંગનાં આક્રમણના બૂખ્યા, ચોથરેહાલ અને હાડપિંજર દેહો ઓચિંતા તળેટીઓ પરથી નીચે ધસતા વૂટી પડવા લાગ્યા. આસપાસનાં તમામ ગામોમાંથી હવે એમનો જીંડાણ બચાવ કરનારાં તંત્રીઓ અને કિસાન નરનારીઓ રથાં નહોતાં. મામનાં ગામ સગળી ગયાં હતાં. રસ્તા પર રક્ષણતાં શબ અથડાતાં હતાં. જીવતાં સગળેલાં કિસાન-શરીરો પોતપોતાની જૂંપટીઓમાં ડબ્બે યયાં હતાં.

પેંગના હાલોઓ આટલે આ બધાં હથુઈ ગયેલાં માનવોના આભાસ વિકરાળ બનીને આ બધાં ઊંઘાં ફસર્યાના રથુરંગ ઘોળતા હતા.

ત્યારે ચીંગ-કાંગ-શાન પર્વતમાળને લાલ સલામી ઝરતી લાલ હરોળો લાલ સરહારોની આગેવાની નીચે ઘેરો તોડીને દક્ષિણ તરફ ફોડી જવા કમ્બર કસતી, હથિયાર સજતી હતી.

પાંચસો લાલેયાને લઈને પેંગ નીંગકાંગ પર હલો કરીને ચીંગનાં હરકોળે રોડી રાખવા વૂટી પડ્યો હતો. બસો લાલ સંગીઓ ચીંગ-કાંગ-શાન પર્વતના ધાટ પર ચોડી કરતા હતા. ઝી-માઈની સરહારી નીચે વધારે ધવાયલાં અને મંબીર ખીમારીમાં પડેલાં એક હજારની પરિચર્યા આવતી હતી. સુંગ અને કાંગ પોતાની ઢુકડીઓ લઈને ચીંગ-કાંગ-શાનના ધાટ રોડવા અડકાઈ ગયાં હતાં.

ત્યારે ૧૯૨૯ જન્યુઆરીના ચૌદમા દિવસની માઠી મધરાત થઈ અને દક્ષિણ તરફ ફોડી જવા ઘેરો તોડીને ચીંગ-કાંગ-શાનનાં બધે કમાડ ખેલવા પાંચ હજાર લાલેયા પર્વત પરથી ઊતરવાના પોતપોતાના નક્કી રસ્તાઓ પર તૈયાર જિલ્લા દરેકને બધી હેન્ડગ્રીન્ડો અને બોમ્બ વહેંચી આપવામાં આવ્યા હતા. દરેકને અમા પાછળ રાઈફલ લટકતી હતી.

પછી લાલ પ્રવાહો પર્વતના બચાનક રસ્તાઓ પરથી સરવા લાગ્યા. જ્યાંથી ગિતરવાની કલ્પના સરખી પણ મુશ્કેલ હતી ત્યાંથી ચૂપચાપ બનીને ચંપાલા પત્ર ચોઠવીને લાલ લડવૈયાની દારની દાર નીચે ગિતરી.

દિવસ ભગે તે પહેલાં ચીંગ-કાંગ-ચાનની ઝાળેટી વટાવીને દુશ્મનોની પહેલી ચોટીઓ ભેટવા લાલ સેનિકા તૈયાર કિતા અને ઓચિંતી કળકળીને જાગેલી ચીંગની ચોટીઓ પર તૂટી પડતો લાલ ધસારો. યુંગસીન નગર પર આગળ વધ્યો.

• યુંગસીનને ફરતા જમીનઘરો જમ્યાઓ કંપી ઊઠ્યા. જમીન-દારોના લકિયાઓ ખૂમરાણુ કરતા દોડી રહ્યા. યુંગસીનનાં પાદરો પર નગારાં વાગ્યાં. યુંગસીન આગળ પહેલી ઉતાવળી લકાઈ લાતા લાલ લડવૈયા યુંગસીનનાં કામદારોએ ખેલી નાખેલાં કમાકમાંથી યુંગસીનની અંદર પેઠા. યુંગસીનની અંદરની ચીંગની દુકડીઓ લકાઈના કમમાં જોડવાયા પહેલાં અંદર-બહારથી કપાવા માંડી.

યુંગસીન પર અચાનક પડતી વીજળી જેવો લાલ ધસારો એક જ કળકળારમાં આગળ વધ્યો. યુંગસીનનાં સેંકડો કામદારો વાંસ પર બનાજ અને લકાઈનો લુંદાપલો બોજ લઈને આ લાલ લડવૈયાની દરોળમાં નવા લેશયા. યુંગસીન આગળ બેઠાપલા ચીંગ ફાસીના બરડામાંથી નૂતન ચીનનો પ્રાણુધોધ વહેવા લાગ્યો, ત્યારે ચીંગના લશ્કરવાદને અગર પડી કે આ દલસો ભીંસ તોડીને દક્ષિણ તરફ દોડ્યો જાય છે.

એ દોડતા ધસારાનો સંહાર કરવાનાં સૂચનો ઉતાવળો દોળાં પણ સારે જ નીંગકાંગ ચેંગની સમસીર નીચે પશું હતું. નીંગકાંગ પર અચાનક અંધાર શરૂ થયો હતો.

એક એક અડવાડિયું વહી ચડ્યું ત્યારે લાલ ધસારો લાલ પૂમોટુ જેવો દક્ષિણની દિશામાં આગળ ધપતો જતો હતો ત્યારે

નીમકાંગ નમરમાંથી પેંગ ચોંગ-કાંગ-શાન તરફ પાછો હકતો જતો હતો.

પણ એક અકવાડિયાથી ચોંગ-કાંગ-શાન પર ત્રણ વિમાનો આગ ને લોખંડ વરસાવ્યા કરતાં હતાં. એક અકવાડિયાથી ક્રીઆન નમરથી આવેલું ચાંગલું લરકર ચોંગ-કાંગ-શાન પર્વત પર ચઢતું પોતાનાં મડદાંના ઢગ પરથી ઠેકી જતું જસો લાલની સમશેરો પર લોહીની હોળો ઉરાડતું ચોંગ-કાંગ-શાન પર પહોંચી ચૂક્યું હતું.

અને નીમકાંગ તરફના રસ્તા પર યઈને પેંગ પણ ચોંગ-કાંગ-શાન પર્વત પર પાછો ચઢતો હતો. એની આંખ સામે પર્વત પર ચૂતેલા એક હજાર આળસો અને ધાયસો ઊભરાતાં હતાં. એના કાનમાં સુંગ તથા કામ અને ક્રી-માઈની ટુકડીઓના રણસદાકાર અપડાતા હતા.

ત્યારે ચોંગ-કાંગ-શાનનાં ક્રીઆન તરફના રસ્તાઓ પર મર-ણિયાં બનીને બેઠેલા જસો ચોદાઓ પાછા હક્યા અને મરણ પામતા લડતાં લડતાં અને દરેક કગલે દરેક પત્થર પર પાળિયા રચતા રચતા પોતાની મુખ્ય જાવણીમાં પહોંચીને લડતા હતા. પર્વત પરનાં એમની આસપાસનાં આઠે ગામ સળગી ગયાં હતાં. પર્વતની ગોદ-માંનું ચાલીંગ રાખ, બંગાર અને મકાંઓથી જવાયલું પશું હતું.

અને ઉવે એ બધાં પર પણ મહાસંહાર બિતરી પડ્યો.

ત્યારે પેંગ હિતાવળો હિતાવળો ચોંગ-કાંગ-શાન પર ચઢતો હતો. પણ ત્યારે પેલા જલ્લાદો આ વિક્રાળ પર્વતના ખડેર પરથી, સળગતાં યજ અને આવાસો મુકીને નીચેનાં મેદનો પર બિતરતા હતા. પર્વત પર ચઢતા પેંગ પાસે હજારો લાલેશની અફવાઓ સાંભળતા ચોંગ-કાન-શાનના મારા બાગી ગયા હતા.

ત્યારે પેંગ પર્વત પર ચઢ્યો. સુંગના કામદાર લાલેશઓએ જમાવેલાં અને ચલાવેલાં ધંત્રે વૃદ્ધી ગયાં હતાં. વૃદ્ધી મેલેલાં

યત્રીમાં કામદારોનાં અંગ ભગઈ ગયાં હતાં. એ યત્રીની પકડની ભીંસ લગાવીને કામદાર રુખો પડ્યાં હતાં. એ એના જીવતા રહેલા દોઢસો ચુનંદાઓ-સાથે આગળ વધ્યો. લશ્કરી તાલીમ-જાવણી માર્યાં અને પત્થરોનો ઢગ બની ગઈ હતી. એ બેમાકોના બનીને આગળે અને ધન્યવલાંની જાવણી તરફ દોડ્યો. આખી જાવણી પર એક હજારનાં ચૂંથાઈ ગયેલાં રાજ સસરતાં પડ્યાં હતાં. જાવણીની દીવાલો તૂટી પડી હતી. જાવણીમાં વીખરાયેલી પડેલી લાશોની ઢાઈની ઓંખો જીતરડાઈ ગઈ હતી, કોઈનાં પેટ ખૂટી ગયાં હતાં, કોઈ કમકામ પડતા ડોળાનું ચિત્કાર હજુ ય એવા ભયાનક હતા. સ્ત્રીઓનાં કપાઈ ગયેલાં સ્તન અને ચિરાઈ ગયેલાં અંગોવાળાં નગ્ન શરીરો પીંખાયાં હતાં.

જાવણીના ચોકમાં એ હિતાવળો જીવંત રહીને દોડ્યો. જાવણીની આધાઓ અને લાલ સંત્રીઓ અહીં ઇક્કી લકાઈ લડ્યાં હતાં. અહીં સ્ત્રી-માઈને પકડીને નગ્ન કરીને એનાં સ્તન કાપવામાં આવ્યાં હતાં તો ય જેવી જીવનભરમાં હતી તેવી જ આ લાલ ગુચ્છાંડીની મુક્કી દેહલતા પરના ચહેરાની જામી અચૂનમ હતી. મક્કમતામાં ગિલાયલા હોઠવાળી અને સળગતી આંખો વાળી એની ભરમ અનુસંધાયેલી અને અફર હતી. એની પાસે જ કોઈ માથે ગળડીને પાટકા જેવા પડેલા મુંઝવું રાજ હતું. એનાં હાથની પકડમાંનો લાલો બાલો હાથની મુક્કીની મક્કમતામાં હજુ ય જકડાઈ ગયો હતો.

ત્યારે પેંગ જેવા પેંગને પમથી ગાથા મુઠી કંપ થયો. ત્યારે પેંગના દોઢસો લઘુવાના હોઠ મારના હોઠ જેવા ઠંડા ધઈ ગયા. ત્યારે આ વિરાટની મોતપથારી પરથી ચંપાતા પત્ર ચરચરતા બન્યા.

ત્યારે ચિપાણાનો છરીની ધાર ચસતો પવન આ મરજી-ખંડ પર વાતો હતો, ખડિયેરમાં ખખડતો હતો, મરેલાં પરનાં

કપડાં કે વાળની લોટને હલાવતો મોતને દટાળતો હતો ત્યારે એક સળવળતા દેહ પર નમી પડતો પેંગ ચીસ પાડી ઊડતો હતો:
 ‘કાંગ...કાંગ, તું જીવે છે કે હું...જોડો છું...હું જીવું છું કાંગ!’

અને રમશાનમાંથી મહું નાગી ઊઠતું હોય તેમ લોહિયાળ લોટા સંકલતી કાંગ બેઠી થઈ, ‘હું’ ગાથા પર ધવાઈને પડી અને મારા પર આ શબ હંકાયાં. પંખી હું પડી રહી પેલાએ ગયા ત્યાં સુધી...હું જીવું છું, પેંગ, આપણા મુ-માઉના લાલ ધૂમકેતુને કદમે કદમે પહોંચી જવા...’ બોલતી કાંગની આંખે આધારાં આબ્યાં.

લાલ ધૂમકેતુની જીડતી અગ્નિજાળ

૧૯૨૬ના જાન્યુઆરીના આખરી દિવસનો પૂનેમનો ચંદ્રિણી હીઆંગસી પ્રાંતના નાનાનકુ નગર પર ચડતો હતો. નાનાનકુની અંદરની સરકારી ચોકીએ ધસી આવતા લાલ ધૂમકેતુની ઉવટની ખખર ઠડાવતી પહેચ લાગતી હતી.

‘પણ ધસી આવે છે તો પસાર તો થશે જ ને!’

‘હાસ્તો આપણાં અગ્નિ-કાઈ-શેકનાં, એ લાલ ડાકુએને જોતરાતાં આવતા લશ્કરો આ વખત તો...’

‘આ વખત તો અહીં મુઘી એમને છુવતા નહિ પહેચવા દે એમ ને!’

‘એમ જ પણ...’

‘થું!’

‘જાણે ધરતીકંપ થયો...એ તો મને સ્વપ્ન આવેલું.’

‘તો એમ કહો ને પણ એવાં સ્વપ્નો સારાં નહિ.’

‘એટલે તો મારું દિલ જાજ સવારનું ધમકતું જ જીડતું છે.’

એવી નાનાનકુ નગરના વેપારી ખંડમાં નગરના આગેવાન વેપારીઓ મિત્રા કરતા બેઠા હતા ત્યારે કંઈ ધાંધલ જેવું સંજગાતું.

અને વેપારીઓની મંડળી એક પગ કાન માંડતી ખીજ પગે સમગ્રી આગળ ચલાવી રહી ત્યારે તેમાંના એક બોલ્યો, ‘જાણે અમરતો અવાજ પણ અમરતી મારે છે.’

‘ સમય એવો કપરો આવ્યો છે ને ! એનાં બધાં યે માન-
વાકન સંભળાવા માંડ્યાં છે. મારા ઘરની મરઘી આજે સવારના
પહોરમાં જ કાગલ નેવો અવાજ બોલતી હતી લે! માનશો !’

અને એક મોટો અવાજ ધક્કા ઊઠ્યો. અંદુકાના ગોળીમાર
બરાબર વેપારી ચોકમાં સુસવતા સંભળાયા. અને એક જાણુ
ઉતાવળો બહાર દોડીને અંદર આવ્યો, ‘ એ આવી પહોંચ્યા...
હેબો તો !’ અને આખું વેપારી મંડળ માથા પર બરફના કુંબર
પકતા હોય તેવું ઠરી ગયું.

નાનાનકુ પશું હતું. ચા-માઉની લાલફેજ નમરનો કબજો
મેતી હતી. વેપારી મંડળની ઈમારત પાસે લાલ લશ્કરની એક
ટુકડી આવી પહોંચી હતી.

પછી એ ટુકડીનો આગેવાન ખીલ સાત સૈનિકો સાથે
ઉપલા ખંડમાં આવ્યાં અને વેપારીઓની ઝોળમેજ પર સંગીન
ધરતો બોલ્યો, ‘ શુ ચાલે છે !’

‘ ચેમ્પર ઓફ કોમર્સની મીટિંગ...’ ધૂબતો જવાબ બોલ્યો.

‘ તમે બધા અહીં જ રહો...અમારા ખીલ ફરમાન સુધી.’

અને પછી થોડી જ વારમાં ખીલું ફરમાન આવી પહોંચ્યું.
એક સંગીન પર પરોનાથેલો કાગળ ચેમ્પરની સભાને ધરાયો. એ
કાગળમાં લખ્યું હતું, ‘ તત્તન ચીન ધક્કાની લોકકાન્નિના ફાળામાં
નીચેની વસ્તુઓ હાજર કરો.’

‘ ભુ-માઓ, કુ ચી !’ બોલતો વેપારી મંડળનો પ્રમુખ ઊભો
થઈ ગયો, ‘ જે માગે તે આપતું જ છે...કબૂલ છે, કબૂલ.’

અને લાલ લશ્કરના ઉતારામાં ક્રાન્તિના ફળા ઠલવાયા.
નાનાનકુની સરકારી કચેરી સળગી ઊઠી. નાનાનકુનું કારાગાર
ખૂલી ગયું. નાનાનકુનાં કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓની એક મોટી
રેલી બરાઈ.

નાનાનકુના ચાણુનાં ચોકમાં લાલ કંડે ફરકી ઊઠ્યો નાનાનકુના સભાચોકમાં હજારોની મેલી ઊભરાઈ ગઈ. લાલ લશ્કરનું પ્રચારખાતું પોતાનું કામ કરવા લાગ્યું.

વિશાળ સભાચોકથી થોડે દૂર મેદાનમાં નાનાનકુના બધાં વેપારીઓના અશીશુના જથ્થા ઠલવાયા અને નાનાનકુ પર અશીશુની હોળી સળગી ઊઠી.

પછી નાનાનકુનાં કામદારોમાંથી લાલ તરુણે આગળ આવ્યા અને પોતાની લાલ લશ્કરની ટુકડી મનાવીને આ ક્રાન્તિની કૂચમાં નેહાયા. પછી નાનાનકુ પર આવેલો વા-વટોળ ચાલી નીકળ્યો. સાર પછી આ લાલ કંઠવાનનાં મીઠાં સ્વમોથી કંપી ઊઠતી શ્રીમંતોની સુવાળી સેને પર એક આખી રાત સુધી ઓથારે આળેટયા કર્યા અને પછી બીજા દિવસની સાંજે લાલ ધૂમકેતુની પાછળ પડેલી ચાંગની ફતારે આવી પહોંચી ત્યારે તેમણે સામ્યવાદનો જલહી ચેપ લાગી જાય તેવાં ચોક્કસ જીવાનોને પકડીને લાલ લશ્કરને સાથ આપવાનો આદેશ જાહેર કરીને વીધી નાખ્યા અને પછી અશીશુના બધાં મોકલાર સળગારી મૂકવા માટે લાલ લશ્કરને ગાળો દેતા ચાંગના મારાઓ આખી રાતનો આરામ કરવા ભેટી ગયા.

ત્યારે હોઠતી કૂચ કરતો લાલ ધસારો આગળ ને આગળ વધતો જમીનદારીને ખતમ કરતો લાલ ક્રાન્તિનો પ્રચાર કરતો નૂતન ચીનની સળગતી તરવીર જગવતો હતો. ત્યારે સુ-મૃઉ લાલ ફોજની આગલી હરોળો દક્ષિણ કીઆંગસીના જરૂથી દંઠાયલા પર્વતોની તળેટીઓ પર પહોંચતી હતી. એ તળેટીઓમાં પથરાયેલાં સેંકડો ગ્રામમાંનાં માટીના રાક્ષ જેવાં કિસાન-ધરખારમાં નૂતન ચીન જાણું હતું. રાક્ષ જેવાં માટીનાં ધરનાં કમાડ ખૂલતાં હતા. કિસાન નરનારીઓ અને બાળક-બાળકીઓ

આ લાલ તારક પર તારક રહેતાં લાલ ઝંઝની સલામી ચીખતાં જમીનદારીનો નાશ દેખતાં અનેક મુશના અધારા કાસાગારમાંથી બહાર ડોઢાઈને એક પળવાર જનજીવનની ક્રાન્તિકારી ઝંખી કરતાં ગામનાં પાદર પર, ગામના ચૌદા ચક્રા પર, ગામના રસ્તાઓ પર ડાલી પર ધાવતાં બાળકો સાથે કે બાધ પર ચઢેલાં બાળકો બાળકોને અજબ જેવું બતાવતાં હોય તેમ કિશાન નરનારીઓ હિતાવળા બનતા અનુરાગની અમીસરી નજરો હલકાવતાં રહેશે સાત ધરતાં કહેતાં હતાં, 'નીચીલા.ન.ફાન-સ્પો મા.'

સૈકાઓથી આવ્યાં સેંકડો ગામો પર જમીનદાર જલિમ અરીસુ અને ચોખાના કર ઉધરાવતો, વેક કરવા મજૂરો માગતો અને વિલાસમાં કરવા તથા વાસીદાં વાળવા જુવાન છોકરીઓ માગતો એકો હતો. એ જલિમની જલિમિયતના નાશનો પડો બજવતો આજે પહેલો લાલ માનવ એમણે દેખ્યો હતો. જમીનના રાક્ષાઓમા યુગ યુગથી જઠરાવલાં જીવનનાં કશેવરોમાં પહેલી વાર પ્રાણીની ચિનગારી અમકતી હતી, પહેલી જ વાર નજર ખૂલતી હતી અને પહેલી જ વાર એ માનવનું ધક્કું દિલ દિલગી રટતું હતું, 'જમીનદાર જલિમ નાશ હો.'

અને પછી આ લાલ ઝંઝવાત એ બરફથી ઢંકાયલાં ચિખરોને ટપી જવા પર્વતોમાં અસોષ થતો હતો. કીઆંમતીની દક્ષિણની પર્વતમાળાની ચેલે પાર જવા લાલ ધસારો બધાં હાપખાનાં, તંબૂઓ, ખોરાકો તથા આયુધોનો રસાલો કરીને પર્વતોની ડાયામાં પરવરતો હતો.

ત્યારે મુસાફરીનો સૌથી વિકટ વખત ચરૂ થયો. સામાનથી લલપલાં ટુંકુઓ, ઘોડે ચઢેલાં ઘવાયલાં અને આગ્નરો, તંબૂઓ અને રત્નો તથા આયુધો લઈને બને તેટલી હિતાવળે આ લાલ ઘોડાપૂર ધૂલરૂં આગળ વધ્યું. પર્વત પરથી કારી નાખે તેવા

પવનના મુસવાટાં તથા ચાંચક, મચ્છર અને બીજાં અનેક જંતુઓએ આ લાલ ઘોઢાઓ પર મારો ચલાવ્યો.

બધાં શરીરો બિઝરડાઈ ગયાં. શરીર પરનાં વસ્ત્રો ઠંડી રોકી શક્યાં નહિ. વિકટ માર્ગ પરથી લોહી ઝરતા ખુલ્લા પગ સૂકી જવા લાગ્યા. ધવાયલાંઓના ધા પાછા તાજાં થયા.

તો ય પર્વતમાળાને અંત આવ્યો નહિ. અનંત સમયના પર્વતવાસીઓ જેવા પડછાયા આગળ ઢસડાયા. યુ-માઓ જેવા મહા-સેનાનીઓના ખુલ્લા પગે બાંધેલાં ચોથરાં લોહીથી ખરડાયાં. બપોંડર બીમારીમાં લક્ષણો આભરે પોતાને મરણ માટે ઊંડી જવાની જકે પકડતાં બોલ્યાં, 'અમારો બાર દળવો કરો ને જીવવાનો ખપ કરો.'

'ના, ના.' મરણના ઉલ્લા આસ સુધી આપણે સૌ સાથે જ રહેવાના અને સાથે લડવાના.' બોલતા લાલ સરદારો પોતાના રસાલાની વિરાટ પગલી પર પ્રાણ સાચવવાના દિલાસા દેતા પર્વતોની પેલી વાર નીકળી જવા ઉતાવળા થયા.

એવા ત્રીસ દિવસ વહી ગયા. એ ત્રીસ દિવસ પાછળના બીજા ત્રીસ દિવસમાં રોજ રોજ લડાઈ લડતો, શહીદોની કબર રચતો, લાલ ઝંડાની સલામી કરતો, ઇન્દર નેશનલનો રથુલસંગ ગાતો લાલ ઝંડાવાત જમીનદારીને ખતમ કરતો, રસ્તે રસ્તે, ગામેગામે અને નગર નગર પર બુગિયો મજબૂતો નૂતન ચીનની હામી ફેલતો મયાનક પર્વતોને ટપીને બહાર નીકળ્યો.

ત્યારે એની આગાહીનાં ગણતરના પડખા સાંભળતી જાણીમ જમીનદારી જીવ લાકડે બાગી જતી ચરચરતી જમાન પર વલ-વલતી રાક નાખતી હતી, 'બપોંડર લાલ માનવો આવી પહોંચ્યાં છિ જેમને મરણની ધાક નથી અને જે બિલકુલ લાલ હોય તે!'

એવા ૧૯૪૯ના ફેબ્રુઆરીના આખરી દિવસો ટાપોટે લગે વહેતા હતા. ટાપોટેને આંતરીને રાંજ-કાઈ-સેકનાં લોકોએ આ લાલ

લશ્કરનો સંહાર કરવા બેઠાં હતાં. ટાપોટેની પાછળના જન-
પ્રદેશોનાં કિસાનો આ લાલ વિરાટનું ધ્યાન ધરીને જમીનદારી
ખતમ કરવાની રાહ પર અધીરાં બન્યાં હતાં.

અને ઇતિહાસમાં મચ્છર બનેલો ટાપોટેનો સંગ્રામ ફેશ-
આરીની આખરી રાતે ખુલ્લો મુકાયો.

ટાપોટે પરે જમા થયેલાં જમીનદારોનાં સ્વપ્ને જોડી જવા
લાગ્યાં. ટાપોટે પર પહોંચેલાં ચાંગનાં લશ્કરોએ આવા મરણિયા
લાડવૈયા પહેલી વાર જોયા. સેંકડો મરણિયાએ ટાપોટે પરની તોપોને
ફારી નાખવા મોત પર હાલંગ ભરી. ટાપોટે પરનો ચાંગનો ફાસો
ખેરવિખેર થયો અને ટાપોટેની પીઠમાંથી હતાં તે હથિયાર ધરીને
કિસાનગૂથો જીવનમરણના જંજ બેઠવા અધીરાં બનીને તૂટી પડ્યાં.

એક દિવસ અને એક રાત બર મંગ્રામ બેસીને ટાપોટેનો
મોરચો લાલકંડો ફરકાવી રહ્યો. ટાપોટેના મોરચા પર ચાંગના
ભાગી છૂટેલા મારાઓનાં હથિયારો અધ્યાં.

પશુ ટાપોટેના સંગ્રામને પાર કરી જવા પાંચ હજાર લાલ
લાડવૈયામાંથી બે હજાર રહ્યા પડ્યા.

અને ટાપોટે પર લાલનાં ઓવારણાં લઈ ને હજારો લડાયક
કિસાનો આવી પહોંચ્યાં. ટાપોટેની રણમુઠિ પર જોલાવણી લાંબી
કળસોમાં સૂતેલી લાલ સહાદતને સલામી ભરીને, લાલ દોઢરાઓને
અંજલિ રજ ને કિસાન માતાઓએ કળસોને ફરતા લાલકંડા રોપતાં
પોતાના દોઢરાઓને લાલ લશ્કરમાં દેવા માંડ્યા.

ટાપોટેના રમઘાન પર જીવનનો કંઠાર વિરાટ માનવને
જગાડી રહ્યો. ટાપોટેના રણમેદાન પર પોટેલા જાણિયાના શપથ
સેતી લાલ સમશેરો હવામાં વીંછાઈ. નૂતન ચીનને ચીનની ધરતી
પર રોપ્યા વિના હથિયાર હેઠે નહિ મૂકવાની આજુ સેતી દિલ્લગી
ટાપોટેના હવામગ્ન પર ફરતી હતી.

લોક-વિરાટનું સળગતું નગર

સારે બાકીના ચીન પર લોક-નિગર પર આધાર નેની ચાંગ-લશ્કરવાદ ઊભો હતો. એણે ચીની લોકના પ્રાણ રખા હતા. એણે ચીની દિલ પર ખૂની પંખે બરાબી દીધી હતો.

ચીન દેશ પર એ ય એક કળ હતો. નવાબૂના વિમલભેરો એ લશ્કરવાદના પૈશાચિક પડછાયા બન્યા હતા. ચીન પર બેઠેલા અંગ્રેજ, અમરિકા અને જાપાની શાહીવાદ એ લશ્કરવાદની પીઠ પર પથ્થરોને ચીની જનતા પર ચોપણ કરવાની દીગેદગની વસાહતો બાંધીને બેઠો હતો.

એવા ચીન પર બેઠેલા શાહીવાદી બર્જસ ચાંગ-લશ્કરવાદને લોન ધીરતા હતા, હથિયાર સજતા હતા.

અને ચાંગ-લશ્કરવાદ રેડો એક્સપેક્શન અને ચોખા, બંદો તથા કરબારનો વેપાર માંડી રાજ કરતો હતો.

એ લશ્કરવાદ જનતાનો મુંઢાર કરતો હતો પણ 'આખો એશિયા અમારે માટે' એમ કહેનારા શાહીવાદનાં સ્થાનિકો પાસે ગોઠણકર થયો હતો અને એમની સેવામાંથી લોપગોળાના મેંક અને નાખોરીની બદબોની સુવાસ સૂમતો ચીની જનતાને શાહીવાદના અંધરમાં હોમતો લાલ બનેલી ચીની લોક-જનતાના ક્રામ્યુનિસ્ટ રાજકારણનો સંદાગ ફરી નાખવાની હક લઈને અન્ધ માર્ગોનાં સળગતું ગંજ ખાકતો, નગરો પર કતલ મચાવતો.

આમમાંઓને સળગાવી મૂકતો ચડિતૂર જનીને નીકળી પડ્યો હતો. એવા ચાંગ-કાઈ-શેકના લશ્કરવાદ નીચે કચડાયેલા પહેલા કુનાન પ્રાંતના પૂર્વ છેડા પર લીલીંગના ખાણિયા કામદારો અસલ જનતા જાલિમ રાજ નીચે સળગળતા હતા. લીલીંગથી દોડતી, પીંગસીઆંગનાં રેલ્વે કામદારોમાં પણ સળગળાટ, ઘડ ધયો. ત્યાં જળ્યે વાર લાલ તારક આવ્યો હતો. સોવિયટોને લોકનાદ ગાળ્યો હતો અને પાછો જનતાના લોહીમાં ફૂંધી ગયો હતો. આજે ફરી વાર એ જ પ્રદેશ લાલ સરદાર પેંગની હાકલથી માજી ઊઠ્યો.

પેંગની દિલચાલ સત્તરહજાર રેલ્વેકામદારો, ખાણિયા તથા કિસાનોનું લાલ લશ્કર જમાવીને જુલાઈની અધવચમાં નિરધાર થડતી હતી, ‘આપણે કુનાનના પાટનગર ચાંગ-ચા પર ચઢીએ છીએ,’ અને ચાંગ-ચા નગર પર સત્તરહજારનું ઠટક નીકળ્યું. સત્તરહજારે કુહાડીથી માંડીને તે શર્ષક સુધીનાં અને મોટી શિક્ષાથી માંડીને ઓનેક સુધીનાં આયુધ સભ્યાં હતાં. એ લોકકટકમાં જુવાનો હતાં, વૃદ્ધો હતાં અને ધાવતાં બાળકવાળી માતાઓ પણ હતી.

એવા લાલરંગી લોકકટકની વાત સાંભળીને કુનાનનો ચાંગ-કાઈ-શેક નીમેસો વિગ્રહખોર સૂઓ હો-ચીન પોતાના મહાદાયના રંગજવનમાં અપીણની હોહલી ફૂંકતો ચીની છોકરીઓના નમ નાચ નીરખતો ચક્રૂર જનેસો અદ્દહાસ્ય કરતો હતો. એના ગોઠણુ શંપાળતી એક તરુણીને એ સમજાવતો હતો, ‘આપણી પાસે સ્વહજારનું લશ્કર ખડું છે. તેની સામે આ સત્તરહજાર મજૂરિયાં એમનું મોત માગવા આવે છે, હી...હી...’ અને પછી એણે એ દોડતા આવતા લોકકટકની જાણ કરતો લાંબો તાર એના સર-મુખત્યાર ચાંગ-કાઈ-શેકને કર્યો અને તાકીદથી નવું લશ્કર, ઘડ-ગોળો નાણાં તથા આયુધો મંગાવ્યાં.

અને પછી એણે ચાંગ-ચાના ધીમંતો પાસે લાંબો કોલરો

માગ્યા, અને તે પોતાના નામે ચાંગદારની વસાહતોમાં જમા કરાવી દીધા.

અને ભુલાઈના ત્રીજા અડવાડિયે સત્તર હજારનો સામનો કરવા હો-ચીનના સાઠ હજારની પાંચ રેજિમેન્ટો રવાના થઈ ગઈ.

પથુ પાથમે દિવસે બે રેજિમેન્ટો જેટલા સૈનિક પાતા-આખડતા પાછા આવ્યા અને ચાંગ-ચામાં પેદા અને બોલ્યા, 'અમારી પાછળ પડેલાં લોકભુલાણ ચાંગ-ચાથી ચાલીસ, સી (લગભગ પોણે માઈલ) દૂર છે, અને લુગલીચી આગળ પડાવ નાખીને ચાંગ-ચા પરની ચક્રાઈનો બ્લૉક રચે છે.'

અને ગર્જના કરતો હો-ચીન, ઘોડે ચડ્યો. હતું એટલું બહું લશ્કર લઈને એણે લુગલીચી તરફ મારી મૂક્યું. ઘોડે ચઢેલા હો-ચીનની આગળ મોખરાની એક ડિવિઝન પહેલો હક્કો કરવા દોકતી હતી.

'એ આખી ય ડિવિઝન લાલ લશ્કરને મળી ગઈ છે.' હો-ચીને આઘાત પામીને હાંક ખાધી અને એક જ પળમાં પોતાનો બ્લૉક ત્રણી ઘોડાની લગામ ધરણથી ખેંચી.

અને એની પાછળ પડેલા લાલ લશ્કરના વેગ કરતાં હો-ચીનના ઘોડેસ્વારો ધણું દોઝા.

ત્યારે ચાંગ-ચાનાં સાઠહજાર કામદારોએ નવાં મુનિષનો સ્થાપી દીધાં હતાં. ચાંગ-દાસીએ નીમેલા બલિમ બેખરોને દાર કર્યાં હતાં. લાલ લશ્કરને માનપત્ર આપવાની બધાં કામદારોની આગેવાન કમિટી ચૂંટી મઢી હતી.

અને ત્યારે ચાંગ-ચાનાં થીમતો ગરીબોનાં કુટુંબોમાં કપડાં પહેરીને ગરીબ જેવાં દેખાઈને ભાગી જતાં હતાં. ત્યારે ભાગી જતાં ભદ્રોમાં હો-ચીન અને તેના અમલદારો પથુ હતા.

પછી સાઠ હજાર કામદારોએ લાલ લશ્કરનું બહુમાન મ્યું.

ચાંગ-શાના રસ્તા પર ચેંગની ટુકડીઓ ફરતી થઈ ગઈ. ચાંગ-શાનાં પોલાદી કમાડો ચેંગને આવકસરતાં ખૂલી ગયાં.

ચાંગ-શાની સરકારી કચેરીઓ પર લાલ સૂત્રીઓના પહેરા બેઠા. ચાંગ-શાનો પહોલટ ચાંગ શા નગરને પાંચ વિભાગમાં વહેંચી રહ્યો. પાંચ વિભાગે ચોતપોતાની વિભાગીય સોવિયટ ચૂંટી કાઢી. ચાંગ-શાની જ સોવિયટોએ પોતાનું લસ્કર ચૂટી કાઢ્યું અને ચાંગ-શાના શ્રમમાનવની લાલ ફોજ નગરનો કબજો લીધો.

ચાંગ-શાની પહેલી વારની લોકસરકારે સરકારી કચેરી પર લાલ કંડો ફરકાવ્યો, સરકારનાં દફતરો અને અપ્રીયુના બંકારો. સળગાવી મુકાયા. પછી ચાંગ-શાના લાલાશક કારાગારનાં કમાડ ખૂલી ગયાં. સાંકળે બંધામલાં અને ચાતનાગરોમાં સડતાં કલેવરોને મુક્ત કરીને તેમને નવકાપીને તેમનાં માનમાં મીઠાખાતીઓ આપવામાં આવી, અને પછી ચાંગ-શા પર લત્તાકાંડ ચલાવતાં એ કારાગારને સળગાવી શૂંકવામાં આવ્યું.

ચાંગ-શાને ઊઠીને લાગેલ જાણિયોએ કહ્યું પનાની લખકરતાના લવાશ કરતાં હું, 'આપણી બધી સંસ્કૃતિ લાલ લૂંટારુઓએ સળગાવી મુકી છે.'

અને ચાંગ-શાની કાળોતરી સંસ્કૃતિને ચાંગ-શાના શ્રમમાનવોએ અમિદાદ હઈ દીધો.

પછી ચાંગ-શાની લાલ ટુકડીઓએ નગરભરમાં ખુગલો ફૂંકી પડો જમવો.

'ચાંગ-શાના લોકમાનવો...તમામ ઉંમર લાવકો ચાંગ-શાની સોવિયટ સરકારની પહેલી બેઠકમાં આવી પહોંચો અને સોવિયટ સરકારની જાહેરાત થડે.' એવી ચાંગ-શા નગર પર ૧૯૩૦ના લુધાઈની ૩૦મી તારીખની જાહેરાત ચાંગ-શા નગરનાં નરનારીઓને સરકાર જનવા બોલાવી રહી.

ચીન આખા પર એક શેર્માચ ખડો થયે. ચીની નગરોએ ઇન્ડન કામ્યુનનો વિરાટ આકાર ચાંગ-શામાં જાગી ઊઠતા દેખ્યો. ચાંગ-શા પર લોકશાસનનાં ચોખડિયાં ગાજી ઊઠ્યાં.

ચાંગ-શાની જનતાએ પોતાની સરકારના પાંચસો ડેલીગેટો ભૂંટ્યા. પાંચસોની જનમંર્યાએ પેંગને પ્રમુખ બનાવ્યો. ચાંગ-શાની લોકસરકારનું લાલ નિશાન નામનું દૈનિક બીજા દિવસથી શરૂ થયું.

સોકવો અને ડુંગડની પર્વતમાળમાં એઠેલી ચુ-માઉ લાલ ફાજનું પ્રતિનિધિ મંડળ ચાંગ-શાની સરકારને લાલ સક્કામી એના-પત કરવા હાજર થયું. ચાંગ-શાની સોવિયટ કુનાનનાં લોક ભેગ નીચેની જાહેરાત કરી.

‘ચીન આખા પરથી, શાહીવાદી વસાહતોને ખતમ કરવાની, અસમાન સંધિઓનો અંત લાવવાની, એકરૂઢ ટેરિટોરીઆલિટીને રક્ષવાની તથા ચીન પરનાં તમામ પરદેશી હસ્તકારને પાછા ધરતી દેવાની નીતિને ચાંગ-શાની સોવિયટ સરકાર અખસાર કરશે.

‘તથા શાહીવાદની ચીનમાંની તમામ બેન્કો તથા ઉદ્યોગોને જપ્ત કરવામાં આવશે અને આખા ચીનને એક કરવા તમામ પ્રજાકીય એકમોને સ્વનિર્ણયનો હક્ક આપવામાં આવશે. શાહીવાદના ખાધિયા જેવા ક્યોમીનદામના ચાંગ-ક્ષાઈ-રોકની સરખામણીવાળા શાસનનો અંત લાવવામાં આવશે અને અખિલ ચીન સોવિયટ સરકારની સ્થાપના કરવામાં આવશે. ચીન પર બાહ્ય કબ્જોને મજૂરીનો દિવસ, તથા ઉદ્યોગોનું રાષ્ટ્રીયકરણ અને સામાજિક માલિકીનો તથા જમીનદારીનો નાશ કરી તમામ જમીનો જાતબેદૂતો અને સંનિકાને વહેંચી આપવામાં આવશે તથા ચીનની જનતાની સરકાર જગતની અઝાદ સરકારો તથા રૂસની સોવિયટ સરકાર સાથે સમાન બંધુબાવનો રાજકીય સંબંધ જાંધરો.

‘ચીનની સોવિયટ સરકાર યુખ્તમતાધિકાર પર તમામ રાજકીય વહીવટનું બધારણ ધારે.’

એવી ચાંગ-ચા નગર પર ચીની લોકની સમશેર ધરીને ચાંગ-ચાની સોવિયટનો અમલ શરૂ થયો. કામદારોનાં મુનિયતો શરૂ થયાં. કામદારોની લાલ ફાળે હથિયાર સજ્જાં અને ચાંગ-ચાની લાલ ફાળના સાઠ હજાર લડવૈયાઓએ હો-ચીનના મહાલપમાં લાલ લશ્કરની સંસ્કાર કલ્પ બુલ્લી મૂકી.

ચાંગ-ચાની સોવિયટ સરકારીની ક્રાન્તિકારી દ્રીબ્ધનલની બેઠક સામે ત્રણસો અપરાધીઓને ખસ કરવામાં આવ્યા. એ અપરાધીઓમાં લોક પર ઘાતનાઓ ઉતારનાર ઘાતકી અમલદારો હતા, લોકને ભૂંચે મારનારા કાળા જળરિયા હતા, કિસાનો પર અત્યાચાર ગુજારનારા જલિમ જમીનદારો હતા. એ અપરાધીઓમાં હુનાન પ્રાંતના મવર્નર હો-ચીનનો નાનો ભાઈ પોતે હતો.

લોકઅદાલતે એ ગુનેગારોનો ન્યાય ચૂકવ્યો અને પાંત્રીશ જલિમોને વીંધી નાખવામાં આવ્યા.

આ અદલત ઈન્સાફનો લોકઆગેવાન રેલ્વે કામદારોમાંનો એક ખીજા ગુનેગારોનો ચુકાદો આપતો બોલ્યો, ‘ક્રાન્તિવિરોધી ગૃહસ્થો! આજે સૈકાઓથી કામદાર કિસાનોનાં ખૂની શોષણ કરીને જલિમો બનીને, ચીની માનવતા પર પીકનો રચીને, તથા તેમનાં અપમાન કરીને ધિક્કારવાળું જીવન જીવવાની તમારી ઘાતકી ટેવોને સુધારવાની તક આપીને તમને છુટા કરવામાં આવે છે.’

અને પછી ક્રાન્તિવિરોધી ગુનેગાર ગૃહસ્થો આ શ્રમમાનવોની ઈન્સાફી અદાલતનો અજબ મુનતર રવાના થયા.

અને પછી ખોસકાળી ખાતાના સોવિયટ વડાએ આખા ચાંગ-ચાના ખોરાકનો જથ્થો કમળે ક્યો અને ચોખા, મીઠું તથા તેલની કિંમતો અરધી થયડી નાખી તથા રેશન નક્કી કરી દીધાં.

અને ચાંગ-શાનાં દ્વાખાનાં, દુકાનો, ચાળાઓ ફરી વાર
 ઊધડી ગયાં. ચાંગ-શાની લોકકચેરીઓ લોકવહીવટથી ધમધમી ઊડી.
 ચાંગ-શાને લોક-ચામ સમાન ધોરણ પર ચડી થયો. ચાંગ-શાના
 સાક હજાર લાલ લડવૈયાની તાલીમ ચડી ચઈ. ચાંગ-શાના લોક-
 સંત્રીઓ દિવસરાતખર પહેરો કરતા, ચાંગ-શાની દીવાલોના ખૂરજ
 પરથી લાલ ઝંડાની છાયા નીચે લોકરાહજરીની સંગીન સમાલતા
 ચાંગશાની બંધી દિશાઓમાં ચાલાક નગર નાખી રહ્યા.

ચીન પર ઊઠેલા એ એક જ લાલ નગરની લોકતરવીર
 નીચે ચીનની જૂની દુનિયા આઘાત પામીને ધડકી ઊડી. એ લાલ
 નગર પર વાગતાં લોકચોધડિયાંથી ચીન પર ઊઠેલા અંગ્રેજ અમ-
 રિકા શાહીવાદી ખાંધિયા ચાંગની નાનકીંગની ગાદી ધૂંટી ઊડી.
 ચડઊડી ઊઠેલો ચાંગ ગુસ્સાથી સળગતો ચાંગ-શાનું વેર લેવા
 આખા ચીન પરના તમામ નગરના ક્રમદારોના આગેવાનોને
 સંહાર કરી નાખવાનાં ફરમાનો ફૂંકતો શાહીવાદી જલ્લાદો સાથે
 ચીની લોકસંહારની કારવાહી ધડવા લાગ્યો.

ચાંગની સંગકારે દરિયા-કિનારા અને નદી-કિનારાનાં તમામ
 નગરો પર લશ્કરી કાયદો જાહેર કર્યો. હેન્કો, ચાંગહાઈ, કેન્ટન તથા
 દીનસીનનાં બજારોમાં શાહીવાદી અને ચાંગની ખાસ વધારાની
 પોલીસ ટુકડીઓ ગોઠવાઈ ગઈ. કારખાનાંઓ અને ગોદી પર ભરી
 બંદૂકો લશ્કરી પોલીસના પહેરા ચડી થયા.

હેન્કો, વુચાંગ અને હેન્ચાંગનાં પુલાન નગરોમાં ચાંગઝીના
 કિનારા પર શાહીવાદી હડાયક હોડીઓ ફરવા લાગી. એ ત્રણે
 નગરોમાં ચંકા પડતાં સેંકડો કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓ ગિરફતાર
 થઈ ગયાં અને રોજ રોજ જાહેર રીતે વીધાવા માંડ્યાં. મુનિયતોના
 આગેવાન કામદારોને ભર બજારમાં બંદૂકના કુંદાથી ફાંકતા ચાંગના
 મારાઓ વધરવાન તરફ ધસડી જવા લાગ્યા. બધી હોટલો અને

હિતારાઓમા ઝડતીઓ શરૂ થઈ ગઈ રસ્તા પર, હોટેલોમા તથા ગમે ત્યાં ગલીન દેખાતા, મજૂર દેખાતા તથા જુવાન દેખાતા તમામોની ઝડતીઓ શરૂ થઈ ગઈ

ચામ-ફારસીની પોલાદી ચક્રીઓમા આ ત્રણે નગરમા જન-તાનું જીવન નાશાવધીઓ અને ઝડતીઓ વચ્ચે ઝડપાવા લાગ્યું

પછી ચામ-શા પહોચવા અમરિકી, અંગ્રેજી, ઈરાનિયન, ફ્રેન્ચ અને જાપાની યુદ્ધનોકાઓનો એક કાફલો લાગેતા હથિપારોથી તોપોના નાજઆ ઊંચા કરીને સીઆજ નદી પર સરવા લાગ્યો. શાહીવાદી જદલાદોની આ ક્રૂરતાનિયત સીઆજ નદીના કિનારા પરના ચામ-શા નગર તરફ જતી હતી જીજી તરફથી ચામ-કાઈ-જેકનું એક સાખનું લશ્કર ચામ-શા પાછું લેવા ચડતું હતું. શાહીવાદીઓની હાથ નીચે શાહીવાદનો આધિપત્ય અનેકો ચામ ચીની લોકોનો સદાર કરવા ઊપડી ચૂક્યો

ત્યારે ચામ-શાનો ખચાવ કરવા ખંધા નગરજનોએ સીઆજ નદી પર આક્રમણી શરૂ કરી ચામ-શા પ્રદેશ પર સીઆમના કિનારાઓ પર ચામ-શાની લોકસરકારના ફરમાનો પહોંચી ગયા ચામ-શાના ખચાવ માટે કિનારાઓ પરની ચીની જનતા ખગલણી ઊઠી

પણ આકાશમા અંગ્રેજ અમરિકી વિમાનો ઊડતા આખા અને ચામ-શા પર ઘરુણુ મારો શરૂ કર્યો ચામ-શાની યત્રઆયુષો કિનાની જનતા, હિપરથી વરસતા મોત સાથે અસહાય ખની ગઈ

જુલાઈના ૩૦મા દિવસે પાલોસ નામની અમેરિકાની યુદ્ધ-નોકાની આજેવાની નીચે શાહીવાદોનો કાફલો સીઆજ પર સરતો ચામ-શા તરફ લસતો દેખાયો ચામ-શા પર આખા નગરને હથમચાવી નાખતી ગોલદાણ શરૂ થઈ

શ્રીમત ગાંધી અને જમીનદારો તથા આધિવાસીના વર્ગને આજો દેશ વેચવા નીકળેલો ચામ ચામ-શા નગરમાં લોક

કુશન દેખાઈ ગયો. ચાંગની દેશદોહી છત્રી પર ચીન આખામાંથી ફિટકાર વરસી રહ્યો. શાહીવાદનો કુતો બનેલો ચાંગ સરકારનો પડખો ચાહીવાદી પિશાચોને પૂછડે બધાઈને પટપટો હોય તેવી એક યુદ્ધનોંકા, ચાંગ સરકારનું ચોંધરું ફરકાવતી શાહીવાદી-ઓના પડખામાંથી ફૂટવા લાગી.

ચાંગ-શા એકથી બીજો છેડે સળગી ઊઠ્યું. ચાંગ-શાના લઘુ-વૈયાઓનાં શબના દગ ખડકયા કર્યાં. ચાંગ-શાનાં દવાખાનાંઓમાં શ્વાવલાંના દગ માયા નહિ.

એ નોંકાઓ પર પહોંચીને તેમની પેલાદી તોપોનો નાચ કરવા જવા હથિયાર સળેલા એક હજાર લઘુવૈયા અધારામાં સરતા સરતા સીઆંગને કિનારે પહોંચી ગયા અને પછી અવાજ કર્યા વિના યુદ્ધનોંકાઓ તરફ તરવા લાગ્યા.

પણ પછી એક સામટી સર્વલાછટોના પ્રવાહો સીઆંગનાં પાણી પર ચમકી ઊઠ્યા. તરતા જતા ચીની ચોદાઓનાં ટપકાં જેવાં માથાં સીઆંગનાં પાણી પર ખરખાઈ ગયાં અને તેમના પર તોપોમાંથી ગોળાઓ વરસી પડી. સીઆંગ નદી પર એક હજાર મરજીવાનાં મગરૂર માથાંવાળાં, યજ્ઞ છત્રાપાં, શાહીવાદી પેલાદ પહેરીને આવેલાં ચાંગનાં લશ્કરો ચાંગ-શાનાં પાદર ટોકી રહ્યાં.

ત્યારે ચાંગ-શા પાંચ દિવસથી બગતું હતું. ચાંગ-શાના રસ્તાઓ પર હજારો મકાં પથાં હતાં. ચાંગ-શાના સીઆંગ નદીના કિનારા પરથી ગોલંદાજ થવા કરતી હતી.

આખા એશિયાને ગુલામ બનાવનાર શાહીવાદી ચપતાનોનાં બગલબચ્યાં જેવાં ચાંગનાં લશ્કરો પછી ચાંગ-શા પર તૂટી પડ્યાં. ચાંગ-શા પર ચાંગનાં લશ્કરોમાં આવેલું શાહીવાદી તોપખાતું તતડી ઊઠ્યું. સળગતા ચાંગ-શાની દીવાલો પર શાહીવાદની બધી આમત્રી મોત વરસાવતી તૂટી પડી.

અને પાછળના દરવાજેથી લાલ લશ્કરની હરોળો ચાંગ-શાને ખાલી કરતી ચાલવા લાગી. લાલ લશ્કરની પીડમાં જિભેલાં ચાંગ-શાના કામદારો ચાહીવાદી જલ્લાદોએ સજેલા મારામતોને અટકાવવા હજારોના આપભોગ આપતા, લોહીમાસની દીવાલ બની જિભા. હજારો કામદાર-ચૂન પરથી હો-ચીન પાછો ચાંગ-શામાં પેટો ત્યારે હજારો લગાવક કામદારોમાંથી પચાસ જ શ્રવતા રચા હતા.

પણ ચાંગ-શા પર કોમ્યુનિઝમને ઘોષ નાખવાની ચાંગ-શાસીની રાખેતા મુજબની કારવાહી શરૂ થઈ ગઈ. ચાંગ-શાના ફરેક ધરમાંથી શક્ય પડતા શરીરોને હજારોની સંખ્યામાં જેતી કદમાં. રાજ રાજ સેક્ટોની સંખ્યામાં ચાંગ-શાના નગરારીએ સમુદાયમાં વીધાવા લાગ્યા.

પાંચ હજારને વીધી નાખ્યા પછી ચાંગ-શામાં શરૂ થયેલો હત્યાકાંડ આટોપી લેવામાં આવ્યો. દરમિયાન ચાંગ-શાના માલિકોનાં વાસીદા વાળવા અને સંચાઓ ચકાવવા માટે હેવટો તો મજૂરોની જ જરૂર હતી.

પછી ચાંગની સ્ટ્રેટ ટોળકીના સળા હો-ચીને ચાંગ-શાની દીવાલને સમરાવી દીધી. દીવાલને ફરતી કાટાળા તારની વાડને વીજળીના પ્રવાહથી સજી. અને દીવાલ પર ચાહીવાદી ચપતા-નિયતો ભેટ કરેલી નવી તોપોને ગોડવીને એ હજારોનો બોલો, 'હવે નિરાત વળા.'

કેન્ટન કોમ્યુનની છબી સાથે ચીની જનતાની નેહાદે ચાંગ-શા સોવિયટની તરફીર ખડી કરી. આખા ચીન પર ચીની જનતાના રાજકારણને પ્રુષ્ઠ પ્રોત્સાહથી ઝળહળતું રાખનાર ચાંગ-શા નગર લોકસહાયતાના નવા પ્રાણપાવોને લારી જિલુ. શામ્હાર્પના અમ્મિટ્ટી ખાધિવાનાં છાપાએ ચાંગ-શાનું ખૂન કરનાર પાલોસ

નામની યુદ્ધનૌકાનાં વખાણ ગાયાં ત્યારે ચીની જનતાનાં અપ્પરોના
 શિક્ષતા ચરુને ફરતી ગરબે ફરતી સાહીવાદી અંગ્રેજ ડોકરી કહેતી
 હતી, ‘પણ અમે પણ અમારી યુદ્ધનૌકા લઈને ત્યાં.....’

અને ત્યાં સીઆંગનાં પાણી પર જીડેલી ચપતાની છાંયે
 દેખ્યા પછી ચીનની કરોડોની માનવતા સમજ ચૂકી હતી કે
 -સાહીવાદ એ શું છે.

બાલો બાલો બેનઝાઈ !

‘ચીન તો આધ્યાત્મિક દેશ છે...ચીન તો એશિયાઈ દેશોમાં અમારો એક નંબરનો પડોશી છે. એ પડોશી પર પ્રેમ કરવાનો હક તો અમારો છે.’ એવી એવી અવગવાણી જાપાનનો લશ્કરવાદ હવે બોલતો થઈ ગયો હતો.

એણે અજબ જેવી ચાલાકી વાપરીને અગ્રેજ અમરિકા સુધરેલાઓના ચીન પરના બદલાયુ સમગ્ર જર્મને એ સુધરેલી રાક્ષસીને સુરવાળ પહેરી લીધાં હતાં. એણે મહંદ માથા પર શાહી-વાદીની હેડ પથ્ર પરીવી દીધી હતી અને એ ય ચીનના કિનારા પર બાસન જમાવીને જામી ગયો હતો.

જાપાનનો શાહીવાદ ચીનનું અરલોકન કરતો પોતાને ઘેર લશ્કરોની ક્વાયત કરતા બેન્કરો અને જમીનદાર સરકારોની સરકારને અહેવાલ મોકલ્યા કરતો હતો.

‘ચીન પર અપ્રીયના કસુંબા ઢોળવા અગ્રેજી કાપરાઓ બેઠા છે, અમરિકા સંગીનેાએ બાપલુ ચીન પરના હકની અવગણના કરી છે. ચીન પર મરખીનાં જંતુઓનાં લશ્કરો ઊડ્યા કરે છે તો ય ચીન તો વીતરંગ ધરીને બેઠો છે. એને ‘ઢોળવાનું’ તોફાન સુન-ચાત-સેને સરૂ કર્યું પણ ચાંગ-કાઈ-શૈકે એ તોફાનની લાલ ધમણો પર સંહારની નેમ લીધી છે ત્યાં સુધીમાં, આપણે.....’

‘બેનઝર્ધ.....બેનઝર્ધ’ જાપાનનો લશ્કરવાદ, તાલીમને ઉતાવળી કરતો હતો.

અને ખદબદતા ચીન પર ચાંગ-ફાસી પથગામ રચતો હતો, ‘પહેલાં ક્રામ્યુનિસ્ટોનો સંહાર.’

ત્યારે ચાંગની એક નીચે ચમદાયલો ચીનનો શ્રમમાનવ, સીડીલીસ, મેલેરિયા, ક્ષય અને કાલેરાનાં જંતુઓ ભેગા રહેતો હતો, દુકાળમાં દૂનાતો હતો. ચાંગની એક નીચેનો ચીન ચીનનાં નગરોના ગગનચુંબી મહાલયોની છાયામાં લીખ માગતો હતો, અનાથ બનીને ટળવળતો હતો. ત્યારે ચીનનું દરેક નગર સવારમાં કચરો વાળતું અને થોડાંક હાડપિંજર માર્ગોને વાળીને બહાર કાઢતું હતું ને પેટીમાં પોલાં બાળકોને અનાથાશ્રમોમાં મોકલતું, ત્યજાયેલી, વેચાયેલી દોકરીઓને વેસ્થાવાસમાં ધકેલતું વીતરાગ બનીને છૂવતું હતું.

અને ચાંગ-ફાસી પણ વીતરાગ હતો. એને પોતાની હકૂમતમાં લાલ રંગ જ પસંદ નહોતો. ચીનની ધરતી પરથી એને ફેડી, નાખ્યા પછી બીજું બધું જોઈ લેવાશે એમ કહેતો એ ચક્રતો હતો.

‘પણ પછી બીજું બધું શું બાકી રહેવાનું છે ?’ એમ એની જોપરીમાં જાગતો કોઈ બહારનો પાથો પણ એને પસંદ નહોતો.

‘અને પહેલાં લાલ લેકોનો સંહાર કરો એમ બોલતો, ચાંગનો જાપાની લશ્કરવાદ પણ ચાંગની ચાલ પર વારી જતો, આ અવસરે ચીન પર પાસો નાખતો પોતાનાં પરેક મેદાનોમાં લશ્કરી તાલીમની કિંકારી જગવતો રાક નાખતો હતો, ‘બેનઝર્ધ...બેનઝર્ધ.’

યરોપી શાહીવાદોના પગરખામાં પગ ઝાઢવીને ચાલતો જાપાનનો લશ્કરવાદ ટોક્ષિયોમાં તો પીગાનો અને વાયોલીનના

મધુરા ઝણકાર પર 'ઝૂકતો ટાકિયોની સત્રિમાં ચકચૂર બનીને જીવાન ઊકરીઓ પર પ્રેમ કરતો આબોહતો હોય છે.

પણ આજે રવિવાર હતો, સત્રિ હતી. લહેજતભરી હવામાં વાયોલીન વાગતું હતું અને ખીનઓ ચકચૂર હતા ત્યારે એ જાપાની વડો એક આનંદ-ધરમાંથી ઉતાવળો આવ્યો જતો હતો અને એક લશ્કરી અમલદારોની સભામાં ઉતાવળો પેસતો મસલત કરતો હતો અને પછી મધરાતે ઘર તરફ હંકારી જતો હતો.

બધું નક્કી થઈ ગયું હતું. જાપાંઓએ જાપનું શું, કાપણ કરનારાઓએ બોલવું શું અને સહેનશાહે કહેવું શું તે બધું ગોઠવાઈ ગયું હતું.

અને ખીન દિવસનાં જાપાનનાં જાપાંઓમાં મચાઈનાં વંચામાં કે 'મંચુરિયાની અંધાધૂંધીમાં સુધારાની શરૂઆત કરવાની ફરજ જાપાનને માથે છે.'

અને પછી તો એ ફરજ થોડા જ દિવસમાં યુદ્ધ-ગહાજ પર તોપો ગોઠવતી, જમીનનાં લશ્કરોને મંચુરિયાની સફરના સંસ્કારી પાઠ શીખવતી જાપાની શાહીવાદની સમશેર સજ્જતી સંજળાઈ મઈ. પછી જાપાનની બધી સંસ્કાર સંસ્થાઓ, દેવળો, નિશાળો અને શીખંતોની કલબોમાંથી જાપાની જગ્યાઓ ભેગા મંચુરિયાની સફરને સફળ પ્રવ્રજના અવાજો બોલી ઊઠ્યા, 'બેન-ઝાઈ, બેનઝાઈ, બેનઝાઈ.'

ત્યારે પોતાના જ વર્જના કાસેટમાં અંધ બનીને પુરાયલો ચાંગ-ઝાઈ-ચોક શાહીવાદ સામે જનતાને સંયુક્ત મોરચો રચવાને બદલે શાહીવાદનો આધિયો બનીને ચીની જનતાને દુશ્મેન ગણતો જનતાના રાજકારણનો સંહાર કરવાની તોંધ કરતો હતો.

ચાંગ-ઝાઈ-ચોકની સરકારની કારચાલીની ૧૯૪૧ની 'ચાપના ઈયર બુક' બોલતી હતી કે કામ્યુનિસ્ટો સામે સંગ્રામ કરવા

માટે સરકારી લશ્કરોના વડા જનરલ હો-મોંગ-ચોંગને નીમવામાં આવે છે.

‘ અને ચીન પર જોડેલા શાહીવાદી દુશ્મનો સામે ! ’
આખા ચીન પરથી ઊડતું એક મોટું પ્રશ્નવિરામ આખા દેશ સામે ખડું ઢાંચું. ચાંગ-કાઈ-શેકની કારવાહી એ સવાલનો જવાબ દેવાને બદલે શાહીવાદના જાની દુશ્મનો જેવી ચીની જનતા અને કોમ્યુનિસ્ટોનો સંહાર કરવાનાં નગારાં વગાડતી હતી.

ત્યારે જાપાનનો જનરલ હોન્ગે જાપાની યુદ્ધમંત્રી મીના-ખીને ૧૯૩૧ના ઓગસ્ટની ત્રીજી તારીખે લખતો હતો :

‘ સોવિયટ રશિયા પાંચ વરસની યોજના પૂરી કરે તે પહેલાં, યશપ અમેરિકાની આર્થિક આધીનતા અંત આવે તે પહેલાં અને ચાંગ-કાઈ-શેક કોમ્યુનિસ્ટોનો સંહાર કરે ત્યાં સુધીમાં આપણે મંચુરિયા આખો સર કરી દેવો જોઈએ. ’

અને ૧૯૩૧ના ઓક્ટોબરમાં જાપાનનાં લશ્કરો મંચુરિયામાં પેઠાં.

અને પછી મંચુરિયા પર જાપાની સરકારે મંચુકોનું નામ કાતરી કાઢ્યું. મંચુકો એટલે મંચુ પ્રદેશ ક્ષીને જાપાને હેનરી-યુ-ચી નામના એક મંચુ શહેનશાહતના સાચવી રાખેલા ઉઘરાને શહેનશાહ ઠાંગ બનાવીને મંચુકો પર બેસાડ્યો.

આ નવી શહેનશાહત મંચુરિયાની લોકજનતાનાં શોષણની જાપાનની સંઘીનોની કબજામાં સહી ગણેલા મંચુ વંશના લોકોની હતી.

ત્યારે ચીનનો આત્મા ચિત્કાર કરી ઊઠ્યો. ત્યારે ચીનની આઝાદી પરનો પહેલો ઘા ચીની માનવતા પર આઘાત બન્યો.

ત્યારે ચાંગ-કાઈ-શેકનાં શાહીવાદી આધુષોધી સળેલાં લશ્કરો ‘શાહીવાદના દુશ્મનોનો સંહાર કરવા ચડ્યાં હતાં, અને જાપાનની

માગણીઓ સ્વીકારતી ચાંગની સરકાર બેચરમ બનીને શાહીવાદી વિરોધી જનતાને કચડતી હતી.

અને ચાંગની કારવાહી 'કનફ્યુશિયસે તરફ પાછા જવ' નામની ચીનના ચારિત્ર્યને ધજવાની હિલચાલ શરૂ કરતી હતી. ચીનને સામ્યવાદી અંતરમાંથી ઉગારવાની અને તેમણે શરૂ કરેલા શાહીવાદવિરોધી જીવાળને કચડી નાખવાની ચાલ ચાલતી હતી.

ચાંગ-કાઈ-શૈકનો રાજકારભાર શાહીવાદને શરણે જવા ઉપરાંતની બધી પરદેશનીતિ ઊડી દેતો હતો અને જનતાનો અસ્થાન બનવાની એકની એક સ્વદેશનીતિ ધારણ કરતો હતો.

ચીનના સોનેરી રાજકારણમાં શાહીવાદી ખાંધિયો બનેલો ચાંગનો કારભાર સાત લાખના લશ્કરને જર્મન, અંગ્રેજ અને અમેરિકા ઉત્તાહો પાસે ક્ષમાત કરાવતો હતો. એ કારભારનો એ એકનો એક સરમુખત્યાર કારભારી અમેરિકન અને ઇટાલિયન તથા સો વિમાનોમાં દારૂગોળો ફરતો હતો અને પછી ચીની જનતાના ક્રાન્તિકારી લાલ રંગનો સંહાર કરી નાખવા એ બહાદુર જંગ ચડતો હતો.

ત્યારે ચીન પર બેઠેલા અંગ્રેજ અમેરિકા શાહીવાદો આનંદથી નાચતા હતા. ત્યારે જાપાની શાહીવાદ મંચુરિયાની ગરફન પર ખૂની પંજે મારતો હરખાતો 'બેનઝાઈ' બોલતો હતો.

અને ત્યારે ચાંગ-કાઈ-શૈક પર મંચુરિયાના લાખ લાખ ક્લેવરો કહળતાં, કંપતાં, લોહી કરતાં અપરાધ પુકારતાં હતાં.

પણ એ લોકઅપરાધીના સાત લાખ લશ્કર માટે એ જનરાહીસીમોએ ચીનનાં ગ્રામડાં સગળાવવાનો, નગરોની કતલ કરવાનો, લોકગ્રામીણોનાં નામનિશાન બૂંસી નાખવાનો, ચીની નરનારીઓ અને બાળકબાળકોઓની કતલેઆમ કરી નાખવાનો એક જ લક્ષ્યક કાર્યક્રમ નક્કી કરી નાખ્યો હતો.

લોકસંહારની સંગ્રામોમાં પહોંલો

દક્ષિણ કીર્તિગંગાના તથા જિલ્લાઓની સરહદો અહીં લેગી મળતી હતી. નીચડું, યુદ્ધ અને સૌક્યોનો પચાસ માઈલ લાંબે પહોળો કુગરાળ પ્રદેશ અહીં અનેક કંદરાઓની લીમોતરીવાળા પથરાયો હતો. અહીં જ દક્ષિણ કીર્તિગંગાની જમીનદારીની રેલીઓ હતી. અહીં કમુંબા ઘોળાતા હતા, હજુ ગઈકાલે જ અહીં કિસાનોને ગોઠણખર રાખીને ફટકારવામાં આવતા હતા અને તેમની જુવાન ટીકરીઓને દાસીઓ બનાવવામાં આવતી હતી..

પણ આજે અહીં લાલ લશ્કરની દરેકોળો ચલતી હતી. એ પ્રદેશને ફરતી માઈલો લાંબી વિલેનધીવાળા કુંગરમાળ પર જડાયલા જમીનદારીના મદાલ્યોની અને આજ સુધી તેમનું રક્ષણ કરવા બંધાયલા છુદ્ધ અને દાઓનાં દેવળોની આજે લોકઅચ્ચ મોટે જરૂર પડી હતી.

પણ આંગ-સા સર ક્યાં પછી જેમની પાછળ આસખર દોકતાં આવતાં દોઢ લાખની મંખવાળાં આંગ-કાઈ-મેટનાં લશ્કરો લાલ મટના નામથી મશહૂર બનેલા હુંમકુ અને સૌક્યો પર દોકતાં આવતાં હતાં.

એ આવી પહોંચશે અને જમાવી લેશે એમ માનતી નીચડું-યુદ્ધ-સૌક્યોની મનોગમ દરિયાળી ગિરિકંદરાઓમાં ધર પાધી બોલી વિમલખોર જમીનદારી પોતાનાં-દેવ-કેળા રમાક બધ રંગતો દેત

હતી. એ કમાડને બોલવા લાલ લશ્કરની થોડીક દુકડીઓ અહીં આવી પહોંચી હતી અને બીજી બધી દોડ લાખના ધસારાને ખાળવા દુંગદુ-સીંકવેની પર્વતમાળ પર પથરાતી મેરચો માંડતી હતી.

સારે નીંગદુ-યુદુ-સીંકવેની વનરાજીઓની કંદરાઓમાં હિતરેલી લાલ દુકડીઓ ઘેર્ષ અવાજ સાંભળતી બદાર આવી. દૂર ક્ષિતિજમાંથી બિડી આવતાં ટપકાં હેખાયાં.

લાલ સરદારના માથામાં એક ઉત્તાવળો વિચાર ઝમકી બેઠો. એણે બધા લાલ કંડાઓ એકઠા કરાવી હુકમ આપ્યો, 'આ કુંગર-માળને ફરતી દીવાલોને અડીને બિભેલાં તમામ ઝાડો પર આ કંડાઓ બિચા બિચા રાખી દો.'

અને બિચા દીવાલોને અડીને બિભેલાં ઝાડો પર કંડા ફરકતા થયા. ચાંગ-ઠાઈ-શોકના શાહીવાદી ગોરાઓનું વિમાન ચક્રર ગોળ ફરતું આ દીવાલો પરથી બેઠું હતું. બિચા બિચા ટેકરીઓનાં બરફ કંડાવણ માથાને અડીને બિચાં હોય તેવા કંડા બેઠું આ અવલોકન-વિમાન બિનાવણ, જલ્દી રહેતું હતું. એણે અવલોકન કરી નાખ્યું હતું.

પછી એ કુંગરમાળને ધેરા પાલીને પડેલી લાલ દુકડીઓને નીચેની તળેટીઓમાં બધો સમાન લઈને પહોંચવાનું ફરમાન થયું. અને એ પચાસ આઈલમાં મોકલાયલી જમીનદારી કિલ્સે-અધીની દીવાલોને અડીને બિભેલાં બિચા ઝાડોની બટાઓમાં પાછા વધારે લાલ કંડાઓ ફરકી રહ્યા.

સારે જમીનદારી જમાતોને એ દોરાવલો નેસડો આપુષો-ને જમીનમાં ઘટતો, પોતાના લડિયાઓને સજ્જ બનાવતો કપોમીનદાંગનાં મોટાં લશ્કરોની રાહ બેતો હતો. લાલ દુકડીઓ બે સ્વિસથી પેલા અવલોકન-વિમાનની રાહ બેતી આ જમીનદારી કિલ્સે-અધી પર દક્ષિણ દરવાજો સ્વિસ લંગાવતી હતી.

ત્યારે ત્રીજે સ્થિતિ ઉત્તરની સીમામાંથી કુંગરોએની પા
પાછળથી ફરી પડતા હોય તેનાં ટપકાઓ ટપકાયાં અને પછી
સફેદ સરકારનાં બોમ્બરોની એક ટુકડી ઊડી આવતી બોમ્બા
મઈ. જમીનદારી કિલ્લેનથી હજુ તો પોતાની જાંઘમાંથી જ
નહોતી ત્યારે ઊગતા સૂરજના તેજમાં ચમકતા બોમ્બરો લા
ઝડાએની વચમાં ગોઠવાયલી પત્થરની ઇમારતો પર ફૂટી દે
હતા. ત્યારે નીચેની કંદરાઓ અને તળેટીઓમાં લપાયલી લા
ટુકડીઓ અને હજારો કિસાન સહાયો હવે શું થશે તે સમજ
જમીને પેટ પકડીને દસતા હતાં.

‘આપણી કિલ્લેનથીનો સંદાર કેવી લમાનક રીતે કરવામ
આવે છે તે આપણે એક પથુ જનના ભોખમ વિના નો
રાહીશું.’ લાલ નાથો લપાઈને ગોઠવાયલા કિસાનોને પદાર્થ પા
ખતાવતા કહેતા હતા.

અને કુંગ-સી-સાઈની કુંગરમાળાની સિંચાઈથી કિલ્લેનથી
પર શાહીવાસોએ આંગને બેઠ ધરેલા બોમ્બના દમદા તૂટી પડ્યા
બગબર એક કલાક સુધી આખી કુંગરમાળને હચમચાવી નાખત
ધડાકા થયા હતા. એક કલાકમાં જ પોતાનો જથ્થો સંદારક સાજ
ઉદારતાથી વરસાવી ઈ પેલાં પાંચ ચક્કર ગોળ ફરતાં આ
આજની દારુણ દારવાહીની ફોદથી ઘૂરઘૂરતાં જતાં હતાં ત્યાં
ઉત્તરના આકાશમાંથી બીજાં પાંચ ફૂટી આવ્યાં. ધુંવાતા અને
સળગતા કુંગરનાં માથાંઓ પર આ નવાં આવેલાંએ પાછો એ
કલાકનો જાંઘર મારો ચલાવ્યો અને એમના ગોરા માલિકોની
મુખપરક્રમદ આખવા ઉતાવળાં ચાલ્યાં ગયાં.

પછી નોંગટુ-યુટુ-સોંકવો વનરાજ્યોમાં રાહ જોઈને બેઠેલ
લાલ લડવૈયા નવા લાલ ઝંઘુઓ ફરકાવતા, લોકગીતો લલકારતા
સળગતી ધુંવાતી કિલ્લેનથીઓ પર ચડ્યા. ત્યારે કુંગ-સી-સાઈન

દીવાલો આડી પડીને સર્પ મર્ષ હતી. અંદરની ઇમારતોમાંથી એક પશુ આખી જીભી નહોતી. જમીનદારીના બધા સાગ સળગી ને ધુંવાતા પડ્યા હતા. જમીનદારીની વિચ્છેદબોર જમાતના સેંકડો લકિયાઓ, ઢોરો અને માલિકોની જૂનાક આ મહાસંહારમાં મરેલી પડી હતી.

‘આવો વિકરાળ આપણો સંહાર સરળવચનો હતો,’ લાલ નામકો શાહીવાડના વિકરાળ રૂખી ઘાતફી ‘જમી’ કેખાડતા હતા.

પછી આ કિલ્લેબંધીને ફરતા લાલ ઝંડાઓ હિતારી લેવાના હુકમ નીકળ્યા. પછી આ કીઆમસીના સૌથી જગરા વિચ્છેદબોર યાજ્ઞ પરની સાકસથી શરૂ થઈ અને એ વિચ્છેદબોરની પર્વત-ચોકમાં જગતજનતાની પ્રત્યેક તાકાતનો માનવજાંઘવતાના જાવનો લગાયક લાલ ઝંડો રોપાયો, અને ફરતા બધાં ખંડિયેરોમાં લાલ મોરચાના મધકની કારવાલીઓ ગોઠવાઈ ગઈ.

ત્યારે દોઢલાખની સંખ્યામાં જીભરાતાં ચાંગનાં લશ્કરો ડુંગકુ-ના ઉત્તર ઘાટ પર ધસતાં હતાં. એ ઘાટનું રક્ષણ કરવા ગોઠવાયેલી પહેલી હરોળ પર એ ધસારા પહેલાં ગોરા બોમ્બરોએ મોતનો મારો વરસાવ્યો. લાલ લડવૈયાની પહેલી હરોળ પાછી હતી. પાછળની ગોઠવણીમાં છૂટીછવાઈ રીતે ડુંગકુ-સીંકવોની પર્વતમાળમાં ત્રીસ-હજાર લડવૈયા ગોઠવાયા હતા. હજારો કિસાન નરનારીઓ હરેક ગોઠવણીની પીડમાં પુરવડાની હલચલ જનીને યુધ્ધયાપ રહીને કામ-ગીરી બળવતાં હતાં. કાંઝની ટુકડીની પાંચસો રણયુદ્ધીઓ આજે આયુધ ધરીને બીજી હરોળના નવઘાટની નીચે ગોઠવાઈ મર્ષ દતી.

પહેલી હરોળ વૃદ્ધી હતી. બીજી પર પ્રમામ બપાનક જનીને વૃદ્ધી પામ્યાનો હતો. ૧૯૪૧ના છેલ્લા મહિનાના છેલ્લા દિવસનો અષ્ટકાસે મળેલો પહેલો વિજ્ય જિજ્ઞવતા નવઘાટના સંમામ પર વૃદ્ધી પામ્યાની કારવાલી રચતું સૂરિયા સરસારો પાંખી ટિલિટન

પશ્ચિમમાં એક તાજ લીધેલા કસ્યાની કતલ કરતાં જનરલ ટાનની સરદારી નીચેનાં ફરમાનો થકા હતા: ૧૮મી ડિવિઝન પાછળ અલાયદી રહી હતી. બીજી ત્રણ ડિવિઝનોમાં ૨૮મી ડિવિઝન ઉત્તર પશ્ચિમથી, ૨૪મી ડિવિઝન દક્ષિણ દિશામાંથી અને ૭૭મી ડિવિઝન દક્ષિણ પશ્ચિમમાંથી લાલ ચોદા પર લાંસ નાખીને ધસતી હતી. આ બધી ડિવિઝનોનાં તોપખાનાં ગોરા ચાલીવાદોની ખાસ સજાવટ હતી. આ બધી ડિવિઝનો પાસે બેઝમરોનાં ભેગાણુ ગોઠવાયા હતાં. ડુંગર પરનો આ ધસારો સંહારનો પહેલો કદમ ખનવાની હોશ ધરતો હતો. સૈનિકો તરફ આવી ચંત્રો જમાવટ ગોઠવાઈ રહી હતી.

૧૮મી ડિવિઝન આ ધસારાની કુમકમાં પીકમાં ગોઠવાઈ હતી. આ અઢારમી ડિવિઝનની પૂંજડીને યુદ્ધના આરંભમાં જ પકડી રાખવા લાક્ષ્મીની તોપો ધસાતી હતી. ઉતાવળો દોડતી લાલ ટુકડીઓ જોડી કમડોમાંથી સુપચાપ ચાલતી હતી. લાલ જાલાઓની ટુકડીઓ તોપખાનાઓને કાચી નાખવાની કપરી ફરજ પર નીકળી ચૂકી હતી.

ચંત્રાયુદ્ધોથી સંબંધ થયેલા દોઢ લાખના ધસારાને ખાળવા બધા મળીને ત્રીસ હજાર લાકૃષ્યાનો વ્યૂહ ઝપી સંચલન કરવા ગિરિકંદરાઓનાં લઘુક નેસકાઓ પરથી ટાંપી રહ્યો હતો. લાલ લાકૃષ્યાના રાજદારણુનો પ્રચાર પણ લઘુક જનીને શરૂ થઈ જવાનો હતો. ચીનની લોકઆઝાદી ચાંચની તોપ સામે તાકતી હતી. ચીની જનતાનું લાલ લશ્કર માલિકાની જલ્લાદી કારવાહી સામે જમીનદારી અને ચોલીવાદોને ખતમ કરવાની રજુદાઝ વીધનું તૃદી પાવાનું હતું.

ત્યારે લઘુક આખા મોરચા-પર ધમધમી જીકવાની સમય-દારી. જેઆમ તે પહેલાં 'ચીની નારીની એક લઘુક ટુકડી એક

ઊંચી વધેલી ટેકરીની અધવચની એક બજોલમાંથી નીકળી પડી. ટેકરી પરનો તોપમારો આ ઝોચિતી કિકિયારીથી ગભરાઈ ગયો. જાણે ટેકરી વચમાંથી બિધડી જતી બજોલમાંથી ચીની ધરતી લાલ દોકરીઓને જન્માવતી હતી. ચીની ધરતીમાંથી ઊગતા જીવનની પહેલી લોકગિરા ગરજતી હતી, 'ભાઈ ભાઈને સંહાર અટકાવો. શાહીનાંને મારી હટાવો, જમીનદારી જસ કરો...' વિચલ્યોરી ખતમ કરો...કિસાન કમદારોના રાજકારણવાળું નૂતન ચીન કાયમ કરો.' અને વિકરાળ પર્વતગ્રજ પર આ લગાઈ છે કે હિમાળાનો આરામ કરવા આવેલી ડાઈ ઉજળીની ઉજળી છે એવા એક પળના ખ્યાલમાં આંખો ફાટીને ભોંઈ રહેલી તોપ-ચીઓની ટુકડી સામે ચીની છોકરીઓના લાલાની અણીએ તાકીને ઊડી. ગોઠવાયલી તોપો પર કાંતી વિકરાળ જખી ખરાડી ઊડી, 'લાલ કાંતે શરણે આવો' અને ખીજ જ પળે લાલ બાલાએ. મરણિયા બનીને વૂટી પડ્યા.

અને લાલ બૂદ પર મડાયલી તોપો ચીકમાંની તળેડીઓમાં 'હજી તો મણી વાર છે'ના ખ્યાલના આરામમાં લહેરાતી ૧૮મી સેન્ટિમેન્ટ પર મોઢા ફેરવીને ફૂટવા માંડી.

અને એ જ સાથે ૧૮મી સેન્ટિમેન્ટવાળી નવધાટ પરના બૂદની ગોરી પીઠ પર પાછગથી અને જાને પાંખ પરથી લાલ લાવૈયાની ટુકડીઓ ફાટી.

અને એ જ સાથે દક્ષિણ પશ્ચિમના સફેદ લશ્કરના ડાકા પર લાલ હતો શરૂ થઈ ગયો. આખી પર્વતમાળ પર એક સાથે લલાળક સંઘામ ખુલ્યો મુકાયો. સંઘામના આરંભમાં લાલ લાવૈયાએ પહેલો નકશો અને લાલ લાવૈયાએ યોજેલું સમવપતક સંઘામનો આરંભ કરીને દુશ્મનોના બૂદ અને સમવપતકને મૂંઝવી નખાવું.

૧૮મી ડિવિઝન આખી ખેરવિખેર થઈ મઈ ત્યારે સાંજ પડવા આવી હતી. ૧૮મી ડિવિઝનની બેઠાઈ મચેલી. પીઠવાળી ડુંગર પરની સફેદ કારવાહી પાછળથી તો કાચાઈ મઈ હતી. ૧૮મી ડિવિઝનનો સરદાર જનરલ ચાંગ-કુઈ પકડાયો, ત્યારે સરારનો ન્યારતો ભેતો હતો. એના સમયપત્રકમાં તો એણે ચઢવાનો વારો સાંજ પહેલાં આવવાનો ન હતો. ઈંગેઝ કમાન્ડર ટાઈ-ચેહને પકડીને લાલ તરુણી કાંગની હરોળામાંથી એક ટુકડી આવી પહોંચતી હતી.

૧૮મી ડિવિઝનની તોપો પર લાલ સંત્રીઓ ચોટી ભરતા હતા. ૧૮મી ડિવિઝનનાં આયુધો બરેલી પેટીઓ લાલ ટુકડીઓ તાબે કરતી હતી.

અને ૧૮મી ડિવિઝનનો સંહાર કરીને અને ૧૯મી ડિવિઝનને લાલ ગ્રામો તરફ ભાગી છૂટવાની ફરજ પાડીને લાલ ચોટીઓ આમળ વધેલી બીજી એ ડિવિઝનોની પાછળ તોપો ફેડતી હતી.

૧૮મી ડિવિઝનની આજ્ઞાની સફેદ ડિવિઝનોનાં સંચાલન તો આગળ મોઢાં કરીને ગોઠવાયાં હતાં. એ ગોઠવણીને પાછી ફરવતાં સામેની લાલ ટુકડીઓ ધસારો કરે તેમ હતું. એટલે લાલ બ્યૂદની સૂઝી વચ્ચે પકડાયેલું સફેદ સોપારી બરડવા જતાં લાલ બરડામાં બરાઈ ગયું. એ બરડામાંથી એકલી ૫૦મી ડિવિઝન બાકી હતી. એ ૫૦મી ડિવિઝને લાલ હરોળ સામે આખો દિવસ તોપનો મારો ચાલુ રાખ્યો હતો.

પણ પછી રાતના અધારમાં અટકેલી લગાઈમાં, લાલ મુનંદાઓ ૫૦મી ડિવિઝન પર તૂટી પડવા ન્યાંથી વાપરવું પણ ન જિતરી શકે ત્યાં જિતરતા હતા. દુરમનોના ધસારાની જોરદાર મધ્ય મોરચો બનેલી ૫૦મી ડિવિઝન પર તૂટી પડીને ખપી જવા સેકડો મરજવા અધારી ઝડીઓમાં, શિલાઓની પીઠ પાછળ અને તોપોના ખાસઓમાં પહોંચતાં હતાં.

૫૦મી ડિવિઝન પર અનુભવી ધસારો પાછલી રાતની સંધ્યા પહેલાં તૂટી પડવાનો હતો. એ ધસારા પર ધસતી જાલાની અણીઓ ટાંપી, રહીને ગોઠવાઈ હતી. હેન્ડમીનેકાનો પહેલો હથોળો આખા ક્ષયંકર લેવાનો ધસારો બનવાનો હતો.

અને એ આખરી પણ આવી પહોંચી. અંધારામાં વજૂટતા લાલ વીરોની છાયા વિરાટ ને વિશાળ બની. અંધારામાં છૂટેલા લાલ પડખાયાઓની ગણના ચડ તાકાતે ગૂંચરી નાખી. હજારોની ગણતરી ગણતા ૫૦મીના સફેદિયા ડાકારને લડવા લાગ્યા.

ખીજ દિવસના ખપોર સુધીમાં ૫૦મી ડિવિઝન વીખરાઈ ને નાસતી હતી. હુંગકુની બિરિમાળાએ સફેદ ડાકુઓ પર વિજય મેળવ્યો હતો. આખો મોરચો હજારો દુશ્મનોનાં યોધાથી છવાઈ ગયો હતો. હુંગકુના મોરચા પર તોપો, રાઈફલો અને ખીજ સાધનસામગ્રીના જથ્થાઓ જપ્ત થતા હતા. હુંગકુનો લાલ વિજય સીંકેવોના મોરચા પર નવાં જોમની લડાયક હવા લહેરાવતો હતો.

પણ આ તો હજુ પારોરામાં પહેલી પૂણી જ હતી. આખા કીઆંગસી સોવિયટનો સંહાર કરી નાખવાની જંગી યોજના ધડીને ચાંગની સરકારે બધા મળીને સાકાવજુ લાખ સૈનિકોની ડિવિઝનો રવાના કરી દીધી હતી. દક્ષિણ કીઆંગસીને ફરતાં તમામ મામો અને સહેરોનો સંહાર કરી નાખવાનાં ફરમાનો લઈને આ જલ્લાદોના ધસારા, હુંગકુ-સીંકેવો પર તીક્ષ્ણ ચૂકપા હતા.

પણ ગઢન અને ઘેરી પર્વતમાળા અને એની તળેટીઓના ધુમ્મસમાં દંઠાવણ રહેતા ગઢન અને ગૂઢ જોવા ફુગરહેલા અકગ લેખા હતા. સાકાવજુ લાખને અહીં ચમાત્રી દેવાના લાલ લડાઈવા-ઓના નિરધાર આ ગઢનતામાં ગુંજી ઊઠેલા હતા.

એ ગઢનતામાં પહોંચીને લાલ દુકડીઓના છૂટાજવાબા મુશંભે પર તૂટી પડવા માટે સફેદ અવણીઓમાં લાલ લસકરની

સમગ્રી બચાવતા લાલ કિસાનેને પકડી લાવવામાં આવતા હતા પછી સંગીનોની અણી પાછળ એ કિસાનેને લાલ ઢુકડીનું મથક બતાવવા હાકવામાં આવતા હતા.

અને ગિરિદેશના લાલ રસ્તાઓ પર સફેદિયા ઢુકડીઓને દોરતા કિસાનો અધારી કંદરાઓમાં ચઢને, સીધા શિખરો પર ચઢીને ઢોલકડી જેવી જગ્યા પર ચંબીને રણુહાક ગળવતા હતા, 'ચાહીવાદીઓના કુતાઓ પર વૂટી પડો.'

અને ચાહીવાદીઓના કુતાઓ પર વૂટી પડતા આ મરણવા કિસાનો જીવનઅધિકાર હતા આસપાસની ગેરીયા ઢુકડીને ધસારો પહોંચાડતા હતા,

પછી પેલા સફેદિયા સોદાગરો આ મરણુની બોડમાંથી જીવતા બહાર જઈ શકતા જ નહોતા.

એટલે હકાયા ચાહીવાદી કુતાઓ પોતાના હાથમાં પકડાતા કાઈ પણ કિસાનને વીધી નાખતા હતા. કાઈની પરીક્ષા કરતાં લાલચ ધરીને ધનામ દેતાં કહેતા હતા, 'અમને લાલની બોડ બતાવો તો.'

પણ આકાશ સામે દેખતાં કિસાન નરનારી સમગ્રવર્તા હતા, 'એકસો ઉપરવાળો ભગવાન જ તે જાણે છે.'

'શું?'

'લાલ લડવૈયાંની લાલ ગુફાઓ...ચુ-માઉ જેની ચોખ્ખીઓ ગોઠવે છે...પેંગ જેવો પેંગ ચામ-ચાંધી આવ્યો તેવો જેનો હોઠો ગરજે છે ને...અને...'

'તું લાલ જાણે છે' બોલતી ખિજવાઈ પાતી સફેદી ના નિર્દોષ કિસાનેને વીધી નાખતી.

અને આ ગહન માનવતાના પકડાતા પાછળાને ચામે મોઠેલા વેદિયા સૈનિકો મુપચાપ પૂછના અહોભાવથી સાંભળી રહેતા હતા.

‘એક દુશ્મન શાહીવાદ...એકદેશ ચીન...એક લોક ચીની કામદારે કિસાન...સ્ત્રીઓ...વિદ્યાર્થીઓ...કારકુનો શિક્ષકો...’ ચીની જગ્યાપલાં શરીરો ચાંતનાની પીકાને પકડી રાખતા ‘લાલ રાજ-કારણુ બોલતાં હતાં.

‘પણ સાચેસાચ લાલ સરદારો બધા...’

‘હા, લાલ લશ્કરે ચૂંટ્યા છે. લાલ લશ્કરને કિસાન નર-નારીઓ તરુણ-તરુણીઓ રચે છે અને ખેડે તેની જમીન છે... બધાં ચીનીઓ બાંધેલા છે...અને તો...’

એવો સાદા ત્રણ લાખના લશ્કરો સામે હુમલો-સીંકવોની કિસાન જનતા જંગ માંડતી હતી.

ત્યારે સીંકવો પરનો નવો હલો સર ચર્ચા ગયો શાહીવાદી વિમાનોએ સીંકવો નગર પર આમ વરસાવી મૂકી.

પણ આખું જ સીંકવો નગર મહાન જંગલોમાં અને પર્વતની ઢાળોમાં છુદાં છુદાં ઘટકામાં ક્યારેનું જ ખસેડાઈ ગયું હતું.

‘સીંકવો નગર અને ફરતાં તમામ ગામો પર મોત વરસાવો’ દક્ષિણમાં બેઠેલો ચાંગના લશ્કરોનો તૈમુર સ્થગતી આગ નેતો, સિગારેટ ફૂંકતો, આનંદ માણતો મસુરિયા પર પહોંચી ચૂકેલાં જાપાની ધાકોના સમાચાર વાંચતો હતો અને બબડતો હતો,

પણ પહેલા દુશ્મન કામ્યુનિસ્ટો...કામદારો...કિસાનો ‘ચાંગ-કાઈ-રોકનું રાજકારણ આવતો, ધુમાડાની સેર પર ચઢીને સીંકવો પડવાની કલ્પનામાં ગળું ખેંચારતો આ સફેદ જલાદ સીંકવો પર તૈયાર કૈયા પોતાના નકસા પ્રમાણે આવતી કાલના પસારા-નો’ ખ્યાલ બોલતો હતો.

ત્યારે સીંકવોની લાલ રાહજરી નીચે ગ્રિફથ સંવચન દુકડી-ઓ સાથે ગેરીલાની ખાસ દુકડીઓ એની પીકમાં ચરતી હતી. ત્યારે જ આ માંધાતાના જંગી જમાવને તોડી નાખીને હુમલો

કરતાં પણ મોટા પાઠ શીખવવાની રેખાઓ ગોઠવતા લાલ લશ્કરના પેંગ અને લીન પીઆઓ નામના બે મદારથીઓ મહાસેનાની સુ સાથે ગંબીર મસલત કરતા ઉતાવળા ફરમાનો ધડના હતા.

અને લાલ સંઘામનું મુખ્ય મથક દક્ષિણ તરફના એક શિખરના ઢાળમાં ખસતું હતું. એને ફરતા જંગલો પર લાલ લાવૈયાની ચારણી બિઝાઈ ગઈ હતી. ૧૬મું લાલ લશ્કર કાઓની સરદારીનીચે ટાંપી રહ્યું હતું. એની પીઠમાં જ સફેદ લશ્કરની એક આખી રેજિમેન્ટ પડી હતી. જે એની વચમાંના ગિરિધાટનો દરવાજો ફોડીને કાગ-કે-ચીંગની સંગીનો જમીનનાં અમી સૂંધની મોત અથવા વિજયનો નિર્ધાર સંધરીને સત્તજ બેડી હતી, આખો સમય ગેરીલાઓનાં નાનાં ઘટો સફેદ હરોળોની પીઠ અને આંખ પર વિખરાતી હતી.

સોવિયટ સરકારની હસ્તીના સલાહના જવાબમાં આ સંઘામ મહાભયાનક બનવાનો હતો. આ સંઘામની જેઆયલી કમાનમાંથી મરી ફોટવાની તમના તાલાવેલી કરતી...જીવતાં બનેલાં જંગલોમાં પ્રાણ પથારીને જણે સંઘામની પગ પર આસ ધૂંટી રહી હતી.

સંઘામની સારવાર કરવા, સંઘામના ધા ધોરા અને સંઘામે જંગને હથિયારો અને ખોરાક પહોંચાડવા એક લાખ નરનારીઓ અને તરુણોની સેરા જંગલ અને કુંગરાની બધી કરાડોમાં, ફડીઓ પર, લોકઅમીની સ્લિંગ દ્વારાઓ બનીને ધ્રુવતી હતી.

ગરીબોની જનજોડાઈ ચીમતોની ધાતજી મોજના સામે મંડાઈ ચૂકી. માલિકોનાં લશ્કરો સામે અમમાનવોનાં ઘટો કુંગર રેહ પર, જોડવાઈ ગયા. ચાલીવાદના ખાંધિયા બનેલા ચીનના વેચાણદારા ઉપર ત્રાન ચીનની માનવતાના લોક-આઝાદીના નેસકા જોડાઈ બૂઠના કિસ્લાઓ બનીને નિયાન મોકળાં ટાંપી રહ્યા. સુ-માઓના મુખ્ય ધામ પરથી સંચલનની સૂચનાઓ દોડતી

બની એક સીધા ચઢવની ચિલાઓ દેહતો એક ઉતાવળો લાલ કિસાન હાંફતો શ્વાસ ધંભાવી મહાસેનાનીના શિબિરમાં સીધો ધસી જતો ખૂબ પાડતો સંભળાવતો હતો:

‘હું ત્રીજા લશ્કરમાંથી આવ્યો છું. આજે સવારના સાત વાગે અમે વરસતા વરસાદમાં અને ગાદા ધુમ્મસમાં આગળ દેખવાની પરવા કર્યા વિના અમારી જગાઓ, પર ગોકવાઈ જવા છૂટક છૂટક દુકડીઓમાં ધસતા હતા. ત્યારે અમે અને દુશ્મનો સામસામા આવી ગયા. ધુમ્મસનાં ધાખાઓમાં અમે એકમેકને દોઢા અમે ભયાનક ચિચિવારી કરીને લૂટી પડ્યા. અમારી સંગીનો, પથગાઓ, કાલા અને છરીઓ ધુમ્મસમાં ચમકી ઊઠ્યાં. ભયાનક સંગ્રામ વિકરાળ ચિત્કારથી છવાઈ ગયો,...’

‘અને?’ ભયાનક સંગ્રામોનો લાલ લાવૃત્ત સંગ્રામની સખ્તાર્થ ધરતો વચ્ચે બોલ્યો.

‘પછી? પછી...’ મંદેશા લાવનદર લાલ સૈનિક શ્વાસ ખેંચીને બોલ્યો, ‘આપણાં આઠસો મર્્યા છે, હજાર ઉપર ધરાયા છે. આપણો સરદાર...આપણા ત્રણ લાલ નાવકા અને આપણા દસ કંપની આજેવાનો...’

‘અને દુશ્મન...!’ પાછો પેલો મહાસેનાની ઉતાવળો થયો.

દુશ્મનની બંને રેજિમેન્ટોની હાપણી થઈ ગઈ છે...દુશ્મનની એક એટેસિયન શરણે આવી છે...દુશ્મનોના આયુધોનો ઢગલો...દુશ્મનના ત્રણ સીંગેક કમાન્ડરો રેલ પકડાયા છે અને આઠ સરદારોનાં શબ હાથ લાગ્યા છે. હું નીકળ્યો ત્યારે સાફસૂરી આપતી હતી.’

‘તમે ભલે અને...’ ત્રુ શિબિરમાં બેઠેલી સંગ્રામસમિતિ તરફ ફર્યો અને પેલા સૈનિક માટે સૂચના દઈ રહ્યો, ‘તમે દોડતા પહોંચો અને તમારા પાટ પર દડી રહો.’

‘આપણે તેમામ વિભાગો પરથી આક્રમણ શરૂ કરી દઈએ. આ સંગ્રામ જેવા આખા મોરચા પર સંગ્રામો શરૂ કરી દઈએ... અને લીન...!’

લાલ સેનાની લીનપીઆઓ તાકી રહ્યો. ‘તાકું કામ સૌથી કંપડું છે. આપણા આક્રમણોની સાથેસાથ કાઓ-સીંગના મુખ્ય મથક પર વ્હી પડીને સફેદ લશ્કરોની આખી કારવાહીને રમદોળી દઈ શકામ તો જ...’

‘હું ફરમાનગી રાહ જોઉં છું.’ ફૂટલી પિરતોલ જેવો લાલ સેનાને તાકી રહ્યો.

‘અને માકું ફરમાન છે કે...લાલ લશ્કરનો મહાસેનાની સુપથ...તારી સરદારી નીચે જ આજે જંગે ચઢે છે.’

‘ના,’ એણે ખૂબ પાડી ‘આપણી કમિટી શું પારે છે?’

‘હું ધાકું છું તેજ...ઓ કટોકટી પર ચઢીને...હું અહીં પાછો ફરું ત્યાં સુધી આખા મોરચાનાં બધાં સંચાલન પેંગને માથે છે. આપણે નીકળવાની તૈયારી કરીએ છીએ.’

‘પથ...’ લીન ગરકાવ થઈ જતો જોઈ રહ્યો.

‘તું રવાના થઈ જા.’

અને લીન-પીઆઓ લાલ મુકી વોંઝતો ચાલ્યો ગયો.

પછી સંધ્યા શરૂ થઈ. હુમ્મસના અનેક આક્રમણો પર અંધારી છાંય ઘેરી આભા પૂરી રહી. આખા સાઠ માઈલના મોરચા પર તમામાર તૈયારીઓ શરૂ થઈ થઈ. નિખીર અરણ્યોમાં દોડતી મેશાલો અને અવારનવાર સંમળાતા ગોળાબારના અવાજો ફૂટવા લાગ્યા. ઠાઈ ઠાઈ ચીસો સંમળાતી શમી જવા લાગી,

સમયનાં પહેલુ પર સંગ્રામના આક્રમણો તરવરી ઊઠ્યા. ગિરિ-કંદરાઓમાં સંગ્રામના પડધા સમસળી ઊઠ્યા; પહેલા સંહાર-સંગ્રામની છબી સાઠ સાઠ માઈલના મોરચા પર વિરાળ હવાના

નાન્વટોળમાં બિડતી ચાલી. ધૂળ સાથે ધુમાડો ઊઠ્યો. ચિચિ-યારીઓ સાથે બંદૂક-તોપના અવાજો ઊભરવા. ચીની રુધિરની છોજો પર આયુધોની ધારો ધોવાઈ. સજાગતી છાવણીઓને હોંલવવા લોહી છંટકાયાં.

‘શાહ—શાહ’ના અવાજોથી સફેદ સૈનિકોનાં કાળજાં કંપી ગયાં, ‘ચાહીવદોના ખાધિયા સરકારોના બધા તોપના માળાઓ પર બસાનક’ ખનેલા લાલચોદાઓ વૂટી પડ્યા. સફેદ તોપખાનાઓ અજો દિવસ ગરજ્યા કર્યાં.

એવા સંપ્રામે જંગના ‘બે દિવસ અને બે રાત વર્તા ગયાં.

ત્રીજા દિવસની સવારે મહાસેનાની ચુ-તેદનાં ફરમાન નીકળ્યાં. તમામ ગેરીલા દુકડીઓએ દુશ્મનની પીઠમાંથી મોરચાઓ પર સામેલ થઈ જવાના એ દુકડો હતા. ચાહીવદે સજેદાં ચાંગની ખાધિયા સરકારનાં લોહીપુહાણુ લશ્કરો’ આસ ખાવા કાનચાહિ તરફ દક્ષિણમાં પાછાં ફરતાં હતાં. લાલ લશ્કરોને પણ પોતપોતનાં મથકો પર જમા થઈને નવા બૂદ માટે તૈયાર થવાના દુકડો મળના હતા.

ટુંગકુ-સીકેવો લાલ રણુમોરચો પચ્ચો નહિ. હાનરોના મંદાર પછી એ સફેદ રમતાનિયતને સફળતા સાંપડી નહિ. લાલ મોરચા પર ટુંગકુ-સીકેવો લાલકંઠઓ ફરકાવતાં નવા સંપ્રામાણ્ય કંકા-નિયાન બજાવતાં ઊભાં હતાં.

એ લાલપ્રદેશોની નજદીકમાં જ કીઆન નગર ચાહીવદોએ સજેલી નોકાઓ ઝુલ્લારવું સફેદ નગર બનીને ઊભું હતું. નવા હસ્તાની તૈયારીઓ માટે કાનચાહિમાં પણ જગ્યાઓ જમા થતા હતા. લાલ સરકારની ઉત્તરમાં નાનચાંગ નગર પણ પરદેશી લડાવક નોકાઓની તોપો ઝુલ્લારવું જમીનઘસે, નકાબોરો અને અશીશુના વેપારીઓનું ગોદામ બનીને ક્યોમીનટાંગો વાવટો ઉઘાડતું હતું.

અને શાહીવાદી યુદ્ધનૈકત્વો તથા વિમનો અને આયુધોના આશરમાં જનતાનો સંહાર માગતા ચાંગ-કાઈ-ચેકના શાંગહાઈના, હોંગકોંગના, કેન્ટનના અને હેકોના સોનેરી નેસડાઓમાંથી નાનદોગ સરકારના સરમુખત્યાર અને પ્રતિક્રાન્તિના મહાસેનાની ચાંગને સંબોધીને અવાજો છીક્યા, ‘આપ નામદાર કીઆંગસીના સોવિયટ મથકનો સહાર કરવાના સંક્રામણી જાતે સરદારી લેા નહિ તો આખા ચીન પર જેવો રૂસ પર છે તેવો લાલ ઝડો પથરાશે તો અમારું ને આપણું...’ અને એ અવાજમાં અગ્રેજ-અમેરિકી શાહીવાદોએ તમામ આયુધો અને આવડત પૂરા પાડવાની જાહેરાતો કરી.

અને પાછો બીજા વાર પ્રતિક્રાન્તિનો પશુ ચાંગકાઈ, કેન્ટન, નાનદોગ અને હેકોમાંથી મિલની ચાલેા, ગરીબની ઝૂંપડીઓ અને કામદારોનાં રહેઠાણ દુંદતો... ચક્રમદોને ધર બહાર ઢસડી જતો રાજના સેંકડો લેખે વીધી નાખતો બચકો, ‘કીઆંગસીની સોવિયટને, આખા ચીનના કામ્યુનિસ્ટોને સંદારી નાખવા હું જાતે ચડું છું.’

અને ચાંગ-કાઈ-ચેક ચીનનાં સોનેરી માનવંતાઓની, વિમહન ખોરાની અને શાહીવાદી જલ્લાહોની એક પરિવદ બરી.

અને એ પરિવદ જાહેર ક્યું, ‘અમે આખા ચીન પરથી કામ્યુનિસ્ટોને, તેમના લઘાયકોને અને સહાયકોને સંદારી નાખીશું.’

ચીનનાં ચાંગની દંડૂમત નીચેનાં તમામ નગરોમાંથી કામ્યુનિસ્ટોની કતલ કરવા એક દુ નામનો મશહૂર ઝુડો પોતાના જેવા પાંચસો પશુઓને, લઈને ચાંગ સરકારનો જલ્લાહ બનીને ફરતો થયો.

અને ચાંગ-કાઈ-ચેક કીઆંગસીની લાલ દંડૂમતનો ઉચ્છેદ કરી નાખવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યો.

અને એક પછી બીજી પાતળી 'યોજનાઓ વિચાર્યા' રહી. સ્ત્રીચાંગસીમાં લાલ જતી મયેલી માનવજાતની વસ્તી માત્ર એ કરોડની જ હતી. એ બધી માનવજાતો પણ સંહાર કરી નાખવો પડે તો ફેટલા જેરી બોમ્બો બનાવવા પડે તે અને તેનો ચીનના બંદર પર પહોંચાડતાં સૌ સાવ પડે તેના કિસાબો શાહીવાદી વલ્લભાચાર્યે મણવા માંડ્યા.

પછી દિલ્લેરે ઉઠેરેલા એક સૌ જોડલા નામો લશ્કરી અમલદારો આ મહાસંહારની તાલીમ આપવા અને નકશા દોરવા નાનકોંઝમાં આવી પહોંચ્યા. જર્મની પર કામદારોને વીધી નાખીને પાવરમાં બનેલા આ પિસાઓ ચાંગ સાથે પ્રેમ કરવા કહેતા હતા, 'આખી લાલ વસ્તીને સંહારી નાખવી પડે તો મેં યોજના પ્રમાણે તે સાવ સહેલું છે.' અને પછી ચીનનો ચાંગ આ મહાસંહારને, મૂરો કરવાના શપથ લેતો હતો.

અને એ શપથ પર આખીન ઉચ્ચારતો નાનકોંઝના ઇસાઈ દેવળનો વડો હવામાં કોસની નિશાની દોરતો હતો.

ચીની સોવિયટોની પહેલી પરિષદ અને પછી

‘સાબળને રે ભેડુબધો—કિસાનકમલારો... લઘાપોકા અને તમામ નરનારીઓ! આપણા સોવિયટ પ્રજાસત્તાકની પહેલી કોંગ્રેસ નવેમ્બરના સાતમા દિવસે શરૂ થશે ત્યારે તેમાં આપણી સોવિયટોના તમામ પ્રતિનિધિઓ ભેગાં મળશે.’

નૂતન ચીનનો લોકશાહી અવાજનો ગોડા કીઆંગસી-કુનાનની સરહદના સોવિયટ પ્રદેશો પર આમેગામ અને નમરે નગર ગરજી રહ્યો.

૧૯૪૧ના નવેમ્બરનો આરબ સુઈકીન નગરમાં વિશાળ જનસમારો બને આમત્રણ આપતો હતો આ મહાસમારોમાં ટ્રેડ-યુનિયનો, કિસાન સંગઠનો, લાલ લઘાપોકા થટોકા, શાહીવાદી વિરોધી સંસ્થાઓ અને લાલ લશ્કરની કમિટીઓ આ મહાન સમારોનું નિર્માણ કરી રહ્યા.

કીઆંગસીમાં સુઈકીનના લોકમેળામાં આવવા આખા ચીન પરથી જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી પ્રતિનિધિઓ નીકળી ચૂક્યા હતા. સુઈકીન નગરના એક વિશાળ દેવળનો એક સોવિયટોની પરિષદ માટે યજ્ઞગારાયો હતો. એ ચોક્કની આસપાસ નાનામોટા અનેક ખડો કમિટીઓની કાર્યવાહી માટે ચોળવા હતા, હજારો સ્વયં-સેવકો પરિવહન મહેમાનોની આવજત કરવાની ગોઠવણી કરી રહ્યા હતા.

પછી નવેમ્બરની ૫મી તારીખથી પ્રતિનિધિઓનાં પત્રોઃ

ભરવા માંડ્યાં. ચીનના અદ્યાર પ્રતિમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવી પહોંચ્યાં. ચીનના મહાન નગરોમાં ગ્રામ રીતે ચાલતી ક્રામ્યુનિસ્ટ પાર્ટીએ, અખિલ ચીન મજદૂર સંઘે તથા ક્રામ્યુનિસ્ટ તરુણ સંઘે અને પ્રગતિશીલ લેખકો અને કળાકારો તથા વિદ્યાર્થીઓ અને મહિલા સંઘે પોતાના પ્રતિનિધિઓ સુધ્ધકીન પરિષદમાં મોકલ્યા.

અને કીઆંગસી-કુનાનના સોવિયટ પરથી સ્થાનિક સોવિયટોના પ્રતિનિધિઓ પણ આવી પહોંચ્યાં. એક વિશદ જનસમુદાય ધૂમ્પતા સાગર જેવો સુધ્ધકીન પર ઝોલે ચઢ્યો.

પછી લાલ લશ્કરની હરોળોની હેલી એક વિશાળ મેદાનમાં તુમામ પ્રતિનિધિઓને લાલ સલામી દેવા ભરવામાં આવી. ક્રિસ્તાન કામદારોની રાજ્યપરોજની લક્ષ્મીમાંથી પસાર થઈને વધારે તાકાતવાળું, હિસ્તવાળું તથા ચીની જન્મલક્ષની પોલાણી મુક્તી બનેલું લોકલશ્કર લશ્કરી પોશાકમાં, લશ્કરી ઢગમાં કૂચ-કદમ કરતું માયા પરની ટોપીમાંના લાલ ચંદ્રકને ઝળહળાવતું જુદી જુદી હરોળોની ઢુકડીઓ બનીને એક વિશાળ આકારમાં ગોઠવાવા લાગ્યું. એક લાખ જેટલા લાલ લશ્કરની પુરુષ સમોવડી લાલ નારીઓનું બનેલું પાંચસોની ઢુકડીવાળું એકમ મહાસેનાની ચુની સાથીદાર કાંઠાની સરદારી નીચે હાજર થયું.

એક લાખની લઘાયક માનવતાની તસ્વીર ચીની વિરાટને આલેખી ગઈ. એ જખીએ ચીની લોકના સંગ્રામનો ઇતિહાસ લાલ લશ્કરમાં જડી દીધો હતો. એ જખીમાં જ પૂતળ ચીનનો લોક-આવેશ સમશેર બ-ચો હતો. એ જખીમાં સહાસતના લાખ લાખ અવાજો સૌર મચાવતા હતા. એ જ જખીએ ચીની અગામની આશાઓ, જિમ્મિઓ અને લોકજીવનની નેમોને સધરી હતી.

ચીની ધરતી પર પહેલી વાર આવી જન્મ તસ્વીર અનેક આપમેળેના રંગમાં આબેહૂમ ચીતરાઈને-જાતરાઈને, ચીની

વિરાટના કમેવરનો આગે હદમ બનીને, ચીની લોકના જીવનની સમાન ન્યાયની બાંધવતાભરી નેમ બનીને ચીની મા-બોમ પર સજવ, બનતી હતી.

એ જમીમાં અનેક સમામોના વિજેતા સેનાનીઓ હતા. એમાં યુ-માઉ સૌથી વધુ ક્રતા પણ એ વિરાટના અંદા રમથી જરા પણ જુદા નહોતા.

પછી એ આગેવાનોના થોડાક શબ્દો સંભળાયા. એક મોટો મહાનાદ એ શબ્દો પાછળ ઘૂંધરી ઊઠ્યો. એક સાથે એક હજાર બુમોએ સલામી સુણાવી અને પછી લાલ લાવંવાના લાખ દાંધની લાલ સલામીમાં જણે નૂતન માનવતાનું મહાઅગ્નિ આપું મહા-અઝાવાતમાં દાલી ઊઠ્યું.

પછી ખીજ દિવસની વહેલી ઉવાએ કુંગકુની પર્વતમાળની શિખરમાળ પર અદ્ભુત દેખાવ દેખાવો. આખા ચીનના લોકપ્રતિનિધિઓ જામી ટેકરી પરના વિશાળ ખડમાં હાજર થયા વીજળીના અનેક દીવાઓ એક સાથે ઝળગી ઊઠ્યા અને દિવસ-રાત જરે આ મહાસમારંભના સાદ સંભળવા લાગે નગ્નારીઓના વિશાળ સભ્યોદ્ધો આખી કુંગરમાળ પર ગોઠવાયલા ઊભરાઈ ગયા. આ મહામેદનીને આખી કારવાદી સંભળાય તે માટે આખી કુંગરમાળ પર લાઠિ રપીકરોની ગૂંચણી ગૂંચાઈ ગઈ હતી.

પછી આ ધન્ય દિવસની સલામી પૂરારતા થોડાક ધમાકાએ આખા પ્રદેશમાં ઊભરાયા. પછી બધી ટેકરીઓ પરથી બુમોલોના ક્ષવાળ મરજી ઊઠ્યા. પછી ચેન્પીંગને ફરતી કુંગરમાળ પરથી નૂતન ચીનના રાજકારણની રણદાંડો ઘૂંધતી ગઈ.

અને પછી અસમાનવોનું સંમામગીત આતંગ્રાધીવ ચડે થયું. એની પહેલી ગળંના 'ચી-લાઈ...' રણદાંડો બનીને મરજી ગઈ. સુધીનના સભામંડપમાંથી, એ સંમામગીતના અક્ષરો

ઊઠ્યા, તારના પકથા ડુંગરની દીવાલો પર અને કંદરાઓનાં ઊંઘાચુ-
માં ઊઠ્યા. એ મહાનાદમાં આસપાસની ડુંગરમાળ પર ગોઠવાયેલાં
સલામતોમાંથી દરેક લાખ નરનારીઓનાં જગમગન ધૂધવતાં થયાં.

પછી લાલ લશ્કરના રાજકીય વિભાગનો વડો વાંગ-કાઈ-
સીઆંગ જોમો થયો અને વ્યાસપીઠ પરથી બોલ્યો, 'હું અખિલ
ચીન સોવિયટ કમિસને ખુલ્લી જાહેર કરું છું.'

અને રશ્યુહાકે અનેલા રાજકારણનો આદુલાદ ડુંગડના હવા-
માનમાં છલકાઈ ગયો.

પછી લાલ લશ્કરનો મહાસેનાની ચુ-તેહ જોમો થયો અને
તેણે ચીની લાલ લશ્કર વતી આ મહાસમારંભને અભિનંદન
આપ્યાં. પછી ચીની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના મહામંત્રી માઓ અને
મધ્યમ કાન્તિકારી લશ્કરી કમિટીનો મંત્રી સીઆંગ ઊઠ્યા અને
વિરાટની રશ્યુહાકો પર ઊછળતા આ ચીની માનવોના મહા-
સમારંભને અભિનંદન દર્શ રજા.

એવી ચીની સોવિયટની પહેલી કમિસની કારવાહી થઈ
થઈ. એ કારવાહીએ જગતભરની લોકલોકતોને અંજલિ આપી.
ચીની શહીદોનાં માનમાં સલામી લેરી. ફરી માનવતાની સોવિયટ
સરમુખત્યારીને ચોતાની લઘાયક આધિવતાની બાંહેધરી આપી અને
પછી ચીની માનવતાના મહાસમારંભે સોવિયટ અદેશ માટેના
સમાન ન્યાયના, સમાન આધિવતાના, લઘાયક એકતાના અને લોક-
વહીવટના નિરધાર ધજા.

પછી ચીની અમમાનવે માટેની નૂન ચીનની લોઆગ્રાદી-
ની અને શહીવાદ વિરોધની જાહેરાત આ સમારંભે પડી કાઢી.

અને ચીની જનતા વતી આ વિગટના નિરધારે જપાની
શહીવાદ સામે લઘાઈની જાહેરાત કરી ચીની આધિવાઓની તથા
આંખની નાનકોળ સરકારની શહીવાદી તરફી નીચિને ધિક્કારી કાઢી.

ઇતિહાસમાં અખેડ-ચીન વિરાટની લાંબી કૂચ

ચીનના કીઆંગસી પ્રાંતમાં ચીની શ્રમમાનવોની સોવિયટ સરકાર સ્થપાઈ હતી. ચાંગ-કાઈ-શેક એ પ્રદેશનો સંહાર કરવા પાંચમી વાર નીકળતો હતો. આ પાંચમા સંહાર-સંમામમાં ચાંગ-કાઈ-શેકે નવ લાખનું લશ્કર જમા કર્યું હતું. મરોપીયં હોય સત્તજ યોધાં ચાંગનું લશ્કર પાંચમી વાર કીઆંગસી પર ચડતું હતું. જર્મની, ઈંગ્લેંડ અને અમેરિકાથી આવેલાં મુદ્દપત્રો અધીરાં બન્યાં હતાં. ચાંગની લશ્કરી યોજનામાં સેંકડો તોપો મંડાઈ ચૂકી હતી, વિમાનો ઊડતાં હતાં. ૧૯૩૫ના આરંભમાં ચાંગ-કાસીએ પાંચમો લોકસંહાર આરંભ્યો હતો.

જંગી રાક્ષસી જમાવટ કીઆંગસીનો સંહાર કરવા નીકળતી હતી. ચીની ધરતી પરનો એ લાલ ટાપુ હતો ન હતો કરવા ચાંગની સેનાઓનાં ધોડાપૂર વંઝાયુધો ધરીને ઊછળતાં હતાં. એ ચલવને ધારણ કરે એવા સેંકડો માઈલ પર ચાંગ-કાઈ-શેક પાકા રસ્તાઓ બનાવી દીધા હતા. હજારો નાની નાની કિશોરબાળાઓ ચાંગના વ્યૂહમાં ગોઠવાઈ ગઈ હતી.

જાણે જર્મન કાસીચાલી કૂચા ધરીને હજારો ફૂટે ફૂંવતા ચાંગના લાલેયા, તોપમારોઓથી પરણી મુજબના, આકાશમાંથી જોત વરસાવતા કીઆંગસીની રાખ છાંડવા આગળ વધના હતા.

ચાંગની એ નેમ હતી. એ આ વાર એળે નહિ જાય એવી એની ખાતરી હતી.

એ પૈશાચિક નેમને, રાહી પાડવા એક લાખ ને એંશી હજારની લાલ ટુકડીઓ ગોઠવાતી હતી. એ માસમાસની રાહી રાખવા એ લાખ જેટલા કામદારો, ને કિસાનોનાં જેરીલાબૂથ જંગે ચડતાં હતાં.

એમને ચડતાં જોતી ચાંગ-કાઈ-સૈકની જર્મન ગોઠવણી હસતી હતી. ચાંગ-કાઈ-સૈકનો આહવાદ જનલોક પર ફિટકાર હસતો હતો. અંગ્રેજ-અમરિહી શાહીવાદી કાકુઓ લાલ ખતેલા કીઆંગસીના મહાસંહારના સમાચાર સાંભળવા આતુર બન્યા હતા. ચીની લાલ પ્રદેશને ફરતો ચાંગનો સંહારસંમામ છવસેશુ બનીને જમી પડ્યો હતો.

ચાંગનો ધસારો કિસ્તેબંધીઓની ગોઠવણીમાં રહીને જ આગળ વધતો હતો. ચાંગના બૂકનો કોઠો લાલ પ્રદેશ પરનો ફસિા મજબૂત કરતો ગોલંદાજ અને વિમાની હસ્તાઓ પછી ધસતો જતો હતો. લાલ ચીનની ચારેકાર જાણે જર્મન ફાસીવાદે સજી આપેલા સંઘામની બીજી દીવાલ બંધાતી જતી હતી. યંત્રાયુધોની આગેકૂચ અટકે જ નહિ એમ લાગતું હતું. લાલ પ્રદેશ પાછો હટતો હતો. ચાંગ આગળ વધતો હતો.

ચાંગની નાનકીમતી સરકાર ખુલખુલાલ બનીને સમાચારો ફૂંકતી હતી કે લાલ પ્રદેશનો સંહાર ચર્ષ ગયો છે, કોમ્યુનિસ્ટો મરી શીયા છે, સોવિયટ કીઆંગસી આજો તારાજ ચર્ષ ગયો છે.

હુનાન કીઆંગસી અને કુવાનટુંગ પર હજારો ગાયેં તારાજ ચર્ષા હતાં. લાઓ ધર પર ચાંગનો સંહાર સૂસવતો હતો. લાઓ રાજ ચાંગના સંહારસંઘામના વિજયી ઘાટ પર સૂસવતાં પડ્યાં હતાં. લાલ લશ્કરના સાંકે હજાર લાવંયા મરી શીયા હતા. વસ્તીઓ ઉત્તજ ચર્ષ ગઈ હતી.

ક્યોમીનદાંગ સરકારની ચાંગ-કાઈ-ચોની કચેરીના સરકારી આંકડા બોલતા હતા કે હથ લાખથી વધારે ખેડૂતો બેઝમમારા નીચે મરી પરવાર્ધા છે, હવે સંપૂર્ણ સંહાર પૂરો થયો છે. હવે અમારી આજે-કૂચ અમારા સંહારસંગ્રામ પછી શમ્યુનિયોની દફન-કૂચ બની છે.

ભારે જીંદગીનમાં લાલ લશ્કરની લશ્કરી પરિષદ મળતી હતી. સોવિયટનો સંગ્રામભોરયો દક્ષિણમાંથી ઉઠાવી જવાનો પરિષદ નિર્ધાર કરતી હતી. દક્ષિણ ઉઠાડીને ઉત્તર પશ્ચિમમાંના સોવિયટ પ્રદેશમાં પહોંચી જવાની લાંબી કૂચ કરવાનો નિર્ધાર ધમાતો હતો. ઇતિહાસમાં અત્યેક એવો લાંબી કૂચનો લોકનિર્ધાર ધમાતો હતો.

‘આપણે પાછા હટીએ છીએ. આપણે આપણા જીવતાં રહેલાં લાલ લશ્કરના સાથે, આપણાં લડાઈ કુટુંબો સાથે, આપણાં લડાઈનાં સાધનો સાથે દક્ષિણમાંથી ઉત્તરપશ્ચિમ તરફ કૂચ કરીએ છીએ. એ કૂચની કારવાહી આપણે, ચર કરીએ છીએ.’ એવો લાલ સેનાનીઓનો આદેશ લાલ લશ્કરનાં સાંજગતાં હતાં. અસંભવ જેવો નિર્ધાર સાંજગતાં અવાક બનીને પોતાની ગજબનાઈ તરવીર ફેખી રહેતાં હોય તેવાં લોકલક્ષ્યો એકબીજાની નજરમાં તોફાનો વાંચતાં ગજબનાઈ પર જીવંત ફેવાનો અતિરેક અનુભવતાં, અગોચર ‘ગણાયલા જ દબાર માઈલની પગાંડી’ પર કૂચ કરવાના પોતાના દફનભેદ પર અહોભાવ ધરતાં હતાં.

જીંદગીનનો નિર્ધાર જનપ્રદેશમાં અફૂળ બનીને પથરાતો હતો. સોવિયટ પ્રદેશ પર લાંબી કૂચની કારવાહી અનેક આકારો ધરીને ફરતી બની રહી. લાંબી કૂચની કારવાહી પર લાલ એકમોના બૂદ ગોઠવાયા. લાંબી કૂચની નેમ પર નિશાન તાકીને, લાલ ધસારાઓ મોત સામે ઝૂચી રહ્યા. લાંબી કૂચનો નિર્ધાર બોલતી લોકજેહાદ પર વિકરાળ સંહારના આંગના ખૂલી કમઠાણનાં અંકમાં બોલીને જંગલિયતના દંતુચક્ર દલાવતો પશુ મરણિયો બન્યો.

લુઈસીન પસ્થી ધ્યાનવા નિરધાર પછીની સંગ્રામ-તોળતો-માં લુઈસ અવાજ સંભળાયો. લુઈસીનનાં અમમાનવોનાં નેસાં લુઈસીનની દ્રુષ્ય કદમો પર અંતિમ વિદ્યાની વિકસળ આપલે કરતાં મરી શીટવાના મરણિયા શપથ હિચ્ચારી રલા. ધર ધરની જીમ પર રથુખંજરીની જાતોએ નવા નિરધાર પર અહોભાવના ભાવ વરસાવતી મરી શીટવાની અંતિમ વિદ્યાયો લીધી-લીધી.

‘આપણી પાર્ટી...બિલકુલ મરહૂની પાર્ટી’ લાલ વસ્તીની કિનારી પર એક લાકડીએ ઉપરનું અરધું અંગ ટેકવી ડોક લીંચકી રહેલી વૃદ્ધા જોઈ રહી, એની પાછળ જોતો એક જુવાન વૃદ્ધાની નમેલી પીઠ પર હાથ ફેરવતો હતો. ‘કઈ પાર્ટી માડી ?’

‘લાલ...’ અમરહૂની હોય તેવી વૃદ્ધાએ કરપીણ નગર ફેરવી અને પછી રાજ સાંજેલા આંતરરાષ્ટ્રીયની પહેલી કહી કોઈ મંચ જાપતી હોય તેટલી ગંભીરતાથી ધૂંટી રહી.

‘પણ એમાં તો ડાસીઓ પણ છે....તમારા જેવી, અને જુવાનડીઓ પણ છે આપણા માઓની ધરવાળા જેવી ને એને દીકરી સાંપડવાની છે...આપણે નીકળીએ છીએ તે લાખી દ્રુષ્યની કોઈ પર્વતમાળના, કોઈ જંગલના, કોઈ...’

‘લે રાખ, રાખ...એને શેની આંચ આવવાની છે ? આપણા સુ-માઓની... આપણા લોક-સરદારની...આપણા એ મહામાનવની. ધરવાળાનો વાળે વાંકો થવાનો નથી...દસે દિશા-ઓની જોગણીઓ એની રખવાળી કરે છે...ને ટુંચ જતો લાગે છે !’ ને પાછું યાદ આવતું હોય તેમ એ પૂછી રહી, ‘એમાં ડાસીઓ છે દીકરા ? મારે હાન તો ના કહેતો હતો.’

‘ડાસી છે સિરફ એક...બાપુ સુનનાં...’

‘જનો રહે જાનો...એને ડાસી કહે છે... ? એ તો મા જી ...જ્યાં લાલ દીકરાંની...લાલ દીકરાંની...નવા લોક-ચીતની...

એ તો હારે જ હોય ને...! એના વના તમારું એક ગાડું નો ચાલે કે એક તોપ નો ફૂટે...કહે છે કે એને બાપુ સુને આપણાં ગરીબોની અને સૌની એકસરખી આઝાદીનો ખરીતો લખીને દીધો છે ને કહે છે કે...એટલા મોટા ખરીતાને એક નાની સરખી દાબડીમાં લખીને તેનો જંતર બનાવીને એ ગજામાં પહેરે છે...ને કહે છે એ ખરીતાને ખરા કર્યા વના એ મરવાની નથી અને હિં તે...’ ને લુવાનને બિપક્ષો જોઈ બબડી, ‘એ...બિપક્ષો...નહિ રોકવાનાં, મારાં સર્ગ દીકરાઓ...’ ને આંખો લૂછી કાઢી સ્વપ્ન જોતી હોય તેમ બોલવા લાગી, ‘જલ્દી મેધ ગરજ પડ્યા છે...જલ્દી મોરલા નાચી બેઠ્યા છે...જલ્દી ગુડેની પાંખો ફૂટે છે ને જલ્દી આસમાનમાં બેઠ્યાં વજરો ઉનાવળાં થાય છે’ અને તોય એની આંખમાં જિભરાતો દેખાવ રામતો ન હોય તેમ એ એક ટોળામાં ઉતાવળા પેડી ને બૂમ પાડી રહી, ‘એ બિપક્ષો...મારાં દીકરાઓ...’

‘એ મા...મા...દૂર જઈને જિજ...આ દીવાલ બહાર હમણાં માનવી માવાનાં નથી ને તું...’

‘ને કું...’ જ્યાં તાકડી બેઠી ને લાકડીને ટેકે ચાલી, ‘મને શું થવાનું છે! મને કાની ખીક છે...આ હજારો હાથ ને આકુષોવાળાં બિપક્ષો હો મારાં દીકરાઓ...ગજબ ચર્ષ જવાનો...છ હજાર માઈલોની મંજલ તે કંઈ વાત જિ!’

અને બધાનું નહોતો, અજોચર અરણ્યો, અને મહાબળાનું પર્વતોના છ હજાર માઈલ પર ટપી જવાનો નિરધાર કરેલી લોકસેનાના મોધ બિજળતા, વધતા, જ્યોત્ષ્ણ ધૂધવતા નીકળવા માંડ્યા પ્રાણનાં પૂર બિજળતા ચર્ષ, અમીની આશિષો કરેલી ઈર્મિઓ ઉતાવળા ચર્ષ અનિમીશ બનેલી નજરો લાગણીઓના કાલાહલ કરેલી અવાક બની.

અનેક આકુષો ચમકતાં ચાલ્યાં, અનેક ચારો કરેલા અને

આયુધોના ભાર ધરેલા લોકચોદાઓની પચદંડીઓ પ્રજાની ઊડી. પગેથી માયા સુધી વધારેલા લડાવક બાવ હિતાવળા જિજ્ઞાસ, વચમાં વચમાં કોઈ દરું, કે ધીમ્મ પર ગેડેલી લાલ સરદારો કે લડાવક વીરાંગનાઓની આકૃતિઓના ખલા પરના ભાલા ચમકી ઊડ્યા. કમરખાંધોમાંથી લટકતી પહોળા ધારવાળી તરવારો ખખડતી ખસાર થઈ.

ધૂળના ઊંચા ગોટા વધારે જિંચા ચડ્યા. ઓગડોના નાદના પાખા વધારે ધેરા થયા. આંતરસાધ્વીયનો રણનાદ જીજ્ઞાસો સંભળાયો. ચીની આગ્રાદીનાં લોકચૂનો વાતાવરણને ભેદીને જિંચે ચડ્યાં. આખા ય વાતાવરણનું અંતરિક્ષ જલ્દી જનજોદાદની ચારણી ખનીને ચારણીદના મૂળધાર વરસતું લાખ નોખતો ટપકી રહ્યું.

અને ચીની જનતાનું લોક-લક્ષર કૃત્ય કરી ગયું. લક્ષરનો દરેક સૈનિક સંઘમાનવ જન્યો. દરેક કદમ પર ચીનનો આસર જિજ્ઞાસો ઊડ્યો. દરેક પગસીએ ચીની આગ્રાદીનાં લોકનિશાન પર ઢોકા ગજવ્યો. દરેક દિલ્લી આઠ ચીની જનતાની માથ ખની. દરેક રણભેદિએ વિરાટ જાનની યાદ લાવીને એક નજર પાછળ નાખીને મોત ખનીને વિકરાળ જિભેલા છ હજાર મામલના એક અણુમણુ ઘાટ પર કદમ ઉપાડ્યો. એ કદમની કૃત્યના વ્યૂહ રચાયા. એ વ્યૂહનાં સચલનોના વેગ લાલલક્ષરના દરેક એકમ પર ફેરાયા.

નેવુ હજાર મરણ્યાંની કૃત્યની કતારો ખખડાઈ. નેવુ હજારની કૃત્યનાં આયુધો સગમ્યાં. નેવુ હજારની હામજલનાં આપના સમય-પત્રો લખાયાં. નેવુ હજારની કૃત્યને વિદાય આપવા અલીસ હજાર મરણ્યાનાં લડાવક સંગ્રામ-પટો રચાયા. નેવુ હજારને પહોંચતાં કરવા અલીસ હજાર જમર કુલેવરોએ કેસરિયા વાધા સળપા, નેવુ હજારની રહીન જનીને અલીસ હજારે ચાંગ-ફુસીના ચોમેર ધસતા સંહારની ધાર ત્રીલવા જીવતા દેહની પોલાદી પાટાઓ નેવી આડ જમાવી દીધી.

દિવસભર સંગ્રામે બેઠાયા અને રાતભર લાંબી દૂચના જમાવોમાંથી ચૂપચાપ દિવસભરના ગુપ્ત ધસારા ધસવા લાગ્યા. બધા ધસારા દિવસરાત બર ધસતા રહ્યા. ગધા ધસારા કીઆંગસીના દક્ષિણના મથકે યુદ્ધ પર ઠલવાયા. બધા ધસારા યુદ્ધ પહોંચીને ઈતિહાસમાં અને એવો વિરાટનો કદમ ૭ હજાર માઈલની મંજલ પર મૂકવાના હતા.

તથુ તથુ દિવસ સુધી પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફ મોટી બે હરોળો ધસતી ગઈ ચોથી રાતની છળરાત્રિએ એ બંને હરોળો હુનાન અને કવાનદુંગની કિસ્સેબંધીએ પર તૂટી પડી. લાલ વસ્ત્રીઓ સંહારાઈ ગઈ છે એમ જાણી ચાંગની મીંગ્યાનીઓ માથુતી હાવણીઓનાં પીજીઓની પાલીઓમાં સંહારાયલા લોકોનાં હાઈપિંગરોને બદલે લગાયક પડછાયાઓના કેસરિયા અનાદત આકારો દેખાયા. ચાંગનો ઘેરો લાં વજુરી પશ્ચો ચાંગની કિસ્સેબંધીનાં કમકાણુ ત્યાં તૂટી પડ્યા. ચાંગની પોલાદી કનલખાનાની વંડીનો ત્યાં દરવાજો ખૂલ્યો.

યુદ્ધનાં કમાડમાંથી લાલ ધોડાપૂર ઝિમટતા હતાં. યુદ્ધનાં મગજવાને વિદાય આપતાં આલીસ હજારના ખમીર કેસરિયા બન્યાં હતાં. આલીસ હજારની જમાવટ આગના હલાઓ ઝીલતી લોહીની ઊળો ઉછાળતી, ચલાવતા ગંજ ખૂંકતી, લોકખિરાદરીની ખીતની રીત પર મુસ્તક મઢાવતી હતી.

ધત્તીની જિઆક આલા ધરતી હતી. ક્ષિતિજની સીમા મોડળી બનતી હતી. જીર્મિઓ ઉશ્કાપાત મચાવતી હતી લાગણીઓના પ્રપાત વીજલ બનતા વહુટતા હતા. હજારો જ્ઞાન પર અનુરાગના કંક-આરોપણની ઉગ્રવળી જુમળો વીંટાતી ને વહુટતી ૭ હજાર માઈલની મંજલ પર ઠેકતી હતી.

હજારો અસિધારો ચમકતી હતી. હજારો ગુજારા ઝીટતા

હતા હજારો બુધસો એક સાથે ફૂંકાતાં હતાં. લોકજનતા જેવી
સાલ બોમ પર કપાતા દિલની સનામી વસતી નેત્રુ હજારની વિનાટ
કાયા અધીરો કદમે એક પગવાગ ટેકવી નાખતી જનજેહાદની
વજ્રમુક્તી ફરકાવતી હતી.

ચીનની ધરતી પર કીર્ત્યાંગમી પ્રાત અને કીર્ત્યાંગમીત્રુ
યુદ્ધ મથક ધન્ય જનત્રુ હૃદય યુદ્ધના કમાન્ડમાથી લોકજનનાની
અખવાળાને કદમ ઉત્તરપશ્ચિમ પહોચવાનો ઉકાવ ભરતો! જ્ઞાન દેતો
હતો, 'અમે સહાર પામીએ નહિ, અમે ચીની લોકઆઝાદી
જીવતી રાખવા મોતને જીતીને આવતી હાલે પાછા આ ધરતી
પર જ વિજયકૃત્ય કરશું.'

એ આવતી કાલ પર યાગ-ફાસી જર્મન જલ્લાલેના સાથમા
ઉપહાસ કરતો અદ્વિહાસ કરતો હતો.

પણ એ આતતી કાલ જગત-જનતાની ચીની સાગ જનવા
કાળની બહીમા, અમિપરીફાઓની ધમસોમાં ધીખતી મગજરા
માંડી હતી એ સગને ધાન્યાર પહેલો ધાવ ત્રીતની યુદ્ધની એરણ્ય
આજે ધન્ય મની હતી.

કતિહાસી કાળ પર કેવી એ કાળમીંદ કૃત્ય હતી! લાલ પ્રેમ-
ના કારખાનાના કાટમાલ એ કૃત્યમાં સાથે લદાયા હતા જ્ઞાન
મોગ્યાઓ પરથી જાપખાના એ કૃત્યમા શામેલ થયા હતાં ખચ્ચરો
અને ગવેકા પર તજૂઓ, આયુધો, દારૂઓના અને તોપો લતાવવા
અનત કાસતા લગાયા હતાં નેત્રુ હજાર નકવેલાની એ કૃત્યના
રસાલામાં હજારો લલ કિસાનોના સમાર ધગવખરી સાથે સામેન
થયા હતા.

જગત-કતિહાસ નવુ પ્રકરણ લખતો હતો કાળની માતા
નવાં ઓવારણા ઝોળવતી હતી. ધરતીનો પટ નવુ લોકખત ફેલતો
હતો. કાળના કાકા આનંદનો દારુણ અતિરેક ઉચ્ચારતા ૧૯૩૮ના

ઝોકટોખરના સોળમા દિવસે 'કૂચ કરે' નું ફરમાન ફૂંકતા હતા.

કીઆંગસી, ક્વાંગટુંગ અને ક્વાંગસી તથા હુનાનમાંથી દરેક પ્રદેશે માયાના મૂલ ચૂકવતી કમ્યુનિસ્ટોની વિગટકૂચ કરીશો પહોંચી ત્યારે લાલ લશ્કરના ત્રીસ હજાર લડવૈયા ખપી ગયા હતા. ઉત્તરમાં પહોંચવા નીકળેલા આ લોકકટની ખપી ખાલુએ ભરડા ભેરવા ચાંગનાં લશ્કરે દોડતાં હતાં. રસ્તામાં ખૂનખાર લડાઈઓ લડતાં, દિવસગાત કૂચ કરતાં જતાં નેવુ હજાર સાઠ હજારની સંખ્યામાં કરીશો પહોંચીને આટલા દિવસની લડાઈઓના અંદાજ ઠાઠતાં હતાં. અનુભવેનો નિયોડ લેતાં હતાં. નરી કારવાહી વિચારતાં નવા સંચલનનો રાહ નક્કી કરતાં હતાં.

અને સાઠ હજારની લાલસેનાનો ઉવટનો સંહાર કરી નાખવાની તકમાર તૈયારીઓ કરતો ચાંગ ચુન-દા સરદારે પર નવાં ફરમાનો ઇસકતો હતો. કરીશોના વિગટખોર વાંગ-ચીઆને ઉતાવળા આદેશ પાઠવતો હતો. વોરસેઈ વાંગ-ચીઆ લાલ દુશ્મનેનો સંહાર કરવાની ચાંગની કાર્પખંધી પર ફિલ ચતો લશ્કરે દોડાવતો હતો. ચાંગના હજારે સેનિકા લઈને ચાંગના સરદારે વિગટખોર વાંગના મહેમાન બનતા હતા. અશીલુમાં તરખોળ જમીનદાર વિગટખોરી કમ્યુનાનાં દિવાસ્વાનેમાં ડોલતી લાલ માનવોને સંહારવા ઊઠતી હતી.

કરીશોથી જે ખચશે તે લાલ લડવૈયા ઝેશુઆનમાં પેસશે અને ત્યાં વાંગઝી નદીને ઝોળંગશે, એવી આગાહી થાહતો ચાંગ કૂપે-માંથી, આનહુઈમાંથી, અને કીઆંગસીમાંથી જહાનનેમાં સેનિકા ભરીને, પશ્ચિમ તરફ વહાણો હંકારાવતો હતો. વાંગઝી નદીમાં લાલ લડવૈયાને ઝોળા નાખી તેમને ઉત્તરમાં આગળ વધતાં અટકાવી દેવાનો એ વ્યૂહ હતો અને જ્યાં પણ મહાસંહારને ટપીને બહાર નીકળે તેમને યુનાન સરહદ પર વધેરી નાખવા યુનાન તરફ ખીળાં લશ્કરે રવાના કરતો હતો.

સાઠ હજાર લાલ લઘવૈવાઓની સંગ્રામસમિતિ ચાંગના આ કોઠાઓને કોચતી ક્વીશોમાં નીકળતી હતી, ક્વીશોની આસપાસના સંહારના ભરડાને ટપી જતી જુદે જુદે રસ્તે નાનીમોટી કતારો રવાના કરતી હતી. એમ એક પ્રવાહમાં નક્કી કરાયેલે મધ્યે પાછા મળવા લાલ ધસારાની અનેક ધારાઓ ધસતી હતી. જુલજુલા-મણીઓ રચાતી હતી. ક્વીશો પર ખૂનખાર લડાઈઓ ખખડી છીંકતી હતી. જનતાના રખેનાગે લાલ લશ્કરના ખમીર પર પ્રાણ પચારી દેતી ક્વીશોની જનતા રખેવાળોની રખત્રાળી કરતી હતી. ચાર ચાર મહિના પર ક્વીશોનો જાંઘારસંગ્રામ પથરાયો. ચાર ચાર મહિનાની ખૂનરેણ પછી ચાંગ-કાઈશોકની પાંચ કિલ્લોનો ખતમ થઈને રણમાં રાજાઈ ગઈ. ચાંગના વિગ્રહખોર ઝેરિયા વાંગની રાજધાનીનું પતન થયું. વાંગની મહોલાતોના ખંડેર થયાં વાંગના પાટનગર પર લાલકંઠાની લોકખાની ગિરદાઈ. ચાંગના જલ્દાદ વિગ્રહખોર વાંગનો પ્રાંત લાલ હિંસ્યાલયી ગાજી જીડ્યો. ક્વીશોએ પ્રાંતભરમાં કિસાનસભાઓ સ્થાપી દીધી. ક્વીશોનાં નવજીવાનોએ મોત સાથે મસ્તી ખેલતા લાલ લશ્કરની મહોજ્જત સ્વીકારી થોડાક હજાર ક્વીશોના ચાર મહિનાના રમખાણમાં મરાયા પણ એમની જગાઓ પૂરવા ક્વીશોનાં જીવાનોએ પગપડી કરી.

પણ હજી ઝેશુઆનની સરહદ ટપી જવાની હતી. ઝેશુઆનમાં ચાંગઝી નદીનાં પાણી ઓળંગવાનાં હતાં. ચાંગ-કાઈ-શોકનાં લશ્કરો સંહારસંગ્રામની પૂરવણી કરી નાખવા આ મહાન નદીનાં મથકો પર રૌપાઈ ગયાં હતાં. અહીંથી ચાંગ-કાસીનો ઉમેદ લાલ લઘવૈવાઓને દક્ષિણપશ્ચિમ અને તિબેટ તરફ ધકેલી દઈ દફનાવી દેવાની હતી.

ચાંગ-કાસીની એકસો ને દસ કિલ્લોનો અહાં વેરાવલી પડી હતી. ચાંગ-કાસીના સુનંદા વિગ્રહખોરોનો અહાં ઇંજીમેજો

જાઓ હતા. ચાંગ-કાઈ-શેકની જર્મન દોરવણીએ વિજયની ઉજવણીના મહાર અહીં બાંધી ચૂખ્યા હતા.

ભારે ચાંગ યુનાનના નગર યુનાનકૂમાં બેઠો હતો. ચાંગ-કાઈ-શેક આ મોરચા પરના સરદારો, વિમ્મહખોરો અને બ્યૂરચનારાઓને તાર કરી કરીને તાકીદ દેતો કહેતો હતો, ‘આપણું; આપણું દિતોનું, આપણું શાસનનું અને આખા દેશનું ભાવિ અહીંથી યાગઝી નહીના કિન્નરાઓ પરથી લાલ દુશ્મનોને હટાવીને તેમને યાગઝીની દક્ષિણમાં જડી દેવામાં જ સમાપ્ત છે.’

ઉતાવળા ધનકતા તારના સદેશાઓ પર સહાર સૂસવતો ચાંગ યુનાનના પાટનગર યુનાનકૂમાં બેઠો હતો. બયાનક વિમ્મહખોર લુમ-યુનની અહીં રજવાડી રાજધાની હતી. ચાંગનો એ મિત્ર ચાંગ અને એની મેમસાહેબની રક્ષા કરવા હજારો સૈનિકોને ફરમાન આપી હંમેશના વિલાસમાં આગોટતો અપીણી લહેજત ફૂકતો પડ્યો હતો.

૧૯૩૫ના મેની વહેલી સવારે જગત-જનતાના એ કાન્ત દિનના લગ્નક સૂત્રોનાં જયજર્જન કરનાં પેલાં હજારો લાલ લડવૈયા દિવસરાનગર ચૂપચાપ કૂચ કરતાં દક્ષિણ તરફ વળીને યુનાનમાં ગિતરી પડ્યાં હતાં. લુમ સફાળો જાગી ઊઠતો હતો. ચાંગ અને એની મેમસાહેબની મેલી મુરાહો કંપી ઊઠતી હતી. સમાચાર આવતા હતા, ‘આજે ત્રણ દિવસ યર્ષ મળ્યા. લાલ ધસારો થઈને નથી. આવતી દાલે સવારમાં આપણા પાટનગરથી એ લોક દશ માર્દલ પર પહોંચી જશે.’

લુમના હોશકોશ ઊગતા હતા. ચાંગનાં અંગેઅંગ ચાલકતાં હતાં, ‘આ લોક...’ એનો હોક ફૂડના હતા.

‘એ લોક...દલે આપણા પાટનગરથી દશ જ માર્દલ પર છે નામદાર...ત્યાં આપણું તમામ ઘસડો...’

‘અને ત્યાં આપ નામદારે યરોપથી આણેલાં તમામ વિમાનો...’ બોલતો આબ-દાનવ નામે જણીતો યયેલો વિમલખોર લુંગ મહાકાય બનીને બેઈ રહેતો હતો.

‘આપણાં તમામ વિમાનો ભયંકર બોમ્બમારો ઝોકધારો...’ ચાંગની ‘આંખમાંથી અમિકલુ વરસતા હતા. એની સંક્રાયાયલી હડપથી શેષમાં વધારે તીણી બની ગઈ હતી.

‘હાહ, ઝોકધારો...’ લુંગ કહેતો હતો.

‘શું?’ મેમસાહેબ મરણતી પૂછતી હતી.

‘બોમ્બમારો ચાલે છે, નામદારણ!’

‘અને આપણાં કવીશેનાં પણ તમામ લશ્કરો ત્યાંથી બારોબાર આ લોકની પૂઠે પઠે તો તેની ખાતરી આપનાં...’

‘સમાચારો આવી ગયા.’ લુંગ બિનાવબો બોલી બોલ્યો.

‘અને...આપણાં ચાંગત્રી પરનાં ચોગ્રક લશ્કરો પણ...’

‘તાબડતોળ આ તરફ ફર્યા છે.’ પાછો લુંગ બોલી બોલ્યો.

પણ શાતા ન વળતી હોય તેમ આપ પાછો કહેતો હતો,

‘અને યુનાનફૂથી ફોડતી ફેન્ચ રેલ્વે?’

‘તૈયાર ■ નામદાર...’

પણ શરમાતો હોય તેમ સુધારતો ચાંગ બોલ્યો, ‘હું નાસી જવા માટે નથી પૂછતો પણ...’

અને ચાંગની મોડમ અટકેલી ચાંગની જમ્પાન ચાલુ કરતી બોલી, ‘સલામતીની બધી તૈયારી રાખવી સારી.’

પણ પેલો લાલ ધસારો જમીનમાંથી બિગીને જમીનમાં જ બિતરી ગયો હોય તેમ યુનાનફૂને કંપાવતો જાણે સમી ગયો. ચાંગનાં ત્યાંનાં લશ્કરોની સામે કોઈ લશ્કરો અચાપાં નહિ. વિમાનોની હારમાળાઓ જેવા ગીધાં બિજા ફર્યા. પણ તેથી સંહારના કોઈ સમાચાર આવ્યા નહિ. જાણે હવામાંથી જાગીને

અંતરવાત શમી જતો હોય તેવો કહેવાતો લાલ ધસારો શમી ગયો.

પાછો ચાંગ એની મેમસાહેબને પૂછતો હતો. પાછો પેલો વિગ્રહખોર લુંગ આવીને નવા સમાચાર આપતો હતો, ‘આપણે બની ગયા. આપણાં મથકો ઊંચલપાચલ થઈ ગયાં...આપણો વ્યૂહ ખોરવાઈ ગયો. ચાંગઝી પટ્ટની આપણી યોજના...’

‘પણ શું?’ ચાંગ બરાબર.

‘યુનાનનું તરફ ધસ્યા આવતા લડવૈયાઓ ચોક્કસ સેંકડો જ હતા અને તેમને...આપણને હેતરવા એ લોકોએ...અને...’

‘બસ બસ...પણ એમનો મુખ્ય ધસારો?’

‘સેંગકાઈ પર નામદાર...ત્યાં એ લોકો ચાંગઝી નદીને ઓળંગી જવા માગે છે.’

‘સેંગકાઈ તરફ એમની મોટી તથા હરોળો જાય છે.’ ચાંગ સમાચાર આપતો એના ખંડમાં ભેરથી આંટા મારી રહ્યો, અને પછી બરાબર, ‘આપણાં સેંગકાઈનાં લશ્કરોની મદદે અહીંથી તાબડતોબ ખીંછી તમામ મદદ રવાના કરો. આપણા ઉત્તર તરફના કિનારાઓ પરનાં તમામ જહાજો સગમાવી મૂકો.’

અને વિગ્રહખોર લુંગ અશીષના ઘેનમાં ચાંગનું હરમાન ધૂંટી રહ્યો, ‘આપણાં ચાંગઝીના ઉત્તર કિનારાઓ પરનાં તમામ જહાજો સગમાવી મૂકો.....’ અને એ આવતો થયો.

અને સેંગકાઈ તરફ ધસતી તથા હરોળોમાંથી એ જ હરોળો સેંગકાઈ પહોંચી અને સામે કિનારેથી સતત આવતા તોપમારા નીચે ચાંગઝી નદી પર એક મોટો વાસનો પુલ બાંધવાનું કામ શરૂ થઈ ગયું.

‘આ રીતે તો પુલ બાંધતાં અઠરાધ્યાં વહી જશે અને ત્યાં સુધીમાં આપણાં ખીજાં લશ્કરો સેંગકાઈની આશંકા..... મંદારનો જરડો.’ સેંગકાઈ પર પહોંચેલો ચાંગ ખુશ થતો હતો.

પણ પાછા ઉતાવળા સમાચાર માઠા આવ્યા. 'એક દિવસ અને એક જ રાતમાં એકસો પંચાસી માર્કેટ પર ટપી જઈને લાલ લશ્કરની એક હરોળ...'.

'લાલ લશ્કરની નહિ...લાલ ડાકુઓની...કાર્ક લશ્કર આમ જંગલીઓની જેમ...' બોલતો એ જોઈ ગ્યો ને ખરાબો, 'ક્યાં?'

'નાનકોંગની સરકારી લશ્કરી ટુકડીઓમાં સળગ થઈ ને ખરા બપોરે ચાઉ-પોંમના ચાંગરી કિનારાના કિસ્લા પર પહોંચી ગયા છે અને...'

'શું?'' એમસાહેબ બીની થઈ ગઈ.

'કિસ્લો પગો અને...'

'હજી શું બોલી છે?...હરામખોરો લાલ ડાકુઓ...'

'આપણે દક્ષિણે કિનારે લાંગરેલા એક જહાજમાં આપણી એક ટુકડી અને નાવક આ લાલ ડાકુઓ નાનકોંગની ટુકડી છે એમ જાણીને આવ્યા અને પછી એ જ જહાજમાં જઈને એમણે જાપો માર્યો ત્યારે આપણા સેનિકા જેમ રમતા બેઠા હતા ત્યાં તો આ લોક નાનકોંગ સરકારના જ લશ્કરી પોસ્ટમાં ઠેક ખંડમાં પેસીને ખરાડી બેઠ્યા, 'હાય જીયા' અને...'

'અને તું જા...'' ચાંગરું માથું જમવા માંડું.

પછી ચાઉ-પોંગ કિલાના કિનારા પરથી આઠ જહાજો દિવસ-રાત લાલ લડવૈયાઓની હરોળોને સામે કિનારે ઉતારવામાં રોકાઈ ગયા. લેંગકાર્કથી દૂર કરતી હરોળોનો મોટો લાજ અસાધારણ ઝડપ લાખવતો ત્યાં આવતો ગ્યો. મહાભવાનક ચાંગરી પણ ઓળંગાઈ ગઈ.

અને એશુઆન પ્રાંતમાં લાલ વિરાટની દૃશ્ય પ્રવેશ કર્યો. જનરાણીસીમો ચાંગ બીની એશુઆન પ્રાંતમાં આવ્યો. એશુઆનમાં ચાંગ-ફાસીનો લોકસંહારનો ખરડો પાડે વણાવા લાગ્યો. એશુઆનનો એકથી બીજો છેડો સમસમી બેઠ્યો.

ઐશ્વર્યાનમાં ચાંગ-ફાસીના એ વિગ્રહજોરો સીઆંગ અને વેન રત્નપાડાં ફાતરીને બેઠા હતા. ઐશ્વર્યાનના બને જાણિયા શાસકો આંગના મિત્રો હતા. બને બર્જારાનોં મોટાં લશ્કરો આંગની કુમક કરવા તૈયાર હતાં. આંગનોં બીજાં લશ્કરોને ઐશ્વર્યાનમાં જમા થવાનાં કરમાનો નીકળી ચૂક્યાં હતાં.

શયતાનિષ્ઠતા સત્ત્વ જેવી આંખોને વધારે કનગતી કરીને આંગ એની મેમ સાહેબને સમજાવતો હતો, 'હજી મહાભયાનક તાતુ નદી બાફી છે. એની માઈલ માઈલ લાંબી સાંકડી કંઠરાઓ છે, એના કિનારા વિકરાળ ને જીવલેષુ છે. એના વહેવાની કરાડો ગજબનાક જોડી ને અંતરાયોથી ઝિમરાતી છે. ચાંગઝી પાર થઈ થયું તાતુને ટપી જવી સહેલ નથી. એ તાતુને આરે જ મંચુ કહેનસાહતનાં લશ્કરોએ હમરો દીપાંગ બજવાજોરોને ઘેરી લઈને સંહારી નાખ્યા હતા. આ તાતુની જ વિકરાળ કરાડોમાં બલભલ્ય લડવૈયાઓનાં હાડાંપંજરો મૂસજતાં પડ્યાં છે...એ જ તાતુ આ લાલ લડવૈયાઓના મહાસહારનું મથક બનશે જ...'

અને તાતુના કિનારાઓ પર ચોફીઓ બેસી ગઈ. તાતુના કિનારાઓ પર બને વિગ્રહજોરોનાં લશ્કરોના પહેરા જોડવાઈ ગયા. તાતુની બપાનેક કરાડોમાં ફેટલાં ય વરસો પછી ચાંગ-ફાસીના દોરવેલા માનવપશુઓના વિકરાળ પડછાયા લાલ માનવતા પર પડી પડવાની રાહ દેખી રહ્યા.

'આપણે તાતુ તરફ આગળ ધસીએ છીએ.' ચીનનો વિરાટ બનેલો લાલ સેનાની સુ એના બેરુબઘની આંખોમાંથી 'ઈતિહાસ વાંચતો; હોય તેમ એક ભયાનક અર્થના વહેગ પર ધડીબરનો યાક ખાતો ધીર ગંજીર બનીને કહેતો હતો.

'અને આપણે એને ટપી જઈએ છીએ.' માઓ સુની વંદાતી બમરનું નિશાન તાકતો હોય તેમ કહેતો હતો.

‘અને ત્યાં...’ પાછો ચુની નજરમાં ઇતિહાસ ઊઠેલો હતો.

‘ત્યાં ક્યારે!’

‘ત્યાં, ત્યારે પેલા ટીપ્પોગ અળવાયોરો... મંચુ શહેનશાહતને હથાવી નાખનારા... એમનું એક લાખનું લશ્કર લઈને બળવાનો સરદાર ટા-કાર્ક...’

‘ત્યાં જ એના એક લાખને લઈને... એ એક લાખ આપણને હિત્તાઈ આપતા... જે એમણે ન ક્યું તે આપણે કરવાનું એમ કહેતા દુનિયાના વિનાના એક લાખ લોકદીકરાઓ, જન-ચોદા...’ માઓની ઘેરી નજરમાં તોફાન ઊભરાયું.

અને પછંદ હસતો ચુ વચમાં બોલી ઊઠ્યો, ‘એ એક લાખ ચીની સહોદરોની ત્યાંની માદ, માઓ-ચુના લાલ લડવા-ઓને માદ આપે છે કે...’

‘શું?’

‘અમે જુલ્યા ત્યાંથી તમે ફરી ગણીને આવ્યો.’

‘કે?’

‘કે ઝડપી હિલચાલનો સંચાલ-મોરચાનો નિયમ એ ચૂક્યા હતા. ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી ટા-કાર્ક પોતાના દીકરાનો જન્મ ઊજવવા ત્યાં આનંદતો હતો અને ત્રણ દિવસની દીલ એક લાખને મરખી મરખ.’

‘અને આપણી ઝડપનો આંક કદનો જ તાતુના ઉત્તર કિનારા પકે ચાંગ બેઠો હતો.’

‘એટલે તો આપણી ગતિ અસાધારણ છે. આપણા લશ્કરમાં મીઆઓ અને ચાન રાનીપરજના સુનંદાઓ આપણા ગરતા લખવે છે. આપણે કાલે સવારે જ લોલો લોકના લખાનક પ્રદેશમાં પેસીયું, જેની તાલુ લખાનક તેથી વધારે લખાનક આ લોલો લોક... એમના જંગલને કે એમની જંગલિયતને કાર્ક નમાવી ચકયું’

નથી. તિજેટની પૂર્વમાં પથરાયેલો એ જાવાનક અરણ્યોનો માનવ-
બદ્ધક પ્રદેશ પાર કરીએ પછી તાત્તુના કિનારા પર ચાંગ-ફાસીની
પાયવતાની સામેસામ લાલ માનવતાના સંગ્રામ મંદારો. એ સંગ્રામ-
ને સર કરવો કપરો છે પણ એ છેલ્લો હશે. ત્યાર પછીની પર્વત-
માળોની અનંત આંટીધૂંટીઓમાં ચાંગનો ભરડો લંબાશે નહિ. '

પછી સિયુ લોલો પ્રદેશના આગેવાનોને મળીને પાંચો આવ્યો.
સિયુ લોલો લોકની બાપા જાણતો હતો. સિયુએ લોલો લોક-
નાયકોને લાલચીનાઓની વાત કરી, સમાનતાની વાત કરી.
આઝાદીના શપથ આપ્યા ને લીધા.

લોલો લોકનાયકો આ નવી વાતો સાંભળી રહ્યા એમનાં
જમણે. પણ આજ સુધી ગેરી આમડીવાળા વિમલજોરોએ એથુ-
આનમાંથી ધસારા કર્યા હતા. લોલો ઝીઓને એ વિમલજોરો
હિપાડી જતા હતા. લોલો લોકને પકડીને ગુલામ બનાવતા હતા.

'એ ક્યાં વિમલજોર રજવાડાંનિ લકાર્ધ આપીને અમે આવ્યા
છીએ. અમારે તાત્તુને ટપીને.....'

'તમે લાલ ચીના ?' અહોભાવથી નાયકો પૂછતા હતા.

'હા, બિલકુલ લાલ...અમારું લક્ષ્ય લાલલક્ષ્ય...લોક-
લક્ષ્ય...અમે-તમે ભાર્ધ ભાર્ધ.'

સિયુની આ વાત લોલો લોકને મળે છતરી અને પછી લોલો
લોકનાયકો આ ગજબ જેવા સમાન માનવોની વાતો સાંભળતા
તેમને તાત્તુ નદીના કિનારા પર પહોંચ્યાંવા સેકડોની સંખ્યામાં
સાથે થયા.

'લોલો લોક-પ્રદેશમાંથી એ લાલ કાકુઓ જવતા જ નહિ
આવે.' ચાંગ-ફાસી પોતાના નાનકડા માથામાં ઇચ્છાના વિચાર
વાગોળતો હતો, 'એ જાવાનક જંગલીઓ એમને કાચા ને કાચા...'

પણ લોલો લોક-પ્રદેશમાં લાલ ધસારાની ઝડપ વધારે

સલામત બનીને આગળ વધી તાવુના કિનારાથી થોડે દૂર લાલ સરદારો અને લોલો નાયકોની સલામ મળી. 'તાવુને પેલે પાર માથુસોને મુલામ બનાવનારા વિઘ્નહરોર રાક્ષસો વસે છે ત્યાં અમે ઠંદી જતા નથી.' લોલો લોકનાયકો વિદાય માગતા હતા.

પણ આ લાલ માનવો પર મુઝ બનેલાં સેંકડો લોલો જુવાનો નાયકોને વીનવતાં હતાં, 'અમને આ લાલ સાથે જવા દો... જીવશું ને પાછાં ફરશું.'

અને સેંકડો સાથીદારોનો સચવારો સોપાને લોલો લોકનાયકો પાછા ફરતા હતા.

વિદાયના મેળાવડામાં એક મરઘીનું લોહી એકમેકની હથેળીમાંથી ચૂમતા લોલો લોકનાયક પોતાના પ્રદેશના રિવાજ પ્રમાણે કાલ દેતા હતા ને લેતા હતા: 'આપણે સૌ ભાઈ ભાઈ...સમે પડે તો સહારજો.'

એમ તાવુનો કિનારો એક પર્વતની કિનારી પાછળ જ આવી પહોંચ્યો હતો. લોલો જુવાનોએ દાખવેલી પર્વતની કિનારીએ પરથી લાલ ધસારાની સેંકડો ધારાઓ ટપકતી ઊતરતી હતી. અને પર્વત પરથી કુંભરાનાં કમાડો જોલીને ચોમાસાનાં ઝરણાં દોડે તેમ તાવુના કિનારા પર લાલ ધસારો ઊતરી પડ્યો.

પહેલા ઊતરાણુનો સેનાની લીન-પીઆઓ હતો. લીન-પીઆઓની લાલ કતાર લોલો પ્રદેશની તળેટીઓનાં ઘેરાં ઝરણો-માંથી ગહાર નીકળીને તાવુ-હોનાં નીર નીરખી રહી ચીનની ધરતી પર પર્વતો પરથી પછાતી આવતી અને પતાળા કંદરાઓને જોતરી કાઢતી. તાવુ-હોની સીમાદારી લથાનક ઊઝળતી આડી પડી હતી.

'હજુ તો પણ સ્વિસ બાકી છે.' વિચારતું ચાંગ-ફારીની કિનારાની કિલ્લેબધીનું આન-જેન-ચાંગ નામનું કસ્યાનું મથક

લીન-પીઆગોના છાપા નીચે 'ઝમકી જાયું ને પશું. કિનારા પરની ત્રણ મોટી હોડીઓ લંગર જાયકાને સામે કિનારે ભાગે તે પહેલાં ઝડપાઈ ગઈ.

એશુઆન પ્રાંતનો ચાંગનો લશ્કરી સરદાર જનરલ વેન-હુઈ એની સ્ત્રી સાથે જેન-ચાંગમાં મહેફિલ માણવા આવ્યો હતો અને અસાધારણ ઝડપના દિસાગ પ્રમાણે પણ લાલ ધસાગને આપી પહોંચતાં હતો ધણી દિવસ બાકી છે એમ એના ઉસ્તાદોએ ગણી રાખ્યું હતું. એટલે મીજબાનીની મોજ માણતાં જ જનરલ વેન-હુઈ પકાઈ ગયો. જનરલની, સુર હોડી પણ પકાઈ ગઈ. ઉતરના કિનારા પર એનું લશ્કર એની રાહ જોતું હતું.

અને દક્ષિણના કિનારા પરની બેખડોઈ લાલ હરોળની તોપો ગોઠવાઈ ગઈ. લાલ સેનાનીનું ફરમાન સાંભળવા અધીરા બનેલા તોપચીઓ રાહ જોઈ રહ્યા.

'આપણી હરોળની પાંચ કંપનીઓમાંથી ફરકમાંથી સોળ સોળ લડવૈયા જોઈએ છે.' લીનનો અવાજ સોળ સોળને બહુ માનતો બોલ્યો.

અને સોળ સોળ સુનંદા બહાર આવ્યા. એંશી માટીકાઓ લેવાય તેટલી તોપો લઈને હોડીમાં બેઠા. અને મે મહિનાનાં તોફાની ઘોડાપૂર ઉછાળતી તાણ-હો માંડીવર બનીને ધૂમરીઓ ખાતી મરજવાનાં હેઠ્ઠીને જાતી પર ઉછાળતી અને એકને બંદર ચર્મોવી દેતી બચાવક બની.

અને અધારપટ નીચે પેલાં હોડકાંમાંથી લાલ નર નીચે ઊતર્યા. સામા કિનારા પર તોપો ગોઠવાઈ ગઈ. થોડે જ દૂરની ચાંગની જાવણીઓ રાખેતા મુજબ ચોડી કરતી હતી.

ત્યાં તો મે બાખરની ઉપા ચાંગની ચોડીઓ પર વિરાગ બરાડી બેઠી. બને કિનારા પરથી ગોલદાજ ગાજ બેઠી.

રાતબર પેલાં હોડકાં સોળ સોળ સૈનિકોને આપુલે અને તોપો સાથે ઉતારતાં કર્યાં.

ચાંગ-કારસીની પહેલી ચોક્કિયાત સીમામાંથી સૈનિકો નાણ અને બીજામાં બરાબા. બીજામાંથી સામસામી તોપો બરાડી બેડી. લાલ ધસારો આગળ વધ્યો. ચાંગની ત્રીજી બચાવ-સીમા પર ગિરફતાર થયેલા જનરલ વેનની કતારો પાછી હતી, અને સાથી ખેરવિખેર બનીને ભાગવા માંડી.

લાલ લશ્કરની આખી એક કિલિજન ઉત્તર કિનારા પર ગતરી ચૂકી. બીજી દરોજો એન-એન પર આવી પહોંચતી હતી.

પથ હતી એટલી હોડીઓને આવા મોટા લશ્કર ને રસાલાને સામે કિનારે લઈ જતાં અઠવાડિયાં લાગી જાય તેમ હતું.

અને તાલુ-હો વધારે ને વધારે વિકાસ બનતી હતી. મે મહિનાનાં ઘોડાપૂર માઝા મૂકતા હતાં. યાંત્રીથી પણ વધારે વિચાળ બનતી તાલુ દરેક પળે જીવંત બનતી જતી હતી.

અને કિનારા પાંચાં ચાંગનાં લશ્કરો આ ઉતરાણ તરફ દોડતાં ધસતાં હતાં. સદાશનો બરડો દરેક મિનિટ વીંટાતો હતો.

તાલુ-હોના બને કિનારા પર કટોકટી બધાનક બનતી હતી. એવા ત્રણ બાધાનક વિવેક વધ્યા ગયા.

બને કિનારાએ પરના લાલ લડાયેલા વચ્ચે વહેતા મોતને નીરખતા ઇસ્તી જીવનદોરી પર એલે અઠવા હતા.

સામે કિનારે પડેલેલા આગળ વધે તો આ કિનારાની દરોજો-થી કપાઈ જાય તેમ હતું. આ કિનારા પર એક દેશીને ઊભેલા શ્વાસ યંભાવીને સામે કિનારે કેમ પહોંચતો તે પૂછતા હતા.

તાલુ-હોનાં ઊજળતાં પાણી ધૂમરંગા વિકરાળ દસનાં હતાં. પાછા વળાય તેમ હતું નહિ, આગળ વધાય તેમ હતું નહિ. હાલો નિરધાર મૂંઝાણને યંભા મયો હતો.

અને આ કિનારા પર લાલ સેનાનીઓની સંગ્રામશક્તિ બેઠી. લીન-પીઓ, સુ-તેહ, માઓ-સી-ટુંગ, ચાઉ-એન-લી અને પેંગ-હુઆ જેવા લોકેશ્વરોનીઓ હેઠળનો નિર્ધાર ધડીને ઊઠ્યા. 'એન-એન-ચાંગની પશ્ચિમે ચારસો લી આગળ તાણુની બેખડો ખૂબ ઊંચી થાય છે. ત્યાંના પત્થરિયો કિનારો ખૂબ સાંકડો છે. ત્યાં લોકોની સાંકળો પરથી લટકતો એક માણસ એક સાથે ચાલી શકે તેવો એક બૂલતો પુલ છે. તિબેટની પૂર્વ તરફ તાણુને ઓળંગવાનો એ જ એક ઉપાય છે.

'ચારસો લીની મજલ કાપીને એકેએક લડાયકે ત્યાં પહોંચી જવું. બધા સામાન અહીં છોડી જવો અને ત્યાં પહોંચીને તાણુને પેસે પાર...'

એવો એ નિર્ધાર હતો. એનો અમલ કરવા ચારસો લીને રસ્તો શિખરો ઓળંગીને, બધાનકે ઊંડી કરાડોમાં થઈને, ક્યાંક ક્યાંક ઢેકપૂર ઠાઠવમાંથી બહાર નીકળીને ચૂપચાપ કરવાનો હતો, અને અસાધારણ ઝડપ ઢાખવીને કરવાનો હતો.

એ નિર્ધારનો અમલ સફળ થાય તો એશુઆનમાં પહોંચવાનું હતું અને આંગેકૂચ કરવાની હતી. અને નિષ્ફળ જવાય તો ?

'નિષ્ફળ નહિ જવાય...' સુ-તેહ પરિણામ ફરમાવતો હોય તેવો કડોર બનીને બોલતો હતો, 'અને નિષ્ફળ જ થવાય તો...જે આ કિનારે રહે તે લોલો લોક-પ્રદેશમાં પાછા પેસી જાય અને તિબેટ પરથી ટપી જવા એક હજાર માઈલ પર દૂર કરે. તિબેટની પેસે પાર હિંદ છે.'

અને ચારસો લી પરથી લાલમાનવો ચાલી નીકળ્યાં. ઊંચી બેખડોમાંથી ઊભી નીકળ્યો હોય તેવો ચોલાદની સાંકળો પરથી પાટિયાની, પગથી બૂલવતો તાણુના બધાનકે ઊઠગતાં પાણી પર અદર લટકતો બૂલતો પુલ દેખાયો.

પુત્ર પર પહેલી જલંગ જરીને પેલે પાર જનાર પહેલા ત્રીસ ચૂંટાયા. એ ત્રીસની પીઠ પર હેન્ડ ગ્રીનેડા અને મોસરો બંધાઈ ગઈ.

અને પછી જીવનની છેલ્લી પળને ઝાલી લેવા વજ્રટતા હોય તેવા ત્રીસ પોસાદની સાંકળોને ઝાલીને લટકી પગા, મૂતતા, પુલની પાટિયાની પગથી પરથી જીવનમરણને એકે ત્રીસ લકવેશ આગળ ધપ્યા અને સામા કિનારા પરથી ચાંગ-કાઈ-શેકની ચોટી-એએ ગોળા વીંટવા શરૂ કર્યા. એક-બે કરતાં ત્રીસ મરણિયા ઊછળતી તાતુમાં વૂટી પડ્યા અને પડ્યા તેવા તાતુહોનાં ઊછળતાં નીરની ધૂમરીઓનાં ઊંડાણમાં મરકાઈ ગયા.

પણ પાછા બીજા પચાસ પેલા મોતને ગ્રહણે મૂલતા ચામ્યા. ચાલીસમાયી ટપોટપ વીંધાતા મરણવા વિગાતા ગયા. ઉવટે પાટિયું વૂટ્યું.

તાતુહોનાં ઊછળતાં પાણીમાં એક પળવારમાં બધાનક શાંતિ અજબદી ઊડી.

પણ એક અસાધારણ અહોભાવ બને કિનારાઓને હચમચાવી રહ્યો. તારને દોરડે લટકતાં લાલ કલેવરો મરતાં ને પડતાં તો ૫ ખૂદતાં ન હતાં.

તાતુ પર ચીની ઇન્કિલાબ દિલોળે ચઢ્યો. તાતુનું ઘોડાપૂર પર ચીની લાલમાનવ પહેલી વાર પલાણ્યો. તાતુનાં ઘોડાપૂર પર લાલમાનવતાના આજુના પૂરે વિજય પડાવ્યો. તાતુની વિકરાળ ધૂમરીઓમાંથી લાલનરોના બળે અદૃશ્ય સંબળાયાં. તાતુના અગોચર કિનારા પર લાલમાનવની અગેદૃચ અટકી નહિ.

અને ભયાનક કુદરતની હાર થઈ. ભયાનક કુદરતને કિનારે એટલા ચાંગતા તોપચીઓના હાથ ચંબી ગયા. અનેક યુગે પણ ન દેખાય તેવો દેખાવ દેખતા ઝેરુઆનના તોપચીઓમાંથી

માનવતા લિજીના જોડી. જંગલિયત અંદરથી દારી ગઈ. માનવતા અંદર-બહારથી પ્રકાર કરતી જોડી.

ચાંગ જેવા ચાંગ ફારસીનાં ગોઠવેલાં તોપનાં કમકાણાને ચલાવતા હાથ ચંબીને બોલ્યા, ‘આવા મહામાનવોને કોઈ મારી શકવાનું નથી.’

અને તાત્તુ પરના સંદાર-કમકાણ પરથી સમાન ઈ-સાફના નિશાનવાળી લાલકૂચ સામે કિનારે પહોંચી ગઈ.

અને ચાંગના તોપચીઓ અને ત્યાંની લશ્કરી ટુકડી બેનેલા ઝેરુઆનના દીકરાઓ જલકતી આંખો ને રૂષાતા કંઠમાંથી આ જન-જગીલા નેષોને નેઈ રહેતા કહેતા હતા.

‘અમે ધારું’, આ લાલ લડવૈયા ડાકુઓ તો નથી જ નથી... પશુ તાત્તુનાં ઊંઘાણમાં ઊતરી જવાના આપઘાત કરવા પકાપડી કરતા આ કોઈ ગાંડાઓ છે અથવા તો દેવલોક છે.’

‘અને હવે ?’

‘આપણુ જેવા કિસાનકામદારો...પશુ તમે લાલ ફિરસ્તાઓ છો હો !’

પશુ પાછળની હરોળોમાંથી હજુ ચાંગની તોપો ફૂટતી હતી. લાલ ધસારને બેટવા દોડતા સેંકડો ઝેરુઆન દીકરાઓને ચાંગની તોપો વીંધી નાખતી હતી, અને પાછી હઠતી હતી.

અને પાછું લાલ લશ્કર તાત્તુને સામે કિનારે એક પળનો આરામ ખેંચતું હતું. તાત્તુના એ કિનારા પર લાલ લડવૈયાઓ આનંદતા હતા. તાત્તુને એ કિનારે ખૂંટતા પુત્ર પરથી આવનાર હરોળને ચીની લોક-જનતા વતી લાલ લશ્કરનો સોનેરી તારક એનાયત થતો હતો.

પછી પાછી વિરાટ કૂચ આગળ વધી. તાત્તુ નદીની ઉત્તરમાં સોળ હજાર ફૂટની ઝિયાઈના પાટ પરથી જરફના મહાસાગર

જેવી જણાતી અનત પર્વતમાળામાં પહેલી વાર માનવ-પગરવ સચરતો હતો. દૂર દૂરની બરફ ઢાંકીને પડેલી ગિરિમાળા તિમેટ હતી દક્ષિણ ચીનના વતનીઓ આ રજાપાટ અને ઊંચાઈવાળા હવામાનમાં મરણ પામ્યા.

પોતાનાં શમને દફનાવતી, પોતાની નેમને માફ કરતી, ચીની માનવતાની લોકઆગ્રાહીના શપથ લેતી આ વિરાટકૃત્ય અણુધની આગળ વધતી હતી.

પણ આગળ તો કાંઈ પર્વત ઊભો હતો કાગને ચઢવા માટે નવા રસ્તાઓ બનાવવા પડતા હતા કેક સુધીના કાદવ ખૂદતી, વાસના ગસ્તા મનાવતી આગળ વધતી ચીની લાલમાનવની પગની ધડીલાર થળી જતી હતી. હા નાનકડાં પશુઓ મરતાં પડતા હતા કાગ પર્વતના ઘાટ પર સેકડો માથીદારો ગ્રાણી ડોડતા હતા.

એવા તો બે હજાર માર્ધવ હજી બાકી હતા સાત મોની પર્વતમાળાઓ. બે બે હજાર માર્ધવ પર પચસઘડી પડી હતી. જૂન આવી ગયો હતો. પહેલી પર્વતમાળા ઓળગાઈ ચૂકી હતી.

અને પછી ચુગલાઈ ગિરિમાળા આવી પછી ચિત્રનેખાના પર્વતો આવ્યા પછી મોટું દોલ કહેવાતો પર્વત પણ ઓળગાઈ ગયો. લુલાઈના ૨૦મા દિવસે ઉત્તર-પશ્ચિમ એશિયાન પ્રાંતમાં મુગપાનનો સોવિધટ પ્રદેશ આવ્યો.

હા થાક ઉતારવાનો મુક્કામ નખાયો ત્યાં જૂના ધાની માવજતો ચર્ધ ત્યાં દરેક ડગલે ચૂકવેના મૂનની યાદ સંભારી અને રહ્યાસલાની નવી જોડવણી કરીને પાછી કૃત્ય આગળ વધી ત્યારે કીઆગસીમાંથી નીચ્ચે નવ મહિના પૂરા થયા હતા.

ત્યારે ૬૦૦૦૦ લડવૈયા હતા તેમાંથી આજે ૪૫૦૦૦ બાકી રહ્યા હતા. ૪૫૦૦૦ લાન લડવૈયા ઓગસ્ટમાં ઉત્તર તરફ અગળ વધ્યા અને ધાસના વેરાન પ્રદેશો તથા જાવકર અરણ્યોમાં પેઠા.

લાંબી કૂચની અગ્નિ-પરીક્ષાઓમાં આ વિભાગ સૌથી વધારે કપરો નીવડ્યો. જંગલની વસ્તીઓએ આ પરદેશીઓ પર વાતનાઓ અને ત્રાસ વરસાવ્યાં. જંગલનાં જંતુઓએ અને હવામાને ધણીને બોગ લીધો. જંગલી વતનીઓએ આ અનુભવ્યાં જાણતાં માનવો પર સાકડા ચૂંટાઓ પરથી શિલાઓ મળ્યાવીને માથાસો અને ઠોરોને કચડી નાખ્યાં. જંગલીઓની મંજુ જન સૌથી વધારે વિકરાળ બનીને તૂટી પડી. મંજુઓની રાણીએ આ મુસાફરોનો સંહાર કરનારી ટોળાઓ દોડાવી.

પણ આ વિરાટની કૂચમાં મંજુ જંગલીઓ હેવટે વધારે નહકે આવ્યાં. મંજુઓએ આ લાલમાનવીઓને પોતાના દીકરા સેટ આપ્યાં. મંજુઓનાં એ દીકરાઓને 'લશ્કરીને લાલ બનાવીને પાછા મોકલવા સાથે લેવામાં આવ્યાં.

પણ દર દિવસ વસમા મથા. એ દરે દિવસમાં બીના પ્રદેશ પર માથાસનું નામનિશાન દેખાયું નહિ. દર દિવસમાં વગસાદની ઝડીઓ વરમતી રહી. દર દિવસ બર ધ્રાણીઓ અને લાલકોની હરોળમાં મરણ મોકળું બન્યું.

અને લાલકૂચ કામુની સરહદ પર પહોંચી. કામુની સરહદ પર એક પણ આદમી જવતું નહિ પહોંચી શકે એમ ધારતા જતાં ચાગ-કાઈ-શેકે દક્ષિણ કામુનાં કશકરો લાલમાનવતાનો અધૂરો સંહાર પૂરો કરવા શેકમાં હતાં. મરણની એ આડોને વીધતી લાલ હરોળ પાછી સેંકડો ધોમ્મોને જતીને ધોડેસ્વાર બનીને આગળ વધી.

અને આખરે હિર શેસી પ્રાંતની સરહદ આવી. ચીની જનતાનાં લાલ બાધવો હેવટે મહાન દીવાલની નીચે શેસીમાં આવી ઊભા. શેસીની-સોવિયેટ આ મહાનુભાવોનો સત્કાર કર્યો.

હારે ૧૯૩૫ના ઓક્ટોબરનો ૨૮ મે દિવસ હતો. મનુષ્ય

સહન કરી શકે તેની આખરી હદ ઝાળંગી, અનેક વાતનાઓને, અને વેદનાઓને ભરીભારીને ૧૯૩૪ના ઓક્ટોબરમાં નીચેનો વિરાટ એણે તાકેલા નિશાન પર પહોંચ્યો.

કીચાંગસી અને શેંસી પ્રાંતની વચ્ચે એવું એક વરસ કીલુ' હતું એ એક વરસ પર પથરાયેલો કૃત્ય કદમ આજે તેવું હજારનો નહોતો, વીસ હજારનો રહ્યો હતો.

તોય એ સધ-માનવ હતો. એણે ઇતિહાસમાં પહેલી વાર અસાધારણ નિરધાર પુરવાર કર્યો હતો. એણે ચીની ધરતી પર પહેલી વાર મોતનો પરાજય કરીને છવનનો જયકાર ગાયો હતો. એણે જગતજનતા એક પહેલી વાર આમળ વધતાં કાળનાં પરિ-બળોની વિરાટ ડગલું કરીને સાબિતી આપી હતી.

એ વિરાટમાનવ આજે શેંસીમાં પગ મેકડીને જૂતમાળ જેખતો પાછું જોતો વિલાતી યાદને સંકારતો હતો. એની પાછળ ૭ હજાર માર્કસ પડ્યા હતા. એણે બાર ઇલાકાઓની માનવતાનાં દિલ વલોવી નાખે તેવો લોકનાદ બારે ઇલાકાઓ પર દેગ છપાવતાં સંજગાઓ હતો. એ વિરાટમાનવનો સંહાર કરવા માગનાં આગ ફાસીનાં લાખોનાં લશ્કર નાશભિયાન પુરવાર થયાં હતાં. એ વિરાટમાનવે લોકજનતાના લાલ ઝંઝને આપ-અમીરથી વધારે રાતો બનાવ્યો હતો. એ વિરાટમાનવની વિરાટ પગલીએ ૭ હજાર માર્કસની ધરતીને ધન્ય બનાવી હતી.

એ પંદર મોટી લડાઈઓ લડ્યો હતો અને ત્રણસો નાની લડાઈઓ લડ્યો હતો. એણે ૨૬૮ દિવસ પર દોટ દીધી હતી અને સો દિવસ પોતાના વિરાટ ક્લેવર પરના ધા ચૂમ્યા હતા. એ રોજના પંદર માર્કસ ચાલ્યો હતો. એના ચલકદમ નીચે અગ્રેગ જંગલો અટવાઈ ગયાં હતાં, અનેક અદ્યર પર્વતમાળાઓ વીધાઈ ગઈ હતી. અદાકયાનક ૭ નદીઓ ઝાળંગાઈ હતી.

આજે એ મુઝ મુઝનો ચાક્રોપાક્રો, સૈકાઓના રક્ષાપાટિ ચટેશે, કાળની યાતનાઓના ઉઝરડા મંકિલતો, જનતાનો રખેવાળ અને જનતાનું રખોપું પામનાર ઉત્તર શેંસીમાં સોવિયટ બનીને ચેનાન નગરમાં વિરાટકૂચના કદમ ઠેરવતો હતો.

પશુ એને ઠર નહોતો, ચીની જનતાને ક્યાં ઠર કે ક્યાં આગમ હતો. કીઆંગસીયી જોડેલી વહેલડીનો રશ્ચુરથ એ પાછો સજતો હતો. જાપાનીનો ખૂની ચાહીવાદ એના દેશ પર ચક્રતો હતો. ચીનનો ચાંગ ફાસીવાદ ચીનના ચોપકાની સોનેરી ટાળાઓ જમાવતો જાપાની ફાસીવાદને મુજરા કરતો એ વિગટનો મંદાર કરવા શેંસી પ્રાંતની સોવિયટ સરહદો ફરતી લશ્કરી કિન્નેબંધીઓ બાંધતો હતો અને લાલ સરહદ પર અધૂરો રહેતો મંદાર મચાવવા એક લાખનું લશ્કર સીઆનમાં ગોઠવતો હતો.

એટલે ઉત્તર-પશ્ચિમમાં પગ ઠેકવતો એ વિરાટમાનવ લાલ તાકાતની રશ્ચુકાક વગાડતો ચીન-વિરાટ જોગ જન-જંગનાં આવાહન ઉતારતો કમરબંધ બાંધતો રણવજરે વિચરવાની લોક-નોખા વગાડતો હતો.

ચીની વિદ્યાર્થીનું રાજકારણ

ઈ. સ. ૧૯૩૫ના ચીનના ઉત્તરની, પીપીંગ વિદ્યાપીઠનું નવું સત્ર થઈ યશું અને ચીનની ચારે બાજુથી વિદ્યાર્થીઓ પીપીંગમાં ભરણામાં. વિદ્યાપીઠનાં ગૃહોમાં ૬૧૦ વિદ્યાર્થીઓ અને ૨૭૪ વિદ્યાર્થિનીઓના કક્કરવ ગુંથ બેઠ્યા.

વિદ્યાપીઠનાં ચીની ભવનો એક સરોવરને ફરતાં, કોઈ જગ્યાં વધેલાં તે કોઈ આડાં ભેભેલાં, પોતાનાં રમ્ય રૂપોને સરોવરનાં પાણીમાં નિકાળતાં હતાં. એક અમેરિકન ધજનેરે ચીની બાંધકામને અમરિકી ઓપ આપીને વિદ્યાપીઠના કપસની રખાઓ ધડી હતી વચમાં વચમાં ટેનીસ ચેમ્પીયોનો આવ્યાં હતાં તથા પેંગોડાનું રૂપ ધરીને એક જલ્મિનપ્રદેશ ભેભે હતો. સાંધી આગળ અખાડાઓ અને પછી વિદ્યાપીઠમાં વીજળી વદાવનારું પાવર સ્ટેશન સરોવરના કિનારાઓની રમ્ય અને શેતલ મુદ્રતાના પ્રત્યાઘાત જોતું ધમધમતું હતું.

સ્વસંકુચિત અને સ્વસંગ્રહ એવો ચીન એનાં વિદ્યાધામોમાં અદ્ધરમાં સૈકા પછી મહાન યવા માંજો ત્યારે બહારના વિચારો, ખ્યાલો, ચિંતનો, અને રીતજાતો પીપીંગ વિદ્યાપીઠ પર આવી આવીને પહોંચ્યાં હતાં. ચીની જીવનના અંદર-બહારના સંતોષનું કવચ ચીની જાતના ચીની દિલ પર વિઘાને પહેલો વીધ પાડી દીધો હતો.

અને વિદ્યાને પાડેલા એ વીધમાંથી સામાજિક વિદ્યાન પણ દાખલ થયું. રાજકારણ અને નીતિરીતિ ચીનના વિદ્યાધામનાં વિદ્યાર્થીઓની ચક્રાસણી નીચે આવી પહોંચ્યાં. કનફુસિયસ અને લાઓઝુએ દીધેલો ચીની આત્મા ધવાયો. પણ નવા જ્ઞાનથી એાપી ઊઠ્યો. ચીનની પીપીંગ વિદ્યાપીઠમાં એ જ્ઞાનના ગુંજારવ કપારના ય સભળાવા માંડ્યા હતા. ચીન કવિ હતો; હવે વૈજ્ઞાનિક બન્યો હતો. પશ્ચિમની વિદ્યાન-ઘટનાનો વિચાર કરીને જ્ઞાનના દીકરાઓ નિર્ધાર કરી ચૂક્યા હતા કે ચીનના રાજકારણના ઘડતરમાં ચીનનાં વિદ્યાધામો મોખરે રહેશે.

‘તમારે ને રાજકારણને કંઈ જ સંબંધ નથી’ એમ બોલતાં ચીનના માલિકાને ચીની વિદ્યાર્થીની આ નવી ચાલચલગત પસંદ નહોતી પડતી પણ ચીની વિદ્યાર્થીનું જ્ઞાન શકાતુ નહોતું.

અને જ્ઞાનનાં નવાં દીકરાંઓનાં મડળોમાં નવા વિદ્યાર્થી સહમત થતા હતા કે આપણે આપણા લોકજીવનનો બચાવ કરવા વિદ્યાનનાં હથિયારો ધડવાની જરૂર છે, અને લોકજીવનનાં જતન કરવાનાં આયુધો ધડવાના રાજકારણમાં ચીનનો વિદ્યાર્થી મોખરે રહેશે.

ચીની વિદ્યાર્થીનો આવો વેગ, ૧૯૧૧માં ચીનની સડેલી સહેનશાહત તૂટી પડી ત્યારે પહેલી વાર રકુપેો હતો. પછી ૧૯૧૯માં એ રકુરણનાં સાહિલ સરખ્યાં અને એ સાહિલને વાંચતો એ ૧૯૨૬ના માર્ચમાં પહેલી વાર રાજકારણને દેખતો ધડાયો. પછી ૧૯૨૭માં એણે ચીનની જાલિમ જમીનદારીને અને વિમ્મદબોરો સામે ચડેલી લોહ-રાજકારણની પહેલી ચક્રાઈ જોઈ અને એમાં એ જોડાયો અને તરત જ જી જીવાળની ઝોટના રાજકારણમાં ધવાયો, વીધાયો પણ પોલાદી બનીને એણે ચાંચની આગેવાની-વાળા લોકસંહાર કરતા ગાંધિજીના રાજકારણને નજરેનજર

હોકું અને તેને ખતમ કરવાનો નિર્ધાર કર્યો અને પહેલી અગ્નિ-પરીક્ષામાં પસાર થયેલાં એ વ્દાન ચીનનાં ફરજદો અને ભાકુઓ પાછાં આજે પીપાંતની વિદ્યાપીઠમાં લખતાં હતાં. એમને અને રાજકારણને સંબંધ નથી એમ કહેવાની દિમત કાઢી દરતું નહોતું. ચીની વિદ્યાર્થી અને રાજકારણને સંબંધ છે તે વાત હાનનાં, હોકરાંઓ પુરવાર કરી ચૂક્યાં હતાં.

ત્યારે ૧૯૩૫નો જૂન શરૂ થયો હતો ત્યારે નાનકીંગમાં બેઠેલી ચાંગ-કાઈ-શેકની સરકાર નાઝી જરમનીના ઉસ્તાદો પાસેથી ભૂરી કગલીઓની ફાસી ટુકડીઓ બનાવતી કાઈ પણ લોક-હિંસચાલ પર હમનના દોર વરસાવતી જૂના ચીનની જાલિમ જડ જેવી બેઠી હતી.

પણ ત્યારે જ દક્ષિણચીનમાંથી જ હજાર માઈલની લાંબી દૂર દરીને તેણે હજાર જેટલા લાલચીનના લકરેલા બાપીસ હજારની સંખ્યામાં જીવતાં રહીને ઉત્તર-પશ્ચિમમાં પહોંચતાં હતાં.

અને ત્યારે ચીનની નાનકીંગ સરકારની વિમાસણ વધારતો લોક-અવાજ જાપાની શાહીવાદ સામે ધૂધવાતો ચાંગ ફાસી સામે લોકશાસનનો પુકાર ઉઠાવતો હતો.

અને એ જ ટાણે જાપાની શાહીવાદ ચીનનો એક પછી પીળો ટુકડો ખાતો, કોમ્યુનિસ્ટોના મંદારનો કોલાહલ જગવીને ચાંગ ફાસીને ખુશ રાખતો ચીનના ઉત્તર પ્રદેશ પર લોહિયાળ પંજો પાયરતો ખૂની કારવાહી શરૂ કરતો હતો.

૧૯૩૫ના જૂનના આરંભમાં જાપાને જીતેલા મંચુકોની આહર સરહદ પર ચાલીસ હજારનું જાપાનીઝ લશ્કર જમા થવા માંડ્યું અને જાપાનનાં વિમાનો ઉત્તર ચીનનાં નગરો પર નીચેથી છાંવા માંડ્યાં.

જૂનના અગિયારમાં સ્વિસે જનરલ ડોઈલરો દીનસીન

પહોંચ્યો. અને ૧૩મી તારીખે પીપીંગની જાપાની એંબસીએ એક ચીની અમલદારને ગિરફતાર કર્યો અને ચાંગની નાનકોંગ સરકારે તે આગે વિરોધ નોંધાવ્યો. તેના જવાબ દેવાની પણ જાપાનીસ સરકારે ના પાડી.

પણ સપ્ટેમ્બરમાં ચાંગ-કાઈ-શૌકે જાપાનીસ શાહીવાદને નમતું જોખવા પીપીંગની પોતાની રાજકીય કાઉન્સીલને પાછી બોલાવી લીધી તથા ઉત્તર ચીનના યુદ્ધ-પ્રધાન હો-ચીન-ચાંગ પર જાપાનવિરોધી પ્રવૃત્તિઓ કરવાના આદેશસર કેસ કર્યો અને જાપાની સરકાર સાથે વેપારી સંબંધો વધારે, સારા બાંધવા પીપીંગમાં નવી સંરચા જોશી કરી.

લોકસંહારનો નવો સંગ્રામ સીઆન પરથી રચવાની તજવીજમાં પડેલો ચીનનો ચાંગ ફાસી જાપાનને રીકવવાના મુજરા કરતો રહ્યો અને ચાંગના અભિનયના જવાબમાં જાપાની શાહીવાદે સપ્ટેમ્બરના પચીસમા દિવસે જાહેર કર્યું કે ઉત્તર ચીનમાં જો સ્વરાજની હિલચાલ જોપડે તો અમે તેવી હિલચાલને મદદ કરીશું.

એમ ચાંગ ફાસીની સરકાર સામે જાપાની શાહીવાદે કાયદા-માંથી બિલાકું બહાર કાઢીને ધરી દીધું. જાપાની સરકારે તરત જ સાફ સાફ જાહેરાત કરી દીધી કે, ‘ઉત્તર ચીન પ્રદેશમાં જાપાની હિતોનો યોગ્ય વિકાસ કરવામાં આવશે તથા દૂર પૂર્વના એ પીઠિત લોકોના ઉદ્ધાર માટે તથા તેમને કામ મળે અને શાંતિ સાંપડે તે માટે જાપાન બનતો પ્રયત્ન કરશે.’

તો ૫ લોકસંહારના સંગ્રામને ઘોડે ચઢેલો ચાંગ શરમાયો નહિ. એની આંખ સામે લોક-જનતા દેખાતી નહોતી. એની નજરમાં તો એની મેમ સાહેબના કુટુંબની બેન્ક તથા નફાખોર ચીનના મુકીબર જાણીએનાં દિલ જ જીભરાતાં હતાં.

અને એ અધવાકિયા પછી તરત જ જાપાની લશ્કરી ખાતાએ

બહેર કુપું' કે ઉત્તર ચીનમાંની મુશ્કેલીઓનાં કારણોનો નાનકોગ સરકાર તાબડોતોબ અંત નહિ લાવે તો અમને ઉત્તર ચીનને ચીનથી વિખૂટો પાડી 'દેશની અને લાંચી ચાંગ-કાઈ-રોકની નાનકોગ સરકારનો અમલ રદ કરવાની ફરજ પડશે.'

પશુ નફાખોર વર્ગનાં જ હિત સાચવવામાં અંધ બનેલો ચાંગ હાલોચાલો નહિ.

અને ઓકટોબરની ૩૦ મીએ જાપાને હોપી, પીપીંગ અને ટીનસીનના પ્રમુખોને જાપાનવિરોધી પ્રવૃત્તિ બંધ કરી દેવાનાં. ફરમાન મોકલ્યાં, તથા નાનકોગ સરકારને પીપીંગની લશ્કરી કાઉન્સિલ રદ કરવાની સૂચના કરી.

અને દ્વારત જ જાપાની પોલીસોએ પીપીંગ અને ટીનસીનમાં દેશભક્તોની ધરપકડ શરૂ કરી દીધી. એ ધરપકડમાં નાનકોગ સરકારના સામાજિક ખાતાનો વડો તથા ચીની જાપાના વિભાગનો વડો પણ ટીનસીનમાં ગિરફતાર થઈ ગયા, તથા એક લશ્કરી અમલદારને એના પોતાના ઘરમાંથી હિપાડી જવામાં આવ્યો.

'આવડા મોટા અફાટ ચીનમાંથી એટલો ઉત્તરનો પ્રદેશ જાય તો પશુ !' અને એ ઉત્તર પશ્ચિમમાં જ આપણા જાપાની દુશ્મનો કોમ્યુનિસ્ટોને પણ ખબર પડી જશે કે...' ચાંગ ફાસી એની મેમ સાહેબને પોતાનો દેશદ્રોહી અને લોક સંહારક હક્કવા સમજાવતો હતો.

એવી ચાંગની ફાસી શરકાર ચૂપચાપ બેડી રહી, અને જાપાન સાથે અસહતો કરી રહી. ચાંગ ફાસીની સરકારનો પરદેશમાંની વાંગ-ચાંગ-વી જાપાની શાહીવાદને મુજબ કરતો ચાંગના ક્યોમીનટાંગ પક્ષની મધ્યસ્થસમિતિની છૂટી બેઠકમાં બેસવા જતો હતો ત્યારે એ દેશદ્રોહીનું કાઈએ ખૂન ક્યું.

અને એ જ દિવસે ઉત્તર ચીનનાં વિદ્યાર્થીઓએ ચાંગની નાનકોગ સરકારને અરજ મુજારી, 'અમારાં સંબંધોને કાપકેસર-

દરે, નાગરિક હકો એનાયત કરે, જાપાની શાહીવાદ સામે યુદ્ધ કરવાની તાબડતોગ તૈયારીઓ કરે અને તમારા તમામ લોક-સંસ્થાઓ પરનાં દમનો દૂર હટાવે.'

અને પછી તરત જ ભોમલીતર વહેતી વિદ્યાર્થી દિલ્લચાલે પીપોંગમાંથી વિદ્યાર્થી ફેડરેશનના નામમાં પસકાર કર્યો.

બે દિવસ પછી તરત જ ટીનસીનમાં નીકળતા એક જાપાની છાપામાં સમાચાર છપાયા કે, 'ઉત્તરચીનના લોકો જાપાન સાથેના પૂરેપૂરા સહકારવાળું સ્વરાજ આગે છે. લોકોની એ ઇચ્છાનો અમલ કરાવવા જાપાન ઇતેજાર છે. લોકોની એ ઓટાનોમી દિલ્લચાલને જાણવા જે નાનર્થીંગ સરકાર પ્રપત્ન કરશે તો અમને બીક છે કે પૂર્વની શાંતિ નેખમાશે.'

એવું જાપાની શાહીવાદે ઉત્તરચીનનું નાટક ચરૂ કર્યું. અને એ શાહીવાદની સોઠમાં બરાઈને લોકસંહાર કરવામાં બહાદુર બનેલો ચાંગ એની સરકાર વતી, જાપાની શાહીવાદના જનરલ ડોઈહારાના આખરીનામાના જવાબમાં જોલ્યો કે, 'તે આંતર-રાષ્ટ્રીય બનાવો અમારા રાષ્ટ્રવિકાસનો માર્ગ ન રૂધે તો ત્યાં સુધી અમે આખા રાષ્ટ્રના હિતમાં મૂળમૂલ એવા મુદ્દાઓની ખાખતમાં ધીરજ ધરવા માગીએ છીએ.'

અને ચીનનાં ઉદ્ધર્તા અંગેની માતનાઓ પર, ચીનના દૂંપાતા પ્રાણુની મૂંઝવણ પર અને ચીન પરના જાપાની આક્રમણના પાદ-લાત પર ચીન-લોકજનતાનો જાની દુરમન ચાંગ-કાઈ-શેક ધીરજ ધરીને જોયો. અને એની અપરાધી ધીરજ સામે ચીની વિદ્યાર્થીનો પ્રાણ સળગી જઈયો.

પીપોંગ નગરની વિદ્યાર્થી જનતાએ પાછાં પાંકપુરતકો હડસેલી દીધાં. પીપોંગની વિદ્યાર્થીઓનાં વિદ્યાભવનોમાં સળગી જઈ તેવો સળવળાટ ચરૂ થઈ ગયો.

અને ચાંગ ફાસીની ધીરજના મુકે અલિનથો નીચે જાપાની નટે છેવટનો પડો લેવડી લીધો.

નવેમ્બરના ચોવીસમા દિવસે જાપાની શાહીવાદે પૂર્વ હોપીનેા એક કરોડ અને ચાલીસ લાખની વસ્તીનેા પ્રદેશ જાપાની રક્ષણ ન એનેા સ્વરાજ્યપ્રદેશ જાહેર કર્યો તથા એ સ્વરાજ્યની પહેલી યોજના સામ્યવાદ સામે સંમાન એકવાની જાહેર કર્ધ.

એ સ્વરાજ્ય—એકમનો વડો, ચાંગ ફાસી નાનકેમ સરકાર વર્તી અમલ ચલાવનાર ચીન-જુ-કેંગ ચાલુ રહ્યો. પીપીંગના ઉત્તર ચીનના વિદ્યાધામથી પચાસ માઇલ પર જાપાની શાહીવાદને સાંપડેલા એ સ્વરાજ્ય એકમના પીપીંગ-મુકડેન રેલ્વે પરના હુંગ્સી પાટનગર પર જાપાની શાહીવાદી સ્વરાજ્યની ખૂનખાર છબી ધૂરડી ઊઠી.

અને ધીરજ ધરનાર ચાંગની સરકારે શાંતિ મુમાલ્યા વિના દલીલ કરી કે, ‘જાપાને ૧૯૩૩ના મેમાં જોહોલ લીધા પછી અમારી સાથે કરેલા ટાંગકુ કરારોનેા લંગ કર્યો છે.’

અને જાપાની એન્ગ્લીમાંથી એ કથનનેા જવાબ આપવામાં આવ્યો કે, ‘અરે એથી તો આપ નામદાર ચાંગ-કાઈ-શૈકની સરકાર ખજતામાં ઘી રેડે છે અને એથી આપણી ચીન-જાપાન મીઠા સંબંધોની નવી બાંધઝોડમાં મુશ્કેલી ઊભી કરે છે.’ એવું ઉત્તર ચીન પર ચીની લોકના સંહારનું નાટક ચરે ચપું.

એ નાટકની ચાલ પૂર્વ હોપીથી આગળ વધવાની છે એવી આગાહી કરતા જાપાની લશ્કરી મથકથી જાહેરાત કરવામાં આવી કે, ‘ઉત્તર ચીનમાં આવા સ્વરાજ્ય—એકમો સ્થાપવાની માગ તો ચીનના જ લોકોની અને અમલદારોની પશુ છે...અમે તો માત્ર તેમને સલાહ આપીએ છીએ અને એટોનોમીની દિલચાલને સ્થાપવામાં મદદ કરીએ છીએ.’

અને એ એટોનોમી દિલચાલનેા આપણે સામનેા કરીશું

એમ કહેતી ચાંગની સરકારે જાપાનવિરોધી લખવા માટે દીન-સીનના એક દેશભક્ત જાપાને બંધ કરી દીધું તથા સામનો કરવાના પહેલા પગલા તરીકે પીપીંગનું મથદૂર મંત્રદસ્થાન ખાલી કરીને તેના બંધા સંગ્રહો દક્ષિણ તરફ ખસેડવા માંગ્યા.

જાપાની નંદ ચાંગ-સરકાર તરફથી કેવો સામનો થવાનો તે ઇચ્છાશમાં સમજી ગયો અને ચીની ઉત્તર પ્રદેશમાં સ્વરાજ આપવાના નવાં પગલાં ઉઠાવવાની દિલચાલ જાપાની શાહીવાદ કરી રહ્યો.

પછી પીપીંગના વિવાદામે અવાજ ઉઠાવ્યો. પીપીંગના વિદ્વાનોએ વિરોધ જાહેર કર્યો. પીપીંગનાં સંસ્કાર-ધાર્મિકાના આગેવાનોએ તથા પીપીંગ વિદ્યાપીઠના પાંચ નિયમકાએ જાહેર કહ્યું કે 'ઉત્તર ચીનને ખાઈ જવાની આ જાપાની ચાલનો વિરોધ કરો.' દીનસીન અને પીપીંગમાં જાપાની આક્રમણ સામે વિરોધ જાગ્યો. ઉત્તર ચીનને જાપાન સ્વરાજ આપવા આવે છે એવો અચાર કરતા એ જાપાની દલાલોને દીનસીન જિસ્સાના એક ગામનાં કિસાનોનાં ઉરફેશપલાં ટોળાંએ ધૂળમાં રમદોળા દીધા.

'મજૂર ખેડૂતો તો ક્રામ્યુનિસ્ટો છે...અમે ક્રામ્યુનિઝમનો સંહાર કરવા માટે જ સ્વરાજ-એકમો સ્થાપવા માગીએ છીએ... ચાંગની સરકાર વરસોથી ક્રામ્યુનિસ્ટો સામે જેવા સંહારસંઘ્રામે ચલાવે છે તેવા અમે થઈએ...અમે એ રીતે મધ્યસ્થ સરકારની મદદ જ કરીએ છીએ.' બોલતો જાપાની પિશાચ એક પછી બીજું કમલું ઉપાડવા અધીરો બન્યો.

અને જાપાની પશુના એ ધરમા આવતા ઉઘાવ સામે ધા નાખતો હોય તેવો ઉત્તર ચીનનો વિવાર્ધો જિનો યઈ ગયો. પીટાનાં (પેટીંગની રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ) વિવાર્ધોએ ક્રિસ્ટેમ્બરના પાંચમા દિવસે જાહેરાત કરી કે, 'અમે પીટાનાં વિવાર્ધોએ,

જાપાની સાહીવાદે ઉત્તર ચીનને ભરપૂરી જવા સ્વરાજ અને લોક-મતના નામવાળા આક્રમણ-દિલચાલ શરૂ કરી છે તેને ધિક્કારી કાઢીએ છીએ અને—

‘અમે મક્કમતાથી એ ઓટાનોમી દિલચાલના જાપાની નાટકનો વિરોધ કરીએ છીએ.

‘અને આગણી કરીએ છીએ કે ઉત્તર ચીનના તમામ રાજકીય આગેવાનોએ તમામ દેશદ્રોહીઓ સામે અને આપણા એક દેશમાંથી દુકા ખાઈ જવા ધસતા સાહીવાદ સામે સખત લડત શરૂ કરી દેવી જોઈએ.’

એવો ઉત્તર ચીનનો વિદ્યાર્થી પાછો ઊભો થઈ ગયો. પીપીંગની વિદ્યાપીઠનાં જાણનારાંઓએ જાણુતર શાબાબુ. પીપીંગની વિદ્યાપીઠનાં જાવનો પર પાછો આઝાદી માટે જ વિદ્યા એવો અર્થ અમલી બન્યો.

ડિસેમ્બરના નવમા દિવસના ઊગતા પ્રભાતે કેંપસનાં વિદ્યા-જાવનોમાં જ્યુગલ કૂંઢાયાં. દક્ષિણના ચોકમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓએ જોગાં થયાં.

અગિયાર કોલેજો અને કેટલીયે માધ્યમિક શાળાઓનાં હજારો વિદ્યાર્થીઓ પીપીંગના સરકારી વાઝ જનરલ હો-ચીન-ચીનની સરકારી કાઠી પર દૃશ્ય કરતાં હતાં.

અને જનરલના મદ્દાલય પર જઈને કહેવાનાં હતાં કે, જાપાનની ખુશી-ખુશામત બંધ કરો. જાપાની ધસારાનો પ્રતિકાર કરો અને કરવા દો.

વિદ્યાર્થીઓની મુખ્ય હરોળ છ માઈલનો રસ્તો કાપીને પીપીંગના પશ્ચિમ દરવાજા પર પહોંચવાની હતી. જ્યુગલો કૂંઢાયાં. જુદા જુદા રસ્તાઓથી જુદે જુદે દરવાજે વિદ્યાર્થી-હરોજો પહોંચવા ઊપડી ચૂકી. અને પશ્ચિમ દરવાજે વિદ્યાર્થીઓનું સરવસ અટકીને

જિયું. દરવાજાનાં કમાડ વધાવવાં હતાં. વિદ્યાર્થીઓના સરથસને અંદર પેસવાની મનાઈ હતી.

પશ્ચિમને દરવાજે મેલી જામી. સરથસે સત્તાવાળાઓને કહેવડાવ્યું: 'અમારે જનરલ હોને જાતોજાત મળવું છે. અમારે અમારી માગ જનરલને અને દુનિયા આખીને સંબળાવવી છે. કમાડ ખોલી દો.'

અને અંદરથી સદેશો આવ્યો: 'અંદરનાં બે હજાર વિદ્યાર્થીઓનું સરથસ ચઢ્યું છે. ડીવાલની અંદરનાં વિદ્યાર્થીઓ પણ જનરલ હોતા મહાસભ્ય પર કૂચ કરે છે. તમે બહારથી, અમે અંદરથી દબાણ કરીએ છીએ. પશ્ચિમ દરવાજે ઊઘડી જરી જ.'

અને બહારથી બે હજાર વિદ્યાર્થીઓના અવાજે પશ્ચિમનાં કમાડ ખખડાવી રહ્યાં. પશ્ચિમના દરવાજા પર વિદ્યાર્થીની રથુહાક વાગી ગઈ. જાપાનની ખુશી-ખુશામત કરતી ચાંગની લોકવિરોધી દારવાહીનાં બધે કમાડ પર વિદ્યાર્થી-જનતાનો ધણુ ડાકાયો. અને ધણી વાર પછી જનરલ હોનું ડોકું દરવાજાની ડાકાબારીમાંથી બહાર ડાકાયું અને બોલ્યું, 'જનરલ-હો પીપામમાં નથી. તમે બધાં અંદર આવો. તો ચહેરની શાંતિ. જોખમાય અને જનરલની મુલાકાત તો થાય નહિ એટલે તમે બધાં પાછાં જાવ...'

'પણ જનરલ...કટોકટીની વેળાએ ક્યાં...લાગી ગયા!'

પણ મેલી ડાકાબારી પાછી દેવાઈ ગઈ.

અને જ માર્શલના રસ્તા પર વિદ્યાર્થીઓનું સરથસ કેપસ તરફ પાકું વળ્યું ત્યારે ધણી વિદ્યાર્થીઓની ધરપકડ થઈ. પણ હમી ક્રિસેન્જરે ઉત્તર ચીનના વિદ્યાર્થીએ લાલ ચીન તરફ ચીટ માંડી. લાલ ચીનમાંથી એકધારે અવાજ ઊડ્યા કર્યો, 'સવાલ એકલા ઉત્તર ચીનનો નથી સમસ્ત ચીન દેવનો છે.'

અને હમી ક્રિસેન્જરથી ચીનજરનાં વિદ્યાર્થીઓ સળવળ્યા

ઊંઠ્યાં. હમી ડિસેમ્બરની આખી રાત પીપીંગની વિદ્યાપીઠમાં વિદ્યાર્થીઓની મધ્યસ્થ કમિટીએ ચર્ચા કરી.

અને આખા પીપીંગ નગરના તમામ વિદ્યાર્થીઓએ ૧૦મી ડિસેમ્બરથી હડતાલ પાટી ઝાળાઓ અને કોલેન્નેના કમાડ દેવાઈ ગયાં વિદ્યાર્થીઓએ ચીન દેશ પર ધસી આવતી આક્રમક ઝપલાવ વાતો નિરધાર કર્યો

પીપીંગે જહેલ કરી. પીપીંગનાં વિદ્યાધામ ચીની વિદ્યાર્થીને વિદ્યાપીઠની દીવાલોમા રોડી શક્યા નહિ ચીની જીવન પર ફાટી નીકળવાના જગી મોરચા પર ચીની વિદ્યાર્થીઓ મુકામ નાખવાની હલચલ જમાવી.

એટલે ચીની વિદ્યાર્થી પર ચીની પ્રતિક્રાન્તિના તહોમતનામા ઊડતા થયા માલિકોનાં જાપાએ, નફાખોરીના પ્રચારે જાપાનની ખુશીખુશામત માગતા ચામના આક્રમિકાઓએ વિદ્યાર્થીને કોમ્યુનિસ્ટ કહ્યો, અને નાલ જની મચેલો કહેવા માગ્યો

જાણે ડિસેમ્બરની હમીએ ઊઠાવેલો અવાજ ચીન આખા પર ફરવા નીકળ્યો હમી ડિસેમ્બરે જગવેલી હાકલ હાહાકાર જગવતી ચીની વિદ્યાર્થીને હઠાળી રહી ચીની વિદ્યાર્થી લાલ રંગે રંગાતો ગયો

ડિસેમ્બરના ૧૨મા દિવસે પીપીંગથી ૭૦૦ અને ૧૩૦૦ માર્શન પરના હેન્ડે અને કેન્ટન નગરોનાં વિદ્યાર્થીઓએ સરમસો કાઢ્યા ડિસેમ્બરના ૧૪મા દિવસે સાગકાર્મના વિદ્યાર્થીઓ રજુકાક મજબૂતા રરતા પર નીકળ્યા ડિસેમ્બરના ૧૫મા દિવસે ચાંગની નાનકીંગ સરકારના ધામ સામે નાનકીંગના વિદ્યાર્થીઓએ પીપીંગનાં વિદ્યાર્થીઓએ પેશ કરેલી માગણીઓ ગમતી મૂકી સુકાનાં વિદ્યાર્થીઓએ એ જ માગણીઓનું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું

નગર નગર પર ગાળ રમ લહેરાયા નગર નગર પરથી

એક ચીન અને એક સંત્રામની રથદાકા વાગી જી. ચીની ધત્તી પર જીવાન ચીને. પ્રતિકારની નોખત ગાજતી કરી. ચીની ફરજદારો આજુ હમી ડિસેમ્બરથી સળગી જઈયો. ચીન આખા પરથી પીપીંગનાં વિદ્યાધામમાં તારના સદેશ આવ્યા, 'આ આપણા જગમાં અને તમારી સાથે છીએ.'

તથુ તથુ સૈકાઓથી સાંતિ સખીને પડેલાં ચીનનાં વિદ્યાધામ આજે પહેલી વાર જીવનની ઉમાથી અગામી જઈયાં. પીપીંગનાં વિદ્યાધામ પર જીવતા પ્રાણી આઝાદી કંપી જઈયાં. પીપીંગ નગર પર વિદ્યાર્થીની નોખત વાગી. પીપીંગ પરની વિદ્યાર્થી-હલચલે જાહેર ક્યું, 'જાપાની પિસાચના ધસારાને અને અહીં ખાળશું.'

પીપીંગના વિદ્યાર્થીએ ઉત્તર-પશ્ચિમના લાલ મહારથીએને સદેશ મોકલ્યો, 'તમારી વાત સ્વયં સાચી છે...અમે સમસ્ત ચીનનાં વિદ્યાર્થીઓ તમારી સાથે છીએ.'

હમી ડિસેમ્બરે જિગેલું પ્રજાત રોજ રોજ રાત્રું તપતું થયું. રોજ કાર્યવાહીઓએ વધારે ને વધારે ગરમ ચર્ચાઓ કરી અને ઉમ નિરધારે અપનાવ્યા. હમી ડિસેમ્બરે જિગેલા તરુધુ ચીનના લાલ તારકે ૧૬મીની વહેલી ઉપાએ નવી હલચલના કદમ ઉડાવ્યા.

ડિસેમ્બરની ૧૬મીની ઉપા પીપીંગનાં મુખમસથી ઢંઢાપણ વિદ્યાધામો પર જિગતી હતી. કેપસનાં આકાષને રાતભર થીજી જઈને જિગતી ઉપાની પહેલી લહરમાં ડેલત્તું હતું. કેપસનાં વિદ્યાર્થી-ગૃહોમાંથી ઠંડીમાં મુજતાં ચરીરો રોજાખંધ બહાર નીકળતાં હતાં અને ચોકમાં ગોઠવાતાં હતાં.

વિદ્યાર્થીનીઓની ચોડીક દુકડીએ ડાળા હાથ પર નિહાળ્યો ચોડયા હતા. વીચ ઉકરા-ઉકરીઓના હાથમાં વિદ્યાર્થી-હલચલના કંઠા હતા અને એ વીચ જયુ સૌની આજ્ઞા ને વાંતી હતા.

વચલી હરોળ, ચારસોપચાસની હતી. એ હરોળની બને બાજુ પર પોરટો, પત્રિકાઓ. અને સૂતો લઈને અચ્ચર-ટુકડીઓ ગોઠવાઈ હતી.

આ વિદ્યાર્થી-દૂધમા ડોકા-ડોકરીઓ નૂતન ચીનનાં ધ્રુ-વૈયાના સૈનિક પોશાકમાં એક સાથે સમાનભાવે શોભતાં હતા. દૂધની આગળ ઘોડે દૂર દોડતા સાઈકલ ચઢેના રકાષ્ટોની ટુકડી-માં ફક્ત એક જ ડોકરી આવી ચડી હતી.

દૂધ કરવા જમા થયેલી આ વિદ્યાર્થી-ટુકડીઓના ધણા નાથો હતા આખી દૂધનો એક સગદાર હતો.

નાનામાં નાની ત્રિગતો નક્કી થઈ ગઈ હતી. આખો કાર્યક્રમ એકએકને સમજાવવામાં આવ્યો હતો દૂધનું ફરમાન સાંભળના આઠ ચારની હારમાં બધી હરોળ ગોઠવાઈને બેઠી હતી.

એવું કંઈ બને નહિ તે માટે તો સત્તાવાળાઓએ કેપસી દક્ષિણ દગાને પોલીસની ટુકડી ગોઠવી રાખી હતી પણ એવું અચાનક બન્યું પોલીસ ટુકડી સફાળી જાગી અને દક્ષિણ દગાને આવી તે પહેલાં કેપસના દક્ષિણ દગાના માથા વિદ્યાર્થીદૂધ વરગરી દબે કદમ ઉઠાવી અગ્રી પસાર થઈ ગઈ હતી. પોલીસ ટુકડીએ પીપીંગના વડા મથક પર ટેન્કેશન કર્યો, 'રિપોર્ટોએની જ ની દૂધ કેપસથી નીકળી ચૂકી છે'

કેપસથી નીકળેલી દૂધ નક્કી કર્યા પ્રમાણેના ગરનાઓ પર બધી ટુકડીઓમાં વીખનાઈ ગઈ. બધી ટુકડીઓ પીપીંગની આમ પાસનાં લુદાં લુદાં ગામેમાથી પસાર થઈ ગામેગામ "એક ચીન, એક દુરમન, એક સમામ"ની ગજુદાઓ બેઠી ચાલી ગામેગામ પર એ એક પવગામની પત્રિકાઓ વહેવાઈ ગામેગામ પર વિદ્યાર્થી-ના નરા ગમજાગબની દલાબી થઈ.

અને પોજના પ્રમાણે વિખૂટી પડેલી બધી ટુકડીઓ અચૂક

સમયપત્ર પર કદમ ચોઠવતી પીપીંગનાં પાદરો પર એકઠી થતી આવતી હતી.

પીપીંગનાં પાદરો પર મધ્યાદ્ન તપતા હતા. પીપીંગનાં પાદરો પરના જૂના દેવળનાં ખંધિરો નવા જ્ઞાનથી ખખડતાં હતાં. ખંધિરોને ખૂણેખોંચરે છવનખડેર જેવી પડેલી જૂની પ્રતિમાઓ પાર્શ્વ તરુઓની છાયા નીચે દટાળાતી હતી. પાદરો પરનાં કથ-રતાનોના ચિલાસેખ જાણે સગવળી બિડીને અંદર પોટેલાઓને તરુણ દીકર્ગોએ દેખાડતા હતા. પાદર પગનાં પાણિયાઓ વીખરાઈ ગયેલી યાદ એકઠી કરતા હોય તેમ હચમચી ઊઠતા હતા. પીપીંગના પાદર પરની પીડિતોની મૂંપડીઓ અને લોકજનતાની આંસીઓમાથી મગરૂર ચહેરા ડાકતા, જ્યાં મોકાચીને નેષ્ટ રહેતા, જાણે આવ્યા—ની જાગ પુકારતા યુગ યુગની જંગલિયતને પકારતા દરખાતા હોય તેમ જ્યકાર મરજતા ઉશ્વસતા હતા.

‘અમે ધણું વેઠ્યું છે, દીકર્ગો!’ કહેતી ડાસીઓ આ તરુણ ચીનની હાલચલને યંભાવતી, કંપસનાં ચરવાનાં ગ્રાહ પંપાગતી ચૂમીઓ ચોઠની હતી. પીપીંગના પાદરથી દૂર દેખાતી પત્થરિયા દીવાલો તરુણચીનને આવમરતી હતી. એ દીવાલોનાં કમઠાણોએ ચીનની જમીનદારી જંગલિયતનાં મિંગાણાં દેખ્યાં હતાં. પચાસ માહસ પર પડેલી ચીનની મહાન દીવાલને ટપીને આવેલાં આક્રમણોના માર સલા હતા. ત્યારે એ પેર્મોમ હતું પણ પછી એ દીવાલોએ સુનળાપુની લોક-આઝાદીની લહેરો પિછાણી હતી. સુનળાપુના લોક-આઝાદીના મુદ્દાઓએ જમીનદારીની જંગલિયત સામે દોડતા કરેલા ઉઠાવ હજુ આજે જ દેખાયા એ ઉઠાવના ઉઠાળામાં પેર્મોમ પીપીંગ નગર કહેવાયું.

ઉત્તરના પ્રયાત કહેવાતા એ નગરને આજે ચીની વિદ્યાર્થી જાપાની શાહીવાદને શકવાની નોખત વગાડતો આવ્યો હતો. ચીન

પર પાંચમી વાર બહારના આક્રમણની શકતાનિયત આવતી હતી. ઉપર ચીનના પીપોંગ નગરનો વિદ્યાર્થી એના પ્રતિકારની છબી રચતો હતો.

પણ સારે જાપાનની ખુશીખુશામત લઈ બેઠેલો ચાંગ ફારી સોફ-સંહારના ચિહ્નર ખેલતો રજવાડી કાપરાઓના કસુંગા ધોળતો, નફાખોર બેન્દોની તિલ્તેરીઓ જ સાચવતો નાનકીંચમાં પડ્યો હતો.

‘પણ અમે જીઠ્યા છીએ...અમે આબ્યાં છીએ’ બોલતાં ચીનનાં દૂધમણ દીઝગંઓ ઉતરનાં એ પાટનગરનાં પાટર ખખ-કાવતાં હતાં.

પણ ચાંગની સરકારનાં ફરમાનથી એ પાટનગરને ફરતી પત્થરિયા દીવાલના બધા દરવાજા રેવાઈ ગયા હતા. જાપાન સામે જંગ મામતાં ચીનના દાઝગંઓને, હાનના ફરજદારે એમાં પ્રવેશવાની મના હતી કારણકે જાપાનનાં હેવાન ધાકાઓને ચીનનાં છવતર રગદોળવા એ દીવાલના દરવાજા ખોલી નાખવાની ચાંગ ફાસીની કારવાહી ખુશી-ખુશામતનો ખેલ ભજવતી હતી.

એટલે વિદ્યાર્થીઓને પીપોંગમાં પેસવાની મના હતી. કારણકે વિદ્યાર્થીઓ પત્રિકાઓ, પોસ્ટરો લઈને અને જાપાન સામે જંગ ખેલવાની ગુણદાક લઈને આબ્યા હતા. એટલે જ દલિયારો વિનાનું પણ જાપાન સામે જંગની રણદાક ગજવતુ ચીનનું ફરજદાર ઓતી ધરતી પર ચીનના ઉપર નગર પર અટકામત પામતું હતું, અને (સી-ચીદ-મેન) પશ્ચિમ દરવાજા પર રણનાદથી ધમકતું કમ્પાઝ બોલવાનું અવાજ કરતું હતું.

પણ એકાએક કાર્પકમ બદલાયો. એક દમર નેટ્યાંની ચંબેલી દૂર દરવાજાનાં બધા કમ્પાઝથી આગળ દીવાલને કિનારે કિનારે ખાઈ ઝોગંચા વિના આગળ વધી. ખાઈના કિનારા પરનાં પાન ખરી રહેલી વીલો ઝાડની લિલસ જાવાઓને ટપીને

જાણે એક મોટો કાલાહેલ સંભળાયો. ત્યાંની ચીની વિદ્યાર્થીનાર દરવાજામાં ઊભેલી પોલીસ દુકડીને તોડીને સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ ગોડલુસર કાદવમાં ધર્ધને ખાઈને વગ્રવતાં આવી લાગતાં હતાં. આવકારનો એક મોટો શોર જને બાલુથી ઝડતો હતો.

આમ વધતી જતી વિદ્યાર્થી-હરોઓ પાછી ગોડવાઈ મઈ. ગોડવાયેલું જંગી સરખસ પાહું કોટને આરે આરે આગળ વધ્યું અને દીવાલમાંના એક નાના દરવાજા આગળ અટક્યું.

એ દરવાજાને પશુ બંધ હતો. એટલે બીજી પળે કૂચના આગેવાનોએ દુકમ સંભળાયાં, ‘આપણે સી-પીન-મેન દરવાજાથી પીપીંગમાં પેસીએ છીએ. એ દરવાજામાંથી એક રેઈલ રસ્તો પશુ અંદર ભય છે.’

અને વિદ્યાર્થીઓની કૂચ સી-પીન-મેન દરવાજા તરફ દોડી. એ બંધ દરવાજા પર વિદ્યાર્થીઓની જુદી જુદી દુકડીઓ અથડાઈ. હચમચી ઊઠેલા દરવાજાનાં બંને કમાક વચ્ચે થોડુંક અંતર થયું. એ અંતરમાં એક પાતળી વિદ્યાર્થીની ચેડી અને પાછી અંદરથી દરવાજાને ઊધડી ગયેલ. ઊધડતા દરવાજા તરફ પાસેની ચોક્કસમાંથી દસ પોલીસ દોડતા આવતા હતા. પશુ દરવાજામાં ધસી ગયેલા સેંકડોના પ્રવાહમાં એટલા પોલીસો તથાઈ ગયા.

અને સરખસનાં આગેવાનોએ અંદર પેસીને ચાર ચારની દાંડમાં આખી ગોડવણી કરી. પછી એક મોટો અવાજ થયો. પછી હજાર વિદ્યાર્થીઓની કૂચ પીપીંગ નગરની અંદર શરૂ થઈ. પીપીંગ નગરના રસ્તા પર પત્રિકાઓ વહેચાઈ અને ‘નવાન સામે જંગ કરો, દેશદ્રોહીઓને ખતમ કરો, સંયુક્ત ચીનના દુઆપીનો (હિંતર ચીનનો) બચાવ કરો.’ એવાં સૂત્રોનો શોર દવામાનને બાઈ રહ્યો.

બસ એટલું જ કહેવાં એક માર્શલ લાંબી આ તરુણ ચીનની

કૂચ કદમ ઊઠાવતી વધતી હતી. એની આગળ સ્પર્ધક-દુકડીએ લયની આગાહી આપવા ફરતી રહેતી હતી. પીપીંગ નગરની સાંકડી અને વાંકીચૂકા શેરીઓમાં આ વિરાટ કૂચની ધૂધવતી ધારાઓનાં વમળ પીપીંગના પ્રાણને હચમચાવતાં ધૂમરાતા, ગર્જતાં આગળ વધતાં હતાં.

આગળ વધતી કૂચ પીપીંગની અદાલતની ઇમારતોની વચલી શેરી પર પહોંચી. એ શેરીની બંને બાજુએ અદાલતનાં ઊંચાં મકાનોની દીવાલો સળંગ લાગી ગઈ હતી. દીવાલોમાંની નાની નાની બારીઓ બંને બાજુના રસ્તા પર ઊધાતી હતી.

એ અદાલતી રસ્તા ઉપર આગળ વધતી કૂચના રસ્તામાં એક નાની આડી દુકાનમાંથી એક પેલીસ દુકડી બંને બાજુથી દોડતી આવી અને આખા સરખસની વચ્ચે લાંબા વાંસની આઠ ઘૂસી ગઈ.

અને બંને બાજુથી ઉચ્છેરાયલાં વિદ્યાર્થીઓના અરાજ આખા, ‘ડા...ડા...’ બંને બાજુના એક જ ધસારાથી વાંસની આઠ તૂટી ગઈ, અને પેલીસની એ દુકડી માર ખાતી લાગી. પણ ખીજી જ પળે બંને બાજુનાં છાત્રાં પરથી પથરા વરસરા લાગ્યા, અને અદાલતને રસ્તે આગળ વધતાં વિદ્યાર્થીઓની સામે રસ્તાના દેડા પર વધારે પેલીસો દેખાયા. પછી ઝપાઝપી શરૂ થઈ. એ ઝપાઝપીમાં એક પેલીસ જપાનીસ દેખાયો, અને છુહ-પેન-જેન (જપાનીસ) છુહ-પેન-જેનની થોડીક જુમરાણુ પેલા એક જપાનીસ પર તૂટી પડી. અને ખીજી જ પળે જપાનીસના રામ પર રૂઢીને એક ચીની પેલીસ બંદૂકનો કુદો બંને હાથથી લીધો કરીને બરાઓ, ‘લો આ બંદૂક લો...તમે સાચાં છો...તમે જ સાચાં છો...હું પણ આપણા ચીન દેશને ચાહું છું.’ બોલતા એણે એક વિદ્યાર્થીના હાથમાં બંદૂક ધરી દીધી, અને ચોતાના પેલીસ સાથે.

દારાને સંમળવતો દુર્ગો: 'આ લોકો સાચા છે...સાવ સાચા છે...એક ચીન, એક દુરમન...એક સંત્રામ.'

અને પોલીસ સાથેની બીજી ઝપાઝપી બંધ પડી. આગળ વધતી દૂર પીપાંગ નોરમલ વિદ્યાર્થીના વિચારો રસ્તા પર આવી પહોંચી. હવે સરખસનો મિગળ લગાવક બની ચૂક્યો હતો. બંને ઝપાઝપી પછી એમનાં મનમાંમાં પથરૂં હતું. કોઈએ બંદૂક મેળવી હતી. કોઈ સંગીત સંતાડતું સત્તજ બનતું હતું. થોડાંકે રસ્તામાંથી એકાદી કુહાડી, કે દાતરડી મેળવી લીધી હતી.

વિદ્યાર્થીનું વિચારો ભવન ખાલી હતું. વિદ્યાર્થીનાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાની કારવાહી ધક્કાં હડતાલ પાડીને નીકળી ગયાં હતાં. વિદ્યાર્થીના ચોક્કસ સામી બાલુ પર રાઈફલો લઈને પોલીસોની લંબાર ખડી હતી.

ઉશ્કેરાવલા અવાજોએ શેર મચાવ્યો, 'આગળ વધો, હલો કરો.'

પથુ સૌની મોખરે આવેલા સરખસના સરખારે હુકમ ફરમાવ્યો, 'અટકી જાવ.' અને આખું સરખસ થંભીને ઊભું. પછી પોલીસ અને સરખસ વચ્ચે ઊભેલો અવાજ બોલ્યો, 'આપણે ચીની પોલીસ સાથે લડાઈ કરવા નથી નીકળ્યાં. આપણે આપણી માગણી મૂકવા નીકળ્યાં છીએ. આપણા પર હલો થવા વિના આપણે કશું કરવાનું નથી.'

એક ગમગીન શાંતિ પછી વિદ્યાર્થીઓમાં અંદર અંદર કાલાહલ થયો અને પાછો પેલો અવાજ ઉતાર્યો ફરમાન બોલ્યો, 'આપણે આપણી રીતે શાંતિથી આગળ વધવા માગીએ છીએ. જેની પાસે જે હોય તે દરિયાર અડી જ હોઈ મૂકી દો.'

અને રસ્તા વચમાં બંદૂક, લાકી, કુહાડી વગેરે હોઈ મુકાયાં. કેટલાક ઉશ્કેરાવલા તરુણોએ દરિયારને જમીન પર પટકી

તોડવા માંડ્યા, અને પેલો અવાજ પાછો સંભળાયો, ‘આપણે આગળ વધીએ છીએ.’ અને બીજી પળે પોલીસોની ટુકડીઓ બાલુ પર ચઢી ગઈ. વિદ્યાર્થીઓનું જંગી સરખસ ચીની પોલીસોને એક ચીન, એક દુસ્મન બપાન અને એક સંઘામનાં સૂત્રો સંભળાવતું આગળ ચાલ્યું.

દૂર દૂર શીન-મેનનો જંગી દરવાજો દેખાયો. અંદરની ઠીલાલ વચ્ચે એ ખૂબ વિશાળ અને લોખંડી દરવાજો હતો. એ દરવાજામાં ચઢીને ‘ફક્ષિયુના સ્વર્ગ’ની વેદી નામના વિશાળ બજારમાં ચઢીને સરકારી આવાસનાં મકાલયો તરફ પહોંચાતું હતું.

સૈન્યો જૂનો શીન-મેન દરવાજો આજ સુધી આક્રમણ-ખોરાને પડકારતો ખચરની બજારમાં ઠીલાલમાં અમેશ દેખાતો જોતરી કઢાયો હોય તેવો લીધો હતો. એ દરવાજાનું નામ ‘શાંતિ-કમાડ’ હતું.

આજે એ શાંતિ-કમાડનાં કમકાલુ દુસ્મનોને કારે તેવાં ચીનનાં તરુણોને કારતાં હતાં. આજે એ શાંતિ-કમાડના વિશાળ ચોકને આવરતા શાંતિનાં દુતો નહોતા હોવા પણ બપોની પિશાચની દાનવલીલાને પ્રતિકાર આગતાં હાનનાં જ દીકરાંઓનાં ખૂન રેડવા આંગ-કાર્ક-શોકના મારાઓ ભરેલી પિસ્તોલો અને નાગી તરવારોની આડ રચીને લીધા હતા.

સરખસ આગળ વધ્યું. એકેએકની નજરમાં એક સાથે સમજાઈ ગયું, ‘આપણે કોઠાકદી પર ચઢીએ છીએ.’ સિપાઈઓની પહેલી હરોળ આગળ આવેલા સરખસના મોખરાનાં નાયકોમાંથી એક ચીની ઠોકરીએ આગળ આવી સિપાઈઓના અફસરને કહ્યું, ‘અમે આગળ વધીએ છીએ.’

‘અમે તમારી ફરજ બજાવીશું’ અફસર હિતાવળો થયો.

‘તમે તમારી ફરજ! આપણી સૌની એક ફરજ તો...’

‘તમે વિદ્યાર્થીઓ સાચાં છો...મને ૫ ચીન માટે, આપણા દેશ માટે પ્રેમ છે...પણ...પણ ચાંચ સરકારનો હુકમ છે કે... અને હુકમનો અમલ કરવાની અમારી ફરજ છે.’ અફસર અકબચર્ષ ગયો. સિપાઈઓએ જમણા હાથમાં પહોળા તરવારો મજબૂત પકડી. અને કાળા હાથમાંની પિસ્તોલોના ઘોડા પર આંગળી ફેરવી.

અને પાંચ હજારની સંખ્યા ઉપર થઈંચી ગયેલી વિરાટ સરખસની કતારો પાછી ફરી વાર ગોઠવાઈ. બાબુઓ પર સાઈફ ફેલીરો. આંટા મારી ગયા. ચહેરું સરખસ પોતપોતાના નાવકોનું ફરમાન સાંભળવા અપીરું બન્યું.

ચીનના, પરદેશોના અને જાપાનના ખજરપત્રીઓ ક્યારેના ૫ ગોઠવાઈ ગયા હતા. ખજરપત્રીઓની તોંધપોથીઓ પહેલી વાર આવા વિદ્યાર્થીઓ ભેટી, એમના પીળા ચહેરાનાં હાથ ખમીરની નોંધ લેતી હતી. કેમેરાઓનાં નિશાન મંદાર્ષ ગયાં હતાં. હિતાવળી મુલાકાતો આટોપાતી હતી. અમેરિકા અને યુરોપના દેશો તરફ તાર-સમાચારો ઉનાવળા થતા હતા.

પાંચ હજારના કસેવરનો એક પ્રાણ એક તાલથી ધમકતો એક જ સીધીસાદી વાત કહેવા દરમ ઉડવાનો હતો કે, ‘ચીન એક છે, ચીનનો દુશ્મન એક જાપાની હત્યારો શાહીવાદ છે, ચીનનાં લોક એ એક દુશ્મન સામે એકતાનો સંગ્રામ જોતવા માંડે છે.’

પણ આજ સુધી એ જાપાનના શાહીવાદની ખુશી-ખુશામત ખેલતા આંગળી પરદેશ-નીતિનું શું? આજ સુધી લોક-જનતાની ખાનાખરાખી કરવા એણે શોધેલા અંગ્રેજ-અમેરિકા સોનેરી ટાળીઓના ઉસ્તાદોનું શું? અને ચીની લોકનાં સમાન સંગઠનમાંથી જોગેલા લાખો ક્રામ્યુનિસ્ટોનો સંદાર કરવાના એણે એડેલા પાંચ પાંચ સંદારસંગ્રામનું શું? અને છેવટે ચીનનાં નફાખોર, વિપ્રદખોર મૂંઝીવાદીઓને વરેલી એની સરકાર બનેલી સોનેરી ટાળીનું શું?

એ બધા સવાલો તરવાર ધરીને પિસ્તોલ તાકીને ચીનનાં પાંચ હજાર બેટાઓનાં ખૂન કરવા આજે શીન-મેન દરવાજે નમ બનીને બેઠા હતા. એ સવાલનો જવાબ કાણ હતો ? ચીનનાં જીવાન ફરજદ એનો જવાબ બનીને મોત સામે ધસતા હતાં.

જાણે નાગી તલવારો અને તાક્ષી પિસ્તોલોવાળા ચાંગ ફાસીના મોતના ભરકા જેવા પ્રજાવિરામો હાનનાં પાંચ હજાર દીકરાંને ઘેરી વળતા હતા. પોલીસોની ટુકડીઓને ફરમાન મળતાં હતાં. પાંચ હજારની ચારે કોર પોલીસો વોંટાતા હતા. પોલીસ કર્નલ ચાર મશીનગનો મોઠવાવતો હતો.

તૈયારી પૂરી થઈ એટલે સરકાર બહાદુરનું ફરમાન આવ્યું, 'તમારા વાવટાઓ સોંપી દો.'

એક બપોર કાલાહલ પાંચે હજારના એકથી બીજા છેડાઓ પર પથરાયો.

'અને તમે સુખચાપ પાછા ચાલ્યાં જાવ.'

પાછો એક ફિટકાર પાંચ હજારમાંથી સળવળી બેઠ્યો. વિદ્યાર્થીનાથકોનો અવાજ આવ્યો. શાંતિ પથરાઈ ગઈ.

અને શાંતિને ચીરતો અવાજ વિદ્યાર્થીનું રાજકારણ સમજાવતો, પત્રિકાઓનો સાર બોલતો બાણ છરી રજો.

'તમારું સંબાણ સંભાળી દો...તમે શાંતિનો ભંગ કરો છો.' પેલો સરકારી અવાજ જિહ્વામણે ય્યો. દરવાજાની પાછળથી એક મોટો શોર સંભળાયો. એક અમશિયી અખરબની ઉતાવળો આવ્યો અને કહી ગયો, 'દરવાજાની અંદર બે હજાર વિદ્યાર્થીઓનું અંદરનું સંઘસ આવી પહોંચ્યું છે.'

લડાયક સૂચો અંદર-બહારની હરોળોને બિરદાવી રહ્યાં.

'આજી વધો.' ફરમાન ગાજી બેઠ્યું. એક બપોરના પળ પર કદમ બેઠ્યા. બેઠેલા પંજી પાસે પોલીસ કર્નલ ઉતાવળે

આબો ને બોલ્યો, 'રાખો રાખો...કંઈ રસ્તો દાઢીએ.'

'રસ્તો સારું છે...કમાડ જોઈ નાખો...અમને ચાંતિયા પસાર થવા દો.'

'બીજો પણ રસ્તો છે...' કનૈય હસ્યો, 'કિનારે કિનારે દીવાલને અટોલી થોડાં આગળ વધો તો પછીને નાને દંવાળેથી...'

'તે પણ બધે હોય તો ?'

'હું હમણાં ને હમણાં જોલાવી દઉં છું' કનૈય પાછો કઠાકીમાં હસતો બિભો.

'તો બલે.'

સૂરજ આપમી ગયો હતો. સંધ્યા ચરૂ થતી હતી. અંધારામાં પાંચે હળાર નાના દરવાજા તરફ ફેંટાતો હતો.

અને દરવાજાની અંદરનાં એ હળાર વિદ્યાર્થીઓને અંદરનો પોલીસ વડો સમજાવતો હતો, 'બહારનું આખું સરખસ સમજીને પાછું વળ્યું. તમે પણ સમજી આવ તો ?'

પછી રાતનાં અંધારાં કિતર્યાં. સરખસોના રસ્તા પર દીવા હોલવાયા. નાના દરવાજે પેટેલાં પાંચ હળાર પર મશીન-ગતો તતટી કીડી. આખા શહેરમાં ન્યાં ન્યાં વિદ્યાર્થીઓનાં સરખમે ઘેરાઈ ગયાં ત્યાં પિરતોબેએ નિશાન તાલ્યાં ને પહોળા તરવારોની ધાર પર લોહીની ઊંચો બીજી કીડી.

ઉપરના ચીની નગર પર આંમે-સરકારનું ગજાગજી કાળરાત્રિ બિજવી રહ્યું.

બીજા દિવસનાં મૂડીવાદી ડોપોએ સમાચાર છાપનાં દર્તાં: 'ગઈકાલે સાત હળાર ને સાતસો વિદ્યાર્થીઓના તોફાની દેખાવોને દબાવવામાં આવ્યા છે તથા એકસો ઉપર વિદ્યાર્થીઓ વીધાર્થ ગયાં છે તથા બસોસવાણું નશ્તી ધમળો થઈ છે. અધું રાખેતા સુગમ થાશે છે.'

અને બીજા દિવસની સવારથી પીપીંગની તબ્દમ શાળા તથા કોલેજોમાં સંપૂર્ણ હડતાલ શરૂ થઈ.

અને સોળમી ડિસેમ્બરના દેખાવે ચીનભર પર લગાવક તસ્વીરોને દટોળી નાનકીંગનાં પાંચ હજાર વિદ્યાર્થીઓએ ચાંગની સરકારના વડા પાટનગરમાં સરખસો કાઢ્યાં ને મુદ્દાઓ પેટા કર્યા: 'સોળમીએ પીપીંગમાં ગિરફતાર ચમેલાં સેંકડો વિદ્યાર્થીઓને છોડી દો. રાષ્ટ્રીય ખયાલનું ક્રાન્તિકારી રાજકારણ શરૂ કરો. જાપાને સર કરેલા પ્રદેશો પાછા લેવાનો સંગ્રામ જમાવો અને જાપાન તરફી તમામને ખતમ કરો. નાનકીંગનાં પાંચહજાર વિદ્યાર્થીઓ ડિસેમ્બરના અઢારમા દિવસે પીપીંગના વિદ્યાર્થીઓ સળગાવેલી છખીને વધારે લાલ જનાવી રહ્યાં. એ છખીમાં સામેલ ચાર નાનકાઈ વિદ્યાર્થીઓનાં ખપાળાંઓની કૂચ લાંબી મંજલ કાપતી ૧૬મીએ નાનકીંગ નગરમાં આવી પહોંચી બીજાં ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓ એકત્ર-મજૂરોના પોશાક પહેરીને નાનકીંગ પર ઊતરવા તૈયારી ચૂક્યા પછી દીનસીનના દક્ષિણના રોયને પકડ્યા. ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓએ ગાડીના ડબ્બાઓમાંથી ઊતરવાની ના પાડી. સવારમાં અટોક્કી ગાડી જાગેર સુધી ત્યાં જ પડી રહી. ત્રણસોનું શું કરવું તેની વાતચીત દીનસીનના વડા રોયને સાથે ચાલ્યા કરી. પછી પછી વિદ્યાર્થીઓના ડબ્બાઓને અચાનક કાપી નાખી બાકીની ગાડી દોડી ગઈ. બે દિવસ સુધી ડબ્બાઓમાંથી ઊતરવાની ના પાડીને વિદ્યાર્થીઓએ સલામત કર્યો, અને બે દિવસ પછી નેપાલનું એન્જિન આ ત્રણસોને નાનકીંગ લઈ ગયું.

ડિસેમ્બરના ૨૦મા દિવસે નાનકીંગ નગરમાં આઠ હજારનું સરખસ નીકળ્યું એ જ દિવસે શાંગહાઈમાં છઠ્ઠા હજાર વિદ્યાર્થીઓનું સરખસ મુખ્ય રસ્તા પર નીકળ્યું. ડિસેમ્બરના ૨૨મા દિવસે હેન્કા નગરમાં વિદ્યાર્થીઓની જંગી સભાઓ શરૂ થઈ એ જ દિવસે

ચાંગહાઈના વિદ્યાર્થી-સરથસોમાં મળૂરો પણ હડતાલ' પાડીને સામેલ થયાં અને સેંકડો ઓળો પણ જોડાઈ એ જ દિવસે હોપી પ્રાંતના પાટનગર પેચોટીંગમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓ અને મળૂરોએ ક્યોરી પર કૂચ કરી. પુચાંગ નગરમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓનાં સરથસ હેન્કો જવા માટે નદીના કિનારા પર જમા થયાં અને હેન્કોનાં ત્રણહજાર વિદ્યાર્થીઓએ સામા કિનારાના નગરના રસ્તા પર કદમ ઉઠાવ્યા. કુપેના કમિશનરે આ બંને નગરોના વિદ્યાર્થી પ્રતિનિધિઓને મુલાકાત આપી અને કહ્યું, 'ચાંતિ રાખો અને રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં લાગી જાવ.'

ડિસેમ્બરના ૨૭મા દિવસે ટીયુવાનનાં ત્રણ હજાર અને 'કેઈંગ'નાં ચાર હજાર વિદ્યાર્થીઓ ગસ્તાઓ પર વાવટા ફરકાવતાં નીકળ્યાં. પુતાન વિદ્યાપીઠનાં છસો વિદ્યાર્થીઓએ ચાંગહાઈનાં દક્ષિણ રેશનનો કબજો લીધો અને રેલ્વેના મળૂરોએ તેમને બરીને નાનકોંગ નગર પર ગાડી હાંકી. 'શિવરી વિદ્યાર્થીઓ રેલ્વે ટ્રેનનો કબજો લઈને નાનકોંગ સરકાર સામે દેખાવો કરવા આવી પહોંચે છે.' જોવા મુશ્કેલતા સમાચારો જાનકોંગ જઈ પહોંચ્યા. નાનકોંગ પહોંચવાના રસ્તામાં વચ્ચેથી ત્યાગતોજ આંખની સરકારે થોડાકે પાટાઓ ઉખેડી નખાવ્યા. પણ વિદ્યાર્થી ટ્રેનમાં શાંગહાઈના લગાવક રેલ્વે મળૂરો પણ સામેલ હતા. ઉખાડેલા પાટા પાછા નખાયા. પાછી ગાડી અટકી. પાછા પાટા ગોધરા વિદ્યાર્થીની દુકડીઓ તંબાર ચાઈ. પાછેના તળાવમાં ડૂબકીઓ છંને વિદ્યાર્થીઓએ પાટા ફાડ્યા ને પાછી ગાડી નાનકોંગ તરફ દોરી.

પહેલી વાર વિદ્યાર્થીની દિલચાલેને લગાવક પાટા પર ચઢી જતી જોતો આંગ એના શાહી મહેલમાં સજવગી જોડ્યો. વિદ્યાર્થીએ ચેતવેલી એ આંગ ચીન પર પયરાલી જોતો એ કપાળ પરનો પરસેવો લૂછતો મેમસાહેબની સલાહ સાં. . .

‘એ છોકરાંઓ એટલા જ નથી...હિતર-પશ્ચિમના લાલ તારકે એમને રાજકારણ આપ્યું છે અને આખા ચીનનો વિદ્યાર્થી...’ બંને સમજતાં વિચારતાં હતાં.

એટલે વિદ્યાર્થીઓની નાનકોંઝ નગર પર હોક્તી ગાડીને આવકારવા લુશી આગળ ત્યાંના મથકનો લશ્કરી સરદાર અને સાંગહાઈનો કબજાવાળી ખાતાનો વડો આવ્યો. જનેએ મુખ્ય મહાકાવીને વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું, ‘સાંગ-કાઈ-રોકનો પોતાનો સદેશ લાવ્યા છીએ.’ અને તેમણે સદેશ વાંચી સંભળાવ્યો.

‘તો ઠીક છે.....પાછા વળીએ છીએ...પણ અમારી માગણીઓ...!’

‘તમામ ખાનમાં લેવામાં આવશે.’

અને નાનકોંઝની લગભગ પહોંચેલી વિદ્યાર્થીઓની રેલગાડી ખાલી થઈ.

પણ વિદ્યાર્થી-હિલચાલમાં આ તો નવો તરીકો જાગ્યો હતો. ડિસેમ્બરના ૨૮મા દિવસે કેમ્પિંગનાં હમરો વિદ્યાર્થીઓ ચક્રમાં અને લુંગહાઈ રેલ્વેનો કાગળે લીધો. બે જ દિવસમાં નાનકોંઝનો સરકારી અમલદાર તાબડોલ આવ્યો તે વિદ્યાર્થીઓને રીઝવી ગયો.

પણ પાછા ખબર આવ્યા, ‘સાંગ લુવાયી સેંક્રો વિદ્યાર્થીઓ સાર્કકલ પર ચઢીને નાનકોંઝની સરકાર પાસે માગણીઓ લઈને દેખતા આવે છે.’

અને સાંગની સરકાર આ વિદ્યાર્થી-હિલચાલની વિરાટ ચૂંચના પગ વાટાધાટથી રોકી શકી નહિ. વિદ્યાર્થી આલમ ચીન-કરતી ધરતી પર જોતી હતી અને એક ચીન, એક દુશ્મન અને એક સંગ્રામની માગ જોરજોરથી નજરવી હતી.

એટલે ખુશી-ખુશામતના જાપાન તરફી રાજકારણને વરેલી સાંગ-કાઈ-રોકની સરકાર નાનકોંઝ, સાંગહાઈ અને હેન્કામાં લશ્કરી કાયદો અમલમાં મૂક્યો.

લોઠયાત્રીઓના સંઘ

૧૯૩૬નો આખર કાળ ંહી ગયો હતો. ઉત્તર ચીન પર મહાન દીવાલના આશરે પાછળ ગોઠવાયેલા ચીની જીવનનાં બુલા-યલાં શાહી જમાનાઓનાં સ્વપ્નોની યાદ દેઠોળાતી ખરી પડતી તે જીડી જતી ઉપરના આકાશમાં જીભરાતાં વાદળોનાં ગામામાં ભેઈ રહેતી હતી. ચોપડીમાં મોઢું બાંધીને પરીક્ષાઓ પસાર કરતાં અને ક્ષણભણનાં ચાંત સાગરમાં ફૂગડી દઈને બેઠેલાં ચેનાં હાતનાં વિદ્યાર્થી દીકરા-દીકરીઓનાં દિલ ને દિમાગમાં તોફાન ભગી જીક્યાં હતાં તે હવે કેમે ક્યાં ચાંત પડતાં નહોતાં.

એ દિવસ જતા રવા હતા ન્યારે વિમલખેર સરદારે લગાઈનાં મેદાન પર બળજબરીથી જીવાનેને ભેતરી જતા હતા. ન્યારે એક સેનાનાયકના માનચાંદના સિક્કા પાછળ હળશે મકાનાં દામ ચૂકવાતા હતા.

પણ કેવો કાળ આવ્યો હતો ! આજે તો હળશે-લાખે વિદ્યાર્થીઓ ચીની ધરતી પર સરખસો કાઢતા હતા. જીમરાણુ કરતાં હતો, સૂત્રો ગજવતા દોર કરતા હતા કે અમને જાપાન સામે જંગે જવા દો...અને ચાંગ-કાઈ-ચેકની કારવાહી ચીનજરમાં જીભરાતા એ તંત્રુચુ ચીનને નિશાળમાં જાહેર ધકેલી દેવા અને ધરની ગોઝારમાં પૂરી દેવા હમનના દોર દોઝવતી હતી. આજે એમને જાપાન સામે મોરચામાં દોરનાર કાઈ સરદાર દેખાતા નહોતા. કાળ કેવો કપરો આવ્યો હતો !

પણ પીપૌંગનાં વિદ્યાર્થીઓનો કાસ્વાહી નિરધાર કરતી હતી, 'આપણી તૈયારી પૂરી' થઈ છે. આપણે આવતી કાલે ઊગતી સવારે અંદરના આમખંદેશોમાં ઊપડીએ છીએ.'

'કેમ કહ્યાં !' આ રણધેલાંઓને કેવું આંકપણ ચઢ્યું હતું ? 'એક દેશ, એક યોન અને એક સંભ્રામ'ની વાત આમડિયાંઓને સમજાવવા એ આમખંદેશમાં જતાં હતાં.

જ્યાં નસીબ બધાનક ને જીવલેણ જામ્યું હતું. જ્યાં કાળ કપરો બનીને કાપી ઊઠ્યો હતો. જ્યાં જાલિમ જમીનદારી કિસાનનાં કલેવરો પર કકડતી વળગી પડી હતી. જ્યાં જમીનદારીના ચુસાયેલા કિસાનસંસારમાંથી બાળક-બાળકાઓનાં લિલામ બોલતા શાકુ-કારો નફાખોરી કરતા હતા. જ્યાં શકુડા જેવી ઝૂંપડીઓમાં, માટીમાં રમદોળાતાં અમણ ને નિરક્ષર માનવીઓ ધરતીનો મંથ સૂંધી સૂંધીને, ધરતીની ધૂળની ઉબ્બા ચૂસી ચૂસીને જેમતેમ જીવતાં રહેતાં હતાં.

હાં તેમને આ પીપૌંગ વિદ્યાર્થીઓનાં બહેલાંબહેલાં એમના સળગતા દિલમાં ઊઠેલી વાત સમજાવવા જતાં હતાં. જે વાતને ચીનની માલિકાની નફાખોર સરકારે દબાવી દેવાનાં ધમપછાકે આપ્યાં હતા, જે વાતને ચાંગની સરકારે અપનાવી નહોતી, જે વાતને પીપૌંગ અને બીજાં નગરોમાં સંબળાવવા માટે સરઘસો પર લાઠી-માર અને ઝાળીયાર વરસ્યા હતા તે જ વાત સમજાવવા પેલાં આમખંદેશોમાં જવા આવતી કાલે નીકળી પડવાનાં હતાં.

આવતી કાલની વહેલી સવારે પીપૌંગ વિદ્યાર્થીઓમાંથી પહેલી ટુકડી અગ્રતાલીસની નીકળી. એવી ટુકડીઓ થોડા થોડા દિવસને અંતરે ઊપડવાની હતી. એવી જ ટુકડીઓ ઉત્તર ચીનનાં બીજાં નગરોમાંથી પણ નીકળવાની હતી. એ ટુકડીઓની લશ્કરી ઢબે યોજના થઈ હતી. અગ્રતાલીસની એ પહેલી ટુકડીને વાંગ-ચીન નામનો તરુણ વિદ્યાર્થી આવેવાન હતો.

એ આખી ટુકડી આખી રાત જીવી નહોતી ચીનનાં નિયા-
જિયાં આખી રાત નવા બેજીતરના પવગમના રોમાંચ અનુભવતાં
તૈયારી કરતાં હતાં. ઉત્તરનાં અફાટ મેદાનોના પ્રદેશમાંથી અને
પર્વતોની વિકરાળ મધે લઈને વાતો પવન એમની તૈયારીના
સામાનમાં દુસવાટ કરતો પેસતો એ તરુણોને યાદથી યરધરાવતો
હાંના આવકારની આગાહી આપતો હતો.

પણ પેલા ખ્યાલે એમની આખી હસ્તીને દચ્ચમચાવી મૂકી
હતી. એક ચીન...! કેવો વિગટ એ ખ્યાલ હતો! એ ખ્યાલનાં
જીભરાતાં આ અડનાલીસ ક્ષેત્રો મને તેવા કપરા અનુભવોને ટપી
જવા કે ખપી જવા તૈયાર હતાં! એમણે ધાળગા એ'દચા હતા.
પાણીની કૂપીઓ લટકાવી હતી. ગરમ-ટાપીઓ ઝોલી હતી.
બગલ-થેલીમાં ચોરીસ કલાકનું લાચું લાચું હતું. કાઈ કાઈએ
કેમેરા લીધા હતા. સૌની પાસે પત્રિકાઓ હતી, પોરટરો હતા.
અડતાલીસમાંના થોડાંકે આમળનતાને રંજન આપવાના મંત્રકાર-
પાઠો તૈયાર કર્યા હતા.

દરેકના કાળા હાથની કાશુના ઉપકા બાગમાં પહોળા ઘે જી
પટી પર લાલ અક્ષરો બંધાયા હતા, 'ઉત્તર ચીન વિદ્યાર્થી, શીશુ
પ્રાપ્તિગેન્ડા કુપ, પશ્ચિમ પીપોંગ નં-૧.'

એવાં બીજાં અનેક પટકા સમયપત્રકના આવાહન પ્રમાણે
નીકળી પાવાની તૈયારીમાં લાગી ગયાં હતાં. એ સૌએ વહાલસોર્ષા
બા-બાપાઓને લખી દીધું હતું કે અમને લાંબું વેકેશન પડી
ગયું છે. અમારી ટુકડીઓ મામપ્રદેશના પર્વતને જીપડી ચૂકી છે.

અને જીપડી ચૂકવા બન્યુઆરીના પહેલા દિવસની વહેલી
સવારે અડતાલીસનું આ પહેલું મુખ વિદ્યાપીકના ચોક્કમાં તૈયાર
બનીને આવી જીજી હતું. એ મુખ પહેલી કંપની કહેવાતું હતું.
દરેક કંપનીના ચાર ભાગ હતા. દરેક ભાગ પ્લેટન કહેવાતો.

દરેક પ્લેટુનના પ્રહારી તથા વિદ્યાર્થીઓ આગેવાનો હતાં. દરેક પ્લેટુનને પોતાની ખાસ ફરજો બજાવવાની હતી. દરેક પ્લેટુન પાસે સાઈકલ પર બેઠેલો રસ્તાની દેખરેખ રાખનારો આગળ-પાછળ દોડતો રોકાઈતો હતો. દરેક પ્લેટુનના ઉતારાની ફરજ પર, ખોરાકની ફરજ પર, આમજનતાના આર્થિક અને સામાજિક જીવનની તપાસ પર અને પ્રચાર પર ખાસ વિદ્યાર્થીની ચૂંટણી થઈ હતી. આખા અકતાલીસની ઘટનામાં સોળ હોકરીઓ હતી. બાવીસ વરસનો વાગ-ચીન બી. એની પરીક્ષાને પડતી મૂકાને આ અભિપરીક્ષાનો કેપ્ટન બનીને સૌનો આગેવાન થયો હતો.

આ હુકડીની આગળપાછળ એક અચ્ચરવાળું 'ગાડું' હાંકતો એક ખેડૂતનો દીકરો બેઠો હતો. એ ગાડામાં થોડાક રમત-ગમતનો, ખોરાકનો અને સોથી વધારે પત્રિકાઓ, પોસ્ટરો અને સારદુનનો સામાન ખસાકસો હતો. આ નવા સાહસને દેખવા અને તેની જાણીઓ પાડવા પરદેશના પણ થોડાક ખજરપત્રીઓ આવ્યા હતા. 'એક અમરિકી ફોટો બેંચતો મૂકતો હતો, 'તમારો પડેમે સુકામ કર્યા પડશે !'

'અહીંથી જ માઈલ પર લેનડીનસાંગ...ન્યા શોધુઆ અને ચેનશીંગના રસ્તા લેના મળે છે ત્યાં.'

કેવો અત્તમ-ખ્યાલ આ સુકુમારોને ઘેલાં કરી રહ્યો હતો ! કેવો જીવનવેગ આ જીવાનિયાને હવમચાવી મુકતો હતો ! પીપીંગ નગરના સુખી વાસ છોડીને આ વચમાં માનવાંની તરુણ દરોળ ન્યાં કેવળ આપદકાળ હતો ત્યાં વનવચ્છાના ધૂળ ન ફાતરેના રસ્તાઓ પર ગાડું હાંકતા અને પગપાળા પરવરતા હતા !

લગવાન જીવે જગતના તાપથી જાળ્યાઝાળ્યા જીવન પર ચાતિનો ઝળસ ઢોળચ મધરાતે મહાગિનિષ્કમણુ ક્યું હતું પણ અલિપ્ત જીવનના જીવલેણ કમકાણુ નીચે ક્યકાતા જીવનના

નિર્વાણ માટે. અને આજે જે હજાર વગસ પછી ચીની જીવન પર ચઢી આવના અને ચીની જીવનને નિર્વાણ માગતા જાણી જણાઈતી છાદીચાદી ચઢાઈને રોડી પાડવા આ નવી ભાતનું નિષ્ક્રમણ ચીની ધરતી પર કદમ ભરવું હતું.

એમને પહેલો મુકામ લીનડીનચાંગમા હતો. ખીનનું દિવસના બપોરે ખીન નંખરની કંપની પચાસી ત્રિચાર્થી છોકરા-છોકરીઓની આ જ રીતે જોખવાની હતી અને સાથે લીનડીનચાંગ પહોંચવાની હતી. સવાસોની આ પહેલી જે કંપનીઓ પછી તથા બાકમાં વહેચાઈને પોતપોતાના રસ્તાએ લેવાની હતી અને પાચમે મહિને એટલે જૂનના આગંબમા ત્રિશાળ પ્રદેશ પર ફરી વળાને નક્કી કરેલા મથક પર ભેગી મળવાની હતી.

લીનડીનચાંગ પર ચીનનાં સવાસો દૂધમથ દીકરાંઓ જમા થયાં. લીનડીનચાંગના જીવાનોએ સવાસોને આવકાર આપ્યા, લીનડીનચાંગની માનવતાએ સૌમ્ય પોતાના ફરજદ બાળી બાળીને સમમાનવભાવને દિલોજ્યા. લીનડીનચાંગનો એક છઠ્ઠીમા આ' નવ-લોહિમા પર હાથ ફેરવતી આખ દખલવતી બનતી હતી, 'તમારી જાનેતાઓને કેવું લાગતું હશે ! તમે કપડા નીકળ્યાં દીકરાં, તમારી કપરી વાટે ને ધારે વનદેવતાઓ તમારા ગોખાં કરે '

અને પોતપોતાના માર્ગ તરફ કંપનીઓના સમ આલવા માંડ્યા. અકસો પચોસની સખ્યામા ત્રીજા ભાગ જેટલી છોકરીઓ લગભગ બાધવતાની સમાન બેઠડીઓ બનીને ચાલતી હતી. ચીનની એ નરી દીકરીઓ હતી. એમની માતાઓએ એમના પગ બાધ્યા નહોતા એમણે ફર-કોટ પહેર્યા હતા, એમના પ ખજા પરથી મેથા લટકતા હતા.

એ બધા લગાવેલા હતા. પણ એમની કે ઈનો પાસે એકે આમુધ હતું નહિ. એ બધા મામપ્રદેશમા લગવા નહોતાં જતાં

પણ વાતો કરવા જતાં હતાં, ખજર આપવા જતાં હતાં, ચેતવવા જતાં હતાં અને ધરતીના પ્રાણને હઠોળવા જતાં હતાં કે ચીન પર જાપાની શાહીવાદની આકૃત ઊતરે છે. એ આકૃતને મારી હટાવવા જાપાન સામેના 'સંગ્રામનું' એક ચીનનું એક લઘાયક સંગઠન બનાવે અને ચીની લોક સમસ્તને લોકઘોરચો રચીને લોકોના હત્યાગ શાહીવાદને મારી હઠાવે. ' ૬

શાહીવાદની ખૂની હિંસા સામેના સાચી શાંતિના એ તરુણ દુનો હતાં એમનાં પર્ષટને ઊપડેલાં ધટકો લશ્કરી હમે બંધાયાં હતાં. એમની શિસ્ત લશ્કરી હતી કડક હતી, એમને જુરસો શ્વસનનો હોય તેવો લઘાયક હતો પણ એમણે આયુધો સત્તાં તહેતાં. એમનું એક માત્ર આયુધ જાપેસો અને બોલવાનો શબ્દ હતો.

નીતિમતાનું નામ-રટણ કરતાં, જનજીવનનું જતન કંખતા આ શુક્રમારે તે માનવતાનાં મરજ્યાં વાગીઓ હતાં.

તેમ એ વાગીઓનાં પગલાં સૂંધતા, એમની જેડીને પીછા પકડીને ચાલતા, એ મુકામ નાખે ત્યાં રહેતા અને એમની પાછળ જમીનફારી હિંસેરણી ફેલાવતા ચાંચ-સરકારના નસસો ખુલ્લી રીતે ચાલુ થયા હતા.

પહેલાં પીપીંગના રસ્તા પર ગાતાં, સૂત્રો પોકારતાં, પોન્ટગ ઉપાક્રતા અને ઝંકા ફરકાવતાં જેવાં સરધસો આલ્વાં હતાં તેવા જ પણ વધારે શિસ્તવાળા બનીને ગામેગામના પાદર પરની ધૂળની ચારણીમાંથી આ સઘો ગામેમાં ફરતા હતા, ગામમાં હેતારે કરતા હતા અને આગળ વધતા હતા હેલ્થો સંઘ જાન્યુઆરીના ૭મા દિવસની સાંજે પીપીંગથી દક્ષિણ-પશ્ચિમેલ્યાગિવાર માર્મલના લુકેશીઓ નામના કસબ પર પહોંચેલા હોય લુકેશીઓની શાળાને :પ્રિન્સીપાલ આ મંબને પોતાની શાળામાં ઉતારવા તેવાર હતો પણ

લુકાશીઓના સરકારી વડાની એને બીક હતી એ ફિતૂરી લોકોને
પ્રાર્થના સંધરવાં નહિ એવી સરકારની ખાનગી મુચન્યઓ છૂટી
ગઈ હતી.

અને ટાહ્યા ચરધરતો આ વિદ્યાર્થી-સંઘ લુકાશીઓના
પાદરમાં પડ્યો હતો. ત્યાં માથા પર છાપરાનું રહેકાણું મળે ત્યાં
ગતોંગત જ આમળના મયક પર કીપડી જવાની બધાં તૈયારી
કરતા હતા ત્યાં બે સાવકલ રકાઈટો સમાચાર લાખ્યા, 'આજે
આપણે અહીં ફાઈ દેખાવો ન કરીએ તો ચાળાના મકાનમાં
જીનરવા દેવા આચાર્ય કઝૂલ ચલા ઉં'

એવા વિદ્યાર્થીઓના સંઘ આમપ્રદેશ પર વિચરતા થયા.
નાનીમેટી શાળાઓ અને આમધર્મશાળાઓ એમના ઉતાગ
થયા. વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોએ એમને બહુમાન આપ્યાં. આમ-
જનોએ કૌતુક જોતાં ફોન તેમ એમના પ્રચાર સંભળ્યા. એમના
કાર્યક્રમો દેખ્યા. મહાઈની રોટી ખાતા અને ગરમ પાણી પીતાં
વિદ્યાર્થીઓના ટોળાં પર વહાલ વરસાવનાં આમળનોએ એમને
નાહવાના ગરમ પાણી આપ્યાં, અને વિદ્યાર્થીઓએ નાંધપોથીઓ
તૈયાર કરી. આમ લડાયકોનાં ધટો રચાયાં અને એક ચીનનો
તરંગ જગતીને તેની આજ્ઞાદીના રખોપાં કુવાના વીરભાર
ભરના કપાં.

આજ સુધી પુગણી કથાઓમાં ચોની નારીની વીગતાની
વાતો સંભળાઈ હતી. પણ એવી બહાદુરી ઘંખરનાર ઓઓએ
પુરુષના પોશાક પહેરીને જ બહાદુરી બતાવી હતી પણ આજે તો
હોકરાઓની સમાન સાથીદારી સામવતી હોકરીઓ લડાયક
ભાવ ધરીને નીકળી પડી હતી. આ ધાત્રીઓના કાર્યક્રમમાં એક-
બીજાના પ્રેમ કરવાના ભાવ બીજા લોકભાવની હાજરીમાં મોજ
બની ગયા હતા. આ ધાત્રીઓ હંમેશાં એક લગ્નચક્ર આમરેડરીના

વેગની વાતો કરતાં હતાં. હાકરીઓ પણ પોતાના સામાનમાં પાઉંડર કે કીમ લાવવાનું સૂચી ગઈ હતી. ઉત્તર ચીનનાં મેદાનો પર ઠંડા પવનની આપટ ઝીલતું, ઉચ્ચાવલાં સરિસાવાળું, ફાટેલા હોઠ પર દાંત કરડતી અક્રમતાવાળું, તરુણ ચીન ન્હાત તસ્વીર ચીતરતું પથરાતું હતું.

સારે ચાંગ-કાઈ-શેક નાનકીંચની વિદ્યાપીઠના વડેરાઓની એક સભા નાનકીંચમાં બોલાવતો હતો. વિદ્યાપીઠનાં ફરમાનો આમપ્રદેશો પર જીપડેલાં-ખટકોને પાછાં બોલાવતાં હતાં. પણ એના જવાબમાં ઉત્તરની વિદ્યાપીઠનાં વિદ્યાર્થી યુનિયનો પોતાના એક સંધને તાબડતોળ નાનકીંચ પહોંચી જઈ ત્યાંની સરકારી ચાલ ખુશ્તી પાડવા વિદ્યાપીઠના આચાર્યોની ચાંગ-કાઈ-શેક બોલાવેલી સભા સામે નાનકીંચના રસ્તાઓ પર કૂચ કરવાનું ફરમાન મોકલતાં હતાં, અને બીજા સંધો પોતપોતાનાં સમયપત્રકો પ્રમાણે આગળ વધતાં હતાં.

અને સવાસો જેટલાં વિદ્યાર્થીઓની બે ઠંપનીઓ જાન્યુ-આરીના અગિયારમા દિવસે દુરથી ચોરસ આકારે ગોઠવાયેલું કુઆન નગર દેખતાં હતાં. કુઆનને ચોરસ ફરતી પથથિયા દીવાલો હતી. દીવાલો પર ચાર દિશામાં ચાર દરવાજાનાં પ્રાચીન કમકાણુ આજે પણ જાજરમાન હતાં. એ દરવાજાઓ પર મધીનમનો મોઠવાપણી હતી. દરવાજાની દીવાલો પર સંચીઓ અખંડ પહેરા ભરતા હતા.

અહીં કુઆન પર ટીનસીનથી જીપડેલા બીજા બે વિદ્યાર્થી-સંધનો આજે જ સંગમ થવાનો હતો અને અહીં બે દિવસ રોકાઈને બીજા ચાર સંધોની રાહ જોવાની હતી. તથા દિવસમાં અહીં પાંચસો વિદ્યાર્થી-યાત્રીઓ આવી પહોંચવાનાં હતાં અને અહીંથી નવાં પર્વટોની યોજના નવેસરથી ધડવાની હતી.

એટલે અહીંની અમલદારીને કુઆનની શાંતિ જોખમાવાની ચિંતા થઈ થઈ ગઈ હતી. કુઆનનાં તરુણો ઉચ્છ્રાય તેવી બીક ઊભી થઈ હતી. કાયદો ને વ્યવસ્થા જાળવવાની એમની જવાબદારી કુઆનમાં અચાર કરતી કહેતી હતી, 'તોફાની વિદ્યાર્થીઓની ક્રતારો પર બરાબર ચોકી રાખવાની છે...એમાં ધણીખરાં તો કાકુઓ છે.'

અને એ આંગ સરકારની કારવાહી પર દસતા ફિટકાર પૂછતા હતા, 'જાપાનનો સામનો કરવાની એ લોકની વાત...'

અને પોલીસ વડો તડકી ઊઠતો હતો, 'સામનો કરવાનાં પણ તરીકા હોય છે. આપણી સરકાર પણ સામનો તો કરવા માગે છે પણ આવી તોફાની રીતે નહિ. એ રીત તો ઉત્તર-પશ્ચિમમાં જીવતાં પહેંચેલાં પેલાં લાલ બેન્ડીટોની છે.'

'પણ આ ઉકારાંઓ પણ...'

'એ ઉકારાંઓ આમ તો ઠીક છે પણ અમારા કરતાં યે જાણે એ વધારે કાલજાંઓ થઈ ગયાં છે અને.....'

અને જનજંગ મામતી કતારોનો ચોર સસરી ઊઠ્યો, 'કેશ-દ્રોહીઓને ખતમ કરો...ચીનનો ખયાલ કરવા જાગી ઊઠો.'

અને પોતાની ફિરતોલ પર હાથ પાડતો પોલીસ વડો ઊભો થઈ ગયો.

'કુઆનનાં વિદ્યાર્થીઓએ સરખસ કાઢ્યું' હતું. બહારથી આવતી વિદ્યાર્થી-દૂઓના માનમાં જ એ તો આગાહી આપતા પગલા પડતા હતા.

પછી કુઆનનાં પાદર પર વિદ્યાર્થી-સંધાના પગાવ પડ્યા. વિદ્યાર્થીઓના ઉતારાઓમાં ચર્ચાઓ થઈ થઈ ઉદામો સામે મવાળોએ ટપાદપી કરી. ગરમ વિદ્યાર્થીઓ સામે નરમે અવાજ ઊઠાવ્યો. જાપાનીસ શાહીવાદ બરબાદ હો, કે શાહીવાદ બરબાદ

હો. એ એમાંથી ક્યું સૂત્ર બોલવું અને ચાંચ-કાઈ-રોકની સરકાર એમ કહેવું કે એકલી સરકાર એમ બોલવું તે વિષે અને એવા ખીજા સવાલો વિષે વાટાઘાટો રાડ થઈ.

આજે મહે વખતે ઈએલાં ગર્યાકારણ અને રાજકારણના પાઠ વિચારવાનો તથા ગર્યાઓ એલવાનો વખત મળ્યો હતો. એટલે ગર્યાઓ રડ રડ અને હેવટનાં સૂત્રો નક્કી કરવા જુદા જુદા સંધોમાંથી એક સંયુક્ત કમિટી' નિર્માઈ. એ કમિટીએ જ જમીનદારી નાશ હો...નફાખોરાને નાખૂડ કરો, વેઈ-લાગાઓ બંધ કરો તથા એડે તેની જમીન હો-એવાં સૂત્રો કેવી રીતે ઉચ્ચારવાં તે પશુ નક્કી કરવાનું હતું.

એવા એ દિવસો પસાર થઈ ગયા. સંધોની ડાવણીઓમાં પાઉં છાપક નાદ ગાજી ઊઠ્યો. પાછાં સમય-પત્રો આલવા માંડ્યાં. કુખાનના બંધ દરવાજાનાં કમાડ ઊઘડી ગયાં અને સંધોના નક્કી કરાયેલા રસ્તાઓ પર દિલચાસો આલતી યંત્ર ગઈ.

આમજનતાએ પહેલી વાર પોતાના પરના છવસેણુ નમીયતી જંગલિયતને પક્ષી નાખવાનાં છાપક સૂત્રો સાંભળ્યાં. પૂર અને દુષ્કાળ જેવી કુદરતી બનેલી જલિયમશાહીને ઉખેડી નાખવાના અવાજોએ આમજનતામાં નવી ઉષા જાગી. એમની આંખ સામે છવતા-જગતા અક્ષરો ફાગરાયા, 'રામચાળા અને દુષ્કાળ અને સરકારી પ્રયા અને કરવાર માલિક માણસે બનાવેલાં છે...તેમને પક્ષી રાખાય છે.'

તેવું પ્રયંક એ પહેલું યાન હતું! આજ સુધી એ બધું જમવાનની કરવાહી માનીને દેવદેવીઓને જલિયન ધરતાં નર-નારીઓ આંખો ખોલીને આ એક વાત અનેક રીતે સાંભળી રહેતાં, જાપાની સાહીચાદનો સામનો કરવાનો પાયો સમજતાં એક ચીનની વિચિટ જીવી જાણતાં હતાં.

એમ ચીની ધરતી પર લોકતસ્વીર જમાડતા એ વિદ્યાર્થીસધેઃ જન-પ્રચારીના ૧૫મા દિવસે ક્ષઓપીટીન પહોંચતા હતા. અહીં એમને ઊતરવાનું એકે દેકાણું ન જડે તેની બધી તજવીજ થઈ ચૂકી હતી. ત્યાંની સરકારનો નામીએ વોંગ હચિવારબધ હુકડીઓ સાથે સત્કાર કરવા કચારનો મુકામ નાખીને પડ્યો હતો.

એણે બને સધેા પર પોલીસની આડ ઊભી કરીને ફરમાન વાંચી સંબળાવ્યું, 'તમે બધાં ગિરફતાર થાવ છો.'

૫છી આ બને સધેાની એકેએક વસ્તુઓ તપાસાઈ અને તેમનું સાદિત્ત જપ્ત થયું. ૫છી બને સધેાના વિદ્યાર્થીઓને, વીસ વીસની સંખ્યામાં પોલીસ મોટરમાં લાદીને ઉપાડી જવાનો હુકમ થયો.

વિદ્યાર્થીઓએ એ હુકમને તાણે યવાની ના પાડી.

એટલે ચાંગ-કાઈ-ચેકની કારવાહી ક્ષઓપીટીનનાં પાદર પર જંગલિયતનું મોતાનું રૂપ પ્રકાશતી પીફરી પડી.

વિદ્યાર્થીઓના ટોળાં પર પોલીસના દંડા વીંજાયા. જીવાન છોકરીઓનાં રતન ચૂંધાયાં. છોકરા-છોકરીઓનાં શરીરો પર આમ્મના ફટકા ચડે થઈ ગયા.

હા દુરનાં ભોકાનાં ટોળાંઓમાંથી શરમની કિફિયારી ઊડી. દૂર દૂરથી પાતનાના આહ કરના અવાજો ઉમ જન્યા. પોતાના માયા પત્ના વીખરાયલા વાળમાંથી ઝરતી ભોલીની સેર લૂછતી અને હોઠ પરનાં લાલ ભુંદ આટતી એક વિદ્યાર્થીનીએ ચિત્તાર કર્યો, 'શરમ છે નામદોં. તમે જ અમારા દેશગંધવો...જ્યારે જાપાની અજગરની ચૂડ આપણા દેશનાં અજો પર વીંટાય છે...જ્યારે દેશદોહીઓ આપણા દેશના અજેઅંગ તોડીને જાપાની દાનવના જડખામાં હોમે છે...ત્યારે ત્યારે એ કાન્વાલીને ખતમ કરી જાપાની ચાલીવાદનો મુકામલો કરવાની વાત કહેવા માટે જ.....'

‘શરમ છે.’ બોલતી બીજી ઠોકરીની ચીસ ચાંચતા મારા-
ઓ પર તૂટી પડી, ‘ત્યારે શરમ છે...પાદ રાખજો ફે તમારા દીકરા-
દીકરીઓ. પણ તમારી શરમને ફિટકારતાં અમારા જ સાથમાં...
ધારો, કે હું જ’ તમારી સગી દીકરી હોઈ લે...’ બોલતી ચીસ
છલંગ મારીને એક પડછંદ પોલીસનો હાથ હચમચાવતી ફૂટી પડી.

બેશરમ બનેલા પોલીસનો પડછંદ દેહ એક જ પગમાં
વામણો બનીને કંપી ઊઠ્યો. એણે ધૂળતા ચરીરે હાથની પકડ-
માંથી છૂટીને પોતાના કંડૂકાને દૂર નાખી છંદને આંખનાં પાણી
લૂછતાં કરગતો અવાજ કાઢ્યો, ‘તું મારી દીકરી...મને માફ...’

અને આ દેખાવ પર થંભી ગયેલી ચાણુકો અને દંડાઓ-
વાળાં શરીરો અવાક બની ગયાં. દૂર બીએલી લશ્કરી પોલીસની
એક ટુકડીએ ખુસાલીનો પોકાર કર્યો, ‘તમે સાચા છો...અમે
તમારી સાથે છીએ...આગળ વધો.’

અને વિદ્યાર્થી-સંઘ આગળ વધ્યા. કાચોપીટીનનો એકથી
બીજો ઉકો પીપીંગનાં નિસાળિયાં પર ધન્ય બોલી ઊઠ્યો. કાચો-
પીટીને આ દીકરાઓને દિલ સાથે આંખોને વિદાય દીધી.

અને મામપ્રદેશ પર એવા સધો પથરાતા જ રહ્યા. મામ-
જનતાઓએ આંખો લૂછતાં આગ્રા હાથ ધરીને કહ્યું, ‘એક જ રાત
રોકાવું હતું તો આનાં શું કામ ફે અહીં જ રહી જવ ને અમારાં
મૂંપડાંમાં જ જળમ્યાં હો-તેમ.’

એવાં મામ ગામ પર નવજીવનની હાવાઓ હવાઈ ગઈ.
ગામ ગામ પર નવા નાદની તોળતો વાગી અને પોકારો થયા. ગામ
ગામ પર એક એક દિવસરાત નવજીવનનાં ઉજવણી કીર્તવાયાં.
ગામેગામ ઉતરની વિદ્યાપીઠોના એ સધેના પડાવ ગુંજ ઊઠ્યા.
ગામેગામના લોક-મેળાઓએ અનેક વાર સાંભળેલી એ સીધીસાદી,
વાત વિરાટ રૂપે દેખી એના દરેક ચબ્દ પર સમ્માર્ષના હોંકારો દીધા.

રેવી સીધા ને સાદી એ વાત હતી ! 'તે પછી મરણના બિહાનામાં હેઠ્ઠી વાર બેઠા થઈ ને બાપાએ પોતાના સાતે દીકરા-ને બોલાવીને પેલી લાકડીની બારીને બાંગળાનું કહ્યું પણ કાઈ તે બાંગી રાક્યું નહિ. પછી એણે એ બારીને હોડી નાખીને એક એક લાકડીને બાંગવાનું કહ્યું અને બધી લાકડીઓ તૂટી ગઈ... એમ તમે એક રહેશો તો અમર રહેશો અને વિખૂટાં પડ્યાં તો...'

'હાચી વાત છે 'ને' હોંકારો દેતાં મામબેળાઓ મુંઝી ઊઠતા એક ચીનની તસ્વીરને એક દુશ્મન ભાંગેલી સાહીવાદ સામે એક સંમામમાં સામેલ થવાની વાત માયાં દલાવી દલાવીને કબૂલતા હતા. અને વચમાં કાઈ દાદા કાઈ દાદીમાં અજ્યબ બનીને પૂછતાં હતાં, 'તે હે' દીકરાં ! બાપી સાચી વાત ચાંગ-કાઈ-શેકને રહેતું નહિ સમજાતી હોય...એ અને એની એમ સાહેબ કહે છે કે બહેનનાં બી બહુ જ ને !'

અને પછી મામબેળામાં લોક-ગુંજારવ ગાણ રહેતા અને લોક-ગીતોની હલકા ચલતી. એ ગીતોના અવાજ વિદ્યાર્થીસંઘોની વિદાય પછી પણ જીવતા બનીને લોકકંઠમાંથી અવિરત બનીને ઝપાં કરતા.

એવાં સીધાં ને સાદાં, બાવાં તો અનેક લોકગીતો લોક-લાગણીને લલકારતાં કે :

ભય વેળા ભય રે...

ભય રે વીતી ભય છે તારી

વેળા વીતી ભય રે.

સારે બેઠો કેણુ મનમાં ચલાવે

સારે બેઠો કેણુ અવળો ચાલે,

તારે જો રે તું ને, પણસે તો,

તારી વેળા વીતે દાય રે...

વેળા વીતી ભય રે.

મોત મળો જે કા જેવું બોલે નથી, જાપાન ખુશી થાય,
મોત મળો તેને જે કાઈ એલાં, જાપાન સજે જાય,
મોત મળો આ રે દેરા વેગે તેને, માઈનાં ખમીર ખાય રે,
વેળા વીતી જાય રે.

બોલ રે કાઈ બોલ કાઈ ને સાંઈ જોલ, બોલ હો બાંધવ બેની
એક ચીને બીડી હાકલ હેલી, દુસ્મન નેમ દેખાય રે,
વેળા વીતી જાય રે..

લોક બીક્યો એનો ટોલ ટળક્યો...
ચીનની રાગે ધુધડો જાગ્યો,
લોક વિરાગોની સળગી આગો...

કદમો કોઠ કળાય રે
વીરની વેળા થાય રે.

સોડ મુતેલા સેક વાળી, બોલની બાની માઈ રે
કાળના કંકા ગાય રે
વીરની વેળા થાય રે.

×

×

×

‘મેં કાઈ’તું કે પેલાં જીવતાં ચેતન નહિ પહોંચે...’
હજાર માઈલ પરની જીવલેણ વિકટતાને ટપીને જો એ પહોંચ્યા છે
તો...’ નાનકોં સરકારનો ક્યોમીનકાંગ પક્ષનો ફાસિવાદી ચાંગ-
કાઈ-શૈક ચિતવતો હતો.

‘તો શું?’ ચાંગની મોઝે ચિંતામાં બાગ પકાવતા પૂછ્યું.

‘તો એ જીવતાં જ રહેશે એમ મને લાગ્યા કરે છે... પાંચ પાંચ
સંદારસંક્રામોને ટપીને અગોચરને પાર કરીને એ લોક...એ લોક
ઉત્તર-પશ્ચિમ પહોંચ્યાં ત્યારનો એ વિકરાળ ગિરિદેશ લાલ લોહ-
સુંબક બન્યો છે ને આજે ઉત્તર ચીનનાં વિદ્યાર્થીઓની ‘દલયનમાં
પંથુ મને તો એ જ રાતો રંગ દેખાય છે.’

‘પણ આપણે યોજેલા છૂટા સંદર્શનમાંની તૈયારીઓ તો તમારે આલે છે અને એ ઉત્તર-પશ્ચિમના ઉંમરમાં જ લાખ લડવૈયા લઈને પડેલો આપણો જંગ-માર્ચલ કેવો કપરો છે તે તમે ક્યાં નથી જાણતા ?’

‘પણ પાછી વિદ્યાર્થી-હિલચાલ વીકરતી જ લાપ છે...’ બોલતા આગે નવો નિશ્ચય કર્યો, ‘એમને ય વોંધો નાખવાં પડશે.’

અને વિદ્યાર્થી-હિલચાલના ઉત્તર પ્રદેશ પર આંગ-સરકારનો હુલ્લો શરૂ થઈ ગયો. ૧૯૩૬ની નાતાલ ઉત્તરનાં વિદ્યાધામે પર વિકરાળ ઊગી. અધ્યાપકો અને આચાર્યો પર, પણ દમનના દોર વીંટાયા. પીપીજની માધ્યમિક શાળાનો ડાન ગિરફતાર થયો અને જાન્યુઆરીના અગિયારમા દિવસે વિદ્યાર્થી-હિલચાલનાં પ્રકાશનો જન્મ થયાં, સામયિકો પર તવાઈ આવી. એ જ દિવસે યુંગ-શાન શાળાને પોલીસોએ ઘેરી લીધી અને આખી શાળાની કડતી લઈને તેમાંથી કોમ્યુનિસ્ટ જેવા લાગતાંઓને પકડી લીધાં.

નારીરક્ષા સમિતિની અગેવાન એક ચીની ઉઠકરીની ધર-પકડ કરવા નોરમલ કોલેજમાં પોલીસોનાં ટુકડી આવી પહોંચી. એ જ કોલેજના રસાયણ-વિભાગના અધ્યાપકને પણ ઉપાડી જવામાં આવ્યો.

પીપીજ વિદ્યાર્થી યુનિયને આ દેશદોષી હુલ્લાના આરંભનો વિરોધ કરવા વિદ્યાર્થીઓની જાહેર સભા બોલાવી. જાન્યુઆરીના છેલ્લા દિવસની એ સભામાં હજારો વિદ્યાર્થીઓ જમા થયાં. બાર પ્રેક્ષકોએ પણ એ સભામાં આમગપડતો લાગ લીધો અને પીપીજ નારીરક્ષા સંઘે એ સભાને અંજલિ આપી અને રાષ્ટ્રગાયન લગાવક શમદાર સંઘે એ વિરાટ સંઘમાં પોતાનો જણો સાથ નોંધાવ્યો. આ સભા પર દમન ઉતારવા પોલીસની ટુકડીઓ આવી પહોંચી પણ ત્યારે સભાનું કામકાજ ખતમ થયું હતું અને જ્યાં વીખરાનાં હતાં.

એ સભાએ નાનકડીગમાં હીરાટના ત્રણ સવાલની ચાટામાટ કરવા ભરાવાની ચીનો-જપાન પરિષદનો સખત વિરોધ કર્યો અને પછી એ પરિષદ ભરાઈ જ નહિ. એ સભામાં ચાંચ-કાઈ-શેકે નાનકડીગમાં બેલાવેલી દેશદ્રોહી વિદ્યાર્થીઓની પરિષદને ધિક્કારી કાઢી તથા જપાન સામેનો જંગ જાહેર કરવા તથા ઉત્તર ચીનની તમામ 'શાખાઓ અને કોલેજોમાં તાબડતોળ ફરજિયાત લશ્કરી તાલીમ, વિદ્યાર્થીઓમાં દાખલ કરવા અને જપાન સામેના જંગ માટે તેમને હથિયારો આપવાની ઘોષણા કરી.

અને ઉત્તર ચીનની વિદ્યાપીઠોના વિદ્યાર્થીગૃહોમાં સ્પાઈન જીવનની નવી દિલચાલ જાગી. વિદ્યાર્થી સંઘોએ જીવનની સખ્તાઈ રવેરજાથી સ્વીકારી. ઓછુઆના વિદ્યાપીઠનાં ચારસો છોકરાઓકરી-ઓએ નીચેનાં પ્રતિજ્ઞાપત્રો પર સહીઓ આપી કે અમે અમારી તમામ ટેવો સાદી અને સખત બનાવશું, અમારા રોજના કામમાં લાગાવક અને લશ્કરી રીતભાત દાખલ કરશું રોજ સવારમાં લશ્કરી કવાવતોમાં ભેગાશું તથા દર અઠવાડિયાની છેલ્લા દિવસની રજામાં આસપાસ લશ્કરી હથે પર્થકનો ગોઠવી જપાનવિરોધી જંગની પ્રચારલક્ષત ચલાવીશું.

પછી ફેબ્રુઆરીના આરંભમાં પીટા પર એક જંગી સભા બરાઈ. પ્રેસિડર મા-સુ-સુન વિદ્યાર્થીઓની જગી મેદનીનો વર્મ લેતો હોય તેમ વિદ્યાર્થી-દિલચાલની યાદ આપતો કહેતો હતો:

'૧૯૧૯ના મેના ચોથા દિવસને યાદ કરો. એ દિવસે વરસાદી મુઠાએ બેડેલા યરોપ-અર્મરકી શાહીવાદી પિશાચો ચીનનો અંગ-સેદ કરીને આજે આક્રમણ ચડેલા જપાની શાહીવાદના જડખામાં નાખતા હતા. ચીન દેશના કલેવરમાંથી ચાન્ડુંગ ઈલાકા છેદાઈ ગયો અને ત્યારે પીપોંગ વિદ્યાપીઠનાં વિદ્યાર્થીઓએ વિરોધનો નાદ અહીંથી જ ઉડાવ્યો હતો. ત્યારે રાજકારણને બચતરમાં

રક્ષણ કરવાનાં ખર્ચાં લેવા માટે તથા સભ્યો કરવાના, છા-
વાના અને વાણીજીવનના નાગરિક-હક્કે પાછા મેળવવા
હિલચાલ જગવવી. અને ચાંગ-સરકારે નાચ કરેલા ડો. સુન-યાત-
સેનના કાર્યક્રમનો અમલ કરાવવા દબાવવા લાવવું.

દબાઈ જવાને બદલે વધારે પ્રચંડ બનતી અને વિસ્તાર
પામતી આ દેશપ્રેમી હિલચાલને મોખરે વિદ્યાર્થી હોના. સરકારનું
દમન પણ એટલા જ માટે ઉત્તર ચીનનાં વિદ્યાર્થીઓ પર અનેક
ગણું વધી ગયું. પિયાંગ વિદ્યાપીઠનાં, વિદ્યાર્થીગૃહો પર-પોલીસ
ટુકડીઓ આવી પહોંચી. કામ્યુનિસ્ટ સાહિત્ય શોધવા કથાકો સુધી
વિદ્યાર્થીઓના વાસની ઝડતી લેવાઈ. વીસ વિદ્યાર્થીઓ ગિરફતાર
થયા. હુધિયારબંધ પોલીસો સામે ફટલાં ચે વિદ્યાર્થીઓને તપાસ
માટે ખર્ચ કરાયાં. પોલીસ અફસરોએ એ તમામને સવાસો પૂજ્યા.
સવાસોના જવાબ દેવાની વિદ્યાર્થીઓએ ના પાડી દીધી. પછી
ચાંગ-સરકારના સંસ્કારધારી પોલીસ અફસરો આ વિદ્યાધામમાં
દરેક સવાસોના જવાબ દેવા માટે વિદ્યાર્થીઓ પર ફટકાઓ ફટકારી
રહ્યા. વિદ્યાપીઠના દરવાજા પર પોલીસ ચોકીઓ બેસી ગઈ.
બહાર જતાં ને અંદર આવતાં વિદ્યાર્થીઓની ઝડતીઓ ચાલુ થઈ
ગઈ. આ દમન સામે પિયાંગનાં વિદ્યાર્થીઓએ નાનકોળા સરકારના
જીવણીખાતાના વડાને વિરોધનો તાર કપો અને દમનનો સામનો
કરવા વિદ્યાર્થીઓની ચોક્ષિયાત ટુકડીઓની સ્થાપના કરી. વિદ્યાર્થી-
ઓની આ ટુકડીઓએ વિદ્યાપીઠના અંદરના વિભાગમાં પોતાના
પહેરા રાંધે કરી દીધા.

અને પીપીઝીઝરમાં સરકારી નિયામકે 'વિચાર-નિરોધ' નામે
બણીતી થયેલી લાક્ષણિક લોકહિલચાલ સામે ઉઘાડી. એણે જીતીસ
ચાળાઓ અને દોલેતોનાં શિક્ષકોને બેગાં કરીને સંવાળાવી દીધું.
'હવે તમામ ચાળાઓનાં શિક્ષકોના 'વિચાર-નિરોધ' માટે

સખત તપાસ શરૂ કરવાનો, સરકારે નિશ્ચય કર્યો છે. વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય દોરવણી આપવાની અને તેમની હિલચાલને સલામત ગરતે ચલાવવાની તથા રચનાત્મક કાર્યક્રમોમાં યોગ્ય દેવાની ફરજ તમારી છે. એટલા માટે વિદ્યાર્થી યુનિયનની સામે બીજી દરીફ સંસ્થાઓ તમારે જીભી કરવી પડશે.'

અને પીપોંગનાં વિદ્યાર્થીઓએ તમામ શાળાઓ અને કોલેજોના અધ્યાપક પર આવતો આ સરકારી ગુલામીનો ફતવો પિકારી કાઢ્યો. શાળાઓ અને કોલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓએ એ ગુલામીખત ફેફડો, દેવાનો અવાજ ઊઠાવ્યો.

પણ મિડલ રફલના આચાર્યે સરકારની વફાદારી બતાવતા વિદ્યાર્થીઓ પર દમન શરૂ કરી દીધું. વિદ્યાર્થીઓની ખરતરડી અને મારપીટ શરૂ થઈ. અઢીસો વિદ્યાર્થીઓ એ દમનમાંથી નાસ્તી છૂટ્યાં અને પેડીંગ રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠમાં આવીને ફરિયાદ કરતાં ઊભરાવા.

બીજો દિવસે ત્રણસો લગભગ વિદ્યાર્થીઓની એક ખાનગી સભા કેથોલિક વિદ્યાપીઠમાં ભરાઈ. સભાએ સર્વાનુમતે ઠરાવ કર્યો કે મિડલ રફલના જુસ્મી શિક્ષકો તથા પ્રિન્સિપાલ સામે ચીંતા પગલાં લેવાં.

અને સીધાં પગલાં લેવા માટે સજામાથી જ આ ત્રણસો જે વિદ્યાર્થીઓ જુદી જુદી દુકડીઓમાં ગુપચાપ ઊપડીને મિડલ રફલની દીવાલ પાસે એકઠાં થયાં. ત્રણસો જે જલ્દે દીવાલો ફૂટીને મિડલ રફલ પર ચઢાઈ કરી. મિડલ રફલ પરની આ લડાઈમાં શાળાનો બચ્ચાપક ધવાયો, શાળાનો પ્રિન્સિપાલ જીવ બચાવવા છૂટ્યો અને નજીકની એક મગપેટી વેચવાની દુકાનમાં એક મગપેટીમાં સંતાઈ ગયો. આ ચઢાઈમાં જુસ્મી શિક્ષકોને બદલો આપવામાં આવ્યો, અને શાળાને વફાદાર રહેલાં વિદ્યાર્થીઓની ખબર લેવામાં આવી.

અને પોલીસની દુકડીઓ આ ત્રણસો સામે દોડતી આવી પહોંચતી હતી પણ સાળાના દરવાજા પર આ લક્ષ્મી કરનારાંઓએ તાળાં માર્યાં હતાં. દરવાજા ખોલવાની તબીબી કરતી પોલીસ અંદર પેસે તે પહેલાં ત્રણસો મે વિદ્યાર્થીઓ હીવાલ ઠેકતાં પાછલે રહેતાં પાછાં જાગી ગયાં.

મિકલ રફલના આ બનાવે ચાંગ-સરકારના અફસરોને છંટેડી મૂક્યા. નાનકોંગ સરકારના કેળવણીના વકીલો વટકુકમ ઉત્તર ચીનની તમામ કોલેજો પર વહુટ્તો, એ કુકમે નીચેનાં ફરમાનો કાઢ્યાં:

‘તમામ વિદ્યાર્થીઓની મારી વગેરે બંધ કરી દો. કોલેજની શિસ્તમાં જરા પણ ભંગ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને બરતરફ કરી દો. વિદ્યાપીઠની હદમાં કોઈ પણ રફુકન્ટ યુનિવર્સિટી સંગઠન રદ કરો.’

અને તમામ પોલીસ અને લશ્કરી મથક પર વિદ્યાર્થી-હિલચાલને કચડી નાખવા બધાં પગલાં લેવાની સૂચનાએ મોકલવામાં આવી.

૧૯૩૬ના ફેબ્રુઆરીના ૧૯મા દિવસે ચાંગતી રાષ્ટ્રીય સરકારે નીચેના ફતવાઓ બહાર પાડ્યા.

‘કાયદો ને બ્યવસ્થા સામે થતા કોઈ પણ હાલતને દખાવી દેવા સરકાર છૂટથી પોલીસ અને લશ્કરનો ઉપયોગ કરશે. શાંતિમાં ખલેલ કરે તેવું કોઈ પણ લખાણ લખનારને, ચિત્ર દોરનારને અથવા બાપણ કરનારને ત્યાં ને ત્યાં જ વિના વોરન્ટ ગિરફતાર કરવામાં આવશે તથા ત્યાર પછી તેની સામે જરૂરી પગલાં બરવામાં આવશે. શાંતિમાં ખલેલ કરે તેવી કોઈ પણ સભા કે સરખસ પોલીસ કે લશ્કર તોડી પાડશે તથા તેના આગેવાનોને ગમે ત્યારે ગિરફતાર કરી શિક્ષા કરી શકશે.’

‘શાંતિ જાળવવા માટે કોઈ પણ શકમંદને પોલીસ પકડી

શકશે તથા કોઈ પણ હથિયાર ધરનારનાં હથિયાર પકાવી શકશે. આવા ગુનેગારને જે કોઈ આશરો આપશે કે લાગી જવામાં મદદ કરશે તેમને ગિરફતાર કરવામાં આવશે. એવાં ગિરફતાર થયેલાંને એમ્પ સિદ્ધા માટે પાસેની કોર્ટ પણ પોલીસ કે લશ્કરી એકાદને હવાલે કરી દેવામાં આવશે તથા શાંતિ જાળવવામાં મદદ કરનાર અજાનબનારને કોઈ પણ પોલીસ કે લશ્કરી મથક મદદ કરશે. '

ચાંગ ફારસીની સરકારનો આ ફતવો શાંતિનો ઉપકાસ કરતો. હમનનું વિરાગ અને હેવાન રવરૂપ ધરીને ચીની ધરની પર કરતો થઈ ગયો, અને ચીન પર ચડતાં જાપાની શાહીવાદી ધાર્ડ આનંદી જીઠ્યાં.

એ ફતવો બહાર પડ્યો તે જ દિવસે ચાઇના ફોસેજ પર પોલીસ ઝડપડીઓ ચઢી. એક ઝડપડીને દરવાજે ગોઠવીને, બીજી ઝડપડીને બહારની હીવાલ પાછળ પાથરીને હથિયારખંધ પોલીસો સાથે અમલદાર અંદર પેઠા. એકેએક વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓની ઝડતીઓ લેવાઈ. એવીસ કલાક સુધી પોલીસ અમલદારોએ વિદ્યાપીઠનો કબજો લઈ એકેએક ખૂણાની તપાસ કરી.

પછી વિદ્યાર્થીઓની તપાસ શરૂ થઈ અને મારપીટ ચાલી. હીવાલ ફેદીને લાગવાનો પ્રયત્ન કરતાં વિદ્યાર્થીઓને બહારના પોલીસોએ ગિરફતાર કર્યા. વિદ્યાપીઠનો એકથી બીજો છેડો કંટકાઓ નીચે ચિતકાર કરી જીઠ્યો. પોલીસ મોટરગાડીઓમાં જત સાહિલ્ય લરાયું. બીજી મોટરગાડીઓમાં ગિરફતાર થયેલાં દોડસો વિદ્યાર્થીઓને લઈને આ પહેલો પોલીસ હલ્લો પાઠે વળ્યો.

બીજે દિવસે ચુંગ-ચાન શાળા પર ચાંગના પોલીસ ગજની ધાડ આવી પહોંચી. શાળામાંથી સાહિલ્ય જત થયું અને દસ વિદ્યાર્થી આગેવાનોને ગિરફતાર કરી જેડીઓ પહેરાવી લઈ જવામાં આવ્યાં.

ફેણુઆરીની ચોવીસમી તારીખે ચાંગ-કાઈ-સેકની ફાસીવાદી ટાળંકીનો આ હલ્લો ઉત્તર-પૂર્વ વિદ્યાપીઠ પર આવી પહોંચ્યો. વિદ્યાપીઠના ચોગાનને ફરતી પોલીસ ફરી વળી. વિદ્યાપીઠના દર-વાજામાં પોલીસ ચોકીઓ બેસી ગઈ ત્યારે હજુ મળરકું થયું હતું. સવારમાં સાડાચાર વાગે વિદ્યાર્થીગૃહોની ઝોરડીઓનાં કમાક પર પોલીસના કુંદા ઠોકાયા. વિદ્યાર્થીઓ પર વહેલા વઢાણમાં માર-પીટ થઈ થઈ ગઈ. વિદ્યાર્થીઓનાં ચોત્રીસ આગેવાનોને ગિરફતાર કરી લઈ જવામાં આવ્યાં.

ખરાબર એ જ વખતે નોરમલ કોલેજ, મુનિસિપલ મિડલ સ્કૂલ, અને મુનિવરસિટી પ્રકાશન વિભાગ પર પોલીસની ધાડો આવી થૂકી હતી. ફેણુઆરીના આ હલ્લા દિવસે આખા ચીન પરનાં વિદ્યાધામ પર હચમચી ઊઠ્યા. ચીન આખાની વિદ્યાર્થી-હિલચાલ પર એક સાથે મારો થઈ થઈ ગયો. ચીન આખાનાં વિદ્યાધામો પર ચાંગ ફાસીએ હેવાનિયતને છુટ્ટી મૂકી દીધી.

ચીનની વિદ્યાર્થી-આલમ પર ગાંડીવર ગળડી રહેલી આ હેવાનિયતના હલ્લામાંથી જન્મવા વિદ્યાર્થીગૃહો પરથી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનાં નામ અને નંબર જૂંસી નાખવા માંડ્યાં. પોતાના ગથુ-વેમો સંતાડી દેવા માંડ્યા. વિદ્યાર્થીનો શિક્ષક માગતા પોલીસો અને ડિટેક્ટીવો ઉત્તર ચીનની શેરીએ શેરીએ ફરવા લામ્યા. નાનકોગની નામચીન સરકારે વિદ્યાર્થીઓનાં મુખ્ય આગેવાનોને તપાસ માટે પોતાને ત્યાંનાં ચાતનાવરેમાં રવાના કરવાનાં ફરમાન ઠોકાયાં. વિદ્યાર્થીઓમાંથીજ મોટા પગારે જસસો રાહવામાં આવ્યા. વિદ્યાર્થીઓ પર સરકારની ચાતનાઓ છુટ્ટી મુકાઈ.

ફેણુઆરીના રહ્યા દિવસે ચીંધુઆ વિદ્યાપીઠ પર પોલીસનો હલ્લો આવી પહોંચ્યો. વિદ્યાપીઠ પર ધસી આવતા હલ્લાની આગાહી આપતા વિદ્યાપીઠનો ઘંટ વાગી ઊઠ્યો. વિદ્યાપીઠનો

પોલીસ-હેવાનિયતમાંથી બચાવ કરવા વિદ્યાર્થીઓની એક ટુકડી મુખ્ય દરવાજા ધસી આવી. ભેતભેતામાં વિદ્યાર્થીઓનાં ધાકાં દરવાજાઓ પર જમા થઈ ગયાં. ઊંઝરીઓના વિશાળ વિદ્યાગૃહનું રક્ષણ કરવા જોડો વિદ્યાર્થીઓ પણ રોપીને બિભા.

પોલીસના આ હસ્તાએ આવું ધાવું નહોતું. પોલીસ અમલદારે મુખ્ય મહાકવીને વાતચીત શરૂ કરી. હસ્તાની શરૂઆતમાં ગિરફતાર કરેલાં વિદ્યાર્થીઓને છુટાં-મૂક્યાં.

અને પહેલી વાર ચાંગના હેવાનો, ખાલી હાથે પાછા વળ્યા. એટલે ચેનસેલર ડો. મીને સરકારી ભયકે બોલાવવામાં આવ્યો. રાતના બે વાગે, ચેનસેલર મી સાથે પોલીસ ટુકડી આવી પહોંચી. ચેનસેલર મીના હાથમાં શાંતિથી ગિરફતાર કરવાનાં ૪૭ વિદ્યાર્થી આગેવાનોનાં નામ હતાં. એ નામોમાં ૨૪ ઊંઝરીઓ હતી અને તેમની લગભગ સરદાર મિસ, મી, પણ હતી.

પણ મધરાતે આવતી આ શાંત ધાકની આગાહી આવી. વિદ્યાર્થી ચોકિયાત ફોનાનની ઊંઝાં પાછો જાયનો ધંદલાવ્યો.

વિદ્યાર્થીઓનાં ચિસ્તબંધ બેઠેલાં ડોળાંની વચમાં ડો. મી અને ચાંગના હેવાનોની ટુકડી અંતરાયલી બિભા.

‘પણ આ લોકો તો શાંતિથી જીવે ગિરફતાર કરવા આવ્યા છે, હસો કરવા નથી આવ્યા.’ ડો. મી બન્યો.

‘એટલે શાંતિથી આ દેશદ્રોહી કુતાઓને ગિરફતાર કરો.’ વિદ્યાર્થી ચોકિયાતોનો આગેવાન બોલ્યો.

અને પોલીસોના અમલદાર સાથે અગિયાર કુતાઓનાં હથિયાર હિતારીને તેમને એક ઝોરડીમાં- પૂરવામાં આવ્યા.

ડો. મી કરગરી ઊઠ્યો, ‘આપણી વિદ્યાથી પર એવી આફત ઊતરશે. આપણા વિવાધામ પર લોકો રેડશે. એમને છોડો, છોડો મૂકો.’

અને વહેલી મવારે વિદ્યાર્થી ચોક્કિયાતોના દેષ્ટને દુકમ આપ્યો, 'ચાંગ-સરકારના એ દેશદ્રોહી કુચાઓને છોડી મૂકો.' અને કુચાઓ પાછા ગયા અને ગુસ્સાથી સળગતા પાંચસોના લશ્કરની ધ્વજ લઈને પાછા ધસી આવ્યા ત્યારે સવારના સાત વાગ્યા હતા.

વિદ્યાપીઠને ફરતી પહેાળા નાગી તરવારો ચમકી પડી. વિદ્યાપીઠ પર રાષ્ટ્રિયો નિશાન : તાકીને આમળ વધી, મધરાતે આવેલી પહેલી દુકડીની મોટર-બસોનાં સગમી ગયેલાં હાક ભેટો જનરલ સુગ સળગી ઊઠ્યો.

પણ આગેવાનો વિદ્યાપીઠમાં હતા નહિ. વિદ્યાપીઠનાં બીજાં વિદ્યાર્થીઓ પર આગતા હેવાને પટ્ટી પડ્યા ઉજ્જવેરી કોલેજનાં નિયામક લોહીપુદાણ ચર્ચને પૂજ્યો, ડૉ. શ્રી મૂળતો સંવાદ ગયો હતો.

વિદ્યાપીઠના અખ્યાતાના ચોક્કમાં એકબીજાના હાથમાં હાથના અંગ્રેજી ભેંધીને વિદ્યાર્થીઓની ચોલાદી કતારો ઊભી હતી. એ અંગ્રેજીઓ પર ચોલીસોના કુદાઓ પડ્યા. એ સમૂહનાં ક્યેવરો પર સળીનેાએ લોહી વહાવ્યા.

'જીવસ કલાક' સુધી વિદ્યાપીઠને ખૂણેખૂણે ખૂદાયો પણ એકસો આગેવાનોમાંથી એક જ જ્યો નહિ, એટલે સાચો શિકાર નહિ મળવાથી થોડાંક વિદ્યાર્થીઓથી મોટર-બસ ધરીને હસી પાછો ગયો.

પણ પાછા જઈને જગલી ગુસ્સામાં હાથ ધસતો જનરલ સુગ ભરાડી ઊઠ્યો, 'અવાર સુધીમાં પકડામણમાંથી ચાર આગેવાનોને પસંદ કરીને વોધી નાખો.'

અને ચાર વિદ્યાર્થીઓના દેહ વીધાઈ ગયા. બીજા દિવસે શીધુઆ વિદ્યાપીઠની ભોમ-બીતર ગયેલી કમિટીએ જાહેર ભેગ અપીલ બહાર પાડી કે—

‘અમે અમારા તમામ દેશબંધિવોને યાદ-આપવા . માગીએ છીએ કે ત્યારે આજે આપણી ઉત્તરની હદ પર જાપાની શાહી-વાદ ધસ્યો આવે છે ત્યારે કોટકડીની વેળાએ આજે ચાંગ-કાઈ-શેકની ફાસીવાદી સરકારનાં લશ્કરો આપણા સૌના દુશ્મન જાપાની શાહીવાદ સામે નથી જતાં પણ એ સૌના એક દુશ્મન સામે મોરચો રચવાનો અવાજ ઉઠાવનાર અમ વિદ્યાર્થીઓની ક્ષત્ત કરે છે તથા પોતાના જ ચીની લોકો પર લડાઈ ચલાવે છે

‘અમે વિદ્યાર્થીઓએ દેહાંત પામવા જેવો જેવો શો અપરાધ કર્યો ■ તે અમે ચીની જનતાને પૂછીએ છીએ. અમે આપણા સૌના એક દેશને નારાના ગર્તામાં હસેલાઈ જતો અટકાવવાની જોહાદ જનવી છે. એટલા જ માટે અમારા પર ચાંગ-સરકારની ધાતકી અને જંગલી કારવાહી ચરૂ થઈ ગઈ છે.

‘સરકારી અફસરો અને વફૂદાર વેદિયા વિદ્વાનો અમને આ કોટકડીને સમયે રાજકારણમાંથી ફારેગ થઈ જઈને બહુવામાં જ ગોંધાઈ રહેવાનું સંજળાવે છે પણ અમારે અમારા દેશનાં અંગ ઉઠાય છે...અમારે અમારા પિતૃદેશને જાપાની શાહીવાદ ખાઈ જવા માગે છે ત્યારે અમારી શી ફરજ હોઈ શકે તે અમે ચીની લોકજનતાને પૂછીએ છીએ.

‘અને ચાંગ-સરકારનાં કારાગરો અને વાતનાધરોમાં જક-કામલાં અમારાં સંકોડો વિદ્યાર્થી સાથીદારોને ઊંડાવવા અમે ચીની લડાયક જનતાને અપીલ કરીએ છીએ.’

પણ બીજો જ દિવસે પીપીંગ વિદ્યાપીઠના ચાંગ અને શેંગ નામના તત્ત્વચિંતનના જે પ્રેક્ષકોને નાનકોંઝ સરકારે ગિરફતાર કર્યા તથા નાનકોંઝના કારાગરમાં તથાસ માટે મેદકલી આપ્યા. પાછળથી શેંગનાં સ્ત્રી-બાળકોને પણ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં.

અને કારાગરોમાં વિદ્યાર્થીઓ પરનાં પીકનો ચરૂ થયાં. એ

પીડનો સામેના મૂંગા પ્રતિકારની અનેક વાતો કારાગારમાંથી બહાર આવવા માંડી. ૧૯૩૬ના માર્ચના ૧૮મા દિવસે કારાગારની એક કંપાની નાખે તેવી પીડનકથા 'નોર્થ ચાઈના સ્ટાર' નામના સાપ્તહિકમાં પ્રગટ થઈ.

એ કરપીણ કથા હોપી ગ્રોવિન્સિયલ હાથર મિડલ સ્કૂલના પીપીંગના એક અકાર વગસના વિદ્યાર્થીની હતી. એને હારી દે તેવી કઠીમા એક ઓરડામાં પૂંવામાં આવ્યો હતો. એના પર ચામડાની ચાલુકો ફટકારાતી હતી અને ઝુકોઓના મૂઆ માર પડતા હતા.

કુઓ પગ જીતરેલાં પીડનોના ત્રાસ વધતા જતા હતા અને એને પૂછતા હતા, 'સ્ટુડન્ટ યુનિયનના બીજા સભ્યોના નામ બતાવ નહિ તો આમ ને આમ મરણ પામ'

ચીની લોકના પોણાદી ફરજેડ જેવા કુઓની અમાનુષ નમર મક્કમતાથી જોઈ રહેતી કહેતી હતી, 'આમ ને આમ મરણ ..'

'પછી એની આગળીઓ પર દોરીઓ બધાઈ. ખુરશીની પાછળ દયેળી ઉપર ગાખીને એનો હાથ બધાયો અને દોરીઓ ખેંચતો જતો તથા દયેળીને છુંદતો દમનખોર પૂછતો હતો, 'બોલ, નામ બોલવાં છે કે નહિ...'

બેજાન બનતો કુઓ 'ના' બોલતો હતો.

'પાછા દમન શરૂ થતાં હતાં. પાંચે એ જાન ગુમાવતો લવતો હતો, 'એક દેશ ..એક દુશ્મન જાપાની શાર્લિસ અને એક સંભામ.'

અને માર્ચની હતીએ એના પ્રાણ પરવારી જતા હતા. એ એક નહોતો, અનેકામતો એક જેવો ચીની લોકનો એ પ્રયંક પ્રાણ અનેકો પરની વાતનાના ગમગીન રૂપક જેવો ચીનની ધરતી પર ધા નાખતો પથસતો હતો.

એના મરણ પામેલા શરીરને સારવાગ માટે જિખારીઓની

અને રસ્તેથી જડેલાં અનાથોની હોસ્પિટલમાં મોકલવામાં આવતો હતો અને ત્યાંનાં શબોની દરેજમાં કુઓ ગોઠવાતો હતો.

માર્ચના ૧૨મ્મ દિવસે એના દીકરાની બાળ કહતો એનો બાપ બિખારીઓને દવાખાને પહોંચતો હતો. એક વખતનો ટીયુ-નકુ જિસ્લાનો ન્યાયાધીશ જીવનભર ચાંચની ફાસીવાદી સરકારની સેવામાં ન્યાય જોખ્યા પછી આજે એના બળવાખોર દીકરાના મક્કા પર અનિમીશ બનીને ઈ-સાફ થીજતો હતો. કુઓની કિધડેલી મકાપેટીની ચારે કોર કુઓની શાળાના ચાલીસ બેરુબંધો અવાક બનીને બિલા હતા. એ બધા પર કાલાહલ કરતું કુઓનું શબ મોઢા અને નાક પર લોહીથી ખરડાયલું હતું. માથા પરના વાળ સીધા ઘર્ષ ગયેલા હતા અને આખા શરીર પર લીલા અને કાળા ફટકાઓનાં નિશાનમાં લોહી થીજ મળું હતું.

કુઓનું શબ શોક કરતું હતું. મરણમાં મરણતી ડોકને એક પણ વાર ટેકવી રાખી જે જખાન એણે હાજવી બતાવી તે અવાજ આજે આ તમામને કોરી નાખતો હોય તેવો સંભળાતો હતો, 'હું ચીની છું...મારું મરણુ મારા દેશના બચાવ માટે હો.' અને જીવન-શોરથી બિહરાતો કુઓનો બાપ દૂધમલ દીકરાથી બિહરાતા ખંડમાં મકાપેટી પર નમતો હતો. ચાલીસ બેરુબંધોના મંજેલા શ્વાસ ફૂસકું દેતાં થરથરતા સાંભળતા હતા, 'તારી પલકારા વિનાની ખૂલી ગયેલી આખો હવે મીચી દે દીકરા...આંખો બંધ કર અને આરામ કર...તે તારાથી બનતું બધું...' બોલતા બાપનો ગમગીન અવાજ ગળામાં ઘૂંટાર્ધ રહેતો હતો, 'હું જીવીશ ત્યાં સુધીને મારો એક જ આવેગ તારા મોતનો બદલો...તું બંધી જા.'^૨

અને કુઓ-ચીંગળીનાં અનેકાની જેમ બંધી ગયો. પશુ વિદ્યાર્થી-હલચલનો બમ્મી બેઠેલો વેગ બનતો ચૌને હદોળા રહ્યો:

કુઓ-ચીંગળી શાળાનાં વિદ્યાર્થીઓની એક ખાનગી સંભાળે

કુઓનું સ્મારક કરવાનો ઠરાવ કર્યો અને કુઓની સ્મારક-સભા પાછી માર્ચની ૧૧મીએ મળી. સભા પર પોલીસે દડો ફેંક્યો અને કુઓને અંજલિ આપતાં લાલ છુંદ ત્યાં છંટાયાં.

પછી સત્તર વરસના એન-ચોંગ-ચેનના અને હો-ક્રી નામના એ વિદ્યાર્થી આગેવાનોના મરણના સમાચાર આવ્યા. વિદ્યાર્થીની શહાસ્ત કુઓની રણહાક બની રહી.

‘એ વિદ્યાર્થીઓ શહીદાદી વિરોધી મંદ્યાના સભ્યો હતા ...એમને માટેના કોઈ પણ દેખાવો સખત રીતે દર્શાશે.’ એવો સરકારી ફતવો વિદ્યાર્થીઓને ડારી રહ્યો.

પણ ૧૯૨૬માં શહીદાદી વિરોધના યથેચ્છ પેકીંગના દેખાવોમાં વિદ્યાર્થીઓની કરવામાં આવેલી કતલનો માર્ચનો ૧૮મો દિવસ આવ્યો. વિદ્યાર્થીઓનાં છૂટાછટાયાં સરકારે એ દિવસની શાંતિમાં શહીદાદીનો વિરોધ ગાજતો કર્યો. પીપીંગનાં બજારોમાં દોહતાં સરકારે પાછળ ખંદોશ ફેડી. પીપીંગનાં બજારોમાં ૩૪ વિદ્યાર્થીઓનાં વીધાઈ ગયેલાં શબ પડ્યાં. એમાં મિસ વી-શીહ નામની એક આગેવાન વિદ્યાર્થીની પણ હતી.

ત્યારે પેકીંગ ગણપીઠમાં એક ખાનગી સભામાં એ દિવસને ઊજવવા પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ મળ્યાં. એમનીતર ગયેસો વૃદ્ધ પ્રોફેસર માન્સુ-હુન અને બીજા થોડાક પ્રોફેસરોએ સમાને સંબોધી. સભાએ ચાંગ સરકારે ચર કરેલી ડામ્યુનિસ્ટોની કતલને અને આંતરવિમ્મને અટકાવી દેવાનો, ગપાન સાથે લડાઈ નહર કરવાનો, કારાગારમાં સડતાં તમામ વિદ્યાર્થીઓને છોડી મૂકવાનો, તથા ‘કુઓ-ચોંગનું’ સ્મારક કરવાનો ઠરાવ કર્યો.

અને એ જ વખતે ૧૯૨૬નાં શહીદોની કબરો પાસેના સ્મારક-મોઢમાં બારસો વિદ્યાર્થીઓની સભા મળી હતી. સભામાં વિદ્યાર્થી મુનિબનનો વાવટો રોપાયો હતો.

એ જ સમયે વી-સીકના સ્મારક પાસે ચારસો વિદ્યાર્થીઓ એકાએક જામા થતાં હતાં. પાંચ મિનિટ સુધી થંટાનાદ ગાજી બેઠો હતો અને ચારસોનો સંઘ રુપય લેતો હતો કે અને જાપાની શાહીવાદનો સામેનો કરવા અમારા દેહની દીવાલો રમીયું.

અને પછી એ ચારસોની કતાર ચારની હારમાં પાસેની કબરની આસપાસ ગોઠવાઈ. ચીનના આકાશમાં લગાવક હવામાન એક ચીન, એક દુશ્મન ને એક સંભામની હાકલથી બેઠરાઈ ગયું.

૧૮૨૬ના માર્ચની ૧૮મીના રાહીદોનું એ સફેદ યુઆન-મીંગ-યુઆન નામનું ક્ષસ્તાન પાછું જીવતું થઈ ગયું. એ દિવસથી પાછાં દોડતાં સરખસો અને ત્યારે ગમે ત્યાં નીકળવા લાગ્યાં. દમનનાં ધારાં પરચાન થયાં. માર્ચની ૧૮મીએ વિદ્યાર્થીઆસભમાં કુઓ-ચીંગની રણુહાક સાથે વિદ્યાર્થીઓની રણુહાક પાછી ગાજતી કરી.

માર્ચના ૩૧મા દિવસે કુઓ-ચીંગની એક છબી એક મકાપેદીમાં ગોઠવવામાં આવી. કુઓનું સ્મારક કરવા મળેલી એક સભામાંથી એક સરખસ એકાએક બજારમાંથી ચાલવા લાગ્યું. પીપીંગના બજારમાં કુઓ-ચીંગ ગાજી બેઠો. ચીંગ-સરકારનાં દમન પર ફિટકાર ગાળ્યા, જાપાન સામેના જંગની હાકલ ગરજતી થઈ.

અને જાપાની લશ્કરીઓની એક મોટરલોરી દોડતી આવી. તેની પાછળ ચીની લશ્કરી પોલીસની ચાર મોટરલોરીઓ આવી પહોંચી. જાપાની હેતુનિયતને આંખ સામે જોતાં વિદ્યાર્થીઓનો જુરસો ગાજી બેઠો. લાગી જવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓનાં ટોળાં આગળ ધસ્યાં.

અને બાબુની દીવાલો વચ્ચે વિદ્યાર્થીઓનાં સપડાયલાં ટોળાં પર શાહીવાદી હેવાનો વૂટી પડ્યા. કતલખાના જોવા રસ્તો બિહામલો બની ગયો. ખૂલ્લેખોંચરે સંતાયેલાં વિદ્યાર્થીઓને ખેંચી

સાવી જંગલી રીતે મારવામાં આવ્યાં. ૪૨ છોકરા-ઠોકરીઓને ગિરફતાર કરી મોટરસોરીઓમાં નાખીને ઘઉં જવામાં આવ્યાં. એક છોકરીને તો મોટરસોરી પાછળ ચોટલેથી બાધવામાં આવી. નાનાં બાળકોને એક સાથે દોરડાથી બાંધી દેવામાં આવ્યાં.

વેરાન બનેલા રસ્તા પર એક કલાક પછી કુઓની એકલી મકાપેટી પડી હતી. ચાર પોલીસો એ પેટીને ઉઘાડના તપાસતા હતા. મકાપેટી અને અંદરની છબી ગિરફતાર થતાં હતાં, અને આ બનાવમાં પકડાયેલા તમામને લશ્કરી દારાચારમાં મોકલી દેવામાં આવતાં હતાં.

એવો માર્ચ મહિનો ચીન આખા પર લગાયક વિદ્યાર્થીઓની અમર તસ્વીગ ચીતરતો ખતમ થયો. માર્ચના આખર ત્રિસે વિદ્યાર્થી યુનિયનનું નવું બહેરનામું બહાર પાડ્યું.

અને ધૂધવાતો એમિલ વિદ્યાર્થીઓની ભોમભીતર દિલ-આલથી ગાજી જઈયો.

એમિલના ૨૨મા દિવસે ઉત્તર ચીનનાં લગાયક વિદ્યાર્થીઓને અલિનુંદન આપતો મહેસો આંતરરાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી યુનિયન તરફથી દીનુસીનની નાનકડીય વિદ્યાપીઠ પર આવ્યો. સાલીવાદના જંગલી હુમલાઓ સામે યાંત્રિ માટેની લગાયક અપીયના નામમાં એ દિવસે આખી દુનિયા પર લાખો વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ કરી. એના અનુસધાનમાં ચીન દેશ પરની તમામ છાળો-કોલેજોમાં ત્રણ દિવસની હડતાલ પાડવા ચીની વિદ્યાર્થી યુનિયને હાકલ કરી.

અને જપાની માલના બહિષ્કારનો લગાયક કાર્યક્રમ વિદ્યાર્થી દિલચાલમાંથી શુભ જઈયો. ચાંગ-અરકારના દમન-પારાઓ વિદ્યાર્થી-દિલચાલને કચડી નાખવા નક્કી નીવડ્યા. ચીનનાં દોકરોઓનો જગી જોડેલો પ્રાણ દમનના દરેક પામાંથી વધારે જોર ધરીને ખૂંચતો રહ્યો.

વિદ્યાર્થી-દિલ્હીવાસીના સગર્ભાઓમાંથી લગભગ દુકડીઓ બંધાઈ ગઈ. હવેના દરેક દેખાવમાં પોલીસનાં દમનો સામે વિદ્યાર્થીઓએ હથિયારબંધ સામનાઓ શરૂ કર્યા. વિદ્યાર્થીઓ પર કારી દમનના છત્રોએ છાયાઓ છીતરી પડ્યા. સેકડો વિદ્યાર્થીઓ આગ-સરકારનાં ચાતનાગારોમાં જકડાઈ ગયા.

એવા જૂન મહિનાના એકમીજયથી વધારે વિકરાળ દિવસો ઉત્તર ચીનની ધરતી પર ઊઠ્યા અને દમનના એકમીજયથી વધારે દારુણ બનાવોમાં વ્યાપ્તી ગયા.

ત્યારે નાનકોંચની ફાસીવાદી સરકારી ટોળકીને વડો આંગ-કાઈ-શૈક ઉત્તર ચીનની વિદ્યાર્થી-હક્કચલતે વોંધી નાખવાની, અનેક પ્રકારના પીડનોમાં કચડી નાખવાની અને કારાગારની જગલિયતમાં જકડી દેવાની કારવાહી, કાયમ રાખીને એના લશ્કરી રક્ષાલા અને બંધા અગરફો સાથે ઊડીને ઉત્તર-પશ્ચિમના લાલ ચીન પ્રદેશ પરનો સંહારમંત્રાગ ઉતારવા એક લાખના લશ્કરની સીઆનમાં ગોઠવેલી સરહદી ખાવણીને તપાસવા જવાની તૈયારી કરતો હતો.

આંગ-કાઈ-શૈકના જમણા હાથ જેવા સીઆનના મહાસેનાની યમ-માર્શલે તપાસ કરવા પધારવાનું જનરાલીસીમો આંગ-કાઈ-શૈકને તાકીદનું આમત્રણ મોકલ્યું હતું.

અગ્નિપરીક્ષાનાં ઉમેદવારો

ચીની વિદ્યાર્થી આજે પહેલી વાર દેશ દેખતો હતો. આજ સુધી એણે નકશાઓ પર આગળીએ ફેરવી હતી. આજે એ જ નકશા પર એના પગરવે જીવતી બનતી ચીની માટી પર વિદ્યાર્થીઓનાં જીપડતા કદમની જુગોળ ગુંજતી હતી.

આજે એ વિદ્યાર્થીવિદ્યાર્થીનીઓનાં ઘૂંઘ પીળા નદીની નીચે હોનાનનાં છુંદાયનાં મેદાનો પર વિહરતાં ઉત્તર-પશ્ચિમનાં રણ-મેદાનનાં મનોમથ ત્રાગ કાઢતાં જીભરાતાં હતાં. જૂરી નદીના મધ્ય પ્રદેશ પર, પર્વ નદીના બીના કિનારાઓ પર પૂર્વ નદીના દરિયાળા કાંઠાઓ પર હાનનાં નિશાળિયાનાં ટોળાં ફરતાં હતાં. પાસિક્કિ અને દક્ષિણ દરિયામાં ચીનનાં નીર કાલવતી એ નદીઓ નવતર નવસોદિયાને પહેલી વાર ભેટી હતી.

એ નદીઓએ પામીરને ડાપેરે ચઢી અહીંનાં ચીનનાં કિસાનોની જૂએ બળતી હોજરીને હોલવવા ચીની ધરતી પર ખાતરોના કાંપ નાખ્યા હતા ને હજારો વરસથી ચીની સંસારના નેસડાઓને કિનારાઓ પર ઢીલોળ્યા હતા. એ નદીઓના કિનારાઓને કન-કુચુશિયસની આગાએ સુવાડી દીધા હતા. કુ-સીનાં પ્રવચનોએ માનવતાની સેવાનો સાદ દીધા હતા, અને અહીં જ ભારતીયોમ પરથી આવેલા વિષ્ણુઓએ અનિષ્ટના પ્રતિકારને બદલે જીવન-નિર્વાણ કરવા પીડાતી જનતાને પેલીયારનો મર્મ સમજાવ્યો હતો.

એવા દંતકથાઓના કિતારાઓ પર આજે યીનનાં વિદ્યાર્થી-
વૃદ્ધો ફરવા નીકળી પડ્યાં હતાં.,

અને દેખતાં હતાં. પી-હોના મુખ અમળ ખોદાયલી નહેરો-
માંથી જળપાની શાહીવાદની તોપોનાં લાંબાં નાગચા ઊંચકાર્યા
હતાં. અહીં જ જળપાની કુહરો તાક માંડીને લમરાઈ હતી. અંગ્રેજ
અમરિકા ભૂખરી ડગલીઓ હેન્ડોનાં પાદરમાં ફરાવતો કરતી હતી.
કેન્ડોનના ઘાટ પર અને પશ્ચિમ નદીના ઉપલા પ્રવાહ પર તોપો-
વાળી અંગ્રેજી નોકાઓ પરથી જોનથુક્કની જગદિયનનો ધુનધન
જેક ઊડતો હતો.

સાથી આજે વિદ્યાર્થીઓનાં ટોળાં ઉત્તર-પશ્ચિમમાં જતાં
હતાં. બા-બાપાઓને વિદ્યમની વાત લખીને એ મુપચાપ ચાલી
નીકળ્યા હતા. એમના રસ્તા પર એ લલુનારાઓની નવી નજર
ચીની ધગતી પરની ધૂજમા ઇતિવાસ વાચતી હતી અને ચીની
નદીનાં પીળાં ને મેલા પાણીના લમરાઓ બેમા ચીનના શાહીવાદે
બીધેલા કે ચીનની વિઝહજોરીએ ફટકા મારીને નાખી દીધેલાં
ચીનના કિસાનોનાં ફૂલી ગયેલા શરીરો સપાટી પર તરી આવતાં
દેખતાં ને દાઝતાં આગની ઊડતી શિખાઓ જેવાં આગળ
વધતાં હતાં.

એ બધાં નવાં નિશાળિયાં અગ્નિપરીક્ષા આપવા પરવરતાં
હતાં. મોઢા પર મૂઝ ફૂટ્યા વિનાના એ જુવાનો અને કુમારિકાઓ
આજે બધું પરવારીને નીકળી ચૂક્યાં હતાં.

ચીનના જૂના સંસ્કારોમાં એમનાં બા-બાપાઓએ એમને
ઝગોળ્યાં હતાં તેની અસરો એમણે બધી જૂની ક્રંચળીઓ સાથે
ઉતારી નાખી હતી. ચીનનાં સંસ્કારનાં દેવતાઈ ધાઓની બધી
ઝડપાઓ ભૂલીને આજે એમની સળગતી નજર સામે ચીની
સોક-કલેવર યુગ યુગની ચાતનાઓના માર ખાઈને ધવાધળું,

બુખના રાગથી મરવા પડેલા દેશ જેવું અનેક ધારાઓની બદલે મારતું, શાહીવાદી કાકુઓની ખેંચનાણુ વચ્ચે અંગઠેદ પામતું, દેશ-દ્રોહી ચાંગ ફાસીની સોનેરી ટોળકી નીચે વધેરાતું દેખાતું હતું.

એ દેશનાં આ ફરજદો આજે ચીન માતૃભોમનો આખરી ઇલાજ કરવાની વિદ્યા બહુવા નીકળી ચૂક્યાં હતાં. ઉત્તર-પશ્ચિમનો, એક દુસ્મન અને એક સંગ્રામનો રણનાદ એમને ખેંચતો હતો. ઉત્તર-પશ્ચિમના એક પુરાણુ યેનાન નગરમાં નવી નવાનબલી એક 'જાપાનનો પ્રતિકાર કરો' વિદ્યાપીઠ એમને ખેંચતી હતી. યેનાનની નદીકિનારા પરની એ વિદ્યાપીઠનું વિદ્યાધામ એમને આવાહન આપતું હતું.

અને એ નીકળી ચૂક્યાં હતાં. એમને અગ્નિપરીક્ષાના એ ધામમાં પહોંચતું હતું.

કેવી કટોકટી ચીન પર ચર ચર્ચ ચૂકી હતી! ચીનની વિદ્યાર્થી-આલમ એ કટોકટીને ટપી જવા નિશાળમાથી બહાર નીકળીને ઘેર જવાને બદલે જ્યાં એ કટોકટીનાં કાળનાં એધાણુ વાગતાં હતાં ત્યાં ઉત્તર-પશ્ચિમના યેનાન નગર તરફ વળતાં હતાં. નિશાળમાં પાઠ બહુતાં બહુતાં વિદ્યાર્થીએ ધાધુનું હતું કે હવે તો ઠાઈ અગ્નિ સમય આવશે ને બધું રૂઝું થઈ જશે. તેવી ધારણા-ઓને એક જ પળમાં તોડી નાખીને વાસ્તવતાનો વિકરાળ સાદ એમને બોલાવતો હતો અને એ નીકળતાં હતાં તથા કાગની ધાર પરથી આખો ચીન દેશ કેવો પસાર થતો હતો તેની કલ્પનાઓ કરતાં હતાં.

પથુ જાણે પોતાને આવી 'કટોકટી સાથે કંઈ જ લાગતું-વળગતું ન હોય તેમ તાણુજ થતી સાંકડી શરીરો તરફ અને કમરો જેવાં ધરમાંથી આવતી નિરાશા અને વેસનતા તરફ એ જોઈ રહેતો હતો. એના રસ્તામાં ઝરણાં જેવાં ને તેવાં વહેતાં

હતા, ખૂપડીઓ પરના ઓટલા પર આકાશ સામે ભેતા કિસાન નરનારીઓ જેવાં ને તેવાં આજેય બેઠેલા દેખાતા હતાં અને આતુરતા, ધિક્કાર અને અભાવથી ઊઝરાતા જગતમાં કંઈ શરૂ થયું છે એમ સૂચવતા ચહેરના મળૂરો જેવાં ને નેવાં બેકાર રૂખડતા હતાં વેપારીઓ હમેશની જેમ નફાનાં સોદાની નવી મોસમ દેખતા બકાર નીકળી ગયેલી જીભવાળી ઘટડી ખખડાવતાં હોડતી જતી રિક્ષાઓનાં જેસનારઓને ઉનાવળે જવા કહેતાં લાખા પગ કરીને મોડું પેટ પાથરીને બેઠેલા દેખાતા હતાં.

પણ ત્યારે એ તો નીકળી ચૂક્યો હતો. ચીન દેશને અગમ દેખનાર ચીની વિદ્યાર્થી આવી નીકળતો હતો.

એની આખ સામે કદી નહિ દેખાયેયો એવો ચીનનો ઇતિહાસ જીવતો બનતો આકાર ધરતો હતો એ આકારનાં એકેએક વામાથી જણે લાન જીભ એને હોડા દેવી હતી

૧૯૨૬ પછી એ ચીની ઇતિહાસે પગદેશીઓએ કામદારો અને વિદ્યાર્થીઓની કતલ લાખી હતી પણ પછી એ ખૂતીઓ સામે સામુદાયિક હડતાલો ઇતિહાસ રચતી હતી, અને ચીનનો આપુ સુન રૂસી કામદારની સોવિયટ પાસે ચીન પરની આપખુઠી અને ભુલોને ઉખેડી નાખવાની સાથીદારી માગતો હતો.

ત્યારે પહેલી વાર ચીની ઇતિહાસના જીવનતત્ત્વ સાથે જનતાનું ૨૫ જાગતું હતું એ જનતાની જોડાદમાં જાગી જોડેના ચીનનો ઇતિહાસ એના વિદ્યાર્થીનો કદમ તોડતો હતો. ચીનના દોકરા-દોકરીઓ કાપેના આવેશને પેર્મંગ અને જીમ ઉત્તર નગરો પર અથાડી આજે ઐતિહાસિક અભ્યાસનું નવું પર્લ્ટન ખેડતા હતા.

એમાંના ૧૯૨૬ પહેલાં જાહેરા છોકરાઓ ધણખરા પરણેલા હતા એમને ઘેર કોઈનું મોડું, કોઈનું નાનું, કોઈનું વેપારી, એકૂત કે કોકર અને વડીલ બાપાનું ધંર હતું. એ ધરમાં જૂના

જમાનાનાં બા-બાપા રહેતાં હતાં. એ જ ઘરમાં એ નાનો સરખો હતો ત્યાંની કાઈ કાઈ વેકેશનમાં દેખેલી પરણેતર છોકરી બધેલા પગવાળી એની રાહ જોતી બેસી હતી.

એમાંના કેટલાકને ઘેર તો માનો સરખો બાપો પણ જન્મી ચૂક્યો હતો અને પૌત્રને જોઈને જ સફળતા યાત્રા જૂનાં બા-બાપા એમના પર એથી તો વધારે વહાલભર્યાં હતાં.

હવે બધાં સમાંઓ અને સહોદરો એની અનેક યાદ સંભારના રાહ જોતાં હતાં અને એને ૫, સંભારણું મૂંઝવતાં હતાં ખરું.

પણ કેવી આ કટોકટી અચાનક જેવી ૧૯૨૬ની સાલ પર બેસીને આવી પહોંચી હતી ! અને વિદ્યાર્થી એ ઇતિહાસની ભૂમિમાં તપને કાઈ ઉદ્દામ બનતો હતો, કાઈ ક્રાન્થુનિઝ થયો હતો. એ કટોકટી પછી બહુવા આવતી છોકરીઓને પણ ઇતિહાસે એવાં નવાં નામ નવાંન્યાં હતાં.

અને એ બધાં નવતર છોકરાઓ અને છોકરીઓ આજે બા-બાપાઓની જૂનીપુરાણી હસ્તીને હૃદયમથાવી નાખતાં ઉતર-પશ્ચિમની 'જાપાનના પ્રતિકાર કરો' વિદ્યાપીઠની અભિપરીક્ષા આપવા બારેબાર ઊપડતાં હતાં.

પણ ધણાં પેકીંગ છોકરે તે પહેલાં પેકીંગ ઘેરાઈ ગયું. આમળ વધતાં જાપાની ધાર્ડાએ પેકીંગ સર કરીને પેકીંગની શરણે ગમેલી પોલીસને એક લાંબી યાદી સોંપી. એ યાદીમાં અનેક વિદ્યાર્થીઓ અને થોડાક પ્રેક્ષકો પણ હતા.

અને પેકીંગ છોકરાની પડાપડી ચર્ચ રહી. પેકીંગના રસ્તાઓ પર યાદીવાળાં નામો ફૂંદતી ચીની પોલીસ ફરતી ઘઈ ગઈ. પેકીંગને આંતરતી મહાન દીવાલના પાંજરામાં પુરાવલાં પેકીંગનાં વતનીઓ એક મોટા દુરાગારમાં પુરાઈને મોતની રાહ જોતાં બાગી છૂટવાના પ્રયત્નો કરતાં હતાં.

સરનામાં બદલાતાં હતાં. પોસાકના પથરા ચતા હતા જાણે કંઈરસ્તાન બની ગયેલા ચીનના પુરાણા પાટનગરની ધડકતી રાતોના ઉગ્નગરા કરતાં લોકો નાસભાગની તરફીએ વિચારતાં હતાં.

એક અઠવાડિયા સુધી પેકીંગનાં પંકાયલાં વિદ્યાર્થીઓએ નાસભાગ ચાલુ રાખી થોડાંક પક્ષાઈ ગયાં. પેકીંગની દીવાલો કૂદીને લાગી છૂટેલાં અનેક ટોળાંઓ દિવસરાત પશ્ચિમની ટેકરીઓ તરફ દોડતાં હતાં.

પશ્ચિમની ટેકરીઓનાં ખીલુ દેવોએ ફરતી કિસાન વસ્તીમાં પેકીંગથી છૂટેલાં વિદ્યાર્થીઓ અને કામદારો જાપાન સામેનો પહેલો મારચો રચતાં હતાં. દિવસરાત જર ઓચિંતા જાપા મારીને હથિયારો એ ટેકરીઓમાં ખડકતાં હતાં. અહીં જ પહેલાં મેરીલા લડવૈયા કિસાનોની ઝૂંપડીઓમાં પથરાતાં હતાં. આ પશ્ચિમની ટેકરીઓમાં તેથી જ થોડા દિવસથી ચીની કામ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના ચાન્કારણી વડાની સ્ત્રી, ટેંગ-ચીંગ આવીને રહી હતી.

ત્યારે પેકીંગ નગરમાં જ્યારે જાપાની ધાડાં પોલીસોને લઇને ચીની દેશમક્કોના વાસ ખૂંદતાં રખડતાં હતાં ત્યારે એક અમેરિકી અજરપત્રીને એના પેકીંગના હિતારામાં અવાજ આવતો હતો, ‘એઈ...હો...એકગર પોતે !’

અને એક ગ્રેફેસરની પત્ની, એ, એકગર-સ્ત્રો નામના અજર-પત્રીને પોતાને ત્યાં આજ રાતના ખાણું લેવા પધારવા નોતરતી હતી.

પછી ખાણું શરૂ થતાં જ એક બોજરાગવાળી યુવતી ઓચિંતી અંદર આવી અને અમેરિકન અજરપત્રી સામે જભી. ‘મને તો ઓળખી ?’

અને તાણુન થયેલો અજરપત્રો બોલી જાઠયો: ‘પણ તમે આ વખતે અહીં હો કેવી રીતે ! તમે તો શેંસીમાં જ હો.’

‘ના, પશ્ચિમની ટેકરીઓમાં હું કામે આવી હતી અને હવે

મારે પાછું ગેસી પહોંચવું છે.' રંગ-મીંગ એકઠગની સામે ગેડી અને હેરત પામેલો અમગિયી ખજરપત્રો આ મહાન ચીની નારીને જોઈ ગ્યો. સોવિષટ ચીની સરકારની ઓરિયાગની આ અધિકારી આંખ પગથી કાળાં ચરમાં ઉતારતી સમજાવતી હતી, 'મારે ઉત્તર-પશ્ચિમ પહોંચવું છે. જે દેવળમાં હું રહેતી હતી ત્યાં તપાની-ઝોની ધાડ આવી અને હું આ ખેડૂત જેવા પોશાકમાં માંડ માંક શ્રવતી આવી છું...હવે તમને તમારી સાથે કાઈ નોકર ઓ તો જોઈશ ને !'

'હા, મારે ય ત્યાં જ પહોંચવું છે...ઉત્તર-પશ્ચિમમાં ત્યાં જ મારી ઓ પણ જોવાઈ ગઈ છે.' બોલતો અમેરિકન હત્યો.

અને પછી ખીજે દિવસે એ અમેરિકન ખુજરપત્રો એની ચીની નોકર બાઈ સાથે પેકિંગથી જીપકતી ગાડીમાં રવાના થયે.

ત્યારે ચીનજરનો વિદ્યાર્થીનો લોક-મોગઝો પણ ઉત્તર-પશ્ચિમ ચીનના રસ્તાઓ પર રવાના થઈ ચૂક્યો હતો. એ બધાં લોક-ઝુંક પીપી નદીના પ્રદેશોને વટાવતાં પરવરતાં હતાં એ બધાંની આંખ સામે ચીનનો વિરાટ દેહ ગંગાવર અને ગંગાનાક જેવો જીખડતો હતો. પીપી નદીના કિનારાઓ પર, પીળા પ્રદેશનાં ફૂજંદ આજે દેશની બીકના સમયે ક્રાન્તિની લાલ છાયા ધરીને શ્રવનની કપરી પરીક્ષા દેવા જતાં હતાં.

પીળા નદીનો પ્રદેશ જરાક કપરો છે. ટીંગલીંગ પર્વતમાળની ઉત્તર તરફના ઉત્તર ચીનના એ પ્રદેશનાં ફૂજંદ ખેતરો પર મધ્ય એશિયાનાં ગ્યુમાંથી ધૂળથી તરબોળ એવાં પવનનાં તોફાન વામ છે, ને વરસાદની મૂશળધારો ઝીકાવા કરે છે. ઉત્તર-પશ્ચિમ પ્રદેશ રણની પાસે હોવાથી સૂકા છે ને તેની પાસે પીળા જમીનનાં જિયાજો પડ્યાં છે.

એ પ્રદેશ પીળા નદીનો છે. શેસી અને સાંધી પ્રાંતોની

વચ્ચે ચઢતે અને પીળાં પાણીમાં અરધોઅરધ પીળી માટીનો મેદો લઈને એ લખાનક નદી દીક્ષણ તરફ વહે છે અને પછી પૂર્વ તરફ હોતાન પ્રાંતના મધ્ય મેદનમાં ચઢતે શાનદુંગળા કિનારાનાં મેદાનો તરફ વહેવા માંડે છે એશિયાનું હૃદય ખોદી ખોદીને એ નદી મહાસાગરમાં ડાલવે છે ને આસપાસનાં મેદાનોથી જોયો પથાર ખાંપ્યા કરે છે, એમ એનાં તળિયાંમાં કલ્પવાતી માટી એનાં પાણીને લખાનક રીતે રેલાવતાં સહાર મચાવી મૂકે અને ચીની જનતા એનાં પાણીને માર્ગ આપવા અનેક માર્ગો ખોદતી સૈકાઓથી એનાં રેલાતાં પાણીને ખાળવા જહેમત ઉઠાવી રહી છે. તેમ અનેક વાર એના પીળાં પાણી કિનારો હલકાવી હાઈ સેંકેડા ગામોને અને લાખો માનવીઓને યમાવી દે છે અને જમીનને સૈકાઓ સુધી ચાલે તેટલી ફળદ્રુપતા હાઈ દે છે.

ઉત્તર-પશ્ચિમ ચીનની એવી વાત છે. ઉત્તર-પશ્ચિમ ચીનના એ પ્રદેશમાં માનવી ખદખદ લખ્યાં છે, જેમાં ચાર પંચમાંશ જેટલી એકલી કિસાન જનતા છે, ને ચાર હજાર વરસથી શૂખ-મરાની કિનારી પર વસી રહી છે. ચિનાઈ જીવન એ શૂરા ચોરશ્યા પહેરેલી કિસાન જનતાના વસવાટમાં જ લ્યું લ્યું લાગે છે.

ચીની દોલત ચીની માટીમાથી નીપજતી હોઈ, અને ચીની માટી પર ચીની કિસાનની જાતમહેનત મહાવલી હોઈ, ચીની જનતા એની જમીન પર જમી પડી છે. ચીની કિસાન જનતાનાં કુટુંબો સૈકાઓથી એ માટી પર જમીનના ટુકડા ખેડતા જીવે છે ને એ જ જમીનમાં સૈકાઓથી દટાય છે.

અને એ જીવનમાં એક વસ્તુ જીવનની માટીના કણમાંથી જ જમાતી હતી. એ જીવનકલહની હતી. ધીમે ધીમે જીવનકલહ પર વર્ગવિગ્રહ જમાતો હતો.

જીવનકલહનું એ નવું બાન કરોડોની કિસાન જનતાને

પોતાની આસપાસ જમીનદારશાહીને જામતી દેખાડતું હતું. બાજના લૂંટારુ-દર દેતા ચાહુદારોને ફૂલ્યાફૂલ્યા બતાવતું હતું. એ નવા જાનના પ્રકાશમાં દેખાતું હતું કે આ બધાં નગરો, બધા રસ્તા, બધા વેપાર અને હસ્તઉલ્લેખ માટીમાંથી નીપજેલી દોહનની લૂંટમાંથી નીપજ્યા છે.

તે એમ જાણતું નહું જાન સૈદ્ધાંતોથી છોડાઈ જાયું હતું. ઉત્તર-પશ્ચિમમાંથી જંગલોમાં પથરાયેલી ચિનાઈ સંસ્કૃતિનાં હીવાલોવાળાં નગરો, ને કહેલીઓવાળાં ગામો, ને તેમાં સંસ્કૃતિના શબ્દગાર જેવો ઉપયોગ વર્ગ એ બધું ચીનના કરોડો કિસાનોની મહેનત પર જીવે છે એવું જાન વિચારમાં ગરકાવ થઈ જતું હતું.

આજે એવા નવા જનતા ઉગમને એક કરતાં અનેક વારસો વહી ગયાં હતાં. નવા જાનને રાષ્ટ્ર આખામાં ફૂંકનાર ડો. સુન-યાત મરી પરવાર્થો હતો. ચીનના તખ્ત પર ચીની જનતાનો સંહાર ક્રાન્તિની ઝડપીતામાં આલેખાઈ ગયો હતો. ચીની જનતાના હાકપિંજર પર ચિનાઈ શ્રીમંતશાહીનો તાજ ચલુવા ચાંગ-કાઈ-શૈક એની પંચાવનમી જમતી જોજવતો પામે જોલનો હતો, 'આપણા ગયેલા પ્રદેશો આપણે પાછા મેળવશું નહિ હાં સુધી આપણે એક રાષ્ટ્ર કે પ્રજાની જેમ સ્વતંત્ર બની ચકશું નહિ.'

નવા જાનનો એ પહેલો વિજય હતો. ચાંગ પશુ નવા જાન પાસે નમતો દેખી જાપાન ચોંકી જાયું, કાન માંડતું હતું.

જાપાનને રીઝવવાની પોતાની અચકિતને હવે મજબૂત થઈને ચાંગ-કાઈ-શૈક જાહેર કરતો હતો.

પશુ નહું જાન તો આગળ ખખડતું જતું હતું ને નવા અવાજ ચાંગના કાનમાં ખૂંચતા હતા. જાપાનનો શાહીવાદ ચાંગની નાક પકડીને તેની પાસે એક પછી બીજું માગણી સ્વીકારાવતો

હતો. ત્રણ ત્રણ વાર એવાં કસ્ટોની માગમા જાપાને હોપીના ગવર્નર-
ને કાઢી મૂકવાની માગણી મજબૂર કરાવી પણ જે નવો ગવર્નર આવતો
તેને કાઢીને જાપાન માટે પ્રેમ નહોતો જિજ્ઞાસુ જતો તેનું શું થાય ?

અને ચિનાઈ શુદ્ધ પ્રજાદ્વયે હતો તેનું શું ! એની
સમાધિ ખૂપતી હતી તેનું શું ? એ લો ચારહજાર વરસથી
મુધરેશો હતો અને ઉમર લાંબક હતો. એની આસપાસ ઇતિહાસનાં
ચારહજાર વરસ વીંટળાવ્યા હતા અને ચારહજાર વરસનું ચિંતન
એને ચોપડે લખાયું હતું તોપણ એકસઠં વરસની હિંમરનો અમેરિકા
૧૮૪૪ની સાલમા આવીને એના માથા પર ચપાટ મારીને અ-
સમાન સધિ લખાવી મેલો ત્યારથી એની પાંચજુ ઊંચડી ગઈ હતી
અને આજે જાપાને એની આજો ખોલી નાખી હતી. ચીનનો
લોક લોકમોરચો બની ચૂક્યો હતો.

અને એની જગાનનો પહેલો અવાજ ક્રામ્યુનિઝમ બોલતો
હતો, અને પોતાને રોકવા નીકળેના ચામની સામે હથિયાર ધરવા
માગતો હતો. જર્મનીમા, ઇંગ્લેન્ડ-અમેરિકામાં અને જાપાનમાં
બનેલી તોષો અને વિમાનો લઈ ચાગ-કાઈ-શેક ક્રામ્યુનિઝમનો
સંહાર કરવા નીકળી પડ્યો કારણકે પોતે માલિક્ત્વગર્ભનો હતો અને
એ સમાધિથી ચીનના મોટામા મોટા કુલ અને સુખ નામના થીમંત
બેન્કરો સાથે જોડાયો હતો, અને એનો રાષ્ટ્રીય પણ મોટા જર્મીન-
શરો અને શાહુકારોનો બનેલો હતો. ક્રામ્યુનિસ્ટોના સંહારમા કેટલા
જન કંપાર્ષ ગયા હતા તેનો એકસ આંકડો તો હજુ નીકળ્યો
નથી પણ પાંચ મોટા બચાવક સંહારમચામોમા ચાગ-કાઈ-શેક
ની ગણતરી પ્રમાણે ચાર લાખ ક્રામ્યુનિસ્ટોના જીવનનો નાશ
કરવામાં આવ્યો અને એ ઉપરાંત ક્રામ્યુનિસ્ટો તરફ સહાનુભૂતિ
ધારવાના કિસાન, કામદાર અને વિદ્યાર્થીજનતામા જ્યાં મળીને
બીજાં બે કરોડને મારી નાખવામાં આવ્યા.

તોય જનતા મરી નહિ, લોકનો મંદાર ચલે નહિ, કામ્યુનિસ્ટોનું મરણ ચલું નહિ અને ૧૯૩૬ના જાન્યુઆરીમાં ચાંગના, સીઆન નામના કામ્યુનિસ્ટ-વિરોધી અખાડામાં એવા સમાચાર આવ્યા કે કામ્યુનિસ્ટોના લાલ લશ્કરે ચાંગ-કાઈ-ચૈક સામેની એક લડાઈમાં મોટો વિજય મેળવ્યો હતો અને માર્શલ ચાંગ-ચુ-લીઆંગના લશ્કરના વીરો હજાર લડવૈયાને કેદ કર્યા હતા. પણ પછી એ વીરો હજાર કેદીઓને કામ્યુનિસ્ટોએ છ માસ પછી છોડી દીધા અને તે વીરો હજાર પાછા આવ્યોને ઘોતાના સરદાર માર્શલ ચાંગ-ચુ-લીઆંગને એક નવી વાત સમજાવતા હતા કે ચીને એક થઈને જાપાન સામે લડવું જોઈએ. અને ચીન આખા પર શાહીવાદ-વિરોધી લોક-મોરચો એક નક્કર આકાર ધરતો આવતો મુંઝવતો હતો.

આજે દર હજારને જાહેરે એ લોક-મોરચામાં પચાસ હજાર જીવાનો સામેલ થયાં. તેમા સાઠ ટકા વિદ્યાર્થીઓ તથા ૪૦ ટકા જીવાન એકતો હતા. એ લોક-મોરચો ઈનર મોગોસિવાધી કેન્ટન સુધી લાખાયો અને 'ઈસ્ટ ઇન્ડીઝ'માં પણ એની એક ઓફિસ ખૂલી. એ લોક-મોરચાના બધારજુમાં સૌથી વધારે અગત્યનું એનું એક મટક (ટુઈ) હોય છે. દરેક ટુઈ પાંચનું બનેલું હોય છે તથા સુદમાં પણ એ મટકો સાથે કામ કરતાં હોય છે.

આજે એ લોક-મોરચાનું મુખ્ય મથક પેનાન હતું ચીની જીવાનેનું મક્કા બની જઈલું પેનાન, ઉત્તર-પશ્ચિમનું પાટનગર છે અને આઠમા રસ્તાના લાલ લશ્કરની મુખ્ય ડાવણી તથા ચીની-કામ્યુનિસ્ટ પક્ષનું મુખ્ય ધામ છે.

સોવિયેટોનું પાટનગર પેનાન તો પહેલેથી મદાન હતું મુંગ-શાહીએ બાધેલા દસ્તાવજ પહેલાં જ એણે ચિનાઈ રંગમૂમિ પર રાષ્ટ્ર ભજવવાનાં ગાયણાં ક્યારનાં ૧ જાણી રાખ્યાં હતાં.

મધ્ય એશિયામાંથી એક પાછળી બીજાં મોઝાં એની એતરાતી કરાડોમાંથી ચીનના મહાન ઉત્તર-પશ્ચિમના કમાડને અગ્રાવાં હતાં.

તેથી જ એની દરેક ટેકરી પર કિલ્લો ગોઠવાયો હતો, તેથી જ તેને ફરતી ઝડીઓના ઝુંડને લાકાની અણીઓ 'અને તાકિયાં બાણ લટકી રહ્યાં હતાં.

અને તેથી જ ચેનાનની જેમ એની આસપાસના દરેક ગામે પોતાના નામની પાછળી એન (an*) ઉમેયું હતું. એન બોલીને ચેનાનની આસપાસ જનતાએ શાંતિ માટેની ચીસ પાડી હતી.

એ ચીસ પાડીને એણે અંદરની શાંતિ માટેની આવાને ઉદ્ધાપાતનાં મોઝાંની વચમાં વહેતી મૂકી હતી.

એવું ચેનાન વેરાન બનીને મરી પરવારેલા સૈન્યોનાં અગ્નિવેદના સ્મારક જેવું કિલ્લેબધી બનીને ગોઠવાયું.

ઇ. સ. પૂર્વે 'અસો વરસ પર ગાધેલી મહાન દીવાલ, ઈનર એગિલિવા અને ઉત્તર રોન્સીની વચમાંની સરહદ બનીને ચેનાન-થી થોડે માઈલ દૂર આટો આવે છે. એ દીવાલ બધાતી હતી તે દિવસોની માદ હજુ વ ઊભી થઈ ગય છે. એ દીવાલ બાંધનાર્થે ગુલામ મજૂર-મજૂરો, બાળક-બાળકીઓ થાકીને લોથ થતાં. એવી લોથના અનેક થોક પછી જોડી સક્તા નહિ.

અને પછી એ જ દીવાલમાં ઈંટ, માટી કે પથ્થરની જગ્યાએ થયે ખડકતાં અને દીવાલ આગળ અબાની જ રહેતી.

અને ત્યારે એક મેંચ નામની તરુષીનો ધરવાણો પણ એતરમાંની હાપ્પી પછી મુઝાવીને એ દીવાલમાં મજૂરી કરવા ઘસડાઈ ગયો હતો.

અને એણે સદ તોષા જ કરી. એક દિવસ એના કપાળમાં ફાઈએ સમાચાર ફેંક્યા. જીવાન મેંગને તે જ રાતના સ્વપ્ન આપ્યું.

* એનનો અર્થ શાંતિ થાય છે.

એનો માટીડો હીવાલમાં જ જકડાઈ લેવાયો હતો અને મરેલો હતો ગૂંગળાઈ મરતો હતો.

રાતોરાત એ ગે કેદાણા ને કાંસ લીધી અને હીવાલને ચીરી નાખી. એણે એના સાથીદારનાં હાડનાં કૂલનો કપાળે લીધો ને દફનાવી દેવાની ના પાડી એણે રણહાક ગજવી હતી.

એ અવાજ જાણે આજે લગાયક સંતિનો બનીને યેનાન 'પર ઊડતો બન્યો છે. યેનાનને ફરતી હીવાલ છે. હીવાલને ફરતી કદોરા જેવી એક મેલી નદી યેનાનની ખાઈ બની છે.

એક ટેકરી પર એક ફેંગ-શુઈ-પેંગેડા યેનાનનાં અપશુકનોને ખાળતો, યેનાનના શુભ સંતો જેવો ઊભો છે, અને એક બીજી ટેકરી પર એક કપર છે. ચિનાઈ હાકરાં હવે દફનાવ્યાની ઉજવણીની પિતૃભક્તિ જુદી ગયાં છે તેને એ કપકરૂપ છે.

યેનાનમાં એવી કમરો અને પેંગેડા થઈ છે યેનાનની આસપાસની શિથાઓ પર ચડેલી ધૂળ લૂએ એટલે તો લેખ નીકળે છે. ગોખીના રણ પરથી આવતી લહેરો સાથે ખવાય કરો તો યેનાનની આસપાસ સૈકાઓ ધતિદાસ બોલે છે.

બુદ સાધુ-સાધ્વીઓએ અંતરની આહને પત્થર પર ચીતરેલી તેની રેખાઓ થણુ દણુ શૂંસાઈ મઈ નથી. આજે યેનાનના દરવાજા પર ટોર્ચલટ બાવાન બૂખ્યો બેઠો છે અને આજને ગઈકાલ સાથે બેઠાણુ હતું તે બોલતો બેઠો છે.

પત્થર પરની વેલો, ફલકાડ, લેખો, આકૃતિઓ થઈ તો મુસ્લિમ છે. મુસ્લિમ કહેવાતા માનવ-સ્વભાવનું એ તારે ધામ હતું પણ એ ખીણમાં મુસલમાનો એક બગવા દરમિયાન કપાઈ ગયા પણ એ ઊંજળાની સાખ પૂરતા પત્થર પરના આકારોને -હણુ ગોખીના થવનની લહેરો ધૂળથી પુરાઈ જવા દેની નથી.

એવા યેનાનમાં આજે ૫ સૂરજ આવશે ૩ ત્યારે અરબવાન

નાઈટાની વાર્તાના રંગો રેલાય છે રણના હવામાનમાં આયમતો સૂરજ અનેક રંગોના આદોષનો રમે છે. આશમી જતા સૂરજનાં કિરણોમાં ટેકરીઓના પીળા સફેતા જેવાં માથા આંજી નાખે તેવા વહાલમાં ઝગડી જોડે છે. પછી આશમેલા સૂરજ પછી ટેકરીઓના અનેક માથા જીવતા થઈ જાય છે ને ફરવા માડે છે.

પણુ ત્યાં આજે સખ્યા સાથે ગતિનો ગુણાકાર ઠગતી માથુસાઈએ સોવિયટ રીપબ્લિક રચ્યુ છે. ત્યાં આજે લાલ તાગકવાળી ચિનાઈ જુવાની પચીસ હજાર લીની મજલ કાપીને આનંદમેરે આવી પહોંચી છે.

લિપા જોગે તે પહેલા પાંચ વાગતાં યેનાનમાં જપાનક એવો અવાજ ગાજે છે. એકેએક ગદ્ગદરો ને કદરોઓ ઝગડી જોડીને તેને ઝીલીને પડી પાડીને ફેંકે છે.

યેનાનના નગરીઓને, યુવાન-યુવતીઓને, બાળક-બાળકીઓને પધારી તટ્ટને મેદાન પર આવવાનું એ આવાહન છે યેનાનની માનવતા ત્યાં એક કતાર થાય છે, એક સાથે ઠસરત કહે છે, રમત રમે છે, દાવ ખેલે છે, લેવારી કરે છે.

શાની !

તોફાન આવવાનું છે. જ્યાંથી જ પીસ આવ્યો હતો, જ્યાંથી મંત્રુ આવ્યા હતા ત્યાંથી આજે મચ્છુરિયાની છાતી પર પગ મારીને જપાનનો સાહીવાદ યેનાન પર હિતર પર આવે છે એટલે જ એ એક-કતાર ! એટલે જ એ આવાહન ! એટલે જ જીગતી ઉગામ ખજરી ખખડે છે. માનવી એલે ચડે છે. દાથપગ હવામાં ફૂફડે છે, જોજનના દટિંગધો જપાનીસ શિકારી સામે કિસ્કેમથી ખડકે છે.

એટલે જ યેનાનની નદીને એક કિનારે, નગરની દીવાલોની ખદાર કીમાંવે છે, નાદવાના કુંડ છે, કુસ્તી કવાના અખાડા

છે, દોડવાના રસ્તા છે, ફૂટખેલનાં મેદાનો છે. તરવારના પટા ખેલવાના ચોકો છે અને તાક માંડવાનાં નિશાન તાકવાનાં આંગણ છે, કારણકે તોફાન આવે છે.

તેથી યેનાન પર નવી ક્રીમીરી કામે લાગે છે, નવી નેકશી કાતરાવા માંડી છે, નવા આકારનાં ટીકણાં કામે લાગ્યાં છે.

તેથી યેનાન લાલ સેનાતું પાટનગર છે. યેનાન પર લાલ તારકની પટીઓવાળા લાલ સૈનિકો અને લાલ ચેરીલાં ચોકી કરે છે.

અને તેથી જ એમને યેનાનને નવું ઘડવું છે, બધું આધુનિક (mo-teng) બનાવવું છે.

પ્રેટાતું ચિંતન અહીં આકાર લેતું થયું છે. લી-દુઆંગ-ટીના દોઢરાઓનો દમ હજુ અહીં ધમી ઝોકયો હોય એવું લાગે છે. આવેન-ફારિયરનાં સ્વપ્નો અહીં વાતાવરણ પર ઠરતાં બન્યાં છે. અહીં જ સ્પર્ટાતું લોખંડી જીવન ફરી વાર દેખા દેતું બને છે.

અહીં લી-મૂ-ટાન અને તેના સાચવાળી જનતાએ ૧૯૨૯માં બગવો પુકારી પોતાના શેંસી પ્રાંતમાં ૧૯૩૩માં દક્ષિણની સોવિયટ દિલ્લમાંથી સ્વતંત્ર એવું પોતાતું નાનકડું સોવિયટ બાંધ્યું હતું.

અને અહીં, જીવન, સાદાઈની સર્વોપરી નિખાલસતા અનુભવતું હતું. અહીં ખાનગી મિનકત નહિ જોવી હતી. લાલ સૈનિકને ખોરાક, કપડાં અને આડા ધરાતું એકલિયું સોવિયટ સરકાર આપતી હતી. લાલ લડવૈયાઓને ઝીંઘા-એસવાનો આયોજનતા દેતી હતી.

અમિ ખોરાક પકવવા જેટલો જ હતો ઠંડી લાગે તો એક-બીજાની ઉષ્મા બસ હતી તો ય ગરમી જોઈતી હોય તો પીપર વધારે પ્રમાણમાં ખાવાની હતી અને દરેકદરેક શક્તિનું છેલ્લું ટીપું ખરચવાનું હતું, જરૂરિયાત પ્રમાણે ઝોળામાં ઝોણું હજમ કરવાનું હતું. લડવૈયાનો લાલ નિશાનવાળો બૂરો પોશાક હતો, રાજકીય

રાહદારોનો કાળો પોશાક લાલ બિદલાવાળો હતો. છુદ્દિછવીઓની ઓછામાં ઓછી સિગરેટ જરૂરિયાત તરીકે લેખવામાં આવી ત્યારે તે મહાનુભાવો મલકાયા હતા. જે ડોક્ટરોની સારવાર નીચે હતા તેમને જ ઈર્ષા મળતાં હતાં. ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત પર છવીને વધારેમાં વધારે કામ આપવાથી આગેવાની પરખાતી હતી.

એ કે વધુ વખત બાજરાના રોટલા ને શાક અને ડાઈ વાર, વાર-તહેવારે મટન મળતું હતું એ ખાઈને કસરત કરવાની હતી, જિગતા સૂરજમાં હવા ખાવાની હતી અને એકેએક લાલ લડવૈયા એ રથભૂમિ પર લડવામાં ન રોકાયો હોય તે દરેક દિવસે પોતા-પોતાના અભ્યાસવર્ગમાં ભથ્થુવાનું હતું. એટલે લડવૈયાનાં ઘટકા 'હોરમેન' દરેક પળે જીવનની અણી પર જીવતાં હતાં, દરેક દૂદી પડવા ટાપી રહેતો હતો, દરેક, લય પર તાક મારતો હતો. એટલે તો સૌ આવા ખાણીપીણીમાં તગમ્ જનતાં હતાં.

તકામાર તૈયારીઓ શરૂ થઈ ગઈ હતી સોવિહના મુખ્ય ધામ પેનાનમાં કીઆગસીથી-લક્ષ્મીમાંથી લાલ મહેમાનો આવ્યા હતાં. જીવાનોનાં જૂથ જિતરાં હતાં.

એટલે મહેમાનગૃહ જિજ્ઞાસુ ગયું હતું. નવાં નવાં મહેમાન-ગૃહો જિજ્ઞાસુ ને જાણ જતાં હતાં. એટલે એટલા પર પથારીઓ લંબાઈ હતી, ઝૂંપા લાલ માનવનાથી ખૂંટતા હતા. એટલે જ લાલ સંનિધાને પેનાનની આસપાસની મુક્તઓમાં નિવાસ કરવાના હુકમ અપાયા હતા.

અને મહેમાનોને પણ સૂચનાઓ અપાઈ ગઈ હતી કે તેમણે મિલ્ક ન પડતું, મોડા ન જિહ્વુ અને ક્યાવનના મેદાનમાંથી પાછા આવી તગત જ પથારીઓ સફાઈને સટકની દેરી, કારણકે ત્યાં જ પચાસ પચાસના વર્ગો ગોઠવાયા હતા અને લાલ પેનાના પેનાનીઓ શીખવવા આવવાના હતા.

પછી અંદર અંદર સદચાર કરવાનો, વાતો કરવાનો, ગાવાનો, નાચવાનો ને દરલોલવાનો સમય પણ નક્કી થયો હતો. ત્યારે ચેનાન, જીડેલો મધપૂરો ગનીને ગુન્જાવનો ધોર કરતું હતું.

પણ કોઈ લગ્ન-વેલાંઓ એમની બંદૂકડી સાથે પ્રેમમાં પડ્યા હતાં તે ખૂણામાં બેસીને બંદૂકને ધસી ધસીને અગ્રણવર્તા કરતાં; કારણકે એવા અનેકાએ જીવને જોખમો ચાંચતા મારા પાસેથી બંદૂક હતી હતી અને કેટલાંયે બહાદુરોએ મરીને તેમના સાથી-દારોને બંદૂક હતી આપી હતી, એટલે એ બંદૂકધેધાં ગમ્યાં હતાં.

અને કેટલાક ચૌદથી અઢાર વરસનાં નવા નોંધાયલા ગેરીલાઓ એ આગમના વખતમાં આગોટતા દયેગામાં કોઈ જાણી કાઢીને દેખતા હતા, કોઈ ગળવામાંથી રેમાલ કાઢીને તે પર ગૂંચેઈ ફૂલ જોતા હતા, કોઈ અંદરની આંખોમાં આકાશ દેખતા ગુસ્સા કરતા હતા.

એમ જીડતી આવતી રાત પડતી હતી. ચેનાનની કરડોમાં સૂરજ ગમડી પડતો હતો. માસની માદડીઓ પથરાતી હતી. થાક પછીની જીંઘ સોનેરી રાતની ગુલાબી સાંતિમાં અગાવ થતી હતી. રાતના આંક વાગે દરેક સેટી જવાનો લશ્કરી કાયદો હતો. આંક પછી સૂમંસામ સાંતિ ધાખાઓમાં લપેટાઈ જતી હતી, એકલા લાલ સત્રીઓ સમ સલામત બોલતા જોખમને પડકારતા પહેરો વારતા ટહેલવા હતા અને મોઢા પાનારને અટકાવી તેમના પરવાના તપાસતા હતા.

એમ સાંતિ પથરાતી હતી અને લશ્કરી કાયદોનો ભંગ કરતા બિચાડીનાં જમ્યાં જેવા હંદરો જીંઘનારનાં ધરીશ પર આમલી-પીપળા રમવા નીકળતા હતા.

એવા ચેનાનના લાલ ધામમાં લશ્કરી લાલ જીવનનો જીવન-ક્રમ દબારો સેનિકાની સાળા જાઓ હતો. એ મહાન સાળામાં

ગેરીલા બાળકોનાં બાળમંદિરો હતાં, મોટેરાંઓની શાળાઓ હતી, ઈજનેર શાળાઓ હતી, તોપચીઓની તાલીમ-જાવણીઓ હતી, વ્યૂહરચનાના વિશારદોના રાજકીય વર્ગો હતાં.

દુનિયામાં પહેલી વાર પહેલું ચિનાઈ નગર હજારોનાં ઘોડા-પૂરને શાળામાં બેસાડી નવી રચનાનો લગાવક કક્કો ઘૂંટાવતું હતું.

દુનિયામાં પહેલી વાર મરણ પકાર પામતું હતું, જીવન જપ્ત-કારતું હતું.

યેનાનમાં આવેલો એક મીન-સીન (લોક-મોરચો) એની જાળખ માગી લેતો હતો. ચિનાઈ વિદ્યાર્થીઓનો એ લોક-મોરચો પણ યેનાનમાં આવીને ગોઠવાઈ ગયો હતો.

એ લોક-મોરચામાં ગોઠવાઈને ઉત્તર-પશ્ચિમના પાટનગર યેનાનમાં તાલીમ લઈને જાપાની શાહીવાદ પર લડાઈ કરવાનું રાજકારણ અને રીત શીખવા અહીં લાલ લડવૈયાઓના લોક પાટનગર તરફ એ લાલ લોકચુબકને ચૂમીને ચીની રાષ્ટ્ર પર આવતી અભિપરીક્ષા પસાર કરવાની તાલીમ લેવા પહેલી વાર યેનાનને દેખતાં આવ્યા જ કરતાં હતાં.

એ યેનાન પહેલી નજરે કોઈ દેવળોના ઝુંડનું બનેલું નગર દેખાય છે. એક વેળાનું સુધયાત્રાનું એ મહાધામ આજે ૫ શહેરની અંદરથી અને ટેકરીઓના પડખામાંથી દેવળોના મિનારા ઊંચકાને યેનાન પર ધર્યા આવતા ચિનાઈ પ્રાણુની લાલ ધૂમરીઓને નીરબે છે. આખું ૫ નગર એક પહોળી અને છીછરી નદી તરફ ઢળે છે અને સામે નાનીમોટી ટેકરીઓ લંબાયેલી ગોઠવાઈ છે. એ હુંગરમાળની દરેક ટેકરી બોલાયેલી પત્થરની ગુફા છે. ટેકરીઓની દારોતી વચ્ચે રસ્તાઓ પાક્યા છે. ટેકરીઓનાં પડખાં પણ બોલાયાં છે. બધી મળીને એ આઠ હજાર ગુફાઓમાં યેનાન વિદ્યાર્થીમાં તાલીમ લેવા આવેલાં હજારો વિદ્યાર્થીઓનો મેલો ગુંજે છે.

એ વિદ્યાપીઠનું નામ 'રેઝીસ્ટ જાપાન યુનિવર્સિટી' છે. એ વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીવિદ્યાર્થિનીઓ દરેક ગુફામાં દંડની સંખ્યામાં રહે છે, અને દરેક પચાસ ગુફાઓની એક વિદ્યાર્થી બેટેલિયન અને છે. ડોક્ટરીઓની ગુફાઓ અને ડોક્ટરાઓની ગુફાઓ જુદી જુદી છે.

એ વિદ્યાપીઠનો નિયામક જનરલ લીન-પીઆઓ છે. સચારના સાગપાંચે એ નિયામક બંટનાદ કરાવે છે. હજારો જુવાન ડોક્ટરા-ડોક્ટરીઓ એક સાથે ક્વાયત-મેદાન પર આવી જાય છે. પછી ફૂવા અને નદીમાંથી નાદવાધોવાનું કામકાજ ખતમ થાય છે અને લોકભોરઓ જાજરીની ભડકી અને બાફેલા શાકનો નારનો લે છે. એક કરોડાધિપતિ હુ-વેન-હુની પૌત્રી અને ચાંગ-શાઈ-ચેકના કેટલાક સરદારોના દીકરા, પણ ચેનાનની દિક્ષા પામવા અહીં ભાગી આવ્યા છે.

પછી અભ્યાસ ચાલે છે. અભ્યાસક્રમમાં માકર્સવાંદ, ચિનાઈ ક્રાન્તિનો ઇતિહાસ, લોક-દિલચાલનો ક્રમ, ગેરીલા યુદ્ધમંચુલન, લશ્કરી નકશા વગેરે એ વિદ્યાપીઠના પ્રિય વિષયો છે.

અને એ વિદ્યાપીઠમાંથી તેજાર ચઢતે નીકળતાને મોરચા પર વિદાય કરવામાં આવે છે. સેંકડો વિદ્યાર્થીને મંચુકોમાં જાપાન સામે લડતા લાલ સ્વયંસેવકોને દોરવા રવાના કરવામાં આવ્યાં છે. બીજાએકને જ્યાં હજુ જાપાનનું આક્રમણ નથી આવ્યું તેવા જતોમાં મોકલવામાં આવ્યાં છે. એવા કુલ વિદ્યાર્થીની સંખ્યા ૧૯૩૮ના સપ્ટેમ્બરમાં ૬૨ હજારની તેજાર થવાની અને ૧૯૩૯ના સપ્ટેમ્બરમાં બીજા ૨૨૦૦૦ તેજાર થવાની મજલતરી નકી થઈ છે.

પોતાને રહેવાની જગ્યા ગુફાઓ વિદ્યાર્થીઓએ પોતે જ ખોદી જો એ ઉપરાંત ડાઈ પણ વિદ્યાર્થી પાસે કર્યું લેવામાં નથી આવતું. કોમ્યુનિસ્ટ પણ દરેક વિદ્યાર્થીના તમામ ખર્ચની ગોઠવણ કરે છે.

ચીની નારીની નિયાળ

ત્યારે ચીની નારીને ચીનના વડાઓએ કહ્યું કે તારે ધરમાં જોધાઈને ગુનામ સતી બનવું અને બાળપણમાં બાપની માનિકી, ચૌવનમાં પતિની અને ઘડપણમાં પુત્રની માલિકી સ્વીકારી

અને પછી એની સમ્યા પુરુષો કરતાં ઘણી મોટી દોષાયી ઓછામાં ઓછી બગરુ કિંમતથી ખરીદાઈને એ દાસી ચીનના આચીન સરકારના ધરમાં પુગઈ ગઈ

અને પછી એ ગુલામને મુંગ બનાવવા અને તેની ચાલને લલચાનનારી કરવા એના માનિકાએ એના પગ બાળપણથી જ બાંધવાનો રિવાજ કાઢ્યો અને કહ્યું કે, 'હે નારી ! તારામાં કેટલાયલી તથા બધાયલા નાના પગવાળી તું મુંગ લાગે છે'

ત્યારે એને માટે ગોઝારા ધર વિના બીજી કંઈ નિયાળ હતી નહિ.

એવાં અનેક વસ્તો ચીની નારી પર ચિત્કાર કરતા વધી ગયા પરંતુ પહેલા પગ બંધાયલી કુમારિકા સાચી કુમારિકા લેખાઈ અને પછી એ લલચ સૌભાગ્યમાં સમેલ થઈ ગયું અને પછી એણેના પછાત દેશનો બાંધેલો પગ કળાવતું '૧૯૧૪નું' વિશ્વ-યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું,

ત્યારે ચીન પર દિલચાલ ચાલી અને તે ચીની નારીને પણ મળી.

ત્યારે જાણે પહેલી વાર નિઘાળે બેસતી એ પહેલો પાઠ બહુની હતી.

૧૯૧૬ની મેની ૪થીની દિલ્લાલે ચીનની ડોકરીઓની માગણીઓ ચરૂ કરી. પહેલી માગણી નિઘાળમાં બહુવા જવાના પોતાના હક્કની હતી. બીજી બા-બાપાઓએ બાપેદાં લગ્નઅંધનમાં છૂટાછેડા લેવાના હક્કની અને ત્રીજી મિલકતના હક્કની હતી.

અને ડોકરીઓ ડોકરાઓ બેગી હડતાલમાં બગતી થઈ. સરકારે આગળ ચાલતી થઈ જુદીઓ સામે ડોકરીઓએ વધારે તીવ્રી જુઓ પાડવા માંડી. પછી ચોલીસે ગોળાબાર કરી ત્યારે ડોકરાઓ વીખરાઈ ગયા તોય ડોકરીઓ પોતાની જગા પરથી ખસી નહિ.

૧૯૨૫ની મેની ૪થીની દિલ્લાલમાં મોટી દિલ્લાલ ચરૂ થઈ સીની એ દિલ્લાલને ચરૂ કરનાર ૧૯૨૩ની પીનહાનની રેલ્વે હડતાલ હતી અને એ દિલ્લાલને દોરવા મિસ સીઆંગ-ચીન-યુ, કા-સયી બણીને આવી પહોચી હતી.

મિસ સીઆંગે સાથે સાથે ચાઈની કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષનો સી-રિઆંગ સમાજી લીધો, અને ચીનની નારીજાતમાં સમાજવાદ ફેલાવા માંડ્યો ચીની ડોકરીઓ કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષમાં બળવા લાગી અને ૧૯૨૭ સુધીમાં ત્રણ લાખ ડોકરીઓ રાષ્ટ્ર સી સંધની સમાલદ બની પણ પછી ૧૯૨૮માં મોરચા પરથી મિસ સીઆંગ પાછાઈ અને વીધાઈ

પછી ચીની સીની દિલ્લાલ ડો. સુન-યાત-સેન અને લીઓ-ચુગ-કાઇની વિધવાઓ, સુંગ-ચીંગ-લીંગે તથા હો-સીઆંગ-નીને ઉપાડી લીધી, અને ચીન આખા પર સીની ઉદ્દામ દિલ્લાલ પથરાવા માંડી. એ બંનેનો સરકારી નીચે સીની સેક્રેટરી લીધે ઉદ્દામ માંડી.

પછી સોવિયટ દિલચાલની ચર્યાત થઈ. ક્વાનટુંગના પૂર્વ નદી પરના ટુંગ-કીઆંગ પ્રદેશની કિસાન સીએ સીની લડાયક હરોળોમાં પહેલ કરી. લી-ચુન-ચેન, ટુંગ-કીઆંગની સીહરોળોને દોરી રહી, કીઆંગસીની કિસાન સીઓઆંથી ટુકડી બનાવી, સી માટે લડવાની સમાનતા માગતી અને મોરચા પર પુરુષની હરોળોમાં જ સમાન ભાવે સંભાળ બેઠવાનો હક્ક માગતી સત્તર વરસની કાંગ-કે-ચીંગ નામની કિસાન કન્યા નીકળી પડી. પછી કૂકીન, કુન્યાન, કુવે, કીઆંગસી અને બીજા સોવિયટ પ્રદેશોમાં કામદાર કિસાન સીઓએ કાન્તિનો ઝંડો પકડી લીધો અને ક્લુસ્મીઓને કપાવે તેવી લાલ દિલચાલ જોરથી ચરું કરી દીધી.

ઇ. સ. ૧૯૨૭ પછી કામ્યુનિસ્ટ ઉઠકરીઓએ મોરચા પર લડવા જવા માટે પકાપડી કરવા માંડી. પણ ચીનના મોરચા પર કસાપલા લડવૈયા પણ હાથ યોઈ જેસે તેવી કઠણાઈ દેવાથી લાલ લશ્કરે સીઓને મોરચા પર લડવા જવાની ના પાડ્યા કરી અને તેમની ટુકડીઓને પાછલી હરોળમાં મદદ માટે રાખી છતાં પણ સેંકડો સીઓ લાલ સૈનિકો બનીને આગલી હરોળોમાં પણ લડવા લાગી.

એમાંની એક કુનાનના સેનાની હો-લુંગની જેન હો-ચીંગ હતી, અને બીજી કાંગ-કે-ચીંગ હતી તથા ૧૯૨૮માં ચોક્કાંગશાન પર્વત પર ચુ-ટેહ સાથે પગથી હતી. ઉપરાંત એશુઆનમાં લાલ સેનાની સુ-સીઆંગ-ચીનને સી લડવૈયા તરફ ધણું જ માન હતું અને એણે સીઓને એક રેજિમેન્ટ થવા દેવાની રાજ આપી હતી.

એ અરસામાં બીજા ઘણાં માંત કરતાં કુનાન પ્રાંતે વધારે સંખ્યામાં સીઓ આપી છે. એમાંની આગળ પડતીનાં નામ સીઆંગ-ચી-લુ, સાધ્ધ્યાંગ, ટીંગ-લીંગ, તથા હો-ચીંગ તરીકે અશ્વહર થયાં છે. કીઆંગસી સોવિયટમાં લાલ સેનાની પાછલી

દરોજનું બધું કામ ઓગોની દુકડીઓ જ કરતી. દુશ્મનોનાં દયિયારો અને સામાન ઝડપી લાવવાનું કામ એ દુકડીઓએ અદ્ભુત રીતે કરી બતાવ્યું છે તથા એ રેન્જિમેન્ટોને સામગ્રી લડાઈમાં દરતીને બચાડી છે.

જ્યારે લાલ લશ્કરે લાંબી દૂર શરૂ કરી ત્યારે જે ઓગોને દૂરમાં જોડાવી દેવામાં ન આવી તે લાલ સોલ્ડિયરો તરીકે પાછળ રહી તથા ચામ-કાઈ-જેકર્ન લશ્કરો આવી પહોંચનાં તે બધી નૃસંસ રીતે વીધાઈ ગઈ. એ રીતે લાંબી દૂરમાં કામ્યુનિસ્ટ ઓગોમાંથી માત્ર ત્રીસને જ લેવામાં આવી તથા બાકીની અસંખ્ય ઓગો વીધાઈ જવા ને અત્યાચાર પામવા પાછળ રહી ગઈ.

જે ત્રીસ લડાઈકરે લાંબી દૂરમાં જોડાવાની રત્ન મળી તે ત્રીસેત્રીસ જ હજાર માર્શલના દરેક પગલાની ડસોડીમાંથી પસાર થઈ અને ચિનાઈ લડાઈવાની એક દરોજ ખનીતે ઊંચા પરંતો અને જવાનક નહીંઓ. ઓગોંગી ગઈ. એ ત્રીસમાં નવ વિદ્યાર્થીનીઓ હતી, નવ કિસાન ઓગો હતી, બે કામદાર ઓગો તથા બે મધ્યમવર્ગની, બે શિક્ષકો હતી. એ ઉપરાંત બીજી માર્શ-ચાંગ, ટેન્-ચાંગ-ચાઓ, સીચાંગ (લો-માનની ઓ) હતી.

આને ઓગોની આગેવાન માર્શ-ચાંગ છે. માર્શ તથા એનો માર્શ માર્શ-હો-સેંગ તથા તેની ઓ સીચાંગ-ચીન-યુ, બધાં આઓ-સી-દુંગનાં દોસ્ત હતાં તથા હુનાનનાં વનનીઓ, હોઈ ચાંગલામાં એકઠાં હતાં.

માર્શ એનો માર્શ તથા બાબી ત્રણે કામ્યુનિસ્ટો થયાં તથા ત્રણે જણ સઘે પેરીસમાં બસવા ગયાં હતાં. આઓ-સી-દુંગ કાન્સ ગયો નહોતો પણ ઘેર રહીને કાન્સ ગયેલાંઓ સાથે ક્રાન્તિકારી મંજૂર બળવી રાખતો હતો. આઓ-સી-દુંગ સાથે ચાઉ-એન-લી, લી-સેન-માર્શનો પતિ, લી-ફૂ-યુન (કાન્સ-પ્રાંતિક સોવિયટનો

પ્રમુખ) તથા હો-માન (પક્ષની રાજાનો પ્રિન્સિપાલ) અને ફુ-ચુંગ, (એથા લશ્કરનો પોલિટિકલ કોમીસાર) હો-ચાંગ-કુંગ, (બારમા લશ્કરનો પોલિટિકલ કોમીસાર) આઓ-શી-યેન વગેરે હતા. પણ ઉદ્દત્તા પાંચ ૧૯૨૭ પછી પકડાઈ ગયા હતા અને વીધાઈ ગયા હતા.

પુલાનમાં ૧૯૨૮માં સાઈના બાઈની સ્ત્રી સીખાંગ-ચીન-મુ પણ વીધાઈ ગઈ. ક્યોમીનટાંગમાં એ આગેવાન સ્ત્રી હતી તથા સાઈને જખરી એથ હતી. એના વીધાઈ ગયા પછી સાઈ બમણા જોરથી ફિલચાલમાં ફૂદી પડી અને એને સેંસી-કાંસુ તથા નીંગ-સીઆની સદહદ સોવિયટ સરકારના સીખાતાની આગેવાન નીમવામાં આવી તથા એણે સીઓમાં કમ્યુનિસ્ટ ફિલચાલનું સૌથી વધારે જોખમી કામ ઉપાડી લીધું.

આજે સાક્રોસ વરસની સાઈ ક્રાન્તિમાં તરખોળ મચેલી લાલ ચિન્હાઈ નારી છે, પણ આજે એના મક્કમ હોડ ને નિશ્ચયી અણીદાર હડપચીની આસપાસ મઈકાલના ભયાનક સંહારની વિધાઈની રેખાઓ ચોંટી ગયેલી દેખાય છે. એના મજબૂત હાંતની દુધિયા દાર દેખાડતી એ હસતી રહે છે. પણ એનું હસતું ચાંત ને ગભીર હોય છે તથા બોંકું વિધાઈવાળું હોઈ કારી નામે તેવી રીતે અંદર ઊતરી ગય છે. સોમરસ જેવી એની યાયા ક્રાન્તિના પારણામાં ઊછરેલાં લાલ લડવૈયાં જ ઝીલીને છૂરની રાક તેવી મોહક અને ક્રાંતિક છે.

૧૯૨૭ની ભયાનક વાદ એ જૂલી રાકી નથી. એના બાઈઓ આજે પણ એની આંખ સામે સંહારાઈ જતા એ જોઈ શકતી હશે, એની ભાબીની વીધાઈ જતી વેળાની છેલ્લી ચીસ હજુય એના કાનમાં સંભળાયા કરતી હશે.

સાઈ એની માને પૂજે છે. એની એક જ અંગત મિલકત

જેવી એની પાસે એની માતાની છબી છે. આખી છ હજાર માઈલની દૂરમાં એણે એને જાતી સરસી ચાંપી રાખી હતી. એ છબીનો ચહેરો સાર્ધ જેવો જ હરાવદાર ને મજબૂત હતો. પચાસ વરસની ઉંમરની એ માતા તે વખતે એક નિયાળમાં શિક્ષિકા હતી તથા ઘેર આવીને પોતાનાં બાળકોને ડ્રામ્યુનિસ્ટ પદ્ધતિમાં ભેડાવાની પ્રેરણા આપતી હતી.

સાર્ધને મન એની માતાની છબી જીવતી હતી. સાર્ધએ અનેક સંકટોમાં એની સામે ભેઈને અદ્ભુત દિંમત એકઠી કરી હતી. ચીનમાં ચાલેલા બપંકર સંહારનાં પંદર વરસો ઠેકી જઈને આજે શરીર-મનના આરોગ્યની પ્રતિભા જેવી લાલ નારી ક્રાન્તિની પ્રતિભા બનીને બોલે છે કે, ‘હા, હું લાગણીવશ છું’ જ, ક્યારેક મને મારા કુટુંબનાં કપાઈ ગયેલા બાઈબાંકુ, ક્રાન્તિની દાદીમા તરીકે મચ્છર બનેલી બાબી અને કારાગારમાં સડતાં બે માદ આવી જાય છે—હું તે બૂલી ચકું તેમ નથી. મારી હસ્તીમાં તે અંકાર્ધ ગયાં છે પણ મારી સાથે રાખીરહિતો છે જે સૌથી મહાન છે અને આજની દટોકટી આપણા સૌ માટે તે મહાન હિતોની બરદાસ્ત કરવા આપણી અંગત જાતની વિરમ્મતિ માથે છે—અને મેં શું ગુમાવ્યું છે... ? સહન પણ શું કર્યું છે ? મારી સામે સુ-હાર્ષ-દુઃખ છે. એનું સિતેરનું આખું કુટુંબ હુપેમાં કલ્લવ કરતું ચાંગ-કાર્ષ-શેકના મારાઓની તરવાર નીચે નીતરી ગયું છે. એના જેવું તો કોઈએ સહન નથી કર્યું ને ?

ચીનની બીજી ડ્રામ્યુનિસ્ટ આગેવાન લિયુ-ચીન-સીએન છે. લિયુને એક બાળક છે, અને એના બાળકના પિતા, પો-કુ સાથે એ ૧૯૨૮માં મોરકામાં પરણી હતી. પો-કુ ચીની સોવિયટ સરકારનો પરદેશખાતાનો વડો છે. સોવિયટ ઓએમાં એ ધણી લાગણીપ્રધાન છે તથા એના લાલ આવેગ ને લાલ આવેશ સોવિયટ

પાટનગરમાં જાણીતાં છે. સેંસી પ્રાંતનાં ટૂંક યુનિવર્સિટીના સ્ત્રી-વિભાગની એ મંત્રીના દેહ માટે ચાંગની સરકારે પચીસ હજારનું ધનંદામ જાહેર કર્યું હતું.

ઝોગણુત્રીસ વરસની ઉંમરે એ આજે જાનેરી પાવરધી ને તંદુરસ્ત દેખાય છે. એ જોલે છે ત્યારે એની આંખો તોફાનમાં તાકી રહે છે, એના જોલ, ખુશ્કાં, એની સુંદર આમડી અને ચહેરાને વધારે સુંદર બનાવે છે. એનો લશ્કરી પોશાક એને વધારે લશ્કરી બનાવે છે. પછી એની છબ સાંભળનારને મુગ્ધ કરતી ગમે તેવી તીખાશ રેડી શકે છે અને કામદાર સ્ત્રીઓને એને જાહેર સભામાં લડતી જોવી બણી જ ગમતી હોય છે.

એણે લાંબી કૂચમાં મરેલાંના દગલા જોયા છે. એ ત્યારે કહે છે કે ત્યાં અમને અમારાં શબ ગણવાનો ય સમય નહોતો ત્યારે તેની આંખો ઊઘરાઈ જાય છે. લાંબી કૂચની સ્ત્રી-ટુકડીની એ સેનાની આખીયે કૂચ દરમિયાન બંને મોરચા પર સતત લડતી હતી. એક એની આગેવાની નીચેની ત્રીસની સૈન્યતાના હક્કોની લડતનો મોરચો હતો અને બીજો દુશ્મનો સામેનો. અને હકીકત એવી છે કે એનો હુમલો આવે ત્યારે બલબલા'લાલ સેનાનીઓ પણ પીઠે હઠ કરતા હતા.

ત્રીજા લાલ 'એમેક્સોન' ક્રાંતિ-કે-શીંગની મળુના અર્ધો ફરી વાર થવી ધટે છે, કારણ એ સુ-રેહની લાલ સેનાના મહા-સેનાનીની ધરવાળી યવામાં કંઈજ માન સમજતી નથી. આખી લાલ સેનાના એક ઘટક તરીકેની પોતાની સ્વતંત્ર કિંમત જોટલી થતી હોય તેટલી જ એ સ્વીકારવા માગે છે.

પચીસ વરસની ઉંમરે એ પોતાની જ લગાચ લગાચ પર સ્ત્રીઓની ટુકડી નાંદિ પણ લાલ લશ્કરની પુરુષ ટુકડીની સેનાની બની ચૂકી છે, અને બીજા સેનાપતિઓની હરોળમાં બેસી છે.

લાલ લશ્કરની આગેવાન એ પહેલી સ્ત્રી જે અનમત હો—યુગની બેન પણ લાલ લશ્કરની સમક્ષ હતી અને હુપેના મેરથા પર લડતા વીધાઈ ગઈ હતી પણ તેની ટુકડી સ્ત્રીઓની જ મનેલી હતી.

કાંઈ સાથે તેથી જ યુ-ટેકનો મેગ ખાઈ ગોઠવેલો લારે સત્તર વરસની ઉંમરમાં જ વીગ ગયા બનેલીને એને લાન લશ્કરના મહાસેનાનીએ ઓળખી કાઢી અને કોઈ શ્રીમતને ત્યાં વેચાવણી એ ખેતમજૂરની બાગીકાને, ત્યારે લડાયક સ્ત્રીઓની સત્તા વગમતી સરકારને એણે પોતાની ગુલુમગડાની સાચીદાર બનાવી દીધી આજે એ એમણી જ એની ભૂરી આબોધી દસી બિડની ગોળ ચહેરામાં સુંદર પ્રમથાની કોઈ પણ લાચને મિરાદરીના ભેમથી હલાવીને સમજ પાડે કે કે સ્ત્રીની સુકોમળતા એ એની શોભા નથી, શુભ છે.

પહેલા જીવનમાં ખિસાન મજૂરજનો પોલાક પડેરી તાન સેનાને એતાં જ એણે લશ્કરી પોલાક ઓઢી લીધે. આજે તે એના હરીરનું અગ્ર બની ગયો કે અને નરી જન્મેલી ચીની નારીનું સાચું પ્રતીક બની ગયો છે એ સૈનિકને બદલે કાઢતે ખાટે વાત કરતાં લડતોએ એણે કે અને લડતોની સખ્યા કહેરી હોય ત્યારે બદ્ધની સખ્યા એણે કે.

એને ‘એમેઝોન’ને કોઈ સ્ત્રીના સવાલ પૂટે છે ત્યારે તેને એ વચમાંથી જ અગમવી દલી નાખે છે ‘મને માફ કરજો, હું તમને તે વિષે દલી શકીશ નહિ, અને તેની ગમ નથી હું એક જ સ્ત્રી વિષે જાણ છું એ ટો-હુગની બેન હો—યોગ હતી, લશ્કરની સેનાની હતી, જીવાન હતી ત્યાં જતી રહી.’

અને કોઈ પૂટે કે, ‘ઓએ માતા થવા વિશે તમારો શે મત છે—’

‘જેવો પુરુષને પિતા થવા લિખેનો—’ એ બદ્ધે ફાટતી

હોય તેમ બોલે છે. લાલ લશ્કરમાં યાંએ જ ઉપાધી છે. સ્ત્રીઓ બાળકો જાણે છે. કાન્તિનું કામ કરવું હોય તો એ અડચણ રૂપ છે. અમાગ માઓ-સી-ટુગની સ્ત્રીને જ આ સાલ પાંચમું સાંપડ્યું છે અમાગ સીઆ, કેહની બાઈ લામી કૂચમા બાળક જાણતાં મરી ગઈ હો-લુમની સ્ત્રીએ હમણા જ એક વરસની બાળકીને સીઆન મોકલાવી દીધી અને એક સંસ્થા તરીકે બાળકો પર ખાર છે પણ અમારે જો લાલ લશ્કરમાં ગહેવું હોય તો તે નહિ પાલવે

આજે એ ચીની નારી લાલ રણચડીની છખી ખતીને ચેનાનમા લાખી કૂચ આવી પહોંચી તેની સાથે આવી હતી. શેસી-કાસુ-નોંગસિયાની, સરદારી સોવિયટ સરકાર વની એણે ચીની નારીની નિશાળ ચેનાનમા માંડી દીધી હતી

એટલે તો ચેનાન આખા ચીન પર અત્યેક એવું સરકાર-ધામ ખતી ગયું હતું

ચાંગશાની એક શાળાને આચાર્ય જીવનના જળહાતાં મૂકેને શ્રમખાનવની જોહાદમા જોઈને એ મહાપરિત તરીકે પદાપદો જીવનના પાછલા પહોરમા પચાસ વરસની વયે કામ્યુનિસ્ટ બન્યો અને ચેનાનમાં આવી પહોંચ્યો.

અને મોવિયટ સરખાને એ શિશુજનો વડો બન્યો એણે લોકશાળાઓને આમેચમ પહોંચાડી દેવાને કાર્કમ ધકચો. એણે ચાંગ જ વગ્નમા એકલા શેસી પ્રાંતમાં એક સો પ્રાથમિક શાળાઓને બંદલે એક સો શાળાઓ ચરૂ કરી એ ઉપરાંત એક હજાર ગત્રિયાગ્રાઓ ચીની લોક-જનતાના સરકાર ધેડી ગદી અને સોળ માધ્યમિક શાળાઓ રથપાઈ ગઈ. ત્યારે જ લાલ પ્રદેશના ખાટનગર ચેનાનમાં ગ્રહ્ય વિદ્યાર્થીઓ રથપાઈ અને ચેનાનની કળા-વિજ્ઞાનની વિદ્યાર્થીક ચીનજગતમાં સર્વોચ્ચ ખતી ગઈ.

અને એ જ્યાં વિદ્યાર્થીમાં આજે ચીની તરુણો જીમરાનાં

આવતાં હતાં. એ બધી વિદ્યાપીઠમાં સૌથી વિજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ કાંગ-ટા (લોકરાજકારણ-વિજ્ઞાનની વિદ્યાપીઠ) હતી.

કાંગ-ટા વિદ્યાપીઠમાં આજે મીની તરુણો ઊભરાતાં આવતાં હતાં. અહીં પહેલેથી એ તરુણોને રસ્તામાં જ ઝડપી લઇને કારાગારમાં જકડી લેવા આંગ-કાઈ-શેકના અફસરો દાંપી રહેતા હતા. તો ૫ ૧૯૭૬માં કાંગ-ટામાં બહુનારો ઊકરો-ઊકરીઓની સંખ્યા દર હજારની હતી.

એ દશહજારમાં કાંગ-ટાની શાખા વિદ્યાપીઠ મીની નારીની, ઊકરીઓની વિદ્યાપીઠ હતી. જગતજરમાં એ અભેડ હતી. મીની નારીની તરુણ ઊકરીઓ અહીં બાંધેલા ૫૫ ઊંડી નાખીને જનતાનું રાજકારણ અને ઇવનવિજ્ઞાન શીખવા ફાવી હતી. ।

કૂચી પાસેના બે જોડા પર્વતની કિનારીઓમાં બોદાયલી બસો ગુફાઓમાં એમના વાસ હતા. એ ગુફાઓની નીચેની હગિયાળી ખીણ ખેડીને અનાજ નીપજવીને એ વિદ્યાપીઠ પોતાનું રસોડું ચલાવતી અને તે માટે રોજ સવારે દરેક વિદ્યાર્થિનીને બે કલાકનો ચરીરશ્રમ જમીન પર કરવો પડતો.

એ વિદ્યાપીઠની નારી-શાખાનું નામ ગુ-ટા હતું.

વાંગ-મોંગની સુંદર પ્લેટી મેંઝ આ વિદ્યાપીઠના એક વિભાગની આગેવાન હતી, અહીં મીનના એકેએક ઈલાકાથી ઊકરીઓ આવી હતી. અહીંની વિદ્યાર્થિનીઓમાં સાક ટકાની સંખ્યા ઓગણીસથી વીંશ વરસની ઉંમરવાળી હતી, અને બાકીની વીંશથી ત્રીસ વરસની વયવાળી હતી.

એમાંની હણીખરી પરણ્યા વિનાની હતી પણ થોડીકના આથીઓ લાલ લસકરના લુગાનો હતા. આખા મીન પરથી આવેલી આ તરુણીઓ મીન પર ચડ ચલાના સંમાગની છાયામાં, આંગ-કાઈ-શેકની નાકાબધીઓની આક ટપી જઈને આવી પહોંચી હતી.

આ બધામાંની બાર દીકરીઓ ચીનના મૂડીપતિઓના ઘરમાં સાંપડેલી હતી.

અહીંનો અભ્યાસવર્ગ રાષ્ટ્રીય કોલેજીના સમયનો હતો. એ અભ્યાસક્રમમાં સ્ત્રીઓની હિલચાલ, જનતાનું ગજકારણ અને જાપાન સામે જંગ ખેલવાનું વિદ્યાન એ મુખ્ય હતાં.

એક હજારની સંખ્યાવાળી ચીની દીકરીઓની આ વિદ્યાપીઠમાં એક મોટું કોર્ડમથ હતું, એક મોટી વિદ્યાળ બાસપીઠ હતી તથા એમને માટે એક મોટું પરક મેદાન અને રાષ્ટ્રક્રિમ વર્તુળ હતું. એ વિદ્યાપીઠના મકાનની નીચે અધ્યાપકોના મકાનો પથરાયા હતાં આ બધાં વિદ્યાળવનોના ઘરવાળે ચીનની દીકરી સંગીન ધરીને ચોક્કસ કરતી હતી.

આ વિદ્યાપીઠની પરીક્ષાઓ ચીની જનતામાં લોકસંસ્કાર શીખવવા માટેની, ચીની નારીની આઝાદીની હિલચાલ માટે તથા ચીની રાષ્ટ્રના રક્ષણ માટે ગેરીલાની હિલચાલ ચલાવવાની આવડત નક્કી કરવા લેવાતી હતી.

પશ્ચિમ પાઝાત પુરવાર મચ્યું હતું. ખૂર્સો ચીન દેશ ઉત્તર-પશ્ચિમમાં આખી દુનિયાના શિક્ષણચાઓએ માટે જીવનવિકાસનો પહેલો પ્રયાસ અહીં પેટાવતો હતો. એ પ્રયાસ ચેનાન નગરની વિદ્યાપીઠના વાઓ-ફાંગમાથી (વિદ્યાર્થીઓનો ગુફાઓ) ઝળદળતો હતો એ વાઓ-ફાંગની દીકરીઓના સંસ્કાર-દીવાલ સંકારતાં સિતેર અધ્યાપકો અહીં રહેતાં હતાં.

ચીની નારીએ વરોપની મૂડીવાદી ધાર્મિક દીમહી બનતી સ્ત્રીને કદમ લડાવવા અહીંના વાઓ-ફાંગમાથી પશ્કાર ફેક્યો હતો.

જાપાન સામે સંયુક્ત મોરચો ન ધડો તો,
મોતને વરો.

ચાંગ-સો-લીનનો દીકરો વિગ્રહખોર બાપાના પાવકર્મા પગ રાખીને નાનદીગની ચાંગ-કર્મ-રોકની સરમુખભાર સરકારનો મહાસેનાની બન્યો હતો. જનરાવીસીમો પછી એ બીજા નંબરનો આખા ચીનનાં લશ્કરોનો ઉપમહાસેનાની હતો. એના વિગ્રહખોર બાપની તરફર એના ચહેરામાં મલકાઈ ગઈ હતી. એ વિગ્રહખોર બાપની તરવાર એના હાથમાં સગવળતી હતી. એને કંઈ કરી નાખવાનો તરવરાટ એના બાપે જ સોંપ્યો હતો. એના બાપનો ખૂતી જાપાની શાહીરાદ એને અંદરથી ઉશ્કેરતો હતો.

‘ચલુ ખમી જાવ...’ ચાંગ-કર્મ-રોક તરફની એની બક્ષિ બનદદ હતી, અને તોય એનું અંતર ખૂમરાણ કરતું હતું, ‘ક્યાં સુધી ?’

‘આપણે અંદરની સાફસફી કરવાની હલ બાકી છે.’ કામ્યુનિસ્ટ અને તમામ લાલ જનતાને સંહારી નાખવાની એ સાફસફીની વાત ચાંગ-કર્મ-રોક એને સમજાવતો હતો. પાંચ પાંચ વાર ચાંગનાં લશ્કરો લાખોનો સંહાર કરીને કામ્યુનિસ્ટોને કીઆંગસીમાંથી હાંકી કાઢીને કહેતાં હતાં, ‘એ લોક ૭ લગર માઈલની જીવલેણ સફર કરીને જીવતાં પહોંચવાનાં જ નથી.’

પણ એ તો જીવતાં પહોંચ્યા અને ઉત્તર-પશ્ચિમના ચીન,

પ્રદેશ પર હાથ ઝડો રાષ્ટ્રને લોક-જનતાના એ રાજકીય આગે-વાનોનાં હાથપકા પાછાં આપ્યા ચીનને સંભળાય તેવી પહેલાંના જેવી જ રણકાક મજવતાં હતાં કે, 'શાહીરાદને વિરોધ કરો, જાપાનના આક્રમણ સામે સંયુક્ત મોરચો રચો.'

'તો તેમાં એ લોક શું ખોટું કહે છે?' એવો સવાલ ચાંગ-કાઈ-શેકના મહાસેનાની વગ માર્શલ, પાંગ-સુ-લીઆગને મૂંઝવતો હતો.

અને એવામાં એ ટાપ્કોઈકમાંથી સાંભળે મતો પેઢીમતી ધુનિયન દોરિષ્ટલમા હતો જ્યારે જાપાન ૧૯૩૧માં નીકળતો હતો. એની પછારી આખા સગવગતી હતી, 'મુશ્ય એ મહાનુભાવ મોટાભાઈ ઇન્કાર કરે છે ત્યાં.' અને ચાંગને વાદ કરતો એ મૂંઝાતો હતો.

અને એની આખ સામે બદલનો એક પણ વ્યાર ક્યાં વિના મચુરિયાનુ શય જાપની જલ્તાદના પત્રમા આજોટવું હતું.

પણ પછી એને વરોધ મોકલવામાં આવ્યો અને એ મચુરિયાની કાદ માગીને વરોધી શાહીરાદી ચપત્તનિયતને તજરે નિદાળને ૧૯૩૪મા ખાલી દે થે પાડે આવે. અને એ દુનખી લશ્કરોનો પાડે મહાસેનાની ખન્યો. એણે વરોધા દેખેથી લશ્કરી ચિસ્ત દુનખી લશ્કરોમા લરવા માડી એનું દોડ લાખનુ લશ્કર કવાયત કરવા લાગ્યુ અને એ સાફ સાફ શબ્દોમાં બોલ્યો, 'મચુ-ગિયાને આપણે બુલવાના નથી...જાપાની શાહીરાદને જવાબ...' અને એની આખ આગળ ચાંગ દેખાનો હતો. 'કેવો ખાધિયો ખતીને એ જાપાનને મુજગ લગતો જવાબ દેતો હતો! જવાબ તો એ આખા જ કરતો હતો. એક પણ ફટકડો ફોડવા વિના આખા મચુરિયાને એણે દગ્ગમ થઈ જવા દીધો. દોષી અને ચાદરને પણ એણે એ શાહીરાદને મુજરો કરીને લરખી જવા દીધાં હતાં.'

એટલા જ માટે એ જનતા પર ગોલદાજી કરતો હતો !
 ડામ્યુનિસ્ટોનો સંદાર કરતો હતો ? કો. સુનને એવકા નીવડ્યો
 હતો ? વિમહખોરોનો ચિત્ર બનતો હતો ? અને જમીનદારો તથા
 ખાધિયાઓ અને બેન્કરોની સગ્ગરી ટોળા બનાવીને તેને ક્યો-
 મીનટાગ નામ આપીને...

યંગ માર્શલની વિચારમાળા ક્યારેક આરો ન દેખાવ તેવી
 બેખડ પર ધસતી હતી. એને કંઈ જ સમજાતું નહોતું. એ માત્ર
 એટલું જ દેખતો હતો કે ડામ્યુનિસ્ટો તો સંદાર પામવાને બદલે
 વધતા જ નતા હતા અને મરતા મરતા ચીસ પાડતા હતા કે
 'જાપાન સામે લાઈઝ જાહેર કરવા ચીનનો મંચુક્ત મોરચો રચો.'
 એમાં એ લોક ખોટું શું કહેતા હતા એમ એને કાંઈ કાંઈ શર
 સવાલ થતો અને એ યંગ માર્શલ મૂકતો જેહોલવું પતન તો
 એણે જાતે જોયું હતું. ચામ-કાઈ-ચીકે એ પડવા દીધું ન હોત તો
 એ એના દુમખી લાન્કેમાએને લઈને ત્યાં સંચાલન ખેડવા તૈયાર
 હતો પણ ચાંગે એને પડવા દીધું અને જાપાન સામે લડવાની
 વાતને નકારી.

કારણ !

અને એની નજરો મામે એવું એ કારણ દેખાતું દક્ષિણમાં
 પણ એ જ કારણને લઈને ચામ-કાઈ-ચીકે એને ડામ્યુનિસ્ટોનો
 સંદાર કરવા મોકલ્યો હતો.

'કેવો એ મહાસંદાર હતો ! ચીનનો એ લાલ લાન્કેમા
 કેવી જાપાનવિરોધી રણદાક મજબૂત મરતા હતા ! અને તો વ
 એ મર્યા દયા હતા ! પણ જે લાન્કેમાનાં હાકિર્જર આજે દુમક-
 સીકવેની પર્વતમાળ પર ખખડતાં પડ્યા છે તે બધા જાપાનનો
 હસ્તો રોકવા ખડકાવાં હોત તો ! તો એક હજાર જાપાની
 આક્રમણો પણ રણમાં રમદેખાઈ જાત...પણ એમને અટકાવતો

હતો...' એનું નામ ચાંમ-ઠાઈ-શેક હતું. ચીનની સોનેરી ટોળાનો એ સરમુખત્યાર આજે ચાંગ-માઈલને નવો હુકમ મોકલતો હતો: 'તમે ઉત્તર-પશ્ચિમની લાલ સગદને નવો ધેરો ઘાલવા સીઆન નગરમાં આપણા બે લાખ લકવેયા લઈને મુકામ નાખો અને ત્યાં રહીને ડામ્યુનિરોનો સંદાર ચર કરી દો.'

અને એ મહાસેનાની પોતાનાં લશ્કરે લઈને સીઆન નગર પર પહોંચી મયો. અને એણે લાલ મેદાનો સંદાર ચર કર્યો. ઉત્તર-પશ્ચિમને ફરતો ઝરડો લાગી ગયો.

૧૯૩૫ના ઓક્ટોબર-નવેમ્બરમાં એણે મોટા ત્રણ હથોળો કર્યા અને દરેકમાં એ માર ખાઈને પાછો હાથો એના નેરો મહાસેનાની કદી પાછો હાથને ટેવાયેલો નહોતો. આજે એ શરમમાં ચરકાવ ખનીને સમરાંગણના પાક વિચારતો હતો. એના હજારો ચોદા ગણમાં પગા હતા અને પીચહજાર તો રેડ પગાવા હતા.

'હારણે એ જનતાનાં હીકગંચો છે...એમના સાથમાં તો ભોલો ખાખો છે અને એમની છાત પર તમામ જાલિમો અને સૌથી નેરો દુશ્મન જાપાની ચાલીચા સામે રણલાક ચરને છે.'

અને એ અવાક ખતેલો મેડો હતો ત્યારે બે મહિના પછી એના રેડ પગાવા વીશે હજાર ચોદાઓ પાછા આવી પહોંચના હતા અને લાલ મેદાની, લાલ લકવેયાની, લાલ રાજકાંચની લાખ લાખ વાતો કરતા હતા.

અને એ ખાનગી ઝાંખાપા ઉચ્ચારતો કહેતો હતો: 'જે ઠાઈ જાપાનનો વિરોધ કંઈ તેને હવે મારી હુકમત ગિરફતાર નહિ કરે.'

અને એના દિમાગમાં સરમુખત્યાર ચાંગના રેચદોહી પગલા સામે પહેલો છપો વિરોધ જાગી ઊઠ્યો. એણે ડામ્યુનિરોનો સંદાર કરવાની વાતને દીલી મૂકી દીધી.

અને એની હરોળોમાં નોકરી કરવાં સેંકડો મરજીવાને વેશ-
પલટા કરાવીને કોમ્યુનિસ્ટોએ મોકલવા માંડ્યાં.

ત્યારે ૧૯૩૬નો આરંભ થયો થઈ ગયો હતો. ત્યારે યંગ-
માર્શલ કોમ્યુનિસ્ટોનો સંહાર કરી નાખવાની કારવાહીને સખત
બનાવવાના આગ-કાઈ-ચેકના નર્ચ ફરમાન હોયતો એના
આવાસના એક ખંડમાં બેઠો હતો. ત્યારે જ એની મુલાકાત
માગતો એક જુવાન પોતાના નામની ચિઠ્ઠી લખી મોકલતો
બહાર બેઠો હતો.

યંગ-માર્શલ તાલુન બનીને ધક્કતા દિવથી વાંચી રહ્યો,
'હું પાર્ટર-વાંગ, કોમ્યુનિસ્ટ આપની મુલાકાતે આવ્યો છું.'

એનો હાથ અચાનક રીતે ટેગલ પર પડેલી પિસ્તોલ પર
પડ્યો. એણે હેરતમાં ગરકાવ થઈને હઠાવ્યું: 'બોલાવી લાવો.'

-અને પાર્ટર-વાંગનો પકડાઈ દેહ એના ખંડમાં ચાલ્યો આવ્યો.

'તમને ખબર છે તમને વીધી નાખવામાં આવશે! તમારા
માથાનું ઈનામ!' યંગ-માર્શલ વિકરાળ હત્યો.

'મારા માથાનું ઈનામ મને તેને મળે પણ...' પાર્ટર-
મીકું હસતો દેખી રહ્યો, 'પણ હું કહેવા આવ્યો છું...સમજીને
કે મારી વાત તમને સમજશે...અને જો સમજાય તો...'

'શું?' યંગ-માર્શલ હિતાવળો બોલ્યો.

'તો મને તમારે અમારા લાલ પ્રદેશમાં તમારા વિમાનમાં
મોકલવો અને તમારે અમારા લાલ આગેવાનો સાથે મસલત
થર કરવી.'

'પણ વાત શું છે?' યંગ-માર્શલ ખૂબ પાડી.

પછી પાછો પાર્ટર બોલ્યો: 'આપણો દેશ ખતરામાં છે.
આપણા ચીન પર જાપાની શાહીવાદ ધસ્યો આવે તો ત્યારે આપણે
એક થઈએ. તમે અમારો સંહાર બંધ કરો, અને આપણો સંયુક્ત

મોરચો બને અને જાપાન સામે યુદ્ધ બહાર ચાલે તો અમે અમારો લાલ પ્રદેશ ચીનનો એક પ્રાંત બનાવી દઈ તમારી સરદારી નીચે...'

'અમારી સરદારી નીચે તમે એક હરોળમાં !' એ આંખ પહોળી કરતો અહોભાવથી બોલી જાયો.

'એ વાત તો અમે વરસોથી જામરાણ કરીને દેહી છે પણ અમને લાગ્યું, તમને સમજાવવા મારા આપાની કિંમત ચૂકવવી પડે તો પણ...અને હું આશ્ચર્ય.' અને એક ભવાનક શાંતિ આપ્યા ખંડમાં પથરાઈ ગઈ.

અને આ લાલ મહેમાન યંગ-માર્શલના મહાલમાં બે દિવસ ગ્યો અને પછી યંગ-માર્શલનું એક વિમાન આ મહેમાનને ઉત્તર રેંસીના લાલ પાટનગર ચેનાનમાં ઉતારી આવ્યું.

પહેલી વાર યંગ-માર્શલનું ખાનગી વિમાન લાલ પાટનગરની ધન્ય ધરતી પર જાયું. અને પછી થોડા દિવસમાં ખાનગી રીતે પાછું આવ્યું ત્યારે યંગ-માર્શલ પોતે ચેનાન નગરમાં આવી પહોંચ્યો અને કેમ્પુનિસ્ટોના રાજકારણી આગેવાન ચાઉ-એન-લી સાથે એની પહેલી મસજત થઈ ગઈ.

અને એ મસજત પછી તરત જ યંગ-માર્શલના ટુગોરી લશ્કરો અને લાલ લશ્કરોએ વચ્ચેનું યુદ્ધ તમામ મોરચાઓ પર અટકી ગયું.

અને પછી નક્કી કર્યા પ્રમાણે યંગ-માર્શલે આગ-કાઈ-ગેકને વિનંતીપત્ર મોકલ્યો, 'આપ અમારું લશ્કરની તપાસ કરવા અને નિરપેક્ષ માટે પધારો.'

અને પછી આગ-કાઈ-ગેકની બીજા નંબરનો મદામેનાની યંગ-માર્શલ જ પાના એક પ્રતિનિધિને મુલાકાત આપનો પડેલી વાર પોતાનો નવો અભિપ્રાય ઉચારતો કહેતો હતો.

‘અમે આટલાં વરસથી આંતરવિગ્રહ કરી જોયો છે. ચીન દેરાની એકતા એ આંતરવિગ્રહથી નહિ સધાય પણ આખા ચીનના સામાન્ય દુરમન જાપાની શાહીવાદ સામે સંગ્રામ બેલવાથી જ સધારો.’

યંગ-માર્શલનો આ અભિપ્રાય જાપામાં વર્ચસ્વે ચોંટી જાતો. યાંગ યંગ-માર્શલની સીઆનની જાવણીનું અવલોકન કરવા આવવા ઉતાવળો થયો. એણે કાંસુ પ્રદેશનાં લાલ લશ્કરો પર હસ્તો કરવા જાતે અશર્ક કરી અને જંગતના શાહીર દોના આંદ સાથે કામ્યુનિસ્ટોના સંહારનો જીરો મહાસંગ્રામ ખુલ્લો મૂકવાની આગ્રહી કરી.

અંતે યંગ-માર્શલની જાવણીમાં એણે એકસો બોમ્બરો મોકલ્યાં, ટનબધી નવો દારૂગોળો આવી પહોંચ્યો તથા ખાનગી સમાચાર મોકલ્યા કે ‘આ વખતે કામ્યુનિસ્ટો પર મોટા પ્રમાણમાં જેરી ગેસ વાપરવો જોઈશે.’

અને પછી એકએક કામ્યુનિસ્ટ લશ્વૈયાને સંહારી નાખવાનું અને કારાગારમાં જકડી લેવાનું પણ લઈને ચીનનો પશુપતિ પોતાના અંગરક્ષકો સાથે ઊડીને સીઆનની મુલાકાતે જતથે.

ચીની રાષ્ટ્રવાદનો ઉદ્દામ ચુ હવે સીઆનની જાવણીમાં ઊઠી જતો. એ ઉઠ્યાટનો આખો ખ્યાલ કરવાની પરવા કર્યા વિના ચીનનો મધિાતા આંગ્ર દિસેમ્બરના ૭મા દિવસે સીઆનના વાયુ-ધર પર પોતાનાં રક્ષક બોમ્બરોના કાફલા સાથે જિતરી આવ્યો. સીઆન પાસે લીનદુંગ નગરમાં આંગ્ર-માઈ-ચેક નામની ચીની ટુકડમિજનની જાવણી બે દિવસથી પડી હતી. ૧૯૩૬ના દિસેમ્બરના ૯મા દિવસે ચીનના આ જનરાલીસીમોને જાપાન સામે ધુક જાહેર કરવાની અને કામ્યુનિસ્ટોનો સંહાર બંધ કરી દેવાની માગણી કરતાં વિદ્યાર્થીઓનું એક જંગી સરખસ લીનદુંગમાં ઊભરાવું આગળ વધ્યું.

અને ચીની ખાધિયાઓનો આ વડો હાકમ ગરજી જીક્યો:
'એમને વાંધી નાખે.' અને વિદ્યાર્થીઓ પર ગોળાઓ વરસી.

એ ગોળાગરને અટકાવતો યંગ-માર્શલ જાતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને વિદ્યાર્થીઓના આગેવાનેને મનાવતો બોલ્યો: 'હું તમારી માગણીઓ જનરાલીસીમે. પાસે રજૂ કરવાની બાંહેધરી આપું છું...તમે વીખરાઈ જાવ.'

અને વિદ્યાર્થીઓ વીખરાઈ ગયાં.

અને ચાંગના શિખિરમાં હાખલ થતા યંગ-માર્શલ પર ખીજવાયસો ચાંગ બગાડી જીક્યો, 'મને આવી તમારી રીતભાત ખિલકુલ પસંદ નથી.'

'કેવી?' યંગ-માર્શલ જોઈ રહ્યો.

'ગોળાગર બંધ કરાવી દેવાની અને મારી ઇચ્છાની વચમાં આવવાની. એ લોકો સામે આપણે કકક હાથે જ કામ લેવું જોઈશે.'

અને ચાંગ પછીનો મહાસેનાની યંગ-માર્શલ આ અપમાન ગણી જઈને ચૂપ રહ્યો.

પછી ચાંગ-દાર્ક-શેકે એને એક મોટી યાદી સુપરત કરતાં દર્દી: 'તમારાં લશ્કરોમાંથી આ . યાદીવાળાં તમામ નામોને ગિરફતાર કરવાનાં છે.'

'હું જમલ કરવા રજા લઉં છું.' બોલતો યંગ-માર્શલ સલામ બરીને આલ્યો મથો સારે પ્રિન્સેપરના અગિયારમા દિવસની રાત ચૂ ચઈ ગઈ હતી.

ત્યારે પાંજલી રાતની મીડી ઝીખ માણની જનરાલીસીમેની અંગરક્ષક દુકડીઓ જિંધની હતી. ત્યારે એ પાંજલી રાતનું માહું સ્વપ્ન દેખતા હોય તેવા અંગરક્ષક એમના તંબૂની પથારીઓમાં જ ગિરફતાર થયા. સીઆન નગરનો ગવર્નર સીઓ પણ પકડાઈ ગયો. જનરાલીસીમેનાં પચાસ બ્રાઝરોના કૂદવિરો ગિરફતાર થઈ ગયા.

અને લીનદુગમાંના ચામ-કાર્ષ-રોકના ઉતારા પર છત્રીસ સેના જુવાન સરદાર સુન-મીંગ યંગ-આર્શલના ખમે નેટલા ગરજીકોને લઈને ચાલતા જાય વળે પહોંચી ગયો હતો.

ત્યાંના લીનદુગના અંગરૂઢો પર એણે સવારના પાચ વાગે લો ક્યો અને ચામના રક્ષક લયકના પાચા અંદર સુનેમો ગ-કાર્ષ-રોક સફાળો જાગી ઊઠ્યો. એ પાછલી બારી ખોલીને ત્રણ કૂલો, પછી સુનના લડવૈયા અરધા કેલાકમા જ મનના શાકમાં હુમ્મી પહેરેલા ચીનના જનરાલીસીએને પકડી લાવ્યા. મત્રા જતા એ સરખુખત્વાની કેક છંદાઈ હતી અને હાથપગ રકાર્ષ ગવા હતા તથા એ મહાસેનાનીના મોઢામાંના ખોટા ખુંદાતનું ખોવાઈ ગયું હતું. એક ઊંચી કમર પાછળ સંતાપસે મહાન સુન-મીંગ પાસે પકડાઈને હાજર થયો અને નગારી ચો: 'ગને વીધી નાખ'

'મારા સગરનો હુકમ તમને વીધી નાખવાનો નથી અમારી પછી એ છે કે તમે આપણા લશ્કરોને જાપાન સામે દોરો'

અને પછી આ મહાસેનાનીને એક મોટરકરમાં બેસાડીને -મીંગ સીઆન તરફ દંડારી ગયો.

અને ચામ-કાર્ષ-રોકની નાનકીમમાં બેઠેલી મખ્ખરથ સરકાર માનથી બધે થયેલા સમાચાર અને તાર-જવહાર આકુ ન ચકી. એટલે કે. કુંગ ઉનાવળો મેકમ ચામ પાસે આથો મોલો: 'સીઆનમાં બળવો થયો છે તે ત્યાંના બધા સમાચાર પમા છે.'

અને નાનકીમનાં સગારી વર્તુળ એકથી બીજા હેમ સુધી ફી ઊઠ્યા. મેકમ ચામ કે. કુંગ અને ડોનાલ્ડ સાથે મખ્ખરથ ટીની તાકીલની બેઠકમાં ઉતાવળી દોડી

પછી આઠ દલાક પછી યંગ-આર્શલનો તાર નાનકીમની

સરકાર પર આવી પહોંચ્યો: ‘અમે મહાસેનાનીને-ફેદ કર્યા છે અને તેમને રૂબરૂ-હિદ્દાના’ આઠ ‘મુદાઓ મુપરત કર્યા છે. એ મુદા-ઓના સ્વીકાર પર તેમનું જીવન નબરનું છે.’

‘અમારા મત્રી ડાનોલ્ડને તમારી સથે વાત કરવા જોડીને મોકલવા માગીએ છીએ, જવાબ આપો.’ મોડમ આગે આ તારનો જવાબ સીઆન મોકલ્યો.

અને સીઆન પર ઊડતા કંઝીવાતની ફૂંકે આખી દુનિયા-ને હચમચાવી રહી. જાપાની શાહીવાદીઓની મેલી મુરાદને આ જનાવ કંપાવી રહ્યો. અંગ્રેજ અમરિકા શાહીવાદીઓ આ ખનાવને કોમ્યુનિસ્ટોના મહાન રાજકીય વિજય તરીકે લેખતા નાગજ થઈ ગયા. આખી દુનિયાના દેશોમાં ચાંગ-કાઈ-શૈકને વીધી નાખવાની અફવાઓ જોડી. સીઆન પરનો વા-વટોળ અનેક પાંખો ધરીને ઊડતો બન્યો. લાલ પ્રદેશમાંથી કોમ્યુનિસ્ટ ટ્રાપ્સોમેટ ચાઉ-એન-લી જોડીને સીઆન આવી પહોંચ્યો.

આજે એના રાજકારણનો વિજય થયો હતો. આજે એના માથાનું એક લાખ કોસનું છનામ કાઢનાર ચીનનો માંધાતો સોફાનો ખૂતી બનીને ગિરફતાર થયેલો બેઠો હતો અને કોમ્યુનિસ્ટોનું રાજકારણ એ માંધાતાને વેતિયો પુરચાર કરતું હતું. રાજકારણના આ વીરેલા ઝઝાવાત પર ચઢીને પંગ-માર્થલ એના લડવૈયાઓની વિરાટ સભા બરીને ગરજતો હતો: ‘હજુ હમણાં જ ચાંગ-કાઈ-શૈકે શાંગહાઈમાં ચાર નેતાઓને ગિરફતાર કર્યા, મેં એ ચારને ઊડી મૂકવા જનરાલીસીમે પર તાર કર્યો-તેઓ કોમ્યુનિસ્ટો હતા તેથી નહિ...એ ચારે જણ પ્રમાણિક દેશ-બહતો હતા અને જાપાન સામે લડાઈ માગતા હતા એટલે જ.’

‘પણ જેમનું રાજકારણ ચીનની સોનેરી ટોળકીથી બહાર દેખી શકતું નથી તે આપણા જનરાલીસીમેએ મને જવાબ મોકલ્યો

કે, 'તમે તમારું દરિયું જળ્યાલું છે પણ...હું સરકાર છું.'
અને ધંગ-માર્શલ વખાનકે જનીને ગરજ જીંધો, 'દાર્તો,
તમે એ સ્વીકારો છો ?'

અને એક પ્રચંડ પ્રકાપની ગર્જના ગરજ જીડી.

પાછો ધંગ-માર્શલ બોલ્યો: 'એટલે જ જે સરકાર નથી
પણ ચીની સોફ જે એકસો જ સરકાર હોઈ શકે તેનો સંકાર
કરનાર અને જાપાની કુતાઓને આપણા મહાન દેશના ક્ષેત્ર-
માંથી એક પછી બીજું કાઢી તોડી તોડીને નાખનારને આપણે
ગિરફતાર કર્યા છીએ તથા એ જનરાલીસીમે પાસે આપણા આંક
મુદાઓ રજૂ કર્યા છે કે—

' નાનકોંઝ સરકારમાં તમામ દેશબક્ત પક્ષોને દાખલ કરે.
તાબક્તોમ જાપાન સામે સંઘામ ચરૂ કરે. તમામ દેશબક્તોને
કારામારમાંથી મુક્ત કરે. ડો. સુનના સિદ્ધાંતોનો અમલ ચરૂ કરે.
આપ્પા ચીનમાં તમામ નાગરિક સ્વાતંત્ર્યને ચરૂ કરે. આંતર-
વિગ્રહ બંધ કરે. તમામ રાજકીય પક્ષોને કાયદેસર કરે અને
તેમને સંગઠનની છૂટ આપે. આંતરવિગ્રહ બંધ કરે અને પુખ્ત-
મતાધિકારવાળી સોફમતિનિધિ-સમા બોલાવે.'

અને આખા વિગ્રહમાંથી અનુમતિનો સોફ-પ્રકાર રજૂદાક
જેવો સૂસવી જીંધો.

એવી ચીન દેશ પરની, કોટાકટી સીઆન નગર પર આવીને
જોઈવાઈ ગઈ. સીઆનમાં ચાંગનો અર્મોરલન મંત્રી ડાનાઈ જીડીને
આવ્યો. પછી ડો. કુંગ અને ટી-વી સુંગ સાથે મેકમ ચાંગ
પોતાના પતિની જિંદગી જગ્યાવવા નાનકોંઝથી વિમાનમાં જીડીને
આવી પહોંચતી હતી.

સીઆન પર આવવા નીકળેલા ચીનનાં બેન્કર કુટુંબનાં
આગેવાનો આજે પહેલી-વાર ધક્કતે દિશે ચીન દેશની વિરાટ

તાકતના જીવતાજગતા રાજકારણનો પરચો જામતાં ઊડતાં હત્યાં. મેકમ ચાંગની સામે પોતાના મહાસેનાની પતિની અપમાન પામેલી, કદાચ જીવતી...કદાચ વીધાઈ ગમેલી છત્રી આશંકાઓના અનેક આકાશ ધડકાવતી હતી.

સોયાંગથી ઊડેલું આ મુરલીધરેનું વિમાન જરૂરી ઠંકાવલા પર્વતો વચ્ચે ફોડતી રેલ્વે લાઈન પરથી આગળ ધસતું હતું. હવાયાન પર્વતના શિખરને ટપી જતા એ વિમાનમાં મેકમ ચાંગ ધક્કતા દિલને સંકોચતી આ પર્વત પછી ઊપડતી સીઆન પ્રદેશની રેખાઓનાં મેદાન પર પથરાઈને ખૂલતી છત્રીને ફેખતી હતી.

‘આ પેલું લીનદુંગ, ત્યાં સિતિજમાં ફેખાય, જ્યાં જનરાલી-સીમે ગિરફતાર ચ્યા.’ બોલતો ડોનાલ્ડ બારીમાંથી ઈમારતોનાં ઊંચાં ચતાં ટપકાં ખતાવતો હતો.

પછી આ મધ્યસ્થ સરકારનાં મહેમાનોનું વિમાન સીઆન પર ચક્કર મારતું ઊતરતું હતું. હાન-ચાંગ આ મહેમાને સેવા વાયુ-ધર પર ઊભો હતો.

પછી મહેમાનેને લઈને ઉતાવળા ફોડતી એક મોટરકાર હાન-ચાંગના મહાલય આગળ અટકી. એ મહાલયના ચોકમાં જ એક તંબૂમાં ચાંગ-કાઈ-રોક રેદી હતો. એ શિગિરને ફરતા પંગ-માઈલના અંગરક્ષકો ચોકી ધરતા હતા.

અને પછી સંયુક્ત મોરચો નહિ તો મોત સામે એકથી બીજા પર નજર ઠેરવતા ચાંગના તંબૂમાં મેકમ ચાંગ દાખલ થઈ. જો પતાપસો હોય તેવો પથારીમાં અડધો બેડો ચ્યો. એની આંખમાં આંસુ કરાયાં.

પછી ચોડી વારે ચાંગ, મેકમ પર અનુરાગની નજર ઠેરવતો બોલ્યો, ‘આજ સવારે મેં બાઈગલ ઉધાડ્યું ત્યારે ઊપડતા પાન પર જે અડધો મારી નજરમાં અચાનક આવ્યા તે હોતા હતા

કે, જોહોવાહ હવે એક નવી વસ્તુ કરશે, ... જાગવાનું જોહોવાહ એક નારીને એક નરનું જીવન બચાવવા મોકલશે. '

' અને હું આવી પહોંચી છું. ' મેડમ ચાંગે ઉમંગાથી ઉમેયું. '

' પણ હું એમના આઠ મુદાઓ પર સહી નથી કરવાનો. '

ચાંગ મક્કમતાથી બોલ્યો.

અને એવા ત્રણ દિવસ વહી ગયા.

પછી ત્રીજા દિવસની સવારે ચાંગ-કાઈ-શેક પેલા આઠ મુદાઓ પર સહી કરી.

અને તરત જ બપોરે યંગ-માર્શલનું વિમાન જનરાલી-સીમે અને મહેમાનોને નાનકીંગ પહોંચાડવા ગિડવા માટે તૈયાર થઈને ગિયું.

અને તેનાં બેઠકોમાં કમાન્ડર્મ ચાંગ-કાઈ-શેક સાથે મેડમ અને સુંગ તમ્મ કુંગ બહાર બેઠને ગોઠવાયાં.

ત્યારે વિમાનના ડ્રાઈવર સાથે યંગ-માર્શલ પોતે ગોઠવાયો.

ચક્રિન થપેલો ચાંગ એની મેડમ સાથે બોલી ગયો:

' તમે ... તમે કેમ સુધી ? '

' નાનકીંગ સુધી ... નાનકીંગની મધ્યસ્થ સરકાર સુધી ... મહેમાનોને સદામત પહોંચાડવા અને આપણા આઠ મુદાઓ રૂમકે પહોંચાડવા. ત્યાં તમે મારો ન્યાય પણ કરી શકશો. '

કાળા ચીનની લાલ સીમા

એ જ એ...સીઆન...એક વખતનું યંગ-માર્ચલનું ધામ...
ચાંગ-કાઈ-શેકની જનતાનો સંહાર કરવાની સાનને ઠેકાણે લાવ-
વાનું સ્થાન પાછું આજે પહેલાં જેવી જવાનકતા ધરતું કોમ્યુ-
નિસ્ટ-વિરોધી મથક બનતું હતું અને જે કાઈ અભિપ્રાય હોય,
ન ઝોળખાય તેવું હોય, પરદેશી હોય તેનાથી કંટું હતું અને
કુશંકાથી ભરેલી નજરો નાખતું હતું. કેવું એનું અપરાધી
દિલ કમગત્તું રહેતું હતું! કેવો એનો અચ્છાત વિશ્વવળતાથી
વલોવાતો હતો અને એર ફૂંફવતો હતો!

અહીંથી જ કોમ્યુનિસ્ટોના પ્રદેશોની ચારે કોર લક્કરી આકાશ
'બ્લોકેડ' ગોઠવાઈ ગઈ હતી. અહીંથી જ કોમ્યુનિસ્ટ પ્રદેશને
સરહદી વિસ્તાર એ ધેરામાં ગૂંચળાતો હતો.

અહીં પરદેશના ખજારપત્રીઓ કોમ્યુનિસ્ટોના લાલ ચીનની
જાળ કાઢવા આવતા હતા. સીઆનનું ધક્કણું દિલ કહેતું હતું:
'પણ સાં દેખવા જેવું જ શું છે તે! હા, હાલ્ય કોમ્યુનિસ્ટો
તમારા પર સારી અસર પણ કરી જાય પણ તે સાચી અસર
નહિ હોવાની.'

'એ કોમ્યુનિસ્ટોના પ્રદેશને ફરતી બ્લોકેડ મુઝાઈ ગઈ
છે!' કાઈ પૂછ્યું.

ત્યારે ચાંગ-કાઈની સીઆન સરકારની એ સલાહ પૂછનાર

તરફ આંખ વંદી, બધા સંક્રાન્તિ અને જવાબ જાણે છે,
 ‘હા...હા મિત્ર મુશ્કેલી ટાળવા ખાતર જ અમે કામ્યુનિસ્ટોના
 સરહદ-પ્રદેશને વોટલી સંરક્ષક લાઈન-દોરી કરી છે.’

‘કેવળ લાઈન-દોરી ?’

‘ફિલ્ડેજથી જોવીરતો...ફરતી ખાઈઓવાળા.’ એવું ચાંગ-
 ફાસીનો સીઆનનો મવર્નર કહેતો અને પછી મેજર જનરલ
 લો-સી-કાઈ આસ્તેથી ઉભેરતો, ‘હા હા તે એ સંરક્ષક પટ્ટી
 જ...કામ્યુનિસ્ટોએ અમારાં લશ્કરી ફરમાનોનો લંગ આપ્યો
 એટલે એ વિના બીજા ઉપાય શો રહ્યો...જસ જે છે તે એ
 એક સંરક્ષક પટ્ટી છે પણ કામ્યુનિસ્ટો એને ‘બ્લોકેડ’ કહે છે
 બ્લોકેડ...તો કહો બ્લોકેડ...અમારે એવી તથુ બ્લોકેડ લાઈન-
 દોરીઓ એકબીજાની પાછળ નાખવી પડી છે. પહેલી ઇચુનથી
 જાપોની નાગશિમા પહોંચે છે. કામ્યુનિસ્ટ સરહદનો એ લગભગ
 દોરો છે, એની પાછળ બીજી હોનસોનથી જાપોની નાગશિમાની
 નીચે ખતમ થાય છે અને તેની પાછળ સીઆનને અડીને જાપાની
 ત્રીજી કાંસુની નીચેના પ્રદેશમાં પહોંચે છે. જસ...એને જ કામ્યુ-
 નિસ્ટો બ્લોકેડ કહે છે. વસ્તુતઃ એ કંઈ જ નથી અને જે છે તે
 અનિવાર્ય છે.’

‘પણ આવા પ્રતિજ્ઞા વિના ચીનને ચાલશે જ નહિ !’
 એવા કાઈ સલાહના જવાબમાં મવર્નર વચમાં તડકી જાડતો,
 ‘ચાલશે ચાલશે...ચાંગ કહે જ કે ચાલશે જ...પણ કામ્યુનિસ્ટો
 એમનાં લાલ લશ્કરો વિખેરી નાખીને ચાંગ-સરકારને ચરણે કર્યા
 આવે છે ! અને આ બ્લોકેડો કામ્યુનિસ્ટો સામે ક્યાં જ એ તો
 એમના પર જાપાનીઓ દલ્લા કરે છે અને લોકો તો લશ્કરમાં
 માનતા જ નથી...એટલે જાપાનીઓ એમને હરાવીને સીઆન
 પર ધસી આવે તો પહેલેથી પાળ બાંધી રાખવી સારી.’

એમ સીઆનની તસવીર લાલ લોહા સામેની પહેલી: લરકરી નાકાબંધીની જિઘડતી હતી. એ સીઆનમાં નામીથી. બની ચૂકેલી એક અમતાલીમ-ઝાવણી હતી. ૧૯૩૭ની સીઆનની મિલિટરી કાઉનસીલે એની સરકાર કરી હતી. એ ઝાવણીની વસાહત કોમ્યુનિસ્ટ પ્રદેશમાં પેસવા જતાં પકડાતાં ચીની જુવાનો, કોમ્યુનિસ્ટ પ્રદેશની સરહદમાંથી ઝાપાતાં કમદાર-કિસાનો તથા ખીજાં રાજકીય રીતે વહેમ પડતાંઓની બની હતી. એમાં મોટા ભાગના હજારો જુવાનો દીવાલો અને કાંટાળા તારવચ્ચે પુરાવલાં અમ કરતાં હતાં. ખેતરો ખેડતાં હતાં અને ફરજિયાત પરેડો કરતાં હતાં. ગમગીન ચહેરાઓ અહીં નિરાશ બનીને મૂંઝાતા ફરતા હતા. જુવાન ડોકરીઓ આ અમ-ઝાવણીમાં નિચોવાતી હતી. અને જીવલેણ જીવનમાં જંઝામણી દબાવવા દરેકની નિરાશ ડાયાઓ બની હતી.

કોઈ વાર કોઈ પ્રદેશી ખમરપત્રી આ ઝાવણીની મુલાકાત. લેવા આવતો. ત્યારે આ ઝાવણીની સફાઈ થતી. ત્યારે આ ઝાવણી-માં નવી હબીઓ ચોદાતી અને ત્યારની તારીખ નાખેલું ભોંત-પત્ર ધાગી જતું. ત્યારે સવાલોના અવાજો ગોખાવેલા તાજ થતા. પણ કોઈ વાર એ ગોખેલા શબ્દો ઉપરાંત તક મળતી તો એકાદ બે દબાવવા અવાજો અપાતા ઊંડતા હતા—

‘...મારા દેશને બચાવવા હું કોમ્યુનિસ્ટ નહોતો છતાં કોમ્યુનિસ્ટોની દરોજમાં...સમાનતા, આઝાદી અને લોકસાસન ખીજે ક્યાં સાંભળવા મળવાનું હતું! પણ ત્યારે ગેરીલાઓની દુકડી-માંથી...’ અને એવા અવાજ અધકચરી વાતો બોલતા દબાતા, અપાતા ને ચૂંચાઈ જતા.

એ બધા જવાનક શબ્દો હતા. એવા શબ્દોને રહુરાવનાર નિચાર કરવાના ગુના બદલ પણ ચાંમ સરકારના સકંજમાં

સપ્તપદાં કોલેઝનાં લલુનારાં અહીં સેંકડો આવ્યાં હતાં અને ગર્વા
હતાં. એ બધાં પર ચાંગ-ફારસીનો નીમેલો લશ્કરી વડો લેફ્ટેનન્ટ
જનરલ દુ-શુંગ-નાન બેઠો હતો. સીઆનનો એ જગરો જલ્દાઈ
હતો. એના નામ પર ચીની દેશમંડળોના ફિટકાર વરસતા હતા.
ચીનની એકદંથુ સત્તાનો, લશ્કરવાદનો, ઉદાર મતવાદના
વિરોધનો, અને કોમ્યુનિસ્ટોના સંહારના સંભારોના સંચલનનો
એ મશહૂર મવાલી હતો. એણે એ બધી કામગીરી બળવવા
ચાર લાખની સેનાને સંપૂર્ણ હતી. એ જાપાનીઓ સામે લડવાનું
દળવું કરીને આજે ચાર ચાર વરસથી કોમ્યુનિસ્ટોના આવડી
કાલના સંહારને નજરમાં રાખીને આજે કોમ્યુનિસ્ટોના પ્રદેશને
ફરતી લશ્કરી ખસેડોડો બાંધતો સીઆનનો લશ્કરી સૂબો બનીને
પડ્યો હતો.

સીઆનની સીધી લીટીમાં પીળી નદી પર ટુંગકવાનના
ગઢમાં એનો મુખ્યમ ગૃહેતો હતો. એ ટુંગકવાનના સામા કિનારા પર
જાપાની લશ્કરોના મુદ્દમ હતા પણ જાપાની આક્રમણ તો લાલ
ચીન તરફ મોં ફેરવીને લાડતું હતું અને ટુંગકવાનનો 'ચાંગ લશ્કર-
વાદ એ લાક્ષર્ણિક સમાચારો સાંભળતો નિરાંત વાળીને બેઠો હતો.
વેન્ડેલ વિલ્કીને એ અહીં બેઠો બેઠો જાપાનની સરહદ બનાવતો
એ અમેરિકા પાકીના કાનમાં ફૂંકે મારતો હતો અને અહીંથી જ
બ્રિટિશ પારલામેન્ટના મિશનની પરાજિયાચારી કરતો કહેતો હતો,
'કુટાવા દો...આવડી કાલે એ જ લાલ યુદ્ધો સામે અમારે
લડવું પડવાનું છે.'

અને અંગ્રેજ-અમેરિકા નિરીક્ષણ 'એમેન' બોલીને આદિષ
આપતું એ આવડી કાલની મેલી ગણતરી કરતું હતું.

અને જનરલ દુ-શુંગ-નાનનાં નિશાન લાલ ચીન પર કતગર્તા
હતાં. ચીન આખા પર જાપાનક બનેલો એ ચાંગનો મુખી હતો.

ચાંગ સરકારમાં એ ચાંગ-કાઈ-ચેન્ગના વારસદાર તરીકે જાણીતો થયો હતો. એની ફૂર અને બચકર કાવતરાંખોરી કયોમીનટાંગની છૂપી પોલીસના વડા જનરલ ટાઈ-લીથી ખીજે નખરે પકાતી હતી. એવો લુ-શુંગ-નાન અહીં સીઆનનો સરનશીન નિભાયો હતો.

એ મહાન ઈંગ્લિશ આક્રમીસ વરસનો જુવાન હતો જરાક જડો, જનજરમાન અને સૌણુ પણ રોમન જલ્લાદ જેવો ફૂર દેખાતો હતો. એની લસ્કરી ટોપી નીચેથી એના ખોચી પરના કલામય વાળ ડોકતા હતા. એ ખંધું અને થરમાળ હસતો હતો અને એનું ચંચળ માથું દલાવ્યા કરતો હતો.

ત્યારે થોડા જ દિવસમાં એના જેવા જ એક મહાન અને જખરા સેનાપતિએ આખો હોનાન ખોયો હતો. તે તરફનો જાપાની ધસારો આગળ વધતો હતો, અને તોય સીઆનની નજદીક દોડતા એ ધસારાના હિસાબ ચણતો એ શાંત બેઠો હતો. એ રાજકીય વ્યૂહના રમકડાં ગોઠવતો સરવૈયું કાઢતો કહેતો હતો, 'એ ધસારો કયોમીનટાંગ કોમ્યુનિસ્ટ ઍક્સ પર સામટો હુમલો નહિ કરે...તો તો કયોમીનટાંગ-કોમ્યુનિસ્ટો એક થઈ જાય...ખુદ ટેમકીયોને તે પસંદ નથી...એ તો આપણી પાછળ થઈ ને લાલ ચીન પર જાય છે.'

અને એને પાછી નિરાંત વળી જતી, અને એની આંખ સામે એણે રચેલી રચના જેવી સાંશી પ્રાતની કોમ્યુનિસ્ટોને ઘેરી વળેલી, કોમ્યુનિસ્ટો પર હકૂમતી ફરમાનો કાઢતી એક ધરડી છખી દેખાતી.

એ છખી જનરલ યેનની હતી. એ જમડતો, 'ત્રેસઠ વરસનો તો ય બાપો યેન કોમ્યુનિસ્ટોને ગાટે તો ખરેખર ખતરનાક છે...' અને એના મગજમાં કોમ્યુનિસ્ટોની સંહારયોજના સાથે યેન બાપાની 'પ્રેલેટારિયટ' સંહારની યોજના જળી જતી.

એ યોજના પણ કોમ્યુનિસ્ટ પ્રદેશના ઉપરામાં જનરે
 યેનના દિમાગમાં ઉતર-તળે થતી હતી. જનરલ યેન, માર્કસ
 યેન-સી-શાનના નામે નામીયો હતો. ચાંગ-કાસીએ ભૂતકાળના
 ભાષાનકતામાંથી સાચવી રાખેલો એ જૂના જમાનાનો વિમલજો
 હતો. ૧૯૧૧માં એ એક હોટલમાં પાંચુવારો હતો અને ત્યાંથી
 આજે સાંસીનો અવનંદ બન્યો હતો અને આજે જાપાનની સામે
 લક્ષ્ય ચલાવવાના નામમાં કોમ્યુનિસ્ટોની સગદરને આંતરી
 કોમ્યુનિસ્ટો સામેની આવી પહોંચવાની જોડાણ નિશાન તારીને
 ખીલે મોરચો બનાવીને બેઠો હતો.

આજે એનો જૂનો પ્રાંત સાંસી એના કમળમાં ફેટલો હતો,
 તેની જાંઘને ખખર નહોતી પણ કોમ્યુનિસ્ટોને કચડી નાખવાનાં
 ફરમાન આવે ત્યારે અમલ કરવા એ ચાંગની આગાથી એક મોટા
 લશ્કરનો મહાસેનાની બનીને ટાંપી રહ્યો હતો. એનું મથક કેનાપો
 હતું. પીળા નદી પર જિંઝી પર્વતમાળાની નીચી ટેકરીઓમાં એ
 મથક ગોઠવાયું હતું. એ ગોઠવણમાં યેન ગોઠવાયો હતો. કેપાલે એ
 લક્ષ્યક નહોતો. એણે સમાજસુધારા પર કન્ફ્યુસિયસવાદ, સમાજ-
 વાદ અને સુન્યાતવાદની ખીચડી કરીને ફેટલું લખાણ લખ્યું
 હતું એ લખાણનો સાર ચીન પરથી પ્રોપેટાગાન્ડાને એટલે સંગઠિત
 કામદારોને જુસી નાખવાનો હતો, કારણકે કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના
 એ જ પાયો હતો અને કોમ્યુનિસ્ટો એમાંથી જ જિમ્તા હતા એવી
 એણે શોધ કરી હતી.

કેનાપોમાં એ મહાપુરુષનું ત્રીસ લાખ શબ્દોમાં લખાયેલું
 લખાણ ફરજિયાત રીતે વંચાતું અને ફરજિયાત રીતે મનાતું હતું.

એ ફિરતાના અહોના શાસનમાં જનતા પર જમીનદારોના
 વેરા ઝોજા હતા પણ એના પોતાના કરભારે જીવેલું હતા.
 એણે પોતાની હકૂમતમાં સિગરેટ પીવાની મનાઈ કરી હતી. એણે

જૂની દમમાં નવું લશ્કર જમા કર્યું હતું. એ જાપાન સામે લડતા લડતા જ કોમ્યુનિસ્ટો સામે ચાલુ ચાર વરસમાં ડાહસી લડામંચો લડ્યો હતો અને હમણાં જ ફેંગ નદી પરના ધિંગાણા-મા એણે એક સરદાર અને સાતસી સૈનિકોને કપારી માર્યા હતા, કારણકે એને ત્યાં અનાજ ખૂટ્યું હતું એટલે સાથેના લાલ પ્રદેશના લોકશાસનવાળા ગામો પર ચઢાઈ કરવા વિના બીજો રસ્તો નહોતો અને કોમ્યુનિસ્ટ ગ્રામઘટકો એની સામે થયાં હતાં.

એ તો ધણી વાગ કહેતો કે 'કોમ્યુનિસ્ટો ધણા સારા છે કારણકે એમના જેવા કોઈ સર્જકિત નથી પણ એ લોક જલ્દા નથી અને જતાં જમા દેખાવ છે; કારણકે એ લોક કેવળ પ્રગતિ-વાળા છે પણ હમેશાં પ્રગતિ સારી નથી હોતી, સુધારો જ સારો હોય છે...અને એટલે તો કોમોનીન્ટામ એની સામે લડે છે. અને મારી સામે નથી લડતી કારણકે હું કરવેશમાંથી સુધારો કરું છું...અને મારા કરતા કોણ મોટો કોમ્યુનિસ્ટ છે વારુ ?'

એમ બોલતો એ જરાક કોઈ વાર મૂઝતો અને બમડતો કે 'અને તો મેં જનતા એટલે શ્રમજીવીઓ. કોમ્યુનિસ્ટો પર જ મુઝ બનીને દેરાય છે કારણકે એ લોક એ શ્રમજીવીઓને પ્રોલેટારિયટ બનાવે છે...અને તેની સામે જ વામો છે, નહિ તો ચીનાઓ તો જમા હોય ત્યાં ચીનાઓ જ કે પણ તફાવત ત્યાં મોટો છે...' અને જાણે ચીની લોકની ધોડાપૂર ઝેલરાવની પીળી નદીમા એ કચકાતો હોય તેવો જૂના ચીનનો એ વિચલખોર ડાહસો બીધેલો જોઈ રહેતો એની સામે ક્રાળા ચીનની લાલ સીમા અહીંથી જ દેખાતી હતી. ચાંગ-ફાસીના કાળોતરા પડઠાવાનો સંભુમેલો અહીં પીળી નદીના વિશાળ ક્ષેત્ર-પ્રદેશમાંથી અને બંને બાજુના સીધા ને ખુલ્લા પરંતોની અટારીઓમાંથી આ પીળી નદીના કિતરાણુને લાલ સરહદનો ઉબરો માનીને દેખી

રહેતો હતો. આ ઉતરાણુ તો પહેલાંના ચાની-સમયમાં વેપારનું મોટું મથક હતું. આજે ત્યાં જનના સંહારના આંતરવિમલના આંગે સંપડેલા કાળઝોળા ગિરતા હતા.

એ ઉતરાણુ પરથી કાઈ અમરિકી ખજરખી લાલ ચીનમાં જવાની મુશ્કેલ પરવાનગી પામીને જતારતો હતો ત્યારે જનરલ યેનનો ફત સામેના કિનારા તરફ સફેદ વાવટો ફરકાવતો પછી સામા કિનારાની લાલ ઝોડી એ સફેદ વાવટાના જડાખમાં સફેદ વાવટો ફરકાવતી અને પોતાને સાં આવના આગતા મહેમાનને લેવા સફેદ વાવટો ફરકાવતી નૌકા મોકલતી.

અને પછી એવી કાઈ નૌકા પીંગા નદીનાં પાણી પર લાલ છાયા જીમરાવતી લાલ ગીન લલકારતી લલકાર તાલખી ખત્રાસી ખિરાદરીથી હલેલની આવતી. જશે મહા બવાનક પીંગા નદી પર કુદરતી સંહારલીલા પર લાલ આનરીતો સંસ્કાર-લલકાર લહેરતો.

આ ઉતરાણુ આજે શીતળ જળ કિનારા તરીકે મહાદૂર બન્યું હતું. એ ઉતરાણુ સામે જીમની સીંધી ને ઊંચી કુંભરમાળ પાછળ જનસાસનનાં લાલ સોકાઓનાં જનનેસા મુંજતા હતા.

એ આમએકમમાં ફરકમાં કિસાન માટીકાનાં માટીનાં ધર હતાં. ગામની વચમાં એકે ઊંચી ચણેલી બાસપીક હતી. બાસપીક પાછળના દેવળમાં સુલની પ્રતિમા પાસે બાળકો એકતાં હતાં કે બાળકીકાંજાંજાં શીખતાં હતાં. એનાં આરંભનાં આમે પર આકામી રસ્તાનો લાલ સૈનિક પીંગા નદી પરની ઉત્તર ટેકરીને માથે ચડીને ચોડી કરતો હતો, અને પાછળ પથરાયેલી આમજનતાની બાસપીકો પરની મામ-સમઝોની લોક-કાર્યવાહીએને સખ સકામત પુકારતો હતો.

એ આમ-ધટો લાલ પ્રદેશના સરહદ-પ્રદેશમાં હતાં. એ સરહદ-પ્રદેશના કિસાન સંસાર પોગપોતાના ગામની સરકાર ચૂંટેતા

હતા. ધરખારમાં અટાકાઈ પર બેસીને કામ કરતા હતા, શાક-
લાજ અને ધાન પકવતા હતા અને પામતા હતા. એ સંસારની
કિસાન નારીઓ દેર હોરતી અને મરઘાં હોરતી કાંતતી હતી,
રોંધતી હતી, શિશુઓને ધવધવતી મામસરકારનો અંકાડો બનીને
શુભનથમમાં સમાન વહેતી હતી, અને એમના માટીકા અને
દીકરાઓને ચૂંબીઓ બરીને ટોપીઓમાં લાલ તારક ગૂંચી દેતી
હતી. રણુમેરચાની એ લાલ નારીઓ લાલ દીકરાઓને હાંચોળતી
હતી અને પેલા વાંગ-સેન જેવો બનવાનાં કાલરમાં ગાતી હતી.
એવા અનેક વાંગ-સેનોની એ માતાઓ હતી. અને વાંગ-સેન
ધર ધરમાં શ્રમભાનવી બનીને-મજૂરિયો બનીને ખેતર ખેડેના ને
સંભાળતો, જરાક જરાકમાં ખડખડાટ હસતો, હાંત ચમકાવતો,
આરપાર એતી નજર દોડાવતો સમાન સયવવાળા ઉમળકામાં
જેરથી હાથ મિલાવતો ધર ધર પર ધૂમરતો લાલ લાલકરી જૂરી
ચૂંચીવાળા તસ્વીર જાળવતો હતો.

એને ત્યાં કાઈ કાઈ વાર આકાશ લશ્કરની રેનિંગ-ટુકડી
આવતી કે પસાર થઈ જતી અને એ ધરતીના બેરુઓના કાનમાં
‘ખાનગી વાત સંભાળતી જતી, ‘આપણા મહાસેનાની સુ-ટેક્ટ
ફરમાન છે કે...’

આવો એ લાલ ચીનનો હિતર પ્રદેશ હતો એ પ્રદેશ સરહદ-
પ્રદેશ તરીકે ઓળખાતો. લાલ ચીનની એ સંહરી સીમા હતી.

એ સીમાપ્રદેશ પીળા, સુકો અને વેરાન જેવો હતો એના
પર ઝાડ ઝીઝાં નહોતાં. એના પર ગોઠવાયલી ડુમરમાળો વન-
રાશીઓ વિનાની લૂપ્ત હતી ચીની ક્રામ્યુનિસ્ટોના પહેલા કદમે
એમાં લોકરાજકારણ અને લોકચોળના પેશ દરી હતી.

એ યોજનામાં આજ સુધી અણખેડ પડેલી ધરતી પર ચારે
‘આશુચી કિસાન-જૂથો આજ્યાં અને વસ્યા મોડયા. એ યોજનામાં

એ ધરતી પર શ્રમ-આપણે સિંગેડો (Labour exchange Brigades) બની. એ શ્રમદુદ્ધીઓએ સહકારી અને સંઘ-શ્રમથી પકતર જમીનોને ખોદવા ને ખેડવા માંડી. વેરાન પર જન મંગલ નેસડાઓ બંધાયા. ધરતીના આધેડ કિસાનો આ નવા વસવાટને જોતા આસમાનમાં આંખ ટેરવતા કહેતા હતા, ‘ માઓ-સી-ટુગ આવી-ગયો ભારનો મે પશુ સૌ મન મૂકીને વગસી પડે છે ! ’

હંસા આઠ વરસમાં એ વેરાન જનપ્રદેશમાં ઝાડો રોપાયાં. પહેલી વાર એ ધરતીના જીવન પર ઢોર-ઉઠેર અપનાયો. પહેલી વાર એ ધરતી પર કપાસના દગલા પાક્યા. પહેલી વાર એ આમધટ્ટો પર શાગાઓ ગુંજી ઊઠી અને પહેલી જ વાર કિસાન-નેસડાઓમાં કાંતણુ-પિંજણુ અને હાથસાગો શરૂ થયાં.

ત્યાં જ ચાંગ-ફાસીનો ધેરા જનસૌકના ધર ધરના ઊંડાણુ બચાવમાં લાલ ચીનના ઉંબરામાં વૂટતો હતો.

એ તોડનાર તાઝાત ત્યાંની સહકારી ખેતીનો શ્રમસંઘ હતો. ત્યાંનાં ધરધરમાં ગુંજતા રેડિયા ને સાગો હતી. ત્યાંનાં રસોડામાં ખેંદેલી રાજકારણની લગાવક નારીની જખી હતી. ત્યાંની શાળા અને કીર્તિગણુ હતાં, અને ત્યાંનાં ગરીબ આમધટ્ટોમાં ફરેક ગામમાં ચોટે-ચાહે ભોક્તનિયુક્ત બનીને લોક-ઈન્સાફ દેખવા ખેસતો. આમન્યાયાધીશ તરીકે ચૂંટાયેલો પંચાયત સાથે ખેસતો આમ-વડવો હતો.

પેનાને-લાલ ચીને, ચાંગ-ફાસીની ગોઝરી ધટમાળ સામે ગામેગામ પર લોકશાહી કમિટીઓના ચુનાવ કરીને ફાસીવાદ સામે લોક-જેહાદ શરૂ કરી હતી. એવી કમિટીઓમાં લોકતત્વ સાંધી વધારે આવી શકે તે માટે કોમ્યુનિસ્ટોને કુષ ખેડકામાંથી એકતૃતીય-ય બેડકા માટે જ ઊભા રહેવાની કોમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની સૂચના હતી.

આ સીમા-પ્રદેશનો વડો આગેવાન વાંગ-ચૈન હતો. જાપાન સામે લડી જંગ ખેલતો એ દશ હજાર લાલ લકડેવાનો સરદાર લાલ લશ્કરના મહાસેનાનીનું ફરમાન પામતો હતો. 'તમારા લશ્કર સાથે આપણા સીમા-પ્રદેશમાં પહોંચી જવ. ત્યાં જઈને તમે અને તમારા લકડેવા જમીનો ખેડીને ખાવ, ત્યાંની કિસાન જનતાની શ્રમદુકડીઓને મદદ કરો. જનતાના શ્રમને હળવો બનાવો અને આપણી ઉત્પાદન-લકડને વેગ આપો.'

અને ફરી જનતાના સોવિયટ પ્રદેશના લાલ લશ્કર વિના જગતભરના ઇતિહાસમાં જે કોઈ લશ્કરે કદી ક્યું નહોતું તે કરી ખતારવા વાંગ-ચૈનનું દશ હજારનું હટક સરહદી સીમા પર પહોંચી ગયું.

વધુ ઉત્પાદનની લકડ બહાવવા વાંગ-ચૈનના લકડેવા વેરાન પ્રદેશ પર પહોંચતા હતા. સીમા-પ્રદેશની કુશરમાણમાં શુશાઓ ખોદાતી હતી, લાકડાં કપાતાં હતાં, પકતર જમીનો પર લોક લકડેવાનાં હળ ફરતાં ચતાં હતાં. શ્રમ-દુકડીઓમાં નવા નેશ શિલરાતા હતા.

ખીજે દિવસે એક દુકડીનાથક લી, દોકતો આવતો સમાચાર આપતો હતો: 'પેલી ટેકરીના દેવળમાં પ્રાચીન કળથી લટકતો જંગી ઘંટ છે. આખો વ લોખડતો છે, સેંકડો કળથીનો વજનદાર છે.'

અને ઘંટ નીચે લઈ સગચી લીડી. ઘંટ ઝોળળી ગયો. ઘંટમાંથી ખેતીનાં ઝાળરો લગ્યા કિસાનો ખેતી ગયા. ઘંટ નવી રીતે વાગતો થયો.

સરહદી પ્રદેશના નાનીવાન વિભાગમાં પાંચીસહજાર પકતર એકરો ખેડ નીચે પહેલે જ વરસે આવી ગયા. દશહજાર લાલ સૈનિકો અને અમલદારોએ, જાતમહેનતથી શ્રમજગનો વિજય લીધો.

એ ઉજવણીને જનતામાં પાથરી દેવા દશહજારમાંથી કિસાનોને મદદ કરનારી દુકાનીઓ કિસાન-દુકાનીઓમાં પરગવા માંડી. '

ધગ્તીનાં બેરુઓ, કિસાન જનતાનાં મુડા આ નવા લશ્કરના લોક-મેટાઓને પલકારે માર્યા વિના જોઈ ગયાં. 'આજ સુધીનાં લશ્કરોએ એમનાં ઘર ખૂંદ્યા હતાં, માલ લૂંટ્યા હતા પછી આજે તેમનાં જગાર વસાવનારું અને તેમનાં ખેતરોમાં શ્રમ કરી આપનારું આ લશ્કર કેવું નવતર હતું !

અને ૧૯૪૪ના ફેબ્રુઆરીના પાંચમા દિવસે વાંગ-ગેન પોતાના દશહજાર લશ્કરોમાં જોગ કરમાન બોલતો હતો :

'આપણા પ્રમુખ માઓ-સી-ટુંગની વધુ ઉત્પાદનની યોજનાના અમલ માટે આપણા વિવિધ કમાન્ડર હો-લુંગે આપણને સોંપેલી ફરજના અમલમાં ગઈ સાલ આપણને સોંપાયા હતાં બમણું ઉત્પાદન આપણે કરી બતાવ્યું છે. સાલુ સાલે ગઈ સાલ કરતા બમણું કરવાની આપણે કામ બીડવાની છે તથા તેર હજાર ટન બાજરો પણ પકવવાનો છે.

'માર્યાથી ઓછોજરની આખરે સુધી આપણા ઓએક સેનિકે ઉત્પાદન-હિલચાલમાં વધારેમા વધારે વખત આપવાનો છે તથા ફાજલ મહિનાઓમાં અને સમયમાં આપણી મંરકાર-પ્રવૃત્તિઓ તથા રાજકીય અભ્યાસવર્ગો અને જાપાનવિરોધી લડાવક તાલીમ તરફ પૂરેપૂરું ધ્યાન આપવાનું છે. '

(સહી) વાંગ-ગેન

ચિંગેડ કમાન્ડર તથા પોલિટિકલ રામીસાર

અને લાલ સેનિકાની દુકાનીઓ શ્રમ-જેહાદમાં જામી પડતી હતી સમાન જનતાના શ્રમ-સંઘોમાં કંપની બેટલિયન અને રેજિમેન્ટ કમાન્ડરો પણ શ્રમજંગમાં સમાન રીતે મચી પડ્યા હતા. નવા જન્મતે સમાન જન્મતે જીતવા નીકળેલું એ નવું

ધરતર હતું ચીની ધરતી પર હજી ચવાવતા, ઘાસ કાપતા અને ધરતી ખોદતા એ કમાન્ડરો ને સેનિકોનો દરેક ઘા બૂના જગતના ભલિમ ખધા પર પડનો હતો.

અને વાગ-શેન બહાનના મહેમાનોને સમજાવતો કહેતો હતો 'એથી અમારું' ઉત્પાદન વધે છે. જેમ રણગાડીઓ પેટ્રોલ વિના તેમ અમે રાટલા વિના જોછા લડી શકવાના છીએ । અને એથી શરીર સચવાય છે, મનુરતી જળવાય છે, તાકાત ઊભરાય છે. અહીં ખેતીની મોસમો પછી અમારા તાલીમવર્ગોમાં તરી, તાજગી પરખાય છે ને ખેતીના કામ કરતા કરતાં પશુ અમારી શ્રમદુકડીઓને ઓનેક નાખવાની, જોયોનેટની અને બીજી તાલીમો તો રોજ બપોય છે. અમારી શ્રમ-દુકડીઓનો એકેએક કિસાન પશુ ખેતરમાં હોય છે તો જ અમા પાછળ રાઇફલ લટકાવીને જ આવતો હોય છે. જે પગે દાઢ્ય પડે તે જ પગે તૈયાર રહેવાની અમારી મુખ્ય ફગજ છે. અને અમારાં ધણાજરા હાથપાસે તો અમે જાપાનીઓ પાસેથી જ જીવના એખમે છતીને મેળવેના છે.'

એવો લાલ સરહદનો નાનીવાન નિસ્થો એક મોટું લોક-ખેતર બન્યો એક મોટું લોક-ધરતુ કારખાનુ મન્યો, એક મોટી લોક-લાડવૈયાની ઝાવણી બન્યો, અને એક મોટી લોક-સરકારની લોકચાળા મન્યો.

એ લાલ સરહદની કુઝરમાનની અટારીઓ પર મોડવાયની તોયો જિતાવણી હતી દરેક તોખને ચોતાને જીતનાર લોકતાકાતના પરાક્રમની વાતો કહેવાની હતી વાગ-શેનનું જીવન એ બધી ધરતીની વાતચીતો સાથે વણાઈ ગયું હતું. એ તાણા-તણામાયી કાઈ વાર છૂટા પડી જતા તારે બેવી એના પૂર્વજીવનની વાત દપકી પડતી હતી ધરતીના બાવથી નિર્ઝરતી કેવી સીધી અને સાદી એ લોકજિરા હતી.

વિશાળ લોક-ખંડ છે. એ ખંડ પર લખ્યું છે, 'પીપલ્સ પોલિટિકલ કાઉન્સિલ' એ ખંડથી થોડે દૂર સરહદી લોક-સરખરનાં મકાનો છે. એ ખંડમાં સીપ્રાસાદાં સ્ત્રીપુરુષો લોકાથી ચૂંટાયલા આવે છે. પોતાને માટે કાયદા ઘડે છે અને સરકાર ચલાવે છે. માઓ એ બધું જુએ છે અને શિક્ષકની જેમ ખુશ થતો વિચારે છે...જનતાનાં જુવાન દોકરા-દોકરીઓનાં ૧૬ વિદ્યાર્થીઓ કેવું સગ્ગર ચલાવવાનું શિક્ષણ લઈ રહ્યાં છે !

યેનાનના રાજધાનીની એ 'લોકશાળાઓ' છે. એ શાળાઓ કોઈ વાર લોકનાટકોમાં, કોઈ વાર લોકનૃત્યોમાં પણ દેખાય છે. ભૂગ પોશાકવાળા ઇશ્કાળ કે ચાંદ વિનાનાં જુવાનો ત્યાં લોકોમાં ભળતા, ટોળાંમાં વાતો કરતા કે કોઈ સંસ્થાના યોગ્યતામાં ગમ્મત ઉઠાવતા, માલમ પડે છે. એમાંના કોઈ મહા વિદ્વાનો છે, 'કોઈ મોટા ડોક્ટરો છે તથા કેટલાય સેનાપતિઓ એમાં સેનએગ થતાં જ એક બનતા હોવાથી જલદી ઓળખી સકાતા નથી હોતા.

પ્રખ્યાત ક્રાન્તિકારી મુવતીઓ, મોટા લેખક, મોટાં શિક્ષકો ધારખાતાનાં યુવાન-મુવતીઓ સાથે એક જ રીતમાતમાં, એક જ પોશાકમાં એક સમાન સથવારામાં એક બને છે. વ્યક્તિ જુદી છતાં સઘ-શરીરી બને છે. નવા તેજથી ઝળકે છે અને તાકાતપી જીભરાય ■ ત્યારે એવી મહાન માનવતા ધન્ય દેખાય છે.

ત્યાં એક ઓચિંતી દેખાઈ પડે છે. થોડાંક અભિનંદનો જેવા આવકાર બોલી જોડે છે: 'કમરેડ ટીંગ-હીંગ!' એ ૫ છેવટે તો એક શિક્ષક છે. એનાં થોડાંક પુસ્તકો લાખો ચીની ફરજદોએ વાંચ્યાં છે. જેવાં અહીં છવતાં દેખાય. છે તેથી ૫ અહીં માનવપાત્રો એની કલમને ચાંપડ્યાં છે. પહેલાં જી શાંગદાઈમાં હતી. યેનાનના લોકચુગરે જેએલાં અનેકામાંની એ એક છે. ૫૯ દાનવરના દિવસે પીપોગમાંથી લાગીને આવી

પહેંચેલો માર્કલ લીન્ડસે પણ આઠમા રસ્તાના ટેકનિકલ રેડિયો-
પર મરી પડ્યો છે અને પેલો અમેરિકન ડોક્ટર પોતાની જાતનું
ચીની નામ પાડીને આજે ૭ વરસથી ચીની કસેવરની માવજત
કરવા મંડી પડ્યો છે. એની દરેકમાં અહીં અનેક યુવાનોની
દુકડીઓ જામી છે. એ બધાંમાં એ અમેરિકન આજે મા-દાર્ધ-
ટેલ બન્યો છે.

અહીં તો બધી જ શાળાઓ છે. અહીં સહકારી દુકાનો
છે, દારખાનાં છે, મંડળોઓ છે, શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠો છે,
છાવણીઓ અને દવાખાનાં છે, અદાલતો અને ફેદખાનાં છે, પણ
એ બધાં ય લોકતંત્રીઓ બંધાઈને લોકવિકાસની શાળાઓ બન્યાં છે.

એ બધાંને શાળાઓ બનાવનાં પહેલાં અહીંના પ્રદેશોમાં
નિરક્ષરતા સામે એક મહા આક્રમણ કરવું પડ્યું હતું. એ મોટા
ધસારામાં સૌ લાગી ગયાં હતાં. એક ને અનેક રીતે લોકજનના-
નાં પ્રદેશમાં અક્ષરજ્ઞાનની યોજનાઓ અનેક રૂપ ધરીને ધસી ગઈ
હતી. નિરક્ષરતા-નિવારણનો આ ધસારો જીવન શિક્ષકો અક્ષર-
જ્ઞાનનાં ગેરીલા સંઘસનને નામે ઓળખતાં હતાં.

અહીં વાંચન-લેખનની નવી શોધો થતી હતી, શિક્ષણની
નવી યોજનાઓ બહાર આવતી હતી. લોકોના દરેક મેળાવામાં
નિરક્ષરતાને નાબૂદ કરવા માટેની કોઈ ને કોઈ યોજના આગળ
ધરાતી હતી. સામાન્ય જનતા માટે ખાસ છાપાંઓ નીકળતાં
હતાં. લોકનિયુક્ત શાળાઓ, સહકાર સંચલિત શાળાઓ, રાત્રિ-
શાળાઓ, મીઠમરાળાઓ, - ક્ષેત્રશાળાઓ તથા ' મોન્ઝીયલ
વિન્ટર સ્કૂલ ' જેવી અનેક શાળાઓ લાલ ચીન પર જાનના
પ્રકાશના ધોધ વહાવતી હતી. બધાં જાણનારાં જાણકો અને મોટી
ઉમરનાં હતાં. બધાં શિક્ષકો લાલ જીવાનો હતાં. એવી અનેક
શાળાનાં સંચલન જાણનારાં ને જાણનારાં ચૂંટાયેલી કમિટીઓ.

મારૂં કરતાં હતાં. ચાનનાં ઘોડાપૂર પર ચઢેલી લોક-જનતા અજબ જેવી ગતિથી વાંચતી-લખતી બનીને લોકસમુદાયના જીવનને અડતા ખાસ વિષયો શોખતી હતી. વધારે અભ્યાસની જોગવાઈ ચેનાનની ચેન્ડા વિદ્યાપીઠમાં થઈ હતી.

ચેન્ડા વિદ્યાપીઠમાં સ્નાતક યથા સાહિત્ય અને કળા માટે એ વરસ જોઈતાં હતાં અને વિજ્ઞાનનાં ત્રણ વરસ હતાં. એ વિદ્યાપીઠમાં લોકરાજકારણ દરમિયાન હતું. એ વિદ્યાપીઠનો અભ્યાસક્રમ વિજ્ઞાન, લોકશાસન અને લોકસંગઠન પર ઊભો હતો. ચેન્ડાનો કુલપતિ કહેતો હતો: 'અમારો એ અભ્યાસક્રમ જે કારણકે અમારે લોક-કર્મકરો ઊભા કરવાં છે જે આવતી કાલના નૂતન ચીનનાં સરજનદારો છે.'

ચેન્ડા વિદ્યાપીઠનો કુલપતિ ઇમીસ વરસનો મહાવિદ્વાન શીઓ-ચાંગ કામ્યુનિસ્ટ છે. ચિનનનો ખાસ વિષય એને અહીં લઈ આવ્યો છે. એ એક કુલપતિ લેખક છે અને એ કહે છે કે 'વિદ્યા કે ચિનનનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ નૂતન જગત બાંધવાનો છે... એ બધાય ત્યાં સુધી અમારી વિદ્યાપીઠમાં વેરવાન નહિ પાડવાનો અમારી વિદ્યાસભાએ નિર્ણય કર્યો છે.'

નવા લોકશાસનની લોકસભાઓએ સિદ્ધાંતને જીવનની તાલીમ બનાવીને સમાજગત કરવા માંડ્યું છે. ચેનાનની ન્યાયપ્રધા સીધાસાદા લોકચોક્કિયાતો અને લોકન્યાયાધીશો ચલાવતા હોય છે.

લાસ સરદાર પ્રદેશની એક અલગત એક ટેકરીની તળેટી-માંનાં ઘોડાકે ઈંટનાં મકાનોની બનેલી છે. ટેકરીની અંદર ઘોડાકે ગુફાઓ પણ અલગતના જ ખડો છે. ટેકરી નીચેના એતરમાં ઉત્પાદન વધારવાની લગત લગતી અમ-ટુકડીઓ મચી પડી છે.

આખા સરદાર પ્રદેશના નિરધાનો વડો ન્યાયાધીશ હી છે. એના નામનો અર્થ 'તો' મર્જના થાય છે પણ જાણે મંથનો

ખતેસો એ માર્દવ શુદ્ધ હોય તેવો અનુરાગી છે અને હસમુખો છે. આખા ધ સરહદી પ્રદેશનો એ 'કામ્યુનિસ્ટ મંત્રી' છે અને અત્યંત સૌકશ્મિય છે.

શાંમદાઈની નિશાપીકમાં બણીને, વાંપુઆ લશ્કરી શાળામાં તાલીમ લઈને, લાંબી રૂચની મજલ કાપીને એ અહીં લાલ સરહદી પ્રદેશનો વઢે ન્યાયાધીશ બન્યો છે.

એના હાથ નીચેનું 'લોકનિયુક્ત ન્યાયખાતું સીધુંસાદું' છે. દરેક તાલુકાનું પોતાનું ન્યાયખાતું છે એ દરેક ન્યાયખાતાના લોકન્યાયાધીશો લોકોના ચૂટેલા છે. એ અદાલતોમાંની અપીલો એની વડી અદાલત પાસે આવે છે.

એની અદાલતોના ત્રણ જ પાયા છે. પહેલો પાયો લોક દિતોની સાચવણી અથવા મંભાળ, બીજો પાયો નવી સામાજિક ધટનાનો બચાવ અને ત્રીજો બપાન સામેનો જંગ.

અને એક શાળાના શિક્ષકની જેમ એ નિખાલસ બનીને કાઈને પણ કહેતો હોય છે: 'પણ અમારી ન્યાયસંરચામાં હજી ધ ધણી ખામીઓ છે હોં! પણ અમારી સૌની શાળા જનતા છે. જનતાના શિક્ષકો ખરા પણ જનતામાથી શીખીને શીખવીએ છીએ. અમારો સામાન્ય લોકસમુદાય અમારી છૂટથી ટીકાયો કરતો હોય છે, અમારો જવાબ માગતો હોય છે...નહિ તો અમારી ખામીઓ કેવી રીતે દૂર થાય!'

'પણ તમારે ત્યાંના ક્રિમિનલ ગુનાઓની શિક્ષાઓ થી હોય છે?' કાઈથી પૂછી પડાય છે. અને લીના હસવાનો ખડખડાટ ટેકરી પર અચકાય છે અને એ એક આંખ ઝીણી કરીને તાકીને પૂછે છે: 'તમે પશ્ચિમની ભાષામાં ફાજવારી ગુનાનું પૂછો છો ને?' અને એ સમજાવે છે... 'અમે એ ખાતાને જ લગભગ ૨૬ થયું' છે. લોક સામે કાઈ ગુનો કરે તો અમારાં મામલટકા

તને સુધારી લે છે, પણ જો કાઈ જનતા સમસ્તનો અપરાધ કરે અને દુરમનો ગુમચર બને તો તેને ચેન્નનમાં મુકરના માટે મોકલી આપવામાં આવે છે. એવો કાઈ બનાવ તાજેતરમાં તો બન્યો નથી...પણ...’ બોલતાં એને એક બનાવ યાદ આવી જાય છે ને એ નિખાલસ ન્યાય જેવો કહેવા માટે છે:

‘વાત એમ બની કે એક ગામમાં અમારાં લોક-સંગઠની ન્યાયસમતા અહીં પ્રચાર પામે તે અરસામાં આરબમાં એક કેસ આવ્યો. એક સ્ત્રીને કાઈ જાતીય બિમારી હતી પણ અહોના એક ઊંટવૈદ્યે એની ચિકિત્સા કરી કે બાઈને જૂત વજન્યું છે. પછી એણે એ જૂતને ટાંકવા બાઈને કામ હર્ષ મારી નાખી અને અમારી પાસે ફરિયાદ આવી. અમે આવો મુદ્દો સાંભળ્યો અને તેની સામાજિક અમત્ય જોઈને એ કેસને જાહેર મુકદ્દમા તરીકે જાહેર કર્યો. એ મુકદ્દમો અધાવવા ગામઘટકોની રાજસભાઓમાંથી સ્ત્રીઓ, કામદારો તથા જાપાનાવરોથી લોકમંથોમાંથી જ્યુરી નીમવામાં આવી. એ મુકદ્દમો દેખવા બે હજાર નરનારીઓ જમા થયાં. પેલા ઊંટવૈદ્યનો ખચાવ કરવા માટે એ પોતે જોમને પસંદ કરે તેવા એના મિત્રોને બચાવપક્ષ તરીકે ઊભા રાખવામાં આવ્યા.

‘પણ પેલા ઊંટવૈદ્ય સામે ખીજ અનેક એવા જ મુનાઓની ફરિયાદો આવી. લોકમંથનીએ એને દેહાંત કરી નાખવાની ઠિકિયારી કરી પણ ન્યાયસમતાની સમજુતી આપીને જ્યુરીએ કહ્યું: ‘આપણે દેહાંત છે જ નહિ તેવું શું!’ એટલે એને વધારેમાં વધારે શિક્ષા ફરમાવાઈ. એ શિક્ષા પાંચ વરસની જેત. પણ પેલો પાંચ વરસ પહેલાં જ સુધરી ગયો હોં! એટલે એની શિક્ષા પૂરી કરવામાં કોને શો ફાયદો થવાનો હતો!’

‘તો તમારે ત્યાં શિક્ષાઓ જ નથી!’ પરદેશના મહેમાનો એને અનેક વાર પૂછ્યા.

‘હે, હે.’ એ હિતાવળે થતો દહેતો, ‘અમારે ત્યાં દેહાંત દંડ નથી અને વધારેમાં વધારે દશ વરસ...પણ જ્યાં અમે શિક્ષણથી ગુનાની આવજત કરવા બેસીએ કે દશ વરસનો ગાળો એકદમ દૂંઝાવી નાખવો પડે છે, પણ લોક-દુશ્મનોને જેમને સુધારીજ ન શકાય તેવા નામીયાઓને અમારે પતાવી દેશ પડે છે...અમે ૧૯૩૮થી ૪૩ સુધીમાં એવા એકસોચારને વીધી નાખ્યા.’ ખોસતો માર્દવતાનો અને લોક-અનુરાગનો બનેલો હી, પણ એને લોકવાયકાએ દીધેલા અર્થ જેવો ગરજતો મેષ બની જતો હોય છે અને ત્યારે લાલ સગદી પ્રદેશની પેલી પાર ચાંગ-ફાસીના કાળોતરા ઓળાઓને દેખતો હોય તેમ એની આંખની નજર વંકાય છે.

‘લાલ ચીને અખસાર કરેલી ન્યાયસમતાની લોકપ્રવાનો પહેલો પાઠ કાઢ શાળાનો પાઠ હોય તેવો સહેલો હોય છે. એ પાઠ લોક-જનતાની ન્યાયની જેહાદે હિલચાલ જેવો બનાવી મૂક્યો છે. એ પાઠની હિલચાલે જનપ્રદેશોમાં જેહાદ જગવી છે, ‘નિખાલસ બનો.’ નિખાલસ બનનાર ગુનાઓને અદાલતમાં આવવાની કે દડાવાની જરૂર જ પડતી નથી.’

‘તો ય અમારાં કેદખાનાંમાં...’ અને જલ્લે કેદખાના રાજ્ઞ તરફ અણુમત્રે આવતો હોય તેમ એ આગળે ચલાવતો, ‘આજે આખા સરહદ-પ્રદેશના બધા મગીને ચારસો કેદીઓ છે.’

અને ચીની લોકશાસનનાં કેદખાનાં કાઢ પણ શાળાનાં મકાન જેવાં દેખાઈ પડતા. કેદીઓ, કેદીઓના ચોકિયાતો તથા તેમના હી જેવા ન્યાયાધીશો, એક સરખા તદુસ્તવ સરીરવાળા, એક જ પોશાકવાળા અને એક જ સમાન અનુરાગી વર્તિતવાળા દેખાતા...અને પાઠો લી અજબ બનીને ઊતરતા સવાલોનો એક જરાય અપી દેતો, ‘એ વ અમારી લોકશાળાઓ છે...એ જ

અમારા બાંધવો છે...એમને ય લોકસમાજની સેવાના આવેગ છે...'

અને હી એક કેદી બાંધવ તરફ જતાવતો હતો. એક જુવાન કેદી, હી કરતાં વધારે કઠાવર ને તંદુરસ્ત દેખાતો. છપાંચો ઉચ્ચાવતો, પુસ્તકો અને સામયિકોના થોકની વચમાં બેઠો દેતો. અને એકે નકશા તરફ જાનથી જોઈ રહ્યો હતો.

અને હી એનો ઝાળખ આપતો હતો: 'ચાંગ-ફાસીની પકકમાં આવીને આ ખિરાદર અમારા પ્રદેશમાં જમસૂત્રી ચલાવતો હતો. પણ પછી પકકાઈ ગયો...અમારી લોકઝલ્લકતે અને પાંચ વરસની શિક્ષા ફરમાવી છે પણ એ વરસમાં તો એ લોકખિરાદર બની ગયો છે...કમમાં કમ એ હવે એ મહિના પણ અડો બાંચે જ રહે.'

અને પાછો હી ધીમેથી સળવતો... 'તો ય અમારી ન્યાય-ધટનાને સુધરવાની ધણી જરૂર છે હોં...અમારા લોક-ઝોખિયાતો અને ન્યાયાધીશો હવે સમાજ-વિજ્ઞાનની તાલીમ લઈને હજી હમણાં જ આવતા થયા છે...અત્યાર સુધી તો અમારાં મામલટોના સીધાસાદા ભલાભોળા કિસાનો આ 'ખુ' ચલાવ્યે રાખના આબ્યા છે...એ વિદ્વાનો નથી પણ એમના લોક-દિલમાં એક વાત...સૌ વાતની એક વાત એવી તો ચોટી ગઈ હોય. કે... કે માણસ માત્ર બચા છે...એટલું બચેલાં તો અમારાં ધણાં ય ન્યાયાધીશ છે...અને એ સૌનો વડો એક બુ-મેન-યુ હો...અમે એને 'જૂરું આસમાન' કહીએ છીએ...જસ અમારી પાસે થોડાંક જૂરાં આસમાનો હોય...' નિખાલસ બનો 'ત્રી અમારી ન્યાય-દિલચાલ હોય, લોક-જનતાનાં દિતોની સાચવણીનો અમારો ન્યાય-હેતુ હોય તો અને અપરાધને દડવાની નહિ પણ શિક્ષક આપવાની અમારી હેતુ હોય તો...તો તમે શું કારો છો!... ધણું ધઈ શકે કાં?' બેઠો હી, જૂરા આસમાન જેવો પલકારો માર્યા વિના જોઈ રહેતો.

જનશાસનનાં લોકઘટકો

ચેનાન લોકસંજ્ઞાના એક ખંડમાં સોળ જથ્થો બેઠા હતા. એમાંનો મોટો ભાગ બેઠેલોનો હતો, અને તેમનો પોશાક બેઠેલોનો સાદો પોશાક હતો. કેટલાકના પગમાં બેઠા પથ્થુ હતા નહિ. એ બધા ચેનાન પ્રદેશના સહકારી સંધાના ચૂંટાયેલા આગેવાનો હતા અને કામઝંજ વિષે વિચાર કરવા બેઠેલા યુવા હતા એમાં બેઠેલો હતા તેમાંના કોઈ કોઈ હોકાવી પીતા જતા હતા અને ગળવામાંથી મગફળીના દાણા ફાકતા જતા હતા. બીજા થોડાએક વધારે સારા પોશાકવાળા અને સિગરેટ ફૂંકતા હતા તે વેપારી-વર્ગના હતા અને કોઈ કોઈ નવી ધટનામાં ગોઠવાયેલા જમીનદારો હતા. બધા ૫ લોકહિતની નેમવાળા હતા. એમાં એક બૂનો પંડિત પણ હતો. એણે હાંમેા ઝખ્ખો પહેર્યો હતો અને કપારેક કપારેક અણિયાળા દાદી પરના ધોળા વાળ પર હાથ ફેરવતો એ આનંદતો અને શાણું રિખત કરતો ત્યારે એના આખા ચહેરા પર પ્રસન્નતા છવાતી અને એના મનમાં રકુરતું કે આજે આટલે વરસે તયાગતનો સંઘ લોકહિતના સ્તૂપમાં ટોળે વહ્યો છે. એમાં કેટલાક કોમ્યુનિસ્ટો પણ હતા એમની આંખમાં સખ્ખતાઈની રેખા-એમાં રંગાયલી ખુશનૂસા હતી અને સંતોષ પર ટપી જતો આવેમ તરવરતો હતો. એમાં ખડતલ શરીરવાળા અને ચીની સહકારના લોકસંસ્કારની સીધીસાદી ધડી હોય તેવી એ ઊઠીઓ પણ હતી.

‘હામ કરવાનો એ જ રસ્તો છે...સરકાર વિના ત્યાં મધ્યાવી દેવાય ત્યાં સ્વાથ્ય એ જ સૌથી મોટી વસ્તુ છે.’ પ્રમુખે કહ્યું.

અને હોદ્દાની પુમાડનો ગોટો ફેંકતા એક ઘરડા કિસાને માથું ધુણાવીને ઉમેયું: ‘બિલકુલ ચરાચર.’ અને પ્રમુખે આમજ ચલાવ્યું: ‘એ આગેવાને નવાં ઝાડો રોપવાની વાત પર બાપજી ધણું મોટું કમું’ પણ પોતે ટેકરી પર જઈને જાતે ચરીર હલાવ્યું નહિ... એ તો જૂના સડેલા સમાજની...નોકરચાલીની અમલદારી રીતમાત...’

અને સજ્જામાંથી એક હસવાનો અવાજ આવ્યો. પછી દોહ્યાળાઓમાં મૂંઝવતાં બાળકોનાં ખરામ વક્ત્રો વિશે હેરાલ રજૂ કરતાં પેલા પંડિતે પાછી દાઢી પંપાળતાં ઉમેયું: ‘પણ માફ કરજો હોં...ધણાખરા દાખલાઓમાં તો મૂંઝવતાં બાળકો માટે બધી રીતે જવાબદાર મૂંઝવતાં માળાપોજ છે અને જૂની ટેવો છે.’

‘બાપજી રાનિયાળાઓ...!’ કોઈએ સવાલ કર્યો

‘એ માળાપ-ચાળાઓ છે. તેમાં તમામ રીતે બ્વરકાર-પલટાનો પાઠ અપાય છે.’

પછી દસ મુદ્દાઓ વિશે દરેક આગેવાને પોતાની વાત કહેવા માંડી. એમાંના નાના મુદ્દાઓનો તમામ જિલ્લા પ્રદેશીએ અમલ કર્યો હતો. એ મુદ્દાઓ, દરેક કુટુંબે પોતાનો ખેતીમાં એક ફૂલો ખોદવો, અમુક ઝાડ રોપવાં, ટોર-ઉઠરમાં વધારો કરવો તથા એક જાનર બાંધવું એવા હતા. દરેક આમલકે એ કાર્યક્રમ સફળ બનાવ્યો હતો તથા ગ્રામેશ્રામના સંઘ-ક્ષેત્રમાં આદત વેળા વાપરવા માટેનાં અનાજ ભરાઈ ગયાં હતાં.

‘પણ મુનિસિપાલિટીએ આમલકોને જોડતા રસ્તા, નહેરો, અને બીજી સગવડો લીધેલા સમયમાં કેમ તૈયાર કરી નથી!’ એક સવાલ જવાબ માગતો ઊભો થઈ ગયો અને પછી ચર્ચા યંદ થઈ.

નરો ચોની ધરતી પર લોકશાસનની લોકઘટક ગુજી જીડી. લોકશાસનના લોકઅવાજો ચોની લોકનો નવી જુનિયાદ ધડતા ઇતિહાસ પર સવાર થતા હતા. ચોની માનવતાની રાજકીય શાખાઓ જેક નીચેની લોકરાજકારણની નવી દીવાલનો પાયો નાખતી હતી.

અને પછી પ્રમુખને એટલું જ કહેવાનું હતું: ‘વાત કેવળ સાચી છે. અહના નરનારીઓનો વિશ્વાસ, વેગ અને રવેન્ધાસહકાર-માધી જ જનહિતના અધિકારો અને ફરજોનું જાન નગવાનું છે. એ જાનમાધી જ્યોતો યતો વહીવટ અને લોકરાજકારણનો વેગ-વટોળ આપણી તાકાતને...પણ આપણી જનમતિ-દિલચાસ હજુ વધારે વેગવાળી બનવી જોઈએ,’ જોલતા પ્રમુખે કામ્યુનિસ્ટ જુવાનો પર ફેરવેલી નજર ઊંચડીને વડીલો પર જોડવતાં ઉમેર્યું, ‘આપણે જૂની સમાજહત્તામા સૈની સંમતિથી જરૂરી ફેરફારો કર્યા છે પણ એ ધટનામાં સાચો ફેરફાર તો આપણા ઉત્પાદન વધારવાના પહેલા કામથી જ શરૂ થઈ ગયો છે. વધારે ઉત્પાદન કરવા આપણાં ઝોજરો સુધારવા અને તેમના વેગ વધારવા તે માટે આપણી સમજ સુધારવી, તે માટે શીખવું, શીખવું એટલે નવો વેગ અને નવી રીતભાત પર કાબૂ મેળવવો, અમ-મંધોના સહકારને બળવાન બનાવવા અને તે માટે સામાજિક અવકાશને મંધના બનાવવા અને તે માટે લોકશાસનની ચૂટણીઓમાં આગ રહેવું...લોકનાયકને પારખવા અને પારખની કસોટી, જાપાનાવરોલ અને લોકહિતની તેમને જરા ય દીધી ન પડવા દેવી...’

‘જસ સો વાતની એ એક જ વાત...’ સમજી જનો એક વદ આગેવાન ઉત્સાહમાં આવી ગયો અને બોલ્યો: ‘આપણા જમાનાથી જૂના એ જ દુશ્મનો છે. એક જાપાની શાહીવાદી બર્મર અને બીજો આપણી શૂત્રજાની સામાજિક પછાત દલા...એ બંનેને

મારી હાલવા નહું સોહસાસન...જસ સો વાતની એ એક જ વાત.

‘પણ એમાંથી જ નહું આપમેળે નથી પતવાનું. મારે એ એક વાત ઉપરાંત બીજું કહેવાનું છે.’ અત્યાર સુધી યાંત બેઠેલી લરાવદાર પત્થરની પ્રતિમા જેવી એક જુવાન છોકરી બોલી બેઠી. ‘આજ સુધીમાં આપણા લાલ સરહદી પ્રદેશ પર આપણા કાર્ય-કારને ઉદારી જવાનાં આપણા માલ લૂંટવાનાં, આપણા મામ પર હુલા કરવાનાં આંગ-કાઈ-રોકનાં સીઆન તરફથી આક્રમણો ચાલુ જ રહ્યાં છે. એકલા કુહસીન તાલુકામાં હેરલા છ મહિનામાં તમામ નાનાં ગામો પર બધી મળીને નેચાસી ચઢઈઓ થઈ છે, એસક જણને ઉઠાવી જવામાં કે ગુમ કરવામાં આવ્યાં છે. એક આગેવાનને તો જીવતો છાટી દેવામાં આવ્યો તે વાત પણ હવે વિસારે પડતી લાગે છે. આપણા ખેડૂતો અને વેપારી સંઘની મિશ્નકતો પર ધાડ પડી છે. હું પૂછવા માગું છું કે આપણે એ બાબતમાં નોંધાયેલી ફરિયાદોનો સીઆનનો સરકારે શી જવાબ વાળ્યો છે ? બિરાદર જનરલ યુ-ટેકની એ બાબતમાં શી સૂચના આવી છે ?’

‘એમ કે કપોમીનટાંમ લશ્કરોનાં થટકા પોતાના જ પ્રદેશોમાં અભ્યાચારી વર્તાવ કરતાં હોય છે તો થઈ આપણા પર ન્યાં નાકબંધીઓ રચીને જે લશ્કરો પશ્ચાં હોય તેમની પાસેથી આપણે કઈ સારી આશા રાખી શકીએ ?’ એક જુવાને કટાક્ષમાં કહ્યું.

‘હું આશા રાખવાની વાત નથી પૂછતી...એ બાબતમાં આપણે શું કરવા માગીએ છીએ ?’ છોકરીનો આખો ચહેરો તપી ઊઠ્યો, ‘ચાંગ-શ્વર્ણના એ ફાસીચહી પશુઓ બૂલી જાય છે કે જેમના પર એ ધાડ પાડે છે, સંકાર મચાવે છે, સળગાવે છે અને જે જુવાન છોકરીઓ પર વાતનાઓ અને અભ્યાચારો વરસાવે છે તે બધાં હેવટે તો તેમનાં જેવાં-જ ચીની માનવો છે.’

‘એ બાબત પર સરહદી પ્રદેશની આપણી લોક-રાજસભા વિચાર ચલાવે છે.’ પ્રમુખે મ્હાન ચહેરા પર શાંતિ જાળવવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. ચોડી વાર સુધી ક્ષર્ષ કંઈ બોલ્યું નહિ. પછી પ્રમુખે પોતાની પ્રશાંત નજર સંયુક્ત મોરચાની પ્રતીતિમાં ચોડેલી ચાંગ-ક્ષર્ષ-શેકની છબી તરફ ગોઠવતાં ગમગીન અવાજમાં બોલવા માંડ્યું, ‘આપણે જ એમના જેવા જ અને એમને ત્યાં પણ આપણા જેવી ચીની જનતા છે એ વાત આપણે આપણા આપ-બોગોથી પુરવાર કરવાની છે ને! માલિક-વર્ગને માનવના કે દેશ નથી દેખાતો હોતો...’ બોલતા પ્રમુખનો ચહેરો જાણે એકથી ચાંગની છબી સાથે વાત કરવા મંડી પડ્યો હોય તેમ તે તરફ જોતો બમડ્યોઃ ‘જે ચીની માનવતાનો ચીન દેશ...તારી આંખથી દેખવા મટે તો તું પણ જનરલ...ચાંગ-ક્ષર્ષ-શેક? ચીનલોક-જનતાના હાથે કેવા યશ અને માનનો લાગીદાર બને...!’

અને એવી ચર્ચાઓમાં લ'ગાવલી ચીની ધરતી પરની લોક-સભાઓમાં આ પણ એક ઉવટે એનો એ જ નિરધાર ધડતી વીખરાતી હતી. એ નિરધાર જાણે ચીની ધરતી પરનું જીવનસૂત્ર બનીને લોકજીવનમાં કોતરાયું હતું કે—

‘આપણે ગપાનતો પરાજય કરવાનો છે, નવા ચીનને સર્જવાનો છે...એ ફરજ આપણી સામે દરેકજની ફરજોનું નિર્માણ કરે છે...આપણા ખેતરો પર વધારે ને વધારે ફસલો પકવવાની, આપણી નફરિયાતો અને કપાસની પેદાશ આપણાં ગામેગામમાં નિપજાવવાની, આપણાં આયુધો આપણી જ કાઠ અને કારખાનાં-માં ધડતી...અને એ બધું કરતાં જતાં આપણી લોકશાળાઓ, આપણાં લોકસંઘનો અને આપણો તાલીમવર્ગોને જનતામાં તર-બોળ કરી નાખવાની...એ જ આપણો લોકમોરચો અને એ જ આપણા જનજંગની લોક-ફરજ છે.’

એવી લોક-ફરજની લોકજમી ચીની માનવતાના લાલ-લોકપ્રેમ પર ગ્રહણી હતી. એ જાનીના મંચન્ગમા ચેનાનની લોકસરકારનાં ફરમાન આધાર ધરતાં હતાં. એ આકારમાં લાલ લરકરના સરદારો અને અફસરો, સેનિકો અને મામ-ચોકીદારો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ અને કાર્યવાહકો તમામ જનતાના શ્રમમાં સેજબેજ થતાં હતાં અને પોતાની જરૂરિયાતો નિપજવતાં હતાં અને લોકસરકારનાં તમામ વજો સ્વાધથી ખતતાં હતાં. સરકારનાં જુના જુના ખાતાંઓ પચાસ ટકા જેટલી પોતાની જરૂરિયાતો પકવી લેતાં હતાં. સરકારી ગપજમાંથી એ ખાતાંઓના કુલ ખર્ચમા અરધો ફાળો આપવો પડતો હતો. ઉત્પાદન, અભ્યાસ અને તાલીમ ચીની કલેવર પરનો યુગવેગ ખતતાં હતાં.

સરકારી ખાતાંઓનો એક જાજરમાન દેહનો પોલાદી ધડાયો હોય તેવો મૂર્તિમાન લોક બોલશેવિક સરહદી લાલચીનનો રાજકીય-વડો લો-મર્ઠ હતો. એના કલાવર હાથ વડે કલાવર સાથીદારીના રનેહમા જેનો હાથ હલાવતો તેનું ચરીર હાલી ઊડતું અને એના અવાજમા, એની વાણીમાં, તથા એના હલનચલનમાં ક્રિપાવેગનો વટોળ વાતો દેખાતો. સરકારી લોકજાંત્રોનો એ કાપનેમો હોય તેવો જ્યારે ને ત્યારે કહેતો હતો: ‘તંત્રવજોને જેટલાં સાફ રાખ્યાં હોય તેટલા સારા...ધણી વાર એક સાંચાને સમાલવા જોઈએ તેથી વધારે કાર્યકરો મૂકવામાં આવતાં હોય છે અને ત્યારે ફરજોની ખજવણી એકખીજ પર ચઢી જતી હોય છે...ધણી વાર ચર્ચાઓ પણ વધારા પડતી થઈ જાય છે. અમારા જ સરહદ-પ્રદેશમાં મર્ઠ સાલ ત્રણ લાખ લોકોએ ચર્ચાઓ કરવામાં જ સરાસરી એક મહિનો ખર્ચ્યો એવો અંદાજ નીકળ્યો છે. હવે હિસાબ કાઢો કે, ૧,૫૦૦,૦૦૦ લોકોની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં ચર્ચાઓ અને સભાઓમાં ૯,૦૦૦,૦૦૦ શ્રમ-કલાકો ખર્ચી કાઢે તો કેટલાં બધાં જરૂરી કામો બાકી રહી જાય !’

અને ગણિતવાળા લો-માઈને કાર્મ કહેતું કે, 'પણ આપણા સરહદી પ્રદેશનો વહીવટો હેવાલ આપણા પ્રમુખ લીન-માઈ-ચુએ તૈયાર કર્યો છે તેમાં આ ઉલ્લેખ કેમ નથી ?'

'ક્યો ?' બોલતો એ વિરાટ બોલશૈલિક ઢસી પડતો અને ઉમેરતો : 'મારું કહેવાનું એટલું જ છે કે આપણે આપણા ક્ષાકો ન વધારી શકીએ તો ઝડપ તો વધારી જ મૂકવી જોઈએ.' અને પાછો યાદ કરતો એ આગળ ચલાવતો, 'આપણે આપણાં કાર્ય-કરોની છુર્મવા ટેવો નાખી દે છે, અમલદારી આદતને વખોડી કાઢી છે, જવાદારીની ચોખવટ કરી છે અને આપણે આપણી ઝડપ વધારી શક્યા છીએ... પણ આપણામાં ખામીઓ મળી છે... આપણે શીધી કાઢી ચક્રતાં ન હોઈએ તો તે બેવડી ખામી છે... એક તો આપણી જાત પરની આપણી સખ્તાઈ એટલી ઓછી છે તે અને ખીજી ખીજાની ચકાસણી કરવાનું મોકૂફ રાખી ખીજાને ખચાવી લેવાની આદત છે આપણે હજુ ૪ વધારે સખત થવાની જરૂર છે.'

એવો સખત થવાનો અવાજ ચીની ધરતીનાં ગામેગામમાં ગુંજતો હતો. ગામેગામ પર ચીની ધરતીનાં ફરજદ ધરતી પર કાન. ગોડવીને જનપૂર સાંભળતાં જીવનમરનો મોરચો સંજાળતાં હતાં.

અહો માર્કસવાદના આચાર અદના માનવીઓ ખડતાં હતાં. નવા જગતના આકાર ધડામાં પડિતો અને વિદ્વાનો પાછા પડ્યા હતા. મંદિરોએ કમાડો વાસીને સમાધઓ ચઢાવી હતી કે સોનેરી કળશો નીચે જનલોક તરફનો અવાજ અવરોધવા પંટાનાદના ધોંધાટ ચાલુ કર્યા હતા. ત્યારે જૂના જગત પર ક્રાન્ત ક્રમ ઉપાડતાં ચીની ધરતીનાં શ્રમમાનવો મૂડીવાદના એક દિવસ પર ચઢીને ધુમ ધુમની છલંગો ભરતાં હતાં.

એવી જન-જોદાદની તાલીમ આપતાં લોકચર્યા લોકચાસને

જિમાં ક્યાં હતાં. આગેવાન કાર્યકરોની તાલીમ-જાવણી યેનાન નમરમાં જુદી જુદી કાર્યકર-ટુકડીઓને તૈયાર કરતી હતી.

એ તાલીમોનો નિયોગ લોકદર્શિનો હતો. એ તાલીમની નેમ લોકશાસન પર મંડાઈ ચૂકી હતી. એ મંજૂરની સફર ચહેરા લોક-વિરાટની સરદારી ધરનાર લોક-આગેવાનોનાં જીવનસૂત્ર ધરતી પર કાન રાખીને જનતા પાસેથી શીખવાનું અને પછી તેમને શીખવવાનું, હતું. શીખવવાનું લોકશાસન અને લોક-રાજકારણ હતું. એ રાજકારણ જીવનવ્યવહારનું હતું. એ વ્યવહારની નવી પ્રકારમાંથી સ્વવિષયીપણાને, સ્વસંકુચિતતાને અને કર્તવ્યમૂલ્યનાં મિટાવવાનાં હતાં. * જૂનાં જગતનાં એ દુષણો હતાં. જૂના વ્યવહારની એ કુટેરો હતી અને જનતાના વિશ્વાસને રૂંધનારી અને રોકનારી હતી.

એનું નામ વુ-મેન-યુ હતું. કિસાનો અને લાલ સૈનિકોનાં જૂથ એને પકતર પ્રદેશોને એક નીચે લાવી અનાજ જીમરાવનાર તરીકે બહુમાનતાં હતાં, ન્યાયાધીશો, ડોક્ટરો અને શિક્ષકો તથા કલાકારો એને લોકશાસનને આમલકોમાં ન્યાય, આરોગ્ય અને લોકશિક્ષણના રૂપમાં રેલવનાર શ્રમ-માનવ તરીકે પિછાણતાં હતાં અને માઓ-સી-ફુંગ એના નામ પર મુગ્ધ જનતો કહેતો હતો કે ચાંગ-કાઈ-શૈકની બેલેકિને અંદરથી તોડનાર એ જ શ્રમવીર છે.

એ, એના મજૂરિયા દેહ પર મરીજ કપડાં પહેરેલો, ટાલિયા માથા પર ટાવેલ બાધેત્રો, બીજ પચીસીના શ્રમયુગ જેવો નિખાલસ ચહેરા પર પ્રમાણિકતાના પ્રસન્ન બાર ચમકાવતો અનુરાગી જાવામાં જુદીની ચમકમરી નજર નાખતો સામાજિક શ્રમતાકાતની નેમનો પ્રતિધારી જેવો એ ચીની ધરતીના કણ કણનો પડેલો હોય તેવો એ ધરતીનો દીકરો છે. જેવો માઓ લોકતાકાતની પ્રજા છે, જેવો યુ લોકપ્રાણનો પ્રચંડ પ્રવાહ છે તેવો લોક

સામાજિક શ્રમતાકાતની ઘટનામાં પુ લાલ ચીનનો શ્રમવીર છે.

આ જ ઇલાકામાં એ ઉત્તર ઉદ્યા પર રહેલો હતો અને ૧૯૨૮ના દુકાળમાં શૂણે મરતો પોતાની તથા વરસની છોકરીને ટોટલાનો ટુકડો મેળવવા વેચવા નીકળતો નફાખોરના પદ્ધતિમાં પાંચ શેર અનાજના બદલામાં એ પોતાની દીકરીને... પછી જવા દે એ વાત.

એમ એ ઓળખ આપવા બેસતો સારે અટક્યા વિના ઓળખાવતો જતો કહેતો હતો: 'દેખો પેલી કુંગરમાળની અટારી-ઓ, એના પર દેખાય છે તે તોરણો જેવી લટકતી લીભોતરીઓ અમારી શ્રમદુકડીએ એ નિપળવી છે. અમારા આશ્વઘટકમાં પહેલાં એકસો એકર ખેડાતા...હવે અમે તથાસો પચીસ એકર આ રીતે ઊભા કર્યા છે. હજારો વરસથી આવા ધાવ તેવી વેરાન પડેલી અમારી કુંગરમાળાએ પણ લીલા કણ્ઠસલ્લના ધાન ભરેલા હારડા પહેરવા માંડ્યા છે અને ત્યાં ત્યાં જંગલની જ હાક વાગતી ત્યાં આજે અમારા લોકશાસનની સરકાર-હાકસોની હાકો ચઢે છે અને પીળી નદીના પાણી પર લહેરાતી ચાંગ-ફાસીની પીકમાં ભેંકતી લોકજાતનના નશા ચઢાવતી સીઆનનાં લોકને પણ લોક-ચુબકની જેમ આ અમારી ગિરિમાળા ખેંચે છે. '

' અને પેલું અમારા ભૂતકાળના લોકશીતના કમકાવાળું ગીત છે તે શ્રમ-આપણે-દુકડીએ જનાશું...હું હું છું કે દુકડીએ જનાશું...સૌએ પોતપોતાના માથામાંથી, કંઠમાંથી, દિલમાંથી કંઈ કંઈ કાઢી કાઢીને એ ધડી કાઢ્યું...આજે એ ભરે ધરતીના પટ પર લખાયેલું, લોકકંઠમાં આરોપાયેલું, લોકદિલ પર નિરધાયેલું ...લોકજાતન પર શેમ શેમમાં રણકંઠાર જંગાવે છે હો...એ તો એક છે...એવા અનેક લલકાર અમારી ધરતીમાંથી લોકશાસનની જમાવટ સાથે બેઘઈ ગયા છે હો ! ' બોલતો એ એના ખડતલ

અવાજમાં માર્ક પડતો હસી ઝોકતો. મરુટી પકડેના આસ્તેથી ઉમેરતો,
 ‘આવો તો માઓ હોય કે...અમારા આખા ૫ ચેનાન પ્રદેશનો
 એ નેતા અને તો ૬...ચુંગકીંગમાં કાર્ક અહના નંદનારી સાથે
 હાથ દલાવતો, ધૂળમાં એસતો ગિનહર બોલતો વાત કરે ખરો
 કે? માઓ અને ચુ ધરતીની ધૂળમાં લારેલા જ રહે છે...
 ‘મે’ એમની સાથે અનેક વાર ભાત ખાધો છે...અમારાં ગ્રામધડોનાં
 દીકરાદીકરીઓને એ ઝોગખે મે, અમારાં જીવનરનાં જતનમાં એ
 જીવે છે. અમે એ બધું એકઠું કરીને ઝોગખીએ તો એ અમારું
 જનસેવકશાસન છે.’

બોલતો એ કાર્ક પરદેશથી આવેલા મહેમાનને આરામ
 આપ્યા વિના બતાવતો, ‘એ જુઓ અમારા લાલ લશ્કરની
 બેટલિયનનો સરદાર ધણવા લાગ્યો છે...લાં જુઓ, અમારી નારી
 ચોકિયાતદળની રણચંડી ખમે નંદક લટકાવીને રાદલા દેવા જાય
 છે...લાં જુઓ અમારી ગ્રમકુકડીની સમા અંગાવાકિયામાં જામી
 પડી છે...અમારાં ગ્રામધડકને લોકખંડ છે, ગ્રામકોહારો છે...
 લોકશાળા છે, સુવાવડખાતાં છે...અમારા દીકરા રાત્રિશાળા-
 માંથી ઈજકશન મારતાં પણ શીખ્યા છે...ખમે તો ૬ ગરીબ
 છીએ, અમારી ધરતી ગરીબ છે...અમારા પર ચારે પહોર ચાંમ-
 કાર્કનાં બર્બર આક્રમણો વીંઝાયા કરે છે પણ અમારે પહેરવાનાં
 કપડાં છે, અનાજના કોહારો છે, ગાવજતનાં માયાળુ દવાખાનાં
 છે...અને અમારું લાલ લશ્કર છે અને પાણીની લહેર પર લહેરાતો
 હોઈ તેમ હું આપણી ધરતી પર ઝોગખી જતો લાગ્યો છું. મે
 મારા ગ્રામસંજઠનની જવાબદારી લીધી છે સારથી.’

શા અજાન એવા પેલા કોમ્યુનિસ્ટો હતા! અહના માનવી-
 ઝોને એકઠાં કરીને કહેના હતા, ‘તમે નિરધાર કરો અને
 અમલ કરો.’

મામેગામ પર વાત વિહરતી હતી, 'તમે નિર્ધાર કરો. અને અમલ કરો !' અને હેરતના દરિયા કહોળતાં આજ સુધી વિચારવાની પણ છૂટ નહિ પામેલાં લોકઘટકો નિર્ધાર કરતાં હતાં અને અમલ કરતાં હતાં.

અને અમે સમજ્યાં: 'એનું જ નામ કાન્તિ હતું.'

'ખિરાદર માઓએ અમલીની ચૂંટણી કરી. લોકોએ ચૂંટીને કહ્યું: 'અમારા વતી આ એક...' પણ એવા 'તો અનેક જો મારા જેવા જ ચૂંટાયેલાં...પણ જ્યાં કહે છે કે હું જરાક વધારે સુધરી ગયો છું હો.' બોલતો એ ખડખડાટ હસી પડતો અને ઉમેરતો, 'અમે હવે અઠમ ઘાટમાં પહોંચીએ...અઠમ ઘાટ એટલે અમારું આક્રમણ રસ્તાનું લશ્કર...નવનર લશ્કર અમારા ધરના જ હીકરાઓનું ખતેલું...અમારાં ખેતરોમાં, અમારાં સંકટોમાં અમારી રાહબરી કરનારું...અમારાં લોહીના સંબંધવાળું, અમારી કાયાનાં જ કસેરવાળું...હું એને ચાહું છું હો-મિલકુલ અમારી ધરતીના જ રંગ ને છાયાવાળું...આવું તે લશ્કર હોય કે...' બોલતો એ; વિચારમાં ગરકાવ થઈ જતો.

આઠમા રસ્તાના લાલ લરકરના બે સેનાનીઓ

૧૯૩૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૮મી રાતે મુકડેન આગળ જાપાને ચિનાઈ વિગ્રહનો પહેલો પગલો કર્યો. ચાલ્યા આવતા રિવાજ મુજબ ચાંગ-સરકારે મધ્યમ માર્ગ અદ્યક્ષ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને યોર્ડા વરસો સુધી એણે પોતાના લેખને કહ્યા કર્યું કે 'એવો વચેદ રસ્તો સંભાવે છે.'

પશુ પછી મંચુરિયા પછી તરત જ જોહાલનો પ્રદેશ જાપાને આપી લીધો અને ટાંગકુ સંઘાત પછી હો-શિમેત્સુ કરાર મધ્યમ જાપાનીસ નીતિના બે ઉદ્દેશો-એક ૧૯૩૪નો જામાઉ ડેક્લેરેશન અને બીજો ૧૯૩૬માં લખાવેલા પ્રિમિયર લીરાઇના તથા મુકા, ચિનાઈ પ્રજાને એતવણી આપી રહ્યા કે આખા ચીન પર જાપાનની ધૂસરી અનિવાર્ય છે.

ચીનના નવા જ્ઞાને આ પરિસ્થિતિ દેખી અને વચ્ચે માર્ગ દેખ્યો નહિ.

તો તો બહુ જોર એકઠું કરીને જાપાન સામે બીડવું જ રહ્યું અને ચીન લોકો અને ૧૯૩૬ના ડિસેમ્બરના ૧૨મા દિવસે એ જાહેરાત કરી, લીધતા આગેવાનને સીઆન મુકામે ગિરફતાર કર્યો.

દૂર પૂર્વમાં ગતિમાન થતાં સામાજિક પરિવર્તનોની દિશા-ચાલે ચિનાઈ પ્રદેશ પર તથા જનાવો નોખા, એક મુકડેન, બીજો સીઆન અને ત્રીજો હુકેચીઓ.

ત્રીજા બનાવતો આદર કરવા, ચીન પર પયસાતા જાપાનીસ પશુને ખાળવા ચીની રાજકીય ઐક્યમાં એક મોરચો આકાર ધરીને ઊઠ્યો. એવી એકતાથી જ જાપાનનો લશ્કરવાદ યરચરે ધૂળતો હતો. આજ સુધી ચાંગ-કાઈ-ચેકે તેને પાલ્યો હતો.

પશુ આજે ચીન એ એકતા માટે પોતાની રાજકીય જાતને યોગ્ય બનેલી પુરવાર કરતો હતો.

૧૬૩૭ના ઓગસ્ટના ૭ મા દિવસે રવિવારે પેકિંગ નગરમાં જાપાને પ્રવેશ કર્યો. સૌથી આગળ ટેન્કો હતી, પછી બખ્તરિયા મોટરમાંડીઓ હતી, પછી પાયદળ ચાલતું હતું અને બને બાજુએ યંત્રયુક્ત પાંખો મોટર સાઈકલ પર સ્વાર હતી.

ચીન પર જાપાનની યુદ્ધરેખાઓ સ્પષ્ટ અંકવા લાગી.

અને પેકિંગ પશુ, શાંગહાઈ ગયું અને નાનકીંગ પશુ જિતાયું તો ૫ ન્યાં સુધી ચીનનો ઉત્તર પ્રદેશ જિતાયો નથી તો બધી છોતો લાંબી દેશની નથી તે જાપાનને સમજાવ્યું જ હતું, એટલે ઉત્તર ચીન પર ચઢનારો લશ્કરોની જમાવટ, ઉત્તર ચીન પરની ચઢાઈના જાણકારોની બરતો ઉત્તર ચીનના વ્યૂદ સાથે શરૂ થઈ. જાપાનને ખબર હતી કે ન્યાં સુધી પોતે ઉત્તર ચીન પર બસાવે જાડી એક ગોઠવે નહિ ત્યાં સુધી દક્ષિણની બધી ફોતેફો નાશખી નીવડવાની છે.

તેથી તો ઉત્તર ચીનની મિશિંદરાઓ, ઉત્તર ચીનની માંડી નદીઓ, ઉત્તર ચીનના ટેકરાઓની ટુંપોનાં ચઢતાં-ઝીરતાં અનંત મોજાં બધાનો મોઢ જાપાને પોતાના સૈનિકોને ચરધી જ લગાઓ હતો. જનરલ માત્સુએ સૌ સાથે સૌના દિવમાં એ ઉત્તરને સર કરવાનો આવેગ જગાઓ હતો.

ઉત્તરના એ રાજમાર્ગે ચઢ્યા વિના જાપાનનો છૂટો નહોતો. કારણકે ન્યાં સુધી ઉત્તર-પશ્ચિમ પડે નહિ ત્યાં સુધી ટેંસીના પ્રાંતોમાં લશ્કરી સરંજામ રક્ષિતથી આવવાનો રાજમાર્ગ

આઠમા રસ્તાના લાલ લશ્કરના બે સેનાનીઓ

૧૯૩૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૮મી રાત્રે મુકડેન આગળ જાપાને ચિનાઈ વિગ્રહનો પહેલો ધક્કો કર્યો. ચાલ્યા આવતા રિવાજ મુજબ ચાંગ-સરકારે મધ્યમ માર્ગ ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને થોડાં વરસો સુધી એણે પોતાના લોકોને કહ્યું કે 'એવો વચેટ રસ્તો સંભવે છે.'

પણ પછી મંચુરિયા પછી તરત જ જોડાઈને પ્રદેશ જાપાને ઝડપી લીધો અને ટાંગકુ સલાહ પછી હો-હોમેત્સુ કરાર ધકાવ્યો. જાપાનીસ નીતિના બે ઉદ્દેશો-એક ૧૯૩૪નો અમાઉ ડોક્ટ્રીન અને બીજો ૧૯૩૬માં લખાવેલા પ્રિમિયર હીરાટાના તથ્ય મુદ્દા, ચિનાઈ પ્રજાને ચેતવણી આપી રહ્યા કે આખા ચીન પર જાપાનની ધૂંસરી અનિવાર્ય છે.

ચીનના નવા ભાતે આ પરિસ્થિતિ દેખી અને વચ્ચે માર્ગ દેખ્યો નહિ.

તો તો બધું જોર એકઠું કરીને જાપાન સામે ઝડપું જ રહ્યું અને ચીન છોડ્યો. અને ૧૯૩૬ના ડિસેમ્બરના ૧૨મા દિવસે એ જાગેલા ભાને, જીવતા આગેવાનને સીઆન મુઘ્તમે ગિરફતાર કર્યો.

દૂર પૂર્વમાં ગતિમાન ચર્તા સામાજિક પરિવ્રજાની દિશા-ચાલે ચિનાઈ પ્રદેશ પર તથ્ય બનાવો નોખ્યા, એક મુકડેન, બીજો સીઆન અને ત્રીજો હુકોશીઓ.

ઓચિંતાં ફફડી જીઠે છે. ખચ્ચરે પર કે પગ પર દોડતા પાણીના રેલા જેવા કેટલાયે મરણના એનાં શિખરે પરથી કિતરી પડે છે અને એની દરેકબે દરેક લાવૈયો મરણની સામે દોડ્યો જાય તેવો હોય છે ત્યારે એ મહાન જાપાનનો જાગરમાન લશ્કરવાદ પણ વિચારમાં પડી જતો હતો અને સાવચેતીથી ઉત્તર પર ચડતો હતો.

અને લુકોશીઓના જનાવ પછી તરત જ પોતાની સામે ચાલી આવતા મહાન વિગ્રહને થંભાવી રાખવા ઉત્તર-પશ્ચિમના પ્રદેશવાસીઓએ પોતાની તૈવારીઓ રાફ કરી લીધી હતી. એ વખતનાં કામ્યુનિસ્ટ લશ્કરોમાં મુખ્ય ત્રણ હતાં. પહેલા મોરચાનું લશ્કર, બીજા મોરચાનું અને ત્રીજા મોરચાનું એમ ત્રણ લાલ લશ્કરો આંતરવિગ્રહ વખતનાં યોગ્યતા હતાં. પછી એ ત્રણે લશ્કરો લાંબી કૂચ કરીને બહોં ઉત્તર-પશ્ચિમમાં ભેગાં મળ્યાં હતાં અને ત્રણે લશ્કરનો મહાસેનાની ચૂંટ્યો હતો.

પણ જ્યારે સંયુક્ત મોરચા નીચે રાષ્ટ્રીય સરકારનો નાનકોનનો હુકમ મળ્યો કે તરત જ એ લશ્કરના ત્રણ વિભાગ યથાઃ એક ૧૧૫મે, બીજો ૧૨૦મે અને ત્રીજો ૧૨૬મે. એ ત્રણે લશ્કરો ૧૬મે ૧૯મુ મેંચ લશ્કર અથવા ૮મા રસ્તાનું લશ્કર, કહેવાયું, અને રાષ્ટ્રીય ક્રાન્તિકારી લશ્કરોનું એક અંગ બની રહ્યું.

લાલ લશ્કરનો મહાસેનાની ચૂંટ્યો આહમા રસ્તાનો મહા-સેનાની બન્યો તથા ચેંગ-ટેલ-કુઆઈ વાઈસ-કમાન્ડર બન્યો.

એમ લાલ, લશ્કર જાપાનને ઉત્તર-પશ્ચિમમાં રોકવા આહમા રસ્તાનું લશ્કર બનીને ગોઠવાયું હતું.

ત્યારે ચીનની સોવિયટનો ત્યારનો પ્રમુખ અને ચીની કામ્યુનિસ્ટનો આગેવાન, માઓ-સી-ટુંગ ચેનાનમાં આજેય પ્રમુખ હતો. પ્રમુખ માઓ મોરચા પર વિજય ચાલી ફફડીઓને એક વસ્તુ બાર દર્શાવે સમજાવતો હતો કે આપણી પાસે નવું લશ્કર

છે, એ લશ્કર ખેડૂત-મજૂરનું બનેલું છે અને એ લશ્કરની પીઠ આખા યે પ્રદેશ પર વેરાવલી પડેલી વિગટ જનતા છે, એટલે આપણી પાસે એક રાષ્ટ્રિય નહિ હોય તોપણ જ્યાં સુધી આપણી લોક-પીઠ આપણી સાથે છે ત્યાં સુધી લાકડીઓ અને પથરાઓ વડે પણ આપણે જાપાની શત્રુને પાછો હાંકી કાઢી શક્યું.

અને ઉત્તર-પશ્ચિમના આખા પ્રદેશ પર ઠેરઠેર લાલ લશ્કરની ઢુકડીઓ પોતપોતાના મોરચા પર ગોઠવાતી જતી હતી. અને દરેક મોરચો પીડિતોના આંતરરાષ્ટ્રીય ગાનથી ગાજી ઊઠતો હતો.

સારે જોરદાર ખમ્મા પર તોપના ગોળા જેવું ટેકવાયલું માથું, માથામાથી પાપણોના અંતરાયની આરપાર દોડી રહેતી સગરની આંખો, યાંત્રિકા વિપાદની છાયા રેલવેની સમોટ નજર, કુના ઘર્ષ જવાને તલસતો આંતર ઉદાર અહેસાસ ને અહેસાસી વચમાં મૂકોની વંકાયલી આછી દોરીયો, પ્રમાણસર અગોચરો પાછાંદ ચિનાઈ દેહ દેખે તો સમજવું કે એ, હો-લુ'એ છે.

એક વખતનો લાલ લશ્કરનો એ સેનાની આજે ઉત્તર-પશ્ચિમના મોરચા પર રોંસીની ઉત્તર પર્વતમાળના ટેકરાઓ પર ફોટ દે છે, ગિરિહંદરાઓમાં મસક્ત કરે છે, ચીની કિસાનોમાં મરી ફિટવાની અમિત્રાણ રેલાવે છે ને જાપાની શત્રુને જોર કરતો ત્રાક દેતો વીકરતો કરે છે.

તોય એને કોઈએ પૂરી દીધી હોય તેમ એ એની જાવણીની કુટિરમાં હમેશાં પાંજરામાં ફેરા મારતા સાવજ જેવો આંટા દેતો જ દેખાતો હોય છે. તોય એનાં અજેઅંતમાંથી ફાટતો જોમને આજનો તખ્તો ઓછો પડતો હોય તેમ માલમ પડે છે, અને એનું આખું વ્યક્તિત્વ જીજ્ઞાસા ધોડાપૂર જેવું દરેક પળે ઉત્તેજિત અને વહેતું દેખાવા કરે છે. જેરીલા, લગ્નક વ્યૂહનો સરદાર હો-લુ'એ. ચીની કિસાન લડતનો લાવંચો છે.

લાલ લશ્કરનો એ ઘોડેસ્વાર સેનાની છે. એને ઘોડા પર સ્વાર થઈને દુશ્મન પર દોડવાનો ગોખ છે. કાપી નાખે તેવી પવનની ઠડી ધાર ધસાવી મુસવતી હોય, પીળી ધૂળ સાથે ખરૂં ની ગળકો એના ચહેરા પર ચોટતી હોય સારે, એના ઘોડાનો એ રણધેલો સ્વાર ગોર ખીલે છે.

હો-લુગ એના મોરચા પર ગામેગામ રખડતો ફરે છે, એને રખડતાને રસ્તામાં એના સૈનિકો મળે છે, એનો ઘોડો અટકે છે, મોરચાના સમાચાર પુછાય છે; એ સેનાની એના લાલ સૈનિકની કાંઈની પીડ થાખડે છે, કાંઈનો હાથ હલાવે છે, કાંઈની ઠેકડી ફેરે છે, ને આગળ જોડે છે. જપાની વેતિયાઓના ત્રાસમાંથી ખચ્ચર પર ધરવખરી લાદીને ભાગતા કાંઈ કિસાન નરનારીઓ ભેગાઈ પડે છે, એ ઘોડેસ્વાર ફૂદી પડે છે. કાંઈને ગળવામાંથી સિફો આપે છે, કાંઈની સાથે વાતે વગગે છે, કાંઈના પોટકામાંથી રાંદલો ખાવ છે, કાંઈની સાથે હસે છે, કાંઈના બાળકને ચૂમે છે, થાખડે છે ને જપાની વેતિયાઓને પડકારવા એક મારે છે, લગામ બેચે છે ને છતમ ભરતો ચિનાઈ હવામાનમાં વિલાઈ જાય છે.

‘હો-લુગ. હો-લુગ.’ કિસાન જનતા મરતા મરતા એનું નામ રમરે છે.

એકે એની દુકડીઓમાંના લકવેલા ધણાખરા દુપે અને દુનાનના કિસાન જુવાનો છે પણ એ એના ખડમાંથી ધણી વાર ખરાડે છે...કે, ‘માન-મૂ..માન-મૂ!’

અને એક જુવાન દાંત કકકાવતો એની સામે ખડો યાવ છે. લાખી કૂચ વખતે (તિમેટ) સીકાગમાંથી એ એની સાથે બેઠાયો હતો.

‘માન-મૂ, ગા.’ એ પ્રેમની આજ્ઞા કરે છે.

અને માન-મૂ ગાય છે એની આંખ સામે એના માથામાંથી

બરફની રંગબેરંગી કિનારીઓવાળા પર્વતમાળ ચાલવા માંડે છે, મનરંજન વનરાજીઓ લહેરી ઊઠે છે, પક્ષીઓના સૂર ફરવે છે. કુદરતના બધાનક-સૌંદર્ય નીતરતાં થાય છે.

લામાઓના ધર્મ-મઠમાંથી માન-ઝૂંઝેની સાથે ભાગી આવ્યો હતો.

પશુ એ ગાતો એકાએક અટકી જાય છે, એક ગેરીલો બાળ લડવૈયો ખંતેની વચમાં ફૂદી પડતો જૂમ પાડે છે: 'રેડીઓ... ઇંગ્લિશ ન્યુસ!'

અને એ અંદર જઈને રેડીઓ સાંભળી રહે છે, 'આજે બપોરના બે વાગે જાપાનનાં યાહી લશ્કરો ચીનના પાટનગર નાનકીંગમાં પેહાં. બધી મુશ્કેલીઓની સામે જાપાનનું યાહી નૌકા-બળ ચાંગઝી પર આગળ ધપી રહ્યું છે અને ભાગી જતા ચીનાઓ રજુબૂમિ પર પોતાનાં સાક હજાર માદાં છોડી ગયા છે.'

'હેં!' બાળ ગેરીલો હો-હુંગનો હાથ પકડી તાકી રહે છે.

'હા,' ભયંકર શાંતિ પર એનો અવાજ ધા કરે છે તે ઉમેરે છે, 'નાનકીંગ, વાન-લા!'

અને તાકી રહે છે, 'પશુ આપણે તે પાછું લેશું.' અને ખીજી પળે એ ભર 'ચદાવેલો શેતરંજ રમતો હોય છે.

ચીનની બહાર બહુ જ ઓછો જાણીતો એવો, એ હો-હુંગ ચીનના ખાર પ્રાંતની કિસાનગણમાં હંલકથા બન્યો છે.

ચૂ-ટેક યરૌપમાં ફર્યો, માઓ-સી-ટુંગની વેધક શુદ્ધ આંતરરાષ્ટ્રીય બની, પણ ચિનાઈ કોમ્યુનિસ્ટ પણ પશુ જનમ્યો નહોતો ત્યારે ચીની જનતાની કિસાન-ફેજની મોખરે જમીનદારી વિમલજોરી સામે રજુખંજરી ખખડાવતો એકધારે રખડતો ફરતો હો-હુંગ હતો.

એના જીવનની રેખાનો ઉદય દક્ષિણપ્રદેશમાં અંકાયો. વીરમા સતકના પહેલાંના વરસમાં એ મથિમ હુનાનમાં સાંગશીના એક મરીય કિસાન કુટુંબમાં જન્મ્યો. એણે એના પારણામાંથી એનાં કિસાન માળાપને દુશ્મનના (જમીનદારી) જુલ્મો નીચે કચ્છતાં દીઠાં.

એટલે ૧૯૧૬ની સાલમાં એ અદાર વરસના જુવાને કુહાડી-ને ફાતગડી ખૂણામાં નાખી દીધી, હળનો ફાંડો હાસેલી મૂક્યો અને પહોળા પાનાવાળી તરવાર તાણી ખાંધી.

હો-લુગે અદારમે વરસે પહેલા કિસાનખાવાની સરદારી લીધી.

ત્યારે મંચુ સરદાર મરી પરવારી હતી અને તેની જગા પર ધુઆન-શી-કાઈ નામનો એક સાહીવાદી ખાધિયો પોતાની જાતને સહેનસાહ બનાવવા મથતો હતો.

હો-લુગે હોકારો કર્યો ને એના પોતાના ગિલામાંથી કિસાન-ફોજ બનાવી. એ કિસાન-ફોજ આઠ પરગણાંનાં થાણાં કમજે ક્યાં ને આગળ વધતી એ ફોજની સંખ્યા દોઢ લાખ લડવૈયાઓની બની. એ કિસાન-ફોજ ઘેર બનાવેલી બંડૂકો, પહોળી તરવારો ને લાંબા લાલાઓ ધરીને હો-લુગની સરદારી નીચે આમળ વધી.

એ કિસાન-ફોજ સામે ઉતરના વિમલખોરોનાં લશ્કરો અથાપ્યાં. દોઢ લાખ કિસાનોમાંનો મોટો ભાગ રણમાં પડ્યો ને હો-લુગનાં માળાપ પણ દીકરાના પરાક્રમથી એકનું એક મર-ખેતર ઊડી જીવ લઈને જાગી ગયાં.

અને પેલાઓ હો-લુગનું ઘર સગળાવવા આવ્યા. ઘર સગળતાં પવન ને વરસાદનું લર્મકર તોફાન વૂટી પડ્યું. સગળાવનારા જાગી ગયા અને ઘર હોલગાઈ ગયું.

મીની જનતાએ પહેલો પરચો દીઠો ને દક્ષિણમાં વાત ફેલાઈ: 'આપણો હો-લુગ તો દેવતાઈ જ દેવતાઈ !'

ને બાગેલો હો-લુંગ પાછો ફુગરાઓ ઠેકતો હતો, નદીઓ
ઓળંગતો હતો, જંગલો ગળવતો કિસાન-ફોજ જમાવતો હતો.

એની દુકડીઓ સામે ઉત્તરના વિમહખોર સરદારોએ વિમહ
ખંડો હતો. વિમહખોરની કાઈ દુકડીને નદી ઓળંગતી એ
હોળી રેતો હતો, કાઈને કુંજરાની ટાચ પરથી શિલાઓ ગળ-
કાવતો ગડખી નાખતો હતો.

એમ થોડાંક વરસો લઈવા પછી એણે ઉત્તર સાથે સલાહ
કરી અને એને પોતાની કિસાન-ફોજ વિખેરી નાખવાની ફરજ પડી.

જમીનદારો અને તેમની ભુદમી જમાતોએ ત્યારે આરામનો
શાસ નેરથી ખેંચ્યો.

અને હો-લુંગ ચાંગ-ચા પહોંચ્યો અને ત્યાંના રાજકારણમાં
પાંચો, તથા સુન-યાત-સેનના પક્ષમાં કામ કરવા લાગ્યો.

પણ પછી ઉત્તરની પોલીસે એને ગિરફતાર કર્યો અને એક
બંધવાકિયામાં જ એ જેલ તોડીને નાકો અને પાછો પશ્ચિમ
હુનાનમાં પહોંચ્યો.

હુનાનની કિસાન જનતાએ એને પોતાની લેવમાં લેયો ને
તે કાન્તિનાં ઓર્ધ્વામાં બૂલી રહી. પણ આ વખતે એ કિસાનો
રાજકીય સંગઠન કરતો હતો અને એ સંગઠન પર ભેતભેતામાં
ત્રણ લાખ કિસાનો પોતાના અગૂઠા પાડતા હતા, અને આગ્રાહી
પુકારતા આખા હુનાન પર કબજો મેળવવા કિસાન-ફોજ રચતા
હતા.

પણ એ પાછો પકડાયો ને પાછો બંધાયો. અને બાગીને
દુપે પ્રાંતમાં પેઠો.

રરતામાં એણે દશની દુકડી જમાવી અને એ હક્કારો
કરીને દસ રાખફો અને એ નાની તોપો કબજે કરી.

એટલામાં ૧૯૨૦ની સાલ ચલ્ય ચર્ચ હતી, અને સુન-યાત-

સેનને વાંચી નાખ્યા પછી હવે યે રોંગટાવ નાંમના યેક ક્રમ્યુ-
નિસ્ટ સામયિકમાં માર્ક્સવાદને હજમ કરતો નિરધાર કરતો હતો,
'ક્રિસ્તીન-ક્રમદારોને પોતાની લડત લડવા માટે પોતાનો યેક
રાજકીય પક્ષ જોઈએ જ જોઈએ.'

પણ ૧૯૨૦માં ચીની ક્રમ્યુનિસ્ટ પક્ષ તો હતો નહિ એટલે-
તે દરમિયાન કંઈ કરવા માટે યેના હાય સળવળતા હતા.

એણે કિસાન-ફોજ બનાવવાને બદલે ત્રીસ લડવૈયા ઊભા
'ક્યાં. યેક દિવસ યે ત્રોસનો આગેવાન સમજાવતો હતો, 'આપણે
કિસાન-ફોજ કરીએ. ત્યારે હથિયારો જોઈશે, નાણાં જોઈશે માટે
'એ દિશામાં પહેલું પગલું લઈએ.'

પહેલું પગલું માંગરી નદી પર લંગરાયલા યેક જહાજ પર
તકાયું હતું. યે જહાજના બંડારિયામાં હથિયારો હતાં ને મેધો
માલ હતો. એણે યે ત્રીસ ઉપરાંત ફેટલીક કિસાન ઊઠરીઓને
તૈયાર કરી. બધાંએ મજૂરિયાના મેલો પોચાક પહેર્યો ને મેલા
અંગરખાં નીચે આ મજૂરિયાંએ યેક યેક પિસ્તોલ પરાવી દીધી.
પછી જહાજના માલિકો સામે મજૂરિયાં બનીને ઊભાં રહ્યાં.

'શું લેશો મજૂરીનો શાવ !'

'જે આપો તે !'

મજૂરિયાં જહાજ પર ચક્ષાં ને કિનારા પર માલ ગોડવી
રહ્યાં. મેદલે વારે મજૂરિયાંના મુખીએ ત્રાડ દીધી અને પિસ્તોલો
છૂટી. જહાજ આખું ધમજે કરવામાં આવ્યું અને યે કમનસીબ
જપાનીસ અમલદારોનું જહાજ પડ્યી હરણુ કરીને હો-લુંગ બાગ્યો.

ને વરસ મુધી યે બંને અમલદારો હો-લુંગની ગુફામાં કદી
બન્યા, અને જપાની એલચીએ તેમને એકલાખ સિક્કા બરીને
ત્યાર પછી ઊઠાવ્યા.

એ સમયથી, હો-લુંગનું નામ જપાની ગ્રોપડે નોંધાઈ ગયું.

‘ ‘તમે જાવ. તમે જાવ ને જીતો... પછી મારે માટે કાઈને મોકલજો. ’ એણે ચીસ પાડીને અને ધક્કો માર્યો, અને ડોક ફરવી દીધી.

‘ એક બીજો પ્રશ્ન એ કીઆંગસીમાં જ લશ્કરે કૃત્ય કર્યું હતું. અને એક આજળ દોકતો હતો પંદર વરસનો પાછંદ હવામાંથી એક બોમ્બ પડ્યો ને એની પાસે ફાટ્યો ને એક છરીએ એનો સાથળ ચીરી નાખ્યો ને એ કમલો વોટાંગો બાલુ પર પડ્યો... પણ પડ્યો પડ્યો દસતો હતો ને બોલતો હતો: ‘ શાક ખાઈં છું... આપો પહોંચુ છું. ’

‘ અને એક બીજો હતો, અને હાર પામીને લાગતા હતા ત્યારે...ત્યારે એ પગમાં ધસપસો એક બેડૂતની ઝૂંપડીમાં પેસી ગયો. ઝૂંપડીમાં એક વૃદ્ધા ખાટલીમાં લેટની હતી તેણે એને પોતાની સોડમાં હાથવી દીધો.

‘ પછી પાછળ આવતા ચાંમતા સિલ્કરીઓએ એને શોધી કાઢ્યો. ડાસીને લોહીકુદાણુ કરીને એને જીવો કર્યો પણ એ દગ્ગી પડ્યો, ‘ હું મવાયસો છું ’ એ બોલ્યો પછી એને બહાર મોગાનમાં મસડી જવામાં આવ્યો અને એને વોંચી નાખવા માટે દુકાન દરવામાં આવ્યો.

‘ ‘ વોંધશો નહિ, વોંધશો નહિ ’ એણે હાથ ઊંચાડી જૂમ પાડી... ‘ માડું માયું કાપી નાખો તો...! થોડી વાર વધારે પીકા લલે થાય પણ મારે માટે બચેલી ગોળી નપાવીઓ સામે વાપરજો... મારી છેલ્લી ઇચ્છા છે. ’

‘ અને ચાંમતા સિપાઈઓની એ ટોળીએ બાગક પર મુગ્ધ ચર્ચ ગર્ચ ને એની આસપાસ નાચવા લાગી.

‘ આજે એ વીર અમારી પાસે છે... માન ધરે તો એવો અનેકોને, સમજનાં, અમને નહિ ’ બોલતો ચેંગ મલ્લુ વાર મદગદ

અઈ જાય છે ને કોઈ વાર ટેબલ પર મૂક પછાડી કહે છે, ‘...ત્યાં સુધી લાલ લશ્કરની લોખંડી હરોળો કાણુ બેઠી શકે તેમ છે ?’ બોલતો એ ઘણી વાર ક્યાં સુધી નકશા તરફ જોઈ રહેતો હોય છે.

ત્યારે નકશા પાસે ગોઠવેલી મેજ પર જળતી મીથુનતીના નાચતા પ્રકાશમાં એ ઊંડી છાતીવાળો, ગોળ ખભાવાળો અને એના મૂંઝિયા માથા પર પરસેવાવાળો એ લાલ મહારથી ધણેશ વખત એકસો બેઠો નંકશા તરફ જોઈ રહેતો હતો. એણે લાલ લશ્કરમાં જોડાયા પછી દર વરસ પહેલાં હુનાનમાં છોડેલી અને પછી કદી નહિ જોડેલી પોતાની સાથે પરણેલી છોકરીને એ કોઈ કોઈ વાર યાદ કરતો અને પાછો નકશા પર નજર નાખતો હતો.

નકશાના માથા પરના જળપાનનાં મંચુકાને જોઈ રહેતો હતો. ત્યાંથી જળપાનનાં લશ્કરો ચીન પર આવતાં હતાં અને મંચુકા સોવિયટ સાઈબીરિયા અને આઉટર મોંગોલિયાના સીમાકા પર એ નકશામાં દેખતો હતો. સોવિયટ દૂર પૂર્વ સાથે લગીને ચિનાઈ જેરીલાઓ મંચુકા પર તૂટી પડે તો...તો જળપાનનો અંકામ-પાયો ખતેસો મંચુકા કિતરમાં રશિયન લશ્કરથી, પશ્ચિમમાં આઉટર મોંગોલિયાના હયળથી અને દક્ષિણમાં ચિનાઈ જેરીલાઓથી ઘેરાઈ જાય...અને મંચુકામાં જ આપણા એંશીદગ્ગર લાલ સ્વયં-સેવકો તો છે જ...તો તો આકાશ રસ્તાનું લાલ લશ્કર ચાંગની રમ્મ વિના પણ મંચુકા પર તૂટી પડે. પણ હમણાં સોવિયટ રાજ-નીતિની ખુસ્તી ચર્ચા કરવાની નથી’ બોલતો એ નકશા પરથી આંખ સંકેલી લેતો, લાલ મહાસેનાની, ચૂ-ટેહના રીંડો સમા-ચાર સંભળતો હતો.

‘ચૂ-ટેહ...ચૂ-ટેહ’ ગણગણતો પેંગ એ ચીની મહાસેના-નીના નાખ્યો જ ગરમ થઈ જતો હતો અને ખાનગી વિચારતો હતો કે...’ જો ચાંગ-કાઈ-ચીક ન હોય તો એની પદ્ધતિ પર ચૂ-ટેહ

જરૂર આવે, ' અને એને એક પ્રચલિત વાત યાદ આવતી હતી. ' કારણકે ચાંગ-કાઈ-શેકે, ચૂ-ટેકને જીવતો કે મરેલો લાવનારને ૧૦૦,૦૦૦ ડોલરનું ઈનામ જાહેર થયું હતું અને તેની સામે ચૂ-ટેકે, ચાંગને જીવતો કે મરેલો પકડી લાવનારને એક જ ડોલરનું ઈનામ જાહેર પાડ્યું હતું...એટલે જ એટલો નષી બચાવવા-કુશળ ચૂ-ટેક સમસ્ત ચીનનો મંદાસેનાની થવાને લાયક હતો. '

પછી પેલા બાળ ગેરીલા સીઓ-કુઈનું એક ઝુંડ જનરલ પેંગના શિસ્ત તરફ દાંતિયાં કરતું એના આવાસની બહાર નવ-રાશની વાતો કરતું હતું, ત્યારે તેમાંના એકને બીજાએ પૂછ્યું: ' તારે જાપાન પર ચઢાઈ કરવી હોય તો તું કાણ સરદારને પસંદ કરે ? '

' હો-હુગ ! હો-હુગ ! ' એક સાથે ચાર જાણી જાણી જીક્યા. ' એના સરખો બીજો સરદાર કુનિયામાં છે ક્યાં તે ! '

' ચૂ-ટેક પણ નહિ ! અને પેંગ ! '

' પણ એને એવી ઘોડેસ્વારી ક્યાં આવડે છે ! '

